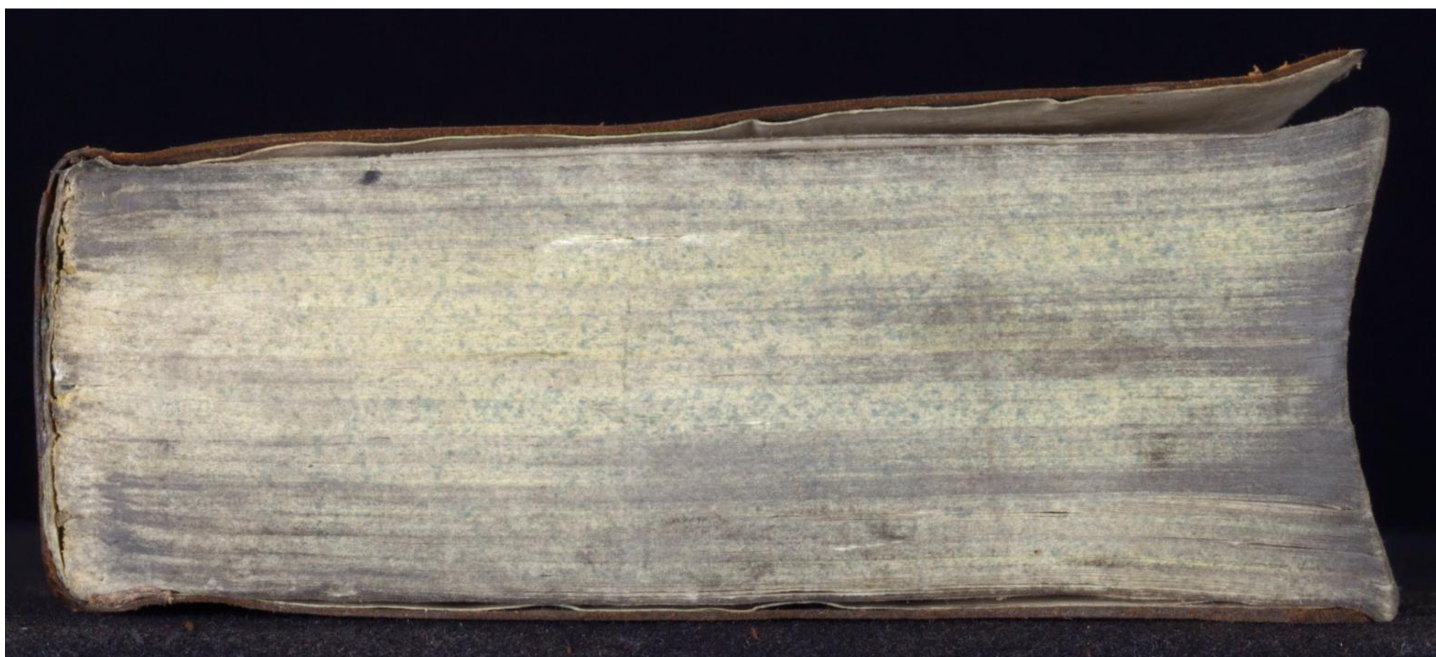
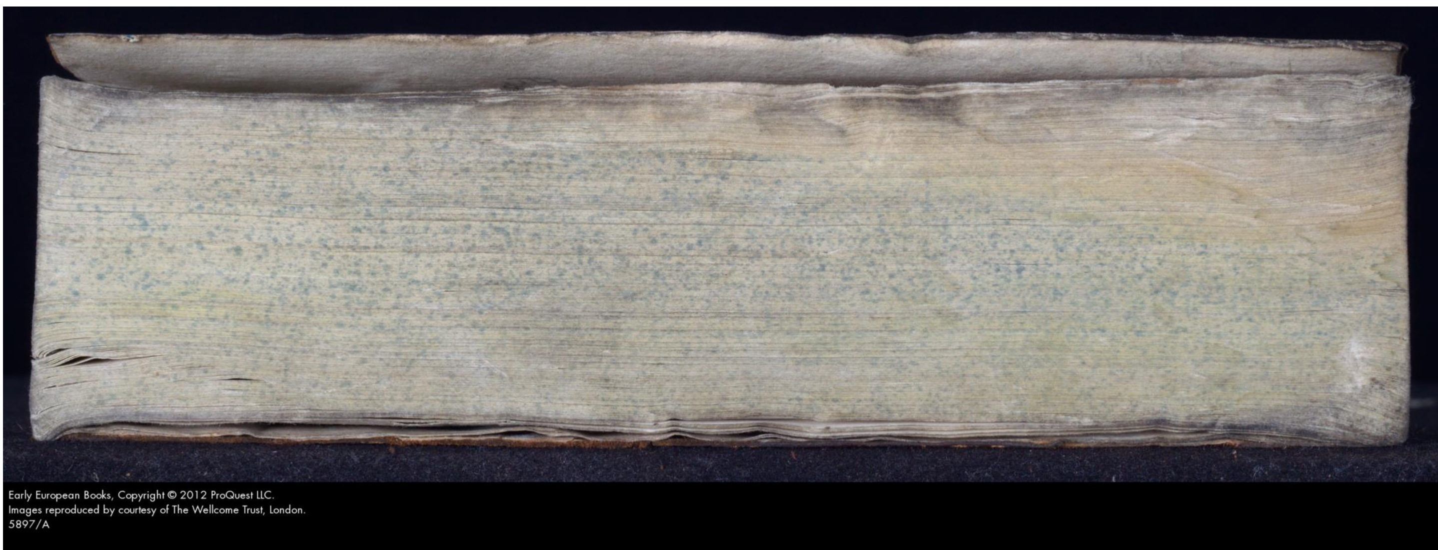



REI
SCRIPTORES









Florence
les Junte
1515
(voir à la fin)

Symonus

LIBRI DE RE RVSTICA

A NICOLAO Angelio uiro consumatissimo nuper maxima diligentia recogniti et typis excusi, cum indice & expositione omnium dictionum. Catonis. Varronis. Collumellæ. Palladij quæ aliqua enucleatione indigebant.

M.	Catonis.	LIB.	I.
M.	Terentij Varronis.	LIB.	III.
L.	Iunij Moderati Columellæ.	LIB.	XII.

Eiusdem de arboribus Liber separatus ab alijs.

Palladij.	LIB.	XIIII.

De duobus dierum generibus, simulq; de umbris & oris, quæ apud Palladium.

Effrænioris et exlegis dementiæ extremum Infoelicitas occupat

12 May 1590

PHILIPPVS IVNTA FRANCISCO VICTORIO VIRO CLARISSIMO. S.

MIRABITVR *fortasse quispiam Francisce optime, ꝙ ego, qui abhinc annos circiter decem libris noua impressione cudendis operam totam impēderim, nec ex eis aliquem sub cuiuspiam nomine ediderim, modo hos quatuor de agricolatione authores tuo potissimum nomini dicarim. Cui quidem, si ea, q̄ in te bonarū artiū fulgent ornamenta, præter ea, qbus domi, forisq; splēdes uirtutis emblēmata perspexerit, facile obuiam est ire. prætereo nāq; illud uetus familiaritatis et clientelæ uinculum, quo maiores mei domui uictoriæ iā tum ab ipso exordio arctissimo fuere coniuncti, quod unum uel me satis ad id hortari debuisset. Iure igitur cogitanti mihi iamdiu cui maxime hos de agrorū cultu libros dicarē, tu solus in primis occurristi, qui à Senatu Flor. missus maximis de rebus orator Cæsareum imperatoris numen tam graui, ac dulci oratione ad tuæ Reip. uota īpulisti, ut re bene gesta merito te eadē ad Iulium prius, tum ad Leo Pont. Max. rursus legatum miserit, nuperq; Roma rediens magna cū tuorū ciuium admiratione, ad Christianissimum Galliæ regē orator iterū crearis. Vnde quantū te tua Resp. indigeat, cuiq; facile est conijcere, quando negociorū molem in quē uertat te solum tanquam phœnicem unicum delegerit. Tu igitur, qui ut Vlysses Homericus regiones multas, & urbes peragrando, agrorum etiam cultus non asymbolos perspexisti, totum hoc rei rusticæ corpus bene compactū, & ad amussim formatum, munus quidē tua dignitate minus protegendū suscipies, ipsumq; cū feri ab occupationibus serijs, magnisq; negocijs, quibus iugiter distineris ferias, currenti saltem oculo leges. Vbi quantum curæ, ac laboris, ne una qdē macula inesset, impenderimus, cum ex nouis typis, tum ex aliorum exemplariū mendis facile erit dignoscere. Accedit prætetea Nicolai Angelij Buccineñ. tui quondam præceptoris accuratissima castigatio, qui quidem uir de utraq; lingua benemeritus suis lucubrationibus multa turgida resecuit, hiantia suppleuit, cariosa poliuit, tumentia complanauit. Adiecto item uocum indice, ubi uberime, ac elegantissime, q̄ pertinent ad uillæ positionem, fundi instrumenta, statumina, pomaria, ichthyotrophia, melitturgia, salgama, oxygara, oxipora, aliaq; id genus rusticationis corpore complexa ad unguē citra aliorū desyderium exponūtur. Accipe igitur nostræ Reipu. decus opus te dignū, siquidē Reges Cyrus, Archelaus, Atthalus, necnon & Xenophon rusticationem excoluerunt, quam deniq; Mago Pœnus octo & uiginti uoluminibus expoliuit, quæ quāuis extera et barbara. S.C. in latinum conuersa sunt sermonem. Suscipe inq̄ illuc deferendos autores, unde tu felici legatione nomen grande reportasti, ut si qui rhinocerontes in tam longo itinere ipsos inuaserint, tuo audito nomine nasum aculeatum comprimant, me tu interea ut fidum clientē cum noua prole hac oblata ꝯfoue. Vale.*

ENARRATIONES NICOLAI ANGELII BVCINENSIS *uiri doctissimi super nonnullis dictionibus, quæ in his uoluminibus scitu dignissimæ leguntur.*

*A*Nniculus unius anni quo utitur Cato.5.b. & Varro lib.iij.sed annotinus usus est Col.lib.4.hornus & hornotinus p aspirationem. q.sit ab hoc & anno usus est Co.ibidē,tū dicimus bimus.siue bimulus trimus & quadrimus duorū trium & quatuor annorum, & non solum ad res animatas,sed etiam inanimatas referri possunt.

Aulla uel olla Cato usus est cōuersa au in o longum, unde Plau.aullulariam comœdiam suam de olla auri plena inscripsit. car.11.a

Acus ris frumenti purgamentū utitur Ca.et Co.li.viij. acus ēt quartæ flexiōis paleæ frumēti dñr ad similitudinē acus qua suimus Co.li.ij. car.11.b

Acetabulum uasis genus quod quartam heminæ partem.i.dragmas quindecim continere quidam scribunt alij totam heminam. car.15.b

Acinum.M.Cato neutro genere usurpat pro uuæ grano, quem alij acinū masc.ge.protulerunt. car.16.b

Aceo acorem sapio Ca.nam inde acor & acidus. car.21.a

Autumnitas pro autumni tpe a Catone usurpatur. car.22.a

Ager restibilis q restituitur & reseritur, ueruactū terra q̄ alternis annis requeuit q uere actū, & est qñ uere primum agri proscinduntur auctore Var.lib.1. noualis fe.ge.siue nouale.ne.aruum tunc primum ad sementem proscissum.licet alij uelint nouæ sementi relictum usi Maronis patrocinio, qui scripsit Alternis idē tonsas cessare nouales, & segnē patiere situ durescere cāpū. car.33.b

Actus duplex minimus & quadratus, minimus est latitudinis pedum quatuor longitudinis centum uiginti auctore Col lib.v.quadratus undiq; finitur pedibus centū.xx.ut scribit Co.ibidē.& Va.li.i.actus itē qua cuiq; uehiculū trahere licet, & iter quo quis pedes uel eques cōmeare potest, de quo latius in dictione iugeri. car.33.b

Aruum quod aratum nec dum satum est.Var.li.ij. car.40.b

Arista ab arendo inquit Varro.lib.ij. car.38.b

Acerrus minutarū rerū ɔgeries, cumulus, idē et meta a Va.dicitur li.ij. c.45.b.

Apica ouis quæ non sit uillis altis & densis toto corpore, maxime circa ceruicem & uentrem.Var.li.iii. car.53.a

Aborto as pro immaturum fœtum edo usurpat.Var.li.iii.Co. uero abortio is pro eodem est, et abortior deponens. car.56.b

Appēdix qd alij adiunctū ē quasi ex alio pēdeat. Var.li.iii. car.30.& .71.b

Aluens siue aluus alueare & aluearīū pro eodē intellectu.i.apum tuguriolo ab alimonijs mellis usurpari a Varrone & Co.sæpe cōperies. car.76.b

Apotheca pro cella uinaria et proprie i q̄ uinū ɔseruatur et uēditur.Co.li.i.92.b

Atlantides absconduntur altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium ante nonū Kal.nouembris auctore Col.lib.ij. 100.b

Abolescere pro euanescere.i.ad nihilũ redigi usus est.Col.li.iij. 112.b
Annotinus in dictione anniculus. 136.a
Agna in dictione iugeri.
Amera apud Col.semen ulmi significat, licet Pli.samariã uocet. 130.a
Alumen salsugo terræ dictũ a lumine ꝙ lumen coloribus tingẽdis pstet. 163.b
Auia herbæ nomen apud Col. 164.a
Altinum urbs olim in littorae Venetiæ florentissima fuit.
Alaternus genus fruticis apud Col.lib.vij. 179.a
Acras siluestrem pirum apud Col.significat lib.vij. 181.a
Anserculus anseris pullus.Col.lib.viij. 194.a
Amarãtus non modo flos, sed arboris genus apud Col.legitur lib.ix. 199.b
Asphodelus a nostris ferula dicitur.Col.li.ix. 199.b
Acrimonium allij & cœparum uocauit.Co.li.ix.quanquam acrimonia ẽ ue-
hementia quædã animi acumen & mẽtis seueritas. 205.b
Autũni eqnoctiũ circa octauã ptẽ libræ auctore Co.li.ix.licet rõ hypparchi eo.
auctore doceat primis signoꝝ ptibus nõ octauis solstitia et eqnoctia ɔfici. 206.a
Andrachne herbæ species quã portulacã dicimus.Co.li.x. 213.b
Arborator, is est qui arbores curat.Col.li.x. 215.b
Adoreum far uernaculum dicitur.Col.lib.xi. 218.a
Acida uua quæ acorem sapit.Col.lib.xi. 222.b
Amigdalus & amigdala pro arbore legitur in Col.lib.xi.pro fructu uero &
amigdala & amigdalum ne.ge.hæc eadẽ dicitur nux græca, siue thasia, si-
ue longa.auctore Macrobio lib.saturnalium tertio. 225.a
Atriensis cui atrij cura credebatur.Co.li.xi. 233.b
Amylum fit ex triticeo lacte expresso cum triticũ per aliquot dies in aqua pur-
gatũ est dictum ab a dictione priuatiua & μυλου mola.q.sine mola factum
amidum uulgus appellat.Col.lib.xij. 253.a
Adminiculo, siue adminiculor in utraq; uoce pro sustento.Co.li.ult. 260.a
Ablaqueare ab italis excodicare dicitur.i.circa uitis radicem dolabra terrã ape
rire.Pal.lib.primo. 278.a
Auellana nux ab auella oppido campaniæ ubi abundat, cuius arbor corilus di
citur eadem nux pontica, ꝙ in Asiam græciamq; primo e ponto uenit dicitur
& prænestina ꝙ prænestini his abundent.Pa.li.i. 294.a
Amites, perticæ aucupatoriæ, sup qbus rete uolucribus tẽditur.Pa.li.vij. 311.b
Atinia gallica ulmus uulgo forcerago.Col.li.
Althæa hybiscus dicit̃ auctore Pa.li.xi.siue agrestis malua, ut alij uolũt. 326.a
Ante pagmenta ualuaꝝ ornamenta, q̃ antibus appingũtur.i.affigũtur.Ca. 5.a
Alica fit ex ζεα ζεῖαν græci speltam dicunt. 13.a
Auerunces auertas, depellas.Ca. 19.b
Apiana ab Apio brassica, quã græci σελιναδα uocant.Ca. 23.b
Aedituus is dicitur, qui sacras ædes curat, prisci tñ dixere æditimũ.Va. 28.a
ἀποδυτήριον apoditerion locus ubi deponebantt uestes ante ingressum bal

nei. Var. 49.a
ἐκτερίδιον græce latine exemplar. Var. 69.a
Adijcialis, cœna erat adipalis & opipara ab adijciendo. Va. 70.a
Amphibium dicitur duplicis uitæ. Var. 73.a
Asini, pisces qui per diminutiōem aselli dicuntur. Var. 79.a
Artrare, est aratrare, & est quando sata inarantur postq̃ & nata sunt & excrescunt. Col.
Apyrenum malum granatum proprie dulce uocauerunt prisci medici, uerum si græcam dictionem latine ex ethymologia explanare uoluerimus apyrenum dicitur, cui nulla est granorum duritia uel minor q̃ alijs. Col.
Allobrogica & biturica a gente nomen habuerunt. Col. 113.b
Albuelis, uitis genus, sicut item uisula. Col. 114.a
Allopecis a cauda uulpium dicta. Col. 112.a
Amelus, flos est quem eleganter Virg. in. iiij. georg. describit. Col. 204.b
Altera genitrix Cretæ Promethea alludit ad fabulam, qa Prometheus ex creta terra hominem formauit. Col. 209.b
Assyrio semine radix, hæc syriaca radix uocatur, ꝙ ex hortis syrorum sit translata. 210.b
Æacij flores, hyacinthus, quem e sanguine Aeaci natum dicunt. Col. 211.a
Acheloides nymphæ a fluuio Acheloo dictæ. 212.a
Amythaon Melampodis pater fuit, qui inter medicos præclarus habitus est, similiter & Chiron. Col. 213.b
Attæi himeti. i. actici mellis quod optimum nascebatur in himeto monte Athenarum. 214.a
Amula uas ad aquam gestandam. Col. 214.a
Armenia cereola, & damascena, prunorum genera. 214.a
ἀμπελόεσσαν uitibus plenam. 28.b
Armonium coloris genus tendentis in subruffum. Var. 66.a
Asiatica psica frigoribus prouenìebant, cōtra gallica tēpestiua fiebāt. Co. 214.a
Armeniaca præcocia persica quidam putant. nam tuberes & armeniaca proxime ab amygdala florent. 225.a
Numerorum quorundam nomina, quæ item mensuris & ponderibus accomodantur ascripta sunt.
As erat libra duodecim continens in se uncias.
Dupondius a duobus ponderibus. i. libris duabus.
Tressis a tribus assibus, & sic deinceps usq; ad nonusses. i ad nouē asses.
Decussis ab decem assibus dictum, quæ dictio in omni denario numero mensuræ & ponderis ualet.
Aeris minima pars sextula dicitur, ꝙ sit sexta pars unciæ.
Semiuncia, ꝙ sit dimidia pars unciæ.
Sextans, ꝙ sexta pars assis. 11.b
Quadrans ꝙ tertia pars assis. 111.

Triens, quarta pars. 4.
Quincunx, a quinq; uncijs.i.partes quinq;. 5.
Semis, dimidium est assis. 6.
Septunx, a septem & uncia conclusum.i.unciæ septem. 7.
Bes olim des dempto triente, idest octo, & declinatur bessis. 8.
Dodrans dempto quadrante nouem unciæ. 9.
Dextans dempto sextante unciæ decem. 10.
Deunx dempta uncia unciæ undecim. 11.
Silicum dictum est, qđ semunciam secet.
Sextertius dupondus & semis.

Bipalium fossoris instrumentum altitudinis duorum pedum, auctore Columella libro undecimo, quod rustici eodem auctore libro ultimo sextertium uocant dictum forte a duabus palis, ut bipennis a duabus pinnis. 10.b.&.218.b
Bubile dictum ut ouile, equile, caprile, hoc est ubi boues, oues, equi, capræ stabulantur. Var.lib.primo. 34.a
Bela ouis.q.mela, inde belare. Var.lib.iij. 50.b
Boues cerebrosi in dictione cerebrosus. 105.b
Bumastos, genus uuæ crassioris, q̃ bouis mammam imitetur. Columella libro tertio. 112.b
Brachia in uite uetusta durameta uocantur. Co.li.iiij. 134.a
Bigemmis in dictione palmes. 148.a
Branchiæ sunt partes piscium iuxta ceruicem more follium biantes. Columel. libro octauo. 197.a
Bulbus capitata, omnis radix, adeo ut & bulbus croci, & cannæ oculus a Co. dicatur lib.ix.& ultimo. 199.b
Bruma conficitur circa octauum Kal. Ianuarias. auctore Col.li.ix. 206.a
Balausus herba est non multum dissimilis a narcisso. Col.li.x. 212.b
Battis herba aculeata sponte nascens, & est marina, & hortensis, battis satiuus a quibusdam dicitur holus cordū. Col.li.xi.&.xij. 234.b
Brisa uua dicitur cum pedibus ad exprimendum uinum calcatur. Columella libro duodecimo. 244.a
Blitus, siue blittus herba satiua, quam nos betam dicimus. Pa.li.iiij. 299.a
Basterna uehiculi genus. Pal.li.vij. 311.b
Badius color ex castaneæ colore qualem in quibusam equis cernimus. Palladius lib.quarto. 304.a
Bulbi megarici, quod Megaris ciuitate græciæ uenirent, & genus est cœpæ. Cato. 3.b
Bosphorus bouis transitus, ratio tamen exigit, ut bosporus dicamus. Va.
Basculi populi Hispaniæ. Var. 50.b
βούσυκον magnum puerum.
βούπεινα magna fames.

βουλιμον magnos oculos habens.
βυῶπιν magnam mammam habens. Var. 57.b
Biturici, populi Galliæ, inde biturica uitis. Co. 113.b
Brutij populi sunt ultimi habitatores Italiæ Siciliam uersus. Col. 210.b
Beta herba nigra & candida, quæ bleta dicitur. Col. 212.a
Bionias herbaū est, quæ pampinor amœnitatem præstat & alligat quicquid oliuam habet. Columel. 212.b

Cordum est, quod post tempus nascitur hinc hædi et sues cordi a Var. nuncupantur. Col. uero autūnale fœnum cordum uocat. 175.b
Colum siue qualum uas uimineum, quo de lacu fluens mustum exceptum guttatim defluit a colādo dictum. Ca. libro primo. Virgilius autem qualos dixit. 4.a
Capisterium uas ligneum amplum a capiendo dictum, quo rustici maxime utuntur. Cato libro primo.
Clostrum a claudendo, hostiorum est instrumentum ferreum. q. claustrū cōuersa au in o longam, ut qualum colum. Ca. li. i. 4.b
Cæterus in prima positione apud Ca. li. i. legitur. 7.a
Codicillus pro paruo codice. i. exiguo ligni globo. Ca. li. i. 9.a.
Cratis ficaria qua siccantur fici. Ca. li. i. 11.a
Congius sextariorum sex. Ca. li. 11.b
Capulare est transfundere, idest mutare laticem de uase in uas inde capulator. Ca. li. & capulæ ansata uasa. 12.b
Cortina plumbeum uas, in quod de torculari oleum fluit, ut uult Cato. uerum cortina uas æneum, in quo coquuntur colores tingendis lanis uel serico. 12.b
Cremor, lac expressum ex grano aqua macerato. Ca. li. 14.a
Conuoluolus a conuoluendo uermiculi genus, qui se pampino inuoluit, unde & inuoluolus. Ca. li. 15.a
Colluere apud Catonem identidem lauare significat. 15.b
Celiaci, qui fluxum uentris patiuntur. Ca. li. 17.b
Collucare est decussis ramis, siue frondibus arborum lucem introducere. Cato. libr. 17.b
Cotyla poculi genus, quo Diogenes usus ante, quàm uidisset puerum manus in poculum concauasse. Cato. lib. Palladius usus est cotula conuersa. y. in u. 20.b.
Cantherius castratus equus dictus, quod semine careat. Catone & Varrone auctoribus. item iugi genus cum ueteribus depositis hastilibus adnectuntur singulæ transuersæ perticæ in imam partem ordinis. auctore Columella libro quarto. est & cantherius mons in sabinis, ut inquit Varro. li. iij. 21.a
Crambe est species brasicæ. Ca. li. 22.b
Colis & eius diminutiuum coliculus est exiguus, ac tener brassicæ uitis et aliorum olerum caulis. Ca. li. 24.a
Carbones pro usura salis apud Varronem inuenies li. i. 32.a

Cuspis tubulus funda perforati. Var. lib. i. 32.b
Carbunculus, terræ species, q̄ satorum radices cōburat. Var. li. i. 33.a
Centuria est modus ducentorum iugerum olim a centum iugeribus dicta, auctore Varro. lib. primo. sed mox duplicata nomen retinuit. Col. lib. y. ut in dictione iugeri. 37.a
Cannabis, siue (ut inquit Palla.) Cannabum herba est, de qua torquentur funes deriuatiuum cannabinus, & cannabaceus. Va. li. i. 39.a
Capreolus coliculus intortus in uitibus, ut cincinnus a capiendo dictus. Va. li. ij. est & capreolus bicornis ferramenti genus apud Col. li. xi. 41.a
Circumcisitum uinum iterum expressum dicitur. Var. li. ij. 46.b
Conditio pro conditura apud Var. li. iij. & Col. li. xij. 48 a
Catulire est ostendere se uelle maritari. auctore Varrone li. ij. i. coitum maris gestu appetere. 62.a
Cilicium ex uillis capræ a cilicia, ubi primum inuentum est. Va. li. ij. 64.b
Consultor pro eo qui petit consilium, & qui dat. Var. li. iij. 65.b
Columba a columinibus uillarum dicta est. Var. li. iij. 70.a
Columbi miscelli medij inter maiores & minores. Var. li. iij. 70.a
Curator gallinarius, qui præest pascēdis gallinis. Var. li. iij. 72.a
Cuniculus tertia leporum species dictus, eo q̄ cuniculos in terra facere soleat Varro. lib. iij. 74.b
Cocleæ solitanæ ex Aphrica. Var. lib. iij. 75.a
Cyperum auctore Varrone libro tertio genus est herbæ palustris, quæ a Colu. cyperus dicitur lib. xij. 76.b
Cœliacæ apes quæ uentris fluxum patiuntur. Var. li. iij. 77.a
Cortinale, locus ubi sunt cortinæ, hoc est uasa, quibus sapa decoquitur. Colu. libro primo. 92.b
Classis, collectio paucorum hominum. Col. libro. primo. classes denum hominum faciundæ in rustico opere, quas antiqui decurias uocabant. 95.b
Cicera similis piso a qua cicera distat solo colore, ut inquit Palladius. Col. li. i.
Colliquiæ, siue colliciæ, siue elices sunt maiores sulci, in quibus si redundat aqua excoletur. Col. lib. ij. 101.a
Catulo facere caniculæ canibus sacrificare. Col. li. ij. 111.a
Casia frutex cubitorum triū suauissimi odoris & uirtutis. Col. li. iij. 117.b
Caput uitis ultimum flagellum. Col. li. iij. 118.b
Creta species terræ, alio nomine argilla dicitur. Col. li. iij. 121.a
Ciconia mensuræ genus. i. regulæ machinula ad mensurandam altitudinē sulci pastini. Col. li. iij. 123.a
Custos, resex, p̄sidiarius appellatur palmes in trunco uitis in pollicem præcisus. Col. lib. iiij. 134.b
Comp̄hēdere de surculis & plantis Col. dicit quando promissis radicibus iam germinant. lib. iiij. 139.a
Calametū cānarum putamina et fragmēta minutiora co. appellare uī li. iiij. 138.a

Castanetu dictu est ut cupssetu, pinetu, cannetu, & uinetu. Co. li. iiij. 140.b
Caluescere in arboribus defluuiū foliorꝝ pati apud Co. significat. li. iiij. 141.b
Clima quoquo uersus pedum est. lx. Columel. libro quinto, ut uidebimus in dictione iugeri. 142.b
Canteriatæ uites, quæ pedaminibus adnixæ singulis iugis imponuntur. Col. lib. quinto. 147.a
Caracata uitis flexa in orbiculos & giros. Co. li. v. 147.a
Candosoccus a gallis dicitur species mergi. Col. li. v. 148.b
Clibanus genus furni minutioris. Col. li. v. 154.b
Cunila bubula herbæ species quā uulgus cotā uocat. Co. li. vi. 163.b
Coriago morbus quando ita pellis adhæret tergori bouis, ut a costis abduci nō possit. Col. li. vi. 163.b
Clauus genus tuberculi, quod uulgo callus dicitur rotunda specie coloris albi, innascitur plantis, digitisq; pedum maxime. Col. li. vi. 164.a
Ceuæ uaccæ humilis staturæ lactis abūdātes. Col. li. vi. 167.a
Colliriū nō oculorꝝ solū, sed pro oī medicamēto accipit. Col. li. vi. 169.b
Cedria primus sudor qđ fluit a canali dum pix fit. Col. li. vi. 170.b.
Colostra uel colostrū spōgiosa lactis densitas, q̄ primū mulgetur, ē et morbi gn̄s quo lactētes tētātur, si biduo a partu maternū lac gustauerint. Co. li. vi. 175.a
Cunela uel cunila, quā rustici satureiam appellant, sed cunila a satureia & timbra distinguitur. Col. lib. vij. & xi. 178.b
Culmus frumenti calamus a radice usq; ad spicam. Co. li. vij. 180.b
Canna degener est harundo. Col. li. vij. 181.a
Consiligo radix. Col. lib. vij. 182.a
Cellares columbi, q clausi cellis ad fœtū nutriūtur. Col. li. viij. 189.b
Colocasium, herba q̄ nascitur ad Nilū in Aegypto. Col. li. viij. 194.b
Clathrare clathris aliquid claudere, qđ & cancellare dicimus. Co. li. ix. 198.a
Cherepolus uel cherephilus oleris species, quæ humiliter serpit. Co. li. x. 210.a
Campe, eruca, uermis genus in pampinis & oleribus. Co. li. x. 213.b
Cappadocia lactuca, quæ pallido denso & pexo folio uiret. Co. li. xi. 227.b
Cœpina ubi sunt satæ cœpæ. Col. lib. xi. 230.a
Cremia tenuia & leuissima ligna, aridaq; uirgulta dicuntur. Co. li. xij. 138.b
Cacabus haeni genus, in quo pulmentaria coqmus. Col. lib. xij. 247.b
Cærare cæris oblinire inde cæratura. Col. lib. xij. 151.a
Cyma pro summitate brassicæ. Col. lib. xij. 253.a
Cantharis siue cantharida uermis uiridis auri colore superlucens, cantharides etiam ficorum uermiculi dicuntur & pyri & pinus. Pal. li. i. 274.b
Cynus arboris species apud Pal. li. i. 276.a
Cribello. i. cribro frumenta excutio. Pal. li. i. 277.a
Cauter uel cauterium ferrum ad urendū. Pal. li. i. 177.b
Culex herbæ species apud Pal. lib. iiij. 298.b
Claua longior & crassior talea est. Pal. lib. iiij. 300.b

Citrus apud nos alterius generis q̃ citri atlanticæ, de quibus preciosissimæ men-
 sæ apud Romanos fiebant. Pal. li. iiij. 300.b
Carica fici species apud Pal. li. iiij. 301.b
Coracinus, piscis species, licet a coruo etiã coracinus ducatur. Pal. li. iiij. 302.a
Cephalo, is, palmorum planta. Pa. li. y. 307.a
Crocomaga herbæ species. Pal. li. xi.
Cerebrosi boues ɔtumaces ut hõies a peruerso cerebro, qui toti suo consilio herẽt
 & iracundiæ obtemperant, & a nemine persuaderi põt. Co. li. ij.
Centones ex pannis uel lanis diuersorum colorum in unum condensatis uel cõ
 sutis fiebant. Ca. car. 1.b
Cucullones idem putamus q̃ cucullos. Ca. car. 1.b
Corrudam syluestrem asparagum uocant. Ca. 3.a
Clathri, ligna sunt cauearum, uel quibus aliquid munitur, aut sepitur, inde cla-
 thratæ fenestræ. Ca. 5.a
Cocula uasa ænea coctionibus apta. Ca.
Coagmenta ɔiũctiões arctæ & cõpares a cogẽdo. i. stringẽdo. Ca. 6.a
Culigna uas proprie uinarium. Ca. 18.a
Capis capidis genus uasis, inde per diminutionẽ capidula a capiẽdo. Ca.
Coxendicem coxam exponit. Nonius Ca. 24.a
Compluuiata uitis dicta a cauis ædium compluuijs. Var. 32.b
Cimerius ubi iungitur pontus meoticæ paludi. Var. 50.b
Cataclysmus diluuium, inundatio. Var. 65.a
Citrum, lignum præciosissimum, quo lectos prisci exornabant, & neutri ẽ ge-
 neris. Var. 66.a
Coturnices aues sunt aduenæ terrestres potius q̃ sublimes, has nũc uulgus quale
 as appellat, quibus ueneni semen gratissimus est cibus, quã ob causam eas dã-
 nauere mensæ, simulq; propter comitialem morbum. Var. 69.b
Chirõ & Melampus medici præstantes, a quorum nomine herbæ quoq; dictæ
 sunt centaurea, melampodion. Col. 86.b
Cæsim. i. uno ictu. Col. 137.b
Cancelli, ligna sunt inter se modicis iteruallis in trãsuersũ annexa qbus scænæ,
 & tribunalia, atq; fenestræ muniebantur. Va. 73.a
Cæcilia, genus serpentis. 165.a
Cimolia Creta ab insula cimolo, qua utuntur fullones in uestibus abluẽdis hãc
 nunc uulgus terram saponariam uocat. Co. 165.a
Crepido prærupti saxi margo, & extremitas uiarum uel ripæ paulo eminen-
 tiores crepidines dicuntur. Col. 197.a
Chalcis, piscis est de genere romborum. Col. 197.a
Charchari, elachatæ, camarus, gobio pisces sunt. 197.a
Corcyrũ antrũ in Sicilia, unde primum delatum est crocum. 199.b
Chalbanum succus est ferulæ firiæ, & græci χάλβανον dicunt per ch, nostri
 uero in g ch conuertunt. Col. 204.b

Chelas cancri brachia, quæ facere uidentur libræ sidus. Co. 209.b
Crotum, uenatorem fuisse dicunt, precibusq; musarum in astra relatum, et pro sagittario ponitur. Col. 209.b
Caurus uentus, qui & corus dicitur. Col.
Cloaca uero, per quam sordes publicæ eluuntur. 210.a
Cumæ urbs campaniæ, unde cumana brassica sessilis folio & capite patula. 210.b
Corambla herba est, quæ oculos retundit et hebetes facit, ideoq; dicta corābla. nā κορὰ pupillā significat. ἄμβυ uero retusum & hebes. Co. 211.a
Cylindrus, lapis teres, quo terra densatur & æquatur. 213.a
Caput nudum cute. i. caluariam asini. nam asinæ caluaria in hortis ponebatur, ut sua præsentia, quæ spectabat fœcundaret. 213.b
Canis erigones, idest canicula sydus. 214.a
Congilis rapi genus. Col. 214.a
Cassiope astrum, in quod relata fuit Cassiope mater Andromedæ. Co. 221.b
Coracinum piscē nigrum. Col. 302.a
Crocodilus lacerta ē nili, imēsæq; magnitudinis quā debellauit chneumon.
Crocomagu herba est.
Chærus genus uasis.

Diuaricare usurpat. M. Cato pro rarefacere ac diuidere, et in diuersas partes porrigere. 8.a
Deplere pro euacuare, ac superna laticis exhaurire. Ca. de re ru. 12.b
Depso est subigendo manibus molle et tenerum reddere. quod uerbum a græco fit. Ca. de re. ru. 13.b
Disspepsia difficilis & ægra coctio δ ἐψιν dis difficile πέπτω concoquo. Cato. libro de re rusti. 17.b
Dij consentes, qui multorum consensu dij habiti sunt. unde cōsentia sacra ex multorum consensu statuta. Var. lib. i. 27.a
Dossuarij aselli, qui uecturæ operam præbent. Var. li. iij. 59.b
Dentes columellares dicuntur in equis qui incipiunt nasci iam illis agentibus quintū annum. Var. lib. iij. 59.b
Dentes brochi eminentes dentes. Var. li. iij. 59.b.
Delibo est corticem arboribus adimere. Col. li. ij. 98.b
Dolabra etiam apud Col. marram significat. li. ij. 99.a
Dupondium, mensura duorum pedum apud Col. li. iij. 124.a
Decussare est in decusses formare, atq; diuidere, & per integram longitudinem dissecando trahere. decussis enim dicitur a decem assibus. Columella libro tertio. 123.a
Decacumino est cacumina, idest cimata herbarum, fruticum, arborum decerpere. Columella li. quarto. 130.a
Delachrimare uites dicuntur quando primo uere guttas demittunt. Colu mel. libro. 130.b
Dolabella diminutiuum a dolabra. i. marra. Col. libro. quarto. 135.b

Dapsilis prouentus fœcundus. Co.li.iiij. 138.b
Disraro est diuaricare qđ opus rustici castrationem uocant. Col.li.iiij. 141.b
Despondere animũ est suæ spontis, finem statuere, & .q. ex desperatione mori decernere. apud Co. uero pro eodẽ intellectu despõdere sine aĩo leges li.yiij.191.a
Dolare non solum est ascia uel dolabra cedere, sed apud Col.lib.xi. in rectitudinem dirigere. 218.a
Diffundo pro promo & haurio usurpat.Col.li.xij. 242.a
Decemodiæ & trimodiæ uasa sunt rustica, quibus rustici in ferẽdo frumento dũ serunt utũtur, nec non pollinctor in frumento per molas frangendo trimodia, utitur Col lib.xij. 238.a
Defrutum a deferuendo uinum decoctum usq; ad mediã partẽ. Pa.li.xi. 213.b
Delphica laurus, qđ uictores Delphis ea coronarentur, et est uiridior laurus, Cypria uero folio breui, nigro p margines imbricato crispa. Ca. 3.b
Delitiares tegulæ a delitia tigno dictæ has alij colliciares uocant. Ca. 5.a
Ductarius funis, qui per orbiculos trochleæ traijcitur. Ca. 18.b
Desultor, unde & desultorij equi, & desultores qui olim in cursum agebant singulos equos, ut nunc faciunt qui eos ad brauiũ ut currant, alunt. Var. 60.b
διφθέρα diphthera uestis pastoricia ex pellibus ouiũ, aut capraꝝ. Va. 64.b
Dactylides a digitali gracilitate dictæ. Col. 112.b.
Depangere plantare, inde depactus. Co. 124.b
Ductim cum mora. Co. 137.a
Draco appellatur palmes emeritus, pluribusq; induratus annis.
Dioneis floribus idest Veneris. 212.b
Dardaniæ artes, Phrygij faciebãt mulierem mẽstruatam nusq̃ cinctam, solutis capillis, nudis pedibus contra erucas & cætera, hortũ circuire. Co. 213.b
Decoxit domino debitam pecuniam cum non esset soluendo abstulit. Co. 217.a
Dolus mendesius scriptor ægyptius fuit. 229.b
Defrutaria uasa ad defrutum idonea. 238.b
Digitelli diminutiuum a digito, & uidetur esse genus herbæ. 234.b
ERuum pabuli, seu leguminis genus dictum ab eruendo, ꝙ manu carpatur. Cato de agricultura. 7.b
Euanno est uanno, hoc est cribro frumenta purgare. Var.li.ij 46.a
Exaltare in altum effodere, hoc est in profunditatem. usus est Col.li.iij. 122.b
Exactor operis, is est qui operis rationem exigit. Col.li.iij. 123.a
Emacitas, emendi auiditas. Col.lib.iiij. 128.b
Emaciare macrum facere apud Col.lib.iiij. significat. 129.b
Exherbare herbas euellere. Col.li.iiij. 141.a
Epiphora, oculorum morbus, quem uulgo lachrymam uocant cum descẽsus humoris oculos angit. Col.li.yi. 165.b.
Erecti pisces sunt in lõgitudinem dorso erecto, ut differant ab his, qui dicuntur cubantes & prostrati, quales sunt, rombi, soleæ, passeres. 196.b
Equinoctium uernum circa. yiij. Kal. aprilis in octaua parte arietis sic autum

nale in octaua parte libræ.Co.lib.ix. 205.a
Examinare examina apum eiicere.Col.li.ix. 205.b
Emuscare muscum adimere.Co.li.xi. 196.b
Aestatis initiũ.vij.idus maias. Col.li.xi. 220.b
Eruca a grecis κάμπαι uermis genus, qui olerum folia rodit præsertim brassi/cæ.Col.lib.xi. 230.b
Epitirum a confracta oliua, quæ græco dicitur pitiris conditura est oliuarũ, & ē genus edulij, seu caseisiculi, fit.n.ab epi & tiros caseus.Co.lib.xij. 248.b
Exaniari sudando exiccari.Col.lib.xij. 249.a
Exanio.i.saniē eiicere.Col.lib.xij. 252.b
Embamma tis significat immersionem qñ intingimus, uel panem, uel obsonium in uasculis repletis re liquida.Col.li.xij. 253.b
Aequilibrium ponderis æquamentum.Col.lib.ulti. 256.b
Aestiua summa pars uitium a rusticis dicitur auctore Co.li.ulti. 256.b
Ethesiæ uenti stati per singulos annos. 221.b
Euanidus infructuosus dicitur.Co.lib.ultimo
Epistates præceptor siue pfectus rei faciēdæ.Ca. 11.b
Etymon recta interpretatio.Var. 45.a
Ephippium stragulum quo equus insternitur. 60.b
Emblema ex origine dictionis, quæ græca est significat tessserulas, quibus instra/ta pauimenta uariantur & uersicoloria fiunt. 66.a
Epistomion dicitur foramen, per quod aqua effluit. 70.a
Exgrumantes de mēsura & recta uia excedētes uel grumos eruētes. 75.a
Equienti mulæ equum appetenti ut credimus. 172.b
Eximij proprie sunt porci, qui de grege excæpti ad sacrificandum liberius pa/scuntur.Col. 180.b
Ebulus herba est faciēs bacas in similitudinem sambuci.Col. 209.a
Elices dicuntur reuolutiones.Col. 221.b
Enante genus uitis. 313.b
FEstucare est festucis & paleis et amurca aream aut solare obducere.Cato de re rustica. 260.b
Fiscella nō solū uas uimineū, aut ex iūcis quo lac colatur, sed ēt apud Ca. ex uiminibus & funiculis q̃ boū ora, faucesq; iumētorũ capistrātur. 11.b
Fracidus a frango, siue fraceo iā putrescens, unde fraces apud Catonē feces lati/cis significant. 12.b.
Factus siue factum dicebant, quod uno tempore conficerent, quem alij centū qua draginta modiorum, alij cētū uiginti.Ca.de re ru. & Va.lib.i. 12.b
Ferum genus libi a fero dictum, ꝙ sæpe ad sacra ferebatur, uel ꝙ pluribus ua/rijsq; rebus farctum esset.Cato de re rusti. 18.b
Fossa incilis ad ducendam aquam apta, dicitur etiā incile.Cato de re ru. 22.a
Fœnisiciū fœni secturā & messem significat.Var.lib.i. 36.b
Flagellū uirga siue caput minoris sarmenti ubi nascitur uua.Va.li.ii. 41.a

Frit in summa spica minus q̃ granū ē urruncum in infima .Va.li.ii. 45.b.
Forda bos dicitur, q̃ prægnans est prisci hordā dicebāt, unde & sacra fordica/
lia qbus prægnantes boues immolabant. Var.li.iii.& Co.li.yi. 57.b
Felis animal domesticum ad murū uenatum uulgo catus dicitur. q. cautus, ac/
cipitur ēt pro fouino. Va.li.iij.& Co.li.yiij. 64.a
Fucus a Varrone lib.iij.appellatur & fur. 77.a
Filictū ut cannetū cupssetū ubi sūt multæ filices, cannæ cupssi. Va.li.iii. 97.a
Farris genera quatuor clusinū candidum, uennuculum rutilum, et candidum
halicastrum, & trimestre. Co.li.ij. 100.b
Fœnū græcū qd siliquā uocāt rustici. Co.li.ij. 104.b
Falces uericulatæ nostrates uel denticulatæ a ueru. Co.lib.ij. 110.b
Feriæ denicales cum familia purgabatur mortui hoīs cā.i.dies qbus i funere ali/
cuius uacaret tota familia usq; ad exactū funus. Co.li.ii. 111.b
Fecineæ uuæ, q̃ plusq̃ cæteræ fecis afferunt. Co.li.iij. 113.a
Fluxura pro uino usurpatur a Co.li.iij. 114.b
Furūculus est unius aut alterius folij pāpinus e duro prorūpēs. Co.li.iiij. 134.b
Focaneus palmes q solet in bifurco medius prorepere ꝙ inter duo brachia qua se
diuidit uitis enatus uelut fauces obsidet. Co.li iiij. 136.a
Falcis uinitoriæ figura, capulo ps proxima culter, q̃ flectitur sinus, q̃ a flexu pro
currit scalprū, q̃ deinde adūca est rostrū appellatur, cui supposita semiformis lu
næ species securis dicitur, eiusq; uelut apex pronus imminens mucro uocatur.
Collu.lib.quarto. 137.b
Fossura pro fossione, uel pro tpe fodiendi usurpatur a Co.li.iiij. 139.a
Forma uas in quo formatur caseus. Col.li.yij. 180.a
Fistulosus caseus spongiosus dicitur. Co.li yij. 180.b
Fastus numero plurali pro fastis. Col.lib.ix. 206.a
Forum uinarium apud Var. canalem significare uidetur, unde Co.li.xi. forum
& torculare in uindemia emundatur. 222.b
Farraginariū a farragine locus ubi seruatur farrago. Co.li.xi. 223.a
Falcula a falce diminutiuū parua falx. Co.lib.xij. 238.a
Fiscus pro sacculo apud col.li.x. 249.a
Fiber animal in ponto quod periculo urgente testiculos sibi amputat medici ca/
stora uocant. Col.lib.ultimo. 259.b
Ficaria ficorum locus. Pal.lib.iiij. 301.b
Falces scirpiculas a scirpādo.i. ligando.nā his utuntur i uinea ligāda. 4.b
Foriculis diminutiuum uidetur a foris. Va. 47.b
Floci particulæ lanæ diuisæ a uelleribus Va. 64.a
Floces feces sunt uini. 163.b
Fabis habilis herbas significat, quibus fabæ condiri solebāt, sunt enim fabæ fa/
brorum conuiuia. 210.a
Ferali mense lupcus.i.februarius mensis in quo sacra feralia mortuis fiebāt &
ludi lupercales. Col. 211.b

Flameola rubea, nam flameum rubeum est. Co. 213.a
Fortis fortunæ dies appellatus a Seruio Tullo rege qꝫ is fanum fortis fortunæ secũdum tiberim extra urbem dicauit. 213.a
Fruge salis mica salis. 213.a
Flaccidi a flaccis quorum aures pendulæ & nõ arrectæ sunt. 179.a
GLubo aut corticem aut pellem detraho. Ca. de re rustica et dicitur etiam absolute. 5.b
Gurgulio uermis in horreis tritici & leguminum quorundam maxima pestis. Ca. de re rusti. 15.a
Grossi & grossuli ficus nõdũ maturescẽtes. Ca. de re ru. 15.a
Galbulus cupressi pila. Var. lib. ij. 43 a
Gluma est grani triticei folliculus a glubẽdo dicta. Var. lib. ij. 45.a
Granum a gerendo, id enim seritur uti spica gerat frumentum, non ut glumam aut aristam gerat. Var. li. ij. 45.a
Gallinæ aphricanæ quas græci meleagridas uocant. Va. li. iij. 72.b
Glisco pro eo qđ est pinguesco & cresco. Co. li. ij. & lib. vij. 100.a
Glabreta areæ glabræ. i. q̃ herbis fruticibusq; nudæ sint i fũdo sato. co. li. ij. 101.b
Glumus terræ collectæ uerruca minor tumulo. Co. li. ij. 109.b
Garum apud Co. liquamen est ex pisce factum lib. vi. 162.b
Gelicidium ipsum gelu & glacies. Col. lib. vij. 179.a
Gallinaria in mari ligustico insula. Co. li. viij. 185.a
Glocio is ẽ gallinarum uocis cũ ouis icubituræ sũt. Dr̃ ẽt glocido. col. li. viij. 187.b
Gallina pumilis parua, nana. Col. lib. viij. 185.b
Guttur Co. li. viij. Gallinarum dixit cibi recœptaculum. 188.b
Gleconites conditura uini ex pluribus rebus. Co. li. xij. 243.a
Gemellar uasis genus. col. lib. xij. 250.b
Gummitio litura ex gummi. col. lib. xij. 251.b
Gleucinũ oleũ græce mustũ hoc ẽ expssum añq̃ oliuæ pmãtur. col. li. xij. 252.a
Gumminare gummi obduci. Pal. lib. i. 282.a
Glyciriza dulcis radix. Pa. lib. xi. 326.a
γίγαρτα uuæ excrementa. Pal. li. xij. 334.a
Gurgulio pars Gutturis p quã pulmo attrahit & reddit spiritus. 54.b
Gemellæ uites ab uuis semp geminijs nomẽ habuerunt. Co. 113.a
Galactopotæ lac potantes. Co. 173.a
Grauedo grauior pituita et crassior inde grauedinosi. Co. 176.a
Glaucium herbæ genus syluestris & erraticæ, niagrum uocatur. alij paraliõ dicunt, nascitur. n. in afflatu maris, aut nitroso loco inde nomẽ sumpsit. nã glaucus cærulem significat, qui color est maris. Col. 210.a
Genera caulium ex his locis complura fiebant. nam pompeianum procerius caule ab radice tenui intra folia crassescit. Gilbus color est. 304.a
HEmina mẽsuræ genus sextarij dimidiũ. Ca. de re ru. et co. li. ulti. 11.b
Halex pisciũ itestina et gñs piscis q sola aq̃ nutritur. Ca. de re ru. 12.a

Haeredium, duo iugera. Var. lib. primo. 45.a
Heliotropium herba solaris. Var. li. ij.
Hinnus ab hinnitu equorum mulus ex equo et asina, mulus uero ex equa & 60.a
asino. Var. lib. ij. & Co. li.. yi. 92.a
Horreum quo confertur omne rusticũ instrumentũ. Col. li. i.
Halicastrum in dictione farris. 102.a
Hiena agreste animal. Col. lib. ij. 102.a
Hordeum exasticum a sex ordinibus, idest cantherinum. 102.b
Hordeum disticum galaticum ponderis & candoris eximij. 119.a
Humeri, loci in media uite. Col. lib. iij.
Harundo crassior canna gracilior apud Col. lib. iiij. scribentem ut canna simi- 141.b
lis harundo prodeat. 163.b
Herba sanguinalis, quam graeci πολύγονον uocant. Col. li. yi. 174.a
Heritreus color ruffus. Col. li. yij. 219.a
Hyemare tempestate agitari significat apud Col. li. xi. 224.a
Hyemis initiũ. y. idus nouembris. Col. li. xi. 314.a
Halica farina hordeacea apud Pal. lib. yij. 335.b
Hypomelides poma sunt sorbo similia. Pal. li. xiij. 210.a
Hyacinthus iris uel gladiolus dicitur similitudine folio℞. Pa. lib. i. 51.a
Hypenemiũ a uento natum uel factum. Var. 73.a
Hara stabulum dicitur tam de porcis q̃ de auibus. Var. 172.b
Hyoscyamos herba est.
Hypparchus, Eudoxus, et Meton philosophi qui de syderibus & temporibus 206.a
anni scripserunt.
Haron in Egipto uocant bulbo℞ genus scyllae proximũ amplitudie. Co. 212.b
Halesus fluuius & mons non longe ab aethna. Co. 214.a
Hyperionis. i. solis. nam sol ab Hiperione progenitus fuit. Co.
Halcyonij ab halcyonibus auibus nomẽ traxere, qua℞ foeturae aũ brumam se- 219.a
ptem diebus, & totidem post mare sternitur. Col.
Heluolũ color iter rufũ et albũ, uñ heluolae uuae et heluolũ uinũ. co. 7.a
INfundibulũ quo i uasa liquores infundũtur. Ca. de re rust. 3.b. & 4.a
In cerniculum setaceũ cribrum quo farina decutitur. Ca. de re. rust. 4.b.
Infriare terendo inspergere. Ca. de re rust. 14.a
Iris herba ẽ suauissimi odoris radicẽ habet raphano similẽ, quae sternutamenta 16.a
mouet, uulgo lilium coeruleum. Ca. de re rusti. 17.b
Ischiaci qui coxendice laborant. Ca. de re rusti. 21.a
Infer pro infra utitur. Ca. de re rustica. 21.b
Incerno farinam cribro decutio. Ca. de re rusti. 24.a
Intertrigo suffricationẽ significat. apud Ca. de re rusti. 32.b
Inharũdulatio ratio colligandi aliq̃d harũdinibus. Var. li. i.
Iugum apud Var. lib. i. uocatur quod iuncti boues uno die exarare possunt, &
apud Pal. lib. iij. in uinea iugum dicitur cum duabus aut pluribus perticis
fixis aliae

fixis aliæ supra eas alligantur, in q̄bus uites coniunguntur. 28.b
Iugerū q̄d quadratos duos actus hēat, q̄d ita Var. diuidit li.i. actus cōtinet. cxx. pedes in lōgitudinē, et totidē in latitudinē, scrupulus ꝯtinet quoquo uersus pedes. x. uersus pedes cētū, hærediū duo iugera, cēturia cētū iugera, saltus ꝯstat ex quatuor cēturijs, iugerū. apud co. uero distinctius pes digitorū. xvi. passus pedū. v. actus minimus latitudinis pedū quatuor longitudinis. cxx. clima quoquo uersus pedū ē. lx. actus quadratus undiq; finitur pedibus. cxx. duo actus iugerū efficiūt, & ab eo q̄d erat iūctū nomē iugeri usurpauit, actū prouinciæ beticæ rustici agnā uocāt, ijdē. xxx. pedū latitudinē, et. clxxx. lōgitudinē porcā dicūt. at galli cādetū appellāt. aratores uero uocāt candetū, in areis urbanis spatiū cētū pedū. in agrestibus uero pedū. cl. semiiugerū quoq; arepēnē uocant. iugerū est lōgitudo pedū. cxl. latitudo pedū. cxx. stadiū hēt passus. cxxv. cēturia ē modus ducētorū iugerū olim a cētū iugeribus dicta. sed mos duplicata nom̄ retinuit scrupulū iugerū cētū pedū, q ꝯficiūtur ex. x. pedibus i q̄drato, sextula iugeri ꝯtinet quatuor scrupula. Sicilicus sex scrupula, semuncia. xij. uncia xxiiij. sextās. xlviij. quadrās. lxxij. triēs. xcvi. qncūx. cxx semis. cxliiij. septūx. clxviij. bes. cxcij. dodrās. ccxvi. destans. ccxl. deūx. cclxiiij. as. cclxxxviij. iugerū. pedes. xxviij. millia. et. dccc. hoc ē as i q̄ sūt scrupula. cclxxxviij. 28.b
Italia a bubus, quod græci tauros italus dixerūt, uel ab italo tauro prosecuto ab Hercule. Var. li. iij. 50.b
Initia sacra Cereri. Var. li. iij. 65.a
Illiciū pro incitamento. apud Var. li. iij. 70.b
Insula gallinaria i mari tusco secūdū Italiā ꝯtra mōtes ligusticos. Va. li. iij. 72.b
Iugarius, qui iugum imponit. Co. li. i. 91.b
Imporcare porcas est inducere in agro, nā porcam elatā terram inter duos sulcos a porrigendo dictam uocant. Co. li. ij. 103.a
Inerticula uua ꝙ iners hētur in tentandis neruis. Co. li. iij. 114.a
Interordinium, spatium inter ordines, ut intercolūniū. Co. li. iij. 122.a
Insolare ē solē immittere, unde insolatur humus. Co. li. iiij. 133.b
Iumēta, ꝙ nostrū laborē uel onera subuectādo uel arādo iuuēt. Co. li. vi. 158.a
Iaculus pro laq̄o, ut iaculi q̄bus copulātur iuuēci a iaciēdo. Co. li. vi. 159.a
Inuncare est ad uncum reddere. Col. lib. vij. 174.b
ἰχθυοτροφεῖα piscina uel uiuariū ubi pisces nutriuntur. Co. li. xviij. 184.b
Iteratio secunda pressura, tertiatio tertia. Co. li. xij. 205.a. 224.b
ἱπποσέλινον nonnulli σμύρνιον appellāt atrū olus. Ca. li. xi. 228.a
Indigetur impersonaliter dictum a Pal. li. viij. 315.a
Interuenium, spatium inter uenas. Pal. li. ix. 317.b
Inuestis, puer imberbis. Pal. li. viij. 286.a
ἵππιον ἄργος quod & achaicū dicebatur Peloponnesi urbs, & uidetur ab eqs dictum Var. 50.b
In speciem litteræ græcæ. i. deltæ, uel laudæ. 123.a
Iugata uitis a iugo, q̄d ad similitudinem militaris iugi fiebat, nam duabus defi-

xis hastis tertia superligabatur. 127.b
ἰχθυοτροφεῖα icthiotrophea, loca in quibus aluntur pisces.Co. 184.b
Inuersæ metæ similis hoc ē turbinicā hñs figurā, cuius una ps angusta ē, supior uero lata ē, meta inferiorē ptē latā hēt. supne uero tēdit in acutū.Co.
Ithiphallus proprie mēbrū uirile erectū dr̄. dñr & ithiphalli curatores bacchi, qi orchestra saltabāt, hoc noie dictus ē priapus ἰθύφαλλος græce.co. 209.a
Iubar lumen est, & pro aurora ponitur.Co. 212.b
Iolchos Thessaliæ ciuitas.Co. 213.b
In ficorū genere sunt calcidicæ, chiæ, purpureæ, chelidoniæ, mariscæ, calistrutiæ liuiæ, libissæ, flauæ, & reliqua. 214.a
LAbrū uinariū uas in qđ de leue defluit uinū.Ca. de re ru. 3.b
Lora, siue lorea potionis genus, quā græci deuteriā appellant. q secūdariā dicta a lotis acinis, fitq; ex maceratis aq̄ uinaceis post mustū acinis expressum, & est operariorū uinū.Ca. de re ru. & Var.li.ij. 7.b
Lutare, luto obducere. apud Ca. de re rust. significat. 15.a
Longurius pertica longior, & est id ligni quo in p̄sepe equi discernuntur. Var. li.i.&.ij. 35.a
Legarium legumen uoce gallicana dictum legumen a legendo ꝙ uellatur & non subsecetur. Var. lib.ij. 41.b
Leporariū nō tm̄ pro leporꝝ septo. sed pro quocunq; loco ubi inclusa animalia pascuntur. Var.li.iij. 67.a
Laconicum est locus orbiculans in balneo in se recuruus, in quo elicitur sudor sicco calore dictū, ꝙ eo lacones peculiariter uterentur.Co.li.i. 85.a
Lirā eādē rustici uocāt porcā, cū sic aratū ē, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccā sedē frumētis p̄beat, inde liratim.Co.li.ij. 99.b
Lætitia loci pro ubertate. Co.li.iiij. 134.a
Limes decumanus in semitis et limitatione agrorꝝ is uocatur q agrū ab exitu eqnoctiali ad occasum eqnoctialē secat.Co.li.iij. 126.a
Liniamētū filū ꝙ ex lino uoluendo trahitur et ps ex pāno lineo.co.li.yi. 164.b
Laciniæ sunt i uestimto ptes extremæ, et cæsuræ pticulati ɔcisæ decoris cā.co.uero li.8. iubet pecus ægrotū distribui i lacinias.i. in particulas separari, ut facilius conualescant. 177.a
Loculamta loca distincta, uel capsulæ in peristerio ubi columbi, siue aliæ aues nidificare solent.Co.lib.yiij. 190.a
Lutescere, luto inquinari.Co.lib.yiij. 196.b
Lapsana holus syluestre triū foliorꝝ accipit̄ pro syluestri brassica.co.li.xi. 199.b
Lapathos siue lapathiū herba ē a nostris mercurialis dicitur.Co.li.x. 213.b
Lepidiū multi gingiō appellant, herba est omnibus nota, uulgus gicherum appellat.Co.li.xi. 226.b
Libera dea uini apud Co.li.xij. 238.a
Lætare pro stercorare apud Pal.li.i. unde lætamen. 267.b
Lupus serrula manubriata. Pa.li.i. 277.b

Lomentum panis ex faba.Pal.li.xi. 326.a
Larix arbor incendia non recipit.Pal.li.xij. 333.a
Lernei cancri.i.qui ex lerna palude exijt dum Herculis pedem momordit pu/
gnantis,& in sydus relatus est.Co. 213.a
Lubrica lapathos,quã ὑδρολάπαθον uocant.Co. 213.b
Ligula genus mensuræ.Co. 240.a
Ligusticum herba est in liguriæ montibus nascens.Co. 254.a
Laserpiciatũ a laserpicio,ẽ ãt laserpiciũ silphiũ,asam nũc uocãt.Ca. 17.a
Lusitania pars est ulterioris Hispaniæ,quam nunc Portugalliã appellant dictã
dicunt a lusu bacchi. 51.b
Lithostratus locus ẽ lapidibus stratus.si uerbũ græcũ proprie iterptari uolumus
uerũ lithostrata ex puulis crustis ↄstabãt,qbꝰ solũ pauimtũ icrustabat.ua.65.a
Lentiscus arbor est,ex qua colligitur mastix,& est trifera.
Lac cyrenaicum silphium est.
Lageos herba leporaria.
Lanatæ uuæ a lanugine,quæ eas uestit. 114.a
Lentorẽ tenacitatem & uiscositatẽ ex humore procedentem. nam lentus tenacẽ
& uiscosum significat,unde & lentesco uerbum. 165.a
Lotos item arbor est peculiaris Aphricæ,cuius bacis uescuntur hoies.Co. 181.a
λαγοτροφεῖα leporaria.Co. 184.b
Leucoia alba uiola.
Lyra,signum cœleste. 199.b
Latrina est locus priuatarum sordium. 210.a
Lactucula q̃uis descẽdat a lactuca,tñ alia ẽ herba lac hñs.Co. 210.a
Lactis gustus,q̃ ↄdiat herba,de lepidio uidet itelligere.cuius usus nõ ẽ sine lacte. 210.a
emũdat.n.cutẽ in facie,et lepras tollit,et cicatricum uulnera & nomen tra/
hit a græco. 210.a
Lactucarũ quoq; plura sunt genera,hoc est Cæciliæ, Cappadoces, Tartesiacæ,
Paphia,siue Cypria,est etiam sessilis lactuca. 211.a
Lotus arbor ẽ dicata matri deũ,ẽ ẽt herba i phrigia laudatissima.Co. 212.a
MOlile magnũ haenũ ꝙ capiat culeos triginta.Ca.de re.ru. 4.a
Meta palearum uel fœni congeries est.siue strues in acutũ tendẽs.Ca
to de re rusti. 11.b
Mitulus,genus piscis.Ca.de re rusti. 24.a
Muscipula,machina ad capiẽdos mures.Va.li.i. 32.b
Modicũ mẽsura.ccxl.iugerũ,& modica cẽturia.cc.iugerũ. 37.a
Misella uua nigra apud Var.lib.ij. 46.b
Mulietus pecudũ fraus.Va.li.iij.greges ouiũ cũ æstiuatũ abigũtur ductores ad
publicanum profitentur, ne si inscriptum pecus pauerent lege censoria com/
mittant mulietos.
Mina ouis.i.uentre glabro.Var.lib.iij. 51.b
Maiales porci ubi desinunt esse uerres.Va.li.iij. 53.a
57.a

Murena fluta sole torrefacta, q̃ flecti nõ possit. Var. li. iij. 59.a
Mellũ dicitur cingulũ circa collũ ex corio firmo cũ clauulis capitatis, q̃ itra capita insuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri dictum, q̃ ex pellibus melis fieret. Var. li. iij. 62.b
Mulctus & mulctura pro eodẽ. Var. li. iij. 63.a
Mazonomum genus lancis. Var. li. iij. 68.a
Meles taxus accipit̃ pro eo aı̃ali, q̃ uulgus appellat marturellũ. Va. li. iij. 73.b
Meliturgus, qui operatur circa mel. Var. li. iij. 76.a
Melittõ, uel melitrophiõ, uel mellariũ locus ubi sunt aluearia. Va. li. iij. 76.a
Mediastinus, minister in rustico ope, q ad reliquorũ mãcipiorũ nutum uilissima quæq; officia exequatur. Co. li. i. 95.b
Mergæ furculæ, qbus acerui frugũ fiũt dictæ a mergis uolucribus, sunt ẽt falces Col. libro. ij. 110.b
Maleolus nouellus palmes inatus prioris ãni flagello a similitudie rei q̃ i ea pte q̃ deciditur ex uetere sarmĩto prominẽs utriq; malleoli spẽm p̃bet. co. li. 3. 116.b
Mergus ẽ propaginis curuatura, ubi supra terrã iuxta suũ admiculũ uitis curuatur, atq; ex alto scrobe submerse p̃ducit̃ ad uacãtẽ palũ. co. li. 4. pa. li. 12. 132.a
Materia palmes, q de nouello nascit̃ et i tenero alligatus depẽdet. Co. li. v. 132.b
Mus araneus græci σκυτάλην ut alij dñt migalẽ magnitudie muris, mustelia specie, ore oblõgo, cauda gracili, uersu dẽtiũ quadruplici, abũdat in insula britannia. Col. li. vi. 165.a
Malagma emplastrum significat. Co. li. vi. 165.a
Mutilus sine cornibus. Co. li. vij. 174.a
Mẽtigo morbus quã pastores ostiginẽ uocãt mortifera latẽtibus. Co. li. 8. 178.b
Matrices quæ pariunt & fœtus generant. Col. li. vij. 181.b
Melantiũ græce nigrum papauer sic dictũ latine git dicitur alio nomine melaspermon. i. nigrum semen, alij nigellam. Co. li. x. 212.a
Molochẽ agriã ibiscũ appellãt, qdã alij dñt malachiũ. i. maluã. co. li. x. 212.a
Mellatio uindemia mellis. Co. li. xi. 221.a
Mundus muliebris ornatus græce cosmos. Co. li. xi. 233.a
Marsicã cœpã, rustici unionẽ uocãt. Co. li. xij. 235.b
Mella, mellis residuum. Co. lib. xij. 236.a
Mustum lixiuum anteq̃ prælo p̃ssum sit, q̃ in lacũ musti fluxerit, uel q̃ de lacu fluit anteq̃ nimium calcetur uua. Co. li. xij. 241.b
Mustũ tortiuũ, qd̃ post primã pressuram exprimitur. Co. li. xij. 243.a
Melimeli liquor ex cõditura mellis & mali cidonei. Co. li. xij. 247.a
Melisphillũ herbæ genus quidã apiastrũ dicũt. Pal. li. i. 275.b
Mureus coloris species. Pal. li. iiij. 304.b
Miliariũ uas altũ & angustũ. Pa. li. i. 307.b
Morticinæ, oues quæ morbo pereunt. Va. li. iij. 62.a
Mutica spica, quæ non habet aristam. Va. li. ij. 45.b
Miscelli in dictione colũbi. Var. li. iij. 60.b

Medipontus instrumentum funarium. Ca. 4.b
Myrtum coniugulum. i. coniugalem a coniugijs. 3.b
Matellionē a matella deriuari sentimus, & est aquariū uas. Ca. 3.b
Medica herba est, q̄ & melica, q̄ semel sata decē annis durat. Va. 39.a
Melimela per simplex l utrobiq; sunt poma mustea a μέλι idest mel & μῆλον malum, ꝙ mellis saporem habeat. 47.b
Melanthius apud Homerum in odyssea seruus Vlyssis, quē hærus fœda morte reuersus domum affecit. Var. 54.b
Matrices dicuntur, q̄ ad progenerādū aptæ sunt, & plerūq; i gallinis. Va. 58.a
Menalippa, mulier q̄ cū Booto filio ad metapōtum delata fuit ubi sacram ædē habuit. Varro. 57.b
Mulsum, uinum cum melle mistum. Va. 75.b
Mecessa pro mihi quæ cessit, & secundum priscos locutus est, qui tibe, & sibe, et me pro tibi, sibi, et mihi dicebant. Va. 75.b
μελιττῶνας melittonas apiaria ubi apes nutriuntur. Co. 76.a
Murgentinam, alij pompeanam uocant. Co. 114.a
Magudeus laserpicij genus est, alij dicunt caulē laserpicij eē. Co. 165.a
Munerarij dicebantur, qui munera. i. ludos populo dabant. Co. 173.b
Mendesius possessiuum a ciuitate Aegiptij. 178.a
Muria sal cū aqua medicatū & induratū, de qua plura. Co. 182.a
Meleagrides, & numidicæ, et guttæ, aues sunt q̄ et Afræ dicūtur. Co. 185.a
Melicæ gallinæ. ꝙ in media id genus auiū corpore amplissimo fiat. l. litera pro d. substituta, Media regio orientis, ex qua Medi q & psæ dn̄r. Co. 185.a
Melanuriū piscis a nigra cauda nomen trahens. Co. 195.b
Murena tartesia a Tarteso oppido Hispaniæ sito quondam inter betis ostia, quo nomine etiam fluuius ipse appellabatur. 196.b
Mustela, piscis in lacu brigantino rhetiæ generatus. Co. 196.b
Mandragoræ duo sunt genera, candidus qui & mas, & niger qui fœmina existimatur, ferunt mala auellanarum nucum magnitudine. Co. 209.a
Marræ bidentes & sarcula rustica sunt instrumenta. Co. 210.a
Mauricini populi prope marsos. Co. 210.b
Mater aricia porri, ex Aricia porrum erat capitatum, & genus caulium, non excelsius filio numerosius quoq; atq; tenuius. Co. 210.b
Mea quā generāt Tartesi littore gades tartesiā lactucā suā dicit, q̄m Columellarū familia ex municipio gaditano progenita erat. 211.a
Miris siue smiriza, uel ut alij mira herba est simillima cicutæ caule, folijsq; & flore minor. Col.
Mucrone graphio, quo in pugillaribus cæreis scribimus. Co. 212.a
NVbilariū locus ad aream quo propter nubes conferuntur frumenta semitrita. Var. li. i. 29.b
Noualis ubi satū fuit anq̄ secūda aratiōe renouetur. Va. li. ij. 40.b
Nefrendes porci dicuntur amisso nomine lactantis ab eo ꝙ non fabā frendere

possint.i.frangere.Var.li.iij. 56.b
Numella genus uinculi lignei ad discutiendos noxios paratum quo collum, et pedes immittuntur.Var.li.iij. 62.b
Natrix genus natantis serpentis.Col.li.i. 91.a
Nexus obligatio q̄dā, q̄ p æs & librā fiebat.Co.li.i. 89 b
Nux græca in dictione amigdala.Co.lib.v. 155.a
νεοσσοτροφεῖον ubi nutriuntur anates.Co.li.viij. 195.a
Napinæ & rapinæ pro semēte naporum & raporum. 223.a
Nux tarentina teneri corticis.Pa.li.ij. 282.a
Nasiterna uas aquale est. 4.a
Noxis p̄stari.i.pro dāno satisfacere, & emptorē indēnē facere.Var. 58.a
Nasturciū herba dicta, q̄ nasum torquere faciat.Var. 73.b
χηνοβοσκεῖον locus ad alendas aues.Va. 73.a
Nomades pastores dicuntur, quorum uita omnis in pascendis gregibus habetur a græco νέμω idest pasco. 173.b
Nepita herba est, quæ græce καλαμίνθη. 178.b
Naxius ardor Bachi corōæ sydus significat.nā (ut ferūt poetæ) in insula Dia, q̄ postea naxos dicta fuit, relicta Ariadne a Theseo nuptias cū bacho fecit, donataq; corona inter sydera relata fuit.Co. 209.b
Nepa scorpiū significat, alij dicūt cancrum. 209.b
Nocturnas uolucres noctuam, bubonē, ululā, uespertilionē, solebāt.n.prisci ad hortos tuendos noctuā pennis patentibus figere.Co. 213.b
Nomophylaces dicuntur legum custodes & seruatores ἀπὸ τοῦ νόμου hoc ē a lege & τοῦ φύλακος quod est custos. 233.b
OLetas, oleitas, oliutas olei, mellatio mellis, messis frugum, uindemia uini est.Ca.de re rust. 12.b
Occo ab occidendo, occare ē glebas cōminuere.Va.li.ij. 40.b
Ocimū q̄ cito ueniat.i.pabuli segete uiride sectū anq̄ gerat siliqs.Var.li.ij. 41.a
Oporoteca fructuum repositorium.Va.li.iij. 47.b
Opimi boues altiles.i.ad publica sacrificia saginati.Va.li.iij. 52.a
Ornithon uolucrū oium generis uiuariū.Var.li.ij. 67.a
Ornithoboscion, ubi pascuntur gallinæ.Va.li.iij. 61.b
Ortus aquilæ septimo idus decembris.Co.li.ij. 104.a
Ortus arcturi circa.6.&.5.Kal.martias.Co.li.ij. 104.b
Oculus articulus & gēma, idem Col.li.iij. 125.b
Ouiaricum pecus de oue dictum.Co.li.vij. 179.a
Orix origis fera ē, q̄ cōtinuo pilo, hoc ē ad caput uerso uestitur, orientēq; caniculā cōtuetur & adorat, nasciturq; p̄cipue in getulia.Co.li.ix. 197.b
Orthocissos recta hædera, & rigēs, q̄ sola sine adminiculo stat.co.li.xi. 219.b
Olus atriplicis græci ἀτροφαξις.Col.li.xi. 228.b
Oxigala condimenti genus.Co.li.xij. 235.a
Olea calabrica, quā q̄dā oleastellū uocāt diminutiuū ab oleastro.co.li.xij.249.b

Oleum lixiuiũ. quod ante pressurã fluit. Co. li. xij. 250.b
Oximelli mixtura ex aceto & melle. Col. li. xij. 253.b
Oxigarum acetum garo mixtũ. Co. li. xij. 253.b
Opon cirenaycũ succus sylphij. Pa. li. iij.
Oenantes flos uini. Pa. li. vij. 313.b
Onychina pruna, q̃ colorẽ hñt onycos. i. unguis. Co. li. xij. 235.b
Oscylla, tubercula illa in frumento et in legumniibus ex quibus producitur germen. Colu. lib. ij. 86.b
Ostũ, qđ ex uno facto olei reficitur. Var. 39.b
Oletum, consitus olea locus. Co. car. 1.b
Obstrigilandi cã detrahẽdi, mordendi, repugnandi. 30.a
Olyssippo Lusitaniæ urbs, q̃ nostris tpibus Vlisbona dicitur. Var. 51.b
Ogyges conditor & rex Thebarum, sub quo diluuium factum est. 65.a
Oleagina ad similitudinem oliuæ. 114.a
οἶστρος oestrũ asilũ latini uocãt, siue tabanũ, nõnunq̃ furorẽ significat. 205.b
Ora leonis, herbã significat leoninam in montibus nascentem, cuius flores cum emittuntur similes sunt ori leonino aperto. 210.a
Oscitat leo, aperitur leonis flos. 212.a
Ozimum herba est, quam basilicon alij appellant, mendose, quidam ocymum pronunciant a uerbo græco ὄζω. 213.a
Ornithia ab auibus tractum nomẽ, appellãtq; tps, qđ est septuagesimo die post brumam ab aduentu auium, tunc. n. adueniunt hirundines ciconiæ coturnices, & reliquæ aues aduenæ. 219.a
Omphacomelli immaturo melli. Co. 318.b
Olea conditanea, quæ condiri potest apte. 39.b
PAssus tenditur in quinq; pedes in dictione iuge ri. Ca. de re. ru.
Porrina, ut rapina, & napina pro loco ubi est porrorum sementis. Cato de re rustica. 10.b
Pullus & pecudum, uolucrum, arborum est. Ca. de re rusti. 11.a
Pollin, excrementum inter furfurem & farinam. Ca. de re. rust. 14.b
Polenta genus liquidioris placẽtæ. Ca. de re rust. 36.a
Polucere, reddere, uerbum, sacrificare est libamenta de is. Cato de re rustica. 18.a
Pollinctor, curator pistrini, qui pollinario cribro pollinem excutit. Cato de re rustica. 19.a
Partiarius is est, qui fundo quem colit partem dimidiam frugum aufert. Cato de re rustica. 19.a
Pocillum a poculo diminutiuum. Ca. de re ru. 22.a
Primatus, primus locus. Var. li. i. 32.a
Pedamentum & iugum pro palo. apud Var. li. i. 32.b
Porca dicitur, quæ est inter duos sulcos elata terra, q; ea seges frumentum porrigit. Var. li. ij. 40.b

Pampinare est pampinos decerpere. Var. li. ij. 41. a
Poma q̃ indigeant potu. Var. li. ij. 41. a
Porculatio. porcorũ nutricatus, porculator porcorũ nutritor. Va. li. iij. 56. b
Porci delici a mãma primũ depulsi, neq; iã lactãtes, q a partu decimo die puri ab eo appellantur, ab antiquis sacres. q̃ tum ad sacrificia idonei primum dicuntur. Var. lib. iij. 56. b
Porcus nom̃ græcũ antiquũ, sed obscuratũ, qđ nũc uocãt chirõ. Var. li. iij. 56. b
Perorig a appellatur qsqs equũ admittit. Var. li. iij. 60. b
Palea pro pelle dependẽte ex aĩaliũ gutture. Var. li. iij. 71. b
Phalarides, aues aquaticæ. Var. lib. iij. 64. a
Propolis. q. suburbanum. i. q̃ apes ante introitus foramen construunt, ac omnes frigoris & caloris iniurias propulsant. Va. li. iij. 77. a
Proscindere terram cũ primum aratur, cum iterum effringere dicunt, cũ iteratur offringere uocant, tertio cũ arãt iacto semine boues lirare dicuntur nõnulli postea persatores occare solent. Var. li. iij. 40. b
Ptisana decorticatum hordeũ, uel hordei succus, siue aqua. Co. li. ij. 100. b
Pãpinariũ sarmẽtũ, qđ legitur ex uite fertili ĩ duro trũco natũ. Co. li. iij. 119. a
Pastinatio ẽ fossio agri ad putãdas uites. Co. li. iij. 122. a
Pastinũ ferramẽtũ bifurcũ plãtãdis malleolis aptũ, uñ repastinare uineæ ueteres dictæ, quæ refodiebãtur hæc propria appellatio restibilis uineti, sed nũc qc quid emoti soli uineis p̃paratur, repastinatũ uocãt. Co. li. iij. 125. a
Progemmare uites dñr qñ oculos promittũt. Col. li. iiij. 130. b
Pedare est uitibus pedamẽta affigere, inde pedatio, & pedamina materia pedandi uitibus apta. Col. li. iiij. 131. a
Pes in dictione iugeri. Co. li. v. 142. b
Passus in dictione iugeri. Col. li. v. 123. b
Palmes pampinarius infructuosus, qui ex duro prouenit. Co. li. v. 151. b
Palmes fructuarius, qui ex anniculi palmite procreatur. Co. li. v. 151 b
Præcipites palmites, q de annotinis uirgis enati ĩ duro alligãtur. co. li. v. 152. a
Pilea est columna stans. Co li. v. 153. b
Pituita est catarrus, sed in gallinis, quæ alba pellicula extremam linguam uestit. Co. li. vi. & ultimo. 162. b
Papulæ, tubercula illa dicũtur. quæ in scabiæ tument, quibus cutis exasperatur leniterq; roditur. Co. li. vi. 170. a
Pecus arquatum cui uirent oculi, quem morbum auriginem, alij regium appellant. Co. lib. vij. 178. b
Paliurus herba ẽ spinosa et aspera ab alijs, acus palearis ab alijs acer domesticũ uocat̃. itẽ arbor ẽ aphricæ suauẽ fructũ faciẽs, q̃ uina cõmẽdãtur. co. li. 7. 181. a
Pulicosa canis, pulicibus onusta. Co. li. vij. 162. b
Pyctes, pugillator. Co. li. viij. 185. a
Pullicies. & pullatio pro ipsa pullorum prole et fœtura. Co. li. viij. 191. a
Pisces cubãtes, siue prostrati sunt, quales rõbi, soleæ, passeres. Col. li. viij. 196. b

φαγέδαινα morbus ulcerosus usq; ad ossa celeriter carnē depascēs cum adustione, emittitq; fœtentem saniem, et puto hoc in loco esse malum, quod in iumentis uermen appellant. Co. li. ix. 205.
Pelamides a luto nomen traxerunt, quæ primū cordilæ, mox cum annū excessere, tinni uocantur. Co. li. viij. 197.a
Panace centaurea dicitur. Col. lib. x. 210.a
Palata uinea a palando, uñ palo as uerbū. Col. li. xi. 218.a
Prodromi, uēti aqlones pcedētes. viij. diebus caniculā pcursores. co. li. xi. 221.a
Pulueratio, a rusticis occatio cū omnis gleba in uineis effringitur & resoluitur in puluerē, inde puluero as. Co. li. xi. 222.a
Palmare materias. i. palmites, q de nouello nascuntur alligare. Co. li. xi. 225.a
Puluinus lyræ edita terra. Co. li. xi. 227.a
Pix brutia secundus est liquor crassior defluens a ligno igni circundato, q̄ rursus in cortinas æneas ɔiecta spissatur & coagulatur. Co. li. xij. 240.b
Penicillum diminutiuum a peniculo, peniculū uero a pene. i. cauda deriuatur Co. lib. xij. 238.b
Pix corticata apud allobroges, nemeturica uero i liguria ɔficitur. co. li. xij. 240.b
Pelliculare alligatis pelliculis obturare. Co. li. xij. 144.b
Pausia genus oliuæ. Co. li. xij. 248.a
Planca tabula plana ex robore facta. Pal. li. i. 271.a
πρασοκουρίσαι animalia, quæ nocent hortis. Pa. li. i. 275.a
Porrus masculini generis in plurali porrorū. Pal li. ij. 291.a
Propomata olei genus. Pal. li. iij. 295.b
Pusca uinum in torculari aquatum, quod apud alios lora dicitur, alias genus potionis ex aqua & aceto. Pal. lib. iiij. 301.a
Pergula in uineis topiarium opus significat. Pal. li. xij. 329.a
Posterare pro differre usurpat. Pa. li. xij. 320.a
Passum genus liquoris, qđ ex uua passa cogitur. Pa. li. xi. 327.a
Palmæ bigemmis, gemmarum duarum. Co. li. v.
Pedicinus idem, quod pes dicitur & petiolus.
Polubrum, uas aquatile. Ca. 5.b
Patibulum sera est lignea. Ca. 13.a
Pinso & piso in eodē sensū est in pila tundere, uel molis frangere. Ca.
Præcidanea a pcidēdo quēadmodū succidanea a succidēdo, & erat hostia pro frugibus. Ca. 18.b
πολύπυρον multi frumenti. Var. 28.b
Pinacothecæ ubi tabulæ reponuntur. Va. 28.b
Pæminosa mali odoris a pedore dicta.
Peristylus locus columnis clausus. Va.
φυτῶν historias. plantatum historias. Sic φυσικῶν αἰτιῶν. i. causarū naturaliū. sic. n Theophrastus libros scripsit. Va. 31.a
πολυάρνας polyarnas multorum agnorum. Var.

ϖολυβούτας polybutas multorum boum. Var.
ϖολυμήλας Polymelas multarum ouium. Var. 294
Parilia festa Palis pastorũ deæ, ubi notãdũ ꝙ i hac dictione mutatur. l. i. r. 50. b
Palmulæ cariotæ ἀπὸ τοῦ κάρας i. a capite, sũt. n. palmulæ iniq̃ capiti. 52. b
Petaso est coxa cum crure porcino salita. Var. 56. b
Post principia, locus in castris a principibus militibus dictus. 68. a
Palmaria insula in mari tyrrheno. 69. b
ϖεριϖετάσματα sũt uela, q̃ extẽdũtur ad occludẽdũ et ornãdũ locũ. 70. a
Precia. quæ cito maturescit, quasi præcoqua. Co. 113. b
Psitiæ etiam uites sunt. Co. 114. a
Prouicia dicebaẽ extra italiã, et iõ legimus uineas prouiciales et italicas. 123. b
Pandatharia insula in puteolano sinu. Var.
ϖεριστεροτροφεῖον colũbarium. Var. 32. a
Polentia, urbs iuxta alpes diuidentes Italiam a Gallia. Co. 173. b
Porrum tarentinum, alio nomine sectiuum dicitur. Co. 192. b
Pectunculus. piscis per diminutionem a pectine. Co. 195. b
Polycretes, Phragmon, et Ageladas statuarij fuere generosi. 209. a
Pestum, oppidum in campania rosis generosum. 209. a
Pectita pꝛicipiũ uidetur noue dcm̃ a pecto, alij legunt percita. Co. 210. a
Pelusiaci. i. ægyptij, Zithi potus, quẽ ex fruge excogitauit, Aegyptus ab alijs cer uesia dicitur. Co. 210. b
Pompeij & herculaneum oppida campaniæ. Col. 210. b
Portitor helles, aries qui in cœlum deputatus est. 211. a
Pegasidum musarum, a pegaso equo. 212. a
Pyrois, gemma a colore igneo dicta. 212. b
Pulex uermiculus herbis infestus, & p̃cipue brassicis. Co. 213. a
Protocomos primũ comãtes, alij prototomos legũt. i. priæ sectiõis. Co. 213. b
Pix naricia ab insula maris ionij dicta. 214. a
Persica pegrina fuerunt, utpote q̃ ab Persia ad nos trãsierint. Co. 214. a
Procyon stella, q̃ añ canis dicitur latine. 221. b

Qualus genus uasis uimineus, per quod uinum guttatim defluit cum calcatur uua a colando. Ca. de re ru.
Quadrãtal, uasis genus pedem quadratum habens, & ꝯtinet. xlviij. sextarios. Ca. de re ru. 12. a
Quatuor tẽporũ anni principia dies primus ueris ẽ i aq̃rio, æstatis i tauro. autũ ni in leone, hyemis in scorpiõe, adeo ut dies. xxiij. aquarij sit ueris initiũ, sic reliquorũ signorũ quatuor ãni tpum scđm alios, qđ magis probatur primi dies uerni tpis extãt ad. 7. id. fe. æstiui ad. 7. id. maij. autũnalis ad. 3. id. sextilis. hi berni ad. 3. id. nouẽbris. Ver dies habet. 91. Aestas dies habet. 94. Autumnus 92. Hyems. 88. & de ijs latius apud Var. li. ij. 40. a
Querquedulæ & phalerides aquaticæ aues. 74. a

Quinquatria. dies Mineruæ sacer. 219.b
RVtrum, quo quid ruitur, inde rutabulum instrumentum, quo rustici utuntur in proruēdo igne panis coquēdi gratia. ca. de re ru. 4.a
Runcare mãibus herbas noxias frugibus extirpare. ca de re ru. 8.a
Ricinus, genus uermis canes acrius atq; boues infestãs. ca. de re ru. 15.a
Ridica. robustū pedamētū. i. palus crassior scissus. Va. li. i. 31.b
Rūpi traduces arbores, in quas uites ex arboribus traducūtur. Va. li. i. 32.b
Restibilis terra q̄ quotannis obsita sit. Var. li. ij. 44.b
Rota syluestris capra. Var. li. iij. 50.a
Rumis, siue ruma mãma, unde dicuntur agni lactentes subrumi, Rumia p̄terea dea in rumis sacello pastores sacrificabant lacte pro uino. Va. li. iij. 55.a
Reditus uel redditus, prouectus prouētus, idē Col. li. ij. 97.a
Robus genus tritici. Co. li. ij. 84.a
Recrastinare & posterare pro protrahere leges, apud Co. lib. ij. 110.b
Resex, malleolus qui ad solem resecatur. Co. li. iij. 119.b
Racemarij surculi sunt, aut steriles, aut minus feraces. Co. li. iij. 125.a
Rūpotinū, genus arbusti gallici, inde rūpotinetū locus. Co. li. y. 152.a
Rana morbus bouillæ linguæ. Co. li. yi. 162.b
Ruscū uirgultū uel rubus, q lōgiore flagello extēditur in lōgū uñ uites ligãtur, qdã accipiūt pro frutice, ex q̊ nūc scopæ fiūt, q folia hēt myrto similia, sed acutiora accipitur ēt pro folliculo pēdēte i tyrso, i q̊ claudatur semē. co. li. yij. 182.b
Remittere librū, corticem reijcere. Co. li. xi. 220.a
Radix syriaca ignota hac tēpestate, aut eadē ē radix barbarica. co. li. xi. 226.b
Rasis genus crudæ picis. Co. li. xij. 239.b
Radula a radendo ostimentum. Co. li. xij. 138.a
Regulæ uas i Trapeto uñ oleū, aut uinum stringēdo defluit. co. li. xij. 152.a
Rūco, rusticū istrm̄ a rūcãdo. i. stirpãdo, uulgo ita appellatur. pa. li. i. 277.a
Rododaphnes, rosa laurina, quã nereū uocant. Pa. li. i. 275.a
Rudis et rudicula aliqñ pōitur pro rutabulo. siue ipolita uirga. Pa. li. yi. 309.a
Reijculæ, oues quæ ætate uel morbo graues reijciantur. Ca. 1.b
Rufrimaceriæ & pompeij sunt oppida campaniæ. Ca. 7.a
Rudetum, terra, q̄ prius rudis fuerat & inculta, tū aūt arata. Ca. 86.a
Recipere est excipere ad usum suum & reseruare, inde recipitur domino. i. reseruatur domino. Ca. 21.a
Robigo, deus quē putabãt robiginē auertere, ē ãt rubigo morb⁹ segetū. ua. 27.a
Rustica uinalia quartodecimo Kalen. septembris celebrabant, quo die primum uinum in urbem deferebant. Var. 27.a
Rosea cãpus appellat̄ i agro reatino ꝙ i eo arua rore hūida sp serátur. Va. 32.a
Repastinari ager is dicitur, cuius natura fodiendo mutatur de origine & significato eiusdem plura. Columella. Var. 42.b.
Retrimentū a reterēdo deduci uidetur. Plinius recremētū dicit. 48.a
Raui coloris appellantur, qui sunt inter flauos & cæsios. 53.a

Rhynton, tarētinus nugator uilissimus i agēdis pcipuæ fabulis, ad quē alludūt tā Varro q̄ Colu. apud quos mō legitur Mython, mō Rhynton. 67.a
Rhetica, a rhetis populis alpium. 114.a
Rubellæ nomētanæ dn̄r a rubente materia. 114.b
Retorridū dicitur, quod intēpestiue amissis uiribus a sole torretur. 121.a
Rusticæ gallinæ sunt agrestes rostro lōgiore, q̄ p diminutionem rusticulæ quoq; appellantur. Col. 184.b
Riphei montes septentrionales. 210.a
Resoluit nexus. i. peperit & enixa est. Co. 210.b
Robigo deo ut auerteret rubiginē catulo ab uberibus tracto faciebāt. Col. 213.b
SCannū crudū & imotū solū agricolæ appellitant Co. li. ij. 82.b
Situlus aquarius pro situla hoc ē uase ad hauriēdā aquā accommodo. ca. de re rusti. 3.b
Scabillū a scanno diminutiuū pro sella. Ca. de re ru. 4.a
Scutriscū uasis gn̄s, et ur̄ ex figura græca deriuari a scutra. Ca. de re ru. 3.b. 4.a
Scarifico significat paululū corticē incidere. Ca. de re ru. 11.a
Sculponea calcei genus ex lana confectum. Ca. de re ru. 12.a
Schenus arbor lentisci. Ca. de re ru. 16.a
Strāguria difficultas urinæ. Ca. de re. ru. qn̄ guttatim mittuntur. 17.b
Solitaurilia, tauri, arietis, uerris imolationē significat. Ca. de re ru. 19.b
Sustillum, morbus guttatim mingentis. Ca. de re rust. 22.b
Suppurare, hoc est subter pus contrahere, inde purulētū. Ca. de re ru. 22.b
Stolones, pulli nati in arbor℞ radicibus. Var. li. i. 28.b
Scripulus in dictione iugeri. Var. li. i. 28.b
Saltus in dictione iugeri. Var. li. i. 29.a
Stilobata, columnæ aquam fundentes. Var. li. i. 34.b
Seges quod aratum satum est. Var. li. ij. 40.a
Sulcus uocatur, qua aratrū uomere lacunā striā facit. Va. li. ij. 40.b
Sicilire pratū est falcibus ꝯsectari a sectione. Var. li. ij. 45.b
Stramētū a stādo, ut stramē, siue a stratu ꝙ substernat̄ pecori nō edatur. 45.b
Spicilegiū, spicar℞ collectio. Var. li. ij. 46.b
Scapus id i q̄ semia q̄rūdā herbar℞ depēdēt, et qđ adēptis uuar℞ granis relinqt̄ Va. li. ij. et robur siue stipes fruticibus, & hijs herbis q̄ per hyemem non demoriuntur. Co. lib. ix. 46.b
Sirus, spelūca subterranea granaria. Var. lib. iij. 47.a
Subrumi, q alterius q̄ mr̄is māmā sugūt, ꝙ oli māma rumis diceret̄. ua. l. 3. 52.a
Sacres porci dicuntur, ꝙ puri ad sacrificiū. i. primum a lacte depulsi imolātur supra in dictione porci. Var. li. iij. 52.a
Scrophæ cognominis origo. Var. lib. iij. 55.b
Sus a græca uoce. dicitur. n. a græcis υς, a ueteribus uero dicebatur θυτις a θυο ꝙ significat sacrifico, ab suillo. n. pecoris genere imolādo initium primū sumptū uidetur. Var lib. iij. 56.a

Succida lana, recens tonsa a sudore dicta. Var. li. iij. 64.a
Seclusoriũ auiariũ ubi aues ab auiario secluduntur. Var. li. iij. 69.b
Saxatiles columbi, agrestes, q in turribus nidificant. Va. li. iij. 70.a
Signinũ opus fractis testis addita calce ꝯficiebatur. Co. li. i. 92.a
Siccaneum pro sicco. Co. li. ij. 97.a
Subsulcus, sulcus sine ullo interuallo. Co. li. ij. 100.a
Sedum uel tabuli sessum herba est, q̃ in tectis nascitur, mod rni semper uiuũ appellant, alio nomine anagorum. Co. li. ij. 102.a
Septimontialis ultima satio fabæ a sacrificijs. Co. li. ij. 103.b
Stria a stringendo fasceolus, uel strigæ ordines reꝝ inter se continuata collocatarum, ꝙ una sint constrictæ. Co. li. ij. 110.a
Siphones, fistulæ omnes dicuntur. Co. li. iij. 118.b
Spadones surculi, qui nihil attulerint. Co. li. iij. 119.b
Sagitta supior ps malleoli hãc rustici uocãt nouissimã ptẽ surculi, siue q longius recessit a matre, & .q. emicuit, atq; prosiluit, seu quia cacumine attenuata p̃ dicti teli speciem gerit. Co. li. iij. 120.b
Statumẽ dr̃ id, q̃ fulcit̃ uitis, ut pali et pedam̃ta, et qcqd pro monum̃to accedit, et statumĩa a statu arboꝝ dñr, ꝑut crescẽdo statũ accipiũt rami. co. li. 4. 128.a
Suffrago soboles innata ad ima crura uitiũ. Col. lib. iiij. 135.b
Itẽ suffragines nodi sub crura, qbus pedis uersura ꝯstat. Co. li. yi. 138.a
Stella, coniunctio capitum uitis. Co. li. iiij. 138.a
Silet uinea, herbæ, arbores, q̃ nõdũ germinãt, et silet luna quæ nondum lucet. Col. lib. iiij. 138.a
Scobes, scobs, & scobis pro sectura tabulaꝝ. Co. li. iiij. 140.a
Salix triplex, græca, gallica, sabina, quã amerinam uocant græca flaui coloris, et obsoleti, purpurei, & tenuissimi uiminis, amerina salix gracilem uirgam et rutilam gerit. Co. li. iiij. 140.b
Salix perticalis, quæ perticis, hoc est pedamentis apta sit, uiminalis uero, q̃ uinciendis uitibus, & alijs rebus nascitur. Co. li. iiij. 141.a
Siliq̃ græca græce ceration dicit̃ gñs arboris et pomi p̃dulcis. Co. li. y. 155.a
Scilla & squilla cœpis genus syluestris. Co. li. yi. 161.a
Simonianũ trifoliũ, græci asphaltiõ uocãt, a nobis acutũ trifoliũ. co. li. yi. 165.a
Saluio idẽ uidetur eẽ qđ saliuo. i. sanũ facio. Co. li. yi. 167.a
Sãtonica herba gñs absynthij amarissimi a santõib⁹ galliæ ppl'is. co. li. yi. 167.a
Strigosũ cuius corpus fame, aut aliqua uitij cã astringitur. co. li. yi. 171.b
Subrumo pro lacto, usurpatur a Col. lib. yij. 176.b
Scabricies pro scabie. Co. lib. yij. 177.b
Sacer ignis, quã pusulã uocant pastores, inde ouis pusulosa. Col. li. yij. 178.a
Scđæ, folliculi sunt ꝯtinẽtes fœtũ i matris utero cũ mestruis. Co. lib. yij. 180.a
Scandulæ paruæ tabellæ, hoc est in paruas laminas scissæ e ligno, quibus tecta teguntur. Col. lib. yiij. 186.b
Sardinia piscis genus, qđ uulgus sardellã uocat. Co. li. yiij. 197.a

Sarranæ uiolæ pupureæ, unde ſarrana purpura. Col. li. ix. 199. b
Solſtitiũ æſtiuũ circa octauã partem cancri. Co. li. ix. 205. b
Sylua barbarica. i. ꝯſemiea recte glãdib⁹, et cæteris ſemib⁹ ꝯſerit. co. li. xi. 224. a
Solſtitiũ brũale, ut placet hipparco. xvi. kal. Ianua. ut caldeis. ix. co. li. 11. 224. b
Sentis canis κυνόσβατον. Co. li. xi. 225. b
Sphõgias agricolæ uocant corrudæ radiculas inter ſe iplicatas. co. lib. xi. 228. b
Scorpiones aſparagi ſpinæ. Co. lib. xi. 229. a
Sedentaria opera, quæ ab artificibus ſedendo fiunt. Co. li. xi. 233. b
Sampſa, os oliuæ. Co. li. xij. 248. a
Summittere ſinere coaleſcere. Co. li. ultimo. 257. a
Statumino, ſtatuminibus firmo, & ſupra impono, atq; intego. Pa. li. i. 268. b
Scutulæ ſcutis itertextæ, qđ opus a gallis ẽ iſtitutũ ꝑ. Pal. li. i. 268. b
Staphiſagria paſtinaca agreſtis. Pal. li. i. 271. b
Sepum, ſiue ſebũ, ſiue ſeuum. tribus. n. modis dicitur pinguedo, ex qua fiunt cã delæ. Pal. lib. i. inde ſebo uerbũ. Co. li. ij. 274. a
Serratura locus ſerra apertus. Pa. li. iij. 288. a
Sales pro condimento in plurali uſurpat. Pal. li. vi. 310. a
Siſamũ milio ſimile ſeritur ſeptẽbri mẽſe uſq; ad idus octobris. Pa. li. xi. 320. a
Sexenniũ ut decẽniũ uſurpat. Pal. li. xij. 332. b
Suniculus genus uaſi. Pa. li. xij. 334. a
Singultiẽs gallina, quæ ſingultu pullos illectat, eſt. n. ſingultus ipſa illectantis gallinæ clocitatio. Co. li. viij. 170. b
Sextarius menſuræ genus. 10. b
Sublinat. i. pinguat. Ca. 5. a
Spira dicitur baſis columnæ unius tori, & genus operis piſtorij, & funis nauticus in orbem conuolutus. Ca. 13. b
Serta campanica herba eſt, quam mellilotum dicimus. Ca. 16. a
Strues dicebantur extructiones rerum, & proprie in ſacrificijs. Ca. 18. b
Subſcudes appellantur tabellæ, quibus tabulæ inter ſe ꝯfiguntur, q a quo innitun tur ſuccĩditur Pacuuius. nec ulla ſubſcus cohibet compagẽ. Ca. 6. a
Sectarius porcus, qui gregẽ præcedens ducit. Ca. 21. b
Semẽtinæ feriæ, a ſemente, quod ſationis cã ſuſceptæ. 28. a
Sybaris ciuitas Calabriæ. 32. a
Sacer mõs ẽ ut opinamur ſacrũ ꝓmõtoriũ, qđ nũc appellãt caput. S. Vicẽtij. ua.
Succida a ſuibus edẽdis dicta, ſuccidiũ exponit Nonius pro larido. 55. b
Salire proprie dñr aĩalia rõne carẽtia qñ fœminã mares ieũt ab eo fit ſalior, unũ læta ſalitur ouis et ſalax ſaleis nomẽ hoc ẽ in coitu fortis & creber. Va. 53. b
Salaria uia dicta, qm̃ ex illa ſal in ſabinos portari ꝯſueuerat. Var. 65. a
Sine afflatu. i. ſine nota aſpirationis. 65. a
Sectores dicti ſunt, qui ſpecie lucri ſui ſecuti bona condem natoꝝ auctionabantur proq; his pecunias penſitabant ſingulis, ſectio uero ipſa actio. Var.
Scarus piſcis eſt, qui ſolus piſciũ dicitur ruminare, herbiſq; ueſci. 67. a

Suggestus uel suggestū, ut hic a suggero fit, & est locus editior. 70.a
Subscribere fauere proprie i cāis agēdis, uñ et subscriptores fautores. Co. 88.a
Streptus, quod cum sole circumagatur. Co. 112.b
Stephanitis a coronario naturæ luxu foliis acinos intercursantibus. 112.b
Suffraginosa mula, cuius suffragines morbo uitiatæ sunt. Co. 172.b
Scirpus iuncus est. Co.
Stellio genus est stellati lacerti. Co. 201.a
Salgama appellabantur a priscis quæcunq; conditanea ad uictum nostrum in uasis seruabantur. Co. 210.b
Signia urbs campaniæ. Co. 210.b
Stabiæ, uetus campaniæ oppidum. Co. 210.b
Sebetide nympha, sebetos fons est Neapoli, cuius aqua uicatim decurrens omnes fere usus Neapolitanis præstat. 210.b
Siler fluuius iuxta prædicta oppida. Co. 210.b
Sabelli populi a sabinis orti, q icolūt mōtes, q sūt iter sabinos et marsos. co. 210.b
Sabellico usq; in admiratiōem crispa sunt folia. Co.
Sāpsucus herba, quā nūc appellāt maioranā, alioq; noīe amaracus dr̄. 211.a
Sabæum arabicū, nā i arabia felici odoramēta p̄tiosa nascuntur, ut balsamus. casia, thus. 212.a
Scirpiculū canistrum ex scirpis ɔfectum. Co. 213.a Secto sectiuo. 213.b
Sacris tardipedi. i. uulcanalibus. 214.b
Sesquiculleare uas quod continet culleū & dimidiū alterius. 238.b
Subfriare a sub & frio fit, hoc est paululum conterere. 243.b
Sestiana mala a Sestio nomen acceperunt. Col. 247.a
TEctoriū incrustatio calce uel gypso parietū. Ca. de re ru. 4.a
Torcularium, cella olearia. Ca. de re ru. 5.b
Trapetū instrumentum & mola qua oleum perstringitur sic dictum a uertendo, siue a stringendo. Ca. de re ru. 5.b
Tracta, tabula qua panis, uel aliud fictile formatur. Ca. de re rust. 13.b
Turunda, pastillus, quo uolucres saginantur, & liniamentum & tenta quo ul cera curantur. Ca. de re ru. 14.b
Tertiariū & quartariū, tertia & quarta pars. Ca. de re ru. 15.a
Tormina, intestinorum dolores. Ca. de re ru. 17.b
Tubuli fistulæ sunt maiores fictiles. Va. li. i. 32.b
Talea frustum ligni præcisum ex utraq; parte, ut in terra inseratur, quam alij sclauolam uocant. Var. li. i. 10.b. 43.a
Taura appellatur, quæ sterilis est uacca. Var. li. ij. 57.b
Tertiare tertio arare. Co. li. ij. 99.b
Trimestre triticum, quod legitur intra tres menses. Co. li. ij. 100.b
Terra surcularis ubi surgunt plurimi surculi. Co. li. iij. 121.a
Taleola diminutiuum a talea. Co. li. iij. 124.b
Trigēmis malleolus, qui exceptis oculis, quibus est frequens in ipso capite tres

deinceps articulos. totidē q; gēmas habet. Col. li. iij. 125.b
Torus in trunco uitis, ut in corpore nostro pars eminētior. Co. li. y. 132.a.151.a
& chordula apud Ca. 19.a
Titimallū lactuca marina, uulgo turtumaglio. Co. li. yi. 164.a
Termes ramus de arbore recisus. Co. li. yij.
Tannū herba est minutis folijs, & aculeata. Co. li. x. 213.b
Tuberes pegrinæ arbores ex Aphrica ī Italiā allatæ. Co. li. xi. 225.a
Teniola exiguum filum. Co. li. xi. 227.a
Tomix resta leniter trita ex cānabi impolito & sparto, ex q̄ funes fiūt, puluilli quoq; quos in collo hn̄t aīalia ne reste lædātur tornices uocātur. co. li. xij. 242.b
Turiones sūt teneritates fumitatū arbo℞ uel arbusto℞. Co. li. xij. 246.b
Tonsores romam e sicilia uenerunt anno quadringentesimo quinquasimoquarto ab urbe condita duce Pu. Ticinio Mena. 64.b
Trusatiles molæ, alio nomine manuariæ, ꝙ manibus trudātur. 4.b
Trulleum uas quo manus perluuntur. trulla tū̄ & trua uas quo e culina in latrinam aquam fundant. 3.b
Trocheæ, siue trochalia īstr̄a cū orbiculis ad subleuāda et deprimēda onera. 4.b
Thracius a thracia ostiū pōti, ꝑ qđ in propōtida influit pōtus. Va. 50.b
Tomacinæ, q̄ apud alios tomacula et tanacæ edulia ex carne porcina. Va. 56.a
Turduli populi sunt Hispaniæ. Va.
Tholus lignū cui iberet tectū tēpli, græci qdā exponūt domū ēē rotūdā. 70.a
θεατρίδιον diminutiuū forma græca a theatro. 70.b
Tibi trado respicit ad morē currētiū cū facibus in festo cæreris, quo℞ primus cū ad locū statutū uenisset facē sequenti dabat. 76.b
θηριοτροφεῖον locus ubi feræ aluntur. Var. 74.b
Trepidaneæ a mēsura dicuntur, alij legunt crepidaneas a crepida. 112.b
Teredo uermis est lignū terens, atq; exedens. 136.a
Tectū pecus dr̄ ad dn̄iam colonici appellatū tectū, ꝙ opimētis tegeretur. 137.b
Tēporius aduerbiū deductū a tempori aduerbio, ꝙ significat opportune et tempestiue. Col. 187.a
Turdus, merula, uarij. piscium nomina. Co. 196 b
Taxus arbor ē. ex q̄ fabricātur arcus, toxica quoq; inde sudare dn̄r. 209.a
Turni lacus, locus ex cōualle aricina, ubi quondam fuit lacus Turni, inde subierunt lacuturres caules. Co. 210.b
Tages is fuit, qui primus Hetruscis Aruspicij disciplinam tradidit. Col. 213.b
Tarcon Hetruriæ dux & aruspex. 213.b
Tyrsos tartesiacos. i. lactucæ, tartesiæ, Paphios, Cypriæ 213.b
Tesseras appellat lapillo℞ frusta quadrata. 268.b
VRpex rusticū instrumētū ad agrū aratū coequādū. Ca. de re ru. 3.b
Vinū pliganeū siue plo expssum siue a plegēdo dictū. Ca. de re ru. 7.a
Viduertas calamitas. Ca. de re ru. ꝙ nos uiduet. 19.b
Vinis in ablatiuo plurali apud Ca de re ru. 21.a

Villa à uehendo.q.uehilla ꝙ in eã fructus ꝯuehebant ex agris, rustici uiã uehã appellant propter uecturas & uellã nõnullã.Va.li.i. 29.a
Vellaturã facere pro uecturã facere.Va.li.i. 25.a
Versus in dictione iugeri.Va.li.i. 28.b
Vicia à uinciendo pp capreolos leguminis genus.Var.li.ij. 41.a
Veterina animalia quæ uehunt, quoq; medici ueterinarij appellantur quos uulgus merescalcos dicit.Va.lib.ij. 42.b
Veruactum terra quæ alternis annis requieuit.q.uere actum, et est qñ uere primum agri proscindũtur ad differentiã restibilis dictũ. Va.li.ij. 44.b
Ventilabrũ pala qua triticũ uentilatur.Va.lib.ij. 46.a
Vellus uel uelumium est lana ex una oue detõsa, & conglobata a uellendo. Var.lib.iij. 64.b
Vocifico apũ est proprie cũ fucos susurro insequũtur.Va.li.iij. 76.a
Viatores q a uilla in senatum proceres arcessebant.Co.li.i. 85.b
Vestiarium pro ipsa ueste.Co.lib.i. 95.a
Versus pro uersura.Co.lib.ij. 98.b
Varia & cariosa terra cum post longas siccitates leuis pluuia superiorem partẽ glebarum madefecit. Co.li.ij. 99.b
Vehæ genus plaustri a uehendo.Co.li.ij. 100.a
Valuula pro siliqua.Co.li.ij. 106.b
Vuæ apianæ ꝙ apibus prædã afferant.Co.lib.iij. 113.b
Viuiradix surculus cum radicibus.Co.li.iij. 110.b
Vitiarium locus unde uites trãsferuntur.Co.lib.iij. 116.a
Vinea restibilis q̃ seritur ubi fuerit.Co.lib.iij. 121.a
Vnguis incisio in speciẽ unguis.Co.lib.iiij. 136.a
Vitis capitata & brachiata quæ scinditur in diuersa capita, & in diuersa brachia.Colu.lib.v. 129.a
Vara siue uaria instrumenti genus. Co.li.v. 153.a
Vbero pro exubero uerbum simplex.Co.lib.v. 154 a
Vacerra genus clatrorũ ex stipibus confectum. Co.li.ix. 197.b
Vergiliarum ortus circa.v.idus Maias.Co.lib.ix. 205.a
Vindemiator à græcis τρυγητῆρα.Co.lib.xi. 219.a
Vlpicũ à qbusdã punicũ allium ἀφροσκόροδον a græcis longe maioris incrementi q̃ allium.Co.li.xi. 227.a
Valitudinariũ, locus in quo ægroti manẽt ut iuuẽtur.Co.li.xi. 233.b
Vapidum uinũ qđ iã exhausta sseria in fundo remansit.Co.li.xi. 234.a
Vrna quatuor &.xx.sextarios cõtinet.Co.li.xij. 239.b
Vinum myrtite myrto medicatum.Co.li.xij. 243.b
Volucra genus aĩalis, qđ pampinos & uuas prærodit.Co.li.ult. 259.b
Vncia, digitũ & triẽtem significat apud Pal.li.i. 268.a
Vanga pro bipalio usurpat.Pa. 277.b
Vitex salicis genus, ex quo uasa uiminea fiunt.Pa.lib.ix. 317.b

Vinum diurecticum durabile.ſ.Pal.li.xi. 325.b
Vinum præfaminum ad ſacrificia electum. 19.b
Viere eſt uincire, uel inflectere.
Vari dicuntur obtortis cruribus introrſum, ut putamus, nam in exteriorem partem obtorta crura habentes uacciæ dicuntur. 61.b
Vegrandes male grandes, paruæ, & minutæ.Var. 53.b
Veternum morbus ex nimio ocio.Co. 136.a
Vrinare eſt mergi, inde urinatores, qui ſub aqua natant.Co. 193.b
Vergiliæ ſtellæ ſunt, quæ pleiades alio nomine dicuntur.Co. 206.a
Veſuuium, ſiue uesbium mons ardens in eadem campania. 210.b
Vitibus albis, uite bionia, quæ dicitur. 213.b
Patremfa.uendacem non emacem eſſe oportere.Cato. car.1.b
Cogitato ſi nihil fiat, nihilominus ſumptum futurum.Ca. car.9.b
Romanus ſedendo uincit uetus prouerbium.Var.li.i. 28.a
Portam itineri dici longiſſimam.Var.li.i. 28.a
Qui arat fructum rogat, qui ſtercorat exorat, qui cedit cogit.Co.li.y. 154.a
Facetiſſimum Philippi dictum peream niſi piſcem putaui.Co.libro.yij.195.& Var.libro tertio. 67.b
Nihil agendo homines male agere diſcunt.Catonis oraculũ.Co.li.xi. 217.a
M.Varronis uilla in caſinate.Var.li.iij. 60.a
Malum conſilium conſultori peſſimum.Var.li.iij. 65.b
Q.hortenſius primus omnium cœna adijciali pauonem appoſuit. Varro libro tertio. 70.a
Infra menſuram palmi nõ naſcitur curculio.Co.lib.i. 92.b
Latiæ muſæ Accium & Virgilium non ſolos aditis ſuis recepere.Columella libro primo. 86.b
Summum ius ſummam crucẽ dixerunt ueteres.Co.li.i. 77.b
Vel optima nomina non appellando fieri mala fœnerator Alphius dixit.Co. libro primo. 93.a
Neceſſitas ferijs caret.Pal.li.i. 266.a
Præſentia domini prouectus eſt agri.Pal.li.i. 266.a
Vrinæ aſini porcino admixta ſtercori mali, punici uermibus obuiabit. Palladi. libro quarto. 299.b
Caſtitatem oliuæ præſulem crediderunt antiqui.Pal.li i. 267.a
Qui agrum colit grauem tributis creditorem patitur.Pal.li.i. 266.b
Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunq̃; quin mala ſit prouerbiũ a ueteribus uſurpatum utitur.Col.li.x. 221.b
Paupertatem certiſſimã eẽ cum alicuius indigeas uti eo non poſſe, q̃a ignoretur ubi proiectũ iaceat, quod deſideratur, uetus prouerbiũ, utitur.co.li.xi. 232.b
In re familiari laborioſior eſt negligentia q̃ diligentia.Co.li.xi. 232.
ZIziphus genus arboris, quam noſtrates Zibebos uocant Ziziphũ eius fructus.Pal.li.i.& li.yi. 199.b

IAM pridem decreui, quacunq; in re possum, prodesse studiosis. Quam ob rem perquam utile uisum est futurum, si hic de diebus, et qui in uigintiquatuor partes, & qui in duodecim diuiduntur, tum de horis, quæ sunt apud Palladiũ, non nihil dicamus. Atq; eò magis, quod à perq̃ paucis ætatis nostræ hominibus intelligantur. Dierum duo sunt genera. alij naturales, alij ciuiles. Naturales, quibus nunc passim utimur, constant quatuor & uiginti partibus æqualibus ab occasu solis ad alterum occasum, quæ horæ appellantur, & græce ἰσημερινὰι, latine æquinoctiales dicuntur. Ciuiles autem, ab ortu solis ad occasum constant duodecim partibus inæqualibus, quæ græce καιρικαί, latine temporales, seu, quod idem est, uulgares nominantur. Atq; hæ duodecim partes hybernis solstitijs breuissimæ sunt, & tertia parte minores, quàm æquinoctiales, æstiuis autem longissimæ, eademq; tertia maiores quàm illæ, & quod sequens est, uincunt hybernas duabus quartis, siue, quod idem est, dimidio. id quod significare uoluit Virgilius eo uersu, An'ne nouum tardis sydus te mensibus addas, idest Iunio, & Iulio, quibus horæ longissimæ sunt. At uere, sole Arietem, Autumno Libram ingrediente, pares sunt æquinoctialibus, eædemq; ab hyberno Solstitio ad æstiuum, cum die crescente crescunt, ab æstiuo autem ad hybernum, cum eodem decrescente decrescunt. Et quoniam singuli dies ciuiles, ac noctes totius anni, horis duodecim continentur, Sexta diei hora semper est Meridies. & prima incipit oriente sole, Duodecima eodem occidente finitur. Verbi gratia, mense Martio cum hæ ipsæ horæ temporales ferè pares sunt æquinoctialibus, Prima hora diei ciuilis est eadem cum tertiadecima diei naturalis. Secunda, eadem cum quartadecima. Tertia, cum quintadecima. Quarta, cum sextadecima. Quinta, cum decimaseptima. Sexta. cum decimaoctaua. Septima cum decimanona. Octaua cum uigesima. Nona cum uigesimaprima. Decima, cum uigesimasecunda. Vndecima cum uigesimatertia. Duodecima, cum uigesimaquarta. Illud igitur in sacris literis, A' sexta autem hora usq; ad Nonam, tenebræ factæ sunt super uniuersam terram, intelligendũ est à Decimaoctaua hora, usq; ad uigesimam primam diei naturalis, ut nunc horæ aguntur. Nam apud ueteres, Solaria in horas tam noctis, quàm diei temporales non æquinoctiales diuidebantur. Mense autem Iunio, cum horæ quamlongissimæ sunt, prima hora temporalis, est eadem, quæ nona cum tertia parte decimæ æquinoctialis. Secunda, quod reliquum decimæ cum duabus tertijs undecimæ. Tertia, quæ duodecima cum tertia parte undecimæ. Atq; ita singulæ tres horæ temporales continent quatuor æquinoctiales. Pari modo, quarta est eadem, quæ tertiadecima cum tertia parte quartædecimæ. Quinta, quod liquum quartædecimæ cum duabus tertijs quintædecimæ. Sexta, quod reliquum quintædecimæ cum integra sextadecima. & est Meridies. Item tres temporales Septima, Octaua, Nona, sunt eædem, q̃ quatuor, æquinoctiales, uidelicet, decimaseptima, decimaoctaua, decimanona, uigesima. Itẽ decima, undecima, duodecima, eædem q̃ uigesimaprima, uigesimasecũda, uigesimatertia, uigesimaquarta. Non ab re hic

uisum est subiungere epigramma Martialis ad Euphemum structorem Domitiani, ubi harum horarum temporalium meminit, est autem hoc.

Prima salutantes, atq; altera detinet hora.
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintam uarios exercet Roma labores,
Sexta quies lassis, septima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua Palæstris.
Imperat extructos frangere nona toros.
Hora libellorum decima est Eupheme meorum,
Temperat ambrosias cum tua cura dapes.
Et bonus æthetio laxatur nectare Cæsar,
Ingentiq; tenet pocula parca manu.
Tunc admitte Iocos. gressu timet ire licenti
Ad matutinum nostra Thalia Iouem.

Horæ aũt, de qbus agit Palladius, sunt quæ diem ab ortu solis ad occasum diuidunt, in partes. xij. q̃ umbris sic deprehenduntur. Fiat Planicies quadrata ad regulã, & libellã in loco aperto, qui toto die illustretur à sole, spectetq; uno latere septentrionẽ alio Meridiẽ, Solem alio orientẽ, occidentẽ alio. Deinde in medio quadrati collocetur indagator umbræ, q græce γνώμον, seu σκιαθήρας dicitur, obseruetúrq; prima dies cuiusuis mẽsis, Verbi gratia Ianuarij, idq; cœlo sereno. tũc tacto gnomone à solis radijs, umbra gnomonis prima hora diei erit lõga pedes 29. Secũda 19. Tertia 15. Quarta 12. Quinta 10. Sexta 9. atq; hac hora, semꝑ (ut dixi) est Meridies, tũc. n. sol altissimus facit umbras breuissimas. Deinde incipit declinare, & descendere ad occasum, atq; umbræ eadẽ, qua decreuerant, mẽsura, augẽtur. quo fit, ut. vij. hora, q̃ est prima post meridiẽ, umbra gnomonis sit lõga pedes 10. et rñdeat qntæ antemeridianæ (nã horæ ante sextã meridianæ, post sextam pomeridianæ appellantur) octaua sit longa pedes 12. & respondeat quartæ. Nona, 15. quanta fuerat tertia. Decima, 19. quot pedum erat secunda. Vndecima, 29, quot prima. Et qm̃ in horaꝝ spatio Ianuarius cum Decẽbri mense ꝯuenit, eædẽ erunt umbræ singulis horis hoc mẽse, q̃ & Ianuario. Idem quoq; faciendum est in cæteris mẽsibus, ut bini. s. computentur, & Februarius in horarum mensura cũ Nouẽbri mense cõcordet. Martius cum Octobri. Aprilis cum Septẽbri. Maius cum Augusto. Iunius cũ Iulio, quemadmodum in fine cuiusq; mensis apud Palladium licet uidere. Illud apud eundem in fine postremi mensis his uerbis. Decembrem Ianuario in horis causa dispar adiunxit, cum linea simili ille augeatur, hic decrescat, intelligendum est & de umbris, quod tam ante meridiem, q̃ post, pares, atq; eædem in singulis binis mensibus sint, idq; dispari cã, & de diebus, quos cõstat sex mensibus augeri, et sex decrescere. Nã et si eadẽ q̃titate sunt horæ mense Ianuario, qua et Decẽbri, eadẽq; mense Februario, qua & Nouẽbri, & sic in reliqs paribus quẽadmodũ Author ostendit, tñ ex singulis paribus quantũ augetur alter, tm̃ alter diminui

tur. Ascendēte enim Sole à Capricorno ad Cancrum (ut supra diximus) dies semper augentur. Decrescunt contra descendente illo à Cancro ad Capricornū. Notandum prætcrea, crescentibus diebus, decrescere semp umbras gnomonis, contra, decrescentibus illis, has semper augescere. & hinc est, quod mense Ianuario cum dies breuissimi sunt, & augentur, prima hora diei umbra gnomonis est longa pedes. XXIX. Februario, quæ est longissima. XXVII. Martio. XXV. Aprili. XXIIII. Maio. XXIII. Iunio. XXII. Mense autem Iulio, cum dies longissimi sunt, & decrescunt, prima hora diei umbra gnomonis est lōga pedes. XXII. quæ est breuissima. Augusto, XXIII. Septembri, XXIIII. Octobri, XXV. Nouembri, XXVII. Decembri, XXIX. Id quod ut melius cognoscatur, subiunximus & eos menses, quibus dies augentur, umbris decrescentibus, et eos, quibus dies decrescunt, umbris crescentibus. Incepimus autem ab Ianuario, & Iulio, quorum altero dies sunt breuissimi, & semper augētur usq; ad solstitium æstiuum, & umbræ longissimæ, sed decrescunt, quandiu dies augentur. Altero dies sunt longissimi, & semper decrescunt usq; ad Solstitium hybernum, & umbræ breuissimæ, sed augentur, quādiu dies decrescunt. Et licet à solstitijs incipiendum fuisset, quæ Decembri, & Iunio fiunt, tuncq; dies uel augeri, uel decrescere incipiunt, tamen incrementa, uel diminutiones dierum cum diminutionibus, incrementisq; umbrarum sic facilius dignoscūtur. qua quidem re cognita, et dispar illa causa cognoscetur, qua in horarum spatio Ianuarius Decembri, Februarius Nouembri, Martius Octobri, Aprilis Septembri, Maius Augusto, Iunius Iulio adiuncti, linea simili, ut ait Palladius, augentur uel decrescunt.

Ianuario augentur dies, & umbræ decrescunt.				Iulio decrescunt dies, & umbræ augentur.			
hora	1	ped.	29	hora	1	ped.	22
hora	2	ped.	19	hora	2	ped.	12
hora	3	ped.	15	hora	3	ped.	8
hora	4	ped.	12	hora	4	ped.	5
hora	5	ped.	10	hora	5	ped.	3
ℭhora	6	ped.	9	ℭhora	6	ped.	2
hora	7	ped.	10	hora	7	ped.	3
hora	8	ped.	12	hora	8	ped.	5
hora	9	ped.	15	hora	9	ped.	8
hora	10	ped.	19	hora	10	ped.	12
hora	11	ped.	29	hora	11	ped.	22

Februario augentur dies, & umbræ decreſcunt.

hora	1	ped.	27
hora	2	ped.	17
hora	3	ped.	13
hosa	4	ped.	10
hora	5	ped.	8
Chora	6	ped.	7
hora	7	ped.	8
hora	8	ped.	10
hora	9	ped.	13
hora	10	ped.	17
hora	11	ped.	27

Martio augentur dies, & umbræ decreſcunt.

hora	1	ped.	25
hora	2	ped.	15
hora	3	ped.	11
hora	4	ped.	8
hora	5	ped.	6
Chora	6	ped.	5
hora	7	ped.	6
hora	8	ped.	8
hora	9	ped.	11
hora	10	ped.	15
hora	11	ped.	25

Aprili dies augentur, & umbræ decreſcunt.

hora	1	ped.	24
hora	2	ped.	14
hora	3	ped.	10
hora	4	ped.	7
hora	5	ped.	5
Chora	6	ped.	4
hora	7	ped.	5
hora	8	ped.	7
hora	9	ped.	10
hora	10	ped.	14
hora	11	ped.	24.

Auguſto, decreſcunt dies, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	23
hora	2	ped.	13
hora	3	ped.	9
hora	4	ped.	6
hora	5	ped.	4
Chora	6	ped.	3
hora	7	ped.	4
hora	8	ped.	6
hora	9	ped.	9
hora	10	ped.	13
hora	11	ped.	23

Septembri decreſcunt dies, et umbræ augentur.

hora	1	ped.	24
hora	2	ped.	14
hora	3	ped.	10
hora	4	ped.	7
hora	5	ped.	5
Chora	6	ped.	4
hora	7	ped.	5
hora	8	ped.	7
hora	9	ped.	10
hora	10	ped.	14
hora	11	ped.	24

Oćtobri dies decreſcunt, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	25
hora	2	ped.	15
hora	3	ped.	11
hora	4	ped.	8
hora	5	ped.	6
Chora	6	ped.	5
hora	7	ped.	6
hora	8	ped.	8
hora	9	ped.	11
hora	10	ped.	15
hora	11	ped.	25

Maio augentur dies, & umbræ decrescunt.

hora	1	p[illegible]	23
hora	2	ped.	13
hora	3	ped.	9
hora	4	ped.	6
hora	5	ped.	4
ℭhora	6	ped.	3
hora	7	ped.	4
hora	8	ped.	6
hora	9	ped.	9
hora	10	ped.	13
hora	11	ped.	23

Nouembri, dies decrescunt, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	27
hora	2	ped.	17
hora	3	ped.	13
hora	4	ped.	10
hora	5	ped.	8
ℭhora	6	ped.	7
hora	7	ped.	8
hora	8	ped.	10
hora	9	ped.	13
hora	10	ped.	17
hora	11	ped.	27

Iunio dies augentur, & umbræ decrescunt.

hora	1	ped.	22
hora	2	ped.	12
hora	3	ped.	8
hora	4	ped.	5
hora	5	ped.	3
ℭhora	6	ped.	2
hora	7	ped.	3
hora	8	ped.	5
hora	9	ped.	8
hora	10	ped.	12
hora	11	ped.	22

Decembri dies decrescunt, & umbræ augentur.

hora	1	ped.	29
hora	2	ped.	19
hora	3	ped.	15
hora	4	ped.	12
hora	5	ped.	10
ℭhora	6	ped.	9
hora	7	ped.	10
hora	8	ped.	12
hora	9	ped.	15
hora	10	ped.	19
hora	11	ped.	29

SED *Sciendum, primos quosq; dies mensis descriptos tantum à* Palladio, *nec tantas fore umbras cæteris diebus cuiusq; mensis, quantæ fuere primis, si quis eas describeret, sed semper, uel minores, cum dies crescunt, uel maiores illis decrescentibus. quæ si describerentur omnes, magnum efficerent uolumen. esset prætereà opus multis annis, si id fieret in* Europa. *nam cum oporteat singulos quosq; dies totius anni ab ortu solis ad occasum tunc esse serenos, nec id contingat unq̃ in* Europa, *obseruandi forent dies sereni multorum annorum, donec omnes describerentur. Quod quia laboriosum est, & longi tædij plenum, nec* Palladius *fecit, nec alius quisq̃, nec forte erit unq̃ qui faciat. Sed de his hæc satis. tu uero Lector carissime uale, & me ama.*

AMBROSIVS NICANDER TOLE
tanus in correctoris laudem.

Arua, pecus, fundum, uites, armenta, bouile
Salgama, mella, oleum, rura beata, nemus
Scripsimus ornato quondam sermone, sed heu nos
Tempus edax laceros, morte sequente, dedit
Quattuor at pariter uita redeunte uenimus
Autores, maior uis noua membra fouet
Ille animas iterum nostras reuocauit ab orco,
Qui uitia, & maculas, depulit atq; situm.
Diuinos igitur sumat corrector honores
Mortua qui ingenio uiuere & arte facit.

τέλος.

ESTINTERDVM præstare, mercaturis rem quærere, ni tam periculosum siet, & item fœnerari, si tam honestum siet. Maiores enim nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem existimarint fœneratorem, q̃ furem, hinc licet existimari. Et uirũ bonum cum laudabant, ita laudabãt. Bonũ agricolã, bonumq; colonũ. Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorẽ autem strenuum, studiosumq; rei quærendæ existimo, uerum (ut supradixi) periculosum, & calamitosum. At ex agricolis & uiri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur, maximeq; pius questus, stabilissimús que consequitur, minimeq; inuidiosus. Minimeq; male cogitantes sunt, q in eo studio occupati sunt. Nunc (ut ad rem redeam) quod promisi institutum primum hoc erit. I.

PRAEDIVM cũ cõparare cogitabis, sic in aĩo habeto, uti ne cupide emas, néue opa tua parcas uisere, et ne satis habeas semel circũire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonũ erit. Vicini quo pacto niteãt, id animũ aduertito. In bona regiõe bene nitere oportebit, & uti eò cũ introeas, circunspicias. uti inde exiri possit, uti bonum cœlum habeat, ne calamitosum siet. solo bono sua uirtute ualeat. Si poteris sub radice montis siet, in meridiem spectet, loco salubri, operariorum copia siet, boumq;, ibiq; aquarium, et oppidum ualidũ propè siet, aut mare, aut amnis, quà naues ambulant, aut uia bona, celebrisq;. Siet autem & in ijs agris, qui nõ sæpe dominos mutant, qui in his agris prædia uendiderint, quos pigeat uendidisse, uti bene ædificatum siet. Caueto alienam disciplinam temere contemnas. De domino bono colono, bonoq; ædificatore melius emetur. Ad uillam cum uenies. uideto, uasa, torcula, et dolia multa ne siẽt. ubi nõ erũt, scito pro ratione fructuum esse. Instrumenti magni ne siet, bono loco siet. Videto quamminimi instrumenti, sumptuosus agerne siet. Scito idem agrum quod hominem, quamuis quæstuosus siet, si sumptuosus erit, relinqui non multum. Prædium quod p̃rimum siet, si me rogabis, sic dicam. De omnibus agris, optimoq;

loco si emeris iugera agri centum, uinea est prima, si uino multo siet. Secundo loco hortus irriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pratum, sexto campus frumentarius, septimo sylua cædua, octauo arbustum, nono glandaria Sylua. II.

PATER familias ubi ad uillã uenit, ubi larem familiarẽ salutauit, fundum eodem die, si potest, circumeat, si nõ eodẽ die, at postridie, ubi cognouit quomodo fundus cultus siet, operaq; quæ facta, infectaq; siẽt, postridie eius diei uillicum uocet roget, quid operis siet factum, satisne tempori opera sient cõfecta, quæ durare possint, quid restet, aut quæ reliqua sient conficienda, et quid factum uini, frumenti, aliarumq; rerum omniũ. Vbi ea cognouit, ratiõem inire oportet operarium dierum. Si ei opus nõ apparet, dicit uillicus sedulo se fecisse, seruos non ualuisse, tempestates malas fuisse, seruos aufugisse, opus publicum effecisse. Vbi eas, aliasq; causas multas dixerit, ad rõnẽ operũ, oparũq; uillicũ reuoca. Cũ tẽpestates, pluuiæue fuerint, uideto quot dies, q̃ue opa p imbrẽ fieri potuerint, dolia lauari, picari, uillã purgari, frumẽtũ trãsferri, stercus foras efferri, sterqliniũ fieri, semẽ purgari, funes ueteres sarciri, nouosq; fieri, centones cuculionesue familiã oportuisse sibi sarcire. Per ferias uero potuisse fossas ueteres tergeri, uiã publicã muniri, uepres recidi, hortũ fodiri, pratũ purgari, uirgas uinciri, spinas runcari, cremariq;, ex piscina immũditias efferri, munditias fieri, seruis excocta cibaria non tãta dari, q̃ta cum sine tempestate operãtur in aruis. Vbi hæc cognita æquo animo sient, quéue reliqua opera sient, curare uti perficiantur. Rationes putare argentariam, et frumẽtariam familiæ, pabulíue causa. Quæ paranda sient parare. Rationẽ itẽ uinariam, oleariamq;, quid uenierit, quid exactum siet, quid reliquum siet, quidq; siet, quod ueneat, quæ satis accipiunda sient, satis accipiãtur. Reliqua quæ sient, ut compareant. Siqua desint in annum, uti comparentur quæ supersint, uti ueneant. quæ opus sient locato, locentur quæ deinde opera fieri uelit, & quæ locari uelit uti imperet, & ea scripta relinquat. Pecus consyderet, auctionẽ uti faciat. Vẽdat oleum, si pretium habeat, uinum frumentumq; quod supersit. Vendat boues uetulos, armenta reiicula, oues reiiculas, lanam, pelles, plostrum uetus, ferramenta uetera, seruum senem, seruum morbosum, & siquid aliud supersit, uendat. Patremfamilias uendacem, non emacem esse oportet. III.

PRIMA adolescentia patremfamiliæ agrum statim conserere studere, ædificare diu cogitare oportet, cōserere cogitare nō oportet, sed facere ubi ætas accessit ad ānos trigintasex, tum ædificare oportet, si agrum consitum hēas. Tū ita ædifices, ne uilla fundū q̄rat, néue fundus uillā. Patrēfamiliæ uillā rusticam bñ ædificatā habere expedit, ẽt cellam oleariam, uinariamq́; instructā, & dolia multa, uti lubeat caritatem expectare, & id rei et uirtuti, & gloriæ erit. Torcularia bona habere oportet, ut opus bene effici possit. Olea ubi lecta fiet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur. Cogitato quot annis tempestates magnas uenire, & oleam deijcere solere. Si cito sustuleris, & uasa parata erunt, damni nihil erit ex tempestate, & oleum uiridius, & melius fiet. Si in terra, uel tabulato olea nimium diu erit, putrescet, oleū fœtidū fiet, et quãuis olea oleum uiridius, uel bonum fieri potest, si tempori facies. In iugera oleti cētumuiginti, uasa bina esse oportet. Si oletum bonum, beneq́; frequens, cultumq́; erit, trapetos bonos priuos impares esse oportet, ut si orbes contriti fiēt, commutare possis, funes loreos, priuos, uectes senos, fibulas duodenas, medipontos priuos loreos, trocbleas græcanicas binas, quæ funibus sparteis ducantur. Orbiculis superioribus octonis, inferioribus senis citius duces. Si rotas uoles facere, tardius ducentur, sed minore labore. IIII.

BVBILIA bona, beneq́; ædificata, bōas præsepes faliscas habeant clatratas. Clatros inter se oportet pede distare. Si ita feceris, pabulum boues non eijcient. Villam suburbanam pro copia ædificato in bono prædio. Si bene ædificaueris, beneq́; posueris eam, ruri si recte habitaueris, libentius, et sæpius uenies, fundus melior erit, minusq́; peccabitur, fructi plus capies. Frons occipitio prior est. Vicinis bonus esto. Familiam ne sineris peccare. Si te libenter uicinitas uidebit, facilius tua uendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, iumentis, materia iuuabunt. Siquid (bona salute) usu uenerit, benigne defendent. V.

HAEC ERVNT uillici officia. Disciplina bona utatur. Feriæ seruentur. Alieno manum abstineat. Sua seruet diligenter. Litibus familia supersedeat. Siquis quid deliquerit, pro noxa bono modo uindicet. Familiæ male ne sit, ne algeat, ne esuriat, opere bene exerceat, sic facilius malo, & alieno probibe-

ubi ætas
agrum
consitum

bit. Villicus si nolet male facere, non faciet. Si passus erit, dominus impune ne sinat esse. Pro beneficio gratiam referat, ut alijs recte facere libeat. Villicus ne sit ambulator, sobrius siet semper. Ad cœnam nequò eat. Familiam exerceat, consideret, quæ dominus imperauerit fiant. Ne plus censeat sapere se, quàm dominum. Amicos domini eos habeat sibi amicos. Cui iussus siet, auscultet. Rem diuinam nisi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat. Iniussu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui semen, cibaria, far, uinum, oleum mutuum dederit nemini. Duas, aut tres familias habeat, unde utenda roget, & quibus det. preterea nemini. Rationem cum domino crebro putet. Operarium, mercenarium, pollintorem diutius eundem ne habeat die. Nequid emisse uelit insciente domino, neu quid dominum cælauisse uelit. Parasitum nequem habeat. Augurem, aruspicem, ariolum, chaldæum ne quem consuluisse uelit. Segetem ne defrudet, nam id infelix est. Opus rusticum omne curet uti sciat facere, & id faciat sæpe, dum ne lassus fiat. Si fecerit, scibit in mente familiæ quid siet, & illi animo æquiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, & ualebit rectius, & dormibit libentius. Primus cubitu surgat. postremus cubitum eat. prius uillam uideat clausa uti siet, & uti suo quisq; loco cubet, & uti iumenta pabulum habeant. Boues maxima diligentia curatos habeto. Bubulcis obsequitor statim, quo libentius boues curent. Aratra, uomeresq; facito, uti bonos habeas. Terrã cariosam caueto ne ares, néue plostrum, néue pecus in eam impellas. Si ita non caueris, quò impuleris, triennio fructum amittes. Pecori, & bubus diligenter substernatur, ungulæ curentur. Scabiem pecori, & iumentis caueto. id ex fame, & si impluit fieri solet. Opera omnia mature conficias face. Nam res rustica sic ẽ, si unam rem serò feceris, omnia opera serò facies. Stramenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ouibus, bubusq;. Sterquilinium magnum stude ut habeas. Stercus sedulo conserua cum exportaueris spargito, & comminuito. Per autumnũ euehito. Circum oleas autumnitate ablaqueato, & stercore addito, consueto, frondem populneam, ulmeã, quer neamq; cædito, per tempus eam condito non peraridam pabulum ouibus. Item fœnum cordum, sicilimenta de prato demito, eaq; arida condito. Post imbrem autumni rapinam pabulũ,

lupinumq; serito. VI.

AGRVM Quibus locis conseras, sic obseruari oportet. Vbi ager crassus, et laetus est sine arboribus, eum agrum frumentarium esse oportet. Idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum id maxime seri oportet, in agro crasso, et caldo oleam condiuam, radium maiorem salẽtinam, orchitem poseam, sergianam, colminianam albicerem, quam earũ in his locis optimam dicent esse, eam maxime serito. Hoc genus oleæ in uigintiquinq;, aut triginta pedes conserito. Ager oleto conserundo, qui in uentum fauonium spectabit, et soli ostentus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior, & macrior erit, ibi oleam licinianam seri oportet. Sin in loco crasso, aut caldo seueris, hostus nequam erit, & ferundo arbor peribit, & muscus ruber molestus erit. Circum coronas, & circum uias ulmos serito, & partim populos, uti frondem ouibus, & bubus habeas, & materia, siqua opus sit parata erit. Sicubi in his locis ripæ, aut locus humectus erit, ibi cacumina populorum serito, & arundinetum. Id hoc modo serito, bipalio uortito, ibi oculos arundinis pedes ternos aliũ ab alio serito. Ibiq; corudã serito, unde asparagi fiant. Nam conuenit arũdinetum cum coruda, eo quia foditur, & incenditur, & umbrã per tempus habet. Salicem græcam circum arundinetum serito, uti siet, qui uineam alliges.

Vineam quo in agro conseri oportet, sic obseruato. Qui uino locus optimus dicetur esse, & ostentus soli, ibi amineum minusculum, & geminum eugeneum, & helueolum minusculum conserito. Qui locus crassus erit, aut nebulosior, ibi amineum maius, aut murgentinum, aut apicium lucanum serito. Cæteræ uites, misellæ maxime in quemuis agrum conueniunt. VII.

FVNDVM suburbanum arbustum maxime conuenit habere uti ligna, & uirgæ salicti uenire possint, et domino fiat, qui utatur. In eodem fundo suum quodq; fructi genus conseri oportet, arbustoq; uitem copulari. Amineum minusculum, & maiusculum, & apicium. Hæc in ollis, ollæ in uinaceis conduntur. eadẽ in sapa, & musto recte conduntur, quas suspendas duracinas, amineas maiores, & scantianas, opportunissimas esse, hæ & ad fabrum ferrarium, pro passis recte seruantur. Poma mala struthea, cotonea, scãtiana, quiriniana, itẽ alia cõditiua mala mustea, & punica, eo lotium suillum, aut stercus, ad radicem eorũ

et lætus

addere oportet, uti stabilia mala fiant. Pira uolema, aniciana, & sementina. Hæc conditiua in sapa bona erunt, tarẽtina, mu stea, & cucurbitina. Item alia genera q̃plurima serito, aut inse rito, oleas orchites, posias, eæ optimæ conduntur, uel uirides in muria, uel in lentisco contusæ. Orchites ubi nigræ erunt, & sic cæ, sale confricato dies ducos, postea salem excutito in solem poni to biduũ, uel sine sale in defrutum condito. Sorba ĩ sapa cum uis cõdire, uel siccare, uiridia facias. itẽ pyra eodẽ mõ facias. VIII.

FICOS Mariscas ĩ loco cretoso, & aprico serito, africanas, & herculanas, sagũtinas, hybernas, telanas, atras pediculo lõgo, eas in loco crasso, aut stercorato serito. Pratum si irriguum ha bebis, fœnum non deficiet. si non, & erit siccũ, summittito. Sub urbe hortum omne genus, coronamẽta omne genus, bulbos me garicos, myrtum coniugulum, & album, & nigrum, laurum delphicam, et cypricam, et syluaticã, nuces caluas, auellanas, prænestinas, & græcas, hæc facito uti serantur. IX.

FVNDVM Suburbanũ, et qui eum fundum solum habebit, ita paret, itaq; conserat, uti quamfertilissimum habeat. Salicta locis aquosis, uietis, umbrosis, propterq; amnes ibi seri oportet. Et id uideto, uti aut domui opus sient, aut ut uenire possint. Prata irrigua, si aquam habebis, id potissimum facito, si aquã non habebis, sic ut habeas quamplurimum facito. Hoc modo p̃ dium quoduis expedit facere. X.

OLIVETVM agri ducentorumquadraginta iugerum ha bere oportet uillicum, uillicam, operarios quinq;, bubulcos tres, subulcum unum, asinarium unum, opiliõem unum. Summa ho minum XIII. boues ternos, asinos instratos clitellarios, qui stercus uectent, tres, asinum unum ad oues cẽtum, uasa olearia instructa iuga quinq;, ahenum unum, quod capiat quadranta lia triginta, operculum aheni unum, uncos ferreos tres, urceos aquarios tres, ĩfundibula duo, ahenum aliud, quod capiat qua drantalia decem. aheni operculum, urceos tres, labellum polu lum, amphoras olearias duas, urnã quinquagenariam unam, trullas tres, situlũ aquarium unum, peluim unam, matellionẽ, trullum scutriscum unum, matellam, nasiternam unam, cãdela brum unũ, sextarium unum, plostra maiora tria aratra cum uo meribus sex, iuga cũ loris ornata tria, ornamenta bubus sex, ur picẽ unũ, crates stercorarias quatuor, sirpeas stercorarias tres

semũcias tres, instrata asinis tria, ferramẽta, furcas ferreas octo, sarcula octo, palas quatuor, rutra qnq;, rastros quadridẽtes duos, falces fœnarias tres, stramentarias sex, arborarias quinq;, secures tres, cuneos tres, fistulam farrariam unam, forcipes duas, rutabulum unum, foculos duos, dolia olearia decem, labra totidem, dolia quis uinaceos cõdat decem. amurcaria decem, uinaria decem. frumentaria uiginti, labrum lupinarium unum, serias sex, labrũ uinaticum unũ, solium unum, labra aquaria qnq; opercula dolijs, & serijs priua plura, molas asinarias unas, & trusatiles unas, hispaniẽses unas, mollilia tria, abacum unum, orbes æneos duos, mensas duas, scamna magna tria, scamnum in cubiculo unum, scabillia tria, sellas quatuor, solia duo, lectũ in cubiculo unum, lectos loris subtentos quatuor, & lectos communes tres, pilam ligneam unam, fullonicam unam, tedam iogalem unam, pilas duas, pilum fabariũ unũ, farrearium unũ, seminariũ unũ, qui nucleos secernat, modiũ unum, semodium unum, culcitras octo, ĩstragula octo, puluinos sexdecim, operimẽta decem, mappas tres, centones pueris sex. XI.

VINEAM Centenum iugerũ habere oportet uillicum uillicam, operarios decem. bubulcum unum. asinarium unũ. subulcum unum. Summa hominum. XV. boues duos. & asinos plostrarios duos. asinum molarium unum. uasa torcularia, ĩstructa tria. dolia cũ operculis, ubi uindemiæ esse possint, culeorũ octingentorum. dolia item, ubi uinaceos cõdat uiginti, frumentaria uiginti. opcula doliorum, & tectoria priua. urnas sparteas sex. amphoras sparteas quatuor. infundibula duo. cola uitilia tria. cola, quis florem demant, tria. urceos mustarios decem. plostra duo. aratra duo. iuga plostraria duo. iugum asinariũ unum. mollile unum, ahenum, quod capiat culeos triginta. operculum aheni unum, uncos ferreos tres. ahenum aliud, quod capiat culeos decem, & operculum, urceos aquarios duos. amphorã, nasiternam unam. peluim unam. matellionemunum. trullum unũ. situlum aquarium unum. trullum scutriscum unum. candelabrũ unum. matellam, lectos quatuor. scamnum unum, mensas duas. abacum unũ. scabillia quatuor, arcam uestiariam unam. armarium promptuariũ unum. scamna longa sex. rotam aquariam unam. modium præferratum unum. semodiũ unum. soliũ unũ. labrum uinarium unum. labrum lupinariũ unũ. serias decem.

ornamēta bubus, et asinis instrata tria. semuncias tres. sportas fecarias tres. molas asinarias tres. trusatiles unas. ferramenta, fal ces uineaticas sex, sirpiculas quinq;, falces syluaticas quinq;, ar/ borarias tres, rusticarias decem, secures quinq;, & cuneos quatu or, uomeres ferreos decem, palas sex, rutra quatuor, rastros qua dridētes sex, crates stercorarias quatuor, sirpeam stercorariam unam. forcipes duas, foculos duos, rutabulum, corbulas ameri/ nas, uiginti, quala sataria. VII. alueos quadraginta palas li/ gneas quadraginta, lintres duos, culcitras quatuor, instragula quatuor, puluinos sex, operimenta sex, mappas tres, centones pueris sex. XII.

IN TORCVLARIVM hæc opus sunt, uasis qui/ nis, prela temperata quinq;, superuacanea tria, suculas quinq;, superuacaneam unam, funes loreos quinq;, subductarios quinq; medipōtos quinq;, trocleas quinq;, capistra quinq;, assercula qu/ que, ubi prela sita fient quinq;. serias tres, fibulas quadraginta, uectes quadragīta, confibulas ligneas, quis arbores comprimat, si debiscent, & cuneos sex, trapetos quinq;, cuppas minusculas decē, alueos decē, palas ligneas decē, rutra ferrea qnq;. XIII.

IN TORcularium usui quod opus fiet. Vrceum unū ene um, quod capiat quadrantalia quinq;, uncos ferreos tres, orbem æneum unum, molas unas, cribrum unum, incerniculum unū, securim unam, scamnum unum, seriam uinariam unam, clauē torculario unam, lectum stratum, ubi duo custodes liberi cubent, & tertius seruus unà cum factoribus uti cubet, fiscinas nouas, ue tus epidromum, puluinum, corium unum, lucernas craticulas duas, carnarium unum, scalas unas. In cellam oleariam hæc opus sunt. Dolia olearia, et opercula, & labra olearia. XIIII. conchas maiores duas, & minores duas, trullas æneas tres, am/ phoras olearias duas, urceum aquarium unū, urnam quinqua genariam unā, sextarium olearium unū, labellum unū, infun/ dibula duo, spōgias duas, urceos fictiles duos, urnales duos, trul las ligneas duas, claues cum clostris III. cellas duas, trutinam unā, centum pondiū incertum unū, & pondera certa. XIIII.

VILLAM Aedificandam si locabis nouā ab solo, faber hæc faciat oportet. Parietes omnes (uti iussitur) calce, & cementis, pi las ex lapide angulari, tigna omnia, quæ opus sunt, limina, po stes, iugumenta, asseres, fulamenta, præsepes bubus hybernas, et

æstiuas faliscas, equile, cællas familiæ, carnaria tria. orbem, ahe/na duo, haras decem, focum, ianuã maximam, & alteram, quã uolet dominus, fenestras, clatros in fenestras maiores, & mino/res bipedales decem. lumina sex. scamna tria, sellas quinq;, tedas iogales duas, luminaria sex, paululum latam pilam, ubi triticũ pinsant, unam, fullonicam unam, ante pagmenta, uasa torcula duo. Herus materiem, & quæ opus sunt domui, præstabit, & ad opus dabit, succidet, dolabit, lineabit, secabitq; materiam so/lam duntaxat. Conductor uero lapidem, calcem, arenã, aquã, paleasq; parabit, & terram, unde lutum fiat. Si de cœlo uilla ta cta fiet, de ea re uerba diuina uti fiant, procuret. Huic operi pre tium ab domino bono, qui bene præbeat, quæ opus sunt, & nu/mos fide bona soluat. In tegulas singulas. N. duo. In tectum sic numerabitur tegula, integra quæ erit, quæ nõ erit, unde quarta pars aberit duæ pro una. Deliciares quæ erunt, pro binis inte/gris putabuntur, in alijs quot erunt in singulas quaternæ nume rabuntur. Villæ fundamenta ex cæmentis, & calce supra terram pede, cæteros parietes ex latere, iugumenta, & antepagmenta, quæ opus erunt, ex lapide indito. Cætera lex uti uilla ex calce, et cæmentis si fiat, in tegulas singulas. N. 115. in loco salubri bono domino. Hæc pretia, quæ supra posita sunt ex signo inani p̃tiũ erit, loco pestilenti, ubi æstate fieri non potest, bono domino pars quarta pretij accedat. XV.

MACERIA Si ex calce, & cæmentis, uel silice ædificetur, uti dominus omnia ad opus præbeat, altã pedes quinq; facito, et culmen pedem unum crassam, pedem, & semissem, lõgam pe/des quindecim, & uti sublinat locari oportet. Parietes uillæ si locet in pedes centum, idest pedes denos quoquouorsum habe/at libellum in pedes quinos, & perticam unam, ped. iii. ciix. Si sesquipedalem parietẽ dominus uoluerit, fundamẽta faciat, & ad opus præbeat, ei lõgitudini, & latitudini ĩ pedes singulos al titudinis opus est calcis modiũ unũ, arenæ modios duos. XVI.

CALCEM Partiario coquendam qui dant, ita dant. Calca rius perficit, & coquit, & ex fornace calcem eximit, et ligna cõ ficit ad fornacem. Dominus lapidem, ligna ad fornacem, quod opus fiet, præbet. XVII.

ROBVR, Et materies item pro ridica, ubi solstitium fuerit ad brumam semper tempestiua est. Quæ materies semen habet,

cum maturum semen habet, tum tempestiua est. Quæ materies semen non habet, cum glubet, tum tempestiua est. Ea quæ semen uiride, & maturum habet, uti est semen de cupresso, & de pino, quisuis anni temporibus legere possis. itē quisuis anni temporibus matura est, & tempestiua, ibi dum sunt nuces bimæ, inde semen excidet, & anniculæ. ubi primum incipiunt hiascere, tum legi oportet, tum primum per semen incipiunt maturæ esse. Postea usqueadeo sunt plus mēses octo. Hornotinæ nuces uirides sunt. Vlmus, cum folia cadunt, tum utraq; tempestiua est. XVIII.

TORCVLARIVM si ædificare uoles, quadrarijs uasis uti contractiora fient. ad hūc modum uasa componito, arbores crassas pedes duos, altas pedes nouem cum cardinibus, foramina longa pedes tres semis, & exculpta digitos sex. Ab solo foramē primum, pede uno semis. inter arbores ped. ii. inter arbores, & parietes ped. ii. arbores ad stipitem primum directos ped. sexdecim, stipites crassi ped. ii. alti cum cardinibus ped. decem, sucula præter cardines ped. nouem, prælū longum ped. uigintiquinque, inibi lingulam ped. 115. pauimentum binis uasis cum canalibus duobus ped. trigintaquatuor, trapetibus locum dextra, & sinistra, pauimentum ped. uiginti, inter binos stipites uectibus locum pedes uigintiduo. Alteris uasis ex aduersum ab stipite extremo ad parietem, qui pone arbores est, pedes uiginti. Summa torculario, & uasis quadrarijs, latitudo pedum sexagintasex, lōgitudo pedum quinquagintaduorum fiet. Inter parietes arbores ubi statues, fundamēta bona facito, alta pedibus quinq;, inibi lapides silices in totum forum statuito longum ped. quinq;, latum ped. 115. Ibi foramen pedicinis duobus facito. ibiq; arbores pedicino in lapide statuito. Inter duas arbores, quod loci superrit, robore expleto, eo plumbum fundito superiorem partem arborum digitos sex altam facito fiet. Eo capitulum robustū indito, uti fiet stipites ubi stent. Fūdamenta pedibus quinis facito. Ibi silicem longum ped. CXV. latum ped. CXV. Crassum. ped. XV. planum statuito, ibi stipites statuito. Item alterum stipitem statuito, insuper arbores, stipitesq; trabem planam imponito, latam ped. duos, crassam pedem unum, longā ped. trigintaseptē. Has duplices indito, si solidas non habebis. Sub eas trabes inter canales, et parietes extremos, ubi trapeti stent, trabeculam pedū uigintitrium & semis imponito sesquipedalem, aut binas ꝑ sin

gulis desuper ponito. In his trabeculis trabes, quæ insuper arbores stipitesq; stant, collocato. In his tignis parietes extruito, iũgitoq; materiæ, uti oneris satis habeat. Aream ubi facies, ped. quinq; fundamenta alta facito, lata ped. sex, aream & canalem rotundam facito latam ped. quatuor S. Cæterum pauimento toto fundamenta pedum duorum facito. Fundamenta, primum fistucato, postea cæmentis minutis, & calce arenato semipedem ununquodq; corium struito. Pauimenta ad hunc modum facito. Vbi libraueris, de glarea, & calce arenato primum corium facito, id pilis subigito, inde alterum corium facito. Eo calcem cribro succretam indito alte digitos duos. Ibi de testa arida pauimentum struito. Vbi structum est, pauito, fricatoq; oleo perungito, uti pauimentum bonum fiet. Arbores, stipitesq; robustas facito, aut pineas. Si trabes minores facere uoles canales extra columnam exponito, si ita feceris, trabes pedum uigintiduorum lõgæ opus erunt. Orbem olearium latum pedibus quatuor, punicanis coagmentis facito crassum digitis sex, subscudes iligneas adindito. Eas ubi confixeris, clauis corneis occludito. In eum orbem tres cathenas indito. Eas cathenas cum orbibus clauis ferreis corrigito. Orbem ex ulmo, aut ex corylo facito. Si utrũque habebis, alternas indito. XIX.

IN VASA uinaria stipites, arboresq; binis pedibus altiores facito, supra foramina arborum pedem quæq; uti absient, unæ fibulæ locum facito. semipedem quoquouersum, in suculam sena foramina indito. Foramen, quod primum facies, semipedem ab cardine facito, cætera diuidito quamrectissime porculum in media sucula facito. Inter arbores medium quod erit, id ad mediã collibrato ubi porculum figere oportebit. uti in medio prælum recte situm fiet. Lingulam cum facies, de medio prælo collibrato, ut inter arbores bene conueniat, digitum pollicem laxamenti facito. Vectes longissimos pedum decem, & octo, secundos pedũ sexdecim, tertios pedum quindecim, remissarios pedum duodecim, alteros pedum decem, tertios pedum octo. XX.

TRAPETI Columnellam, ferream, quæ in miliario stat, eam rectam stare oportet in medio ad perpendiculum, cuneis salignis circumfigi oportet bene. eo plumbum effundere caueto, ni labet columnella. Si autem mouebitur, eximito, & denuo eodẽ modo facito, donec non se moueat, si se mouerit, eo plumbũ fun-

dito. Modiolos in orbes, oleaginos ex orchite olea facito, et eos circumplumbato, caueto, ne laxi fient. Si autem labent, in cuppam eos indito tunicas solidas, & latas digitum pollicem facito, labeam bifariam faciat, & habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant. XXI.

CVPPAM trapeti facito pedes decem tam crassam, quàm modioli postulabunt, mediam aliam inter orbes, quæ cõueniat, tam crassam, quàm columnella ferrea erit. Eam mediam pertundito, uti in columnella indere possis. Eo fistulã ferream indito, quæ in columnellam conueniat, & in cuppam. Inter cuppam dextra, sinistraq́; pertundito late digitos primores. IIII. alte digitos primores tres, sub cuppa tabulam ferream lata cuppa media erit, pertusam figito, quæ in columnellam cõueniat dextra, sinistraq́; foramina ubi feceris, laminis circumplectito replicato in inferiorem partem cuppæ omnis quatuor laminas dextra, sinistraq́; foramina utrinq; secus laminas. Sub laminas polulas minutas supponito, easq́; inter sese configito, ne foramina maiora fiant, quo cuppæ minusculæ indentur. Cuppam, qua fini in modiolos erit, utrinque secus imbricibus ferreis quatuor desues, ibiq; utrinq; secus facito, qui figas. Imbrices medias clauulis figito. Supra imbrices extrinsecus cuppam pertundito, qua clauus eat, qui orbem claudat. Insuper foramen librarium ferreum digitos sex latum indito, pertusum utrunq; secus, qua clauus eat. Hæc omnia eius rei causa fiunt, uti ne cuppa in lapidem conteratur. Armillas quatuor facito, quas circum orbem indas, ne cuppa, & clauus conterantur. Intrinsecus cuppam materia ulmea, aut faginea facito. Ferrum factum, quod opus erit, uti idem faber figat. LX. operæ opus sunt, cum plumbũ in cuppã emittis. IIII. cuppam qui concinnat, & modiolos qui indat, & plumbet operas fabri duntaxat octo. Idem trapetum oportet accommodet. Sumpti summa. N. LXXII. præter adiutores. XXII.

TRAPETVM hoc modo accommodare oportet, librator uti statuat pariter, ab labris digitum minimũ orbẽ abesse oportet. ab solo mortarij orbes cauere oportet, ne q̃d mortariũ terãt. Inter orbem, et miliariũ unum, digitum interesse oportet, si plus intererit, atq; orbes nimium aberunt, funi circũligato miliariũ arcte crebro uti expleas quod nimium interest. Si orbes altiores erunt, atq; nimium mortarium deorsum teret orbiculos ligneos

pertusos in miliarium, in columnellam supponito, eo altitudinẽ temperato. Eodem modo latitudinẽ orbiculis ligneis, aut armillis ferreis temperato, usq; dum recte temperabitur. Trapetus emptus est in Suessano numis quadringẽtis, & olei. p. l. compositurae numis sexaginta, uectura boum, & operas sex cum bubulcis numis septuaginta duobus. cuppam ornatã, numis septuaginta duobus. pro oleo. N. XXV. Summa sumpti. N. DCXXIX. caeterus ornatus domi. Põpeijs emptus ẽ trapetus numis tricẽtis octogintaquatuor, uectura ducẽtis octoginta numis empta est. Domi melius concinnatur, & accommodatur. Eo sumpti opus est. N. LXV. Summa. N. DCCXXIX. Si orbes ueteres trapeto parabis medios crassos pede uno, digitis tribus. altos pede uno, foramen semipede quoquouorsum. Eos cũ aduexeris, ex trapeto temperato. Vẽdũtur ad rufri macerias numis centumoctoginta. tẽperantur numis triginta, tantidẽ Põpeijs emũtur. XXIII.

FACE Ad uindemiam, quae opus sunt, uti antea parẽtur, uasa lauentur, corbulae sarciantur, picẽtur dolia, & alia, quae opus sunt, picentur. & cum pluet, aqua imbuantur. Quala parẽtur, & sarciantur. far molatur. bennae emantur. oleae caducae saliãtur. Vuas misellas ad uinũ preliganeum, quod operarij bibant, ubi tempus erit, legito. succum puriter omnium dierum pariter in dolia diuidito. Si opus erit, defrutum indito in mustum, de musto lixiuo coctum, partem quadragesimã addito defruti, uel salis sesquilibram in culeum indito. Marmor si indes in culeum, libram indito in urnam, & misceto cum musto. Si in dolium resinam indes, in culeum musti. p. iii. bene comminuito, inde in fiscellam indito, & facito uti in dolio musti pẽdeat. eam crebro quassato, uti resina deliquescat. Si indideris defrutum, aut marmor, aut resinam, dies uiginti permisceto crebro, tribulatoq; quotidie. Tortiuum mustum circumcidaneum suo cuiq; dolio diuidito, additoq; pariter. XXIIII.

VINVM graecum hoc modo fieri oportet. Vuas Apicias per coctas bene legito. ubi delegeris, in eius musti culeum aquae marinae ueteris quadrantalia bina, uel salis puri modium. Hunc in fiscellam suspendito, finitoq; cum musto distabescat. Si helueolũ uinum facere uoles, dimidium helueoli, dimidiũ apicij indito, defrutiq; ueteris partem trigesimam addito. Quicquid uini de frudabis, partem trigesimam defruti addito. XXV.

CVM Vinum coctum erit, & cum legetur facito uti seruetur familiæ primum. Sicq; facito, studeas bene percoctum, siccumq; legere, ne uinum nomen perdat. Vinaceos quotidie recentes suc cernito, Lectos exiccato restibus subtentis, cribro illi rei parato, siccos conculcato in dolia picata, uel in lacum uinarium picatū. id bene operito, iubetoq; oblini uti habeas, quod des bubus per hyemem. Indidem, si uoles, lauito paululum, & lorea erit fa/ miliæ, quod bibat. XXVI.

VINDEMIA Facta uasa, torcula, corbulas, fiscinas, funes, patibula, fibulas iubeto suo quicque loco condi. Dolia cum ui/ no bis in die face extergeantur. Priuasq; scopulas in dolia facito habeas illi rei, quis labra doliorum circumfrices. Vbi erit lectum post dies triginta, si bene decinata erunt dolia, oblinito. Si uo/ les de fece demere uinū, tum erit ei rei optimū tēpus. XXVII.

SEMENTIM Facito ita, ocymum, uiciam, fœnum græ/ cum, fabam, eruum, pabulum bubus serito. Alteram, & tertiā pabuli sationem facito. Deinde alias fruges serito, Scrobes inuer tito oleis, ulmis, uitibus, ficis, simul cum semine. Si erit locus sic/ cus, tum oleas per sementim serito, & quæ ante satæ erunt, tene/ ras tum supputato, & arbores ablaqueato. XXVIII.

OLEAS, Vlmos, ficos, poma, uites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terra sua quamplurima, circun ligatoq; uti ferre possis, in alueo, aut in corbula ferri iubeto. Ca/ ueto autē, ne cum uentus fiet, aut imber, effodias, aut seras. nā id maxime cauendum est. In scrobe cum pones, summam terrā subdito. postea opito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde fistucis, uectibusq; calcato, quamoptime poteris. Id erit ei rei primum. Post hæc arbores crassiores digitis quinque quæ erunt, eas præcisas serito, oblinitoq; fimo summas, & folijs alligato. XXIX.

STERCVS diuidito sic. Partem dimidiam in segetem, ubi pabulum seras, inuehito. etsi ibi olea erit, simul ablaqueato, ster cusq; addito. Postea pabulū serito, partem quartā circum oleas ablaq̄atas, qua maxime opus erit addito, terraq; stercus opito. Alteram quartam partē in pratum reseruato, idq; tum maxime opus erit, ubi fauonius flabit. Euehito luna silenti. XXX.

BVBVS Frondem populneam, ulmeam, querneam, ficulne amq; usquedum habebis, dato. Ouibus frondem uiridem: usque

dum habebis, præbeto. Vbi sementim facturus eris, ibi oues de/ legato, et frõdem usq; ad pabula matura dato. Pabulum aridũ quod condideris in hyeme, q̃maxime conseruato, cogitatoq; hye mis q̃longa siet. XXXI.

AD Oleam cogendam quæ opus erunt, parentur. Vimina ma tura, salices per tempus legantur, uti siet unde corbulæ fiant, et ueteres sarciantur. Fibulæ unde fiant aridæ ilígneæ, ulmeæ, nu/ ceæ, ficulneæ face uti in stercus, aut in aquam conijciantur. inde ubi opus erit, fibulas facito. uectes iligneos, aquifolios, laureos, ulmeos facito, uti sient parati. Prælum de sappino atra potis/ simum facito At ulmeam, pineam, nuceam, hanc, atq; aliã ma teriem omnem cum effodies, luna decrescente eximito post meri/ diem sine uento austro. Tum erit tempestiua, cum semen suũ ma turum erit. Cauetoq;, ne per rorem trahas, aut doles. Quæ ma teries semen nõ habebit, cũ glubet, tempestiua erit. Vento austro caueto, neq̃ materiẽ, neue uinũ tractes, nisi necessario. XXXII.

VINEAS, Arboresq; mature face incipias putare. Vites propages in sulcos, sursum uorsum, quod eius facere poteris faci/ to uti ducas. Arbores hoc mõ putentur, rami diuaricentur, quos relinques, & uti recte cædantur, & ne nimium crebri relinquã/ tur. uites bene nodẽtur per omnes ramos, diligenterq; caueto, ne uitem præcipites, & ne nimium perstringas. Arbores facito uti bene maritæ sint, uitesq; uti satis multæ asserãtur, & sicubi opus erit, de arbore deijciantur, et in terram deprimantur, & biennio post præcidito ueteres. XXXIII.

VINEAM sic facito, uti curetur. Vitem bene enodatam de/ ligato recte, flexuosa uti ne siet, sursum uorsum semper adducito quod eius poteris, uinarios, custodesq; relinquito. Quamaltissi/ mam uineam facito, alligatoq; recte, dum ne nimium constrin/ gas, hoc modo eam curato. Capita uitium per sementim abla/ queato. Vineam putatã circũfodito. arare incipito, ultro citroq; sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quam primum propaga to, ueteres q̃minimum castrato, potius, si opus erit, deijcito, bien nioq; post præcidito. Vitem nouellam resecari tum erit tempus, ubi ualebit. Si uinea à uite caluata erit, sulcos ĩterponito, ibiq; uiuiradicem serito. umbram ab sulcis remoueto, crebroq; fodito. In uinea uetere serito ocymum. Si macra erit, quod granũ capi at ne serito, et circũ capita addito stercus, paleas, uinaceas, aut

aliquid horum, quo rectius ualeat. Vbi uinea frondere cœperit, pampinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules perfringantur. Et quæ iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leuiter, corrigitoq;, uti recte spectent. Vbi uua uaria fieri cœperit, uites subligato, pampinatoq;, et uuas expellito circum capita sarrito. Salictum suo tempore cædito, glubito, arcteq; alligato. Librũ conseruato, et cũ opus erit ĩ uinea ex eo in aq̃ coniicito. Vimina unde corbulæ fiãt, cõseruato. XXXIIII.

REDEO ad sementim. ubi quisq; locus frigidissimus, aquosissimusq; erit, ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet. terram caue cariosam tractes ager rubricosus, & terra pulla atterina rudeta, et arenosa. Item quæ aquosa non erit, ibi lupinum bonum fiet. In creta, & uligine, & rubrica, & agro, qui aquosus erit, semen adoreum potissimum serito, quæ loca sicca, & nõ herbosa erunt, aperta ab umbra, ibi triticum serito. XXXV.

FABAM in locis ualidis non calamitosis serito. Viciam, & fœnum græcum q̃minime herbosis locis serito. Siliginem, triticũ in loco aperto, & celso, ubi sol q̃diutissime fiet, seri oportet. Lentim in rudeto, & rubricoso loco, qui herbosus nõ fiet, serito. Hordeum qui locus nouus erit, aut qui restibilis fieri poterit, serito. trimestrem quo in loco sementin maturam facere non poteris, & qui locus restibilis crassitudine fieri poterit, seri oportet. Rapinã & coles rapicij unde fiant, & raphanum in loco stercorato bene aut in loco crasso serito. XXXVI.

QVAE segetem stercorant. Stercus columbinũ spargere oportet in pratum, uel in hortum, uel in segetem. Caprinum, ouillũ, bubulum, item cæterum stercus omne sedulo conseruato. Amurcam spargas, uel irriges ad arbores, circum capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aquæ dimidio addito, prius ablaqueato non alte. XXXVII.

CARIOSAM terram faciet, si iacies cicer, et quia uellitur. & quod salsum est, eo malum est. Hordeum, fœnum græcum, eruum, hæc omnia segetem exugunt, et omnia, quæ uelluntur ex eis, mala sunt. Nucleos in segetem ne indideris, qui suffocant fruges. Lupinum, faba, uicia, stercus unde facias, habent. Stramenta, paleæ, fabalia, & cætera itidem. Aceris frondem, iligneam, querneam ex segeti uellito. Stipulas, ebulum, & cicutam & circum sata

cum sata herbam altam succide, & eam substernito ouibus, bu/busq;. Frondem putridam & putrem partem de nucleis succer/nito, et in lacum conijcito, eo aquam addito, permiscetoq; rutro bene. Inde lutum circum oleas ablaqueatis addito, & nucleos item combustos addito. Vinea si macra erit, sarmenta sua con/cidito minute, & ibidem inarato, aut infodito. Per hyemem lu cubratione hæc facito. Ridicas, & palos, quos pridie in tecto po sueras, siccos dolato, faculas facito. Stercus egerito, nisi in trime/stri, lunaq; dimidiata materiam ne tāgas. Materiam quam effo dies, aut p̃cides, ab terra diebus septē, ꝓximis qbus luna plena fuerit, optime eximet᷑. Omnino caueto, ne quam materiā doles, neu cædas, neu tāgas, si potes nisi siccā, neu gelidam, neu roru/lentā. Frumenta bis facæ sarrias, runcesq;, auenāq; destringas. De uinea, et arboribus putatis sarmenta deterge, fiscinam facæ, & uites, & ligna in caminum congere, ficulna, & codicillos domino in acerunm componito. XXXVIII.

FORNACEM Calcariam pedes latam decem facito, altā pedes uiginti, usque ad pedes tres summam latam redigito. Si uno præfurnio coques, lacunam intus magnam facito, uti satis siet, ubi cinerem concipiat, ne foras sit educendus. Fornacem be ne struito, farcitoq; foras, ut totam fornacem infimam complecta tur. Si duobus præfurnijs coques, lacuna nihil opus erit. Cū ci nere eruto opus erit, altero præfurnio eruito, ĩ altero ignis erit. Ignem caueto ne intermittas, quin semper siet, néue noctu, né ue ullo tp̃e intermittatur caueto. Lapidem bonum, q̃ durissimū, q̃ candidissimū, q̃ minime uarium in fornacem indito. Cum for nacem facies, fauces præcipites deorsum facito. Vbi satis foderis, tum fornaci locum facito, ut quam altissima, & quam minime uē tosa siet. Si parum altam fornacem habebis, ubi facies, lateribus summam struito, aut cementis. Summam cum luto extrinsecus oblinito. Cum ignem subdideris, siqua flamma exibit, nisi per orbem summum. Luto oblinito, Ventus ad præfurnium caue/to ne accedat. Inibi austrum caueto maxime. Hoc signi erit, ubi calx cocta erit, summos lapides coctos esse oportebit. Item infimi lapides cocti cadent, & flamma minus fumosa exibit. Itaq; si ligna, et uirgas nō poteris uendere, neq; lapidem habe/bis, unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, uirgas, & sarmēta, quæ tibi ustioni supererunt, in segetem comburito. Vbi

Collu. b

eas combusseris, ibi papauer serito. XXXIX.

VBI Tempestates malæ erunt, cum opus fieri non poterit, stercus in sterquilinium egerito. Bubile, ouile, cortem, uillam bene purgato, Dolia plumbo uincito, uel materie quernea, & uiti sicca alligato. Si bene sarseris, aut bene alligaueris, & in rimas medicamentum indideris, beneq; picaueris quoduis dolium uinarium facere poteris. Medicamentum in dolium hoc modo facito. Ceræ partem. I. resinæ partem. I. & sulfuris partem. IS. Hæc omnia in calicem nouum indito, eo addito gypsum contritum, uti crassitudo fiat quasi emplastrum, eo dolia sarcito. Vbi Sarseris, qui colorem eundem facias, cretæ crudæ partes duas calcis tertiam commisceto, inde laterculos facito, coquito in fornacem, conterito, idq; inducito. Per imbrem in uillam quærito, quid fieri possit. Ne cessetur munditias facito. Cogitato, si nihil fiet, nihilominus sumptum futurum. XL.

PER Ver hæc fieri oportet. Sulcos, et scrobes fieri seminarijs. Vitiarijs locum uerti. uites propagari. In locis crassis, & humectis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet. Ficos, oleas, mala, pyra, uites inseri oportet luna silenti post meridiem, sine uento austro. Oleas, ficos, pyra, mala, hoc modo inserito. Quem ramum insiturus eris, præcidito, inclinato aliquantulum, ut aqua defluat. Cum præcides, caueto, ne librum conuellas. Sumito tibi surculum durum, eum peracuito, salicem græcam discindito, argillam, uel cretam coaddito, arenæ paululum, & fimum bubulũ. Hæc unà bene condensato, quammaxime uti lutum fiat, dein capito tibi scissam salicem, eaq; stirpem præcisam circunligato, ne liber frangatur. ubi id feceris, surculum aridum præacutum inter librum, & stirpem arcito primores digitos duos, postea capito tibi surculum, quod genus inserere uoles, eum primorem proacuito obliquum primores digitos duos, surculum aridum, quem arciueras, eximito, eoq; arcito surculum, quem inserere uoles. librũ ad librum uorsum facito, arcito usqueadeo quo præacueris. Idẽ alterum surculum tertium, quartum facito. Quot genera uoles, tot indito, salicem græcam amplius circunligato, luto densato, stirpẽ oblinito, digitos crassum tres. Insuper lingua bubula obtegito, si pluat, ne aqua in librum permeet, eam linguã insuper librum alligato, ne cadat. Postea stramentis circundato, alligatoq;, neu gelu noceat. XLI.

VITIS Insitio una est per uer, altera est cum uua floret, ea optima est. Pyrorum, & malorum insitio per uer, & per solstitium dies quinquaginta, & per uindemiam. Oleæ, & ficorum insitio est per uer. Vitem sic inserito, præcidito quã inseres, eãq; mediam diffindito per medullam, eo surculos præacutos arcito. Quos inseres medullam cum medulla componito. Altera insitio est. Si uitis uitem contingat, uitis utriusq; latus alterum præradito oblique, & inter sese medullam cum medulla libro colligato. Tertia insitio est. Terebra uitem quam inseres, pertundito. eo duos surculos uitigineos, quod genus esse uoles, ĩsertos obliquos arcito ad medullam, facitoq;, ut medullæ medullam coniũgas, arcitoq; ea, qua terebraueris, alterum ex altera parte. Eos surculos facito sint longi pedes binos, eos in terram demittito, replicatoq; ad uitis caput, uitiq; uinclis alligato, medios in terrã defigito, terraq; operito. Hæc omnia luto prædicto oblinito, alligatoq;, integitoq; ad eundem modum, tanquam oleas. XLII.

FICOS, & oleas alrero modo inserito, quod genus aut ficum, aut oleam esse uoles, inde librum scalpro eximito, alterum librum cum gẽma de eo fico, quod genus esse uoles, eximito, apponito in eum locum, unde excicaueris in alterum genus, facitoq; uti conueniat. Librum longum facito digitos tres semis, latũ digitos tres, ad eũdẽ modũ oblinito, integito, uti cætera. XLIII.

SVLCOS, si locus aquosus erit, alueatos esse oportet latos summos pedes tres, altos pedes quatuor, infimum latum pedem unum, & palmum. eos lapide consternito. si lapis non erit, perticis saligneis uiridibus quoquouersus collatis consternito. si pertica non erit, sarmentis colligatis itidem facito. Postea scrobes facito altos pedes tres semis, latos pedes quatuor, & facito, uti de scrobe aqua ĩ sulcos deflnat, et ita oleas inserito. Vitibus sulcos, & propagationes, ne minus pedibus. II.S. quoquouersus facito. Si uoles uinea cito crescat, & olea, quam seueris, semel in mense sarrito, & circum capita oleagina quot mensibus usq; donec trimæ erunt, fodere oportet. Eodem modo cæteras arbores procurato. XLIIII.

OLIVETVM diebus quindecim ante æquinoctium uernum ĩcipito putare. Ex eo die dies quadraginta quinq; recte putabis. Id hoc modo putato, qui locus recte ferax erit, quæ arida erunt, & siquid uentus interfregerit, ea omnia eximito, qui lo/

cus ferax non erit, eo plus concidito, aratoq; bene, enodato, stirpesq; leues facito. XLV.

TALEAS Oleaginas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterq; tractato, ne liber laboret, cum dolabis, aut secabis, quas in seminario saturus eris, pedales facito, easq; sic inserito. Locus bipalio subactus fiet, beneq; glutus fiet. Cum taleam demittes, pede tantum opprimito, si parum descẽdit, malleolo, aut mateola adigito, cauetoq; ne librum scindas, cum adiges. Palo prius locum si feceris, quo taleã demittas, et si ita seueris, utilis fiet talea, meliusq; uiuet. Taleæ ubi trimæ sunt, tum deniq; tibi curæ sint, ubi liber sese uertet. Si in scrobibus, aut in sulcis seres, ternas taleas ponito, easq; diuaricato, supra terram, ne plus quatuor digitis transuersis emineant, gemma, uel oculo seruato. XLVI.

SEMINARIVM ad hunc modum facito. Locum quãoptimum, & apertissimum, & stercoratissimũ poteris, & quãsimillimum terræ, ubi semina positurus eris, & uti ne nimis lõge semina ex seminario ferantur, eum locum bipalio uortito, delapidatoq;, & circunsepito bene, & in ordine serito, in sesquipedem quoquouorsum taleam demittito, opprimitoq; pede, & si parum deprimere poteris, malleo, aut mateola adigito, digitum supra terram facito semina emineant, fimoq; bubulo summã taleam oblinito, signumq; apud taleam apponito, crebróque sarrito. Si uoles cito semina crescant, ad eundem modum alia semina serito. XLVII.

ARVNDINEM sic serito. In ternos pedes arundinum oculos disponito, uitiarium eodem modo facito, seritoq;, ubi uitis bima erit, resecato, ubi trima erit, eximito, si pecus pascet̃, ubi uitem serere uoles, ter prius resecato, q̃ ad arborẽ ponas, ubi qnq; nodos ueteres habebit, tum ad arborẽ ponito, quotannis porrinam ibi serito, quotannis habebis quid eximas. XLVIII.

POMARIVM seminarium ad eundem modum, atque oleagineum facito, suum quodq; genus talearum serito. Semen cupressi ubi seres bipalio uortito, uere primo serito, porcas pedes quinos latas facito, eo stercus minutum addito, & consarrito, glebasq; comminuito. Porcam planam facito, paululum concauam. Tum semen serito, cribro tanquam linum, & eo terram cribro incernito altam digitum transuersum, eam terram tabu-

bula, aut pedibus complanato, furcas circum offigito, eo pticas intendito, eo sarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus arceant, & solem, uti subtus homo ambulare possit, facito, crebro runcato, simulac herbæ inceperint nasci, eximito. Nam si herbã duram uelles, cupressos simul euelles. Ad eundem modum semen pyrorum, malorum serito, tegitoq;. Nuces pineas ad eundem modum, tanquam allium serito. XLIX.

VINEAM ueterem si in alium locum transferre uoles, dum taxat brachium crassam licebit. Primum deputato, binas gemmas, nec amplius relinquito, ex radicibus bene effodito, usq; radices persequitor, & caueto, ne radices saucies. Ita uti fuerit, ponito in scrobe, aut in sulco, operitoq;, & bene occulcato. Eodemq; modo uineam statuito, alligato, flexatoq; uti fuerat, crebroq; fodito. L.

PRATA primo uere stercorato luna silenti, quæ irrigua nõ erunt. Vbi fauonius flare cœperit, tum prata defendes, depurgato, herbasq; malas omnes radicitus effodito. Vbi uineam deputaueris, aceruum lignorum, uirgarumq; facito. Ficos interputato, & in uinea ficos succidito alte, ne eas uites scandant. Seminaria facito, & uetera resarcito. Hæc facito ante quàm uineam fodere incipias. Vbi daps profanata comestaq; erit uerno arare incipito, & loca primum arato, quæ siccissima erunt, & quæ crassissima, & aquosissima erunt, ea postremum arato, dum ne prius obdurescant. LI.

PROPAGATIO pomorum, aliarumq; arborum. Ab arbore abs terra pulli, qui nascentur, eos in terram deprimito, extollitoq; primorem partem, uti radicem capiat, inde biẽnio post effodito, seritoq;. Ficum, oleã. malum, punicum, cotoneum, aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces prænestinas, platanumq;. Hæc omnia à capite propagari, eximiq;, seriq; eodẽ modo oporet. LII.

QVAE diligentius propagari uoles, in aullas, aut in qualos pertusos propagari oportet, et cũ his in scrobem deferri oportet. In arboribus, ubi radices capiant, calicem, aut qualum pertundito, per fundum ramũ, quem radicem capere uoles, scarificato, traijcitoq;. Eũ qualũ, aut calicem terra impleto, calcatoq; bene, in arborem relinquito. Vbi ita fuerit, & radices egerit, ramum sub qualo præcidito. Qualum incidito ex una parte perpetuum.

Si uero calix erit conquassato, cũ eo qualo, aut calice in scrobem ponito. Eodẽ modo uitẽ facito, eam ãno post recidito, seritoq; cũ qualo. Hoc modo quodq; genus uolueris propagabis. LIII.

FOENVM, ubi tẽpus erit, secato, cauetoq; ne serò seces. Prius quàm semen maturum fiet, secato, & quod optimum fœnum erit, seorsum condito. LIIII.

PER uer cum arabitur ante quàm ocymum nascatur, dies qđ edant bubus pabulum. Id hoc modo parari, dariq; oportet. Vbi sementim patraueris, glandẽ parari, legiq; conuenit, et in aquã conijci. Inde semodios, singulis bubus in dies dari oportet, aut modium uinaciorũ, quos in dolium condideris. At si non laborabunt, pascantur, satius erit. Interdiu pascito, noctu fœni pondo. XXV. uni boui dato. Si fœnum non erit, frondem iligneam, & ederaceam dato. Paleas triticeas, & ordeaceas, uiciam acus fabaginum, uel de lupino, item de cæteris frugibus omnia condito. Cum stramenta condes, quæ herbosissima erunt, in tecto cõdito, & sale superspargito. Deinde ea pro fœno dato. Vbi uerno dare cœperis, modium glandis, aut uinaciorum dato, aut modium lupini macerati, & fœni pondo. XV. Vbi ocymum tempestiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renascetur, qđ falcula secueris, non renascetur. Vsq; ocymum dato, donec arescat, ita temperato, post uiciam dato, postea panicũ dato, secũdũ panicum frondem ulmeam dato. Si populneam habueris, admisceto, ut ulmea satis fiet. Vbi ulmeam non habebis, querneam, & ficulneam dato. Nihil est, quod magis expediat, q̃ boues bene curare. Boues nisi per hyemem, cum nõ arabunt, pasci nõ oportet. Nam uiride cũ edunt, semper id expectant, & fiscellas hr̃e oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt. LV.

LIGNA domino in tabulato condito, codicillosq; oleagineos, radices in acervo sub dio metas facito. LVI.

FAMILIAE cibaria ubi opus facient per hyemem, tritici modios. IIII. per æstatẽ modios. IIII. semis uillico, uillicæ epistatæ, opilioni modios. III. Compeditis per hyemẽ panis põdo. IIII. Vbi uineam fodere cœperint, panis. p. V. usqueadeo dum ficus esse cœperint, deinde ad panes. IIII. redito. LVII.

VINVM familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibant mẽses tres. Mense quarto heminam in dies. I. in mense congios tres. Mense quinto, sexto, septimo, & octauo. in dies sextarium. I. in

mense congios quinque, nono, decimo, undecimo, & duodecimo in dies heminas ternas, idest amphoram in mense. Hoc amplius saturnalibus, & compitalibus in singulos hoïes congios. Summa uini ĩ homines singulos intra annum quadrantalia .VIII. compeditis autem ut quicquid operis facient pro portione addito. Eos non est nimium in annos singulos uini quadrãtalia. X. ebibere. LVIII.

PVLMENTARIVM familiæ, oleæ caducæ quamplurimum condito. Postea oleas tempestiuas, unde minimum olei fieri poterit, eas condito, & partito, uti q̃diutissime durẽt. ubi oleæ comesæ erũt, halecem, & acetũ dato. Oleũ in mẽses dato unicuiq; sextarium. I. Salis unicuiq; in anno modium satis est. LIX.

VESTI menta familiæ tunicam. p. III. S. saga alternis annis. Q oties cuique tunicam, aut sagam dabis, prius ueterem accipito, undc centones fiant. Sculponeas bonas alternis annis dare oportet. LX.

BVBVS cibaria ãnua in iuga singula lupini modios. CXX. ac glandis modios. CCXL. fœni pondo. LXXI. ocymi tantundem, fabæ modios. XX. uiciæ modios. XXX. Præterea uideto, uti satis uiciæ seras. Pabulũ cum seres, multas satiões facito. LXI

QVID est agrum bene colere? Primum bene arare. Quid secundum? Arare. Quid tertium. Stercorare. Qui oletum sæpissime, & altissime miscœbit, is tenuissimas radices exarabit, si male arabit, radices sursum abibunt, crassiores fient, & in radices uires oleæ abibunt. Agrum frumentarium cũ aras, bene, & tẽpestiue ares, sulco uario ne ares. Cætera cultura est multum serere, & diligenter eximere semina, & per tempus radices quamplurimas cum terra ferre. ubi radices bene operueris, calcato bene, ne aqua noceat. Siquis quærat, quod tempus oleæ serẽdæ fiet, agro sicco per sementim, agro læto per uer. LXII.

QVOT iuga boum, mulorum, asinorum habebis, totidẽ plostra esse oportet. LXIII.

FVNEM torculum esse oportet extentum. p. LV. Funem loreum in plostrum. p. LX. lorea retinacula longa. p. XXVI. sub iugia in plostrum. p. XIX. funiculum. p. XV. in aratrum subiugia lorum. p. XVI. funiculum. p. VIII. LXIIII.

OLEA ubi matura erit, q̃primum cogi oportet, quãminimũ in terra, & in tabulato esse oportet. In terra, & in tabulato pu

tresčit. Leguli uolunt, uti olea caduca quãplurima sit, quo plus legatur. Factores, ut in tabulato diu sit, ut fracida sit, quo faciliꝰ oleũ efficiant. Nolito credere oleũ in tabulato crescere posse. Quam citissime conficies, tam maxime expediet, & totidem modijs collectæ plus olei efficient, & melius. Olea, quæ diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde minus fiet olei, & deterius. Oleũ, si poteris, bis in die depleto. Nam oleũ quandiutissime in amurca, & in fracibus fuerit tam deterrimum erit. LXV.

OLEVM uiride sic facito, oleam quamprimum ex terra tollito. Si inquinata erit, lauito, à folijs, & stercore purgato. Postridie, aut post diem tertiũ, q̃ lecta erit, facito. Oleã, ubi nigra erit, stringito. Quàm acerbissima olea oleum facies, tam oleum optimum erit. Domino de matura olea oleũ fieri maxime expediet. Si gelicidia erunt, cum oleam coges, triduum, aut quatriduum post oleum facito. Eam oleam, si uoles, sale inspergito. Quam calidissimum torcularium, & cællam, habeto. LXVI.

CVSTODIS, & capulatoris officia. Seruet diligenter cællam, & torcularium. Caueat quãminimum in torcularium, & in cællam introeatur. Quam mundissimo, purissimoq; fiat uase aheneo, neq; nucleis ad oleum ne utatur, nam si utetur, oleũ male sapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quò oleũ fluat. Vbi factores uectibus premerint, continuo capulator concha oleum quamdiligentissime poterit, tollat, nec cesset. Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrũ primum indito. Inde in alterũ doliũ indito. De ijs labris fraces, amurcamq; semper subtrahito. Cum oleũ sustuleris de cortina amurcã deborito. LXVII.

ITEM custodis officia, quæ in torculario erunt uasa, pura habeat, curetq; uti olea bene perficiatur, beneq; siccetur. Ligna in torculario ne cædat. Oleum frequenter capulet. Factoribus det in singulos factus, olei sextarios, & in lucernam quod opus fiet. Fraces quotidie eijciat, amurcam cõmutet usqueadeo, donec in lacum, qui in cælla est, postremum peruenerit, fiscinas spongia effingat. Quotidie lacum oleo commutet, donec in dolium peruenerit. In torculario, & in cælla caueat diligenter, neqd olei surripiatur. LXVIII.

VBI uindemia, & oleitas facta erit, prela extollito, funes torculos, medipontos, subductarios aut in carnario, aut in prelo suspendito, orbes, fibulas, uectes, scutulas, fiscinas, corbulas, quala,

ſcalas, patibula oĩa, q̃s uſus erit, ĩ ſuo qdq; loco repõito. LXIX.
DOLIA olearia noua ſic imbuito. Amurca ĩpleto dies VII. Facito, ut amurcã quotidie ſuppleas. Poſtea amurcã eximito, et areſacito. Vbi arebit, cuminum pridie in aquã infundito. Eã poſtridie diluito. Poſtea dolium calfacito. Minus, q̃ ſi picare uelis, tepeat, ſatis eſt, Leuibus lignis facito caleſcat. Vbi temperate tepebit, tum cuminum indito, poſtea linito. Si recte liueris, in doliun quinquagenarium cumini. p. IIII. ſatis erit. LXX.
BVBVS ſi morbũ metues, ſanis dato ſalis micas. III. laurea folia. III. porri fibras. III. ulpici ſpicas. III. allij ſpicas. III. thuris grana. III. herbæ ſabinæ plantas. III. rutæ folia. III. uitis albæ caules. III. fabulos albos. III. carbones uiuos. III. uini. S. III. Hæc oĩa ſublimiter legi, teri, dariq; oportet. Ieiunus ſiet, q dabit. Ter triduũ de ea potiõe unicuiq; bõi dato. Ita diuidito, cũ ter unicuiq; dederis, oẽm abſumas. Boſq; ipſus, et q dabit, facito ut uterq; ſublimiter ſtent, uaſe ligneo dato. LXXI
BOS ſi ægrotare cœperit, dato continuo ei ouum unum gallinaceum crudum, integrum deuoret. Poſtridie caput ulpici conterito, & id uaſe ligneo terito, & cum hemina uini facito bibat ſublimiter. Boſq; ipſus, & qui dabit, ſublimiter ſtet. Ieiunus, ieiuno boui dato. LXXII.
BOVES ne pedes ſubterant priuſquam in uiam quoquam agas, picæ liquida cornua infima unguito. LXXIII.
VBI uuæ uariæ cœperint fieri, bubus medicamentũ dato quotannis, uti ualeant. Pellem anguinam ubi uideris, tollito, et cõdito, ne quæras, cum opus ſiet. Eam pellem, & far, & ſalem, & ſerpyllum, hæc omnia unà conterito, cum uino dato bubus omnibus ut bibant, per æſtatem boues aquam bonã, & liquidã bibant, ſemper curato, ut ualeant, refert. LXXIIII.
PANEM depſiticum ſic facito. Manus, mortariumq; bene lauato. Farinã in mortariũ ĩdito, aq̃ paulatim addito, ſubigitoq; pulchre, ubi bene ſubegeris, defingito, coqtoq; ſub teſta. LXXV
LIBVM hoc modo facito. Caſei pondo. II. in mortario bene diſterat. Vbi bene diſtriuerit, farinæ ſiliginiæ librã, aut ſi noles tenerius eſſe, ſelibram ſiliginis ſolum eodem indito, permiſcetóque cum caſeo bene, ouum. I. addito, & unà bene permiſceto. Inde panem facito. Folia ſubdito, in foco calido ſub teſtu, coquito leniter. LXXVI.

PLACENTAM sic facito. Farinæ siligineæ lib. II. unde solum facias in tracta, farinæ lib. IIII. & alicæ primæ. lib. II. alicam in aquam infundito. ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoq; bene. Deinde manibus depsito. ubi bene subactum erit, farinæ lib. IIII. paulatim addito, id utrunque tracta facito. In qualo, ubi arescant. componito. ubi arebunt, cõponito puriter, tum facies in singula tracta. Vbi depsueris, panno oleo uncto tangito, & circũtergito, ungitoq; ubi tracta erunt focum, ubi coquas, calfacito bene, & testum. Postea farinæ li. II. conspergito, condepsitoq;. Inde facito solum tenue casei ouilis. p. XIIII. ne acidum siet, & bene recens in aquam ter indito, ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito, siccatoq; bene paulatim manibus, siccum bene in mortariũ imponito. Vbi omnem caseum bene siccaueris, in mortarium purum manibus condepsito, communitoq; quammaxime. Deinde cribrum farinarium purum sumito, caseumq; per cribrum facito transeat in mortariũ. Postea indito mellis boni. p. IIII. S. id unà bene commisceto cum caseo. Postea in tabula pura, quæ pateat pedem. I. ibi balteum ponito, foliaq; laurea uncta supponito, placentam fingito. Tracta singula in totum solum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito singulatim, item linito usque adeo, donec omnem caseum cum melle abusus eris. In summum tracta singula indito, postea solum contrahito, ornatoq; focum. de iunipero, temperatoq;. Tunc placentam imponito, testo caldo operito, pruna insuper, & circum operito. Videto ut bene, & otiose pcoquas, apito, dũ inspicias bis, aut ter. ubi cocta erit, eximito, & melle ungito, hæc erit placẽta semodialis. LXXVII.

SPIRAM sic facito. quantum uoles pro ratione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, nisi alio modo fingito in solo tracta, cum melle oblinito bene. Inde tanquam restim facito, ita imponito in solo, dein plicis completo bñ arcte. Cætera omnia quasi placentam facias, facito, coquitoq;. LXXVIII.

SCRIBLITAM sic facito. In baltheo tracta ex caseo, ad eundẽ modum facito, uti placentam sine melle, coquitoq;. LXXIX.

GLOBVLOS sic facito. Caseum cum alica ad eundem modum misceto, inde quantos uoles facere facito, in ahenum caldũ unguen indito. Singulos, aut binos coqto, uersatoq; crebro duabus rudibus, coctos eximito. Eos melle unguito, papauere in/

friato, ita ponito. LXXX.

ENCHYTVM sic ad eundem modum facito, uti globulos, nisi caliœm pertusum cauum habeat, ita in unguen caldum fundito, hoc in restim quasi spiram facito, idq; duabus rudibus uersato perfrigitoq;. Item ungito, coloratoq;, caldum ne nimium id cum melle, aut cum mulso apponito. LXXXI.

ERNEVM TANQVAM placentam facito, eadem omnia indito, quæ in placentam, & permisceto in alueo. Indito in hirneam fictilem, eam demittito in aullam æneam aquæ calidæ plenam. Ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, hirneam cōfringito, ita ponito. LXXXII.

SPHAERICAM sic facito, ita uti spiram, nisi sic effingito, detractis caseo, melle, sphæras pugnum altas facito. Eas in solo componito, densas eodem modo componito, atque spirā, itēq; coquito. LXXXIII.

VOTVM pro bubus, ut ualeant, sic facito. Marti Syluano in sylua interdius in capita singula boū uotū facito, farris adorei libras tres, & lardi pondo. IIII. pulpæ pondo. IIII. S. uini sextarios tres. S. Id in urnas liceto cōijcere, & uinum idem in unum uas liceto conijcere. Eam rē diuinam uel seruus, uel liber licebit faciat. Vbi res diuina facta erit, statim ibidem consumito. Mulier ad eam rem diuiná ne adsit, ne ue uideat qūo fiat. Hoc uotum in annos singulos, si uoles, licebit uouere. LXXXIIII.

SAVILLVM hoc modo facito. Farinæ selibrā, casei. p. II. S. unà commisceto quasi libum, mellis pondo, & ouum. Catinū fictile oleo ungito. Vbi bene omnia commiscueris, in catinū indito. Catinum testo operito, uideto ut bene percoquas medium, ubi altissimum est, ubi coctum erit, catinum eximito, melle ungito, papauere īfriato, sub testum subde paulisper, postea eximito, ita pone cum catino, & lingulis. LXXXV.

PVLTEM punicam sic coquito. Libram alicæ in aquam indito, facito ut bene madeat. Id infundito in alueum purum, eo casei recentis. p. III. mellis. pondo. S. ouum unum, omnia unà bene permisceto. Ita insipito in aullam nouam. LXXXVI.

GRANEAM triticeam sic facito. Selibrā tritici puri in mortarium purum indat, lauetq; bene, corticemq; deterat bene, eluatq;. Postea in aullam indat, & aquam puram, coquatq;. Vbi coctū erit, lacte addat, paulatim usqueadeo, donec cremor crass-

ſus factus erit. LXXXVII.

AMYLVM ſic facito. Siliginem purgato bene, poſtea in alueum indat, eo aquam addat bis in die. Die decimo aquam exiccato, exurgeto bene, in. alueo puro miſceto bene, facito tanquã fæx fiat. Id in linteum nouum indito, exprimito cremorẽ in patinam nouam, aut in mortarium, id omne ita facito, & refricato denuo. Eam patinam in ſole ponito, ut areſcat, ubi arebit, in ollam nouã indito, inde facito cum lacte coquat. LXXXVIII.

SALEM Candidum ſic facito. Amphoram defricato, colluitoq;, puram impleto aqua pura, in ſole ponito, ibi fiſcellam cũ ſale populari ſuſpendito, & quaſſato, ſuppletoq; identidem. Id aliquoties in die facito uſqueadeo, donec ſal deſiuerit tabeſcere biduum. Id ſigni erit, menam aridã, uel ouum demittito, ſi natabit, ea muries erit, qua uel carnem, uel caſeos, uel ſalſamẽta cõdias. Eam muriã in labella, uel in patina in ſole ponito. Vſqueadeo in ſole habeto, donec concreuerit. Inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, noctu ſub tecto ponito. Quotidie, cum ſol erit, in ſole ponito. LXXXIX.

GALLINAS, & anſeres ſic farcito. Gallinas teneras, quæ primum parierint, concludat, polline, uel farina ordeacea conſperſa turundas faciat, eas in aquam intinguat, & in os indat, paulatim quotidie addat, & ex gula conſideret, quod ſatis fiet. Bis in die farciat, & meridie bibere dato, nec plus aquam ante ſinat, q̃ horam. I. Eodem modo anſerem alito, niſi prius dato bibere bis in die, & bis eſcam. XC.

PALVMBVM recentem ſic farcito. Vti prehenſus erit, ei fabam coctam toſtam primum dato, ex ore in eius os inflato item aquam. Hoc dies. VII. facito. Poſtea fabam freſam purã, & far purum facito, & fabæ tertia pars ut inferueſcat, cum feruere incipiet, puriter facito, & coquito bene, id ubi excoxeris, deponito, bene oleo manum ungito, depoſitoq; primum puſillũ, poſtea magis depſes, oleo tangito, depoſitoq;, dum poteris facere turũdas, ex aqua dato, eſcam temperato. XCI.

AREAM ſic facito. Locum ubi facias cõfodito, poſtea amurca conſpergito bene, ſinitoq; combibat. Poſtea comminuito bene glebas. Deinde coæquato, et pauiculis uerberato. Poſtea denuo amurca conſpergito, ſinitoq; areſcat. Si ita feceris, neq; formicæ nocebunt, neq; herbæ naſcentur. XCII.

FRVMENTO ne gurgulio noceat, neu mures tangant, lutum de amurca facito, palearum parum addito, sinito marcescant bene, & subigito, eo granariũ totum oblinito crasso luto, postea cõspergito, amurca bene oẽ, quod lutaueris. Vbi aruerit, eo frumentũ refrigeratum cõdito, gurgulio nõ nocebit. XCIII.

OLEA si fructum non fert, ablaqueato. Postea stramenta circũponito. Postea amurcam cum aqua commisceto æquas ptes. Deinde ad oleam circũfundito, ad arborem maximam amphorã unam commisti satis est. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idẽ hoc si facies ad arbores feraces. hæ quoq; meliores fiẽt. Ad eas stramenta ne addideris. XCIIII.

FICI uti grossos teneant, facito omnia, quæ mõ oleæ, & hoc amplius, cum uer appetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, & grossi non cadent, & fici scabræ non fient, & multo feraciores erunt. XCV.

CON uolulus in uinea ne fiat, amurcã condito, puram bene facito, in uas æneũ indito congios duos, postea igni leui coqto, rudicula agitato crebro usqueadeo, dũ fiat tã crassa, ꝗ mel. Postea sumito bituminis tertiariũ, et sulfuris quartariũ. Conterito ĩ mortario seorsum utrũq;. Postea infriato ꝗminutissime ĩ amurcam caldã, & simul rudicula misceto, & denuo coqto sub dio. Nã si in tecto coquas, cũ bitumẽ, & sulfur additũ est, excandescet. Vbi erit tã crassa, ꝗ uiscum, sinito frigescat. Hac uitẽ circũ caput, & sub brachia ungito, cõuolulus nõ nascetur. XCVI.

OVES ne scabræ fiant, amurcam puram, & aquam ubi lupinus deferbuerit, & fæcem de uino bono inter se pariter omnia sumito, & bene commisceto. Postea cum detunderis, unguito totas, sinito biduum, aut triduum consudent. Deinde in mari lauito, si aquam marinam non habebis, facito aquam salsam, ea lauito. Si hæc sic feceris, neq; scabræ fient, & lanæ plus, & meliorem habebunt, & ricini non erunt molesti. Eodem modo in oẽs quadrupedes utito, si scabræ erunt. XCVII.

AMVRCA decocta axem unguito, & lora, & calciamenta, & coria omnia, & meliora facies. XCVIII.

VESTIMENTA ne tineæ tangant, amurcam decoquito ad dimidium, & ea unguito fundum arcæ, & extrinsecus pedes, & angulos. Vbi ea adaruerit, uestimenta condito. Si ita feceris, tineæ non nocebunt. Et item ligneam supellectilem

omnem si ungues, non putrescet, & cum ea terseris, splendidior fiet. Item omnia ænea unguito, sed prius extergito bene. Postea cum unxeris, & ea uti uoles, iterum extergito, splendidior erit, & ærugo non erit molesta. XCXI.

FICI Aridæ si uoles ut integræ sint, in uas fictile condito, id amurca decocta unguito. C.

OLEVM si in metretam nouam inditurus eris, amurca ita uti est cruda prius colluito, agitatoq; diu, ut bene combibat. Id si feceris, metreta oleum non bibet, & oleum melius fiet, & metreta ipsa firmior erit. CI.

VIRGAS myrteas si uoles cum bacis seruare, & item aliud genus qđ uis, & si ramulos ficulneos uoles cum folijs inter se alligato, fasciculos facito, eos ĩ amurcam demittito, supra stet amurca facito. Sed ea, quæ demissurus eris, sumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito planè. CII.

SI BOVEM, aut aliam q̃uis quadrupedem serpens momorderit Melanthij acetabulum, & quod medici uocant smyrneum, conterito in uini ueteris hemina. Id per nares indito, & ad ipsum morsum, stercus suillum apponito. Et idem hoc (si usus euenerit) homini facito. CIII.

BOVES uti ualeant, & curati bene fient, & qui fastidient cibum, uti magis cupide appetant, pabulum, quod dabis, amurca spargito, primo paululum, dum consuescant, postea magis, & dato rarenter bibere, commistum cum aqua æquabiliter quarto, quintoq; die, hoc si feceris, ita boues & corpore curatiores erũt, & morbus aberit. CIIII.

VINVM familiæ, per hyemem qui utatur. Musti quadrãtalia. X. in dolium indito, aceti acris quadrantalia. II. Eodẽ infundito sapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis quadrantalia. L. Hæc rude misceto ter in die, dies. V. continuos. Eo addito aquæ marinæ ueteris sextarios. LXIIII. & operculum in dolium imponito, & oblinito dies. X. Hoc uinum durabit tibi usq; ad solstitium. Siquid superfuerit post solstitium, acetum acerrimum, et pulcherrimum erit. CV.

QVI AGER à mari longe aberit, ibi uinum græcum sic facito. Musti quadrantalia uiginti in ahenum, aut plumbeum infundito, ignem subdito. Vbi bullabit uinum, ignem subducito. Vbi id uinum refrixerit, in dolium quadragenariũ infundito,

seorsum in uas aquæ dulcis quadrantal. I. infundito, salis mod. I. sinito muriam fieri. Vbi muria facta erit, eodem in dolium infundito. Schœnũ, & calamũ in pila contundito, q̃d fiet sextarium unum, eodem in dolium confundito, ut odoratum fiet. Post dies. XXX. dolium oblinito. Ad uer in amphoras diffundito. Biennium in sole sinito positum esse. Deinde ĩ tectum conferto. Hoc uinum non erit deterius, q̃ coum. CVI.

AQVAE marinæ concinnatio. Quadrantal. I. ex alto sumito, quo aqua dulcis non accedat, sesquilibram salis frigito, eodẽ indito, & rude misceto usq; adeo, donec ouum gallinaceum coctum natabit, desinito miscere. Eodem uini ueteris, uel aminij, uel misellialbi congios duos infundito, misceto probe. Postea in uas picatũ confundito, & oblinito. Siquidẽ plus uoles aquæ marinæ concinnare, pro portione, ea omnia facito. CVII.

HOC modo labra doliorum circunlinas, ut odorata fient, & nequid uitij ĩ uinum accedat, sapæ congios. VI. quamoptime infundito in ahenum, aut in plumbeum, & iris aridæ contusæ heminam, & sertam campanicam. p. V. bene odoratam unà cum iri contundas, quamminutissime per cribrum cernas, & unà cũ sapa coquas sarmentis, & leui flamma commoueto. Videto, ne aduras, usq;, coquito, dum dimidium excoquas. Vbi refrixerit, confundito in uas picatum bene odoratum, & oblinito, & utitor in labra doliorum. CVIII.

VINVM Si uoles experiri duraturum sit, nec ne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum nouum indito et uini sextarium de eo uino, quod uoles experiri, eodem infundito, et imponito ĩ carbones, facito bis, aut ter inferueat. Tum id percolato, polentam abijcito. Vinum ponito sub dio. Postridie mane gustato. Si id uinum sapiet, quod in dolio est, scito duraturũ. Si subacidum erit, non durabit. CIX.

VINVM asperum quod erit leue, & suaue si uoles facere, sic facito. De eruo farinam facito lib. IIII. & uini cyathos. IIII. conspergito sapa. Postea facito laterculos. Sinito combibant noctem, & diem. Postea commisceto cum eo uino in dolio, & oblinito dies. LX. id uinum erit lene, & suaue, & bono colore, & bene odoratum. CX.

ODOREM deteriorem uino demere si uoles, testam de tegula crassam puram calfacito in igni bene. Vbi calebit, eam picato,

resticula alligato, testam demittito in dolium infimum leniter, finito biduo oblitum dolium, si demptus erit odor deterior, id optime, si non, sæpius facito, usque dum odorem malum dempseris. CXI.

SI VOLES scire in uinum aqua addita sit, nec ne, uasculum facito de materia ederacea. Vinum id, quod putabis aquã habere, eodem mittito. Si habebit aquam, uinum effluet, aqua manebit. Nam non continet uinum uas ederaceum. CXII.

VINVM coum si facere uoles, aquam ex alto marinam sumito, mari tranquillo, cum uentus non erit, die septuagesima ante uindemiam, quo aqua dulcis non perueniat. Vbi hauseris de mari, in culeare dolium fundito, nolito implere, quadrãtalibus quinq; minus sit, q̃ plenum, operculum imponito, relinquito, q interspiret. Vbi dies. XXX. præterierint, transfundito in alterũ dolium puriter, et leniter relinquito in imo, quod desederit, post dies uiginti in alterum item dolium transfundito, ita relinqto usq; in uindemiam. Vnde uinum coum facere uoles, uuas relinquito in uinea, finito, ut bene coquantur, & ubi pluerit, & siccauerit, tunc deligito, & ponito in sole biduum, aut triduũ sub dio, si pluuiæ non erunt, si pluuia erit, in tecto in cratibus componito, & si qua acina corrupta erunt, depurgato. Tum sumito aquæ marinæ suprascriptæ quadrantalia. X. in dolium qnquagenarium infundito. Tum acina de uuis misellis decerpito, de scopio, & in idem dolium usque dum impleueris, manu comprimito, ut combibant aquam marinam, ubi compleueris dolium, operculo operito, relinquito, qua interspiret. Vbi triduum præterierit, eximito de dolio, & in torculario calcato, & id uinũ condito in dolia lauta, & pura, & sicca. CXIII.

VT VINVM bene odoratum fiet, sumito testam picatam. Eo prunam lenem indito, suffito, serta, & schœno, & palma, quam habent unguentarij, ponito in dolio, & operito, ne odor exeat, ante q̃ uinum indas. Hoc facito pridie q̃ uinum infundere uoles, de lacu uinum quam primum in dolium indito, finito dies. XV. opertum ante, q̃ oblinas, & relinquito qua interspiret uinum. Postea oblinito. Post dies. XL. diffundito in amphoras, et addito in singulas amphoras sapæ sextarium unum. Amphoras nolito implere nimium ansarum infimarum fini. Amphoras in sole ponito, ubi herba non fiet, amphoras operito, ne aqua accedat, & ne

dat, & ne plus quatriduum in sole sineris. Post quatriduum in culeum componito, & instipato. CXIIII.

VINVM Si uoles concinnare, ut aluum bonam faciat, secundum uindemiam, ubi uites ablaqueantur, quantum putabis ei rei satis esse uini, tot uites ablaqueato, & signato, earum radices circũ sarrito, & purgato. Veratri radices in pila cõtundito, eas radices ponito circum uitem, & his stercus uetus, & ueterẽ cinerẽ, & duas partes terræ circumaddito. Radicibus uitis terram insuper iniicito. Hoc uinum seorsum legito. Si uoles seruare in uetustatem ad aluum mouendam seruato, nec cõmisceas cum cætero uino. De eo uino cyathum sumito, & misceto aqua, & bibito ante cœnam. Sine periculo aluum mouebit. CXV.

VINVM ad aluum mouendam, in uinum mustum ueratri atri manipulum coniicito in amphoram, ubi satis efferbuerit, de uino manipulum eiicito. Id uinũ seruato ad aluum mouẽdam. Aliter si uoles uinum ad aluum mouendã concinnare. Vites cũ ablaqueabuntur, signato rubrica, ne admisceas cum cætero uino. Tres fasciculos ueratri circũponito circum radices, & terram insuper iniicito. Per uindemiam de his uitibus quod delegeris, seorsum seruato, cyathum in cæteram potionem indito, aluum mouebit, & postridie perpurgabit sine periculo. CXVI.

LENTIM QVO modo seruari oporteat. Laserpitium aceto diluito, permisceto lentim aceto laserpitiato, & in sole ponito. Postea lentim oleo perfricato, sinito arescat, ita integra seruabitur recte. CXVII.

OLEAE albæ quemadmodũ condiantur, ante quàm nigræ fiant contundantur, & in aqua deiiciantur, crebro aquã mutet. Deinde, ubi satis maceratæ erunt, exprimat, & ĩ acetũ coniiciat. & oleũ addat, & salis selibram, in modiũ olearũ fœniculum, et lẽtiscũ seorsum cõdat ĩ acetũ. Si unà admiscere uoles, cito utitor, in orculã calcato manibus siccis, cũ uti uoles, sumito. CXVIII

OLEAM albam qua uti secundum uindemiam uoles, sic cõdito. Musti tantundem addito, quantum aceti. Cætera item condito ita, uti supra scriptum est. CXIX.

EPITYRVM Album, nigrum, uariumq; sic facito. Ex oleis albis, nigris, uariisq; nucleos eiicito. Sic condito. Concidito ipsas, addito oleum, acetum, coriandrum, cyminũ, fœniculum, rutam, mentã, in orculã condito, oleũ supra fiet, ita utitor. CXX.

MVSTVM Si uoles totum annum habere, in amphorã mustum indito, & corticem oppicato, demittito in piscinã, post trigesimum diem eximito, totum annum mustum erit. CXXI.
MVSTA ceos sic facito farinæ siligineæ modium unum musto conspergito. Anisum, cyminum, adipis. p. II. casei libram, et de uirga lauri deradito, eodem addito. Et ubi definxeris, lauri folia subtus addito, dum concoques. CXXII.
VINVM concinnare, si lotium difficilius transibit. Capreidam, uel iuniperum contundito in pila, libram indito in duobus congijs uini ueteris, in uase æneo, uel plumbeo deferuefacito. ubi refrixerit, in lagenam indito, mane ieiunus sumito cyathũ, proderit. CXXIII.
VINVM ad ischiacos sic facito. De iunipero materiam semipedem crassam concidito minutim. Eam inferuefacito cum congio uini ueteris. Vbi refrixerit, in lagenam cõfundito, & postea id utitor uini cyathum mane ieiunis proderit. CXXIIII.
CANES interdiu clausos esse oportet, ut noctu uigilãtiores, & acriores sint. CXXV.
VINVM myrteum sic facito, Myrtum nigrã arefacito in umbra. Vbi iam erit passa, seruato ad uindemiam in urnam musti contundito myrtæ semodium, id oblinito. Vbi desinerit feruere mustum, myrtum eximito. Id est ad aluum crudam, & ad lateris dolorem, & ad cæliacum, & si aluus nõ consistet. CXXVI.
AD TOR mina, & si teniæ, & lumbrici molesti erũt, triginta mala punica acerba sumito, contundito, indito in urceum, & uini nigri austeri cõgios tres supponito, uas oblinito, post. XXX dies aperito, & utitor, ieiunus heminam bibito. CXXVII.
AD DI spepsiam, & stranguriam malum punicum ubi florebit, colligito. Tres heminas in amphoram infundito, uini ueteris quadrantal addito, & fœniculi radicem puram contusam heminam unam. Oblinito amphoram, et post dies. XXX. aperito & utitor. Vbi uoles cibum concoquere, & lotiũ facere, hinc bibito quantum uoles sine periculo. Idem uinum tenias perpurgat, & lumbricos, si sic concinnes. Incœnatum iube esse, postridie thuris drachmam conterito. & mellis cocti drachmam unam, & uini prædicti sextarium, & origanum, dato ieiuno, & puero pro ætate triobolum, & uini heminam. Supra pilam inscendat, & saliat decies, & deambulet. CXXVIII.

HABITATIONEM delutare cum uoles, terram, quã/
maxime cretosam, uel rubricosam sumito, eo amurcam infundi/
to paleas indito. Sinito quatriduum fracescat. Vbi bene fracue/
rit, rutro concidito. Vbi concideris, delutato. Ita neque aspergo
nocebit, neque mures caua facient, neq; herba nascetur, neq; luta
menta scindent se. CXXIX.

AREAM ubi frumentum teratur, sic facies. Confodiatur mi/
nute terra, & amurca bene conspergatur, ut combibat quam/
plurimum. ubi bene cõminuta terra fuerit, & amurcã cõbibe/
rit, cylindro, aut pauicula coæquato. Vbi coæquata erit, neque
formicæ molestæ erunt, & cum pluet lutum non erit. CXXX.

CODICILLOS, oleaginos, et cætera ligna amurca cru
da perspergito, & in sole ponito, perbibant bene. Ita neq; fumo/
sa erunt, & bene ardebunt. CXXXI.

DAPEM pro bubus pyro florente facito. Postea uerno ara/
re incipito. Ea loca primum arato, quæ rudeta, arenosaq; erunt.
Postea uti quæq; grauissima, atque aquosissima erunt, ita postre/
mo arato. CXXXII.

DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam uini
quantum uis polluceto. Eo die feriæ bubus, & bubulcis, & q da/
pem facient. Cum pollucere oportebit, sic facies. Iupiter dapalis,
quod tibi fieri oportet, in domo, familiaq; mea culignam uini da
pi eius rei ergo. Macte uino inferiori esto. Macte hac illace da/
pe polucenda esto. Manus interluito. Postea uinum sumito. Iu/
piter dapalis, macte istace dape polucenda esto. Macte uino infe
riori esto. Vestæ si uoles dato, daps Ioui assaria pecuina urna ui/
ni Ioui caste. Profanato sine contagione. Postea dape facta, seri/
to milium, panicum, lentim, allium. CXXXIII.

PROPAGATIO pomorum, cæterarumq; arborum. Ar/
boribus ab terra pulli, qui nati erunt, eos in terram deprimito,
excolitoq;, uti radicem capere possint. Inde, ubi tempus erit, effo
dito, seritoq; recte. Ficum, oleam, malũ punicum, mala struthea,
cotonea, aliaq; mala oĩa laurum cypriã, delphicam, prunũ, myr
tum coniugulũ, & myrtum albũ, & nigrum, nuces auellanas,
prænestinas, platanum, hæc oĩa genera à capitibus propagari,
& eximi ad hunc modum oportebit. Quæ diligẽtius seri uoles,
in calicibus seri oportet. In arboribus radices uti capiant, calicẽ
pertusum sumito tibi, aut quassilum, ꝑ eũ ramulum transerito,

eum quassilum terra impleto, calcatoq;, in arborem relinquito. Vbi bimum erit, ramum tenerum infra præcidito, cum quassilo serito. Eo modo quod uis genus arbo℞ facere poteris, uti radices bene habeant. Item uitem in quassilum propagato, terraq; bene operito, anno post præcidito, cũ qualo serito. CXXXIIII.

PRIVS quam messem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, prius quam hasce fruges condantur far, triticum, ordeum, fabam, semen rapicium, thure, uino, Iano, Ioui, Iunoni præfato. Prius quam porcam fœminam immolabis, Iano struem commoueto sic, Iane pater te hac strue commouenda bonas preces te precor uti sies uolẽs propitius mihi, liberisq; meis, domo, familiæq; meæ mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto, & mactato sic. Iupiter te hoc ferto obmouendo bonas preces precor uti sies uolens propitius mihi, liberisq; meis, domo, familiæq; meæ mactus hoc ferto. Postea Iano uinum dato sic. Iane pater, uti te strue commouenda bonas preces bene precatus sum, eiusdem rei ergo macte uino inferiori esto. Postea Ioui sic. Iupiter macte ferto esto, macte uino inferiori esto. Postea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta proiecta erunt, ita Iano struem commoueto, mactatoq; item, uti prius obmoueras. Ioui item fertum obmoueto, mactatoq;, uti prius feceras. Item Iano uinum dato, & Ioui uinum dato, ita uti prius datum fuit ob struem obmouendam, & fertum libandum, postea Cereri exta, & uinum dato. CXXXV.

ROMAE tunicas, togas, saga, cẽtones, sculponeas, Calibus, & minturnis, cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, secures, ornamenta, murices, clitellas, Venafro, palas Suessæ, & in Lucanis plostra, treblæ albæ, Romæ dolia, labra, tegulæ ex Venafro. Aratra in terram ualidam romanica bona erunt, in terram pullam campanica, iuga romanica optima erunt. Vomis indutilis optimus erit. Trapeti Pompeijs. Nolæ ad rufrimaceriam claues. Clostra Romæ, ac hamæ. Vrnæ oleariæ, urcei aquarij, urnæ uinariæ, & alia uasa ænea Capuæ. Nolæ fiscinæ campanicæ. Hæ hamæ utiles sunt. Funis subductarius, spartũ omne Capuæ, Fiscinas romanicas Suessæ, cassino. Eæ optimæ erunt romæ. Funem torculum siquis faciet cassini. L. numis, Venafri minturnis. CL. eò indere oportet coria bona. VIII. nostratia recenti aqua depsta sient, quamminimum salis habeãt, ea depsere, & ungere

unguine prius oportet, tum siccare. Funem exordiri oportet longum pedes. LXXII. toros. III. habeat loris in toros singulos. IX. latis digitos duos. Cum tortus fuerit, lōgus erit pe. XLIX. In commissura abibunt pedes. III. reliquum erit ped. XLVI. Vbi extentus erit accedent pedes. V. longus erit pedes. LI. Funē torculum extentum longum esse oportet pedes. LV. maximis uasis, minoribus pedes. LI. Funem loreum in plostrum iustum pe. LX. semifunium pedes. XLV. lora retinacula in plostrum ped. XXXVI. ad aratrum pedes. XXVI. Lora praeductoria pedes XXVII. S. subiugia in lustrum lora ped. XIX. funiculum ped. IIX. in aratrum subiugia in lustrum lora pedes. XIX. funiculum pedes. XV. Trapetos latos maximos pedes. IIII. S. orbes altos ped. III. S. orbes medios ex lapidicinis cum eximet crassos pedem, & palmum inter miliarium, & labrum ped. II. digitos. II. Labra crassa digitum. Secundarium trapetum latum pedes IIII. & palmum, inter miliarium, & labrum ped. I. digit. I. labra crassa digitos. II. orbes altos pedes III. et digitos. V. crassos ped. I. et digitos. III. Foramē in orbes semipedem quoquouersum facito. Tertium trapetum latum ped. IIII. inter miliarium, & labrum pedē. I. digitos. V. orbis altus ped. III. digitos III. crassos pe. I. digitos. II. Trapetum ubi aduectum erit, ubi statues, ibi & commodato, concinnatoq;. CXXXVI.

POLLINTIONEM in agro Cassinate, et Venafri sic dare oportet. In loco bono parte octaua corbis diuidat, satis bona septima, tertio loco sexta, si granum modio diuidet quanta in Venafro ager optimus. IX. parte corbis diuidat. Si cōmuniter pinsunt, quae ex pte pollintori pars est, eā partē in pistrinū pollintor ordeū V. modio fabā quinta modio diuidat. CXXXVII.

VINEAM curandam partiario, bene curet fundū, arbustū, agrum frumentariū. Partiario foenum, & pabulū, quod bubus satis fiet, q illic fient. Caetera omnia pro indiuiso. CXXXVIII.

BOVES feriis coniungere licet. Hoc licet facere, aruehant ligna, fabalia, frumentum quod non daturus eris. Mulis, equis, asinis feriae nullae, nisi si in familia sunt. CXXXIX.

LVCVM collucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic uerba concipito. Si deus, si dea, cuius illud sacrum est, uti tibi ius siet porco piaculo facere, illiusce sacri coercendi ergo. Harumq; rerum ergo siue ego, siue quis iussu meo fecerit, uti id

recte factum siet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti sies uolens propitius mihi, domo, familiæq; meæ, liberisq; meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esto. CXL.

SI FODERE uelis altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciundi causa, cum opus quotidie per partes facies, si intermiseris, aut feriæ publicæ, aut familiares intercesserint, altero piaculo facito. CXLI.

AGRVM lustrare sic oportet imperans solitaurilia circūagi cum diuis uolētibus, quodq; bene eueniat mando tibi Mani, uti illa solitaurilia, fundum, agrum, terramq; meam quota ex parte siue circūagi, siue circūferenda censeas, uti cures lustrare. Ianum, Iouemq; uino præfamino, sic dicito. Mars pater te precor, quæsoq;, uti sies uolens propitius mihi, domo, familiæq; nostræ, quoius rei ergo agrum, terram, fundumq; meum solitaurilia circūagi iussi, uti ī morbos uisos, inuisosq;, uiduertatē, uastitudinēq;, calamitates, intēperiasq; prohibessis, defendas, auerrūcesq; uineta tu fruges, frumenta, utiq; uirgultaq; grādire, beneq; euenire sinas, pastores, pecuaq; salua seruassis, duisq; bonā salutē, ualetudinemq; mihi, domui, familiæq; nostræ. Harumce rerū ergo fundi, terræ, agriq; mei lustrandi, lustriq; faciendi ergo, sicuti dixi macte hisce solitaurilibus lactentibus immolandis esto. Mars pater eiusdem rei ergo, macte hisce solitaurilibus lactentibus esto. Item cultro facito struem, & fertum uti adsiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnū, uitulumq; sic oportet. Eiusq; rei ergo macte hisce solitaurilibus immolandis esto nominare uetat Martem, neq; agnum, uitulumq;. Si minus in omnes litabis, sic uerba concipito. Mars pater, siquid tibi in illisce solitaurilibus lactentibus, neq; satisfactum est, his solitaurilibus piaculo. Si uno, duobus ue dubitaueris, sic uerba cōcipito. Mars pater, quod tibi illuc porco, neq; satisfactū est, te hoc porco piaculo. CXLII.

VILLICI officia quæ sunt, quæ dominus præcipit, ea oīa, quæ in fundo fieri oportet, quæq; emi, parariq; oportet, quomodo quæque cibaria, & quæ uestimenta dari familiæ oportet, eadem uti curet, faciatq; moneo, dominoq; dicto audiens sit. Hoc amplius, quomodo uillicam uti oportet, & quomodo imperari oportet, uti in aduentu domini, quæ opus sunt, parentur, curenturq; diligenter. CXLIII.

VILLICAE quæ sunt officia, curato faciat. Si eam tibi dederit dominus in uxorem, ea esto contentus. Ea te metuat. Facito, ne nimium luxuriosa fiet. Vicinis, alijsq; mulieribus quammi nimum utatur. Ne ue ad eas domum eat, ne ue ad sese recipiat. Ad cœnam nequò eat, ne ue ambulatrix fiet, rem diuinam ne faciat, ne ue mãdet qui pro ea faciat iniussu domini, aut dominæ. Scito dominum pro tota familia rem diuinam facere. Munda siet. Villam conuersam, mundamq; habeat. Focum purum circũuersum quotidie, prius quam cubitum eat, habeat. Calendis, Idibus, nonis festus dies cum erit, coronam in focum indat. Per eosdemq; dies Lari familiari pro copia supplicet. Cibum sibi, & familiæ curet, uti coctum habeat. Gallinas multas, et oua uti habeat. Pyra arida, sorba, ficos, uuas passas, sorba in sapa, et pyra, & uuas in dolijs, & mala struthea. Vuas in urceis, & in uinaceis, uel in terra obrutas. Et nuces prænestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala scantiana in dolijs, & alia, quæ condi solent, & syluatica. Hæc omnia quotannis diligenter uti condita habeat. Farinam bonam, & subtile far sciat facere. CXLIIII.

OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem custodẽ fecerit, aut cui olea uenierit. Oleam ne stringito, ne ue uerberato iniussu domini, aut custodis. Si aduersus ea qs fecerit, quod ipse eo die delegerit, pro eo nemo soluet, neq; debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto ad dominum, aut ad custodem sese oleam nõ surripuisse, neque quenq̃ suo dolo malo ea oleitate ex fundo. L. Mãlij. Qui eorum ita non iurauerint, quod is legerit, pro eo nemo argentũ dabit, neq; debebitur. Oleã cogi recte, satisdato arbitratu L. Manlij. Scalæ ita uti datæ erunt, ita reddito, nisi q̃ uetustate fractæ erũt. Si nõ erunt, reddet æquas, aut arbitratu deducet. Siqd redẽptoris opera dño damni datum erit, resoluito. Id boni uiri arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt, præbeto, & factores. Si non præbuerit, quanti conductũ erit, aut locatũ erit, deducetur, & tãto minus debebitur. De fundo ligna, & oleã ne deportato. Qui oleã legerit, qui deportauerit, in singulas deportationes HS. N. II. deducentur, neque id debebitur. Omnem oleam puram metietur. Modio oleario assiduos homines qnquaginta præbeto, duas partes strictorũ præbeto. Nequis concedat, quo

olea legunda, & faciunda carius locetur. Extra quam siquem so cium impræsentiarum dixerit, siquis aduersum ea fecerit, si dñs, aut custos uolent, iurent omnes socij. Si non ita iurauerint, pro ea olea legunda, & faciunda nemo dabit, neq; debebitur ei, qui non ita iurauerit. Accessiones in modios. CC. oleæ accedent salis modij. V. olei puri pōdo. IX. in tota oleitate HS. V. aceti qua drātalia. II. quo oleæ salem non acceperint, dum oleam legent in modios singulos HS. dabuntur. CXLV.

OLEAM faciundam hac lege oportet locare. Facito recte ar bitratu domini, aut custodis. Qui id negotij curabit, si ex uirge is uasis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut cu stodi, aut ei, qui eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarij cō ducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo resoluito, aut dedu cetur. Oleum ne tangito utendi causa, neque furandi causa, nisi quod custos dederit, aut dominus. Si sumpserit, in singulas sum ptiones. HS. N. XL. deducentur, neque debebitur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad custo dem, sese de fundo L. Manlij, neque alium quenquam suo dolo malo oleum, neque oleam surripuisse. Qui eorum non ita iura uerit, quæ eius pars erit, deducetur, neque debebitur. Socium ne quem habeto, nisi quem dominus iusserit, aut custos. Siquid re demptoris opera domino damni datum erit, uiri boni arbitratu deducetur. Si uiride oleum fiet, facito accedat oleum, & sal suæ usioni, quod satis fiet, & uasa uiminea. CXLVI.

OLEAM pendentem hac lege uenire oportet. Olea pendens in fundo Venafro uenibit. Qui oleam emerit, amplius q̄ quan ti emerit, omnis pecuniæ centesima accedet. Præconium præsens. HS. L. & oleum romanici pondo. MD. uiridis pondo. CC. oleæ caducæ modij L. strictiuæ modij. X. Modio oleario mensum da to, unguinis pondo. X. ponderibus, modijsq; domini datoris pri mæ cotylas duas. Dies argento ex Cal. mensium. X. oleæ legendæ faciundæ quæq; locata est, & si emptor locarit Idibus soluito. Recte hæc dari, fieriq;, satisq; dari domino, aut cui iusserit, pro mittito, satisq; dato arbitratu domini. Domino cum solutum erit, aut ita satisdatum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri sunto. Nequid eorum de fundo deportato. Siquid deportauerit, domini esto. Vasa, torcula, funes, scalas, trapetos, & siquid aliud datum erit, salua recte reddito, nisi quæ uetustate fracta erunt.

Si non reddet, æquum soluito. Si emptor legulis, & factoribus, qui illic opus fecerint, nō soluerit, cui dari oportebit, si dominus uolet, soluat. Emptor domino debeto, & id satisdato, proq; ea re ita, uti suprascriptum est, item pigneri sunto. CXLVII.

LEGE Hac uinum pendens uenire oportet. Vinaceos illutos, & fecem relinquito. Locus uinis ad Calendas Octobris primas dabitur, si non ante ea exportaueris, dominus uino, qđ uolet, faciet. Cætera lex quæ oleæ pendenti. CXLVIII.

VINVM in dolijs hoc modo uenire oportet. Vini in culleos singulos quadragenæ, & singulæ urnæ dabuntur, quod neq; aceat, neq; muceat. Id dabitur in triduo proximo, boni uiri arbitratu degustato. Si non ita fecerit, uinum pro degustato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus uinum degustet, totidem dies emptori procedent. Vinum accipito ante Calen. Ianu. primas. Si non ante acceperit, dominus uinū admetietur. Quod admensum erit, pro eo dominus resoluito. Si emptor postulauerit domino iusiurandum, dabit uerum fecisse. Locus uinis ad Calen. Octobris primas dabitur. Si ante nō deportauerit, dominus uino quod uolet faciet. Cætera lex, quæ oleæ pedenti. CXLIX.

QVA LEGE pabulum hybernum uenire oporteat. Qua uendas finis dicito. Pabulum fini accipito. Ex Calendis Septembribus prato sicco decedat. Vbi pyrus florere cœperit, prato irriguo. ubi super, inferq; uicinus permittet, tum decedito, uel diem certam utriq; facito. Cætero pabulo Calend. Martijs cedito. Bubus domitis binis canterio uni, cum emptor pascet, domino pascere recipitur. Oleris, asparagis, lignis, aqua itinere, actu domini usioni recipitur. Siquid emptor, aut pastores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni uiri arbitratu resoluat. Siqđ dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, uiri boni arbitratu resoluetur, donicum pecuniam satisfecerit, aut delegarit, pecus, & familia, quæ illic erit, pigneri sunto. Siquid de his rebus controuersiæ erit, Romæ iudicium fiat. CL.

FRVCTVM OVIVM hac lege uenire oportet. In singulas casei pondo. XV. dimidium aridum, lacte ferijs quod mulserit dimidium, & præterea lactis urnam unam. Hisce legibus agnus diem, & noctem qui uixerit, in fructum, & Calend. Iunijs emptor fructu decedat. Si intercalatum erit Calend. Maijs agnos. XXX. ne amplius promittat. Oues, quæ non pepererint

binæ pro singulis in fructu cedent. Die lanam, & agnos uēdat. Menses. X. ab coactore releget porcos sectarios. In oues denas singulos pascat. Cōductor. II. menses pastorem præbeat, donec domino satisfecerit, aut soluerit, pigneri esto. CLI.

QVO PACTO cupressetaferi oporteat Memius Percenius, Nolanus ad hunc modum monstrauit. Semen cupressi tarentinæ peruer legi oportet, maturum est, ubi ordeum flauescit, semē ubi legeris, in sole ponito, id purgato, id aridum condito, uti aridum expostum fiet, per uer serito in loco, ubi terra tenerrima erit quam pullam uocant, ubi aqua propter fiet, eum locum stercorato primum bene stercore caprino, aut ouillo, tum uortito bipalio, & terram cum stercore bene commisceto, depurgato ab herba, graminibusq;. Bene terram comminuito, areas facito pedes latas quaternos subcauas facito, uti cauæ aquam continere possint, inter eas sulcos facito. qua herbas de areis purgare possis. Vbi areæ factæ erunt, semen serito crebrum, ita ut linum seri solet, eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam succernito, id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Siquando non pluet, uti terra sitiat, aquam irrigato leuiter in areas. Si non habebis, unde irriges, gerito, inditoq; leuiter. Quotiescunq; opus erit, facito, uti aquam addas. Si herbæ natæ erunt, facito, uti ab herbis purges quamtenerrimis, et quoties opus erit per æstatem, ita, uti dictum est, fieri oportet, et ubi semen satum fiet, stramentis operiri oportet, ubi germen nasci cœperit, tum stramenta demi. CLII.

DE SCOPIS uirgeis, quæ M. Memius, & M. Manlius monstrauerunt, in diebus. XXX. quibus uinum legeris, aliquoties facito scopas uirgeas ulmeas aridas, eas ī asserculo alligato, eabus latera dolijs intrinsecus usque bene perfricato, ne fex in lateribus adhærescat. CLIII.

VINVM fecatum sic facito. Fiscinas olearias campanicas duas ille rei habeto, eas fecis impleto, sub prelumq; subdito, exprimitoq;. CLIIII.

VINVM EMPTO ribus sine molestia hoc modo admetiri debet. Labrum culeare illæ rei facito, id habeat ad summum ansas. IIII. uti transferri possit. Ad imū ptūdito. Ea fistulā subdito uti obthurarier recte possit, & ad summū, qua fini culeū capiet, psignato, id in doliū paulatim demittito, uti in eo de fistu-

la uinū salire possit, id impleto usquedū signum tangat, postea obthurato. Id in suggestu inter dolia positum seruato. CLV.

PER HYEMEM aquam de agro depelli oportet. In mō te fossas inciles plures habere oportet. Prima autumnitate cū puluis est, tum maxime ab aqua periculum est. Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis sarculis exire oportet, & incilia aperire, aquam diducere in uias, & segetem curare oportet, uti fluat. In uilla cum pluet, circuire oportet, sicubi perpluat, & ubi pluerit, tegulā signare carbone cū desierit pluere, uti tegula mutetur. Per segetem in frumentis, aut in segete, aut in fossis sicubi aqua cōsistat, aut aliquid aquæ obstat, id emittere, patefieri, remoueriq; oportet. CLVI.

DE BRASSICA quod concoquit. Brassica est, quæ omnibus oleribus antistat, eam esto uel coctam, uel crudam, crudā si edas, in acetum intingito, mirifice concoquit, aluum bonam facit, lotiumq; ad omnes res salubre est. Si uoles in conuiuio multū bibere, cœnareq; libenter, ante cœnam esto crudam quantum uoles ex aceto. Et item, ubi cœnaueris, comesto alia quinque folia, reddent te quasi nihil ederis, biberisq;, bibesq; quantum uoles. Aluum si uoles deijcere, superiorem, sumito cymā brassicæ, quæ leuissima erit pe. IIII. Inde facito manipulos æquales tres, colligatoq;. Postea ollam statuito cū aqua. ubi occipiet feruere, paulisper dimittito unum manipulum, feruere desistet. Postea ubi iterum occipiet feruere, paulisper dimittito usq; admodum dum quinquiesquinq; numeres. Tum eximito, & ita facito alterum manipulum, & item tertium, postea eximito, & contundito, & per linteū exugeto succum, quasi heminam, in pocillum fictile. Eò indito salis micam quasi eruum, & cymini triti q̄tum oleat. Postea ponito pocillum in sereno noctu. Qui poturus erit, lauet calida, bibat aquam mulsam, cubet incœnatus. Postea mane bibat succū, deābuletq; horas. IIII. et agat, negotij siq̄d habet. Vbi libido ueniet nauseæ, eumq; ap̄p̄hendet, decūbat, purgetq; sese. Tantū bilis, pituitæq; eijciet, uti ipse miretur, unde tm̄ fiet. Postea ubi deorsum uersus ibit, heminam aut paulo plus bibat. Si amplius ibit, sumito farinæ minutæ conchas duas, infriet in aquā, paulū bibat, cōsistet. Veꝝ quibus tormina molesta erūt, brassicā in aquā macerare oportet. ubi macerata erit, conijcito in aquā macerare oportet. ubi macerata erit, conijcito in aquā cali/

dam, coquito usquedum ea commadebit bene, aquam defundito. Postea salem, & cumini paululum, & pollinem polentæ, & oleum eodem addito, deinde iterum feruefacito. Infundito in catinum, uti frigescat, eo cyminum interito, quod uolet cibi postea edat, sed si poterit solam brassicam esse, edat. Et si sine febre erit, dato uini atri duri. Aquæ tum bibat quamminimum. Si febris erit, aquam bibat. Id facito continuo quotidie mane. Nolito multum dare, ne pertædescat, uti possit porrò libenter esse. Ad eundem modum uiro, & mulieri, & puero dato. Nunc de ijs, qbus ægre lotium it, quibusq; substillum est. Sumito brassicam, conijcito in aquam feruentem, coquito paulisper, uti subcruda siet, postea aquam defundito n[illegible] omnem, eò addito oleũ & salem, & cymini paululum, inferuefacito paulisper, postea inde iusculum frigidum sorbere, & ipsam brassicam esse oportet, utiquamprimum excoquat, quotidie id facito. CLVII.

DE BRASSICA pythagorea quid in ea boni sit, salubritatisq; principium te cognoscere oportet, quot genera brassicæ sint, & cuiusmodi naturam habeant. Ad salutem temperat comesta sese semper cum calore, & rigore, arido, simul & humido, & dulci, & amaro, & acri. Sed quæ uocatur σελινοειδής, hæc septem habet bona in comestura. Nunc uti cognoscas genera earum, prima est leuis, quæ nominatur λεία, grandibus, & latis folijs, caule magno, ualidam hæc habet naturam, & uim magnam habet. Altera est crispa, quæ à similitudine apij, σελινοειδὴς uocatur. Hæc est & aspectu, & natura bona ad curationem, ualidiorq; est, q̃ quæ suprascripta est. Item est tertia, quæ κράμβη uocatur, minutis caulibus, tenuioribus folijs, & acerrima, omnium est istarum, tenui succo uehementissima. Et primum scito, de omnibus brassicis nulla est illiusmodi medicamẽtosior. Ad omnes tumores, ad omnia uulnera eam contritam imponito. Hæc omnia ulcera purgabit, sanaq; faciet sine dolore. Eadem tumida concoquit, eadem erũpit, eadem uulnera putrida, cancrosq; purgabit, sanosq; faciet, quod medicamentũ aliud facere non potest. Verum prius quàm id imponas, aqua calida multa lauato. Postea bis in die cõtritã iponito. Ea oẽm putorẽ adimet. Si cãcer ater ẽ, is olet, et saniẽ spurcã mittit. Si albus purulẽtus est. Sed si fistulosus, subtus suppurat sub carne. In ea uulnera huiusce modi tere brassicã, sanã faciet, nã optima est ad

huiusmodi uulnera. Et luxatum siquod est, bis die calida foueto, brassicam tritam apponito, cito sanum faciet. Si bis die apponitur, dolores auferet, et siquid contusum est, erumpet, si brassicam tritam apposueris, & sanum faciet, & siquid in mammis ulceris natum, & carcinoma, brassicam tritã apponito, sanum faciet. Et si ulcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeaceam misceto, ita apponito. Huiusmodi ulcera omnia hæc sana faciet quod aliud medicamentũ facere non potest, nec purgare. Et puero, & puellæ si ulcus erit huiuscemodi, farinam hordeaceã addito. Et si uoles eã esse, consectam, lautam, siccam, sale, aceto sparsam esto, salubrius nihil erit. Quo libentius edas, aceto, mulso spargito, mentam siccam, & rutam, coriandrũ sectam, sale sparsam paulo libentius edes. Id bene faciet, & mali nihil sinet in corpore cõsistere, & aluũ bonã faciet. Siquid antea mali intus erit, oĩa sana faciet. De capite, & de oculis oĩa deducet, & sanũ faciet. Hanc mane esse oportet ieiunũ. Et si bilis atra est, & si lienes turgent, & si cor dolet, & si iecur, aut pulmones, aut præcordia. uno uerbo oĩa sana faciet, quæ intro dolitabunt, eodẽ silphiũ inradito, bonũ est. Cum uenæ oẽs, ubi sufflatæ sunt ex cibo, nõ pñt perspirare in toto corpore, ĩde aliqui morbi nascunt, ubi ex multo cibo aluus non it, pro portione brassica si uteris (uti te moneo) nihil istorũ usu ueniet ex morbis. Verum morbum articularẽ nulla res tantum purgat, q̃tum brassica cruda, si eam edes cũ ruta, & coriandro concisam. Sic & laserpitium inrasum cum brassica ex aceto oxymelli, et sale sparsa. Hac si uteris, oẽs articulares morbos poteris expellere. Nullus sumptus est, & si sumptus esset, tñ ualetudinis cã experirer, eam mane oportet ieiunũ esse. Omnis qui insomniosus est hac eadem curatione sanũ facies. Verũ assam brassicam, & unctam caldam salis paululum dato homini ieiuno. Quamplurimam ederit, tã citissime sanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus molesta erunt, sic facito. Brassicã macerato bene, postea in aullam cõiicito, deferuefacito bene, ubi cocta erit bene, aquam defundito. Eò addito oleum bene, & salis paulũ, & cuminum, & pollinem polentæ. Postea bene feruefacito, ubi ferbuerit, in catinum indito. Dato edat, si poterit, sine pane, si nõ, panis parũ ibidem madefaciat, et si febrim non habebit, dato ut uinum atrum bibat, cito sanus fiet. Et hoc siquando usu uenerit, ut quis debilis fiet hæc res sanum facere potest, si brassicam edet

ita, uti suprascriptum est, et hoc amplius, lotiũ conseruato eius, qui brassicam esitauerit, id calfacito, eo hominem demittito, cito sanum facies hac cura, expertum hoc est. Item pueros pusillos, si laues eo lotio, nunquam debiles fient, & quibus oculi parũ sunt clari, eo lotio inunguito, plus uidebunt. Si caput, aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, desinent dolere. Et si mulier eo lotio locos fouebit, nunquam ij urosi fient. Et fouere sic oportet. ubi in schutra ferueceris id lotium, sub sellam supponito pertusam eo mulier assidat. Circum uestimenta eam dato. Brassica erratica maximam uim habet, eam arefacere, contererecq; oportet bene minutim, siquem uoles purgare, pridie ne cœnet, & mane ieiuno dato brassicæ, tritæ, decoctæq; aquæ cyathos quatuor, nulla res tam bene purgabit, neque elleborum, neq; scamoneũ, & sine periculo, & scito salubrem esse corpori. Quos diffidas sanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus erit, sic eũ curato. Sorbitiõe liquida hoc per dies. VII. dato. ubi eẽ uolet, carnem assam dato. Si esse non uolet, dato brassicam coctam, & panem, & bibat uinum lene dilutum, lauet raro, utatur unctiõe, qui sic purgatus erit, diutina ualetudine utetur, neq; ullus ueniet morbus nisi sua culpa. Et siquis ulcus tetrum, uel recens habebit, hãc brassicam erraticam aqua inspergito, apponito, sanum facies. Et si fistula erit, turunda intro trudito, si turundam non recipiet, diluito, succum exprimito, eum in uesicam indito, uesicæ calamum alligato, & ita premito, ut in fistulam succus intro eat. Ea res sanum faciet cito. Et ad omnia uetera ulcera, et noua contritam cum melle apponito sanum faciet, & si polypus in naso introierit, brassicam erraticam aridam tritam in malum conijcito, & ad nasum admoueto. Ita subducito susum animam quã plurimum poteris, in triduo polypus excidet, & ubi exciderit, tum aliquot dies idem facito, ut radices polypi persanas facias. Auribus si parum audies, terito cum uino brassicam, succum exprimito, in aurem intro tepidum instillato, cito ĩtelliges te plus audire. Deinde impetigini parce brassicam apponito, sanam faciet, & ulcus non faciet.

CLVIII.

ALVVM Deijcere hoc modo oportet, si uis bene deijcere, sume tibi ollam, addito eo aquæ sestarios. VI. & eo addito ungulam de perna. Si ungulam non habebis, pone de perna frustum p. S. quamminime pingue. ubi iam incipit coctũ esse, eo addito

brassicæ coliculos. II. betæ coliculos. II. cum radice sua, feliculæ paulum, herbæ mercurialis non multum, mytulorum. L. II. piscem capitonem, & scorpionem. I. cochleas. VI. & lentis pugillum. Hæc omnia decoquito usq; ad sestarios tres iuris, oleum ne addideris, indidem sume tibi sestarium unum tepidum. adde uini coi cyathum unum, bibe, interquiesce, deinde iterum eodem modo, deinde tertium. Purgabit te bene. Et si uoles insuper uinum coum mistũ bibere, licebit bibas, Ex his tot rebus, quot scriptum est, unũ, quod eorum uis, aluum deiicere potest. Verum ea re tot res sunt, ut bene deiicias, & suaue est. CLIX.

INTER trigini remedium, cum in uia ibis, absynthij pontici surculum sub annulo habeto. CLX.

LVXVM siquod est, ut excantes, hac cantione sanum fiet, arundinem prende tibi uiridem pedes. IIII. aut. V. longam. Mediam diffinde, & duo hoĩes teneant ad coxendices. Incipe cantare in alio. S. f. motas danata daries dardaries astararies, dic unà pariter usq; dum coeãt. Ferro insuper iactato, ubi coierint, & alteram altera tetigerit, id manu prende dextra, sinistra præcide. Ad luxum, aut fracturam alliga, & sanum fiet, & tñ quotidie cantato ĩ alio. S. f. uel luxato. Vel hoc mõ, haut haut haut ista pista sista, damiabo, damaustra, & luxato. Vel hoc modo, Haut haut haut istagis tursis ardannabon damaustra. CLXI.

LOCVM, VBI asparagum feras, bene subigere oportet, qui habeat humorem, aut loco crasso, ubi erit subactus, areas facito, ut possis dextra, sinistraq; sarrire, seu runcare, ne calcetur.

Cum deformabis areas, interuallum facito inter eas semipedem latum in omnes partes. Deinde serito. Ad lineam grana bina, aut terna palo demittito. Eodem palo cauum terra operito. Deinde supra areas stercus spargito, bene serito. Secundum æquinoctium uernũ, ubi natum erit, herbas crebro purgato, cauetoq;, ne asparagus unà cum herba uellatur. Quo anno feueris sub stramentis per hyemem operito, ne rigore uratur. Deinde primo uere aperito, sarritoq;, runcatoq;. Post annum tertium, q̃ seueris, incendito uere primo. Deinde ne ante sarrieris, q̃ asparagus natus erit, ne in sarriendo radices lædas. Tertio, aut quarto anno asparagum uellito ab radice. Nam si defringes, stirpes fient, & intermorientur, usq; licebit uellas, donicum in semen uideris ire. Semen maturum fit ad autumnum. Ita cum sumpseris

ſemen incendito, & cum cœperit aſparagus naſci, ſarrito, et ſter/
corato. Poſt ãnos VIII. aut. IX. cum i am uetus eſt, digerito, et
in quo loco poſiturus eris, terrã bene ſubigito, & ſtercorato. De/
inde foſſulas facito, quà radices æſparagi demittas. Interuallum
ſit ne minus pedes ſingulos inter radices aſparagi euellito, & ſic
circunfodito, ut facile euellere poſſis. Caueto ne frangatur. Ster/
cus ouillum quamplurimum fac ingeras, id eſt optimum ad eã
rem. Aliud ſtercus herbas creat. CLXII.
PERNAS ſic ſalire oportet, in dolio, aut in ſeria. Cum pnas
emeris, ungulas earum præcidito. Salis romanienſis moliti in ſin
gulas ſemodius. In fundo dolij, aut ſeriæ ſalem ſternito. Deinde
pernam ponito. Cutis deorſum ſpectet. Sale obruito totam. Dein
de alteram inſuper ponito. Eodem modo obruito. Caueto, ne cu/
ro carnem tangat. Ita omnes obruito, ubi iam omnes compoſue
ris, ſale inſuper obrue, ne caro appareat, æqualem facito. Vbi
iam dies. V. in ſale fuerint, eximito omnes cum ſuo ſale. Quæ tũ
ſummæ fuerint, imas facito. Eodemq; modo obruito, & componi
to. Poſt diem omnino duodecimũ pernas eximito, & ſalem oẽm
detergeto, & ſuſpendito in uento biduum. Die tertio extergeto
ſpongia bene, perungito oleo. Suſpendito in fumo biduum. Ter/
tio die demittito. Perungito oleo & aceto commiſto, & ſuſpen/
dito in carnario, nec tinea, nec uermes tangent.

FINIS.

M. T. VARRONIS REI RVSTICAE CAPITA LIBRI PRIMI.

Qui de agricultura græce et poenice & latine scripserũt. Ca. I.
Quæ disiungenda sint ab agricultura. Cap. II.
Q đ aliud sit agricultura et aliud pastio, sed tñ affines. C. III.
De disiungenda pastione ab agricultura. Ca. IIII.
Quod agricultura sit ars & necessaria & magna. Cap. V.
Quot partes habeat agriculturæ disciplina. Cap. VI.
De solo fundi quæ sint uidenda. Cap. VII.
Quis sit ager optimus & quis ab eo proximus & quis deinceps. Ca. VIII.
Qualem terram habeat soũl fundi perspiciendum. Cap. IX.
Quod uitium species plurimæ sint. Cap. X.
Quod tribus modis terra dicitur bona, aut non bona, aut communis. Cap. XI.
De modorum uarietate, qbus metiuntur rura. Cap. XII.
De errore multoꝝ in statuenda uilla. Cap. XIII.
De aqua uillæ. Ca. XIIII.
Quo sit loco potissimum uilla statuenda. Cap. XV.
Quæ in uilla faciunda sint membra. Cap. XVI.
De septorum uarietate quæ tutandi fundi causa fieri debeant. Cap. XVII.
De finibus prediorum sine septis. Ca. XVIII.
De commodis aut incommodis uicinarum regionum seu proximorum locorum. Cap. XIX.
Quibus rebus agri coluntur. Cap. XX.
De numero familiæ rusticalis, et quot operis quisq; ager coli possit, & de modo cuiusq;. Cap. XXI.
Quot iugis boum qsq; agri modus coli possit. Cap. XXII.
De eligendis bubus, & modo probandi, & edomandi nouellos iuuencos. Ca. XXIII.
De canibus sine qbus utiq; uilla parũ tuta sit. C. XXIIII.
De apparatu instrumentorum, quæ in fundo uillæ opus sunt. Cap. XXV.
Quæ & quo quidq; loco maxime expediat serere. Cap. XXVI.
Olea in quo agro serẽda sit, qua pte, quo ordine. Ca. XXVII.
Vinea in quo agro serenda sit. C. XXVIII.

Qua cæli parte ridicæ in uinea figi debeant. Cap. XXIX.
In quot mensibus & temporibus diuidatur annus, & in qbus qd seri oporteat, ac de agro seminata colligi. Cap. XXX.
Quot dies hēat qlibet ps āni et ī qbus signis celi intrēt. C. xxxi.
Quid īter fauoniū & æqnoctiū uernū fieri oporteat. XXXII.
Quæ inter æquinoctium uernum & uergiliarum exortum fieri debeant. C. XXXIII.
Quæ inter uergiliarꝶ exortū et solstitiū fieri oporteat. C. xxxiiij.
Quid inter solstitiū & caniculā faciundum sit. Cap. XXXV.
Quid īter caniculā et æqnoctiū autūni fieri oporteat. C. xxxvi.
Quæ inter æquinoctium autumnale, & uergiliarum occasum fieri debeant. C. XXXVII.
Quid īter uergiliarū occasū et brumā fieri oporteat. C. xxxviij.
Quæ inter brumā & fauoniū fieri oporteat. Ca. XXXIX.
De lunaribus diebus. Cap. XL.
De altera temporum diuisione coniuncta cum sole & luna, & habente sex partes, seu gradus. Cap. XLI.
De præparando agro gradus primus. Cap. XLII.
De stercore & sterquilinio. Ca. XLIII.
De serendo agro gradus secūdus, & quatuor sunt genera seminum, & quæ quo tempore & loco debeāt seri. Ca. XLIIII.
De temporibus transferendorum surculorū, & quæ sint post sationem obseruanda. Cap. XLV.
De medica. Cap. XLVI.
De cytiso. Ca. XLVII.
Quot modij seruntur fabæ, tritici, hordei, farris. C. XLVIII.
De nutricationibus gradus tertius, & quæ sata quoto quoq; die prodeant de terra. Cap. XLIX.
Ex quibus folijs cognosci pōt solstitiū æstiuū cōfectū eē. Cap. L.
Quemadmodum sata sint tuenda. Cap. LI.
Quæ in spica sunt uocabula, & causæ coꝶ. Cap. LII.
De legēdis fructibus gradus quartus, & fœni ficio, & sicilicione pratorum. Cap. LIII.
De messe, & quare messis sit appellata, & alijs nonnullis uocabulis. Cap. LIIII.
Arcam qualem esse oporteat. Cap. LV.
In semen quemadmodum spicas secerni oporteat, & de tritura, & stipula. Cap. LVI.

De uindemia facienda. Cap. LVII.
De olea legenda. Cap. LVIII.
De condendis fructibus gradus quintus, & primum de fœno condendo. Cap. LIX.
De tritico condendo. Cap. LX.
De faba & leguminibus & uuis condendis. Cap. LXI.
De pomis condendis. Cap. LXII.
De olea condenda. Ca. LXIII.
De amurca condenda. Ca. LXIIII
De promēdis fructibus gradus sextus. Cap. LXV.
De promendo frumento tuendi causa. Cap. LXVI.
De amurca tuenda & promenda. Ca. LXVII.
De uino promendo. C. LXVIII.
De olea promenda. Cap. LXIX.
De nuce & palmula et ficu sabina promendis. Cap. LXX.
De uuis et malis et sorbis pēsilibus promendis. Cap. LXXI.
De farre promendo. Ca. LXXII.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De origine rei pecuariæ. Cap. I.
De dignitate rei pecuariæ. Cap. II.
De scientia pastorali in genere. Cap. III.
De pastione. Cap. IIII.
De fœtura, & primum de admissione. Cap. V.
De nutricatu. Cap. VI.
De sanitate. Cap. VII.
An nouenæ ptes exeāt extra pecoris mioris ac maioris nomē. c. 8
De pecudibus arietibus et agnis quorum item pastio fœtura, nutricatus & sanitas consideranda sunt. Cap. IX.
De capris hircis & hædis. Cap. X.
De suillo pecore. Cap. XI.
De bubus & uaccis. Cap. XII.
De asinis. Cap. XIII.
De equis & equabus. Cap. XIIII.
De mulis & hinnis. Cap. XV.
De canibus. Cap. XVI.
De pastoribus. Cap. XVII.
De lacte, caseo, & lana. Ca. XVIII.

CAPITA LIBRI TERTII.

De uillis & earum uaria specie. Cap. I.
Quæ in uilla circũue eam ali uel pasci possint. Cap. II.
De auibus in genere. Cap. III.
De turdis. Ca. IIII.
De pauonibus. Cap. V.
De columbis. Cap. VI.
De turturibus. Cap. VII.
De gallinis. Ca. VIII.
De anseribus. Cap. IX.
De anatibus. Cap. X.
De leporibus. Cap. XI.
De apris. Cap. XII.
De cochleis. Ca. XIII.
De gliribus. C. XIIII.
De apibus. Cap. XV.
De apium fructu. Cap. XVI.
De piscinis. Ca. XVII.

FINIS.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA AD FVNDANIAM VXOREM LIB. I.

P OTIVS essem consecutus Fundania et cō modius, si tibi hæc scriberem, quæ nunc, ut potero, exponam, cogitans esse properandum, quod (ut dicitur) si est homo bulla, eo magis senex. Annus enim octogesimus admōet me. ut sarcinas colligā ante, q̄ proficiscar è uita. Quare, quoniam emisti fundum, quem bene colēdo fructuosum cū facere uelis, meq;, ut id mihi habeam curare roges, experiar, & non solum, ut ipse quo ad uiuā, quid fieri oporteat, ut te moneam, sed ēt post mortem. Neq; patiar Sibyllā non solum cecinisse, quæ, dum uiueret, prodessent hominibus, sed etiam quæ cum perisset ipsa, & id etiā ignotissimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis post publicæ solemus redire, cū desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento, me, nedū uiuo quidem, necessarijs meis quod prosit facere. Quo circa scribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, si qua in re quæres quemadmodum quidq; te in colendo oporteat facere. Et quoniā (ut aiunt) dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos, nec ut Homerus, et Ennius, musas, sed duodecim deos consentis, neq; tamē eos urbanos, quorū imagines ad forum auratæ stant, sex mares, & fœminæ totidem, sed illos duodecim deos, qui maxime agricolarum duces sunt. Primum, qui oēs fructus agriculturæ cœlo, & terra continent, Iouem, & Tellurem. Itaq; duo hi parentes magni dicuntur. Iuppiter pater, Tellus uero mater. Secundo Solē, & Lunam, quoꝝ tempora obseruantur, cum quædam seruntur, & conduntur in tp̄e. Tertio Cererem, & Liberum, quod horum fructus maxime necessarij ad uictū sint. Ab his enim cibus, & potio uenit è fundo. Quarto Robigum, & Floram, quibus propitijs, neq; rubigo frumenta, atq; arbores corrumpit, neq; non tempestiue florent. Itaq; publicæ Robigo feriæ, robigalia, Floræ, ludi floralia instituti. Item aduenerор Mineruā, & Venerē, quaꝝ unius procuratio oleti, alterius hortoꝝ, quo nomine rustici uinalia instituta. Nec nō etiam precor Lympham, ac bonū euētum,

quoniam sine aqua omnis arida, ac misera agricultura, sine successu, ac bono euentu, frustratio est non cultura. His igitur deis ad uenerationē uocatis, ego referā sermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris, in quis quæ non inerunt & quæres, indicabo, à quibus scriptoribus reperias, & græcis, & nostris.

Qui de agricultura græce & poenice & latine scripserunt.
Cap. I.

QVI græce scripserunt dispersim alius de alia re, sunt plus qnquaginta. Hi sunt, quos tu habere in consilio poteris, cum qd cōsulere uoles, Hieron siculus, & Attalus philometor, de philosophis, Democritus physicus, Xenophon socraticus, Aristoteles, & Theophrastus peripatetici, Archytas pythagoreus, item Amphilochus atheniēsis, Anaxipolis thasius, Apollonius pgameneus, Apollodorus lemnius, Aristophanes maleotes, Antigonus cymeus, Agatocles chius, Aristandrus atheniēsis, Bacchius milesius, Bion soleus, Chæresteus, & Chæreas athenienfis, Diodorus priennens, Dion colophonius, Diophanes nicænses, Epigenes rhodius, Euagon thasius, Euphranij duo, unus atheniensis, alter amphipolites, Aegesias maronites, Mænandri duo, unus priēnæus, alter heracleotes, Nicæsius maronites, Pythion rhodius. De reliquis, quorꝫ quæ fuerit patria nō accepi, sunt Androcion. Aeschariō, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Oades, Dionysius περὶ φυτῶν, Euphorion, Eubolus, Lysimachus, Mnaseas, Menestratus, Pleuthiphanes, Persis, Theophilus, Ii, quos dixi, oēs soluta oratione scripserunt easdē res, & quidā ēt uersibus, ut Hesiodus ascræus, et Menecrates ephesius. Hos nobilitate Mago Carthaginiensis pteryt pœnica lingua, quod res dispersas comprehēdit libris duodetriginta, quos Cassius Dionysius uticensis uertit libris uiginti græca lingua, et Sextilio ptori misit, in quæ uolumina de græcis libris eorꝫ quos dixi, adiecit nō pauca, & de Magonis dempsit instar librorꝫ octo. Hosceipsos utiliter ad sex libros redegit Diophanes in Bithynia, & misit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de uillaticis pastionibus. Hoc libro circūcisis rebus, q̄ nō arbitror ptinere ad agriculturam. Itaq; prius ostendā, q̄ secerni oporteat ab ea. Tum de his rebus dicā sequens

naturales diuisiones. Ea erũt ex radicibus trinis, & q̃ ipse in meis fundis colendo aĩaduerti, et quæ legi, et quæ à peritis audiui.

Quæ disiungenda sint ab agricultura. Cap. II.

SEMENTINIS ferijs in ædem Telluris ueneram rogatus ab æditimo, ut dicere didicimus à p̃ribus nostris, ut corrigimur à recentibus urbanis ab æditui. Offendi ibi. C. Fundanium socerum meum, & C. Agrium æquitem Romanum socraticum, & P. Agrasium publicanum spectãtes in pariete pictam Italiam. Quid uos inquam hic, num feriæ sementinæ otiosos huc adduxere ut patres, & auos solebant nostros? Nos uero (inquit Agrius, ut arbitror) eadem causa, quæ te, rogatio Aeditimi. Itaq; si ita ẽ, ut annuis, morare, oportet, nobiscum, dũ ille reuertatur. Nã accersitus ab ædile, cuius procuratio huius templi est, non dum redijt, & nos, ut expectaremus se, reliquit, qui rogaret. Vultis igitur interea uetus prouerbium, quod est, Romanus sedẽdo uincit, usurpemus, dum ille uenit? Sanè inquit Agrius, & simul cogitans, portam itineri dici longissimam esse, ad subsellia sequentibus nobis præcedit. Cum consedissemus, Agrasius, uos qui multas perambulastis terras, ecquam cultiorem Italia uidistis inquit? Ego uero inquit Agrius, nullam arbitror esse, quæ tam tota sit culta. Primũ cum orbis terræ diuisus sit in duas partes ab Eratosthene, maxime secundum naturam ad meridiem uersus, et ad septentriõem. Et sine dubio, q̃m salubrior pars septẽtrionalis est, q̃ meridiana. Et quæ salubriora, illa fructuosiora, dicendum, magis Europam fuisse opportunam ad colẽdum, q̃ Asiam, ibiq; Italiam. primum quod est in Europa, secundo, quod hæc temperatior pars, q̃ interior, nam intus penè sempiternæ hyemes. Nec mirum, quod sunt regiones inter circulum septentrionalem, & inter cardinem cœli, ubi sol etiam sex mensibus continuis non uidetur. Itaq; in oceano in ea parte ne nauigari q̃dẽ posse dicunt. ꝓpter mare congelatum. Fundanius, en ibi tu quicq̃ nasci putas posse, aut coli natum? Verum. n. ẽ illud Pacuuij, Sol si perpetuo sit, aut nox, flãmeo uapore, aut frigore, terræ fructus oẽs ĩterire. Ego hic, ubi nox, & dies modicæ redit, & abit, tñ æstiuo die, si nõ defenderẽ me in æstuosum meridiẽ, uiuere nõ possem, illic in semestri die, aut nocte quemadmodũ quicq̃ seri, aut alescere, aut meti possit? Cõtra quid in Italia utensile non modo nõ nascitur,

ſed ẽt non egregium ſit? quod far conferam campano? quod triti cum appulo? quod uinum falerno? quod oleũ uenafro? Nõ arbo/ ribus conſita Italia, ut tota pomarium uideatur? An Phrygia magis uitibus cooperta, quã Homerus appellat ἀμπελόεσσαν, q̃ hæc? aut Argos, quam idem poeta πολύπυρον, in qua terra iugerũ unum denos, & quinos culleos fert uini, quot quædam in Italia regiones. An non. M. Cato ſcribit in libro originum ſic? Ager Gallicus Romanus uocat͞, q uiritim ceſennatibus datus ẽ ultra agrũ picenũ. In eo agro aliquot fariã i ſingula iugera de/ ni cullei uini fiunt. Non ne item in agro fauẽtino, à quo ibi tricæ nariæ appellant͞ uites, qđ iugerũ tricænas amphoras reddat? Si/ mul aſpicit me, certe inqt. L. Martius præfectus fabrũ tuus in fun do ſuo fauentiæ hanc multitudinem ſuas dicebat reddere uites. Duo in primis ſpectaſſe uident͞ Italici homines, colendo poſſent ne fructus ꝑ impẽſa, ac labore reddere, & utrũ ſaluber locus eẽt, an non, quoꝝ ſi alterutrum decollat, et nihilo minus qs uult co/ lere, mente eſt captus, atq; ad agnatos, et gentiles eſt deducẽdus. Nemo. n. ſanus mente debet uelle impenſam, ac ſumptũ facere in culturã, ſi uidet nõ poſſe refici. Nec ſi põt reficere fructus, ſi uidet eos fore, ut peſtilentia diſpereãt. Sed opinor qui hæc commodius oſtendere poſſint, adſunt. Nã C. Licinium Stolonem, & Cn. Tre melium Scrofam uideo uenire, unũ cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nã Stolonis illa lex, q̃ uetat plus quingenta iu/ gera habere ciuem Romanũ, & q propter diligentiam culturæ Stolonũ confirmauit cognomen, quod nullus in eius fundo repi/ ri poterat ſtolo qđ effodiebat circũ arbores, è radicibus, q̃ naſcerẽ tur è ſolo, quos ſtolones appellabant, eiuſdem gentis. C. Licinius trib. pl. cum eſſet poſt reges exactos annis trecentis ſexagintaqn/ que, primus populum ad leges accipiũdas in ſeptẽ iugera foren/ ſia è comitijs eduxit. Alteꝝ collegam tuũ uigintiuirum qui fuit, ad agros diuidundos cãpanos, uideo huc uenire Cn. Tremelium Scrofam, uirum oĩbus uirtutibus politum, q de agricultura Ro/ manus peritiſſimus exiſtimat͞. An nõ iure inquam? Fundi. n. eius propter culturã iucundiore ſpectaculo ſunt multis, q̃ regie polita ædificia alioꝝ, cum huius ſpectatum ueniant uillas, nõ ut apud Lucullum, ut uideant pinacothecas, ſed oporothecas. Huiuſce inquã pomaria ſumma ſacra uia, ubi poma ueneunt, contra au/ ream imaginem. Ille interea ad nos, cum Stolone cœna comeſa.

inquit uenimus. At non C. uidemus Fundanium, qui nos aduo cauit. Bono animo esse inqt Agrius. Nam non modo non dum illud sublatū est, quod ludis circensibus nouissimi curriculi finem facit quadrigis, sed ne illud qdem ouum uidimus, quod in cerea/li pompa solet esse primum. Itaq; dum hic nobiscum unà sedetis aduenietq; æditimus, docete nos agriculturam, quam summam habeat, utilitatem ne, an uoluptatem, an utrunq;. Ad te enim rudes agriculturæ nunc, olim ad Stolonem iuisse dicunt.

Qđ aliud sit agricultura & aliud pastio sed tñ affines. C. III.

SCROFA, Prius inquit discernendum, utrum quæ serant in agro ea sola sint in cultura, an ēt q̄ inducant in rura, ut oues, & armenta. Video .n. qui de agricultura scripserunt, & pœni/cæ, & græce, & latine, latius uagatos, q̄ oportuerit. Ego uero in quit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror, & eo melius fecisse quosdam, q minore pomerio finierunt, exclusis partibus, quæ non pertinent ad hanc rem. Quare tota pastio, quæ coniun gitur à plerisq; cum agricultura, magis ad pastorem, q̄ ad agri/colam pertinere uidetur. Quo circa principes, qui utriq; rei præ/ponuntur, uocabulis quoq; sunt diuersi, quod unus uocatur Vil/licus, alter magister pecoris. Villicus agri colendi causa constitu/tus, atq; appellatus à uilla. Villa, quod ab eo in eam conuehun/tur fructus, & euehuntur, cū ueneūt. A quo rustici ēt nūc quoq; uiam ueham appellant, propter uecturas, & uellam non uillā, quò uehunt, & unde uehunt. Item dicuntur, qui uecturis uiuūt uellaturam facere. Certe inquit Fundanius aliud pastio, et ali ud agricultura, sed affinis. Et ut dextra tibia alia q̄ sinistra, ita, ut tamen sit quodammodo cōiuncta, quod est altera eiusdē car/minis modorꝝ incentiua, altera succentiua. Et quidem licet adij ciās inquam, pastorū uitam esse incentiuam, agricolarū succen/tiuā authore doctissimo homine Dicæarcho, q Græciæ uita qua lis fuerit, ab initio nobis ita ostendit, ut supioribus tēporibus fuis se doceat, cū homines pastoriciā uitam agerent, neq; scirent ēt arare terram, aut serere arbores, aut putare, ab his inferiore gra du ætatis susceptam agriculturam. Quocirca et succinit pastora li, quod est inferior, ut tibia sinistra à dextræ foraminibus. Agri/us Tu inquit tibicen non solum adimis domino pecus, sed etiā ser uis peculium, quibus domini dant, ut pascant, atq; etiam leges

colonicas tollis, in quibus ſcribimus, Colonus in agro ſurculario ne capras compaſcat, quas etiã aſtrologia in cœlum recepit non longe ab Tauro. Cui Fundanius, uide inquit, ne Agri iſtuc ſit ab hoc, cum in legibus etiam ſcribatur, pecus quoddã. Quædã enim pecudes culturæ ſunt inimicæ, ac ueneno, ut iſtæ, quas dixiſti, capræ. Hæ enim omnia nouella ſata carpendo corrumpunt, nõ minimum uites, atq; oleas. Itaq; propterea inſtitutum diuerſa de cã, ut ex caprino genere ad alij dei aram hoſtia adduceretur, ad alij nõ ſacrificaretur, cum ab eodem odio alter uidere nollet, alter ẽt uidere pereuntem uellet. Sicq; factum, ut Libero patri repertori uitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœnas. Contra, ut Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eã, quam læſerit, fieri dicunt ſterilẽ, eius.n. ſaliuam eſſe fructuis uenenũ. Licinius, Hoc nomine ẽt Athenis in arcem nõ iungi, præterquam ſemel ad neceſſarium ſacrificiũ, ne arbor olea, quæ primum dicitur ibi nata, à capra tãgi poſſit. Nec ullæ inquit pecudes agriculturæ ſunt propriæ, niſi quæ agrũ operæ, quo cultior ſit, adiuuare, ut eæ, quæ iunctæ arare poſſint. Agraſius ſi iſtuc ita eſt inqt, quomodo pecus remoueri poteſt ab agro, cum ſtercus, quod plurimum prodeſt, greges pecorum miniſtrent? Sic inquit Agrius, uenalium greges agriculturam dicemus eſſe, ſi propter iſtam rem habẽdum ſtatuerimus. Sed hinc error, quod pecus in agro eſſe poteſt, & fructus non in eo agro ferre, quod non ſequendum. Nam ſic etiam res aliæ diuerſæ ab agro erunt aſſumendæ, ut ſi habeas plures in fundo textores, atque inſtitutos hiſtonas, ſic & alios artifices.

De diſiungenda paſtione ab agricultura. Cap. IIII.

SCROFA, Diſiungamus igitur inquit, paſtionem à cultura, & ſiquis qd uult aliud. An ne ego inquam ſequar Saſernarũ patris, & filij libros? ac magis putem pertinere figlinas quemadmodum exerceri oporteat, q̃ argẽti fodinas, aut alia metalla, q̃ ſine dubio in aliquo agro fiunt. Sed neq; lapidicinæ, neq; arenariæ ad agriculturam pertinent, ſic figlinæ, neq; ideo nõ in quo agro idoneæ poſſint eſſe, non exercendæ, atque ex eis capiũdi fructus, ut etiam ſi ager ſecũdum uiam, & opportunus uiatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuerſoriæ, quæ tamen quãuis ſint fructuoſæ, nihilo magis ſunt agriculturæ partes. Non enim ſiquis

propter agrum, aut etiam in agro profectus domino, agricultu ræ acceptum referre debet, sed id modo, quod nec satione terra sit natum, ad fruendum suscipit. Stolo, Tu inquit inuides tanto scri ptori, & obstrigilandi causa figlinas reprehendis, cum præclara quædam, ne laudes, prætermittas, quæ ad agriculturã uehemen ter pertineant. Cũ subrisisset Scrofa, quod non ignorabat libros, & despiciebat, & Agrasius se scire modo putaret, ac Stolonem rogasset, ut diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodum inter fici oporteat his uerbis. Cucumerem anguinum condito in aquã eamq; infundito quò uoles, nulli accedent, uel fel bubulum cum aceto mistum, unguito lectum. Fundanius aspicit ad Scrofam, & tamẽ uerum dicit, inqt, hic, ut hoc scripserit in agricultura? Ille, Tam hercle, q̃ hoc, siquẽ glabrum facere uelis, quod iubet, ranam luridam conijcere in aquam, usquequo ad tertiam partẽ decoxeris, eaq; ungere corpus. Ego quod magis inquam ptineat ad Fundanij ualetudinem, & in eo libro est, satius dicam, nã et huiusce pedes solent dolere, in fronte cõtrahere rugas. Dic Sodes inquit Fundanius, nã malo de meis pedibus audire, q̃ quemad modum pedes betaceos seri oporteat. Stolo subridens dicam, inqt eisdem, quibus ille uerbis scripsit, ualent quæ iã audiui. Cum ho mini pedes dolere cœpissent, qui tui meminisset, ei mederi posse. Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra pestẽ teneto. Salus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cantare iubet, terrã tangere, despuere, ieiunũ cantare. Multa inquã item alia mira cula apud Sasernas inuenies, quæ oĩa sunt diuersa ab agricultu ra, & iõ repudianda, quasi uero inquã, nõ apud cæteros quoq; scriptores talia reperiantur. An non in magni illius Catonis libro, q̃ de agricultura est editus, scripta sunt pmulta similia ut hæc? Quemadmodũ placentã facere oporteat, quo pacto libũ, qua rõne pernas salire. Illud non dicis inquit Agrius, quod scribit, si uelis in conuiuio multum bibere, cœnareq; libenter, ante eẽ opor tet brassicam crudam ex aceto, & post, alia folia quinq;.

Quod agricultura sit ars & necessaria & magna. Cap. V.

IGITVR inquit Agrasius, quæ disiungenda essent à cultu ra cuiusmodi sint, quoniam discretum, de ijs rebus dicendũ, quæ scientia sit, & quid in colendo nos docet, ars an sit, an qd aliud, & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cum aspexisset

Scrofam, Tu inquit, & ætate, & honore, & scientia quod præstas, dicere debes. Ille non grauatus, Primum inquit, non modo est ars, sed etiam necessaria, ac magna, eaq; est scietia, quæ docet, quæ sint in quoquo agro serunda, & faciunda, quæq; terra maximos perpetuo reddat fructus. Eius principia sunt eadem, q̃ mundi esse Ennius scribit, aqua, terra, anima, & sol. Hæc enim cognoscenda prius, quàm iacias semina, quod initium fructuũ oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debẽt, ad utilitatem, & uoluptatem. Vtilitas quærit fructum, uoluptas delectationem. Priores partes agit, quod utile est, q̃ quod delectat, nec non ea, quæ faciunt cultura honestiorem agrum, pleraq; non solum fructuosiorem eundem faciunt, ut cum in ordinem sunt cõsita arbusta, atq; olineta, sed etiam uendibiliorem, ut quæ adijciant ad fundi pretium, nemo enim eadem utilitate non formosius quod est, emere mauult pluris, q̃ si est fructuosius turpe. Vtilissimus autem is ager, qui salubrior est, q̃ alij, quod ibi fructus certus, contraq; in pestilenti, calamitas, quamuis in feraci agro colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi non modo fructus est incertus, sed etiam colentium uita. Quare, si salubritas non est, cultura non aliud est, q̃ alea domini uitæ, ac rei familiaris. Hoc uero diminuitur scientia, ita enim salubritas, quæ ducit̃ è cœlo, ac terra, non est in nostra potestate, sed in naturæ, ut tamen multũ sit in nobis, quòd grauiora q̃ sunt, ea, diligentia, leuiora facere possumus, etenim si propter terram, aut aquam odoremue, quem aliquo loco eructat, pestilentior est fundus, aut propter cœli regionem ager calidior sit, aut uentus non bonus flet: Hæc uitia emendari solent domini scientia, ac sumptu, quod permagni interest, ubi sint positæ uillæ, quantæ sint, quò spectent, porticibus, ostijs, ac fenestris. An non ille Hippocrates medicus in magna pestilentia, nõ unũ agrum, sed multa oppida, scientia seruauit? Sed quid ego illum uoco ad testimonium? Non hic Varro noster, cum Corcyræ esset exercitus, ac classis, & omnes domus repletæ essent ægrotis, ac funeribus immisso fenestris nouis aquilone, & obstructis pestilentibus, ianuaq; permutata, cæteraq; eius generis, diligentia, suos comites, ac familiam, incolumes reduxit?

Quot partes habeat agriculturæ disciplina. Cap. VI.

SED Quoniam agriculturæ, quod esset initium, & finis dixi, relinquitur quot partes ea disciplina habeat, ut sit uidendum. Equidem innumerabiles mihi uidentur inquit Agrius, cum lego libros Theophrasti complures, qui inscribuntur περὶ φυτῶν ἱστορίας, & περὶ φυτῶν αἰτιῶν. Stolo isti inquit libri non tam idonei iis, qui agrum colere uolunt, quàm qui scholas philosophorum, neq; eo dico, quod non habeant & utilia, et cōmunia quædam, quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scrofa agriculturæ inquit, quatuor sunt partes summæ, è quis prima cognitio fundi solum et partes eius quales sint. Secunda, quæ in eo eo fundo opus sunt, ac debeant esse culturæ causa. Tertia quæ in prædio colendi causa sint facienda. Quarta, quo quæq; tempore in eo fundo fieri conueniant. De his quatuor generibus singulæ minimum in binas diuiduntur species, quod habet prima ea, quæ ad solum pertinent terræ, & quæ ad uillas, & stabula. Secunda pars, quæ mouentur, atq; in fundo debeant esse culturæ causa, est item bipartita, de hominibus, per quos colendum, & de reliquo instrumēto. Tertia pars, quæ de rebus, diuiditur, quæ ad quanq; rem sint præparādæ, & ubi quæq; faciūda. Quarta pars de temporibus, quæ ad solis circuitum annuū sint referēda, et quæ ad Lunæ mēstruū cursum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde subtilius de octo secundis.

De solo fundi quæ sint uidenda. Cap. VII.

IGITVR primum de solo fundi uidendum. Hæc quatuor. Quæ sit forma, quo in genere terræ, quātus, quamq; per se tutus. Formæ cum duo genera sint, una quam natura dat. altera, quā sationes imponunt, prior, quod alius ager bene natus, alius male, posterior, quod alius fundus bene consitus est, alius male, dicā prius de naturali. Igitur cum tria genera sint à specie simplicia agrorum, campestre, collinum, montanum, est ex his tribus quartum, ut in eo fundo, hæc duo, uel tria sint, ut multis locis licet uideri. E quibus tribus fastigiis simplicibus, sine dubio infimis alia cultura aptior, quàm summis, quod hæc calidiora, quàm summa, sic collinis, quod ea tepidiora, quàm infima, aut summa. Hæc apparent magis ita esse in latioribus regionibus, simplicia cum sunt. Itaque ubi lati campi, ibi magis æstus. Et eo in Apulia loca calidiora, & grauiora. Et ubi montana, ut in Vesuuio, quod leuiora, &

ideo salubriora. Qui colunt deorsum magis æstate laborãt, qui sursum, magis hyeme, uerno tẽpore in campestribus maturius eadem illa seruntur, q̃ in superioribus & celerius hic, q̃ illic coguntur. Necnon sursum, q̃ deorsum tardius seruntur, ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora nascuntur, ac firmiora, propter frigus, ut abietes, ac sappini. Hic quod tepidiora populi, ac salices, sursum fertiliora, ut arbutus, ac quercus, deorsum, ut nuces græcæ, ac mariscæ fici. In collibus humilibus societas maior cũ cãpestri fructu, q̃ cũ montano, in altis cõtra. Propter hæc tria fastigia formæ, discrimina quædam fiunt sationũ, quod segetes meliores existimantur esse campestres, uineæ collinæ, syluæ mõtanæ, plerunq; hyberna ijs esse meliora, qui colunt campestria, q; tunc prata ibi herbosa, putatio arborum tolerabilior. Contra æstiua montanis locis cõmodiora, quod ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret, & cultura arbo℞ aptior, quod tum illic frigidior aer. Campester locus is melior, q totus æquabiliter in unã partem uergit, q̃ is, qui est ad libellã æquus, quod is, cũ aquæ nõ habent delapsum, fieri solet uliginosus, eo magis siqs est inæquabilis eo deterior, quod fit propter lacunas aquosus. Hæc, atq; hmõi tria fastigia agri ad colendum dispariliter habent momentum.

Quis sit ager optimus & quis ab eo proximus & quis deinceps. Cap. VIII.

STOLO, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommode Cato uidetur dicere, cum scribit optimum agrũ esse, qui sub radice montis situs sit, & spectet ad meridianam cœli partem. Subijcit Scrofa. De formæ cultura hoc dico, quæ speciem fiant uenustiora, sequi, ut maiore quoq; fructu sint, ut qui habent arbusta, si sata sunt in quincuncem propter ordines, atq; interualla modica. Itaq; maiores nostri ex aruo æque magno, male consito, & minus multum, & minus bonum faciebant uinũ, qđ quæ suo quicq; loco sunt posita ea minus loci occupant, et minus officit aliud alij ab sole, ac luna, & uento. Hoc licet coniectura uidere ex aliquot rebus, ut nuces integras, quas uno modio comprehendere possis, quod putamina suo loco quæq; habet natura composita, cũ easdem si fregeris uix sexquimodio cõcipere possis. Præterea q̃ arbores in ordine satæ sunt, eas æquabiliter ex oĩbus partibus sol, ac luna coquunt, quo fit, ut uuæ, et oleæ plures na-

scantur, ut celerius coquantur, quas res duas sequuntur altera illa duo, ut plus reddant musti, & olei, & pretij pluris.

Qualem terrã habeat solum fundi perspiciendum. Cap. IX.

SEQVITVR secundum illud, quali terra solum sit fundi, & à qua parte uel maxime bonus, aut nõ bonus appelletur. Refert. n. quæ res in eo seri, nasciq; & cuiusmodi possint. Non. n. eadem omnia in eadem agro recte possunt. Nam ut alius est ad uitem appositus, alius ad frumẽtum, sic de cæteris alius ad aliam rem. Itaq; Cretæ ad cortyniam dicitur platanus esse, quæ folia hyeme non amittat. Itemq; in Cypro, ut Theophrastus ait una. Item Sybari, qui nunc Thurij dicuntur, quercus simili esse natura, quæ est in oppidi conspectu. Item contra atq; apud nos fieri ad elephãtinem, ut neq; ficus, neq; uites amittant folia. Propter eandem causam multa sunt bifera, ut uites apud mare Smyrnæ, malus bifera, ut in agro consentino. Idem ostẽdit, quod in locis feris plura ferunt, in ijs quæ sunt culta, meliora. Eadem de causa sunt, quæ nõ possunt uiuere nisi in loco aquoso, aut ẽt ĩ aqua, et id discriminatim, ut alia in lacubus, ut arundines in Aretino, alia in fluminibus, ut in epiro arbores alni, alia in mari, ut scribit Theophrastus, palmas, & squillas. In Gallia transalpina intus ad Rhenũ, cum exercitum ducerem, aliquot regiões accessi, ubi nec uitis, nec olea, nec poma nascerentur, ubi agros stercorarent candida fossicia creta. Vbi salem nec fossicium, nec maritimũ haberent, sed ex quibusdam lignis cõbustis, carbonibus salsis pro eo uterentur. Stolo, Cato quidem inquit, gradatim præponẽs, alium alio, agrum meliorem dicit esse in nouem discriminibus, quod sit primus, ubi uineæ possunt esse bono uino, & multo. Secũdus, ubi hortus irriguus. Tertius, ubi salicta. Quartus, ubi oliueta. Quintus, ubi pratũ. Sextus, ubi cãpus frumẽtarius. Septimus, ubi cædua sylua. Octauus, ubi arbustũ. Nonus, ubi glãdaria sylua. Scrofa, Scio inquit scribere illũ, sed de hoc non consentiunt oẽs, qđ alij dant primatũ bonis pratis, ut ego quoq;, à quo antiqui prata parata appellarũt. Cæsar Vopiscus ædilitius, cãm cum ageret apud Censores, campos Rosiæ Italiæ dixit eẽ sumẽ, in quo relicta pertica postridie nõ appareret propter herbam.

Quod uitium species plurimæ sint. Cap. X.

CONTRA uineam sunt, qui putent sumptu fructus deuorare. Refert inquam, quod genus uineæ sit, quod sunt multæ species eius, aliæ enim humiles, ac sine ridicis, ut in Hispania, aliæ sublimes, ut quæ appellantur iugatæ, ut pleræq; in Italia, quarum nomina duo, pedamenta, & iuga, quibus stat recta uinea dicuntur pedamenta, quæ transuersa iunguntur iuga, ab eo quoq; uineæ iugatæ. Iugorum genera ferè quatuor, pertica, arundo, restes, & uites. Pertica, ut in Falerno, Arundo, ut in Arpino, Restes, ut in Brundusino. Vites, ut in Mediolanensi agro. Iugationis species duæ, una directa, ut in agro canusino, altera compluuiata in longitudinem, & latitudinem iugata, ut in Italia pleræq;. Hæc ubi domo nascuntur, uineæ non metuunt sumptū, ubi multa ex propinqua uilla, non ualde. Primum genus, quod dixi, maxime quærit salicta. Secundum, arundineta. Tertium iuncæta, aut eius generis rem aliquam. Quartum arbusta, ubi traduces possint fieri uitium, ut mediolanenses faciunt in arboribus, quas opulos uocant, canusini in harundulatione in ficis. Pedamentum item ferè quatuor generum. Vnum robustum, quod optimū solet afferri in uineam è quercu, ac iunipero, & uocatur ridica. Alterum palus è pertica, melior è dura, quod diuturnior, quē cū in fimum terra uoluit, puter euertitur, & fit solum summū. Tertium, quod horum inopiæ subsidio misit arūdinetū. Inde enim aliquot colligatas libris demittunt in tubulos fictiles cum fundo pertuso, quos cuspides appellant, quà humor aduenticius transire possit. Quartum pedamentum est natiuū eius generis, ubi ex arboribus in arbores traductis uitibus uinea fit, quos traduces, q dam rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorū, qua boues iuncti arare possint. Ea minus sumptuosa uinea, quæ sine iugo ministrat acratophoron uinum. Huius genera duo, unū, in quo terra cubilia præbet uuis, ut in Asia multis locis, quæ sæpe uulpibus, et hominibus fit cōmunis, necnon, si parit humus mures, huius minor fit uindemia, nisi totas uineas oppleueris muscipulis, quod in insula Pādatharia faciunt. Alterum genus uineti, ubi ea modo remouet à terra uitis, quæ ostenderit se affere uuam. Sub eam, ubi nascit uua subijciūtur circiter bipedales è surculis furcillæ, ne uindemia pereat, & uindemia facta deniq; discat pendere in palmam, aut funiculo, aut uinctu, quod antiqui uocabāt cestum, ibi dominus

simulac

simulac uidit occipitium uindemiatoris, fur illas reducit hybernatum in tecta, ut sine sumptu earum opera altero anno uti possit. Hac consuetudine in Italia utuntur Reatini. Hæc ideo uarietas maxime, quod terra cuiusmodi sit, refert. ubi enim natura humida, ibi altius uitis tollenda, quod in partu, & alimonio uinum non ut in calice quærit aquam, sed solem, itaq; ideo (ut arbitror) primum è uinea in arbores ascendit uitis.

Quod tribus modis terra dicitur bona, aut non bona, aut communis. Cap. XI.

TERRA inquam, cuiusmodi sit refert, & ad quam rem bona, aut non bona sit. Ea tribus modis dicitur, cōmuni, proprio, & misto. Cōmuni, ut cum dicimus orbem terræ, & terram Italiam, aut quā aliam, in ea enim & lapis, & arena, & cætera eius generis sunt in nominando cōprehensa. Altero modo dicit terra proprio noīe, q̄ nullo alio uocabulo, neq; cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra, quæ est mista in qua seri qd potest, & nasci, ut argillosa, aut lapidosa, sic & aliæ, cum in hac species nō minus sint multæ, q̄ in illa cōi ꝑpter admistiones, in illa.n. cum sit dissimili ui, ac potestate, partes permultæ, inquis, lapis, marmor, rudus, arena, sabulo, argilla, rubrica, puluis, creta. glarea, carbunculus, idest, quæ sole perferuet ita, ut radices satorum comburat. Ab ijs, quæ proprio nomine dicitur terra, cum est admista ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretosa, aut glareosa, & sic ab alijs generū discriminibus mista, & uti horū uarietates, ita genera hæc, ut ꝓterea subtiliora sint alia, nam ad minimum in singula facies terna, quod alia terra est ualde lapidosa, alia mediòcriter, alia propè pura. Sic de alijs generibus reliquis, admistæ terræ tres gradus ascendūt eosdem. Præterea hæ ipsæ ternæ species ternas in se habent alias, qđ ꝑtim sunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres, neq; non hæc discrimina ꝑtinent ad fructus uehementer, itaq; periti in loco humidiore far adoreum potius serunt, q̄ triticū. Cōtra in aridiore ordeū potius, q̄ far, in mediocri utrūq;. Præterea ēt discrimina oīum horum generꝫ subtiliora alia, ut in sabulosa terra, ꝙ ibi refert, sabulo albus sit, an rubicūdus, quod sabulo albus ad serendos alienus, contra rubicūdior appositus. Sic magna tria discrimina terræ, quod refert utrum sit macra, an pinguis, an me

diocris, quod ad culturam pinguis fœcundior ad multa, macra contra. Itaq; in Veijs, ut in Pupinia, neq; arbores prolixas, neq; uites feraces, neq; stramenta uidere crassa poteris, neq; ficum mariscam, & arbores plerasq;, ac prata retorrida, & muscosa. Contra in agro pingui, ut in Hetruria, licet uidere fructuosas segetes, ac restibiles, & arbores prolixas, et omnia sine musco. In mediocri aũt terra, ut in Tyburti, quo propius accedit, ut non sit macra, quã ut sit ieiuna, eo ad oẽs res cõmodior, quã si inclinauerit ad illud, quod deterius. Stolo, Non male inquit, quæ sit idonea terra ad colendũ, an non, Diophanes bithynius scribit signa sumi posse aut ex ipsa, aut ex ijs, quæ nascunt̃ ex ea, ex ipsa, si sit terra alba, si nigra, si leuis, quæ cũ fodiatur, facile frietur, naturaq; nõ sit cineritia, ne ue uehementer densa. Ex his autem, quæ enata sunt, fera, si sunt prolixa, atq; ea, quæ ex his nasci debent, earum rerum feracia. Sed quod sequitur tertium illud de modis dice.

De modorum uarietate, quibus metiuntur rura. Cap. XII.

ILLE Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur iugis, in campania uersibus, apud nos in agro Romano, ac latino iugeris. Iugum uocãt quod iũcti boues uno die exarare possint, uersum dicunt centum pedes quoquouersum quadratũ. Iugerũ, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus est pedes centum uiginti, & longus totidem, Is modius, ac mina latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur scrupulum, idest decem pedes in longitudine, et latitudine quadratum. Ab hoc principio mensores nonnunquam dicunt in subcisiuum esse unciam agri, aut sextantem, aut quid aliud, cum ad iugerum puenerunt, id habet scrupula ducentaoctogintaocto. Quantũ attinet ad antiquos nr̃os, ante bellum punicum pendebant bina iugera, quod à Romulo primum diuisa dicebantur uiritim, quæ quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt. Hæc postea à centum centuria, quæ duplicata est quadrata in omnes quatuor partes, ut habeat latera longa II.CCCC. pedes. Hæ porrò quatuor centuriæ cõiunctæ, ut sint in utranque partem binæ, appellantur in agris diuisis uiritim publicæ saltus.

De errore multorum in statuenda uilla. Cap. XIII.

IN MODO fundi non animaduerso lapsi sunt multi, quod alij uillam minus magnã fecerunt, q̃ modus postulauit, alij maiorem, cum utrũque sit contra rem familiarem, ac fructũ, maiora.n.tecta & ædificamus pluris, & tuemur sumptu maiore, minora cum sunt, q̃ postulat fundus, fructus solent disperire. Licinius. Dubiũ.n.nõ est, quin cella uinaria maior sit faciũda in eo agro, ubi uineta sunt ampliora, ut horrea, si frumtarius ager ẽ.

De aqua uillæ. Cap. XIIII.

IN VILLA ædificanda hoc potissimum, ut intra septa uillæ habeat aquam, si non, q̃ proxime. Primum, quæ ibi sit nata, secundum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non est uiua, cisternæ faciundæ sub tectis, et lacus sub dio, ex altero loco ut homines, ex altero ut pecus uti possit.

Quo sit loco potissimum uilla statuenda. Cap. XV.

DANDVM operã, ut potissimũ sub radicibus montis syluestris uillã ponas, ubi pastiones sint laxæ, ita ut cõtra uentos, qui saluberrimi in agro flabũt posita sit. Ad exortus æqnoctiales aptissima, quod æstate habeat umbrã, hyeme solẽ. Sin cogare secundum flumen ædificare, curandũ ne aduersum eurũ ponas, hyeme .n. fiet uehementer frigida, & æstate nõ salubris. Aduertendum ẽt siqua erũt loca palustria, & propter easdem cãs, & quod arescunt, & quod in ijs crescunt aĩalia quædam minuta, quæ non possunt oculi cõsequi, & per aera intus in corpus per os, ac nares perueniunt, atq; efficiũt difficiles morbos. Fũdanius, Quid potero inqt facere, si istiusmodi mihi fundus hæreditate obuenerit, quo minus pestilẽtia noceat? Istuc uel ego possum r̃ndere inquit Agrius. Vendas quot assibus possis, aut si nequeas, relinquas. At Scrofa uitandum inquit, ne in eas partes spectet uilla, ex quibus uẽtus grauior afflare soleat, ne ue in conualli caua, & ut potius in sublimi loco ædifices, q quod pflatur, siquod est, quod aduersariũ inferatur, facilius discutit̃. Præterea, qđ ab sole toto die illustratur, salubrior est, quod & bestiolæ siquæ propè nascunt̃, et inferunt̃, aut efflant̃, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repẽtini, & fluuij, ac torrentes piculosi illis, qui in humilibus, ac cauis locis ædificia habent, & repẽtinæ p̃donũ manus, quod improuisos facilius opprimere possint. Ab hoc utroq; superiora loca tutiora.

Quæ in uilla faciunda sint membra. Cap. XVI.

IN VILLA *faciunda sunt stabula, ita ut bubilia sint, ubi hyeme possint esse caldiora.* Fructus ut est uinum, & oleum loco plano in cellis, ita ut uasa uinaria, et olearia potius sint in locis aridis, q̃ humidis, fructus, ut est faba, lentes, ordeũ, & far, & fœnum in tabulatis. Familia ubi uersetur prouidendum, si fessi opere, uel frigore, aut calore, ubi commodissime possint sese qeti recipere. Villici proxime ianuã cællam esse oportet, eumq; scire, qui introeat, aut exeat noctu, quidue ferat, presertim si hostiarius est nemo. In primis culina uidenda, ut sit admota, quod ibi hyeme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur, & capitur. Faciundum etiam plaustris, ac cætero instrumento omni, quibus cælum pluuium inimicum, in chorte ut satis magna sint tecta, hæc.n. si intra clausum in cõsepto, & sub dio, furem modo non metuunt, sed aduersus tempestatem nocentẽ nõ resistunt. Chortes in fundo magno duæ aptiores. Vna, ut interius cõpluuiũ, habeat lacum, ubi aqua saliat, qui intra stilobatas cũ uenit, sit semipiscina. Boues enim ex aruo æstate reducti hic bibunt, hic perfunduntur, nec minus è pabulo cum redierunt, anseres, sues porci. In chorte exteriore lacum esse oportet, ubi macere tur lupinum, item alia, quæ demissa in aquam ad usum aptiora fiant. Chors exterior crebro operta stramentis, ac paleis, obculcata pedibus pecudum, fit ministra fundo, ex ea quod euehatur. Secundum uillam duo habere oportet sterquilinia, aut unũ bifariam diuisum, alteram enim in partem ferri oportet è uilla nouum fimum, ex altera ueterem tolli in agrum, quod enim infertur recens, minus bonum, id cum flacuit, melius, nec non sterquilinium melius illud, cuius latera, & summum uirgis, & fronde uindicatur ab sole. Non enim succum, quem quærit terra, solem ante exugere oportet. Itaq; periti (qui possunt) ut eò aqua influat, eo nomine faciunt. Sic enim maxime retinetur succus in eo. Quidam & sellas familiaricas ponunt, Aedificium facere oportet, sub quod tectum totã fundi subijcere possis messem, quod uocant quidam nubilarium. Id secundum aream faciundum, ubi triturus sis frumentũ, magnitudine pro modo fundi ex una parte apertum, & id ab area, quo & in triturã proruere facile possis, & si nubilare cœperit, inde ut rursus celeriter reijcere. Fenestras

habere oportet ex ea parte, unde commodissime perflari possit. Fundanius, Fructuosior inquit est certe fundus propter ædificia si potius ad antiquorum diligentiam, quam ad horum luxuriã dirigas ædificationem. Illi.n.faciebant ad fructuum rõnem, hi faciũt ad libidines indomitas. Itaq; illorum uillæ rusticæ erant maioris, quam urbanæ, quæ nunc sunt pleræq;. Cõtra, illic laudabatur uilla, si habebat culinam rusticam bonam, præsepias laxas, cællam uinariam, & oleariam ad modũ agri aptam, & pauimento procliui in lacum, in quo, si contigerit, defluens uinum excipiatur, ne pereat, quod sæpe, ubi conditũ nouũ uinum, orcæ ut in Hispania feruore musti ruptæ, nec nõ & dolia, ut in Italia. Item cætera, ut essent in uilla huiusmodi, quæ cultura quæreret, prouidebãt. Nunc cõtra uillam suburbanam quammaximam, ac politissimã habeant, dant operam, ac cum Metelli, & Luculli uillis pessimo publico ædificatis certant, quo elaborant, ut spectent sua æstiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad solem occidentẽ potius, quam ut antiqui in quam partem cælla uinaria, aut olearia fenestras hr̃et, cum fructus in ea uinarius quærat, ut dolia aera frigidiorem, item ut olearia caldiorem habeat. Item uidere oportet, si est collis (nisi quid impedit) ubi potissimum ponatur uilla.

De septorum uarietate quæ tutandi fundi causa fieri debeant. Cap. XVII.

NVNC de septis, quæ tutandi fundi cã, aut partis fiant, dicã. Earum tutelarum genera quatuor. Vnum naturale, alterũ agreste, tertium militare, quartum fabrile. Horum unũquodq; species habet plures. Primum naturale sepimentum, quod obseri solet uirgultis, aut spinis, quod habet radices uiuæ sepis, ac uiatoris prætereuntis lasciui non metuit facem ardentem. Secunda sepes est ex agresti ligno, sed nõ uiuit. Fit aut palis statutis crebris, ac uirgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longurijs ferè binis, aut ternis, aut ex arboribus truncis demissis in terram deinceps constitutis. Tertium militare sepimentum est fossa, & terreus agger, sed fossa ita idonea fiat, ut omnẽ aquã, quæ de cœlo uenit, recipere possit, aut fastigiũ habeat, ut exeat è fundo. Agger is, qui intrinsecus fit iũctus fossæ, ita arduus sit, ut eũ transcendere nõ sit facile. Hoc genus sepis fieri secundũ uias publicas solet, & secundũ amnes. Ad uiam salariam, & in

agro crustuminio uidere licet locis aliquot coniunctos aggeres cum fossis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam uocant muros, ut in agro reatino. Quartum fabrile sepimentum est notissimum, maceria. Huius species ferè quatuor, quod fit è lapide, ut in agro Thusculano, quod è lateribus coctilibus, ut in agro Gallico. quod è lateribus crudis, ut in agro sabino, quod ex terra, & lapillis compositis in formis, ut in Hispania, & agro tarentino,

De finibus prediorum sine septis. Cap. XVIII.

PRAETEREA sine septis fines prædij, sationis, notis arborum tutiores fiunt, ne familiæ rixentur cum uicinis, ac limites ex litibus iudicem quærant. Serunt alij circum pinos, ut habet uxor in Sabinis. Alij cupressos, ut ego habeo in Vesuuio. Alij ulmos, ut multi habẽt in Crustuminio, quod ibi pullulat maxime. Et ubi est campus nulla potior arbor seritur, qđ maxime fructuosa, quod & sustineat sepem, ac colit aliquot corbulas uuarum, et frondem iucundissimam ministrat ouibus, ac bubus, ac uirgas pbet sepibus, & foco, ac furno. Scrofa. Igitur primum hæc, quæ dixi, quatuor uidẽda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

De commodis aut incommodis uicinarum regionum seu proximorum locorum. Cap. XIX.

RELINQVITVR altera pars, quæ extra fundum est. Cuius appẽdices uehementer pertinent ad culturam propter affinitatem. Eius species totidem. Si uicina regio est infesta. Siquò neq; fructus nostros exportare expediat, neq; inde quæ opus sunt, apportare. Tertium, si uiæ, aut fluuij qua portẽtur, aut nõ sunt, aut idonei non sunt. Quartum, siquid ita est in confinibus fundi, ut nostris agris prosit, aut noceat, è quis quatuor, quod ẽ primum, refert infesta regio sit, nec ne. Multos. n. agros egregios colere nõ expedit, propter latrocinia uicinorũ, ut in Sardinia quosdam propè Celiem, & in Hispania propè Lusitaniá. Secundũ, quæ uicinitatis inuectos habent idoneos, ut quæ ibi nascunť, ibi uẽdant, & illinc inuectos opportunos ad ea, quæ in fundo opus sunt, quod propterea sunt fructuosa. Multi enim habẽt prædia, quibus frumentũ, aut uinum, aliud ue quid desit importádum.

Contra, nõ pauci, quibus aliquid sit exportandum. Itaq; sub urbe colere hortos late expedit, sicut uiolaria, ac rosaria. Item alia multa, quæ urbs recipit, cũ eadem in longinquo prædio, ubi nõ sit quò deferri possit uenale, nõ expedit colere. item, si ea oppida aut uiciniæ, aut ẽt diuitum copiosi agri, ac uillæ, unde non care emere possis, quæ opus sunt in fundum, quibus quæ supersunt uenire possint. ut quibusdam pedamenta, aut perticæ, aut arũdo, fructuosior fit fundus, q̃ si longe sint importanda, nonnunq̃ etiã, q̃ si colendo in tuo ea parare possis. Itaq; in hoc genus coloni potius anniuersarios habent uicinos, qbus imperent medicos, fullones, fabros, q̃ in uilla suos habeant, quod nõnunq̃ unius artificis mors tollit fundi fructũ, quam partem latifundij diuites domesticæ copiæ mãdare solẽt. Si. n. ab fundo lõgius absunt oppida, aut uici, fabros parent, quos habeãt in uilla, sic cæteros necessarios artifices, ne de fundo familia ab ope discedat, ac ꝓfestis diebus ambulet feriata potius, q̃ opere faciundo agrum fructuosiorem reddat. Itaq; iõ Sasernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter uillicum, & promũ, & unum, quem uillicus legat. Siquis cõtra exierit, ne impune abeat, si abierit, ut in uillicũ animaduertatur. Quod potius ita præcipiendum fuit, nequis iniussu uillici exierit, neq; uillicus iniussu domini lõgius, q̃ ut eodem die redierit, neq; id crebrius, q̃ opus esset fundo. Tertio eundem fundũ fructuosiorem faciũt uecturæ, si uiæ sunt, quà plaustra agi facile possint, aut flumina ꝓpinqua, quà nauigari possit, qbus utrisq; rebus euehi, atq; inuehi ad multa prædia scimus. Quarto refert ẽt ad fundi fructus, quemadmodum uicinus in confinio consitum agrũ habeat, si. n. ad limitẽ quercetũ habet, nõ possis recte secundum eam syluã serere oleam. quod usque eo est cõtrariũ natura, ut arbores nõ solum minus ferant, sed ẽt fugiant, ut introrsum in fundũ se reclinent, ut uitis adsita ad olus facere solet, ut quercus, si iuglandes magnæ, crebræ, finitimæ, fundi oram faciũt sterilẽ.

Quibus rebus agri coluntur. Cap. XX.

DE Fundi quatuor partibus, q̃ cum solo hærent, & alteris quatuor, quæ extra fundũ sunt, & ad culturã ꝑtinent, dixi. Nũc dicã agri qbus rebus colãtur, quas res alij diuidũt in duas ꝑtes, in homines, & adminicula hominum, sine quibus rebus colere nõ possunt. Alij in tres ꝑtes, scilicet ĩ uocale, et semiuocale, et mutũ.

Vocale, in quo sunt serui. Semiuocale, in quo sunt boues. Mutũ, in quo sunt plaustra. Omnes agri coluntur hominibus, seruis, aut liberis, aut utrisq;. Liberis, aut cũ ipsi colunt, ut pleriq; pauperculi cum sua progenie, aut mercenarijs, & conductitijs liberorum operis, res maiores, ut uindemias, & fœnisicia administrant ij, quos obæratos nostri uocitarunt, ut etiam nunc sunt in Asia, atq; in Aegypto, & in Illyrico complures. De quibus uniuersis hoc dico. Grauia loca utilius esse mercenarijs colere, q̃ seruis, & in salubribus quoq; locis opera rustica maiora, ut sunt in cõdendis fructibus uindemiæ, aut messis. De his cuiusmodi eẽ oporteat, Cassius scribit hæc. Operarios parandos esse, qui laborẽ ferre possint, ne minores annorum uiginti duorum, & ad agriculturã dociles. Eam coniecturã fieri posse ex aliarum rerum imperatis, & more incolarum è nouitijs requisito ad priorem dominum quid factitarent. Mancipia esse oportere neq; formidolosa, neq; animosa. Qui præsint esse oportere, qui litteris, aliqua sint humanitate imbuti, frugi, ætate maiore, q̃ operarios, quos dixi. Facilius.n. his, q̃ minoribus natu dicto sunt audientes. Præterea potissimũ eos præesse oportet, qui periti sint rerũ rusticarum, non solum.n. debere imperare, sed etiam facere, ut facientem imitentur, & ut animaduertant eum cum causa sibi præesse, quod scientia pstet, & usu. Neq; illi concedẽdum, ita imperare, ut uerberibus coherceat potius q̃ uerbis. Et (si modo id efficere possis) neq; eiusdẽ nationis plures parandos esse, ex eo enim potissimum solere offensiones domesticas fieri. Præfectos alacriores faciundum premijs, dandaq; opera, ut habeant peculium, & coniunctas conseruas, è quibus habeant filios, eo enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaq; propter has cognatiões epiroticæ familiæ sunt illustriores, ac cariores. Ad inijciendam uoluptatem his, præfecturæ honore aliquo habendi sunt, & de operarijs, qui præstabunt aliq, communicandum quoque cum ijs, quæ faciũda sunt opera, quod ita cum fit, minus se putant despici, atq; aliquo numero haberi à domino. Studiosiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibarijs, aut uestitu largiore, aut remissione operis, cõcessione ue, ut peculiare aliquid in fundo pascere liceat, aut huiuscemodi rerum, alijs, ut quibus qd grauius sit imperatum, aut animaduersum, qui consolando eorum restituat uoluntatem, ac beneuolentiam in dominum.

De numero familiæ rusticalis, et quot operis quisq; ager coli possit, & de modo cuiusq;. Cap. XXI.

FAMILIAM Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, & genus sationis scribens de olivetis, & uinetis, ut duas formulas, unam, in qua præcipit quomodo olivetum agri iugerum ducentorum quadraginta instruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia tredecim habenda, uillicum, uillicã, operarios quinque, bubulcos tres, asinarium unum, subulcum unũ, opilionem unum. Alteram formulam scribit de uinearũ iugeribus centum, ut dicat haberi oportere hæc, quindecim mancipia, uillicum, uillicam, operarios decem, bubulcum unum, asinariũ unũ, subulcum unum. Saserna scribit satis esse ad iugera octo hominem unum ea debere eũ fodere diebus quadragintaquinque, tãetsi quaternis operis singula iugera possit, sed relinq̃re se opas tredecim ualetudini, tempestati, inertiæ, indulgentiæ. Licinius. horum neuter satis dilucide modulos reliquit nobis. Quod Cato si uoluit (ut debuit), ut pro portione ad maiorem fundum, & minorem adderemus, & demeremus. Præterea extra familiã debuit dicere uillicũ, & uillicam, neq; .n. si minus. CCXL. iugera oliueti colas, non possis minus uno uillico habere, nec si bis tãto ampliorem fundũ, aut eo plus colas, ideo duo uillici, aut tres habendi fuere. Operarij modo, & bubulci pro portione demendi, uel addendi, ad minores, maiores ue modos fundorum, hi quoq;, si similis ager est, sin est ita dissimilis, ut totus arari non possit, ut si sit confragosus, atq; arduus cliuis minus multi opus sunt boues, & bubulci. Inijcio illud, quod modum, neq; unũ, neq; modicũ ꝓposuit ducentorum quadraginta iugerum. Modicus .n. centuria, et ea ducentorum iugerum, è qua ni sexta pars sit ea quadraginta, quæ de ducentis quadraginta demitur, nõ uideo quemadmodum ex eius præcepto demam sextam partẽ, & de tredecim mancipijs nihilo magis si uillicũ, & uillicam remouero, quemadmodũ ex undecim item sextã partem demam. Quod aũt ait in centum iugeribus uinearũ opus esse quindecim mancipia, si quis habebit cẽturiam, quæ sit dimidiũ uineti, & dimidium olıueti, sequet̃, ut duos uillicos, & duas uillicas habeat, quod est deridiculum. Quare alia rõne modus mancipiorum generatim est animaduertendus, & magis in hoc Saserna probãdus, qui ait singula iugera qua-

ternis operis uno operario ad conficiendum satis eē. Sed si hoc in Sasernæ fundo in Gallia satis fuit, non continuo idem in agro ligustico mōtano. Itaq; de familiæ magnitudine, et reliquo instrumento cōmodissime scies, quantū pares, si tria animaduerteris diligēter. In uicinitate pdia cuiusmodi sint, et q̄ta, & quot, quæq; hominibus colantur. Et quot additis opis, aut demptis melius, aut deterius habeas. Nobis.n. cultum binium ad culturam dedit natura experientiā, & imitationem. Antiquissimi agricolæ tentando pleraq; constituerūt, liberi eorꝫ maximam partem imitando. Nos utrunq; facere debemus, & imitari alios, & aliter ut faciamus, experientia tentare quædā sequētes non aleā, sed rōnem aliquam, ut si altius repastinauerimus, aut minus, q̄ alij, quod momentū ea res habeat, ut fecerunt ij, in sarriēdo iterū, et tertio, & q insitiones ficulnas ex uerno tempore in æstiuū contulerunt.

Quot iugis boum quisq; agri modus coli possit. Cap. XXII.

DE RELI qua parte instrumenti, quod semiuocale appellatur, Saserna ad iugera ducenta arui boum iuga duo satis eē scribit. Cato in oliuetis, ducentorum quadraginta iugerū boues ternos, ita fit, ut Saserna dicat uerū ad centū iugera, iugum opus est, si Cato ad octogena. Sed ego neutrum horum ad oēm agrū conuenire puto, & utrūq; ad aliquem. Alia enim terra facilior, aut difficilior est alia. Terram durā boues pscindere nisi magnis uiribus non possunt, & sæpe fracta bura relinquunt uomeres in aruo. Quo sequendum nobis in singulis fundis, dum sumus nouicij, triplici regula, superioris dominii instituto, & uicinorꝫ, & experientia quadam. Quod addit asinos, q stercus uectent, tres, asinum molarium, in uinea iugerum centum, iugum boum, in hoc genere semiuocalium, adijciendum de pecore, ea sola, q̄ agri colendi causa erunt, ut solent esse pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia quæ solent se tueri & assidua esse, possint. In eo numero non modo qui prata habent, ut potius oues, q̄ sues habeant, curant, sed etiam qui non solum pratorum causa habent, propter stercus.

De eligendis bubus, & de modo probandi, & edomandi nouellos iuuencos. Cap. XXIII.

IGITVR De omnibus quadrupedibus prima probatio est, qui idonei sint boues, qui arandi cā emuntur, quos rudes, neque minores trimos, neq; maiores quadrimos parandum. Vt uiribus magnis sint, ac pares, ne in opere firmior imbecilliorem cōficiat, amplis cornibus, & nigris potius, q̄ aliter, ut sint lata fronte, naribus simis, lato pectore, crassis coxendicibus. Hos ueteranos, ex campestribus locis, non emendū in dura, ac montana, nec non, ita si incidit ut sit uitandū. Nouellos cum quis emerit iuuencos, si eorꝝ colla in furcas destinata incluserit, ac dederit cibū, diebus paucis erunt mansueti, & ad domandum proni. Tum ita subigēdum, ut minutatim assuefaciant, & ut tironē cum ueterano adiūgant, imitando.n.facilius domantur. Et primum in æquo loco, & sine aratro, tum eo leni, & principio per arenam, aut molliorem terram. Quos ad necturas, item instituendum, ut inania primum ducāt plaustra, &, si possis, per uicum, aut oppidum, creber crepitus, ac uarietas rerum, consuetudine celeberrime ad utilitatem adducit. Neq; pertinaciter, quem feceris dextrū in eo manendum. Quod si alternis sit sinister, fit laboranti in alterutra parte reqes. Vbi terra leuis, ut in cāpania, ibi non bubus grauibus, sed uaccis, aut asinis quod arant, eo facilius ad aratrū leue adduci possunt, ad molas, & ad ea, siqua sunt, quæ in fundo conuehuntur. In qua re alij asellis, alij uaccis, ac mulis utuntur, exinde ut pabuli facultas est. Nā facilius asellus, q̄ uacca alitur, sed fructuosior hæc, in eo agricolæ hoc spectandū, quo fastigio sit fundus, in cōfragoso.n.ac difficili ualentiora parandum, et potius ea, quæ per se fructum reddere possunt, cum idē operis faciūt.

De canibus sine quibus neq; uilla parū tuta sit. Cap. XXIIII.

CANES potius cum dignitate, & acres paucos habendum, q̄ multos, quos consuefacias potius noctu uigilare, & interdiu clausos dormire, cathena uinctos, ut soluti acriores fiant. De indomitis quadrupedibus, & pecore instructo, & canibus hoc faciundum, Si prata sunt in fundo, neq; pecus dominus habet, danda opera, ut pabulo uēdito, alienum pecus in suo fundo pascat, & stabulet.

De apparatu instrumentorum, quæ in fundo uillæ opus sunt. Cap. XXV.

DE RELIQVO *instrumento muto, in quo sunt corbulæ, & dolia, & alia, sic præcipiendum. Quæ nasci in fundo, ac fieri à domesticis poterunt, eorum nequid ematur, ferè sunt, quæ ex uiminibus, et materia rustica fiũt ut corbes, fiscinæ, tribula, mallei, & rastelli. Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, scirpo, ut funes, restes, tegetes. Quæ è fundo sumi non poterunt, ea si empta erunt potius ad utilitatem, q̃ ob speciem, sumptu fructũ nõ extenuabunt, eo magis, si inde empta erunt potissimum, ubi ea & bona, & ꝓxime, & uillissimo emi poterunt. Cuius instrumenti uaria discrimina, ac multitudo, agri magnitudine finit̃, quod plura opus sunt, si fines distant late. Itaq; Stolo inqt, Proposita magnitudine fundi, de eo genere Cato scribit, Olineti iugera ducenta quadraginta q coleret, cũ ita oportere, ut faceret uasa olearia instruere, iuga quinq;, quæ membratim enumerat, ut ex ære ahena, urceos, nasiternam, item alia sic è ligno, & ferro, ut plostra maiora tria, aratra cũ uomeribus sex, crates stercorarias quatuor. itẽ alia, sic de ferramentis quæ sint, et quot opus ad multitudinem, ut furcas ferreas octo, et sarcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alterã formulam instrumenti fundi uinarij fecit, in qua scribit, si sit ager centũ iugerũ, habere oportere uasa torcularia instructa trina, dolia cũ operculis culeorum octingentorum, acinaria uiginti, frumentaria uiginti. Item eiusmodi alia, q̃ minus multa quidẽ alij, sed tantũ numerũ culleorum scripsisse puto, ne cogeret̃ quotannis uendere uinũ. Vetera enim q̃ noua, & eadem alio tp̃e, q̃ alio pluris. Item sic de ferramentorum uarietate scribit permulta, & genere, & multitudine qua sint, ut falces, palas, rastros. Sic alia, quorum nonnulla genera species habent plures, ut falces, nam dicuntur ab eodem scriptore uineaticæ opus esse sex, scirpiculæ quinq;, syluaticæ quinq;, arborariæ tres, & rusticariæ decem. Hic hæc. At Scrofa, Instrumẽtum, & supellectilem rusticã omnem oportet habere scriptam in urbe & rure dominũ, uillicum cõtra ea ruri oĩa certo suo quæq; loco ad uillam esse posita. Quæ non possunt esse sub claui, q̃ maxime facere, ut sint in conspectu, oportet, eo magis ea, quæ in rariore sunt usu, ut quibus in uindemia utuntur, ut corbulæ, & sic alia, quæ. n. res quotidie uidentur, minus metuunt furem.*

Quæ & quo qdq; loco maxime expediat serere. Cap. XXVI.

SVSCIPIT Agrasius. Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuisione quadripartita, de fundo, & de instrumēto, quo coli solet, de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum inquit, arbitror esse fundi eum, qui ex eo satus nascitur utilis ad aliquam rem, duo consideranda, quæ, & quo quidq; loco maxime expediat serere, alia enim loca apposita sunt ad fœnum, alia ad frumentum, alia ad uinum, alia ad oleum. Sic ad pabulū quæ pertinent, in quo est ocymum, farrago, uicia, medica, cytisum, lupinum. Neq; in pingui terra omnia seruntur recte, neq; in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigēt succo, ut cytisum, & legumina, præter cicer, hoc enim quoq; legumen, ut cætera, quæ uelluntur è terra non subsecantur, quæ q͠d ita legunt͛, legumina dicta, in pingui rectius, quæ succi sunt maioris, ut holus, triticum, siligo, linum. Quædam etiam serenda non tam propter præsentem fructum, q̃ in annum prospicientē, quod ibi subiecta, atq; relicta terram faciunt meliorem. Itaq; lupinum, cum nec dum siliculam cœpit, & nonnunquam fabalia, si ad siliquas non ita peruenit, ut fabam legere expediat, si ager macrior est, pro stercore inarare solent. Nec minus ea discriminā da in conserūdo, quæ sunt fructuosa propter uoluptatem, ut quæ pomaria, ac floralia appellantur. Item illa, quæ ad hominū uictum, ac sensum, delectationemq; non pertinent, neq; ab agri utilitate sunt disiuncta. Idoneus locus eligendus, ubi facias salictū, & arūdinetum, sic alia, quæ humidum locum quærunt. Cōtra, ubi segetes frumentarias, ibi fabam potissimum feras. Item alia, quæ arida loca sequuntur, sic ut umbrosis locis alta feras, ut corruda, quod ita petit asparagus, apricis, ut ibi feras uiolā, et hortos facias, quod ea sole nutricantur. Sic alia & alio loco serūda, ut habeas uimina, unde utendo quid facias, ut sirpeas, uallos, crates. Alio loco ut feras, & colas syluam cæduam, alio ubi aucupare. Sic ubi cānabim, linum, iuncum, spartum, unde nectas bubus paleas, lineas restis, funes, quædam loca eadem, alia ad serundum idonea. Nam & in recentibus pomarijs desitis seminibus, in ordinemq; arbusculis positis primis annis ante, q̃ radices longius procedere possint, alij conserunt hortos, alij quid aliud. neq; cum conualuerūt arbores, idem faciunt, ne uiolent radices.

Stolo. Quod ad hæc pertinet Cato non male quod scribit de sationibus, ager Crassus, & lætus, si sit sine arboribus, eum agrum

frumentarium fieri oportere, idem ager si nebulosus sit, rapa, raphanum, milium, panicum fert.

Olea in quo agro serenda sit, qua p̄te, quo ordine. C.XXVII.

IN AGRO *Crasso, & calido oleam conditaneam, radium maiorem, salentinam, orchitem, poseā sergianam, colminiā, albicerem, quam earum in his locis optimam dicent esse, eam maxime serere. Agrū olineto conserundo, nisi qui in uetum fauonium spectet, & soli ostentus sit, alium bonū nullum esse. Qui ager frigidior, & macrior sit, ibi oleam licinianam seri oportere. Si in loco crasso, aut caldo posueris, hostum nequam fieri, & serendo arborem perire, & muscum rubrū molestum esse. Hostum uocant, quod ex uno facto olei reficitur. Factū dicunt, quod uno t̄pe conficiunt, quem alij centum sexaginta aiunt eē modiorū, alij ita minus magnū, ut ad centumuiginti descendat, & exinde, ut uasa olearia quot, & quanta habeant, quibus conficiūt illud. Quod Cato ait circum fundū ulmos, & populos, unde frons ouibus, & bubus sit, & materies seri oportere. Sed hoc neq; in omnibus fundis opus est, neq; in quibus est opus, propter frondem maxime, sine detrimēto ponūtur ab septētrionali plaga, q̄d nō officiūt soli. Ille adijcit ab eodē scriptore. Si locus humectus sit, ibi cacumina populoꝶ serunda, & arūdinetū, id prius bipalio uerti ibi oculos arundinis pedes ternos aliū ab alio seri, ibi quoq; corrudā, unde asparagi fiant, aptā esse utriq; eandē ferè culturā, salicē græcam circū arundinetum seri oportere, uti sit, qui uitis alligari possit.*

Vinea in quo agro serenda sit. Cap.XXVIII.

VINEA *quo in agro serunda sit, sic obseruādum. Qui locus optimus uino sit, & ostentus soli, aminæum minusculum, & geminum eugeneū, & helueolum minusculum seri oportere. Qui locus crassior sit, aut nebulosus, ibi aminæum maius, aut murgētinum, aut apicium lucanum seri. Cæteras uites, & de his misellas maxime in omne genus agri conuenire.*

Qua cœli p̄te ridicæ in uinea figi debeant. Cap.XXIX.

IN OMNI *uinea diligenter obseruant, ut ridica uitis ad septentrionem uersus tegatur, & si cupressos uinas pro ridicis inserunt, alternos ordines imponunt, neq; eas crescere altius, q̄ ridi-*

eas patiuntur, neq; propter eas adserunt uites, quod inter se hæc inimica. Agrius Fundani uereor inqt, ne ante æditimus ueniat huc, q̃ hinc ad quartum actũ accedamus, uindemiam .n. expecto. Bono animo es inquit Scrofa, fiscinas expediet, ac urnam.

In quot mensibus & temporibus diuidatᷣ annus, & in quibus quid fieri oporteat, ac de agro seminata colligi. Cap. XXX.

ET QVOniam tempora duorũ generũ sunt, unum annale, quod sol circuitu suo finit, alterũ menstruum, quod luna circũiens comprehendit, prius dicam de sole. Eius cursus annalis primum ferè circiter ternis mensibus ad fructus est diuisus in quatuor partes totus, & idẽ subtilius sesquimensibus in octo. In quatuor tpa diuiditur, in uer, & æstatẽ, & autumnũ, & hyemem. Vere stati̇õ es quædam fiunt. Terrã rudẽ proscindere oportet, quæ sunt ex ea enata, prius q̃ ex ijs, quid seminis cadat, ut sint exradicata. Et simul cauis ab sole percalefactis aptiores fieri ad accipiendum imbrem, & ad opus faciliores, relaxatis, neq; ea minus bis arandũ, ter melius. Aestate fieri messes oportere. Autũno siccis tẽpestatibus uindemias, ac syluas excoli cõmodissime, tunc uel præcidi arbores secundũ terrã oportere. Radices aũt prioribus imbribus ut effodiantur, neq̃d ex his nasci possit. Hyeme putari arbores dũtaxat his tpibus cũ gelu cortices, ex imbribus careant, & glacie.

Quot dies habeat quælibet pars anni, & in quibus signis cœli intrent. Cap. XXXI.

DIES primus ueris est in aquario, æstatis in tauro, autumni in leone, hyemis in Scorpione. Cum uniuscuiusq; horum quatuor signorum dies tertius & uicesimus, quatuor temporum sit primus, efficitur, ut uer dies habeat nonagintaunũ, æstas nonagintaquatuor, autumnus nonagintaduos, hyems octogintaocto. Quæ redacta ad dies ciuiles nostros, qui nunc sunt primi uerni temporis extant ad septimum Idus Februarij, æstiui extant ad septimũ Idus Maij, autũnalis extant ad tertium Idus Sextilis, hyberni extant ad tertiũ Idus Nouemb. Subtilius descriptis temporibus obseruanda quædã sunt, eaq; in partes octo diuiduntur. Primũ ab fauonio ad æqnoctiũ uernum dies quadragintaduo, hinc ad uergiliarũ exortum dies quadragintaquatuor. Ab hoc ad solstitiũ dies quadragintanouem, ĩde ad caniculæ signũ dies

uigintinouem. deinde ad æquinoctium autumnale dies sexaginta septem, exinde ad uergiliarum occasum dies trigintaduo. Ab hoc ad brumã dies quinquagintaseptem, inde ad fauõium dies quadragintaquinq;.

Quid inter fauonium & æquinoctium uernum fieri oporteat. Cap. XXXII.

IN PRIMO interuallo inter fauonium, & æquinoctium uernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus ut serãtur, putari in primis, circũ uites ablaqueari, radices, quæ in summa terra sunt, præcidi, prata purgari, salicta seri, segetes sarrire. Seges dicitur, quod aratum satum est, aruum, quod aratum, nec satum est. Noualis, ubi satum fuit ante, q̃ secunda aratione renouetur. Rursum terram cum primum arant proscindere appellant, cum iterũ offringere dicunt, qđ prima aratione glebæ grandes solent excitari, cũ iteratur offringere uocant. Tertio cũ arãt iacto semine, boues lirare dicuntur, idest cũ tabellis additis ad uomerem simul, & satum frumentũ operiunt in porcis, & sulcant fossas, quò pluuia aqua delabatur, nõnulli postea, q segetes nõ tã latas habent (ut in Apulia) id genus prædij per sarritores occare solent, siquæ in porcis grandiores relictæ sunt glebæ. Qua aratrum uomere lacunam striam fecit, sulcus uocatur. Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quod ea seges frumentum porrigit. Sic quoq; exta deis cum dabant, porrigere dicebant.

Quæ inter æquinoctium uernum & uergiliarum exortum fieri debeant. Cap. XXXIII.

SECVNDO interuallo inter uernum æquinoctium, et uergiliarum exortum hæc fieri debent. Segetes runcari, herbam ex segetibus expurgari, boues terram proscindere, salicem cædi, prata defendi, quæ superiore tempore fieri oportuerit de arboribus, & non sunt absoluta ante, q̃ gemmas agant, ac florescere incipiant, fiant. Quod si quæ folia emittere solent, aut ante frondere, q̃ florere inceperint, statim ad serendum idoneæ non sunt. Oleã seri, interputariq; oportet.

Quæ inter uergiliarum exortum & solstitium fieri oporteat. Cap. XXXIIII.

TERTIO

TERTIO intervallo inter vergiliarum exortum, & solstitium haec fieri debent. Vineas novellas fodere, aut arare, et postea occare idest comminuere, ne sit gleba, quod ita occidunt, occare dicunt. Vites pampinari, sed à sciente, nam id, q̃ putare maius, neq; in arbusto, sed in vinea fieri. Pampinare est ex sarmento coles, qui nati sunt, de ijs, qui plurimum valent, primum, ac secundum, nonnunquam etiam tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus sarmẽtum nequeat ministrare succum. Ideo in vitiario primitus cum exit vitis, tota resecare solet, ut firmiore sarmento è terra exeat, atq; in pariendis colibus vires hẽat maiores. Evincidum enim sarmentum propter infirmitatem sterilescit, neq; ex se potest eijcere vitem, quam minorem vocant flagellum, maiorem etiam, unde uvae nascuntur, palmam, prior littera una mutata declinata à venti flatu similiter flabellum ac flagellum, posterior quo ea vitis immittitur ad uvas pariendas dicta primo videtur à pariẽdo parilema ex immutatis lr̃is ut in multis dici cœpta palma. Ex altera parte caprea dicta, quod parit capreolum. Is est coliculus viteus intortus, ut cincinnus, is enim vites ut teneat, serpit ad locum capiundum, ex quo à capiendo capreolus dictus. Omne pabulum primum ocymum, farraginem, viciam novissime fœnum secari. Ocymum dictum à graeco verbo ὀκὺς, quod valet cito. Similiter quoq; ocymũ in horto. Hoc amplius dictum ocymum quod citat alvum bubus, et iõ ijs datur, ut purgent, id est pabuli segete viride sectũ anteq̃ gerat siliquas. Cõtra, ex segete, ubi sata admista ordeũ et vicia, et legumina pabuli causa viridia, quo far & ferro caesa, farrago dicta, aut quod primum in farracia segete seri cœpta. Eo equi, & iumenta caetera verno tempore purgantur, ac saginantur. Vicia dicta à vinciẽdo, quod item capreolos habet, ut vitis, quibus sursum vorsum serpit, ad scapum lupini, aliũ ve calamum ad quẽ ut haereat, eũ solet vincire. Si prata irrigua habebis, simulac fœnum sustuleris, irrigare. In poma, quae insita erunt, siccitatibus aquam addi quotidie à quo quod indigent potu, poma dicta esse possunt.

Quid inter solstitium & caniculam faciundũ sit. Ca. XXXV.

QVARTO intervallo inter solstitium, & caniculam pleriq; messem faciunt, quod frumentum dicunt quindecim diebus

esse in uaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum. Arationes absoluere, quæ eo fructuosiores fiunt, quo calidiore terra aratur. Cum proscideris, offringi oportet, idest iterare, ut frangantur glebæ. Prima enim aratione grandes glebæ ex terra scinduntur. Serendum uiciam, lentem, cicerculam, eruiliam, cæteraq;, quæ alij legumina, alij (ut gallicani quidam) legaria appellant, utraq; dicta à legendo, quod ea non secantur, sed uellendo leguntur. Vineas ueteres iterum occare, nouellas ēt tertio, si sunt etiam tum glebæ.

Quid inter caniculam & æquinoctium autumni fieri oporteat. Cap. XXXVI.

QVINTO interuallo inter caniculam, & æquinoctium autumnale oportet stramenta desecari, & aceruos construi, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum secari.

Quæ inter æquinoctium autumnale, & uergiliarū occasum fieri debeant. Cap. XXVII.

SEXTO interuallo ab æquinoctio autumnali incipere scribunt oportere serere, usq; ad diem. XCI. Post brumam, nisi quæ necessaria cā coegerit, nō serere, qđ tm̄ intersit, ut ante brumā sata, septimo die, quæ à bruma sata. XL. die uix exeant, neq; ante æquinoctiū incipi oportere putant, quod si minus idoneæ tempestates sint cōsecutæ, putrescere semina soleāt. Fabā optime seri in uergiliarum occasu. Vuas aūt legere, & uindemiam facere inter æquinoctiū autūnale, & uergiliar̄ occasum. Dein uites putare incipere, & propagare, et serere poma. Hæc aliquot regionibus, ubi maturius frigora fiunt asperiora, melius uerno tempore.

Quid inter uergiliar̄ occasum & brumā fieri oporteat. C. 38.

SEPTIMO interuallo inter uergiliarum occasum, & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Serere lilium, & crocum, quod iam egit radicem. Rosa etiā conciditur radicitus in uirgulas palmares, & obruitur, hæc eadem postea transfertur facta uiuiradix. Violaria in fundo facere non est utile, ideo quod necesse est è terra ad ea obruenda puluinos fieri, quos irrigationes, & pluuiæ, & tempestates abluunt, & agrum faciunt minorem. Ab fauonio usque ad arcturi exortum recte serpyllum è seminario trāsferri, quod dictum ab eó, quod serpit. Fossas nouas fodere, uete-

res tergere, uineas, arbustumq; putare, dum in. XV. diebus ante & post brumam, ut pleraque ne facias, necnon tum aliquid recte seritur, ut ulmi.

Quæ inter brumam & fauonium fieri oporteat. Ca. XXXIX.

OCTAVO interuallo inter brumam, & fauonium hæc fieri oportet de segetibus, siqua est aqua, deduci, sin siccitates sunt, & terra teneritudinem habet, sarrire, uineas, arbustaq; putare. Cum in agris opus fieri non potest, quæ sub tecto possunt, tūc cōficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi scripta, & posita habere in uilla oportet, maxime ut uillicus norit.

De lunaribus diebus. Cap. XL.

DIES LVNARES quoq; obseruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod à noua Luna crescit ad plenam, & inde rursus ad nouam lunam decrescit, quoad ueniat ad intermestruū, è quo die dicitur luna eē extrema, & prima, à quo Athenis eam diem appellant ἕνην, καὶ νέαν τριακάδος, quædam facienda in agris potius crescēte luna, q̄ senescente, quædam contra, ut quæ metas frumenta, & cæduam syluam. Ego ista etiam inquit Agrasius, non solum in ouibus tondēdis, sed in meo capillo à patre acceptum seruo, ne decrescēte luna tondens caluefiam. Agrius. Quemadmodum inquit luna quadripartita? & quid ea diuisio ad agros pollet? Tremellius, Nunquam rure audisti inquit octauo ianam lunam & crescentem, & contra senescentem, & quæ crescente luna fieri oporteat, & tamen quædam melius fieri post octauo ianam lunam, q̄ ante. Et si quæ senescente luna fieri conueniret melius, quanto si minus haberet ignis id astrum? Dixi de quadripartita forma culturæ agri.

De altera temporum diuisione coniuncta cum sole & luna, & habente sex partes, seu gradus. Cap. XLI.

STOLO, Est altera inquit temporum diuisio coniūcta quodammodo cum sole, & luna, quæ in sex partita est, quod omnis ferè fructus quinto deniq; gradu peruenit ad perfectū, ác uidet in uilla dolium, ac modium, unde sexto prodit ad usum. Primo præparandum, secundo serendum, tertio nutriendum, quarto legendum, quinto condendum, sexto promendum.

De præparando agro gradus primus. Cap.XLII.

AT IN præparando, scrobes faciendi, aut repastinandum, aut sulcandum, ut si arbustum, aut pomariũ facere uelis. Ad alia arandum, aut fodiendum, ut si segetes instituas. Ad quædam bipalio uertenda terra, plus, aut minus, aliæ enim radices angustius diffundũtur, ut cupressi, aliæ latius, ut platani usque eo (ut Theophrastus scribit) Athenis in Lycæo, cum ẽt num platanus nouella eẽt, radices triũ, & triginta cubitorꝝ egisse. Quædam si bubus, et aratro ꝓscideris, & iterandũ ante, q̃ semẽ iactes. Itẽ p̃paratio siqua fit in pratis, id est, ut defendantur à pastione, qđ ferè obseruãt à pyro florẽte, si irrigua sunt, ut tẽpestiue irrigent.

De stercore & sterquilinio. Cap.XLIII.

QVAE Loca in agro stercoranda uidendum, & qui, et quo potissimum genere facias, nam discrimina eius aliquot. Stercus optimum scribit Cassius esse uolucrum, præter palustriũ, ac nantium. De hisce præstare columbinum, quod sit calidissimum, ac fermentare possit terram. Id ut semen aspergi in agro oportere, non ut de pecore aceruatim poni. Ego arbitror præstare ex auiarijs turdorꝝ, ac merularum, quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum, ita bubus, & suibus, ut fiant pingues. Itaq; qui auiaria conducunt, si caueat dominus, stercus ut in fundo maneat, minoris conducunt, quã ij, quibus id accedit. Cassius secundum Columbinũ scribit esse hominis. Tertio caprinum, & ouillum, & asinium. Minime bonum equinum, sed in segetes, in prata.n. uel optimum, ut cæterarum ueterinarum, quæ ordeo pascuntur, quod multam facit herbã. Sterquilinium secundũ uillam facere oportet, ut q̃pauciss imis operis egerat. In eo si in medio robustea aliqua materia sit depacta, negant serpẽtem nasci.

De serendo agro gradus secundus, & quatuor sunt genera seminum, & q̃ quo tempore & loco debeant seri. Cap.XLIIII.

SATIONIS autem gradus secundus hanc habet naturã, ad quod tempus cuiusq; seminis apta sit ad serendum. Nã refert in agro ad quam partem cœli quisq; locus spectet, sic ad qđ tempus quæq; res facillime crescat. Nonne uidemus alia florere uerno tempore, alia æstiuo, neq; eadem autumnali, quæ hyberno?

Itaq; alia seruntur, atq; inseruntur, & metuntur ante, aut post q̃ alia, ut complura quæ uere melius, q̃ autumno inseruntur. Circiter solstitium inseri ficus solet, nec non brumalibus diebus cerasus. Quare cum semina ferè sint quatuor generum, quæ transferuntur è terra in terram, per se à natura, alia ex industria, ut faciunt uiuiradices, quæ ex arboribus dempta demittuntur in humum, quæ inseruntur ex arboribus in arbores. De singulis rebus uidendum, quo quæq; tempore, locoq́; facias. Primum semen, qđ est principium oriendi, id duplex, unum, quod latet nostrum sensum, alterum quod apertum. Latet, si sunt semina in aere, ut ait physicus Anaxagoras, & si aqua, quæ influit, in agrum inferre solet, ut scribit Theophrastus. Illud, quod apparet ad agricolas, id uidendum diligenter, quædam enim ad oriendum sunt usque adeo parua, ut sint obscura, ut cupressi, nõ enim galbuli, qui nascuntur, tanquam pilæ paruæ corticiæ id semen, sed in his intus primigenia semina dedit natura. Reliqua inuenit experientia coloni. Num prima, sine colono, prius q̃ sata, nata? Secunda, quæ ex his collecta, neq; prius q̃ sata, nata. Prima semina uidere oportet, ne uetustate sint exucta, aut ne sint admista, aut ne propter similitudinem sint adulterina. Semen uetus tantum ualet in quibusdam rebus, ut naturam commutet, nam ex semine brassicæ uetere sato nasci aiunt rapa, & contra ex rapoꝝ brassicam. Secunda semina uidere oportet, ne unde tollas, nimium cito, aut tarde tollas. Tempus enim idoneum, quod scribit Theophrastus, uere, & autumno, & caniculæ exortu, neq; omnibus locis, ac generibus idem. In sicco, & macro loco, & argilloso, quo minus habet humoris, uernum tempus idoneum, in terra bona, ac pingui, autumno, quod uere multus humor, quam sationem quidam metiuntur ferè diebus triginta. Tertium genus seminis, quod ex arbore per surculos defertur in terram, sic in humum demittitur, ut in quibusdam tamen sit uidēdum, ut eo tempore sit deplantatum, quo oportet. Id enim fit ante, q̃ gemmare, aut florere quid incipit, & quæ de arbore transferas, ut ea deplãtes potius, quàm defringas, quod plantæ solum stabilius, quo latius, ut radices facilius mittat, ea celeriter ante quàm succus exarescat, in terram demittunt. Demum in oleagineis seminibus arbores uidendum, ut sit de tenero ramo ex utraq; parte æquabiliter præcisum, quas alij clauolas, alij taleas appellant, ac faciunt circiter

pedales. Quartũ genus seminis, quod transit ex arbore in aliã. Videndum, qua ex arbore in quam transferatur, & quo tpe, & quemadmodum obligetur, nõ enim pyrum recipit quercus, neq; enim si malus pyrum. Hæc sequuntur multi, qui aruspices audiunt multum, à quibus proditum in singulis arboribus quot genera insita sint, uno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmen concepit, si in pyrum syluaticam inseueris pyrum quamuis bonã, nõ fore pyrum tam iucundum, q̃ si in eã, quæ syluestris non sit. In quãcunq; arborem inseras, si eiusdem generis est dumtaxat, ut sit utraq; malus, ita inserere oportet, referentem ad fructum, meliori genere, ut sit surculus, q̃ est, quo ueniat arbor. Est altera species ex arbore in arborem inserendi nuper animaduersa in arboribus propinquis. Ex arbore enim, à qua quis uult habere surculum, in eam, quàm inserere uult, ramulum traducit, & in eius ramo p̃ciso, ac diffisso implicat, tũ ramuli locus, qui contingit ex utraq; parte, qua fissuram intrat falce extenuatur, ita ut ex una parte, qua cœlum uisurus est, corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius autem ramuli, quem inseret, cacumen ut directum sit ad cœlum, curat. Postero anno cum comprehendit, unde propagatum est, ab altera arbore præcidit.

De temporibus transferendorum surculorum, & quæ sint post sationem obseruanda. Cap. XLV.

QVO Tempore quæq; transferas, hæc in primis uidenda, q̃d quæ prius uerno tempore inserebantur, nunc etiam solstitiali, ut ficus, quod densa materia non est, & ideo sequitur caldorem. A quo fit, ut in locis frigidis ficeta fieri non possint. Aqua recenti insito inimica. Tenellum enim cito facit putre. Itaque quod inserit caniculæ signo, commodissime æstimatur inseri, quæ autem natura minus sunt mollia, uas aliquod supra alligãt, unde stillet lente aqua, ne prius exarescat surculus, q̃ coalescat, cuius surculi corticem integrum seruandum, & eum sic exacuendum, ut non denudes medullam, ne extrinsecus imbres noceant, aut nimius calor, argilla obliniendum, ac libro obligandum, itaq; uitem triduo ante quàm inserãt, desecant, ut qui in ea nimius est humor defluat ante, q̃ inseratur, at in qua inserunt, in ea paulo infra, q̃ insitum est, incidunt, unde humor aduentitius effluere possit, cõtra in fico, & malo punica, & si qua etiã horũ natura aridiora,

continuo. In alijs translationibus uidendum, ut quod transfertur, in cacumen habeat gemmam, ut in ficis. De his primis quatuor generibus seminum, quædam quod tardiora, surculis potius utendum, q̃ semine, ut in ficetis faciunt. Fici enim semen naturale intus in ea fico, quam edimus, quæ sunt minuta grana, è quibus paruis, quod enasci coliculi uix queunt. Omnia enim minuta, & arida, ad crescendum tarda, & quæ laxiora, ea ẽt fœcundiora, ut fœmina, q̃ mas, ex proportione in uirgultis item, itaq; ficus, malus punica, & uitis propter fœmineam molliciẽ ad crescendum prona. Contra palma, & cupressus, & olea in crescẽdo tarda, in hoc enim humidiora, q̃ aridiora, quare ex terra potius in seminarijs surculos de ficeto, q̃ grana de fico expedit obruere, præter si aliter nequeas, ut siquando quis trans mare semina mittere, aut inde petere uult, tum enim resticulas per ficos, quas edimus, maturas perserunt, & eas cum inaruerint, complicant, ac quò uolunt mittunt, ubi obrutæ in seminario pariant. Sic genera ficorum, chiæ, ac calcidicæ, & Lydiæ, & Africanæ. Item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de causa oleæ semen cum sit nucleus, qđ ex eo tardius enascebatur colis, q̃ ex taleis, iõ potius in seminarijs taleas, quas dixi, serimus.

De medica. Cap. XLVI.

DE MEDICA in primis obserues, ut ne in terram nimiũ aridam, aut uariam, sed temperatam semen demittas in iugerũ unum, si est natura temperata terra, scribunt opus esse medicæ sesquimodium, id seritur ita, ut semen iactatur, quemadmodum sálicet cum pabulum, & frumentum seritur.

De cytiso. Cap. XLVII.

CYTISVM SERITVR in terra bene subacta tanquã semen brassicæ, inde differtur, & in sesquipedem ponitur, aut etiam de cytiso duriore uirgulæ deplantantur, & ita pangitur in serendo.

Quot modij seruntur fabæ, tritici, hordei, farris. Cap. XLVIII.

SERVNtur fabæ modij quatuor in iugero, tritici. V. ordei. VI. farris. X. Sed nõnullis locis paulo amplius, aut minus, si.n.

locus crassus, plus, si macer, minus. quare obseruabis, quantum in ea regione cõsuetudo est serendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ, ut ex eodem semine alibi, cum decimo redeat, alibi cum quintodecimo, ut in Hetruria, et locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitum, in Syria ad Garada, & in Africa ad byrachium. itẽ ex modio nasci centum. Illud quoq; multum interest in rudi terra, an in ea seras, q̃ quotãnis obsita sit, quæ uocatur restibilis, an in veruacto, quæ interdum requierit. Cui Agrius. In Olynthia quotannis restibilia esse dicunt, sed ita ut tertio quoq; anno uberiores ferãt fructus. Licinius. Agrũ alternis ãnis relinq oportet, aut paulo leuioribus sationibus serere. i. quæ minus sugunt terram.

De nutricationibus gradus tertius, & quæ sata quoto quoq; die prodeant de terra. Cap. XLIX.

DICETVR inquit Agrius de tertio gradu, de nutricationibus, atq; alimonijs eo℞. Licinius. Quæ nata sunt inquit, in fundo alescunt, adulta concipiunt, prægnãtia cum sunt, matura pariunt poma, aut spicam, sic alia simile ei, à quo profectum est, reddunt semen. Itaq; si florem, acerbumue pyrum, aliudue quid decerpseris, in eodem loco, eodem anno, nihil renascitur, quod prægnationis diem idem bis habere non potest, ut enim mulieres habent ad partum dies certos, sic arbores, ac fruges. Primum plerũq; è terra exit ordeum diebus septem, nec multo post triticum. Legumina ferè quatriduo, aut quinq; diebus, præter quam faba, ea enim serius aliquanto prodit seges. Ostendit idem milium, et sesima, & cætera similiter æquis ferè diebus, præterquam siquid regio, aut tempestas uitij attulit, quo minus ita fiat. Quæ in seminario nata, si loca erunt frigidiora, quæ molli natura sunt per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut stramentis, si erunt imbres secuti, uidendũ necubi aqua consistat, uenenum. n. gelu radicibus tenellis sub terra, & supra, uirgulta, nec eodem tpe æque crescunt, nã radices autumno, aut hyeme magis sub terra, q̃ supra alescunt, quod tectæ terræ tepore propagantur, supra terram aere frigidiore ringunt̃, idq̃; ita esse docent syluestria, ad quæ sator non accessit, nã prius radices, q̃ ijs ex quæ solent nasci, crescunt, neq; radices longius procedunt, nisi quo tpe uenit sol,

his duplex cã, quod & radicũ materiam aliam, ꝙ aliam lõgius proijcit natura, & quod alia terra, alia facilius uiam dat.

Ex qbus folijs cognosci põt solstitiũ æstiuũ confectũ eẽ. Cap. L.

PROPTER eiusmodi res admiranda discrimina sunt naturalia, quod ex quibusdam folijs ꝑpter eorum uersuram, quod sit anni tempus, dici possit, ut olea, & populus alba, et salix. Horum enim folia, cum conuerterunt se, solstitium dicitur fuisse, nec minus admirandum, quod fit in floribus, quos uocant heliotropia, ab eo quod solis ortum mane spectant. & eius iter ita sequũtur ad occasum, ut ad eum semper spectent.

Quemadmodum sata sint tuenda. Cap. LI.

IN SEMINARIO quæ surculis consita, & eoꝝ molliora erũt natura cacumina, ut olea, ac ficus. Ea summa ĩtegẽda binis tabellis dextra, ac sinistra deligatis, herbæq; elidẽdæ, et dũ teneræ sunt uellẽdæ, nã aridæ factæ rixantur, ac celerius rũpuntur ꝙ sequuntur. Contra herba in pratis ad spem fœnisiciæ nata, nõ modo non euellenda in nutricatu, sed ẽt non calcanda. Quin et pecus à prato ablegandum, & omne iumentũ, ac etiã homines, solum .n. hominis exitium herbæ, & semitæ fundamentum.

Quæ in spica sunt uocabula, & causæ eorum. Cap. LII.

IN SEGETIbus autem, frumentũ, quo culmus extulit Spicam, ea, quæ mutica nõ est, in ordeo, & tritico tria habet cõtinẽtia. Granum, glumam, aristam, & etiam primitus spica cum oritur uaginam. Granum dictum, quod est intimum solidum. Gluma, qui est folliculus eius. Arista, quæ ut acus tenuis longa eminet è gluma. Proinde ut grani theca sit gluma, & apex arista. Arista, & granum omnibus ferè notum, gluma paucis, itaq; id apud Ennium solum scriptum scio esse in euhemeri libris uersis, uidetur uocabulum etymon habere à glubendo, quod eo folliculo deglubitur granum. Itaq; eodem uocabulo appellãt fici eius, quam edimus, folliculum. Arista dicta, quod arescit prima, granum à gerendo, id enim seritur, uti spica gerat frumentum, non ut glumam, aut aristam gerat, ut uitis seritur, non ut pampinũ ferat, sed uuam. Spica autem, quam rustici, ut acceperunt antiquitus, uocant spicam, & à spe uidetur nominata, eam enim

quod sperant fore serunt. Spica mutica dicitur, quæ nō habet aristam, Aristæ enim quasi cornua sunt spicarum, quæ primitus cū oriuntur, neq; planè apparent, qua sublatent herba, ea uocatur uagina, ut in qua latet conditus gladius. Illud autē summa in spica iam matura, quod est minus, q̄ granum uocatur frit, quod in infima spica ad culmum stramenti summum. item minus quàm granum est, appellatur urruncum.

De legēdis fructibus gradus quartus, & fœnisicio, & sicilitione pratorum. Ca. LIII.

VERVM cum de nutricatu conticuisset Licinius, nec interrogaretur, credens nihil desiderari, dic inquit Agrius de fructibus maturis capiendis. Et ille. Primum de pratis summissis, cum herba crescere desijt, & æstibus arescit, subsecari falcibus debet, & quoad perarescat, furcillis uersari, cum paruit, de ea manipulos fieri, ac uehi ad uillam, tum de pratis stipulam rastellis eradi, atque addere fœnisiciæ cumulum. Quo facto sicilienda prata, id est falcibus consectāda, quæ fœnisecæ præterierunt, ac quasi tuberosum reliquerunt campum. A qua sectione arbitror dictū sicilire pratum.

De messe & quare messis sit appellata, & alijs nonnullis uocabulis. Cap. LIIII.

MESSIS proprio nomine dicitur in ijs, quæ metuntur, maxime in frumento, & ab eo esse uocabulo declinata. Frumenti tria genera sunt messionis. unum, ut in Vmbria, ubi falce secundum terram succidunt stramentum, & manipulum, ut quenq; subsecuerint, ponunt in terra, ubi multos eos fecerunt, iterum eos percensent, ac de singulis secant inter spicas, & stramentum, spicas conijciunt in corbem, atq; in aream mittunt. Stramenta relinquunt in segete, unde tollātur in aceruum. Altero modo metūt, ut in Piceno, ubi ligneum habent incuruum bacillum, in quo sit extremo serrula ferrea. Hæc cum comprehendit fascem spicarum desecat, & stramenta stantia in segete relinquit, ut postea subsecentur. Tertio modo metitur, ut sub urbe Roma, & locis plerisq;, ut stramentum medium subsecent, quod manu sinistra summum prehendunt, à quo medio messem dictam puto. Infra manū stramentum, quod terræ hæret, postea subsecatur. Contra, quod cum

ſpica ſtramentum hæret, corbibus in areã defertur, ibi diſcedit in apto loco palàm, à q̃ nominata põt eſſe palea. Alij ſtramentum à ſtando, ut ſtramen dictum putant. Alij ab ſtratu, quod id ſubſternatur pecori. Cum eſt matura ſeges, metendum, cum in ea iugerum ferè una opera, propemodum in facili agro ſatis eſſe dicatur, ut meſſas ſpicas in aream corbibus deferre debeant.

Aream qualem eſſe oporteat. Cap. LV.

AREAM eſſe oportet in agro, ſublimiori loco, quam perflare poſſit uentus. Hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, potiſſimum rotũdam, et mediam paulo extumidam (ut ſi pluerit, non conſiſtat aqua, & quambreuiſſimo itinere extra aream defluere poſſit. Omne porrò breuiſſimum in rotũdo è medio ad extremam) ſolida terra pauita, maxime ſi eſt argilloſa, ne æſtu rimoſa, in rimis eius grana oblitescant, & recipiant aquam, & oſtia aperiant muribus, & formicis. Itaq; amurca perfundere ſolent, ea enim herbarum eſt inimica, & formicarum, & talparũ uenenum. Quidam aream ut habeant ſolidam, muniunt lapide, aut etiam faciunt pauimentum. Nõnulli etiam tegũt areas, ut in Bagiennis, quod ibi ſæpe id temporis anni oriuntur nimbi, ubi ea retecta, & loca calida propè aream faciũdum, umbracula, quò ſuccedant homines in æſtu tempore meridiano.

In ſemen quemadmodum ſpicas ſecerni oporteat, & de tritura & ſtipula. Cap. LVI.

QVAE Seges grandiſſima, atq; optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet ſpicas, ut ſemen optimum habeat. E ſpicis in aream excuti grana, quod fit apud alios iumentis iunctis, ac tribulo, id fit è tabula lapidibus, aut ferro exaſperata, quo impoſito auriga, aut põdere grandi trahitur iumentis iunctis, ut diſcutiat è ſpica grana, aut ex aſſibus dentatis cum orbiculis, quod uocant ploſtellum pœnicum. In eo quis ſedet, ut agitet, quæ trahãt iumenta, ut in Hiſpania citeriore, & alijs locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quod ungulis è ſpica exterunt grana, his tritis, oportet è terra ſubiactari uallis, aut uentilabris, cum uentus ſpirat lenis, ita fit, ut quod leuiſſimũ eſt in eo, atq; appellat acus, euannat foras extra aream, ac frumentũ, quod eſt põderoſum, purũ ueniat

ad corbem messi facta, specilegium uenire oportet, aut domi legere stipulam, aut si sunt spicæ raræ, & operæ caræ, compasci. Summa .n. spectanda, ne in ea re sumptus fructum superet.

De uindemia facienda. Cap. LVII.

IN VINETIS uua cum erit matura, uindemiam ita fieri oportet, ut uideas à quo genere uuarum, & à quo loco uineti incipias legere, nam & præcox, & misella, quam uocant nigrã, multo ante coquitur, quo prior legenda, & quæ pars arbusti, ac uineæ magis aprica prius debet descendere de uite. In uindemiam diligentius uua non solum legitur ad bibendum, sed eligitur ad edendum. Itaq; lectius defertur in forum uinarium, unde in dolium inane ueniat, electa in secretam corbulam, unde in ollulas addatur, & in dolia plena uinaceorum contrudatur, alia, quæ in piscinam in Amphoram picatam descendat, alia, quæ in aram, ut in carnarium ascendat. Quæ calcatæ uuæ erunt, carũ scopi cum folliculis subijciendi sub prælum, ut siquid reliqui habeant musti, exprimatur in eundem lacum. Cum desijt sub prælo fluere, quidam circumcidunt extrema, & rursus premunt, & rursus, cum expressum, circumcisitum appellant, ac seorsum, quod expressum est, seruant, quod resipit ferrum, expressi acinorum folliculi in dolia conijciuntur, eoq; aqua additur, ea uocatur lora, qđ lota acina, ac pro uino operarijs datur hyeme.

De olea legenda. Cap. LVIII.

DE Olineto, oleam, quam manu tangere possis è terra, aut scalis, legere oportet potius, q̃ quatere, quod ea, quæ uapulauit, inarescit, nec dat tm̃ olei, quæ manu stricta, melior, ea, quæ digitis nudis laudabilior, q̃ illa, quæ cũ digitalibus. Durities .n. eorum nõ solum stringit baccam, sed ẽt ramos glubit, ac relinqt ad gelicidium retectos, quæ manu tãgi nõ poterunt, ita quati debent, ut arundine potius, q̃ pertica feriantur. Grauior enim plaga, medicum quærit. Qui quatiet, ne aduersam cædat, sæpe .n. ita pcussa olea secũ defert de ramulo ptem, quo facto, fructũ amittũt posteri anni, ut hæc nõ minima cã, quod olineta dicant̃ alternis ãnis nõ ferre fructus, aut nõ æque magnos. Olea ut uua p idẽ biuium redit in uillam, alia ad cibum eligitur, alia ut eliquescat, ac non

solum corpus intus ungat, sed etiam extrinsecus. Itaq; dominũ & ad balneas, & ad gymnasium sequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri solet acervatim per dies singulos in tabulata, uti ibi mediocriter fracescat, ac primus quisq; acervus demittatur per ferias, ac uasa olearia ad trapeta, in quæ eam terent molæ oleariæ è duro, & aspero lapide. Olea lecta si nimium diu fuerit in acervis caldore fracesat, & oleum fœtidum fit, itaq; si nequeas mature conficere, in acervis iactando uentilare oportet. Ex olea fructus duplex. Oleum quod omnibus notum, & amurca, cuius utilitatem, ꝙ ignorant pleriq; licet uidere è torculis olearijs fluere in agros, ac non solum denigrare terram, sed multitudine facere sterilem, cum is humor modicus, cũ ad multas res, tũ ad agriculturam pertineat uehementer, quod circum arborũ radices infundi solet, maxime ad oleã, & ubicunq; in agro herba nocet.

De condendis fructibus gradus quintus, & primum de fœno cõdendo. Cap. LIX.

AGRIVS iandudum inquit in uilla sedens expecto cum claui te Stolo, dum fructus in uillam referas. Ille, en quin adsum, uenio inquit ad limen, fores aperi. primum fœnisiciæ conduntur melius sub tecto, q̃ in acervis, quod ita fit iucundius pabulum, ex eo intelligitur, quod pecus utroq; posito libentius est.

De tritico condendo. Cap. LX.

AT TRITICVM condi oportet in granaria sublimia, quæ perflentur uento ab exortu, ac septẽtriõum regione, ad quæ nulla aura humida è propinquis locis aspiret, parietes & solum opere tectorio marmorato loricãdi, si minus ex argilla misto acere è frumento, & amurca, quod murem, et uermem non patitur esse, et grana facit solidiora, & firmiora, quidam ipsum triticũ conspergunt. cũ addant circiter in. M. modiũ quadrantal amurcæ. Item alius aliud afriat, aut aspergit, ut chalcidicam, aut caricam, cretam, aut absynthium, absynthijue decoctum. Item huius generis, alia. Quidam granaria habent sub terris, uti speluncas, quas uocant syros, ut in Cappadocia, ac Thracia, alij, ut in Hispania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginiensi, & oscensi. Horum solum paleis substernũt, & curant, ne humor, aut aer tãgere possit, nisi cum promitur ad usum, quò enim spiritus non

peruenit, ibi non oritur curculio. Sic conditum triticum manet uel annos quinquaginta, millium uero plus annos centum. granaria supra terram in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore, & in Apulia, ita ut non solum à lateribus p fenestras, sed etiam subtus à solo uentus regirare possit.

De faba & leguminibus & uuis condendis. Cap. LXI.

FABA, & legumina in olearijs uasis oblita cinere perdiu incolumia seruantur. Cato ait, uuam amineam minusculam, & maiorem, & apiciam in ollis commodissime condi, eadem in sapa, & musto recte, quas suspendas opportunissimas eē duracinas, & amineas, & scantianas.

De pomis condendis. Cap. LXII.

CONDITIVA mala struthea, cotonea, scātiana, qriniana, orbiculata, & quæ antea muste a uocabāt, nūc melimela appellant. Hæc oīa in loco arido, & frigido supra paleas posita seruari recte putāt. Et iō oporothecas q faciunt ad aquilonem, ut fenestras habeāt, atq; ut eæ perflent curant, neq; tñ sine foriculis, ne cum humorē amiserint, pertinaci uento uieta fiant. Ideoq; in ijs, cameras marmorato, & parietes, pauimentaq;, laudabiliter faciunt, quo frigidior locus sit, in quo qdā ēt tricliniū sternere solent cœnandi cā. Etenim in, quibus luxuria concesserit, ut in pinacothecæ faciant, quod spectaculum dat ab arte, cur non quod natura datū utāt in uenustate disposita pomorū? p̄sertim, cū id non sit faciendum, quod qdam fecærunt, ut Romæ coempta poma rus intulerint in oporothecæn instruendā conuiuij cā. In oporothecæ mala manere putant satis commode, alij in tabulis, ut in opere marmorato, alij substrata palea, uel ēt floccis. Mala punica demissis suis surculis in dolio arenæ. Mala cotonea, struthea in pensilibus iūctis. Cōtra in sapa cōdita manere pyra antiana, et sēmētina. Sorba qdā dissecta, et in sole macerata, ut pyra, & sorba p se ubicūq; sint posita in arido facile durare. Seruare rapa cōfecta in sinape, nuces inglādes in arena, punica mala et in arena iā decærpta, ac matura, ut dixi, et ēt īmatura cū hærent in sua uirga, si demiseris in ollā sine fundo, eāq; si cōiecæris in terrā, et obteres circū ramū, sic ne extrinsecus spiritus afflet, ea non mō integra eximi, sed ēt maiora, q̄ in arbore unquam pependerint.

De olea condenda. Cap.LXIII.

OLEAS esui optime condi scribit Cato orchites, & pauseas aridas uel uirides in muria, uel in lentisco contusas. Orchites nigras sale si sunt confricatæ dies quinq;, & tum sale excusso, biduũ si in sole positæ fuerint, manere idoneas solere, easdem sine sale in defrutum condire.

De amurca condenda. Cap.LXIIII.

RECTE amurcã periti agricolæ tam in ollis condunt, q̃ oleum, aut uinum. Eius cõditio, cũ expressa olea, quod statim effluxerit de ea, decoquunt duæ partes, ac refrigeratum conditur in uasa. Sunt itẽ aliæ conditiones, ut ea, in qua adijciunt mustum.

De promendis fructibus gradus sextus. Cap.LXV.

QVOD nemo condit fructus, nisi ut promat, de eo quoq; uel sexto gradu animaduertẽda pauca. Promũt cõdita aut ꝑpterea quod sunt tuenda, aut quod utenda, aut quod uendenda. Ea, quæ dissimilia sunt inter se, aliud alio tempore tuendum, et utendũ.

De promendo frumento tuendi causa. Cap.LXVI.

TVENDI causa promendum id frumentum, quod curculiones exesse incipiunt, id enim cum prõptũ est in sole ponere oportet aquæ catinos, quod eò conueniunt, ut ipsi se necent, curculiones. Sub terra q̃ habent frumentũ in ijs, quos uocãt syros, quo cũ periculo introitur recenti aptione, ita ut quibusdã sit interclusa aïa, aliquanto post promere, q̃ aperuerint, oportet. Far, quod in spicis condideris per messem, & ad usus cibatus expedire uelis, ꝓmendum hyeme, ut in pistrino pinsatur, ac torreatur.

De amurca tuenda & promenda. Cap.LXVII.

AMVRCA cum ex olea est expressa, qui est humor aquatilis, ac retrimentum conditũ in uas fictile, id quidã sic solent tueri, diebus. XV. ex eo, quod est leuissimum, ac summũ depletur, ut traijciant in alia uasa, & hoc ijsdem interuallis duodecies. In sex mẽsibus proximis id faciunt. Cum id nouissime faciunt potissimum traijciant, cum senescit luna, tunc decoquunt in abenis leui ignẽ duas partes quoad regerunt, tum deniq; ad usum recte ꝓmitur.

De uino promendo. Cap. LXVIII.

QVOD mustum conditur in dolium, ut habeamus uinum, non promendum, dum feruet, neq; etiam cum processit, nisi prius sit uinum factũ. Si uetus bibere uelis, quod non fit ante quàm accesserit annus, tum, cum fuerit anniculum, promito. Si uero est ex eo genere uuæ, quæ dum maturescit, coacescat, ante uindemiam consumi, aut uenire oportet. Genera sunt uini, in quo falerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cũ prompta sunt, fructuosiora.

De olea promenda. Cap. LXIX.

OLEAS albas, quas condideris nouas, sic celeriter pomas, nisi condieris, propter amaritudinẽ respuit palatum. Item nigras, nisi prius eas sale maceraris, ut libenter in os recipiantur.

De nuce & palmula & fico sabina promendis. Cap. LXX.

NVCEM iuglandem, & palmulam, & ficum sabinã quanto citius promas, iucundiore utare, quod uetustate ficus fit pallidior, palmula cariosior, nux aridior.

De uuis & malis & sorbis pensilibus promendis. Cap. LXXI.

PENSILIA, ut uuæ, mala, & sorba, ipsa ostendunt, quando ad usum oporteat promi, quod colore mutato, & contractu acinorum, si non demiseris ad edendum, ad abijciendum descensura se minitantur. Sorbum maturum mite conditum citius promi oportet. Acerbum enim suspensum lentius mitescit. Quod prius domi maturitatem assequi uult, quàm nequit in arbore, ut inde promatur ad escam.

De farre promendo. Cap. LXXII.

MESSVM far promendum hyeme in pistrino ad torrẽdum, quod ad cibarium expeditum esse uelis. Quod ad sationem tum promendum cum segetes maturæ sunt ad accipiendum. Itẽ quæ pertinent ad sationem suo quoq; tempore promenda. Quæ uendenda, uidendum, quæ quoq; tempore oporteat promi. Alia.n. quo manere non possunt, ante q̃ se commutent, ut celeriter promas, ac uendas, alia quæ seruari possunt, ut tum uẽdas, cum caritas est

ritas est. Sæpe enim diutius seruata non modo usuram adyciũt, sed etiam fructum duplicant, si tempore promas. Cum hæc diceret Stolo, uenit libertus æditumi ad nos flẽs, et rogat, ut ignoscamus, quod sumus retenti, & ut ei in funus postridie prodeamus. Omnes consurgimus, ac simul exclamamus, quid in funus? quod funus? quid est factum? Ille flens narrat, ab nescio quo percussum cultello concidisse, quem qui esset, animaduertere in turba nõ potuisse, sed tantũmodo exaudisse uocem, perperam fecisse. Ipse, cũ patronum domũ sustulisset, et pueros dimisisset, ut medicũ requirerent, ac mature adducerẽt, quod potius illud administrasset, q̃ ad nos uenisset, æquũ esse sibi ignosci. Nec si eũ seruare nõ potuisset, qn nõ multo post animam efflaret, tñ putare se fecisse recte. Id nos moleste ferẽtes descendimus de æde, et de casu humano magis querentes, q̃ admirantes id Romæ factum, discedimus oẽs.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA AD NIGRVM TVRANNIVM. LIB. II.

VIRI MAGNI NOSTRI MAiores non sine causa præponebant rusticos romanos urbanis, ut ruri enim, qui in uilla uiuunt ignauiores, q̃ qui in agro uersantur in aliquo opere faciundo, sic qui in oppido sederent, q̃ qui rura colerent, desidiosiores putabant. Itaq; ãnum ita diuiserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis. ut rura colerent. Quod dum seruauerunt institutum, utrũq; consecuti sunt, ut & cultura agros fœcundissimos haberent, & ipsi ualetudine firmiores essent, ac ne græcorum urbana desiderarent gymnasia, quæ nunc uix satis singula sunt, nec putant se habere uillam, nisi multis uocabulis retineant græcis, quin uocent particulatim loca προκοιτῶνα, παλαίστραν, ἀποδυτήριον, περίστυλον, ὀρνιθῶνα, περιστερεῶνα, ὀπωροθήκην. Igitur quod nũc intra murum ferè patresfamiliæ correpserunt relictis falce, & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro, ac circo, q̃ in segetibus, ac uinetis frumentum locamus, qui nobis aduehat:, qui saturi fiamus, ex Africa,

& Sardinia, & nauibus uindemiã condimus ex insula Coa, et Chia. Itaq; in qua terra culturam agri docuerunt pastores progeniem suã, qui condiderunt urbem, ibi contra progenies eorũ, propter auaritiam contra leges, ex segetibus fecit prata, ignorãtes non idem esse agriculturam, & pastionem, alius.n. opilio, et arator, nec si possit in agro pasci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armentũ.n.id, quod in agro natum non creat, sed tollit dentibus. Contra, bos domitus cã fit, ut cõmodius nascatur frumentum in segete, & pabulum in nouali. Alia inquam ratio, ac scientia coloni, alia pastoris. Coloni, ut ea, quæ in agricultura nascunt̃, è terra fructum faciant. Contra, pastoris ut ea, quæ nata ex pecore. Quare, qm̃ inter se societas magna, propterea qđ pabulũ in fundo cõpascere, q̃ uendere plerũq; magis expedit domino fundi, & stercoratio ad fructus terrestres aptissima est, maxime si ad id pecus sit appositũ, qui habet p̃dium, habere utrãq; debet disciplinã & agriculturæ, & pecoris pascendi, & ẽt uillaticæ pastionis, ex ea.n.quoq; fructus tolli possunt non mediocres ex ornithonibus, ac leporarijs, et piscinis. E quis qm̃ de agricultura librũ Fundaniæ uxori propter eius fundum feci, tibi Niger Turãni noster, q uehemẽter delectaris pecore, propterea quod te empturientẽ in campos macros ad mercatum adducũt crebro pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministres, quod eo facilius faciã, qđ et ipse pecuarias habui grãdes, in Apulia ouiarias, et ĩ Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter, ac summatim percurrã, ex sermonibus nostris collatis cum ijs, qui pecuarias habuerunt in Epiro magnas, tũ cũ pyratico bello inter Delum, & Siciliã Græciæ classibus præessem, incipiam hinc.

De origine rei pecuariæ. Cap. I.

CVM Menates discessisset, Cossinius mihi, ignosce non dimittemus inquit, ante q̃ tria illa explicaris, quæ cœperas nuper dicere, cum sumus interpellati. Quæ tria inquit Murius? An ea, quæ mihi heri dixisti de pastoria re? Ista inquit ille, quæ cœperat hic disserere, quæ esset origo, quæ dignitas, quæ ars, cum Petam fessum uisere uenissemus, ni medici aduentus nos interrupisset. Ego uero inquam dicam dũtaxat, quod est ἱστορικὸν, de duabus rebus primis, quæ accepi de origine, ac dignitate. De tertia parte, ubi est de arte, Scrofa suscipiet.

ὅς πέρμου πολλὸν ἀμείνων,
Vt semigræcis pastoribs dicam græce. Nam is magister est Lucılli Hipri generi tui, cuius nobiles pecuariæ in brutijs habentur. Sed hæc à nobis ita accipietis inquit Scrofa, ut uos, qui estis epirotici * bietate remine reminice. Hæc, quæ scitis, proferatis in mediũ. Nemo enim omnia potest scire. Cum accepissem conditionem, ut meæ partes essent primæ, nõ quo non ego pecuarias in Italia habeam, sed nõ omnes, qui habent citharã, sunt citharœdi. Igit inquam & homines, & pecudes cum semper fuisse sit necesse, natura (siue enim aliquod fuit principium generandi animalium, ut putauit Thales Milesius, & Zeno Cytheius, siue contra, principium horum extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius, et Aristoteles stagirites) necesse est humanæ uitæ à summa memoria gradatim descendisse ad hanc ætatẽ, ut scribit Dicæarchus, & summum gradum fuisse naturalem, cum uiuerent homines ex ijs rebus, quæ inuiolata ultro ferret terra, ex hac uita in secundã descendisse pastoritiam è feris, atq; agrestibus, ut ex arboribus, ac uirgultis decerpendo glandem, arbutum, mora, pomaq; colligerent ad usum, sic ex animalibus, cum propter eandem utilitatem quæ possent syluestria deprehenderent, ac concluderent, & mansuescerent. In quis primũ non sine causa putant oues assumptas, & propter utilitatem, et propter placiditatem, maxime.n. hæ natura quietæ, & aptissimæ ad uitam hominum. Ad cibum enim lacte, & caseum adhibitum, ad corpus uestitum, & pelles attulerunt. Tertio deniq; gradu à uita pastorali ad agriculturã descenderunt. In qua ex duobus gradibus superioribus retinuerunt multa, & quò descenderãt, ibi ꝓcesserunt longe, dũ annus ꝑueniret. Etiã nũc in locis multis genera pecudũ ferarũ sunt aliquot, ut in Phrygia ex ouibus, ubi greges uidẽtur complures, ut in Samothrace caprarum, quas latine rotas appellãt. Sunt etiã in Italia circum Fiscelium, & Tetricam montes multæ. De suibus nemini ignotum, nisi qui apros non putant sues uocari. Boues perferi ẽt nunc sunt multi in Dardania, & Media, & Thracia. Asini feri in Phrygia, & Lichaonia. Equi feri in Hispaniæ citerioris regionibus aliquot.

De dignitate rei pecuariæ. Cap. II.

ORIgo, quã dixi, et dignitas, quã dicã, de ãtiqs illustrissimus

quisq; pastor erat, ut ostendit græca, & latina lingua, & ueteres poetæ, q alios uocant πολυάρνας, alios πολυμήλους, alios πολυβοῦτας, qp ipsas pecudes pp caritatẽ aureas habuisse pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam sibi Thyesten subduxisse qritur, ut in Colchide Oeta, ad cuius arietis pellem pfecti regio genere dicũtur argonautæ, ut in Libya ad hesperidas, unde aurea mala, idest secundum antiquam consuetudinem capras, & oues, quas Hercules ex Africa in Græciam exportauit. Ea enim sua uoce græci appellarunt μῆλα. Nec multo secus nostri ab eadem uoce, sed ab alia littera bela uocarunt. Non enim me, sed bee sonare uidentur oues uocem efferentes, à quo post belare dicunt, extrita è littera, ut fit ĩ multis. Quod si apud antiquos nõ magnæ dignitatis pecus esset, in cœlo describendo astrologi nõ appellassent eorum uocabulis signa, quæ non modo non dubitarunt ponere, sed etiam ab his principibus. XII. signa multi numerant, ut ab ariete, & tauro, cum ea præponerent Apollini, et Herculi, hi. n. dij ea sequuntur, & appellantur Gemini. Nec satis putarunt de XII. signis sextam partem obtinere pecudum nomina, nisi adiecissent, ut quartam tenerent, capricornum. Præterea à pecuarijs addiderunt capram, hœdos, canes. An non etiam item in mari, terraq; ab his regionum notæ? à pecore in mari, quod nominauerunt à capris, ægeum pelagus, ad Syriam montem Taurum, in Sabinis Canterium montem. Bosphorum unum Thracium, alterum Cimerium? Nonne in terris multa, ut oppidum in Græcia ἵππιον ἄργος. Deniq; Italia à uitulis, ut scribit Piso. Romanorũ uero populum à pastoribus esse ortum quis non dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium? qui Romulum, et Rhemũ educauit, non ipsos quoq; fuisse pastores obtinebit, quod parilibus potissimum condidere urbem? non idem, quod mulcta etiã nunc ex uetere instituto bubus, & ouibus dicitur. Et quod æs antiquissimum, quod conflatum pecore, pecore est notatum. Et qđ urbs cũ condita est, tauro, et uacca, q essent muri, et portæ definitum. Et qđ Po. Ro. cum lustratur, solitaurilibus circumaguntur uerres, aries, taurus. Et quod nomina multa habemus ab utroq; pecore, à maiore, & à minore. A minore, Porcius, Ouinius, Caprilius, sic à maiore Equitius, Taurius, cognomina adsignificari, quod dicuntur Anni capræ. Statili Tauri, Pompony, Vituli. Sic à pecudibus alij multi.

De scientia pastorali in genere. Cap. III.

RELIQVVM est de scientia pastorali, de qua est dicendum, quod Scrofa noster, cui hæc ætas defert rerum rusticarũ omnium palmam, quo melius potest dici, cum conuertissent in eum ora omnes. Scrofa igitur inquit, est scientia pecoris parandi, ac pascendi, ut fructus q̃ possunt maximi capiantur ex ea, à quibus ipsa pecunia nominata est, nam omnis pecuniæ, pecus fundamẽtum. Ea partes habet nouẽ discretas ter ternas, ut sit una de minoribus pecudibus. Cuius genera tria, ouis, capra, sus. Altera de maiori pecore, in quo sunt item aliæ tres species natura discretæ, boues, asini, equi. Tertia pars est in pecuaria, quæ non paratur, ut ex ijs capiatur fructus, sed propter eam aut ex ea sint ut muli, canes, pastores. Harũ unaquæq; in se generales partes habet nouenas, quarum in pecore parando necessariæ quatuor, alteræ in pascendo totidem. præterea communis una. Ita fiunt oẽs partes minimum octoginta, & una, & quidem necessariæ, nec paruæ. Primum, ut bonum pares pecus, unum scire oportet, qua ætate quanq; pecudem parare, haberéq;. Itaq; in bubulo pecore minoris emitis anniculam & supra decem annorum, quod à bima, aut trima fructum ferre incipit, neq; longius post decimum annum procedit. Nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, sterilis. E quatuor altera pars, est cognitio formæ uniuscuiusq; pecudis qualis sit. Magni enim interest, cuiusmodi quæque sit ad fructum. Ita potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quàm albis, capram amplam, q̃ paruam, sues procero corpore, capitibus ut sint paruis. Tertia pars est, quo sint seminio quærendum. Hoc enim nomine asini arcadici in Græcia nobilitati, in Italia reatini, usque eo ut mea memoria asinus uenierit sextertijs millibus LX. & unæ quadrigæ Romæ constiterint quadringentis millibus. Quarta pars est de iure in parando, quemadmodum quãq; pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere. Neq; in omnibus satis est stipulatio, aut solutio numorum ad mutationem dominij. In emptione alias stipulandum statim eẽ è ualetudinario, alias è sano pecore, alias è neutro.

De pastione. Cap. IIII.

ALTERAE partes quatuor sunt, cum iam emeris, obseruã dæ, de pastiõe, de fœtura, de nutricatu, de sanitate. Pascendi primus locus qui est, eius ratio triplex. In qua regione quanq; potissimum pascas, & quando. E quis, ut capras in montosis potius locis, & fructibus, q̃ in herbidis campis, equas contra. Neq; eadẽ loca æstiua, & hyberna idonea omnibus ad pascendum. Itaque greges ouium longe abiguntur ex Apulia in Samnium æstiuatũ atq; ad publicanum profitẽtur, ne, si inscriptum pecus pauerint, lege censoria committant mulietos, & à campestri, ætate exigũtur in Gurgures altos montes. Qui potissimum quæq; pecudum pascatur habenda ratio, nec solum qđ fœno satura sit equa, aut bos, cũ sues hoc uitent, & q̃rant glandem, sed quod ordeum, & faba interdũ sit quibusdam obyciendum, & dandum bubus lupinũ, & lactarijs medica, et cytisum. Præterea qđ ante admissurã diebus. XXX. arietibus, ac tauris dat̃ plus cibi, ut uires habeant, fœminis bubus demit̃, qđ macescẽtes melius cõcipe dicunt̃.

De fœtura, & primum de admissione. Cap. V.

SECVNDA pars est de fœtura. Nũc appello fœturam à cõceptu ad partum, hi enim prægnationis primi, & extremi fines. Quare primum uidendum de admissione, quo quæq; tempore ut ineant facere oporteat. Nam, ut suillo pecori à fauonio ad æquinoctiũ uernũ putant aptũ, sic ouili ab arcturi occasu usq; ad aquilæ occasum. Præterea habenda ratio quanto ante q̃ incipiat admissura fieri, mares à fœminis secretos habeant, quod ferè in omnibus binis mensibus ante faciunt & armentarij, & opiliones. Altera pars est in fœtura, quæ sint obseruanda, quod alia alio tempore parere solet. Equa enim uentrem fert. XII. menses, uacca decem, ouis, & capra quinq;, sus quatuor. In fœtura res incredibilis est in Hispania, sed est uera, quod in Lusitania ad oceanum in ea regiõe, ubi est oppidum Olisyppo monte Tagro, quædam è uẽto certo tempore concipiunt equæ, ut hic gallinæ quoq; solent, quarum oua hippenemia appellant. Sed ex his equis, qui nati pulli non plus triennium uiuunt. Quæ nata sunt matura, & chorda, ut pure, & molliter stent, uidendum, & ne obterantur. Dicuntur agni chordi, q post tp̃s nascuntur, & remanserũt in uoluis intimis, q̃ græci uocãt χορίον, à quo chordi appellati.

De nutricatu. Cap. VI.

TERTIA res est de nutricatu qđ obseruari oporteat, in quo quot diebus matris sugant mammam, & id quo tempore, et ubi & si parum habet lactis mater, ut subijciat sub alterius mammã, qui appellantur subrumi, idest sub mamma, antiquo enim uocabulo mamma rumis, ut opinor. Ferè ad quatuor menses à mãma non disiunguntur agni, hœdi tres, porci duos, è quis, quoniã puri sunt ad sacrificium, ut immolentur, olim appellati sacres, quos appellat Plautus cum ait. Quanti sunt porci sacres? sic boues altiles, ad sacrificia publica saginati dicuntur opimi.

De sanitate. Cap. VII.

QVARTA pars est de sanitate, res multiplex, ac necessaria qđ morbosum pecus, & uitiosum, & qñ non ualet, sæpe magna gregem afficit calamitate. Cuius scientiæ genera duo, unum ut in hominem, ad quẽ adhibendi medici, alterum, quo ipse etiam pastor diligẽs mederi possit. Eius partes sunt tres, nã animaduertendum, quæ cuiusq; morbi sint causæ, quæq; signa earũ causarũ sint, & quæ quenq; morbum ratio curãdi sequi debeat. Ferè morbo℞ causæ erunt, quod laborant propter æstus, aut propter frigora, nec non ẽt propter nimium laborem, aut contra, propter nullam exercitationẽ, aut si cum exercueris, statim sine interuallo cibum, aut potionem dederis. Signa aũt sunt, ut eorũ, qui siue ex æstu, siue è labore febrẽ habent, adapertum os humido spiritu crebro, & corpore calido. Curatio aũt, cũ hic est morbus, hæc, pfunditur aqua, & pungitur oleo, & uino tepefacto, & itẽ cibo sustinetur, & inijcitur aliqd, ne frigus cædat, sitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficit, dimittit sanguis maxime è capite. Item ad alios morbos aliæ causæ, ẽt alia signa in omni pecore, quæ scripta hr̃e oportet magistrũ pecoris. Relinquit nonũ, quod dixi de numero utriusq; partis cõe. Nam & q parat pecus, necesse est constituat numerũ. Quot greges, & q̃to sit pasturus, ne aut saltus desint, aut supersint, & iõ fructus dispereant. Praeterea scire oportet in grege quot fœminas habeat, q̃ parere possint quot arietes, quot utriusq; gñis soboles, quot reiiculæ sint aliẽnãdæ. In alimonijs si sint plures nati, ut qdã faciunt, sequẽdum, ut quosdam subducas, quæ res facere solet, ut reliq melius crescant.

An nouenæ partes exeāt extra pecoris minoris ac maioris nomē.
Cap. VIII.

VIDE *inquit Atticus, ne te numerus fallat, et ne nouenæ istæ partes nō exeant extra pecoris minoris, ac maioris nomen. Quo pacto enim erunt in mulis, & pastoribus nouenæ partes, ubi nec admissuræ, nec fœturæ obseruātur? In canibus enim uideo posse dici. Sed do ēt in hominibus posse nouenarium retineri numerū, quod in hybernis habent in uillis mulieres, & quidā etiā in æstiuis, & id pertinere putant, quo facilius ad greges pastores retineant, & puerperijs familiam faciant maiorem, & rem pecuariā fructuosiorem. Si inquam numerus non est adamussim, ut nō est, cum dicimus mille naues ysse ad Troiam, centumuirale esse iudicium Romæ, deme (si uis) duas res de mulis, admissuram, et parturam. Vactius parturam inquit? proinde ut nō aliquoties dicatur Romæ peperisse mulam. Cui ego ut sucanerem subijcio Magonem, & Dionysium scribere mulam, et equam, cū cōceperint, duodecimo mense parere. Quare nō, si hic in Italia cū pepit mula sit portētum, adsentiri oēs terras. Neq; enim hirūdines, & ciconiæ, quæ in Italia pariunt, in oībus terris pariunt. Non satis palmas, cariotas in Syria parere, inuectas in Italiā nō posse? Sed scrofa. Si exigere mauis sine mularū admissura, & fœtura numerū octoginta & unū, est qui expleas duplicē istam lacunā, quod extraordinariæ fructuum species duæ accedunt magnæ, quarum una est tōsura, quod oues, & capras detundēt, aut uellunt, altera, q̄ latius patet, de lacte, & caseo, quam scriptores græci separatim τυροποιίαν appellauerūt ac scripserunt de ea re p̄multa.*

De pecudibus arietibus & agnis quorum item pastio fœtura, nutricatus & sanitas consideranda sunt. Cap. IX.

SED *Quoniam nos nostrū pensum absoluimus, ac limitata est pecuaria quæstio, nunc rursus uos reddite nobis ò epirotæ de una quaq; re, ut uideamus, q̄d pastores à pergamidæ in Aledone potis sint. Atticus, qui tūc Titus Pōponius, nunc Quin. Cæcilius cum noīe eodem ego opinor inquit, incipiā primus, qm̄ uos in me uideo conieciſſe oculos, & dicā primigenia pecuariæ. E feris. n. pecudibus primum dicis oues cōprehensas ab hominibus, ac mansuefactas, has primū oportet bonas emere, quæsita ætate, si*

neq; uetulæ sunt, neq; meræ agnæ, quod alteræ iam non dum, al/
teræ iã nõ possunt dare fructum, sed ea melior ætas quã sequitur
spes, q̃ ea, quã mores. De forma, ouem eẽ oportet corpore amplo,
quæ lana multa sit, & molli, uillis altis, & densis toto corpore,
maxime circũ ceruicem, & collum, uentrem quoq; ut habeat pi/
losum, itaq; quæ id nõ haberent, maiores nr̃i apicas appellabãt,
ac reijciebant, esse oportet cruribus humilibus, caudis obseruare
ut sint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis uidendũ,
ut boni seminis pecus habeas, id ferè ex duabus rebus potest ani/
maduerti, ex forma, et ex progenie. Ex forma, si arietes sint fronte
lana uestiti bene, intortis cornibus pronis ad rostrum, rauis ocu/
lis, lana opertis, auribus amplis, pectore, & scapulis, et clunibus
latis, cauda lata, & lõga, animaduertendũ quoq; lingua ne ni/
gra, aut uaria sit, quod ferè qui talẽ habent, nigros, aut uarios
procreãt agnos. Ex progenie aũt animaduertitur, si agnos pcre/
ant formosos. In emptionibus iure utimur eo, qđ lex præscripsit,
in ea.n.alij plura, alij pauciora excipiunt, qdã.n. pretio facto in
singulas oues, ut agni chordi duo pro una oue annumerent, etsi
cui uetustate dentes absunt, itẽ binæ pro singulis, ut prodant, de
reliquo antiqua ferè formula utuntur, cũ emptor dixit, tãti sunt
mihi emptæ? & ille rñdet, sunt, & ex prompsit numos. Emptor,
stipulatur prisca formula sic, illasce oues, qua de re agitur, sanas
recte esse, uti pecus ouillũ, quod recte sanum est extra luscam, sur/
dãm, minã, idest uentre glabro, neq; de pecore morboso esse, ha/
bereq; recte licere, hæc sic recte fieri spondes? nec cũ id factum est,
tñ grex dominum non mutat, nisi sit æs adnumeratũ. Nec non
emptor põt ex empto uenditorẽ damnare, si non tradat, cum is
nõ soluerit numos, ut ille emptorem simili iudicio, si non reddidit
pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de pastione,
fœtura, nutricatu, sanitate. Primum prouidendũ, ut totum an/
num recte pascãtur intus, & foris, stabula idoneo loco ut sint, ne
uentosa, q̃ spectent magis ad orientem, q̃ ad meridianum tẽpus.
ubi stent, solum oportet esse eruderatũ, & proclinum, ut euerri
facile possit, ac fieri purum. Non.n. solum ea uligo lanam corrũ/
pit ouium, sed ẽt ungulas, ac eas scabras fieri cogit. Cũq; aliquot
dies ita steterint, subijcere oportet uirgulta, & alia, quo mollius
requiescant, punioresq; sint libentius.n.ita pascuntur. Faciẽdum
quoq; septa secreta ab alijs, quo enitentes secludere possis, itẽ quo

corpore ægro, hæc magis ad uillaticos greges animaduertenda. Contra ille in saltibus q̃ pascuntur, & à tectis absunt longe, portant secum crates, aut retia, quibus cohortes in solitudine faciãt, cæteraq; utensilia. Longe. n. & late in diuersis locis pasci solent, ut multa millia absint sæpe hybernæ pastiones ab æstiuis. Ego uero scio inquam, nam mihi greges in Apulia hybernabant, qui in reatinis montibus æstiuabãt. Cum inter hæc bina loca, ut iugum cõtinet sirpiculos, sic colles publicæ distantes pastiones, eæq; ibi, ubi pascunt in eadem regione, tñ temporibus distingunt, ut æstate quod tum prima luce exeunt in pastum, propterea qđ tũc herba rosida, meridianæ quæ est aridior, iucunditate præstat. Sole exorto puro propellunt, ut redintegrantes rursus ad pastũ alacriores faciant. Circiter meridianos æstus, dum deferuescunt, sub umbriferas rupes, & arbores patulas subijciũt, quoad refrigerato aere uespertino, rursus pascant ad solis occasum. Ita pascere pecus oportet, ut auerso sole agat, caput enim ouis molle, maxime est. Ab occasu paruo interuallo interposito ad bibendum appellunt, & rursus pascunt quoad contenebrauit, iterum enim tũ iucunditas in herba redintegrauit. Hæc ab uergiliarum exortu ad æquinoctiũ autumnale maxime obseruant. Quibus in locis messes sunt factæ, interest utile duplici de causa, quod & caduca spica saturantur, & obtritis stramentis, & stercoratione faciunt in annum segetes meliores. Reliquæ pastiones hyberno, ac uerno tempore hoc mutant, quod pruina iã exhalata propellunt in pabulum, & pascũt diem totũ, ac meridiano tpe semel agere potum satis habent. Quod ad pastiones attinet, hæc ferè sunt, qđ ad fœturã, quæ dicã. Arietes, quibus sis usurus ad fœturã, bimestri tpe ante secernendum, & largius pabulo explẽdum. Cum redierint ad stabula è pastu, ordeum si est datum, fiunt firmiores ad laborem sustinendũ. Tempus optimũ ad admittendũ, ab arcturi occasu ad Aquilæ occasum, qđ quæ postea concipiunt, fiunt uegrãdes, atq; imbecillæ. Ouis prægnãs est diebus centum quinquaginta. Itaq; fit partus exitu autũnali, cum aer est modicè tẽperatus, ac primitus orit herba imbribus primoribus euocata. Quãdiu admissura fit, eadem aqua uti oportet, quod cõmutatio et lanã facit uariam, et uterum corrumpit. Cum oẽs conceperunt, rursus arietes secernẽdi. Ita factis p̃gnãtibus, quod sunt molẽsti obsunt. Neque pati oportet minores q̃ bimas saliri, quod neq; natum ex

his idoneum est, necnon ipsæ fiunt ēt deteriores, & non meliores q̄ trimæ admissæ, deterrēt à saliendo fiscellis è iūco, alia ue quare, quam alligant ad naturam. Cōmodius seruantur, si secretas pascunt. In nutricatu cum parere cœperint inijciunt in ea stabula, quæ habent ad eā rem seclusa. ibiq; nata recentia ad ignē prope ponunt, quoad cōualuerint, biduum, aut triduū retinent, dū agnoscant matrem agni, et pabulo se saturent. Deinde matres cū grege pastum prodeunt, retinent agnos, qui, cum reductæ ad uesperum, aluntur lacte, & rursus discernuntur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane ante q̄ matres in pabulum exeant, ut agni saturi fiant lacte. Circiter decem dies cū præterierunt, palos affigunt, & ad eos alligant libro, aut qua alia re leui distantes, ne toto die cursantes inter se teneri delibent aliqd membroꝝ. Si ad matris mammam nō accedit, admouere oportet, & labra agni ungere butyro, aut adipe suillo, & olfacere labra lacte. Diebus post paucis obijcere his uiciā mollitam, aut herbā tenerā ante q̄ exeant pastū, & cū reuerterūt. Et sic nutricantur, quoad facti sunt quadrimestres. Interea matres eoꝝ his tēporibus nō mulgent qdam, q melius, omnino ꝑpetuo, quod et lanæ plus ferunt, et agnos plures. Cū depulsi sunt agni à matribus, adhibēda diligentia est, ne desiderio senescant, itaq; deliniendū in nutricatu pabuli bonitate, & à frigore, & æstu ne qd laborent, curandū. Cū obliuione iā lactis nō desiderāt matrē, tum denique cōpellendū in gregem ouiū. Castrare oportet agnū non minorē quinq; mensium, neq; ante q̄ calores, aut frigora se exegerint.
Quos arietes submittere uolūt, potissimum eligunt ex matribus, quæ geminos parere solent, pleraq; similiter faciēdum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, ut sunt tarentinæ, & altinates pellibus integuntur, ne lana inquinet, quo minus uel infici recte possit uel lauari, ac parari. Hoꝝ præsepia, ac stabula, ut sint pura, maiorem adhibeant diligentiam q̄ hirtis, itaq; faciunt lapide strata, ut urina necubi in stabulo consistat. His quæcunq; iubentur, uescuntur, ut folia ficulnea, & palea, & uinacea, furfures obijciuntur modice, ne parū, aut nimium saturent, utrunq; enim ad corpus alendum inimicū, at maxime amicum cythisum et medica, nā et pingues facit facillime, et gignit lac. De sanitate sunt multa, sed ea (ut dixi) in libro scripta magister pecoris hēt, et quæ opus ad medendū secū portat. Relinqtur de numero, quē

faciunt alij maiorem, alij minorem. Nulli enim huius moduli naturales. Illud ferè omnes in Epiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas singulos homines, in pellitas binos.

De capris hircis & hœdis. Cap. X.

CVI Cossinius. Quoniam satis balasti inquit, ô Faustule noster, accipe à me cum homerico Melanthio chordo de capellis, & quemadmodum breuiter oporteat dicere disce. Qui caprinũ gregem cõstituere uult, in eligẽdo animaduertat oportet. Primum ætatem ut eam paret, quæ iã ferre possit fructum, & de ijs eã potius. quæ diutius, nouella enim q̃ uetus melior. De forma uidendum, ut sint firmæ, magnæ, corpus lene ut habeãt, pilo crebro, nisi si glabræ sunt. Duo enim genera earum, sub rostra duas ut mamillas pẽsiles habeant, quod hæ fœcundiores sunt, ubere sint grãdiore, ut & lac multũ, & pingue habeant pro portione. Hircus molliori pilo, & potissimum albo, ac ceruice & collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, si nõ est ex collectis comparatus, sed ex consuetis unà. De seminio dico eadem, quæ Atticus in ouibus, hoc aliter ouium semen tardius esse, quo hæ sint placidiores. Contra caprile mobilius esse, de quarũ uelocitate in originũ libro Cato scribit hæc, In soracti Fiscelio capræ feræ sunt, q̃ saliũt è saxo pedes plus sexagenos. Oues enim quas pascimus ortæ sunt ab ouibus feris, sic capræ, quas alimus, à capris feris sunt ortæ, à q̃s propter Italiam Caprasia insula est nominata. De capris q̃d meliore semine eæ, quæ bis pariant, ex his potissimum mares solent summitti ad admissuras, quidam etiam dant operam, ut ex insula media capras habeant, q̃ ibi maximi ac pulcherrimi fieri existimãtur hœdi. De emptione aliter atq; de ouibus dico, quod capras sanas sanus nemo promittit, nũquã enim sine febri sunt, itaq; stipulãtur paucis exceptis uerbis, ac Manilius scriptũ reliq̃t sic. Illas capras hodie recte eẽ, & bibere posse, habereq; recte licere, hæc spõdes ne? de quibus admirãdum illud, quod ẽt Archelaus scribit, non ut reliqua animalia naribus, sed auribus spiritum ducere solere. Pastores curiosiores aliquot hoc dicunt. De alteris quatuor, q̃d ẽ de pastu hoc dico, stabulat̃ pecus melius ad hybernos exortus si spectat, q̃d ẽ alsiosũ. Id ut pleraq; lapide, aut testa substerni oportet, caprile quo minus sit uliginosum, ac lutulẽtũ.

Foris cum est pernoctandum, item in eandem partem cœli, quæ spectent septa oportet substerni uirgultis, ne oblinantur, nec mul to aliter tuendum hoc pecus in pastu, atq; ouillum, quod tamen habet sua propria quædam, quod potius syluestribus saltibus de lectantur, q̃ pratis. Studiose enim de agrestibus frutiribus pascun tur, atq; in locis cultis uirgulta carpunt, itaq; à carpendo capræ nominatæ, ob hoc in lege locatiōis fundi excipi solet, ne colonus capra natum in fundo pascat. Harum enim dentes inimici satio nis, quas etiam astrologi ita receperunt in cœlum, ut extra lim/ bum duodecim signorum excluserint. Sunt duo hœdi, & capra non longe à tauro. Quod ad fœturam pertinet, desistente autū no exigunt à grege in campos hircos in caprilia. Item ut in arie tibus dictum, quæ concepit post quartum mensem, reddit tempo/ re uerno. In nutricatu hœdi trimestres cū sint facti, tum submit/ tuntur, & in grege incipiūt esse. Quid dicā de earū sanitate, qa nunquam sunt sanæ? nisi tñ illud unum, quædam scripta habere magistros pecoris, quibus remedijs utātur ad morbos quosdam ea rum, ac uulneratum corpus, quod usu sæpe uenit his, quod inter se cornibus pugnāt, atq; in spinosis locis pascuntur. Relinquitur de numero, qui in gregibus est minor caprino, q̃ in ouillo, quod capræ lasciuæ, & quæ dispergunt se. Contra oues, quæ se congre/ gent, & condensent in locum unum. Itaq; in agro gallico gre/ ges plures potius faciunt, q̃ magnos, quod in magnis cito existunt pestilentiæ, quæ ad perniciem eos perducunt. Satis magnum gre/ gem putant esse circiter quinquagenas, qbus assentiri putant id, quod usu uenit Gaberio equiti romano. Is enim, cum in suburba no haberet mille iugerum, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem decem sibi in dies singulos denarios singulos, dare audisset, coegit mille caprarum, sperans se capturum de præ dio in dies singulos denarium mille. Tātum enim fefellit, ut bre/ ui omnes amiserit morbo. Cōtra, in Salentinis & in Casinati' ad centenas pascunt. De maribus, & fœminis idem ferè discrimen, ut alij ad denas capras singulos parent hircos, ut ego, alij etiam ad. XV. ut Menas, nōnulli etiam, ut Murius, ad uiginti.

De suillo pecore. Cap. XI.

SED Quis è portu post Italico prodit, ac de suillo pecore ex/ pedit? tametsi Scrofam potissimū de ea re dicere oportere cogno/

men eius significat. Cui Tremellius, ignorare igitur inquit uideris, cur appeller Scrofa. itaq; ut etiam hi propter te sciant, cognosce meam gentem suillum cognomen non habere, nec me esse ab atauis eius cognominis ortum. Auus meus primum appellatus est Scrofa. qui quæstor cũ esset Licinio Nerua prætore in Macedonia prouincia relictus, qui præesset exercitui, dum prætor rediret, hostes arbitrati occasionem se habere uictoriæ, impressionem facere cœperũt in castra. Auus, cum hortaretur milites, ut caperent arma, ac exirent cõtra dixit celeriter se illos (ut Scrofa porcos) disiecturum, idq; fecit, nã eo p̃lio hostes ita fudit, ac fugauit, ut eo Nerua p̃tor imp̃ator sit appellatus, et auus cognomẽ inuenerit, ut diceret̃ Scrofa, itaq; proauos, ac sup̃iores, de Tremellijs nemo appellatus Scrofa. Nec minus septimus sum deinceps p̃torius in gente nostra. Nec tñ diffugio, quin dicam quæ sciã de suillo pecore. Agri. n. culturæ ab initio fui studiosus, nec de pecore suillo mihi minor cura est, q̃ uobis magnis pecuarijs. Cui. n. ea res non est cõis? Quis enim nostrum fundum colit, quin sues habeat, et qui nõ audierit patres nostros dicere, ignauum, & sumptuosum eẽ, qui sucadiam in carnario suspenderit potius ab laniario q̃ ex domestico fundo? Ergo qui suum gregem uult habere idoneũ, eligere oportet primum bona ætate, secũdo bona forma. Ea est, cũ amplitudine membro℞, præterquam pedibus, & capite, unicoloris potius q̃ uarij. Cum hæc eadem ut habeant uerres uidendũ, tum utiq; sint ceruicibus amplis, boni seminis. Sues. n. animaduertuntur à facie, & progenie, et regiõe cœli. A facie, si formosi sint uerres, & scrofa. A progenie, si multos porcos pariunt. A regione, si potius ex his locis, ubi nascunt̃ ampli, q̃ exiles. Parari, & emi solent sic, illasce sues sanas esse, habereq; recte licere, noxysq; præstari, neq; de pecore morboso esse, spondes ne? Quidam adijciunt p̃functas esse à febri, et à foria. In pastu locus huic pecori aptus uliginosus, quod delectatur nõ solum aqua, sed etiam luto. Itaque ob eam rem aiunt lupos, cum sint nacti sues, trahere usq; ad aq̃, quod dentes feruorem carnis ferre nequeãt. Hoc aũt pecus alitur maxime glande, deinde faba, & ordo, & cætero frumento. Quæ res non modo pinguitudinem efficiunt, sed etiam carnis iucundũ saporem. Pastum exigunt æstate mane, & ante q̃ æstus incipiat, subigunt in umbrosum locum, maxime ubi aqua sit. Post meridiẽ rursus lenito feruore pascunt. Hyberno tẽpore non prius exigunt

pastum, quàm pruina euanuit, ac colliquefacta est glacies. Ad foeturam uerres duobus mensibus ante secernendi. Optimum ad admissuram tempus à fauonio ad aequinoctium uernū, ita enim contingit, ut aestate pariat, quatuor enim mēses est praegnans, et tunc parit, cum pabulo abūdat terra, neq; minores admittēdae quàm anniculae. Melius uiginti menses expectare, ut bimae pari-ant. Cum coeperint id facere dicūtur usque ad septimum annum recte. Admissuras cum faciunt, prodigunt in lutosos limites, ac lu-stra, ut uolutentur in luto, quae est illorum requies, ut lauatio ho-mini. Cum omnes conceperunt, rursus segregant uerres. Verres octo mensium incipit salire, pmanetq́;, ut id recte facere possit, usq; ad quartum annum, deinde castratur, saginaturq́; quoad perue-niat ad lanium. Hic enim conciliator suillae carnis, datur popu-lo. Sus graece dicitur ὗς olim θύτης ab illo uerbo dictus, quod dicitur θύειν, quod est immolare. Ab suillo enim pecoris gene-re immolādi initium primum sumptum uidetur, cuius uestigia, quod initijs Cereris porci immolantur, & quod initijs pacis foe-dus cum feritur, porcus occiditur, et quod nuptiarum initio anti qui reges, ac sublimes uiri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, & nouus maritus primum porcum immolant. Pri-sci quoq; latini, etiam graeci in italia idem factitasse uident. Nā & nostrae mulieres maxime nutrices naturam qua foeminae sunt, in uirginibus appellant porcum, & graeci χοῖρον significan-tes esse dignum insigni nuptiarum, suillum pecus donatū ab na-tura dicunt ad epulandum, itaque eijs animam datam pro sale, qui seruaret carnem. E quis sucidias galli optimas & maximas facere consueuerunt. Optimarum signum, quod etiam nūc quot-annis è Gallia apportantur Romam pernae tomacinae, & tania cae, & petasiones. De magnitudine gallicarum sucidiarum Ca to scribit his uerbis. In italia in scrobes terna, atq; quaterna mi lia aulia sucidia. Vere sus usqueadeo pinguitudine crescere so-let, ut se ipsa stans sustinere nō possit, neq; progredi usquā, itaq; eas siquis quo traijcere uelit, in plostrum imponit. In Hispania ulteriore in Lusitania cum sus esset occisus, Attilius hispaniensis minime mendax, et multarum rerū peritus in doctrina dicebat. L. Volūnio senatori missam offulā cum duabus costis q̄ pēderet tres et uiginti pondo, eiusq́; suis à cute ad os pedē & tres digitos fuisse. Cui ego. Nō minus res admirāda q̄ quae nunc est dicta,

in Arcadia scio eē spectatam suem, quæ præ pinguitudine carnis non modo surgere non posset, sed etiam ut in eius corpore sorex exesa carne nidum fecisset, & peperisset mures. Hoc etiam in iuuenca factum accepi. Sus ad fœturam q̄ sit fœcunda animaduertunt ferè ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat. In nutricatu, quam porculationem appellabant, binis mensibus porcos sinunt cum matribus, sed eos, cum iam pasci possunt, secernunt. Porci, qui nati sunt hyeme, fiunt exiles propter frigora, & quod matres aspernantur, propter exiguitatem lactis, quod dentibus sauciātur propterea mammæ, scrofam in sua quæq; hara suos ut alat oportet porcos, quo alienos aspernatur, & ideo si conturbati sunt in fœtura, fit deterius. Natura diuisus est eius annus bifariam, quod bis parit in ā̄no, quaternis mensibus fert uentrē, binis nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius paulo, ea altitudine abs terra, ne dum exilire uelit p̄gnans, abortet. Altitudinis modus sit, ut subulcus facile despicere possit, nequis porcellus à matre opprimatur, et ut facile purgare possit cubile. In haris ostium esse oportet, & limē inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cum mater prodit, transilire possint. Quotiescunque haras subulcus purgat, toties singulas arenam inijcere oportet, aut quid item quod exugat humorem, & cum pepererit, largiore cibatu sustentare, quo facilius lac suppeditare possit, in quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare solent, & hoc quoq; conduplicant, ut sit mane, & uesperi, si alia, quæ obijciant, nō habuerint. Cum porci depulsi sunt à mamma à quibusdam delici appellātur, neq; iam lactantes dicuntur. Qui à partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis sacres, quod tum ad sacrificia idonei dicuntur primum. Itaq; apud Plautum in menæchmis, cum insanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno, ĩterrogat, quanti hic porci sunt sacres? Si fundus ministrat dari solent uinacea, ac scopi ex uuis. Amisso nomine lactantis, dicuntur nefrendes, ab eo quod nondum fabam frendere possint, idest frangere. Porcus enim græcum nomē est antiquum, sed obscuratum, quod nunc eum uocant χοῖρον. In eorum potu scrofæ bis die ut bibāt, curant, lactis causa. Parere tot oportet porcos, quot mammas habeat, si minus pariat, fructuariam idoneam non esse, si plures pariat, esse portentum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur,

quod sus Aeneæ Lauini triginta porcos pepererit albos, itaque quod portenderit factum, triginta annis, ut Lauinienses conderent oppidum Albam. Huius suis, ac porcorum etiam nunc uestigia apparent. Iam ne simulachra eorum ænea etiam nunc in publico posita, & corpus matris ab sacerdotibus, quod in salsura fuerit, demonstratur? Nutricare octonos porcos paruulos primo possunt. incremento facto à peritis dimidia pars remoueri solet, quod neq; mater sola potest sufferre lac, neque cōgenerati alescendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus sinūt exire pastum in propinquum locum uillæ, ut crebro reditu lacte alere possit porcos. Cum creuerūt, cupiunt sequi matrem, tum domi secernunt à matribus, ac seorsum pascunt, ut desiderium ferre possint parentis, quod decem diebus assequuntur. Subulcus debet consuefacere omnia ut faciant ad bucinam. Primo cum incluserunt, cum bucinatum est, aperiunt, ut exire possint in eū locum, ubi ordeum fusum in longitudine. Sic enim minus dispereat, quàm si in aceruos positum, & plures facilius accedūt, ideo ad. XII. conuenire dicuntur, ut syluestri loco dispersi ne dispereant. Castrātur uerres commodissime anniculi, utiq; ne minores, quàm semestres, quo facto nomen mutant, atq; è uerribus dicuntur maiales. De sanitate suum unum modo exempli causa dicam. Porcis Lactentibus si Scrofa lac non potest suppeditare, triticum frictum dare oportet (crudum enim soluit aluum) uel ordeum obijci ex aqua, quoad fiant trimestres. De numero in centum sues, decem uerres satis esse putant. Quidam etiam hinc demūt. Greges maiores inæquabiles habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciūt, ita ut ter quinquagenos habeant porcos in grege, alij duplicant, aly etiam maiorem faciunt. Minor grex, q̃ maior minus sumptuosus, q̄ comites subulcus paucìores quærit. Itaq; gregis numerū pastor ab sua utilitate cōstituit, nō ut quot uerres habeat, id enim à natura sumēdū, hæc hic.

De bubus & uacas. Cap. XII.

AT QVINTVS Lucienus senator homo quamuis humanus, & iocosus introiens familiaris omnium nostrum, sic ep' oti/æ inquit, χαίρετε, & Varronem nostrum inquit ποιμένα

λαῶν. Scrofam enim mane salutaui, cum alius eũ salutasset, alius conuitiatus esset, qui tam serò uenisset ad constitutum. Videbo iam uos inquit, balathrones, & huc afferam meum corium, & flagra. Tu uero Muri ueni mihi aduocatus, dum asses soluo palilibus, si postea à me repetant, ut testimonium perhibere possis. Vaccius Murio, Narra isti inquit eadẽ, qui sermones sint habiti, & quid reliqui sit, ut ad partes paratus ueniat. Nos interea secundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem meæ partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore, quã acceperim scïẽtiam, ut siquis quid ignorat, discat, siquis scit, ubi nunc labar obseruet. Menas. Vide quid agas inquam Vacci. Nam bos in pecuaria, maxima debet esse auctoritate, presertim in Italia, quæ à bubus nomen habere sit existimata. Græcia.n. antiqua (ut scribit Timæus) tauros uocabat ἰταλούς. à quorũ multitudine, & pulchritudine, & fœtu uitulorum Italiam dixerunt. Alij scripserunt, quod è Sicilia Hercules persecutus sit eo nobilem taurũ, qui diceretur Italus. Hic socius hominum in rustico opere, & Cereris minister. Ab hoc antiqui manus ita abstineri uoluerunt, ut capite sanxerint, siquis occidisset. Qua in re testis Attica, testis Peloponnesus. Nã ab hoc pecore Athenis Buzuges nobilitatus argis ὀνόγυρος. Noui inquit Menas maiestatem boum, & ab his dici pleraq; magna, ut βούσυκον, βούπεινα, βούλιμον, βοῶπιν. Vuam quoq; bumammam. Præterea hunc scio esse, in quem potissimum Iupiter se conuertit, cũ exportauit per mare è Phœnicæ amans Europam. Hunc esse, qui filios Neptuni à Menalippa seruarit, ne in stabulo ĩfantes grex boum obtereret. Deniq; ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes mellis matres, à quo eas græci βουγόνας appellant, & hinc Plautiũ locutum esse latine. Cum Hirtium prætorem renunciatũ Romã in Senatum scriptum habere. Sed bono animo es, non minus satisfaciam tibi, q̃ qui bugoniam scribit. Primum in bubulo genere ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima uitulorum, secunda iuuencorum, tertia boum nouellorũ, quarta uetulorũ. Discernuntur in prima uitulus, & uitula, in secunda iuuencus & iuuenca, in tertia, & quarta taurus, et uacca. Quæ sterilis est uacca, taura appellatur. Quæ prægnans, horda. Ab eo in fastis dies hordicalia nominantur, quod tunc hordæ boues immolãtur. Qui gregem armentorũ emere uult, obseruare debet primum, ut sint hæ

pecudes ætate potius ad fructus ferēdos integræ, q̄ iam expertæ. Vt sint bene compositæ, ut integris membris, oblōgæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frontibus, oculis magnis, & nigris, pilosis auribus, compressis malis, subsimisue, gibberi spina leuiter remissa, apertis naribus, labris subnigris, ceruicibus crassis, ac longis, à collo palearibus demissis, corpore amplo bene costato, latis humeris, bonis clunibus, coda ꝓfusa usq; ad calces, ut habeat inferiorem partem frequentibus pilis subcrispam, compactis cruribus potius breuioribus, q̄ longis, rectis genibus, eminulis distantibus inter se, pedibus non latis, neq; ingredientibus qui displodantur, nec cuius ungulæ diuaricent, & cuius ungues sint leues, & pares, coriū attactu non asperū, ac durum, colore potissimum nigro, deinde rubeo, tertio heluo, quarto albo. Mollissimus.n. hic, ut durissimus primus. De medijs duobus prior q̄ posterior melior utriq; pluris q̄ nigri, et albi. Neq; non præterea ut mares feminis boni sint, quoꝝ, & forma est spectanda, & qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentum speciem, & præterea quibus regionibus nati sunt, refert. Boni.n. generis in Italia, pleriq; gallici ad opus. Contra iugatorij ligustici. Trāsmarini epirotici non solum meliores totius Græciæ, sed ēt Italiæ, tametsi q̄dā de italicis, quos propter amplitudinem ꝓstare dicunt, ad uictimas farciunt, atq; ad deoꝝ seruant supplicia. Qui sine dubio ad res diuinas ꝓpter dignitatem amplitudinis, & coloris præponendi. Quod eo magis fit, quod albi in Italia nō tam frequentes q̄ qui in Thracia ubi alio colore pauci. Eos cum emimus domitos, stipulamur sic. Illosce boues sanos esse, noxisq; præstari? Cum emimus indomitos sic. Illosce iuuencos sanos recte, deq; pecore sano esse, noxisq; præstari spondes ne? Paulo uerbosius hæc, qui Manilij actiones sequunť lanij, q ad cultrum bouē emunt, & qui ad altaria, hostiæ sanitatem non solent stipulari. Pascuntur armenta cōmodissime in nemoribus, ubi uirgulta, & frons multa Hyeme cum hybernant, secundum mare, æstu abiguntur in montes frōdosos. Propter fœturā hæc obseruare soleo ante admissuram, mensem unū, ne cibo et potione se impleant, quod existimanť facilius macræ cōcipere. Cōtra, tauros duobus mēsibus ante admissurā, herba, & palea, ac fœno facio pleniores, et à fœminis secerno. Hēo tauros totidē quot Atticus, ad mr̄ices septuagīta, duos, unū ānicul ū, alteꝝ bimū. Hoc secūdū astri exortū facio, q̄d græci uocāt λύραν,

fidem nostri. Tum deniq; tauros in gregē redigo. Mas an fœmina sit cōcepta, significat descensu taurus cum inijt, siquidē si mas est, in dexteriorem partem abit, si fœmina in sinisteriorem. Cur hoc fiat, uos uideritis, qui Aristotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, ut trimæ pariāt, eo melius si quadrimæ. Pleræq; pariunt in decem annos, quædem etiam in plures. Maxime idoneum tempus ad concipiendum à delphini exortu usq; ad dies. XL. aut paulo plus. Quæ enim ita conceperint, temperatissimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim mensibus decem sunt p̄gnantes. De quibus admirandum scriptum inueni, exemptis testiculis, si statim admiseris, concipere. Eas pasci oportet in locis uiridibus, & aquosis. Cauere oportet, ne aut angustius stent, aut feriantur, aut cōcurrant. Itaq; ꝙ eas æstate tabani concitare solent, & bestiolæ quædam minutæ sub cauda, ne concitentur, aliqui solent includere septis. His substerni oportet frōdem, aliudue quid in cubilia, quo mollius conquiescant. Aestate ad aquam appellendum bis, hyeme semel. Cum parere cœperint, secundum stabula pabulum seruari oportet integrum quod egredientes degustare possint, fastidiosæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiunt se, frigidus locus ne sit, algor. n. eas, et famis macrescere cogit. In alimonijs armenticium pecus sic contuendum, lactētes cum matribus ne cubent, obterūtur. n. ad eas mane adigi oportet, et cū redierint è pastu. Cū creuerint uituli, leuandæ m̄res, pabuli uirido obijciendo in præsepijs. Item bis, ut ferè in oībus stabulis, lapides substernēdi, aut quid item, ne ungulæ putrescāt. Ab æquinoctio autumnali unà pascuntur cum matribus. Castrare non oportet ante bimatum, quod difficulter, si aliter feceris, se recipiunt. Qui autem postea castrantur, duri, & inutiles fiunt. Item, ut reliquis gregibus pecuarijs, delectus quot annis habendus, & reijculæ reijciundæ, quod locum occupant earū, quæ ferre possunt fructus. Siqua amisit uitulum, ei oportet supponere eos, quibus non satis lactis præbent matres. Semestribus uitulis obijciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam, & ut bibant mane, & uesperi curant. De sanitate sunt complura, quæ ex cripta de Magonis libris, armētarium meum crebro ut aliquid legat, curo. Numerus de tauris & uacis sic habendus, ut in sexaginta, unus sit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut maiorem, aut minorem numerum gregum. Nam apud eum duo

Tauri in septuaginta matribus sunt. Numerũ gregum alius aliũ facit. Quidam centenarium modicum putant esse, ut ego, Atticus centumuiginti habet, ut Lucienus. Hæc ille.

De asinis. Cap. XIII.

AT Murius, qui dum loquitur Vaccius, cum Lucieno rediisset, Ego inquit, de asinis potissimum dicam, quod sum reatinus, ubi optimi, et maximi fiunt, è quo seminio ego hic procreaui pullos, & ipsis Arcadibus uendidi aliquoties. Igitur asinorum gregem qui facere uult bonum, primum uidendum, ut mares, fœminasq; bona ætate sumat, utiq; ut quamdiutissime fructum ferre possit, firmos, omnibus ptibus honestos, corpore amplo, seminio bono, ex his locis, unde optimi exeunt, quod faciunt Peloponnenses, cũ potissimum eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro reatino. Non enim si murenæ optimæ flutæ sunt in Sicilia & Helops ad Rhodõ, continuo hi pisces omni mari similes nascuntur. Horum genera duo. Vnum ferum, quos uocant onagros, in Phrygia, & Lycaonia sunt greges multi. Alterum mansuetum, ut sunt in Italia omnes. Ad seminationẽ onagrus idoneus, quod è fero fit mãsuetus facile, & è mansueto ferus nunquam. Quod similes parentum gignuntur, eligendi, & mas, & fœmina cum dignitate ut sint. In mercando item (ut cæteræ pecudes) emptionibus, & traditionibus dominium mutant, & de sanitate, ac noxa solet caueri. Commode pascuntur farre, & furfuribus ordeaceis. Admittuntur ante solstitium, ut eodem tempore alternis annis pariãt. Duodecimo enim mense conceptum semen reddunt. Prægnantes opere leuant. Venter enim labore, nationem reddit deteriorem. Marem non disiungunt ab opere, quod remissione laboris fit deterior. In pastu eadem ferè obseruãt, quæ in equis. Secundũ partum pullos anno non remouent à matre. Proximo ãno noctibus patiuntur esse cum his, & leuiter capistris, aliaue qua re habent uinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quisq; eos uult habere in usu. Relinquitur de numero, quorum greges non sanè fiunt nisi ij, qui onera portent, ideo quod plerique deducuntur ad molas, aut ad agriculturam, ubi quid uehendum est, aut etiam ad arandum, ubi leuis est terra, ut in campania. Greges fiunt ferè mercatorum, ut eorũ, qui è Brundusio, aut Apulia

asellis dossuarijs comportant ad mare oleum, aut uinum, itemq; frumentum, aut quid alivd.

De equis & equabus. Cap. XIIII.

LVCIENVS, Ego quoq; adueniens aperiam carceres inqt, & equos emittere incipiam, nec solũ mares, quos admissarios habeo, ut Atticus singulos in fœminas denas, è quis fœminas Cõmodius Equiculus uir fortissimus etiam patre militari iuxta ac mares habere solebat. Horum equorum, & equarum greges qui habere uoluerunt, ut habent aliqui in Peloponneso, & in Apulia, primum oportet spectare ætatem, quam præcipiunt. Videndum ne sint minores trimæ, maiores decem annorum. Aetas cognoscitur equorum, & ferè omnium, qui ungulas indiuisas habent, & etiam cornutarum, quod equus triginta mensium primum dentes medios dicitur amittere, duos superiores, et totidem inferiores. Incipientes quartum agere annum itidem eijciunt & totidem proximos eorũ, quos amiserunt, & incipiunt nasci quos uocant columellares, Quinto anno incipiente item eodem modo amittere binos, quos caninos habent, tum renascentes eis, Sexto anno impleri. Septimo omnes habere solent renatos, & completos. His maiores qui sunt, intelligi negant posse, præterquam cũ dentes sunt facti brochi, & supercilia cana, & sub ea lacunæ, ex obseruatu dicunt eum equum habere annos sexdecim. Forma esse oportet magnitudine modica, quod nec uastos, nec minutos decet esse. Equas clunibus, ac uentribus latis. Equos ad admissurã quos uelis habere, legere oportet amplo corpore, formosos, nulla parte corporis inter se non congruente. Vnde qualis futurus sit equus, è pullo coniectari potest, si caput habet non magnum, nec membris confusis, si est oculis nigris, naribus non angustis, auribus applicatis, non angusta iuba, crebra, fusca, subcrispa subtenuibus setis implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latum, & plenum, humeris latis, uentre modico, lumbis deorsum uersum pressis, scapulis latis, spina maxime duplici, sin minus nõ extenta, coda ampla subcrispa, cruribus, rectis, et æqualibus, genibus rotundis, nec magnis, nec introrsus spectãtibus, ungulis duris, toto corpore ut habeat uenas, quæ animaduerti possint, quod qui huiuscemodi sit, & cũ est æger, ad medendum est appositus,

corpore multo. De stirpe magni interest, qua sint, quod genera sunt multa. itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicũtur. In Græcia thessalici equi, à terra appuli, ab Rosea Roseani. Equi boni futuri signa sunt, si cũ gregalibus in pabulo contendit, in currendo, alia ue qua re, quo potior sit, si cum flumen traijciendum est, gregi in primis prægreditur, nec respectat alios. Emptio æquina similis ferè ac boum, & asinorum, quod eisdem rebus dominium in emptione mutatur, ut in Manilij actionibus sunt perscripta. Equinum pecus pascendum in pratis potissimum herba. In stabulis, ac præsepibus arido fœno. Cum pepererint, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admissiõis facere oportet, ab æquinoctio uerno, ad solstitium, ut partus idoneo tempore fiat. Duodecimo enim mẽse die decimo aiunt nasci. Quæ post tempus nascuntur, ferè uitiosa, atq; inutilia existũt. Admittere oportet, cum tempus anni uenerit, bis die mane, & uespere. Peroriga enim appellatur quisquis admittit, eo enim adiutante equa alligata celerius admittitur, neq; equi frustra cupiditate impulsi semen eijciunt. Quoad satis sit admitti ipsæ significant, quod se defendunt, Si fastidium saliendi est, scyllæ medium conterunt cum aqua ad mellis crassitudinem, tum ea re naturam equæ, cum mẽses ferunt, tangunt, contra, ab locis equæ nares equi tangunt. Tametsi incredibile, quod usu uenit memoriæ mandandum. Cũ equus matrem ut saliret adduci non posset, & cum capite obuoluto peroriga adduxisset. & coegisset matrem inire, cum descendenti uelum dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in eũ, ac mordicus interfecit. Cum conceperint equæ, uidendum ne aut laborent pluscul ũ, aut ne frigidis locis sint, quod algor maxime prægnantibus obest. Itaque in stabulis ab humore prohibere oportet humum, clausa habere ostia, ac fenestras, & inter singulas à præsepibus interijcere longurios, qui eas discernant, ne inter se pugnare possint. Prægnantem neque implere cibo, neque esurire oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos, & meliores pullos fieri dicunt. Itaque ut restibiles segetes essent exuctiores, sic quotannis quæ prægnans fiat. In decem diebus secundum partum cum matribus in pabulis prodigendum. Ne ungulas cõburat stercus, cauendum. Quinquemestribus pullis factis, cum redacti sunt in stabulum, obijciendum farinam ordeaceam mollitam cum furfuribus, & siquid aliud terra natum libenter edent.

Anniculis iam factis dandum ordeum, & furfures, usque quoad erunt lactantes. Neque prius biennio confecto à lacte remouendum. Eosq;, cum stent cum matribus, interdum tractãdum, ne cũ sint disiuncti, exterreantur. Eademq; causa ibi frenos suspendendendum, ut oculis consuescant & uidere eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cum iam ad manus accedere consueuerint, interdum imponere his puerum bis, aut ter pronum in uentrẽ, postea iam sedẽtem, hæc facere cum sit trimus, tũ enim maxime cresc ere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant post annum, & sex mẽses equulum domari posse, sed melius post trimum, à quo tempore farrago dari solet. Hæc enim purgatio maxime necessaria equino pecori, quod diebus decem facere oportet, nec pati alium ullũ cibum gustare. Ab undecimo usq; ad quartum decimum dãdum ordeum, quotidie adijciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. Ab eo tempore mediocriter exercendum, & cum sudauerit, oleo perungendum. Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Equi quod alij sunt idonei ad rem militarem, alij ad uecturam, alij ad admissurã, alij ad cursuram, alij ad prædam, num item sunt spectandi ad quæ habendi? Itaque peritus belli alios eligit, atq; alit, ac docet. Aliter quadrigarius, ac desultor. Neque idem, qui uectarios facere uult, neque eodem modo parantur ad ephippium, ut ad prædam, quod ut ad rem militarem, quod ibi ad castra habere uolũt acres. Sic contra in uijs habere malunt placidos, propter quod discrimẽ maxime institutum, ut castrentur equi. Demptis enim testiculis fiũt quietiores, & ideo quod semine carent, ij canterij appellati, ut in suibus maiales, ĩ gallis gallinaceis capi. De medicinis uel plurima sunt in equis et signa morborũ, et genera curationum, quæ pastorem scripta habere oportet. Itaque ob hoc in Græcia potissimũ medici pecorum ἀτηνιατροὶ appellati.

De mulis & hinnis. Cap. XV.

CVM hæc loqueremur uenit à Menate libertus, qui dicat liba absoluta esse, & rem diuinam paratam, si uellent, uenirẽt illuc, & ipsi pro se sacrificarent. Ego uero inquam, uos ire non patiar ante, quam mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de pastoribus. Breuis oratio de istis inquit Murius, nam

muli, & hinni bigeneri, atq; insititij, non suopte genere ab radi cibus. Ex equa enim, & asino fit mulus. Contra ex equo, et asina hinnus. Vterq; eorum ad usum utilis, partu, fructus neuter. Pullum asininum à partu recentem subijciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quod id lac quam asininum, ac alia omnia dicunt esse melius. Præterea educant eũ paleis, fœno, ordeo, Matri suppositiciæ quoq; inseruiunt, quo equa ad ministerium lactis cibum pullo pbere possit. Hic ita eductus ab initio, potest admitti, neq; enim eum aspernantur propter consuetudinem equinam. Hunc minorem si admiseris, & ipse citius senescit, & quæ ex eo concipiuntur fiunt deteriora. Qui non habent eum asinum, quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere uolunt, de asinis quem amplissimum, formosissimũq; possunt, eligunt, quiq; semino natus sit bono, arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos expti sumus, reatino, ubi tricenis, ac quadrigenis millibus HS admissarij aliquot uenierunt. Quos emimus item ut equos stipulamur in emendo, ac facimus in accipiendo, idem qđ dictum est in eqs. Hos pascimus præcipue fœno, atq; ordeo, & id ante admissurã largius facimus, ut cibo suffundamus uires ad fœturam. Eodem tempore, quo equos adducentes, ijdemq; ut ineant equas perorigas curamus. Cum peperit equa mulum, aut mulam nutricantes educamus. Hi, si in palustribus locis, atq; uliginosis nati, habent ungulas molles. Iidem si exacti sunt æstiuo tempore in montes, quod fit in agro reatino, durissimis ungulis fiunt. In grege mulorum parando, spectanda ætas, & forma. Alterum ut uecturis sufferre labores possint, alterũ ut oculos aspectu delectare queant. Hisce enim binis coniũctis omnia uehicula in uijs ducunt. Hæc me reatino auctore pbares mi Atticæ, nisi tu ipse domi equarum greges haberes, ac mulorum greges uendidisses. Hinnus, q. appellatur ex equo, et asina, minor est, q̃ mulus corpore, plerũq; rubicundior, auribus ut æquis, iubam, et caudam similem asini. Item in uẽtre est (ut equus) menses duodecim. Hosce itẽ ut equulos & educant, & alunt, et ætatem eorum ex dentibus cognoscũt.

De canibus. Cap. XVI.

RELINQVITVR inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maxime ad nos, q pecus pascimus lanare.

Canis enim ita custos pecoris, ut eius, qui eo comite indiget ad se defendēdum. In quo genere sunt maxime oues, deinde capræ. Has enim lupus captare solet, cui opponimus canes defensores. In suillo pecore tamen sunt, quæ se uindicent sues, uerres, maiales, scrofæ prope enim hæc apris, qui in syluis sæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cum sciam mulorum gregem cum pasceretur, eoq; uenisset lupus, ultro mulos circumfluxisse, & ungulis cædendo eum occidisse? & tauros solere diuersos assistere clunibus continuatos, & cornibus facile propulsare lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, unum uenaticum, & pertinet ad feras bestias, ac syluestres, alterum, quod custodiæ causa paratur, & pertinet ad pastorem, dicam & de eo ad formam artis expositam in nouem partes. Primum ætate idonea parandi, quod catuli, & uetuli neque sibi, neque ouibus sunt præsidio, & feris bestijs nonnunquam prædæ. Facie debent esse formosi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus, aut rauis, naribus congruentibus, labris subnigris, aut rubicundis, neque resimis superioribus, neque pendulis subtus, mēto suppresso, & ex eo enatis duobus dētibus dextra, & sinistra paulo eminulis superioribus, directis potius, quàm brochis, & acutis, quos habent labro tectos, capitibus, & auriculis magnis, ac flaccis, crassis ceruicibus, ac collo, internodijs articulorum lōgis, cruribus rectis, ac potius uarijs, quàm uacijs, pedibus magnis, & altis, qui ingredienti ei displodantur, digitis discretis, unguibus duris, ac curuis, talo nec ut corneo, nec nimium duro, sed ut fermentato, ac molli, à fœminibus summis corpore suppresso, spina neque eminula, neque curua, cauda crassa, latratu graui, hiatu magno, colore potissimum albo, quod in tenebris specie leonina. Præterea fœminas uolunt esse mammosas æqualibus papillis. Item uidendum, ut boni seminij sint. Itaque à regionibus appellantur lacones, epirotici, salentini. Videndum ne à uenatoribus, aut lanijs canes emas. Alteri, quod ad pecus sequendum inertes, alteri si uiderint leporem, aut ceruum, quod eum potius quàm oues sequent. Quare aut à pastoribus empta melior, quæ oues sequi consueuit, aut sine ulla consuetudine quæ fuerit, (canis enim facilius quid assuescit, eaq; firmior cōsuetudo, quæ sit ad pastores, quàm quæ ad pecudes. Publius Aufidius Pontianus amiterninus, cum greges ouium emisset in Vmbria ultima, quibus

gregibus sine pastoribus canes accessissent, pastores, ut deduxerunt in metapontinos saltus, & Heracleæ emporium, inde cum domum redissent, qui ad locum deduxerant, è desyderio hominum diebus paucis postea canes sua sponte, cum dierum multorum uia interesset, sibi ex agris cibaria quæsierunt, atque in Vmbriam ad pastores redierunt, neque eorum quisquam fecerat, q̃d in agricultura Saserna præcepit, Qui uellet se à cane sectari, uti ranam obijciat coctam. Magni interest ex semine esse canes eodem, quod cognati maxime inter se sunt præsidio. Sequitur quartum de emptione, id fit alterius, quod à priore domino secundo traditum est. De sanitate, & noxa stipulationes fiunt eædem, quæ in pecore, nisi quod hic utiliter exceptum est. Alij pretium faciunt in singula capita canum. Alij ut catuli sequantur matrem. Alij ut bini catuli unius canis numerum obtineant, ut solent bini agni unius ouis. Plerique ut accedant canes, qui consueuerunt esse unà. Cibatus canis propior hominis, quàm ouis. Pascitur enim è culina, & ossibus non herbis, aut frondibus. Diligenter ut habeant cibaria prouidendum. Fames enim hos ad quærendum cibum ducet, si non præbebitur, & à pecore abducet. Nisi si (ut putant quidam) etiam illuc peruenerint, prouerbium ut tollunt antiquum, βουλιμιᾶ κύων aperiant, de Actæone, atque in dominum afferant dẽtes. Necnon ita panem ordeaceum dandum, ut non potius eum in lacte des intritum, quod eo consueti cibo uti, à pecore non cito desciscunt. Morticinæ ouis non patiuntur uesci carne, ne ducti sapore minus se abstineant. Dant etiam ius ex ossibus, & ea ipsa ossa contusa, dentes enim facit firmiores, et os magis patulum. Propterea q̃ uehementius diducũtur malæ, acrioresq; fiunt propter medullarum saporem. Cibum capere consuescunt interdiu, ubi pascuntur, uesperi, ubi stabulantur. De fœtura, principium admittendi faciunt ueris principio, tunc enim dicunt catulire, idest ostendere se uelle maritari. Quæ cum admissæ, pariunt circiter solstitio, prægnantes enim solent eẽ ternos menses. In fœtura dandum potius ordeaceos quàm triticeos panes, magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutricatu secũdum partum si plures sunt, statim eligere oportet quos habere uelis, reliquos abijcere. Quàm paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fiũt propter copiam lactis.

Substernitur eis acus, aut quid, item aliud, quod molliore cubili facilius educantur. Catuli diebus uiginti uidere incipiunt. Duobus mensibus primis à partu non disiungũtur à matre, sed minutatim desuefiunt. Educant eos plures in unum locum, & irritãt ad pugnandum quo fiant acriores, neque defatigari patiuntur, quo fiant segniores. Consuefaciunt quoque ut possint alligari primum leuibus numellis, quas si abrodere conantur, ne id consuescant facere, uerberibus deterrere solẽt. Pluuijs diebus cubilia substernenda fronde, aut pabulo duabus de causis, ut ne oblinãtur, aut perfrigescant. Quidam eos castrant, quod eo minus putant relinquere gregem. Quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri, quidam nucibus græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos, quod muscæ, & ricini, & pulices soleant (si hoc unguine non sis usus) ea exulcerare, & ne uulnerentur à bestijs, imponuntur his collaria, quæ uocantur mellum, idest cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis capitatis, quæ intra capita insuitur pellis mollis, ne noceat collo duritia ferri. Quod si lupus, alius ue quis his uulneratus est, reliquos quoque canes facit, qui id non habent, ut sint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine solet parari. Ferè modicum esse putant, ut singuli sequantur singulos opiliones, de quo numero alius alium modum constituit. Quod si sunt regiones ubi bestiæ sint multæ, debent esse plures, quod accidit ijs, qui per calles syluestres longinquos solent comitari in æstiua, et hyberna. Villatico uero gregi in fundum satis esse duos, & id marem, & fœminã. Ita enim sunt assiduiores, quod cum altero idem fit acrior, & si alter ĩdesinenter æger est, ne sine cane grex sit. Cum circũspiceret Atticus nequid præterisset, hoc silentium inquam uocat aliũ ad partes.

De pastoribus. Cap. XVII.

RELIQVVM enim est in hoc actu quot, & quod genus sint habendi pastores. Cossinius ad maiores pecudes ætate superiores, ad minores ẽt pueros, & utroq; horũ firmiores, q in collibus uersantur, q̃ eos, q in fundo, & quotidie ad uillã redeũt. Itaq; in saltibus licet uidere iuuentutẽ, et eã ferè armatã, cũ in fundis non modo pueri, sed etiam puellæ pascant. Qui pascunt in saltibus,

greges cogere oportet, in pastione diem totum esse, pascere communiter. Contra, pernoctare ad suum queq; gregem, esse omnes sub uno magistro pecoris, eum esse maiorem natu potius q̃ alios, & peritiorem q̃ reliquos, quod ijs, qui ætate, & scientia p̃stant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamē oportet ætate præstare, ut ne propter senectutem minus sustinere possit labores. Neq;.n. senes, neq; pueri collium difficultatem, aut montium arduitatē, atq; asperitatem facile ferunt, quod patiendum illis, qui greges sequuntur, presertim armentitios, ac caprinos, qbus rupes, ac syluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominum legendæ, ut sint firmæ, ac ueloces, mobiles, expeditis membris, qui non solum pecus sequi possint, sed etiā à bestijs, ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta possint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad pecuariam, quod neq; basculus, neq; turdulus idonei, galli appositi, sed maxime ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum sex ferè res perficiunt, si hæreditatem iustam adijt, si, ut debuit, mancipio ab eo accæpit, à quo iure ciuili potuit, aut si in iure cessit cui potuit cedere, & id ubi oportuit, aut si usucæpit, aut si è præda sub corona emit. Tumue cū in bonis sectioneue cuius publicæ uenit. In horum emptione solet accedere peculium, aut si excipi & stipulatio, intercedere sanum eum esse, furtis, noxisq; solutum. Aut si mancipio non datur, dupla p̃mitti, aut si ita pacti, simpla. Cibus eorum debet esse interdiu separatim uniuscuiusq; gregis. Vespertinus in cœna, qui sunt sub uno magistro, cōmunis. Magistrū prouidere oportet, ut omnia sequantur instrumenta, quæ pecori, & pastoribus opus sunt, maxime ad uictum hominum, & ad medicinam pecudum. Ad quā rem habent iumenta dossuaria domini, alij equas. Alij pro his quid aliud, quod onus dorso ferre possit. Quod ad fœturam humanam pertinet pastorum, qui in fundo perpetuo manent, facile est, quod habeant conseruam in uilla, nec hac uenus pastoralis longius quid quærit. Qui autem sunt in saltibus, & syluestribus locis pascunt, & non uilla, sed casis repentinos imbres uitāt, his mulieres adiungere, quæ sequātur greges, ac cibaria pastoribus expediant, eosq; assiduiores faciant, utile arbitrati multi. Sed eas mulieres firmas esse oportet, non turpes, quæ in opere, ut in multis regionibus non cedant uiris (ut in illyrico passim uidere licet, quæ uel pascere pecus, uel ad focum afferre ligna, ac cibum cōco-

quere, uel ad casas instrumentum seruare possint. De nutricatu hoc dico, easdem ferè & nutrices, & matres. Tremellius, simul aspicit ad me, & ut te audiui dicere inquit, cum in Lyburniam uenisses, te uidisse matresfamilias eorũ, afferre ligna, & simul pueros quos alerent, alias singulos, alias binos, quæ ostẽderent fœtas nostras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, eẽ luridas, mucidas, & contemnendas. Cui ego, Certe inq̃. Nam in Illyrico hoc amplius, prægnantem sæpe, cum uenit pariendi tempus, nõ longe ab opere discedere, ibiq; enixam puerum referre, quem non peperisse. sed inuenisse putes. Necnon etiam hoc quas uirgines ibi appellant, nõnunquam annorum uiginti; quibus mos eorum non denegauit ante nuptias, ut succumberent quibus uellent, & incomitatas ut uagari liceret, & filios haberent è quibus uellent. Quæ ad ualetudinem pertinẽt hominum, ac pecoris, ut sine medico curari possint, magistrũ scripta habere oportet. Is enim sine litteris idoneus nõ est, q̃ rationes dominicas pecuarias conficere, nec quicquam recte potest. De numero pastorum alij angustius alij laxius constituere solent. Ego in octogenas hirtas oues singulos pastores constitui, Atticus in centenas. In gregibus ouium, sed magnis quos miliarios faciunt quidam, facilius de summa hominũ detrahere possunt, quàm de minoribus, ut sunt Attici. Tremellius. Septingenarij. n. mei, ut opinor, tu octingenarios habuisti. Nec tamen non ut nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines, utiq; uterq; horũ ut secum habeat equas domitas singulas in ijs regionibus, in quibus stabularij solent equas abigere, ut in Apulia, & in Lucanis accidit sæpe.

De lacte, caseo, & lana. Cap. XVIII.

QVONIAM promissa absoluimus, eamus inquit. Sed inq̃ siquid adieceritis de extraordinario pecudum fructu, & de lacte in eo, & tonsura lanæ, Est enim lac omnium rerum, quas cibi cã capimus, liquentium maxime alibile, & id ouillum, inde caprinum. Quod autem maxime perpurget est equinũ, tum asininũ, deinde bubulum tum caprinum. Sed horũ sunt discrimina quædam, & à pastionibus, & à pecudũ natura, & à mulctu. A pastionibus, quod fit ab ordeo, & stipula, & omnino arido, & firmo cibo pecude pasta, id alibile. Ad perpurgandum, id quod à

uiridi pascuo, & eo magis fluxe ex herba, quæ eadẽ ipsa sumpta perpurgare corpora nostra solet. A pecudum natura, quod lac melius est à ualentibus, & ab ijs, quæ nondum ueteres sunt, q̃ si est contra. A mulgendo, atq; ortu optimum est id, quod neque emunctum longe abest à mulso, neque à partu continuo est sumptum. Ex hoc lacte casei qui fiunt maximi cibi sunt: bubuli, et qui difficillime transeant sumpti. Secundo ouilli minimi cibi, & qui facillime deijciantur, caprini. Est etiam discrimen, utrũ casei molles, ac recentes sint, an aridi, & ueteres. Cum molles sunt, magis alibiles, in corpore nõ resides, ueteres & aridi cõtra. Caseum facere incipiunt à uergilijs uernis exortis ad æstiuas uergilias. Mulgent uere ad caseum faciundum mane, alijs temporibus, meridianis horis, tametsi propter loca, & pabulum disparile, nõ usquequaq; idem fit. Lactis duobus congijs addunt coagulum magnitudine oleæ, ut coeat, quod melius leporinum, et hœdinũ q̃ agninum. Alij pro coagulo addunt de fici ramo lac, & acetum, & aspergunt item alijs aliquot rebus, qđ græci appellant alij ὀπὸν, alij δακρύντιον. Non negarim inquam ideo apud diuæ Ruminæ sacellum à pastoribus satam ficum. Ibi enim solent sacrificare lacte pro uino, & pro lactentibus, mammæ enim rumis, siue Rumæ, ut ante dicebant, à rumi, & inde dicuntur subrumi agni, lactentes, à lacte. Quin aspergi solent sales, melior fossilis q̃ marinus. De tonsura ouium primum animaduerto ante q̃ incipiã facere, num scabiem, aut ulcera habeant, ut, si opus est, ante curentur, q̃ tondeantur. Tonsuræ tempus inter æquinoctiũ uernum, & solstitium cũ sudare cœperint oues, à quo sudore recens lana tonsa sucida est appellata. Tõsas recentes eodem die perungunt oleo, et uino, nõ nemo admista cera alba, & adipe suillo. Et si ea tecta solet esse, quã habuit pellem iniectã, eã intrinsecus eadem re pungunt, et tegunt rursus. Siqua in tõsura plagã accepit, eum locũ obliniunt pice liq̃da. Oues hirtas tondent circiter ordeaceam messem, in alijs locis ante fœnisicia. Quidam has in anno bis tõdent, ut in Hispania citeriore, ac semestres faciunt tõsuras, duplicẽ impendũt operã, quod sic plus putant fieri lanæ, quo nomine quidã bis secant prata. Diligentiores tegeticulis subiectis oues tõdere solẽt, ne flocci intereãt. Dies ad eã rẽ sumunt sereni, et ijs id faciũt ferè à quarta ad decimam horam, qm̃ sole calidiore tonsa, ex sudore eius lana fit mollior, et põderosior, et colore

meliore. Quam demptam, & conglobatam alij uellera, alij uellumia appellant, ex quorum uocabulo animaduerti licet, prius lanæ uulsuram q̃ tonsuram inuentam. Qui etiam nunc uellunt, ante triduo ieiunas habent, quod languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonsores in Italia primum uenisse ex Sicilia dicuntur post Romam conditam anno quadringentesimoquinquagesimoquarto, ut scriptũ in publico ardeæ in litteris extat, eosq; adduxisse Publium Ticinium Menam. Olim tõsores nõ fuisse ad significant antiquorum statuæ, quod pleræq; habent capillum, et barbam magnam. Suscipit Cossinius. Vt fructum ouis è lana ad uestimentum, sic capra pilos ministrat ad usum nauticum, et ad bellica tormenta, & fabrilia uasa. Neq; non quædam natiões harum pellibus sunt uestitæ, ut ĩ Getulia, & Sardinia. Cuius usum apud antiquos quoq; græcos fuisse apparet, quod in tragœdijs senes ab hac pelle uocantur διφθερίαι, & in comœdijs, qui in rustico opere morantur, ut apud Cæcilium in hypobolimæo habet adolescens, apud Terentium in heautontimorumeno senex. Tondentur, quod magnis uillis sunt in magna parte Phrygiæ, unde cilicia, & cætera eius generis ferri solent. Sed quod primum ea tonsura in Cilicia sit instituta, nomen id cilicas adiecisse dicunt. Illi hoc, Neque ab hoc, quod mutaret Cossinius, & simul Vituli libertus in urbem ueniens ex hortis diuertitur ad nos, et ego ad te missus inquit ibam, domum rogatum, ne diem festum faceres breuiorem, & mature uenires. Itaq; discedimus ego, et Scrofa in hortos ad Vitulum Nigrum Turannium. Mox illi partim domum, partim ad Lenatem.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RV STICA AD Q. PINNIVM DE VIL LATICIS PASTIONIBVS LIBER TERTIVS ET VLTIMVS.

VM DVAE VITAE TRADItæ sint hominum, rustica, et urbana. Q. Pinni, dubium non est, quin hæ nō solum loco discre tæ sint, sed etiam tempore diuersam originem habeant, antiquior enim multo rustica, quod fuit tempus, cum rura colerēt homines, neq; urbem haberent. Etenim uetustissimum oppidum cum sit traditum græcum, Bœotiæ Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit, in agro romano Roma, quam Romulus rex. Nā in hoc nunc deniq; est, ut dici possit, non cum Ennius scripsit,

Septingenti sunt pauloplus, aut minus anni,
Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est.

Thebæ, quæ ante cataclysmon Ogygi cōditæ dicuntur, eæ tamē circiter duo millia annorum & centum sunt. Quod tempus si referas ad illud principiū, quo agri coli sunt cœpti, atq; in casis, et tugurijs habitabant, nec murus, nec porta quid esset sciebāt, immani annorum numero urbanis agricolæ præstant. Nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars humana ædificauit urbes. Cum artes omnes dicantur in Græcia intra mille annorum repertæ, agri nunq̃ non fuerunt in terris, q coli possint. Neq; solum antiquior cultura agri, sed etiam melior. Itaq; non sine causa maiores nostri ex urbe in agris redigebant suos ciues, quod & in pace à rusticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec sine causa terram eandem appellabant matrem, & cererem, et q eā colerent, piam et utilē agere uitā, credebant, atq; eos solos reliquias esse ex stirpe Saturni regis. Cui consentaneum est, qđ initia uocantur potissimum ea, quæ Cereri fiunt sacra. Nec minus oppidi quoq; nomen Thebæ indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere non à conditore ei nomen est impositum. Nam lingua prisca & in Græcia æoles Bœotij sine afflatu uocāt æolis Thebas, & in Sabinis quò è Græcia uenerunt Pelasgi, etiā nunc ita dicunt. Cuius uestigium in agro sabino uia salaria non

longe à Reate milliarius cliuus appellantur Thebæ, Cum agriculturam primo propter paupertatem maxime indiſcretam haberent, quod à paſtoribus, qui erant orti in eodem agro & ſerebant, & paſcebant, q̄ poſtea creuerunt, peculia diuiſerunt, ac factum ut dicerentur alij agricolæ, alij paſtores. Quæ ipſa pars duplex eſt, tametſi ab nullo ſatis diſcreta, q̄d altera eſt uillatica paſtio, altera agreſtis. Hæc nota & nobilis, quod & pecuaria appellatur, & multum homines locupletat, & ob eam rem aut cō ductos, aut emptos habent ſaltus. Altera uillatica, quod humilis uidetur, à quibuſdam adiecta ad agriculturam cum eſſet paſtio neq; explicata tota ſeparatim, quod ſciam ab ullo. Itaque cum putarem eſſe rerum ruſticarum, quæ conſtituta ſunt fructus cauſa tria genera, unum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de uillaticis paſtionibus, tres libros inſtitui. E quis duos ſcripſi, primum ad Fundaniam uxorem de agricultura, ſecundum de pecuaria ad Turannium Nigrum. Qui reliquus eſt tertius de uillaticis fructibus in hoc ad te mitto, quod uiſus ſum debere pro noſtra uicinitate, & amore ſcribere potiſſimum ad te. Cum enim uillam haberes opere tectorio, & inteſtino, ac pauimentis nobilibus lithoſtrotis ſpectandam, parū putaſſes eē, ni tuis quoq; literis exornati parietes eſſent. Ego quoq;, quo ornatior ea eē poſſet fructu q̄ factu, quoad facere poſſem, hæc ad te miſi, recordatus de ea re ſermones, quos de uilla perfecta habuiſſemus. De quibus exponendis, initium capiam hinc.

De uillis & earum uaria ſpecie. Cap. I.

COMITIIS ædilicijs cum ſole caldo ego, atq; Axius ſenator tribulis ſuffragium tuliſſemus, et candidato, cui ſtudebamus, uellemus eſſe præſtò, cum domum rediret, Axius mihi, dum diribētur inquit, ſuffragia, uis potius uillæ publicæ utamur umbra, q̄ priuati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis? Opinor inquam non ſolum quod dicitur, Malum conſilium conſultori eē peſſimum, ſed etiam bonum conſilium, qui conſulit, & qui conſulitur, bonum habendum, itaque imus, uenimus in uillam. Ibi Appium Claudiū augurem ſedentem inuenimus in ſubſellijs, ut conſuli, ſiquid uſus popoſciſſet, eſſet præſtò. Sedebat ad ſiniſtram eius Cornelius Merula conſulari familia ortus, & Fircellius Pauo reatinus, ad dexterā Minutius Pica, & M. Petro-

nius Passer. Ad quē cum accessissemus, Axius Appio subridens, recipis nos inquit, in tuum ornithona, ubi sedes inter aues? Ille, Ego uero inquit te, presertim cuius aues hospitales etiam nūc ructor, quas mihi apposuisti paucis ante diebus in uilla reatina ad lacum Velini eūti de controuersijs Interamnatium, & reatinorum cognituro. Sed non hæc inquit uilla, quāquam ædificarint maiores nostri, frugalior, & melior est, quā tua illa perpolita in Reatino. Nuncubi hic uides citrum, aut aurum? num miniū, aut armenium? num aliquod emblema, aut lithostrotum? quæ illic omnia contra. Et cum hæc sit communis uniuersi populi, illa solius tua. Hæc quò succedant è campo ciues, et reliqui omnes, illa quò equæ, & asini. Præterea cum ad remp. administrandam hæc sit utilis, ubi cohortes ad delectum consuli adductæ considant, ubi arma ostendant, ubi censores censu admittant populum. Tua inquit Axius, hæc in campo martio extremo utilis, & non delitijs sumptuosior, quàm omnes omnium reatinæ, tum & oblita tabulis est pictis, nec minus signis ornata. At meam uestigium ubi sit nullum Lysippi, aut Antiphyli uidebis, sed crebrum satoris, & pastoris, & cum uilla non sit sine fundo magno, & eo polito cultura, tua ista neq; agrum habet ullum, neq; bouem, nec equam. Deniq; quid tua habet simile uillæ illius, quam tuus auus, & proauus habebat? Nec.n. hæc ut illa fœnisicia uidet arida in tabulato, nec uindemiam in cælla, neq; ī granario messem. Nā quod extra urbem est ædificiū, nihilo magis, ideo est uilla, q̄ eorum ædificia, qui habitant extra portam flumentanā, aut in æmilianis.

Appius subridens, Quoniam ego ignoro inquit, quid sit uilla, uelim me doceas, ne labar in imprudentiam, quod uolo emere à M. Seio in hostiensi, uillam. Quod si ea ædificia uillæ non sunt, quæ asinum tuū, quem mihi quadraginta millibus emptū ostendebas apud te, non habēt, metuo ne pro uilla emam ostiæ in litore seianas ædes. Quod ædificiū hic me Lucius Merula impulit, ut cuperem hr̄e, cum diceret nullam se accepisse uillam, qua magis delectatus esset, cū apud eum dies aliquot fuisset. Nec tn̄ ibi se uidisse tabulam pictam, neq; signū æneum, aut marmoreum ullū, nihilo magis torcula uasa uindemiatoria, aut ferias olearias, aut trapeta. Axius respicit Merulā, & qd igitur inqt est ista uilla? si nec urbana habet ornamenta, neq; rustica mēbra. Cui ille. Nō minus uilla tua erit uilla ad angulū Velini, quā neq; pictor

neq; tector uidit unquam, quam illa in rosea, quæ est polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum asino. Cum significasset nutu, nihilo minus esse uillam eá, quæ esset simplex rustica, q̃ eam, in qua esset utrunq; & rustica scilicet, & urbana, & rogasset quid ex his rebus colligeret. Quid inquit, si propter pastiones tuus fundus in rosea probandus sit, et quod ibi pascitur pecus, ac stabulatur, recte uilla appellatur. Hæc quoq; simili de causa debet uocari uilla, in qua propter pastióes fructus capiuntur magni. Quid enim refert utrum propter oues, an propter aues fructus capias? an ne dulcior est fructus apud te ex bubulo pecore, unde apes nascuntur, q̃ ex apibus, quæ ad uillam, in aluearijs opus faciunt? & num pluris nunc tu è uilla illic natos uerres lanio uendis, q̃ hic apros miliarios emis? Qui minus ego inquit Axius istas habere possum in reatina uilla. Nisi si apud Seium Siculum fit mel corsicum in reatino, & hic aprum glans cum pascit emptitia facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Posse ad te fieri inquit seianas pastiones non negauit Merula, ego non esse ipse uidi. Duo enim genera cum sint pastionum. Vnum agreste, in quo pecuariæ sunt, alterum uillaticum, in quo sunt gallinæ, ac columbæ, & apes, & cætera, quæ in uilla solent pasci, de quibus & pœnus Mago, & Cassius Dionysius, & alij quid separatim, ac dispersim in libris reliquerunt, quos Seius legisse uidetur, & ideo ex his pastionibus ex una uilla maiores fructus capere, q̃ alij faciunt ex toto fundo. Certe inquit Merula. Nam ibi uidi greges magnos anserum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum, nec non glirium, piscium, aprorum, & cæteræ uenationis, ex quibus rebus scriba librarius libertus eius, q apparuit Varroni, & me absente patrono, hospitio accipiebat, in annos singulos plus quinquagena millia è uilla capere dicebat.

Axio admiranti, certe nosti inquam materteræ meæ fundum in Sabinis, qui est ad quartum & uicesimum lapidem uia salaria à Roma. Quidni inquit? ubi æstate diem meridie diuidere soleá, cum eo Reate ex urbe, aut cum inde uenio hyeme noctu ponere castra. Atque in hac uilla qui est ornithō, ex eo uno quinque millia scio uenisse turdorum denarijs ternis, ut sexaginta millia ea pars uillæ reddiderit eo anno, bis tantum quam tuus fundus ducentorum iugerum Reate reddit. Quid sexaginta millia inquit Axius? LX. LX. derides? sexaginta inquam. Sed ut ad hunc bo/

lum peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicu-ius, ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cœnæ, q̃ tunc innumerabiles, excandefaciebant annonam macelli. Reliquis an nis omnibus si hanc expectabis summam spero non tibi decoquet non ornithon. Neq; hoc accedit his moribus, nisi raro, ne decipia ris. Quotus enim quisq; est annus, quo non uideas epulum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonam. Sed propter luxuriam inquit, quodãmo-do epulum quotidianum est intra ianuas Romæ. Nonne itẽ. L. Albutius homo (ut satis) apprime doctus, cuius luciliano chara ctere sunt libelli, dicebat in Albano fundũ suum pastionibus sem per uinci à uilla? agrum enim minus dena millia reddere, uillã plus uicena. Idem secundum mare quo loco uellet, si parasset uil-l am, se supra centum millia è uilla recepturum, Age non. M. Ca to nuper cum Luculli accepit tutelam, è piscinis eius quadragin ta millibus sextertijs uendidit pisces? Axius, Merula inquit reci-pe me quæso discipulum uillaticæ pastionis. Ille. Quin simulac promiseris minerual, incipiã inquit. Axius. Ego uero non recu-so, uel hodie, & ex ista pastione crebro. Appius. Credo simulac primum ex isto uillatico pecore mortui erunt anseres, aut pauo-nes. Cui ille. Quid enim interest utrum morticinas editis uolu cres, an pisces? quos nisi mortuos estis nunquam? Sed oro te inq̃t, induce me in uiam disciplinæ uillaticæ pastionis, ac uim, formã-q; eius exponere Merula non grauare.

Quæ in uilla circũue eã ali uel pasci possint. Cap. II.

PRIMVM inquit dominum scientem esse oportet eorũ ani-malium, quæ in uilla, circum ue eam ali, ac pasci possunt, ita ut domino sint fructui, ac delectationi. Eius disciplinæ genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscinæ. Nunc ornithonas dicam om-nium alitum, quæ intra parietes uillæ solent pasci. Leporaria te accipere uolo, non ea, quæ tritaui nostri dicebant, ubi soliti lepo-res sint, sed omnia septa affixa uillæ quæ sunt, & habent inclusa animalia, quæ pascãtur. Similiter piscinas dico eas, quæ in aqua dulci, aut salsa inclusos habent pisces ad uillam. Harum singula genera minimum in binas species diuidi possunt. In prima parte ut sint, quæ terra modo sunt contenta, ut sunt pauones, turtures, turdi. Altera species eorum sunt, quæ non sunt contenta terra so-

lum, sed etiam aquam requirunt, ut sunt anseres, querquedulæ, anates. Sic alterum genus illud uenaticum duas habet diuersas species. Vnam, in qua est aper, caprea, lepus. Altera item extra uillam, quæ sunt, ut apes, cochleæ, glires. Tertij generis aquatilis item species duæ, partim q habent pisces in aqua dulci, partim q in marina. De his sex partibus adhuc ista tria genera artificum comparanda aucupes, uenatores, piscatores, ut ab his emenda, quæ tuorum seruorũ diligentia tuearis in fœtura ad partus, & nata nutricare, saginareq;, in macellum ut perueniant. Neq; non etiam quædam assumenda in uillam sine retibus aucupis, uenatoris, piscatoris, ut glires, cocleæ, & gallinæ. Earum rerum cultura instituta prima, ea, quæ in uilla habentur, non solum augures Romani ad auspicia primum pararunt pullos, sed etiam patresfamiliæ rure. Secunda, quæ macerie ad uillam uenationis cãcluduntur, & propter aluearia. Apes enim subter subgrundas ab initio uillatico usæ tecto. Tertia piscinæ dulces fieri cœptæ, & è fluminibus captos recipere ad se pisces. Omnibus tribus his generibus sunt bini gradus, supiores, quos frugalitas antiqua, inferiores, quos luxuria posterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum nostroꝝ erat, in quo essent auiaria, duo dũtaxat, in plano cohors in qua pascebantur gallinæ, & earum fructus erant oua, & pulli. Alter sublimis, in quo erant colũbæ in turribus, aut summa uilla. Cõtra nũc auiaria sunt nomine mutato, quod uocantur ornithones, quæ palatum suaue domini parauit, ut tecta maiora habeãt, q̃ tum habebant totæ uillæ, in quibus stabulentur turdi, ac pauones. Sic in secunda parte, ac leporario pater tuus Axi præterquam lepusculum è uenatione uidit nunquam. Neq; enim erat magnum id septum, quod nunc ut habeant multos apros, ac capras, complura iugera macerijs concludunt. Non tum inquit mihi, cum emisti fundum thusculanum à M. Pisone in leporario apri fuerunt multi. In tertia parte qs habet piscinam, nisi dulcem, & in ea dũtaxat scaros, ac mugiles pisces? Quis contra nunc rhynton nõ dicit sua nihil interesse, utrũ his piscibus stagnum habeat plenum an ranis? Non Philippus cum ad Minidium hospitem cassini diuertisset, & ei è uicino flumine lupum piscem formosum apposuisset, atq; ille gustasset & expuisset, dixit, Peream ni piscem putaui esse? Sic nostra ætas inquam, luxuriam propagauit leporaria, ac piscinas protulit ad

mare, & in eas pelagios greges piscium reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & Lucius Murena? Quis enim ꝓpter nobilitatem ignorat piscinas Philippi, Hortensij, & Lucullorum? Quare unde uelis me incipere Axi dic.

De auibus in genere. Cap. III.

ILLE, ego uero inquit (ut aiunt post principia in castris) .i. ab his potius incipiendum temporibus, q̄ superioribus, quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores, q̄ è gallinis. Atq; adeo nō dissimulabo, quod uolo de ornithone primum, quod lucrifecerūt hoc nomen turdi, sexaginta enim millia fircellina excandere me fecerunt cupiditate. Merula, Duo sunt inquit ornithonis genera. Vnum delectationis causa, ut Varro hic fecit noster sub casino, quod amatores inuenit multos. Alterum fructus causa, quo genere macellarij, & in urbe quidam habent loca clausa, & rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertij generis uoluit esse Lucullus coniunctum auiarium, quod fecit in Thusculano, ut in eodē tecto ornithonis inclusum triclinium haberet, ubi delicate cœnitaret, & alios uideret in mazonomo positos coctos, alios uolitare circa fenestras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam non tātum in eo oculos delectant intra fenestras aues uolitantes, quantum offendit, quod alienus odor opplet nares.

De turdis. Cap. IIII.

SED quod te malle arbitror Axi dicam, de hoc ornithōe, quod fructus causa faciunt, unde nōnulli sumuntur pingues turdi. Igitur testudo (ut peristylum tectum tegulis, aut rete) fit magna, in qua millia aliquot turdorum, ac merularum includere possint. Quidam cum eo adijciunt ꝑter eas aues, alias quoq;, q̄ pingues ueneunt care, ut milliariæ, ac coturnices. In hoc tectū aq̄ uenire oportet ꝑ fistulā, & eā potius per canales angustas serpere, quæ facile extergeri possint. Si.n. late ibi aqua diffusa, & inqnat᷑ facilius, & bibit᷑ inutilius, et ex eis caduca, q̄ abūdat, & exit ꝑ fistulam, facit, ut luto aues laborēt. Ostium hr̄e humile, & angustū, & potissimū eius generis, qđ cochleam appellant, ut solet esse in cauea, in qua tauri pugnare solēt. Fenestras raras, ꝑ quas nō uideātur extrinsecus arbores, aut aues, qđ earum aspectus, ac desi/

derium macrescere facit uolucres inclusas. Tantum luminis habere oportet, ut aues uidere possint, ubi assidāt, ubi cibus, ubi aqua sit. Tectorio tecta eē leui circum ostia, ac fenestras, ne qua intrare mus, alia ue quæ bestia possit. Circum huius ædificij parietes intrinsecus multos esse palos, ubi aues assidere possint. Præterea & perticas inclinatas ex humo ad parietem, & in eis transuersas alias gradatim medicis interuallis annexas ad speciem cancellorum scænicorum, ac theatri. Deorsum in terram esse aquā, quā bibere possint. Cibatui offas positas, eæ maxime glomerantur ex ficis, et farre misto. Diebus uiginti ante q̃ quis tollere uelit turdos, largius dat cibum, & aquæ plus ponit, & farre subtiliore incipit alere. In hoc tecto caueaq; tabulata habeant aliquot ad perticæ supplementum. Contra hoc auiariū est aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi sunt aues, ut domino numerum reddat, curator seruare solet. Cum opus sunt ex hoc auiario, ut sumantur idoneæ, excluduntur in minusculum auiarium, quod est coniunctum cum maiore, ostio, & lumine illustriore, quod seclusorium appellant. Ibi cum eū numerum habet exclusum, quē sumere uult, oēs occidit. Hoc ideo in seclusorio clàm, ne reliqui, si uideant, despondeant animum, atq; alieno tempore uenditori moriātur. Nō enim ut aduenæ uolucres faciunt pullos, ut in agro ciconiæ, in tecto hirundines, sic aut hic, aut illic turdi, qui cum sunt nomine mares, re uera fœminæ quoq; sunt, neq; id non secutum ut esset in merulis, quæ nomine fœminino mares quoq; sunt. Præterea uolucres cum partim aduenæ sint, ut hirūdines, & grues, partim uernaculæ ut gallinæ, ac columbæ. De illo genere sunt turdi aduenticio, ac quotannis trans mare in Italiam aduolant circiter æquinoctium autumnale, & eodem reuolant ad æquinoctium uernum. Et alio tempore turtures, ac coturnices immani numero. Hoc ita fieri apparet in insulis propinquis Pontia, Palmaria, Pandataria. Ibi enim in prima uolatura cum ueniunt, morātur dies paucos requiescendi causa. Idemq; faciunt cum ex Italia trans mare remeant. Appius Axio, si quinq; millia hic conieceris inquit, & erit epulum, ac triumphus, sexaginta millia quæuis statim in fœnus des licebit. Tum mihi, tu dic illud alterū genus ornithonis, qui animi cā constitutus à te sub Cassino fertur, in quo diceris lōge uicisse nō modo archetypon inuentoris nr̃i ὀρνιθοτροφεῖον. M. Lenij Strabonis, qui Brundusij hospes noster primus

in peristylo habuit exhedra conclusas aues, quas pasceret obiecto rete, sed etiam Thusculanum magnum ædificium Luculli. Cui ego, cum habeã sub oppido cassino flumen, quod per uillam fluat liquidum, & altũ, marginibus lapideis, latum pedes. LVII. & è uilla in uillã pontibus trãseatur, longũ pedes. DCCCCL. directum ab insula ad Museũ, quæ est à Vinio fluuio, ubi confluit alter amnis ad summum flumen, ubi est Museum, circũ huius ripas ambulatio est sub diuo, pedes lata denos. Ab hac ambulatione in agrũ uersus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra & sinistra maceriis altis conclusus. Inter quas locus, qui est ornithonis, patet in latitudinẽ ped. XLVIII. deformatus ad tabulæ litterariæ speciem cũ capitulo, forma quæ est quadrata, patet in longitudinem ped. LXXII. qua ad capitulũ rotundus est pedes XXVII. Ad hæc, ita ut in margine quasi infimo tabulæ descripta sit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media sunt caueæ, qua iter in areã est. In limine in lateribus dextra, et sinistra porticus sunt primoribus columnis lapideis intermediis arbusculis humilibus ordinatæ, cũ à summa macerie ad epistylium tecta porticus sit rete canabina, et ab epistylio ad stilobatẽ hæ sunt auibus omne genus oppletæ, qbus cibus administratur per rete, & aqua riuulo tenui affluit, secundũ stilobatis interiorẽ partẽ dextra, ac sinistra ad summã aream quadratã, è medio diuersæ duæ non latæ, sed oblõgæ sunt piscinæ ad porticus uersus. Inter eas piscinas tantũmodo accessus semita in tholum, qui est ultra rotundus colũnatus, ut est in æde Catuli, si pro parietibus feceris colũnas. Extra eas colũnas est sylua manu sata, grandibus arboribus tecta, ut infima perluceat, tota septa maceriis altis. Intra tholi columnas exteriores lapideas, et totidẽ interiores ex abiete tenues, locus est pedes qnque latus. Inter colũnas exteriores pro pariete reticuli è neruis sunt, ut pspici in sylua possit, et quæ ibi sunt, neq; auis ea trãsire. Intra interiores colũnas pro pariete rete auiariũ est obiectũ. Inter has, et exteriores gradatim sunt structa (ut θεα τρίδιον) auium mutulis crebris in oĩbus columnis impositis sedilia auiũ. Intra rete aues sunt omne genus, maxime cantrices, ut lusciniolæ, ac merulæ, qbus aqua ministratur per canaliculũ, cibus obiicit' sub rete. Subter columnarũ stilobatem est lapis à falere pedẽ, & dodrantẽ altus, ipsum falere ad duos ped. altum à stagno, latum ad quinq;, ut in culcitas, & columnellas conuiuæ

pedibus circumire possint. In fimo intra falere est stagnum cum margine pedali, & insula in medio parua. Circum falere, & natatilia sunt excauata anatum stabula. In insula est columnella, in qua intus axis, qui pro mensa sustinet rotam radiatam, ita ut ad extremum ubi orbile solet esse acutum, tabula cauata sit, ut tympanum in latitudinem duo pedes, & semipedem, in altitudinem palmum. Hæc ab uno puero, qui ministrat ita uertitur, ut omnia unà ponantur, & ad bibendum, & ad edendum, & ad moueantur ad oẽs conuiuas. Ex suggesto faleris, ubi solent esse πῶ̓ι πετάσματα, prodeunt anates in stagnum, ac nant, è quo riuus peruenit in duas, quas dixi, piscinas, ac pisciculi ultro, ac citro cõmeant, cum & aqua calida, et frigida ex orbe ligneo, mẽsaq;, quam dixi, in primis radijs eẽ epistomijs uersis ad unũquẽq; factum, sic ut fluat in conuiuam. Intrinsecus sub tholo stella lucifer interdiu, noctu hesperus, ita circumeunt ad infimum hemisphe rium, ac mouentur, ut indicent quot sint horæ. In eodem hemisperio medio circũ cardinem est orbis uentorum octo, ut Athenis in horologio, quod fecit Cyprestes. Ibiq; eminens radius à cardine ad orbem, ita mouetur, ut eum tangat uentum, qui flet, ut intus scire possis. Cum hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos Ahtlætæ comitiorꝝ unà cum id fieri non miraremur propter studia suffragatorum, & tamen scire uellemus, quid esset, uenit ad nos Pantulæius Parra. Narrat ad tabulam, cum decumberet, quendam deprehensum tesserulas conijcientem in loculum, eum ad consulem tractum à fautoribus competitorum. Pauo surgit, quod eius candidati custos dicebatur deprehensus.

De pauonibus. Cap. V.

AXIVS DE Pauone inquit libere licet dicas, quoniam discessit Fircellius, qui secus siquid diceres de his gentilitatis causa fortasse ante eum, duceret serram. Cui Merula de pauonibus nostra memoria inquit, greges haberi cœpti, & ueniere magno. Ex his. M. Aufidius Lurco supra sexagena millia nummum in anno dicitur capere. Hi aliquanto pauciores esse debent mares, q̃ fœminæ, si ad fructum spectes, si ad delectationem contra, formosior enim mas. Pauonum greges agrestes transmarini esse dicuntur in insulis, Sami in luco Iunonis. Item in Planasia insula M. Pisonis. Hi ad greges constituendos parãtur bona ætate, et bona for-

ma. Huic enim natura, formæ è uolucribus dedit palmam. Ad admissuram hæ minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Pascuntur omne genus obiecto frumēto, maxime ordeo. Itaq; Seius his dat in menses singulos, ordei singulos modios, ita ut in fœtura det uberius, ante q̃ salire incipiant. Is à procuratore ternos pullos exigit, eosq;, cum creuerint, qnquagenis denarijs uendit, ut nulla ouis hunc assequatur fructū. Præterea oua emit, ac supponit gallinis, ex qbus ex his excussos pullos refert in id tectū, in quo pauones habet, quod magnū pro multitudine pauonū fieri debet, & habere cubilia discreta, tectorio leuata, quo neq; serpens, neq; bestia ulla accedere possit. Præterea locum hr̄e ante se, quò pastum exeant diebus apricis. Vtrūq; locum purum esse uolunt hæ uolucres. Itaque pastorem earum cum batillo circumire oportet, ac stercus tollere, ac conseruare, quod & ad agriculturā idoneum est, & ad substramen pullorum. Primus hos. Q. Hortensius augurali adijciali, cœna posuisse dicitur, quod potius factum tū luxuriosi, q̃ seueri boni uiri laudabant. Quem cito secuti multi extulerunt eorum pretia, ita ut oua eorum denarijs ueneant quinis, ipsi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia sextertia ut reddat, ut quidam Albutius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.

De columbis. Cap. VI.

INTEREA uenit apparitor Appij à consule, & augures ait citari. Ille foras exit è uilla. At in uillam intro inuolant columbæ, de quibus Merula, Axi Si unq̃ περιστεροτροφεῖον constituisses, has tuas esse putares, quāuis feræ essent. Duo enim genera earū in περιστεροτροφείῳ eē solent. Vnū agreste, ut alij dicunt saxatile, quod habetur ĩ turribus, ac columinibus uillæ, à quo appellatæ columbæ, quæ propter timorē naturalem summa loca in tectis captāt. Quo fit, ut maxime agrestes sequāt̃ turres, in quas ex agro euolāt suapte sponte, ac remeāt. Alterū genus colūbarū est clemētius, qđ cibo domestico contentū intra limina ianuæ solet pasci. Hoc genus maxime est colore albo. Illud alterū agreste sine albo, uario. Ex his duabus stirpibus fit miscellū tertiū genus fructus cā, atq; incedūt in locū unū, qđ alij uocāt περιστερῶνα, alij περιστεροτροφεῖον, in q̃ uno sæpe, uel qnq; millia sunt īclusæ. περιστερεὼν fit, ut testudo magna camera tectus, uno ostio āgusto

fenestris punicanis, aut latioribus, reticulatis utrinq;, ut locus oīs sit illustris, ne ue serpens, aliud ue quod animal maleficū introire queat. Intrinsecus quamleuissimo marmorato toti parietes, ac camerae oblinuntur, & extrinsecus circum fenestras, ne mus, aut lacerta qua, adrepere ad columbaria possit. Nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbaria fiunt rotunda in ordine crebra. Ordines quamplurimi possunt à terra usq; ad cameram. Columbaria singula esse oportet, ut hos habeant, quo introire, & exire possint. Intus ternorū palmorum ex omnibus partibus. Sub ordines singulos tabulae fictae, ut sint bipalmes, quo utātur uestibulo, ac prodeant. Aquam puram eē oportet, quae influat, unde & bibere, & ubi se lauare possint. Permundae sunt enim hae uolucres. Itaq; pastorem columbaria quotquot mensibus crebro oportet euerrere. Est enim quod eum inquinat locum appositum ad agriculturam, ita ut hoc optimū esse scripserint aliquot, sive si columbā quid offenderit, ut medeatur, siqua perierit, ut efferatur. Siqui pulli idonei sunt ad uendendū, promat. Itē quae foetae sunt, ut certum locum disclusum ab alijs rete habeant, quo transferantur, è quo foras euocare possint matres. Quod quidem faciunt duabus de causis. Vna si fastidiunt aut inclusae consenescunt, quo libero aere cum exierint in agros redintegrentur. Altera de causa propter illicium. Ipsae enim propter pullos, quos habent, utiq; redeunt, nisi à coruo occisae, aut ab accipitre interceptae. Quos columbarij interficere solent, duabus uirgis uiscatis defixis in terram inter se curuatis, cū inter eas posuerint obligatum animal, quod intercipere soleant accipitres, q ita decipiuntur, cum se obleuerint uisco. Columbas redire solere ad locū licet aīaduertere, quod multi in theatro è sinu missas faciunt, atq; ad locū redeunt, quae nisi reuerterentur, non emitterent. Et cibus apponitur circū parietes in canalibus, quas extrinsecus per fistulas supplent. Delectātur milio, tritico, ordeo, piso, faseolis, eruo. Item feras has in turribus, ac summis uillis, q habent agrestes columbas, quoad possunt imittunt in περιστερῶνας aetate bona, parātq; ut nec pullos, neq; uetulas, totidēq; mares quot foeminas habeāt. Nihil colūbis foecūdius. Itaq; diebus quadragenis cōcipit, et parit, et incubat, et educat, & hoc ferè totū annū faciunt. Tantūmodo interuallū faciunt à bruma ad aequnoctiū uernū. Pulli nascuntur bini, qui simulac creuerunt, & habent robur, cum matribus pariunt.

Qui saginare solent pullos columbinos, quo pluris uendant, se- cludunt eos, cum iam pluma sunt tecti. Deinde manducato can- dido farciunt pane, hyeme hoc bis, æstate ter, mane, meridie, ue- speri, hyeme demunt cibum medium. Qui iam pinnas habere in cipiunt, in nido relinquunt illisis cruribus, & matribus, uberius ut cibo uti possint, obijciunt. Eo enim totum diem se, & pullos pa scunt. Qui ita educantur, celerius pinguiores quàm alij fiunt, & candidiores, parentes eorum Romæ, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis, paria singula uulgo ueneunt ducenis nu- mis, nec non eximia singulis millibus nummum, quas nuper cum mercator tanti emere uellet à. L. Axio equite Romano, minoris quadringentis denarijs daturum negauit. Axius, Si possem in- quit, emere περιστερῶνα factum, quemadmodum in ædibus eũ habere uellem, fictilia columbaria, iam ijssem emptum, & misis- sem ad uillam. Quasi uero inquit Pica, non in urbe quoq; sint multi, columbaria qui in tegulis habent. An tibi non uidentur ha bere περιστερῶνας, cum aliquot supra centum millium sexterti- um habeant instrumentum? è quis alicuius totum emas censeo, et ante q̃ ædifices rure, magnum condiscas hic in urbe quotidie lu- crum ex asse semissem condere in loculos.

De turturibus. Cap. VIII.

AXIVS, tu Merula deinceps perge. Ille, Turturibus inqt, locum constituendum proinde magnum, ac multitudinem alere uelis. Eumq; item, ut de columbis dictum est, ut habeat ostium, ac fenestras, & aquam puram, ac parietes, & cameras munitas tectorio. Sed pro columbarijs in pariete mutulos, aut palos in or- dine, supra quos tegeticulæ cannabinæ sint impositæ. Infimũ or- dinem oportet abesse a terra nõ minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à summo ad cameram ad semipedem, æque late mu- tili à pariete extare possunt, in qbus dies, noctesq; pascuntur. Ci- batui quod sit obijciunt triticũ siccum in centenos uicenos turtu- res ferè semodiũ, quotidie euerrẽtes eorũ stabula, à stercore ne of- fendantur, quod item seruatur ad agrum colendum. Ad saginã- dum appositissimum tempus circiter messem. Etenim matres eorũ tunc optimæ sunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaq; eorum fructus id temporis maxime consistit.

De gallinis. Cap. VIII.

AXIVS. Eho, quæ requiro à farctura assanda, membra de palumbis, & gallinis dic sodes Merula, tum de reliquis, siquid idoneum fuerit, rũcinari licebit. Ille. Igitur sunt, gallinæ quæ uocantur, generum trium, uillaticæ, & rusticæ, & africanæ, Gallinæ uillaticæ sunt, quas deinceps rure habent in uillis. De his qui ὀρνιθοβοσκεῖον instituere uolunt, ijdem adhibita scientia, ac cura, ut capiant magnos fructus (ut maxime factitauerunt deliaci) hæc quinq; animaduertant oportet. De emptione, cuiusmodi, & quammultas parent. De fœtura, quemadmodum admittant, et pariant. De ouis, quemadmodum incubent, & excudant. De pullis quemadmodum, & à quibus educentur. Hisce appendix adijcitur, pars qnta quemadmodum saginẽtur. E quis tribus generibus proprio noĩe uocantur fœminæ, quæ sunt uillaticæ, gallinæ, mares galli, capi semimares, quod sunt castrati. Gallos castrãt ut sint capi, candenti ferro inurentes calcaria ad infima crura usque dum rumpantur, at quod extat ulcus, obliniunt figlina creta. Qui spectat, ut ὀρνιθοβοσκεῖον perfectum habeat, sint licet ei tria genera, parãda, maxime uillaticas gallinas oportet, è qs in parando eligat fœcundas, plerunq; rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, crista erecta ampla. Hæ enim ad partiones sunt aptiores. Gallos salaces, q animaduertunt si sunt lacertosi, rubenti crista, rostro breui, acuto, oculis, rauis, aut nigris, palea rubra subalbicãti, collo uario, aut aureolo, fœminibus pilosis, cruribus breuibus, unguibus lõgis, caudis magnis et frequẽtibus pinnis. Itẽ q elati sunt, ac uociferant sæpe in certamine pertinaces, & qui animalia, quæ nocent gallinis, non modo pertimescant, sed ẽt pro gallinis propugnent. Nec tñ sequendum in seminio legendo tanagricos, ac medicos, & chalcidicos, qui sine dubio sunt pulchri, & ad præliandũ inter se maxime idonei, sed ad partus sunt steriliores. Si ducẽtas alere uelis, locus septus attribuendus, in quo duæ caueæ cõiunctæ magnæ cõstituendæ, quæ spectent ad exorientẽ uersus, utræq; in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores, altitudine paulo humiliores. Vtrisq; fenestræ latitudine tripedali, & eo pede altiores è uiminibus factæ raris, ita ut lumen pbeant multum neq; per eas qcquã ire intro possit, qđ nocere solet gallinis. Inter

duas ostium sit, qua gallinarius curator earum ire possit. In ca-
ueis crebræ perticæ traiectæ sint, ut oēs sustinere possint gallinas.
Contra singulas perticas in pariete exculpta sint cubilia earum,
ante sit (ut dixi) uestibulum septum, in quo diurno tpe esse pos-
sint, atq; in puluere uolutari. Præterea sit cella grandis, in qua
curator habitet, ita ut in parietibus circum omnia posita sint cu-
bilia gallinarum, aut exculpta, aut affixa firmiter. Motus enim
cū incubant nocet. In cubilibus, cum parturient, acus substernen
dum, cū pepererint, tollere substramen, & recens aliud subijcere,
quod pulices, & cætera nasci solent, quæ gallinam conquiescere
non patiūtur, ob quā rem oua aut inæquabiliter maturescūt, aut
consenescunt. Quæ uelis incubet, negant plus uigintiqnq; opor-
tere oua incubare, q̄uis propter fœcunditatem pepererit plura.
Optimum eē partum æquinoctio uerno, ad autūnale, itaq; quæ
ante, aut postea nata sunt, & ēt prima eo tpe, non supponēda,
& ea, quæ subijcias, potius è uetulis, q̄ è pullastris, & quibus su-
bijcias rostra aut ungues non habeant acutos, quæ debēt potius
in concipiendo occupatæ esse q̄ in cubādo. Appositissimæ ad par
tum sunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonina subijci-
es, cum iā decem dies pauonina fouere cœpit, tum deniq; gallina
cea subijcere, ut unà excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni
dies opus sunt, pauoninis ternoueni. Eas includere oportet, ut di
em, & noctem incubent, præterq̄ mane & uespere dum cibus, ac
potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpositis ali
quot, ac uertere oua, ut æquabiliter concalefiāt. Oua plena sint,
atq; utilia, necne, animaduerti aiunt posse, si demiseris in aquā,
quod inane natat, plenum desidit. Qui (ut hoc intelligant) cō-
cutiunt, errare, quod in eis uitales uenas confundūt. In ijs idem
aiunt, cum ad lumen sustuleris, quod perlucet, id esse ob inane.
Qui hæc uolūt diutius seruare, pfricāt sale minuto, aut muria,
atq; ita sinūt tres aut q̄tuor horas, eaq̄; abluta cōdūt in furfures
aut acus. In supponendo oua obseruant, ut sint numero īparia.
Oua, q̄ incubātur, si habeant in se semē pulli, curator quatriduo
postq̄ incubari cœperint, intelligere pōt, si contra lumen tenuit,
& purū uniusmodi esse aīaduerterit, putant eijciendū, & aliud
subijciendū. Excusos pullos subducendū ex singulis nidis, et subij-
ciendū ei, quæ habeat paucos. Ab eaq̄;, si reliqua sint oua pauci
ra, tollēda, et subijciēda alijs, q̄ non dū excuderint, et minus ha-

bent triginta pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciẽdum. Obijciendum pullis diebus quindecim primis mane subiecto pulvere (ne rostris noceat terra dura) polentam mistam cum nasturcij semine, & aqua aliquanto ante facta intrita, & ne tũ deniq; in eorum corpore turgescat, aqua prohibẽdum. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, è capite, & è collo eorum crebro eligendi pedes, Sæpe.n. propter eos consenescunt. Circum caueas eorum incendẽdũ cornu ceruinum, ne qua serpens accedat, quarum bestiarum ex odore solent interire. Prodigendi in solem, & sterquilinium, ut se uolutare possint, quod ita alibiliores fiunt. Neque pullos tantum, sed omne ὀρνιθοβοσκεῖον cum æstate, tũ utiq; cum tempestas est, molle, atq; apricum eligi debet intẽto supra rete, quod prohibeat eas extra septa uolare, & in eas inuolare extrinsecus accipitrem, aut quid aliud. Euitare item caldorẽ, & frigus oportet, quod utrunq; his aduersum. Cum iam pinnas habebunt, consuefaciendum, ut unam aut duas gallinas sectentur. Cæteræ ut potius ad pariendum sint expeditæ q̃ in nutricatu occupatæ. Incubare oportet incipe secundũ nouam lunã, quod ferè q̃ ante, pleraq; nõ succedunt. Diebus ferè uiginti excudunt. De q̃busuillaticis (q̃m uel nimiũ dictum) breuitate reliqua compensabo. Gallinæ rusticæ sunt in urbe raræ, nec ferè mansuetæ sine cauea uidentur Romæ, similes facie non his uillaticis gallinis nostris, sed Africanis aspectu, ac facie incontaminata. In ornatibus publicis solent poni cum psitacis, ac merulis albis item alijs id genus rebus inusitatis. Neq; ferè in uillis oua, ac pullos faciunt, sed in syluis. Ab his gallinis dicit̃ insula Gallinaria appellata, quæ est in mari thusco secundum Italiam contra montes Ligusticos, uintimillium albingaunium, alij ab his uillaticis inuectis à nautis ibi feris factis procreatis. Gallinæ africanæ sunt grãdes, uariæ, gibberæ, quas μελεαγρίδας appellant græci. Hæ nouissimæ in triclinium ganearium introierunt è culina propter fastidium hominum. Veneunt propter penuriam magno. De tribus generibus, gallinæ saginantur maxime uillaticæ. Eas includunt in locũ tepidum, & angustum, & tenebrosum, quod motus earum, & lux pinguitudini inimica, electis ad hanc rem maximis gallinis, nec continuo his, quas melicas appellant falsò, quod antiqui ut thetinthelim dicebãt, sic medicam melicam uocabãt. Hæ primo dicebantur quia ex Media propter magnitudinem erant allatæ,

quæq; ex

quæq; ex his generatæ postea propter similitudinẽ. Amplas oẽs ex his, euulsis ex alis pinnis, et cauda farciunt turundis ordeaceis partim admistis ex farina loliacea, aut semine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obseruantes ex quibusdam signis, ut prior sit concoctus, q̃ secundum dent. Dato cibo, tum perpurgãt caput nequos habeant pedes, rursus eas concludunt. Hoc faciunt usque ad dies uigintiquinq;. Tum deniq; pingues fiunt. Quidã ex triticeo pane intrito in aquam misto uino bono, & odorato farciunt, ita ut diebus uiginti pingues reddant, ac teneras. Si in farciẽdo nimio cibo fastidiunt, remittendum in datione pro portione, sic ut decem primis ꝓcessit, in posterioribus, ut diminuat eadem ratione, ut uigesimus dies, & primus sit par. Eodem modo palumbes farciunt, ac reddunt pingues.

De anseribus. Cap. IX.

TRANSI inquit Axius nunc in illud genus, quod uos philograeci uocatis ἀμφίβιον, quod non est ulla uilla, ac terra cõtentum, sed requirit piscinas, quas, quia ibi anseres aluntur, noĩe χηνοβοσκεῖον appellatis. Horum greges Scipio. Metellus, & M. Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius inquit, ita greges comparauit anserum, ut hos quinq; gradus obseruaret, quos in gallinis dixi. Hi sunt de genere, de fœtura, de ouis, de pullis, de sagina. Primum iubebat seruum in legẽdo obseruare, ut eẽnt ampli, & albi, quod plerunq; pullos similes sui faciunt. Est enim alterũ genus uarium, quod ferum uocatur, nec cum his libenter congregatur, nec æque fit mansuetus. Anseribus ad admittendũ tempus aptissimum est à bruma, ad pariendum, & incubandũ à Cal. Martij usq; ad solstitium. Saliunt ferè in aqua, dũ se mergunt in flumen, aut piscinam. Singulæ non plus quater in anno pariunt. Singulis ubi pariunt, faciũdum haras quadratas circũ binos pedes, & semipedem. Eis substernendum palea. Notandũ earum oua aliquo signo, quod aliena non excudunt. Ad incubãdum supponunt plerunq; nouem, aut undecim. Qui hoc minus septem, qui hoc plus quindecim. Incubat tempestatibus dies triginta, tepidioribus uigintiquinque. Cum excudit, quinq; diebus primis patiuntur esse cũ matre. Deinde quotidie serenũ cum est, producunt in prata in piscinas, aut paludes, hisq; faciunt haras supra terrã aut subtus, in quis non includãt plus uicenos pullos.

Easq; cællas prouident ne habeant in solo humorem, sed habeãt molle substramen è palea, alia ue qua re, né ue eò accedere possint mustellæ, aliæ ue bestiæ, quæ noceant. Anseres pascunt in humidis locis, ubi pabulum serunt, quod aliquem fructum ferat, seruntq; his herbam, quæ uocatur seris, quod ea aqua tacta etiam cum est arida, fit uiridis. Folia eius decerpentes dant, ne si comederint, ubi nascitur, aut obterẽdo perdant, aut ipsi cruditate pereant. Voraces enim sunt natura. Quo temperãdum ijs, qui propter cupiditatem sæpe in pascendo si radicem prenderint, quam educere uelint è terra, obrumpunt collum. Perimbecillum enim id, ut caput molle. Si hæc herba non est, dãdum ordeum, aut frumentum aliud. Cum est tempus farraginis, dãdum ut in satu seris dixi. Cum incubant, ordeum his intritum in aqua apponendum. Pullis primum biduo polenta, aut ordeum apponitur, tribus proximis nasturtium uiride consectum minutatim ex aqua in uas aliquod. Cũ autem sunt inclusi in haras, aut speluncas, ut dixi, uictui obijciunt his polentam ordeaceam, aut farraginẽ, herbam ue teneram aliquã concisam. Ad saginãdum eligũt pullos circiter sexquimense qui nati sint, eos includunt in saginario, ibiq; polentam, & pollinem aqua madefacta dant cibum, ita ut perinde se saturent. Secundum cibum large ut bibãt faciunt potestatẽ. Sic curati circiter duobus mensibus fiunt pingues quotcũq; sumpserunt. Locus solet purgari, quod ipsi amãt locum purum, neq; ipsi ullum, ubi fuerint, relinquunt purum.

De anatibus. Cap. X.

QVI autem uolunt greges anatũ hr̃e, & constituere νεοσσοτροφεῖον, primum locũ, quis est facultas, eligere oportet palustrem, quod eo maxime delectãtur, si id non, potissimum ibi, ubi sit naturalis aut lacus, aut stagnum, aut manufacta piscina, quò gradatim descendere possint. Septũ altum eẽ oportet, ubi uersentur, ad pedes. XV. ut uidistis ad uillã Sei, quod uno ostio claudatur, circũ totũ parietem intrinsecus crepido lata, in qua secundũ parietem sint tecta cubilia, ante ea uestibulũ exæquatũ tectorio opere testaceo. In eo ꝑpetua canalis in quã et cibus ponit̃, et immittitur aqua, sic. n. cibum capiunt. Omnes parietes tectorio leuigantur, ne feles, alia ue quæ bestia introire ad nocendũ possit, id septum totum rete grãdibus maculis integitur, ne eò inuolare

aquila possit, ne ue ex ea euolare anas. Pabulum his datur triticum, ordeũ, uinacei, uuæ, nõnunquã ẽt ex aqua cammari, et quædã huiusmodi aquatilia. Quæ in eo septo erunt piscinæ, in eas aquã large influere oportet, ut semper recens sit. Sunt itẽ non dissimilia alia genera, ut querquedulæ, phalarides, sic ꝑdices, quæ, ut Archelaus scribit, uoce maris audita, concipiunt. Quæ ut superiores, neq; propter fœcunditatem, neq; propter suauitatem saginãtur, sed sic pascendo fiunt pingues. Quod ad uillaticarum pastionum primum actum pertinere sum ratus, dixi.

De leporibus. Cap. XI.

INTEREA redit Appius, & percunctanti, nos ab illo, et ille à nobis quid esset dictum, ac factũ, Appius sequitur inquit, actus secũdi generis, affictitius ad uillã qui solet eẽ, ac nomine ãtiquo à parte quadã leporarium appellatum. Nam neque solum lepores in eo includũtur sylua, ut olim in iugero agelli, aut duobus, sed etiam cerui, aut capreæ in iugeribus multis Q. Fuluius leporarium dicitur habere in Tarquiniensi septum, iugerum. XL. in quo sunt inclusa non solum ea, quæ dixi, sed etiam oues feræ, etiã hoc maius hic in statonensi, & quidã in locis aliis. In Gallia uero transalpina. T. Pompeius tantum septum uenationis, ut circiter trigintamillia passuum locum inclusum habeat. Prætereain eodem consepto habere solet, de animalibus coclearia, atq; aluearia, atq; etiã dolia, ubi habeat glires conclusos. Sed hoꝝ omniũ custodia incrementum, et pastio aperta, præterquam de apibus. Quis enim ignorat septa è maceriis, ita esse oportere in leporario, ut tectorio tecta sint, & sint alta. Alterũ ne feles, aut meles, alia ue quæ bestia intrare possit, alterum ne lupus trãsilire. Ibiq; esse latebras, ubi ĩterdiu lepores delitescant in uirgultis, atq; herbis, & arbores patulis ramis, quæ aqlæ impediãt conatus. Quis itẽ nescit, paucos si lepores mares in fœminas intromiserit, breui tempore fore ut impleatur? tanta fœcunditas huius quadrupedis. Quatuor enim modo si intromiseris in leporarium, breui solet repleri. Fit enim sæpe cum habent catulos recentes, alios ĩ uẽtre habere reperiãtur. Itaq; de his Archelaus scribit, annorum quot sint siquis uelit scire, inspicere oportere foramina naturæ, quod sine dubio alius habet alio plura. Hos quoq; nuper institutum ut saginarent pleraq;, cum exceptos è leporario cõcludãt in

caueis, & loco clauso faciant pingues. Eorum ergo tria genera ferè sunt. Vnum Italicum hoc nostrũ pedibus primis humilibus posterioribus altis, superiore parte pulla, uentre albo, auribus lõgis, qui lepus dicitur cum prægnans sit, tamen concipere. In Gallia transalpina, & Macedonia fiunt permagni. In Hispania, et in Italia mediocres. Alterius generis est, quod in Gallia nascitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quod toti candidi sunt. Hi raro perferuntur Romam. Tertij generis est, quod in Hispania nascitur, similis nostro lepori ex quadam parte, sed humile, quem cuniculum appellant. Lucius Aelius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quod leuipes esset. Ego arbitror à græco uocabulo antiquo, quod eo Aeoles Bœotij leporem appellabant. Cuniculi dicti ab eo, quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateãt in agris. Horum omnium tria genera, si possis, in leporario habere oportet, duo enim utiq; te habere puto, & quod in Hispania annis ita fuisti multis, ut inde te cuniculos persecutos credam.

De apris. Cap. XII.

APROS quidem hr̃e posse in leporario, nec magno negotio tibi est, captiuos, & cicures, qui ibi nati sint, & pingues solere fieri scis inq̃ Axi. Nam quẽ fundum in Thusculano emit hic Varro, à M. Pisone uidisti ad buccinam inflatam certo tp̃e apros, & capreas cõuenire ad pabulum, cũ è superiore loco è palestra effunderetur apris glans, capreis uicia aut q̃d aliud. Ego uero inq̃t ille apud Q. Hortensiũ cum in agro laurenti essem, ibi istuc magis τραγικῶς fieri uidi. Nã sylua erat (ut dicebat) supra quinquaginta iugerũ maceria septa, q̃d non leporariũ, sed θηριοτροφεῖον appellabat. Ibi erat locus excelsus, ubi triclinio posito cœnabamus. Quintus Orphea uocari iussit, qui cũ eò uenisset cum stola, et cithara, & cãtare eẽt iussus, bucinã inflauit, ubi tanta circũfluxit nos ceruoꝝ, aproꝝ, & ceterarũ quadrupedũ multitudo, ut nõ minus formosum mihi uisum sit spectaculum, q̃ in circo maximo ædilium non sine africanis bestijs cum fiunt uenationes.

De cochleis. Cap. XIII.

AXIVS tuas partes (inquit) subleuauit Appius ò Merula noster. Quod ad uenationẽ pertinet, breuiter secundus transactus

est actus. Nec de cocleis, ac gliribus quæro, quod reliquum est, neq; enim magnum emolumentum esse potest. Non istuc tam simplex est inquit Appius, q̃ tu putas ò Axi noster. Nã & idoneus sub dio sumendus est locus cocleariis, quem totum circũ aqua claudas, ne quas ibi posueris ad partum, non liberos earum, sed ipsas quæras. Aqua inquam cludendæ, ne fugitiuarius sit parandus locus. Is melior, quem & non coquit sol, & tangit ros. Qui si naturalis non est, ut ferè non sunt in aprico loco, neq; habeas in opaco, ubi facias, ut sunt sub rupibus, ac mõtibus, quorum alluant radices lacus, ac fluuii, manufacere oportet rosidum, q fit, si adduxeris fistulam, & in eam papillas imposueris tenues, quæ eructent aquam, ita ut in aliquem lapidem incidat, ac late dissipet. Paruus his cibus opus est, & is sine administratore. Et hũc dum serpit, non solum in area reperit, sed etiam si riuus non prohibet in parietes stantes inuenit. Deniq; ipsæ exgruminãtes ad propalam uitam diu producunt, cum ad eam rem pauca laurea folia interiiciant, & aspergant furfures non multos. Itaq; cocus has uiuas an mortuas coquat, plerunq; nescit. Genera coclearum sunt plura, ut minutæ albulæ, quæ afferuntur è reatino, & maximè quæ de illyrico apportantur, & mediocres, quæ ex Africa afferuntur. Non quod in his regionibus quibusdam locis, eæ magnitudinibus non sint dispariles, nam & ualde amplæ sunt, quædã ex Africa, quæ uocantur solitanæ, ita ut earum calices quadrantes octoginta capere possint, & sic in aliis regionibus eædẽ inter se collatæ & minores sunt, & maiores. Hæ in fœtura pariunt innumerabilia. Earum semen minutum, ac testa molli, diuturnitate obdurescit, magnis insulis in areis factis, magnum bolum deferunt æris. Has quoq; saginare solent ita, ut ollam cũ foraminibus incrustent sapa, & farre, ubi pascantur, quæ foramina habeat, ut intrare aer possit. Viuax enim earum natura.

De gliribus. Cap. XIIII.

GLIRARIVM autem dissimili ratione habetur, q̃d non aqua, sed maceria locus sepitur. Tota lepide, aut tectorio intrinsecus incrustatur, ne ex ea erepere possit. In eo arbusculas esse oportet, quæ ferant glandem, quæ, cum fructum non ferunt, intra maceriam iacere oportet glãdem, & castaneã, unde saturi fiant. Facere his caueas oportet laxiores, ubi pullos parere possint. Aquã

oportet esse tenuem, quod ea non utuntur multum, & aridũ locum quærunt. Hi saginantur in dolijs, quæ etiam in uillis habēt multi, quæ figuli faciunt multo aliter, atq; alia, quod in lateribus eorum semitas faciunt, & cauum, ubi cibum constituant. In hoc dolium addunt glandē, aut nuces iuglandes, aut castaneā. Quibus i tenebris, cũ cumulatim positũ ē ĩ dolijs, fiũt pingues.

De apibus. Cap. XV.

APPIVS, Igitur relinquitur, inquit, de pastione uillatica tertius actus de piscinis. Quid tertius inquit Axius? An quia tu solitus es in adolescentia tua domi mulsum non bibere ꝓpter parsimoniam, nos mel negligemus? Appius nobis, uerum dicit inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, & duabus sororibus essem relictus, quarum alteram sine dote dedi Lucullo, à quo hæreditate me cessa primum, et primus mulsum domi meæ bibere cœpi ipse, cum interea nihilominus penè quotidie in conuiuio omnibus darem mulsum. Præterea meum erat non tuum, eas nouisse uolucres, quibus natura plurimum ingenij, atq; artis tribuit, itaq; eas melius me nosce, q̃ te, ut scias, de incredibili earum auium natura audi, Merula, ut cætera fecit, ἱστορικῶς, quæ sequi meliturgi soleant, demonstrabit. Primum apes nascuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaq; Archelaus in epigrammate ait eas esse.

βοὸς φθινομένης πεποιημένα τέκνα. Idem.
ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ μόσχων δὲ μέλισσαι.
ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις. μόσχοι δὲ μελισσῶν.

Hæ apes nõ sunt solitaria natura, ut aquilæ, sed ut hoĩes. Quod si hoc faciunt ēt graculi, at non idem quod hic, societas operis, & ædificiorum, quod illic non est. Hic ratio, atq; ars, ab his opus facere discunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria. n. harum cibus, domus, opus, neq; idem quod cibus cera, neq; quod ea mel, nec quod mel domus, nã in fauo cella ex angulis totidem, quot habet ipsa pedes (quod geometræ ἑξάγωνον fieri in orbi rotũdo ostendunt) ut plurimum loci includant. Foris pascũtur, intus fauos melle farciunt, quod dulcissimum q̃dem est & dijs, & hominibus acceptũ, quod fauus uenit in altaria, & mel ad principia conuiuij, & in secundã mensam administratur. Hæ ut hominũ ciuitates, quod hic est & rex, & imperiũ, et societas, q̃d sequunt̃

omnia pura. Itaq; nulla harũ assidit in loco inquinato, aut eo, qui male oleat, neq; ẽt in eo, qui bona olet unguẽta, itaq; his unctus qui accesserit, pungunt. Non ut muscæ liguriunt, qđ nemo has uidet (ut illas) in carne, aut sanguine, aut adipe. Ideo modo considunt, in quo est sapor dulcis, minime maleficæ, quod nullius opus uellicans facit deterius. Neq; ignaua, ut non ei, q eius opus conetur disturbare, resistat. Neq; tñ nescia suæ imbecillitatis, quæ cum cã musarum esse dicantur uolucres, q; & siquando displicatæ sunt, cymbalis, & plausibus, numero reducunt in locum unũ. Et ut his dijs Helicona, atq; olympon attribuerunt hoĩes, sic his floridos, & incultos natura attribuit montes. Regem suũ sequuntur quocũq; it, & fessum subleuant, et si nequit uolare, subcollãt, quod eũ seruare uolunt. Neq; ipsæ sunt insicientes, nec nõ oderũt inertes. Itaq; impetẽtes à se eijciunt fucos, quod hi neq; adiuuãt, & consumunt mel. Quos uocificantes plures persequunt̃. Etiam paucæ extra ostium aluei obthurant oĩa, qua uenit inter fauos spiritus, quã ἐριθάκην appellant græci. Omnes ut in exercitu uiuunt, atq; alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & ut colonias mittunt. Hiq; duces conficiunt quædã ad uocem ut imitatione tubæ, tũ id faciunt, cũ inter se signa pacis, ac belli habeant. Sed ò Merula Axius noster ne, dũ hæc audit, physicã addiscat, quod de fructu nihil dixi, nũc cursu lampada tibi trado. Merula, de fructu inqt, hoc dico, qđ fortasse an tibi satis sit Axi, authorem habeo nõ solum, qui aluearia sua locata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, sed ẽt hunc Varronẽ nostrũ, quẽ audiui dicẽtem, duos milites se habuisse in Hispania fratres ueianios ex agro falisco locupletes, qbus cũ à patre relicta esset parua uilla, et agellus nõ sanè maior iugero uno, hos circũ uillam totã alueariũ fecisse, et hortũ habuisse, ac reliquũ thymo, et cythiso obseuisse, et apiastro, qđ alij μελίφυλλον, alij μελισσόφυλον, qdã μέλινον appellãt. Hos nunq̃ minus, ut peræque ducerent dena millia sextertia ex melle recipere esse solitos, tum eos & uelle expectare, ut suo potius tp̃e mercatorem admitterẽt, quã celerius alieno. Dic igitur inqt Merula, ubi et cuiusmodi facere me oporteat aluearĩu, ut magnos capiã fructus. Ille. μελιττῶνας ita facere oportet, quos alij μελιττροφεῖα appellãt, eãdẽ rẽ qdã mellaria. Primũ secundũ uillã, potissimũ ubi nõ resonẽt imagines. Hic. n. sonus harum fugæ causam existimatur esse. Præterea procerũ esse

oportet aere temperato, neq; æstate feruido, neq; hyeme non aprico, ut spectet potissimum ad hybernos ortus, quæ propè se loca habeat ea ubi pabulum sit frequens, & aqua pura. Si pabulũ naturale non est, ea oportet dominum serere, quæ maxime sequuntur apes, ea sunt, rosa, serpyllũ, apiastrũ, papauer, faba, lens, pisum, ozymũ, cyperũ, medica, & maxime cythisum, qđ ualẽtibus utilissimum est. Et enim ab æquinoctio uerno florere incipit, & permanet ad alterum equinoctiũ autumni. Sed ut hoc aptissimũ ad sanitatem apiũ, sic ad mellificium thymum. Propter hoc siculum mel fert palmã, qđ ibi thymũ bonum, et frequens est. Itaque q̃dã thymum contundũt in pila, & diluunt in aqua tepida, ea cõspergunt oĩa seminaria consita apium cã. Quod ad locũ ptinet, hoc genus potissimũ eligendum iuxta uillam, non quod nõ in uillæ porticu quoq; quidam (quo tutius essent) aluearia collocarint. Aluos ubi sint, alij faciunt ex uiminibus rotundas, alij è ligno, ac corticibus. alij ex arbore caua, alij fictiles, alij ẽt ex ferulis quadratas longas pedes circiter ternos, latas pedem, sed ita uti cum parum sit qua compleant, eas coangustent, ne in uasto loco & inani despõdeant animũ. Hæc oĩa uocant à mellis alimonio, aluos, quas ideo medias uidentur facere angustissimas, ut figurã imitentur earum. Fictiles fimo bubulo obliniunt intus, & extra ne asperitate absterreantur, easq́; aluos, ita collocant in mutilis parietis, ut ne agitentur, ne'ue inter se contingant. Cũ in ordinẽ sint positæ, sic interuallo interposito, alterum, & tertiũ ordinem infra faciunt, & aiunt potius hinc demi oportere, q̃ addi quartum. Media aluo, in qua introeãt apes, faciunt foramina parua dextra, ac sinistra. Ad extrema, qua mellarij fauum eximere possint. opercula imponũt aluis. Optimæ fiunt corticæ, deterrimæ fictiles, qđ & frigore hyeme, et æstate calore uehementissime cõmouentur. Verno tpe, & æstiuo ferè ter in mense mellarius inspicere debet fumigans leuiter eas, & à spurcitijs purgare aluũ, & uermiculos eijcere. Præterea ut animaduertat, ne reguli plures existant inutiles. n. fiunt propter seditiones, et, ut quidã dicunt, tria genera cũ sint ducum in apibus, niger, ruber, uarius (ut scribit Menecrates) dũo niger, & uarius, q ita melior, ut expediat mellario cũ duo sunt eadẽ aluo, interficere nigrũ, quẽ scit cũ altero rege esse seditiosum, et corrũpere aluum, quod fuget, aut cũ multitudine fuget. De reliq̃s apibus optima est parua, uaria, rotun-

da. Fur, qui uocatur ab alijs fucus, alter est, lato uentre. Vespa, quæ similitudinem habet apis, neq; socia est operi, & nocere solet morsu, quam apes à se secernunt. Eæ differunt inter se, quæ feræ, & cicures sunt. Nunc feras dico, quæ in syluestribus locis pascitant, cicures, quæ in cultis. Syluestres minores sunt magnitudine, & pilosæ, sed opifices magis. In emendo emptorē uidere oportet ualeant, an sint ægræ. Sanitatis signa, si sunt frequentes in examine, & si nitidæ, & si opus, quod faciunt, est æquabile, ac leue. Minus ualentium signa, si sunt pilosæ, & horridæ, ut puluerulentæ, nisi opificij eas urget tempus. Tū enim propter laborem asperantur, & macescunt. Si transferēdæ sunt alui in alium locum, id facere diligenter oportet, & tempora, qbus id potissimum facias, animaduertendū, & loca, quò transferas, idonea ꝓuidendum. Tempora, ut uerno potius q̄ hyberno, ꝙ hyeme difficulter consuescunt, quò sunt translatæ manere, itaq; fugiunt plerunq;. Si è bono loco transtuleris eò, ubi idonea pabulatio non est, fugitiuæ fiunt. Nec si ex aluo in aluum in eodem loco trajcias, negligenter faciendū. Sed & ea aluus in qua transituræ sunt apes, apiastro perfricāda, ꝙ illicium hocillis, & faui melliti ītus ponendi, à faucibus non longe, ne si nō animaduerterint inopiā escæ habuisse dicātur. At cū sunt apes morbidæ ꝓpter primores uernos pastus, q ex floribus nucis grecæ, & cornu fiunt, cæliacas fieri dicunt, atq; urina pota refici. De his ꝓpolim uocant, è quo faciunt ad foramen introitus protectū in aluum maxime æstate. Quam rem etiā noīe eodē medici utunt in emplastris. Propter quam rem ēt carius in sacra uia, q̄ mel uenit. Erythacen uocant, quo fauos extremos inter se cōglutinant, qđ est aliud melius ꝓpoli, itaq; in hoc uim esse illiciendi. Quo circa examen ubi uolūt cōsidere, eū ramum, aliam'ue quā rem obliniūt hoc, admisto apiastro. Fauus est, quē fingunt multicauatū è cera, cū singula caua sena latera habeāt, quot singulis pedes dedit natura. Neq; quæ afferunt ad quatuor res faciendas propolim, erythacen, fauum, mel, ex ijsdem oībus rebus carpere dicunt simplex ministeriū, qđ è malo punico, & asparago cibū carpant solum, ex olea arbore ceram, è fico mel, sed non bonum. Duplex ministerium præberi, ut è faba, apiastro, cucurbita, brassica cerā, & cibum. Nec nō aliter duplex, quod fit è malo, & pyro syluestri, cerā, & mel. Item aliter duplex, ꝙ è papauere ceram, et mel. Triplex ministerium

quoq; fieri uti ex nuce græca, & è lapsana cibũ, mel, cerã. Itẽ ex alijs floribus ita carpere, ut alia ad singulas res sumant, alia ad plures. Nec non ẽt aliud discrimen sequant̃ in carptura, aut eas sequat̃, ut in melle, qđ ex alia re faciunt liqdum mel, ut ex sišeris flore, ex alia cõtra, spissum, ut è rore marino. Sic ex alia re, ut è fico mel insuaue, è cythiso bonũ, è thymo optimum. Cibi ps quoq; potio, & ea his aqua liqda, unde bibant, esse oportet, eamq; propinquã, quæ præterfluat, aut in aliquẽ locum influat, ita ut nẽ altitudine descendat duos, aut tres digitos, in qua aqua iaceant testæ, aut lapilli, ita ut extent paulũ, ubi assidere, & bibere possint. In qua diligenter habenda cura, ut aqua sit pura, quod ad mellificiũ bonum uehementer ꝓdest. Quod nõ oĩs tempestas ad pastũ prodire lõgius patitur, præparãdus his cibus, ne tũ melle solo cogant̃ uiuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igit̃ ficorũ pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congijs sex, quas coctas in offas propè apponũt. Alij aquã mulsam in uasculis propè ut sit curãt. In quã addunt lanã purpureã, per quã sugant uno tpe, ne potu nimiũ impleãtur, aut ne incidãt in aquã. Singula uasa ponũt ad aluos singulas, & hac supplent̃. Alij ficum, & uuã passam cum pinserunt, affundunt sapa, atq; ex eo factas offas apponũt. Id tempestatibus, & hyeme cũ in pabulum ꝓcedere nõ possunt. Cũ examẽ exiturũ est, qđ fieri solet, cũ adnatæ prospere sunt multæ, ac ꝓgeniẽ ueteres emittere uolũt in coloniã, ut olim crebro Sabini factitarunt propter multitudinẽ liberorũ, duo solent præire signa. Vnũ, qđ superioribus diebus maxime uespertinis multæ ante foramen (ut uuæ) aliæ ex alijs pẽdent cõglobatæ. Alterꝝ, ꝙ cum iã euolaturæ sunt, aut ẽt inceperunt, consonãt uehementer, ꝑinde ut milites faciunt, cũ castra mouẽt, quæ primo tum exierunt in conspectu uolitant, reliquas quæ non dum congregatæ sunt expectantes, dum conueniãt. Cum à mellario id fecisse sunt animaduersæ, iaciundo in eas puluerem, & circum tinniendo ære, ꝑterritas quò uoluerit ꝑducet. Nõ lõge inde ramum, uel qd aliud oblinunt erithace, atq; apiastro, cæterisq; rebus, quibus delectant̃. Vbi cõsederunt, afferunt aluũ propè eisdẽ illicijs illitã intus, et ꝓpè apposita, fumo leui circũdato cogũt eas intrare. Vt in nouã coloniã cũ introierint, ꝑmaneãt adeo libẽter, ut ẽt si proximã posueris illam aluũ, unde exierunt tũ nouo domicilio potius sint cõtentæ. Quod ad pastiones ꝑtinere sum ra

tus, quã dixi, nunc iã cuius cã adhibetur ea cura, de fructu dicã.

De apium fructu. Cap. XVI.

EXIMENDORVM fauorum signũ sumunt ex ipsis, cum plenas aluos habent, & cũ illos geminauerint, ex apibus coniecturã capiunt si intus faciunt bombum, & cum intro eunt, ac foras, trepidant, & si opercula alui cũ remota sint, fauorũ foramina obducta uident̃ mellis membranis. Cum sunt repleti melle, in eximendo quidã dicunt oportere nouẽ partes tollere, decimã relinquere. Quod si oẽ eximas, fore ut discedant. Alij hoc plus relinquunt, q̃ dixi, ut in aratis q faciunt restibiles segetes, plus tollunt frumenti ex interuallis, sic in aluis, si nõ quotannis eximas, aut nõ quoq; multum, & magis his assiduas habeas apes, et magis fructuosas. Eximendorũ fauorum primum tempus esse putãt uergiliarũ exortu. Secundum æstate exacta, ante q̃ totus exoriat̃ arcturus. Tertium post uergiliarum occasum, & ita si fœcunda sit aluus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquat̃, si uero aluus non sit fertilis ubi quid eximat̃, exẽptio cũ est maior, neq; uniuersam, neq; palã facere oportet, ne deficiant animum. Fauorum, qui eximuntur, siqua pars mellis nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præsecatur. Prouidendum ne infirmiores à ualentioribus opprimãtur. Eo enim minuitur fructus. Itaq; imbecilliores secretas subijciunt sub alterum regem. Quæ crebrius inter se pugnabũt, aspergi eas oportet aqua mulsa. Quo facto non modo desistunt pugna, sed ẽt conferciunt se lingentes, eo magis si mulso sunt aspersæ, quo propter odorem auidius applicant se, atq; obstupescunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac subsidit aliqua pars, suffumigãdum, & propè fumus apponẽdus bene olentiũ herbarũ maxime apiastri, & thymi. Prouidendũ uehemẽter ne ꝑpter æstũ, aut ꝑpter frigus dispereant. Siquando subito imbri in pastu sunt oppressæ, aut frigore subito ante q̃ ipsæ ꝑuiderint (id forè quod accidit raro, ut decipiantur) & imbris guttis uberius offensæ iacent ꝓstratæ, & afflictæ, colligendũ eas in uas aliquod, et reponendum in tecto loco, ac tepido, ꝑno ad meridiẽ q̃maxime tẽpestate bona, et uas ipm cinere facto è siliceneis lignis infricãdũ paulo plus caldo q̃ tepidiore. Deinde concutiendũ leuiter, ut manu nõ tangas & ponẽdæ in sole. Quæ.n. sic cõciliatæ concaluerũt, restituunt se,

ac reuiuiscunt, ut solet similiter fieri in muscis aqua necatis. Hoc faciundum secundum aluos, ut reconciliatæ ad suum quæq; opus & domicilium redeant.

De piscinis. Cap. XVII.

INTEREA redit ad nos Pauo, & si uultis inquit anchoras tollere, latis tabulis sortitio fit tribuum, accepti sunt à præcone renunciari quem quæq; tribus fecerint ædilem. Appius confestim surgit, ut ibidē candidato suo gratularetur, ac descēderet in hortos. Merula, Tertium actum de pastionibus uillaticis postea inquit tibi reddam Axi. Consurgentibus illis, Axius mihi, respectantibus nobis, ꝙ & candidatum nostrum uenturū sciebamus, Non labores inquit hoc loco discessisse Merulam. Reliqua enim ferè mihi sunt nota. Quod cum piscinarum genera sint duo, dulcium, & salsarum, alterum apud plebem, & sine fructu, ubi lymphæ aquā piscinis nostris uillaticis ministrant. Illæ autem maritimæ piscinæ nobilium, quibus Neptūnus, ut aquā, sic & pisces ministrat, magis ad oculos ptinent, q̄ ad uesicam, & potius marsupium domini exinaniunt, q̄ replent. Primum. n. ædificant̄ magno, secūdo implentur magno, tertio aluntur magno. C. Hirrius circum piscinas suas, ex ædificijs duodenamillia sextertia capiebat. Eam oēm mercedem escis, quas dabat piscibus, consumebat. Non mirum. Vno tpe enim memini hunc Cæsari sex millia murenarum mutua dedisse in pondus, & propter piscium multitudinem quadragies sextertio uillam uenisse. Quare nostra piscina ac mediterranea plebeia recte dicit̄ dulcis, & illa amara. Quis enim nostrum non una contentus est hac piscina? Quis contra, maritimas non ex piscinis singulis plures coniunctas habet? Nam ut Pausias, et cæteri pictores eiusdem generis loculatas magnas habēt arculas, ubi diuersi colores sint discreti, sic hi loculatas habent piscinas, ubi dispares disclusos habeant pisces, quos perinde ut sacri sint, ac sanctiores quàm illi in Lydia, quos sacrificanti tibi Varro ad tibicinem græcum gregatim uenisse dicebas ad extremum litus, atq; arā, ꝙ eos capere auderet nemo, cū eodem tpe insulas ludinorum ibi corrosas uidisses. Sic hos pisces nemo cocus in ius uocare audet. Qu. Hortensius familiaris noster, cum piscinas haberet magna pecunia ædificatas ad baulos, ita sæpe cū eo ad uillā fui, ut illum sciā semꝑ in cœnā pisces puteolos mittere

emptum solitum. Neq; satis erat eum nō pasci piscinis, nisi eos ipse pasceret ultro. Ac maiorem curam sibi haberet, ne eius esurirēt mulli, q̈ ego habeo, ne mei in rosea esuriant asini, & qdē utraq; re, & cibo, & potione, cum nō paulo sumptuosius, q̈ ego his ministret uictum. Ego enim uno seruulo, ordeo nō multo, aqua domestica, meos multinumos alo asinos. Hortensius primum q ministrarent piscatores habebat complures, qui pisciculos minutos aggerebant frequenter, ut à maioribus absumerentur. Praeterea salsamenta in eas piscinas emptitia coniiciebat, cum mare turbaretur, uti per tempestatē suis piscibus è macello cetariorũ uti è mari obsonium praeberet, cum neq; euerriculo illi in litus educere possent uiuam saginā plebeiae coenae pisces. Celerius uoluntate Hortensij ex equili educeres rhedarios, ut tibi haberes, mulos, quàm è piscina barbatum mullum. At inquit ille, non minor cura eius erat de aegrotis piscibus, q̈ de minus ualentibus seruis. Itaq; minus laborabat, ne seruus aeger, q̈ aquam frigidam biberent sui pisces. Etenim hac incuria laborare aiebat. M. Lucullum, & piscinas eius despiciebat, q᷑ aestiuaria idonea non haberet, ac in residem aquam, & locis pestilentibus habitarent pisces eius. Contra ad Neapolim L. Lucullus, postea quam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas, quae reciprocae fluerent, ipse Neptuno non cederet de piscatu, factum esse enim ut anatos pisces suos uideatur propter aestus eduxisse in loca frigidiora, ut appuli solent pecuarij facere, q᷑ propter calores in montes sabinos pecus ducunt. In Baiano autem tanta ardebat cura, ut architecto permiserit, ut suam pecuniam consumeret, dummodo perduceret specus è piscinis in mare, obiectaculo quo aestus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam introire, ac redire rursus in mare posset, ac refrigerare piscinas. Nos haec. At strepitus à dextra, & eccum recta candidatus noster designatus aedilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in capitoliũ prosequimur, ille inde eundo suam domum, nos nostram. Opinionis nostrae sermonē de pastione uillatica summatim hunc, quem exposui, habeto.

FINIS.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA CAPITA LIB. I.

Præcepta, quæ sequantur, qui rusticari uelint. Cap. I.
Qualiter dispositus fundus maxime probet. Cap. II.
Quæ præcipue respiciendo agro ante quàm ematur, notanda sunt. Cap. III.
De salubritate regionum. Cap. IIII.
De aqua. Cap. V.
De positione uillæ. Cap. VI.
De diuisione mēbroꝝ uillæ & primū de granarijs. Cap. VII.
De torcularibus. Cap. VIII.
De cortinalibus & apothecis uini. Cap. IX.
Quæ circa uillā facienda sunt. Cap. X.
De officijs patrisfamilias. Cap. XI.
De pecore, & pecorum magistris. Cap. XII.
Qualis corpaturæ mācipia, cuiq; opi cōtribuēda sunt. C. XIII

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Terrā nec senescere, nec fatigari, si stercoret. Cap. I.
Quot sunt genera terreni. Cap. II.
Quæ cura adhibēda sit bubus ab opa disiunctis. Cap. III.
Quo anni tpe campi arādi sint, & qūo. Cap. IIII.
Exilis terra quomodo stercoretur. Cap. V.
De generibus seminum. Cap. VI.
De generibus leguminum. Cap. VII.
Quod sit seminandi tempus. Cap. VIII.
Quot seminū modios iugerū postulet, et medicinæ seminū. C. 9.
Quod solum cuiq; legumini cōueniat. Cap. X.
De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena fœno græco, eruo, & cicera. Cap. XI.
Quemadmodum, & quot operis unumquodq; frumentum, & legumen colatur. Cap. XII.
Pro modo cuiusq; agri quot opæ designent. Cap. XIII
Quæ legumina aruis nocēāt, quæq; prosint. Cap. XIIII.
De generibus stercoris. Cap. XV.
Quibus temporibus agri stercorādi sunt. Cap. XVI.
Quemadmodum ex aruo prata fiant. Cap. XVII.

Quemadmodum facta prata colantur. Cap. XVIII.
Quẽadmodũ succisum fœnũ tractari, et cõdi debeat. Ca. XIX.
De area constituenda. Cap. XX.
De messe facienda, & de tritura. Cap. XXI.
Quæ p ferias liceat agricolæ, et quæ nõ liceat facere. Ca. XXII.

CAPITA LIBRI TERTII.

Quod genus uitis cõueniat cuiq; solo & statui cœli. Cap. I.
Quæ uites suburbanis regionibus ad escam conferendæ sunt. Cap. II.
Nihil magis rusticis cõuenire, q̃ uitem colere. Cap. III.
Quæ obseruare decet, q uineas instituit. Cap. IIII.
Quali solo, & q̃uo uitiarium faciundũ sit. Cap. V.
Qualis et ex qbus partibus uitis malleolus legẽdus sit. Ca. VI.
Quomodo fœcũditatẽ uitis explores. Cap. VII.
Quæ spectanda sit qualitas in eo solo, quod uineis destinaueris. Cap. VIII.
Quomodo amineas feraces facias. Cap. IX.
Ex qua uitis parte semina eligenda sunt. Cap. X.
Quæ spectãdæ qualitates ĩ eo solo, qđ uineæ destinaueris. c. XI.
Quæ Iulius græcinus tradiderit de terra uineali. Cap. XII.
Quomodo terra pastinetur. Cap. XIII.
Quot modis uitis ponet, aut in puincijs, aut in Italia. C. 14.
Meliorẽ esse positionẽ pastinato solo q̃ nouali. Cap. XV.
Quæ mẽsura pastinãdi soli abũde sit uineis. Cap. XVI.
Quemadmodũ, & quo tpe uitis serenda sit. Cap. XVII.
Quæ obseruare debet qui uitem ponit. Cap. XVIII.
Quàm longus debet esse malleolus. Cap. XIX.
Quo genera uitium ponenda sint. Cap. XX.
Vtrũ distinctis generibus uitiũ horti cõserendi sint. Cap. XXI.

CAPITA QVARTI LIBRI.

Contra opinionem Attici, & Celsi non esse satis altos scrobes bipedaneos uineaticis seminibus. Cap. I.
Non oportere uiniradicis duos palos uestire, sed singula semina singulis adminiculis esse contribuenda. Cap. II.
Nouam consitionem uineæ, nisi magna, & assidua cultura adiuuetur, celeriter interire. Cap. III.

Prosterni uitem in scrobem, & recuruatam, usq; ab imo solo re/
ctam calamo applicari oportere. Cap. IIII.
A consitione omnibus mensibus fodiendum, & curandũ ne her/
bæ nascantur, & uiuiradices ad unam materiam redigen/
dos. Cap. V.
De pãpinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. Cap. VI.
Tempestiuãm esse pampinationem, qua digito palmites deijciũ/
tur. Cap. VII.
Per autumnum ablaqueandã esse uineã. Cap. VIII.
Quemadmodũ ablaqueata uinea putet. Cap. IX.
Quod sit optimum tempus putandi. Cap. X.
Quomodo malleolus resecandus sit. Cap. XI.
Quemadmodũ pedanda sit uinea, & de canterio. Cap. XII.
Quomodo uitis alliganda sit. Cap. XIII.
Malleolis iugũ imponendum, & quàm alte canterius alleuan/
dus sit. Cap. XIIII.
Quemadmodum nouella uinea frequentanda est, & propagi/
nes faciendæ sint. Cap. XV.
Quo tempore uiuiradix transferenda sit. Cap. XVI.
Quomodo iugum faciendum sit. Cap. XVII.
Quomodo in hortulos uineæ diuidẽdæ sint. Cap. XVIII.
De positione iugi, & quatenus à terra leuandũ. Cap. XIX.
De cura, & mõ alligandarũ uitium. Cap. XX.
Nouella uinea quomodo putãda sit. Cap. XXI.
Quẽadmodũ ueteranæ uineæ restituãtur. Cap. XXII.
Quemadmodũ eædem putentur. Cap. XXIII.
Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut sequi
debeat. Cap. XXIIII.
De figura falcis uineaticæ. Cap. XXV.
De cura adminiculandæ, iugãdæq; uineæ. Cap. XXVI.
Quæ bonus uinitor in cõstituta iam uinea uitare, aut sequi de/
beat. Cap. XXVII.
Quũ pãpinari, & quot fossuris uinea excoli debeat. Cap. 28.
De inserendis uitibus, & insitione tuẽda. Cap. XXIX.
De rõne pedaminũ, uiminũ, et de salicto. Cap. XXX.
De genista. Cap. XXXI.
De arundinetis. Cap. XXXII.
De castaneis, & castanetis. Cap. XXXIII.
CAPITA

CAPITA QVINTI LIBRI.

Quemadmodũ datas formas agroꝝ metiri debeas. Cap. I.
De uarijs agroꝝ formis, & eoꝝ dimensionibus. Cap. II.
Inter uites pãgendas quot pedes relinquẽdi sint. Cap. III.
De cultura prouincialium uinearum. Cap. IIII.
Repetitio eoꝝ q̃ dicta sunt ꝑ singula genera. Cap. V.
De ulmarijs faciendis. Cap. VI.
De arbusto gallico. Cap. VII.
De generibus olearum. Cap. VIII.
De seminarijs oliuarum faciendis. Cap. IX.
De arboribus pomiferis. Cap. X.
De insitione arborum. Cap. XI.
De cythiso. Cap. XII.

CAPITA SEXTI LIBRI.

De bubus parandis, atq; emendis, earũq; forma. Cap. I.
De bubus domandis. Cap. II.
De boum cura, & cibarijs. Cap. III.
De uitijs boum, & medicinis. Cap. IIII.
Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. Cap. V.
Quod remedium adhibet boui cruditate laborãti. Cap. VI.
Quo remedio sedatur dolor uentris, & intestinorum pecoris. Cap. VII.
De uitiosis incrementis linguæ. Cap. VIII.
De febre boum. Cap. IX.
De tussi boum. Cap. X.
Suppurationis remedia. Cap. XI.
Claudicanti boui, quod remediũ adhibeatur. Cap. XII.
Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. Cap. XIII.
Ad exulcerationẽ pulmonis, & palati tumorẽ. Ca. XIIII.
Ad talũ, seu ungulã læsam remedia. Cap. XV.
Ad conuulsos armos, et cornua præfracta. Cap. XVI.
Ad ictus serpentis, & noxioꝝ animalium. Cap. XVII.
Remedia ad haustam hirudinem. Ca. XVIII.
De machina faciẽda, qua clausa iumenta curentur. Cap. XIX.

De tauri forma. Cap. XX.
De forma uaccæ. Cap. XXI.
Quot annis delectus faciendus. Cap. XXII.
De conseptis, & stabulis faciendis. Cap. XXIII.
Quæ ætas idonea ad admissuram. Cap. XXIIII.
Remedia ad lumbricos uitulorum. Cap. XXV.
De castrandis uitulis. Cap. XXVI.
De equis. Cap. XXVII.
De ætate admissarij, & qs pullus generetur. Cap. XXVIII.
De indole, & forma equi. Cap. XXIX.
De cura, & medicina equorum. Cap. XXX.
Ad tussim. Cap. XXXI.
Ad intertriginem, & scabiem. Cap. XXXII.
Ad muscas, & oculorum dolores. Cap. XXXIII.
Ad fastidia ciboꝝ, & labē pestiferā remedia. Ca. XXXIIII.
De equarum rabie. Cap. XXXV.
De mulis. Cap. XXXVI.
Ad temperandā sæuitiā admissarij in libidinē furētis. Cap. 37.
De medicinis eorum. Ca. XXXVIII.

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

De asello. Cap. I.
De ouibus emendis, tuendisq;. Cap. II.
De arietibus eligendis. Cap. III.
De ouibus tectis. Cap. IIII.
Medicinæ pecoris ouilli. Cap. V.
De caprino pecore. Cap. VI.
De medicina caprarum. Cap. VII.
Casei faciendi ratio. Cap VIII.
De suibus, & eorum medicinis. Cap. IX.
De medicina suum. Cap. X.
De castratione suum. Cap. XI.
De canibus. Cap. XII.
De morbis, & medicinis canum. Cap. XIII.

CAPITA OCTAVI LIBRI.

De uillaticis pastionibus. Cap. I.
De gallinaꝝ gñibus, gallis cohortalibus parādis. Cap. II.

De gallinarijs constituendis. Cap. III.
De cibarijs gallinarum. Cap. IIII.
De seruandis, & supponendis ouis. Cap. V.
De ouis. Cap. VI.
De gallinis farciendis. Cap. VII.
De palũbis, et colũbis farciendis, et colũbarijs cõstituẽdis. Ca. 8.
De alendis turturibus. Cap. IX.
De turdis educandis. Cap. X.
De pauonibus educandis. Cap. XI.
De numidicarũ, & rusticarũ gallinarũ educatione. Cap. XII.
De auibus, quas græci ἀμφίβια, & latini du/
plicis uitæ appellant. Cap. XIII.
De anseribus educandis, et anserario constituendo. Ca. XIIII.
De anatibus, querquedulis, & similibus. Cap. XV.
De piscinis, & piscibus alendis. Cap. XVI.
De positione piscinæ. Cap. XVII.

CAPITA NONI LIBRI.

De uiuarijs faciendis, et includẽdis pecudibus feris. Cap. I.
De apibus. Cap. II.
Quot genera sint apũ, & quod ex ijs optimũ. Cap. III.
Quales pastiones, et q̃ situs pastionũ apium esse debeat. Cap. 4.
De sedibus apum eligendis. Cap. V.
De uasis alueorum probandis. Cap. VI.
Quemadmodum aluei collocandi sint. Cap. VII.
De comparandis apibus, & quemadmodum syl/
uestria examina capiantur. Cap. VIII.
Quemadmodum uernacula examina obseruantur,
& in aluos condantur. Cap. IX.
Quæ sit forma regis apum. Cap. X.
Quomodo apum paucitas emendetur. Cap. XI.
De condẽdo examine, et eius fuga inhibẽda. Cap. XII.
Remedia apum laborantium morbo. Cap. XIII.
Quid quoq; tempore faciant apes, & quid earum cu/
rator facere debet. Cap. XIIII.
De melle conficiendo, & quando castrari debent
alui. Cap. XV.
De cera facienda. Cap. XVI.

LIBER DECIMVS CARMINA CONTINET DE CVLTV HORTORVM.

CAPITA VNDECIMI LIBRI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præposito. Cap. I.
Quid quoq; mense faciendum sit, temporibus accommodando opera. Cap. II.
Prosa de cultu hortorum, & herbis hortensibus. Cap. III.

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

Cura rei domesticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. Cap. I.
Quemadmodum tractare debeat penora, siue cællaria. Cap. II.
Distributio instrumenti, et suppellectilis. Cap. III.
Quæ & qualia uasa parare debeat penoribus, & salgamis condiendis. Cap. IIII.
Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. Ca. V.
Quomodo muria dura fiat. Cap. VI
Quæ p quatuor anni tpa herbæ, & quõ cõdiant. Cap. VII.
Oxygala quomodo fiat. Cap VIII.
Conditura lactucæ. Cap. IX.
Cæpæ, pyrorum, & malorum, cæterorumq; pomorum compositio. Cap. X.
De mella facienda, qua in conditurіs utunt. Cap. XI.
De aqua mulsa facienda. Cap. XII.
De caseo in usus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis. Cap. XIII.
De malis, & pyris in sole siccandis. Cap. XIIII.
De ficis aridis. Cap. XV.
De uuis passis faciendis, & sorbis seruandis. Cap. XVI.
De aceto ficulneo faciendo. Cap. XVII.
Quæ præparanda sint uindemiæ. Cap. XVIII.
De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. Cap. XIX.
De sapa, & defruto coquendis. Cap. XX.

De defruto, quod adijcitur in uinũ ad uetustatẽ. Cap. XXI.
Picis liqdæ alterũ medicamen, quo mustũ cõdias. Cap. XXII.
De picæ, qua utunt Allobroges ad conditurã uini picati. C.23.
De picæ nemeturica ad condituras. Cap. XXIIII.
De aqua salsa, uel muria ad uina cõdienda. Cap. XXV.
Remedia acæscentis uini. Cap. XXVI.
De uino dulci faciendo. Cap. XXVII.
De alijs salubribus cõditurarũ generibus. Cap. XXVIII.
Quemadmodum mustum semper dulce tanquam recens permaneat. Cap. XXIX.
Optima uini curatio, & remedia lãguentis uini. Cap. XXX.
Siquod aĩal in mustũ ceciderit, et interierit, remedia. C. XXXI.
Vinum ex marrubio. Cap. XXXII.
Vinum scylliten. Cap. XXXIII.
De aceto scyllitico. Cap. XXXIIII.
Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo fiat. Cap. XXXV.
De musto tortiuo. Cap. XXXVI.
Vinum simile græco facere. Cap. XXXVII.
Vinum myrtiten quomodo facias. Ca. XXXVIII.
Passum quemadmodum fiat. Cap. XXXIX.
Lora optima quomodo fiat. Cap. XL.
Mustum lixiuum quomodo fiat. Cap. XLI.
De conditura cydoniorum. Cap. XLII.
De caseo condendo. Cap. XLIII.
Vuæ ollares quemadmodũ cõponantur, et seruentur. Cap. 44.
Mala granata quemadmodũ seruentur. Cap. XLV.
Mala orbiculata, sextiana, melimela, & alia genera quomodo seruentur. Cap. XLVI.
De conditura inulæ. Cap. XLVII.
Sampsa quemadmodum fiat. Cap. XLVIII.
De epityro. Cap. XLIX.
Nigræ oliuæ conditura. Cap. L.
Sirapa quomodo fiat. Cap. LI.
Oleum quemadmodum fiat. Cap. LII.
De oleo gleucino. Cap. LIII.
Oleum ad unguenta quẽadmodũ facias. Cap. LIIII.
De salsura suillæ carnis. Cap. LV.

Rapa, & napos quemadmodum condias. Cap. LVI.
Sinapim quemadmodum facias. Cap. LVII.
Oleris atri, & siseris radicem quemadmodũ cõdias. Cap. 58.
Moretum, oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodum componas. Cap. LIX.

CAPITA LIBRI DE ARBORIBVS.

De uitiario faciendo. Cap. I.
Qualia semina, et quando legas. Cap. II.
Queadmodũ semina eligas, & de habitu terræ. Cap. III.
De generibus uinearum. Cap. IIII.
Quemadmodum uites coli debeant. Cap. V.
De resecanda uinea uetere & propaganda. Cap. VI.
De propagatione. Cap. VII.
De insitionibus fructuosis, quæ uites fœcundas faciunt. Cap. 8.
Vt una complura genera acinorum habeat. Cap. IX.
Vindemiam quomodo putes. Cap. X.
De pampinatione. Cap. XI.
De fossura. Cap. XII.
Ne rubigo uineam uexet. Cap. XIII.
Ne formica uitem ascendat. Cap. XIIII.
Ne sorices, aut uolucra uitem lædant. Cap. XV.
De arbustis. Cap. XVI.
De oliuetis. Cap. XVII.
De pomario constituendo. Cap. XVIII.
De scrobibus faciendis. Cap. XIX.
Quomodo semina legas. Cap. XX.
Quando ficus serenda sit. Cap. XXI.
De nuce serenda. Cap. XXII.
De malo punica serenda. Cap. XXIII.
De pyro. Cap. XXIIII.
De malis serendis. Cap. XXV.
De insitione arborum. Cap. XXVI.
Quod omnium generum surculi, omnibus arboribus inseri possint. Cap. XXVII.
De cythiso. Cap. XXVIII.
De salice, & genesta, & arundine. Cap. XXIX.
De uiola, & rosa. Cap. XXX.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

SAEPENVMERO CIVITATIS nostræ principes audio culpantes modo agrorum infœcunditatẽ, modo cœli permulta iã tempora noxiam frugibus intemperiẽ, quosdam etiam prædictas querimonias uelut ratione certa mitigantes, quod existiment ubertate nimia prioris æui defatigatum, & effœtum solum neqre pristina benignitate præbere mortalibus alimẽta. Quas ego causas Publi Siluine procul à ueritate abesse certũ habeo, quod neq; fas est existimare humi naturã, quã primus ille mundi genitor ꝑpetua fœcũditate donauit, quasi quodã morbo sterilitate affectam, neq; prudentis est credere tellurem, quæ diuinam, & æternã iuuentam sortita cõmunis omnium parens dicta sit, qa & cuncta peperit semper, et deinceps paritura sit, uelut hoĩem consenuisse. Nec posthæc reor intemꝑantia cœli nobis ista, sed nostro potius accidere uitio, q rem rusticam pessimo cuiq; seruoꝝ uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maioꝝ nostroꝝ optimus quisq; optime tractauerit. Atqui ego satis mirari nõ possum qd ita dicendi cupidi seligant oratorem, cuius imitentur eloquentiam, mensurarũ, & numeroꝝ modum rimantes placitæ disciplinæ cõsectentur magistrũ, uocis, & cantus modulatorẽ, nec minus corporis gesticulatorẽ scrupulosissimæ requirant saltationis, ac musicæ rõnis studiosi. Iamq; q ædificare uelint, fabros & architectos aduocent, q nauigia mari cõcredere, gubernandi peritos, q bella moliri, armoꝝ, & militiæ gnaros, et ne singula persequar, ei studio, quod quis agere uelit, cõsultissimũ rectorem adhibeat. Deniq; animi sibi quisq; formatorem, præceptoremq; uirtutis è cœtu sapientium arcessat. Sola res rustica, quæ sine dubitatione ꝓxima, & quasi consanguinea sapiẽtiæ est, tam discentibus egeat, q̃ magistris. Adhuc.n. scholas Rhetorum, et (ut dixi) geometraꝝ, musicorumq;, uel quod magis mirandũ est, cõtemptissimorũ uitioꝝ officinas gulosius cõdiendi cibos, et luxuriosius fercula struẽdi, capitumq;, & capilloꝝ concinnatores nõ solum eẽ audiui, sed

& ipse uidi Agricolationis neq; doctores qui se profiterent, neq; discipulos cognoui. Cum ẽt si prædictarum artium professoribus ciuitas egeret, tamen sicut apud priscos florere posset respu. Nam sine ludicris artibus, atq; etiam sine causidicis olim satis felices fuere, futuræq; sunt urbes. At sine agricultoribus nec consistere mortales, nec ali posse manifestum est, quo magis prodigij simile est, q̃d accidit, ut res corporibus nostris, uitæq; utilitati maxime conueniens minimam usq; in hoc tempus consumationẽ haberet, idq; sperneret genus amplificandi, retinendiq; patrimonij, quod omni crimine caret. Nã cætera diuersa, & quasi repugnãtia dissident à iustitia. Nisi æquius existimamus cepisse p̃dam ex militia, q̃ nobis nihil sine sanguine, et cladibus alienis affert. An bellũ posis, maris, et negociationis alea sit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terrestre animal homo, uentorum, & maris obiectus iræ, se fluctibus audeat credere, semperq; ritu uolucrũ, longinqui litoris peregrinus. ignotũ pererret orbẽ? An fœneratio probabilior sit ẽt his inuisa, qbus succurrere uidet? Sed ne caninum quidẽ (sicut dixere ueteres) studium p̃stantius locupletissimum quenq; adlatrãdi, & cõtra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis ẽt concessum intra mœnia, & in ipso foro latrociniũ? An honestius duxerim mercenarij salutatoris mendacissimum aucupium circũuolitãtis limina potẽtiorum, somniumq; regis sui rumoribus augurantis, neq;.n. roganti quid agatur intus r̃ndere serui dignantur. An putem fortunatius à cathenato repulsum ianitore sæpe nocte sera foribus ingratis adiacere, miserrimoq; famulatu per dedecus, fascium decus, & imperiũ profuso tñ patrimonio mercari? Nã nec gratuitæ seruituti, sed donis repẽditur honor, q̃ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (ut dixi) unũ genus liberale, & ingenuũ rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius p̃cepta si uel temere ab indoctis, dum tñ agrorum possessoribus, antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterent res rusticæ. Nam industria dominorum cum ignorantiæ detrimentis multa pensaret. Nec quorum cõmodũ ageretur, tota uita uellent imprudentes negocij sui conspici, eoq; discendi cupidiores agricolationẽ pernoscerent. Nunc & ipsi p̃dia nostra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus peritissimum quenq; uillicũ facere, uel si nescium, certe quenq; uigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, addiscat. Sed siue fundum lo

cuples mercatus est, è turba pedissequorum, lecticariorumq; defe-
ctissimum annis, & uiribus in agrum relegat (cum istud opus
non solum scientiam, sed & uiridem ætatem cum robore corpo-
ris ad labores sufferendos desideret) siue mediarum facultatũ domi-
nus ex mercenarijs aliquem iam recusantem quotidianum illud
tributum, qui uectigalis esse non possit, ignarum rei, cui præfutu-
rus est, magistrum fieri iubet. Quæ cum animaduertam sæpe me-
cum retractans, ac recogitans, q̃ turpi consensu deserta exoleue-
rit disciplina ruris, uereor, ne flagitiosa, & quodammodo puden
da, ingenuis aut inhonesta sit. Verum cum plurimis monimẽtis
scriptorum admonear apud antiquos nostros fuisse gloriæ curam
rusticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obsessi consulis, et ex
ercitus liberator, ab aratro uocatus ad dictaturam uenerit, ac rur
sus fascibus depositis, quos festinantius uictor reddiderat, q̃ sum-
pserat imperator, ad eosdem iuuencos, & quatuor iugerum aui-
tum hærediolum redierit. Itemq;. C. Fabritius, & Curius Den-
tatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis ac
cepta, quæ uiritim diuidebantur captiui agri, septem iugera, nõ
minus industriæ coluerit, q̃ fortiter armis quæsierat. Et ne singu-
los intempestiue nunc persequar, cum tot alios Romani generis
intuear memorabiles duces hoc semp duplici studio floruisse, uel
defendendi, uel colendi, patrios, quæsitos'ue fines) intelligo luxu-
riæ, & delitijs nostris pristinum morem, uirilemq; uitam displicu
isse. Omnes enim (sicut. M. Varro iam temporibus auorum cõque-
stus est) patres familiæ falce, & aratro relictis intra murum cor-
repsimus, & in circis potius, ac theatris, q̃ in segetibus, & uine-
tis manus mouemus, attonitiq; miramur gestus effœminatorũ,
quod à natura sexum uiris denegatum muliebri motu mentian-
tur, decipiantq; oculos spectantiũ. Mox deinde ut apti ueniamus
ad ganeas, quotidianam cruditatem laconicis excoquimus, &
exucto sudore sitim quærimus, noctesq; libidinibus, & ebrietati-
bus, dies ludo, uel somno consumimus. Ac nosmetipsos ducimus
fortunatos, quod nec orientem solem uidemus, nec occidentem,
itaq; istam uitam socordem persequitur ualetudo. Nam sic iuue-
num corpora fluxa, & resoluta sunt, ut nihil mors mutatura ui-
deat. At mehercule uera illa Romuli proles assiduis uenatibus,
nec minus agrestibus operibus exercitata, firmissimis præualuit
corporibus, ac militiã belli, cum res postulauit, facile sustinuit du-

rata pacis laboribus, semperq; rusticam plebem præposuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra consepta morarentur, q̃ qui foris terram molirentur, ignauiores habitos, sic eos, qui sub umbra ciuitatis intra mœnia desides cunctarentur, q̃ qui rura colerent administrarent'ue opera colonorum segniores uisos. Nundinarum ẽt conuentus manifestum est propterea usurpatos, ut nonis tantũmodo diebus urbanæ res agerentur, reliqs administrarent̃ rusticæ, illis .n. temporibus (ut ante iã diximus) proceres ciuitatis in agris morabantur, & cũ consilium publicũ desiderabatur, à uillis arcessebant̃ in senatum. Ex quo q eos euocabant, uiatores nominati sunt. isq; mos dum seruatus est perseuerantissimo colendorũ agrorum studio, ueteres illi Sabini Quirites, atauiq; Romani, quãquã inter ferrũ, & ignes, hostiisq; incursionibus uastatæ fruges, largius tñ condidere, q̃ nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaq; in hoc Latio & saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem suã docuerant, ibi nũc ad hastã locamus, ut nobis ex transmarinis prouincijs aduehat̃ frumentum, ne fame laboremus, & uindemias condimus ex insulis Cycladibus, ac regionibus beticis, galliisq;. Nec mirũ cum sit publice cõcepta, & cõfirmata iam uulgaris existimatio rẽ rusticã sordidum opus, & id esse negotium, quod nullo egeat magisterio præcepto'ue. At ego, cũ aut magnitudinẽ totius rei quasi quandã uastitatẽ corporis, aut partiũ eius uelut singulorum membrorum numerum recenseo, uereor, ne supremus ante me dies occupet, q̃ uniuersam disciplinã ruris possim cognoscere. Nam qui se in hac scientia perfectũ uolet profiteri, sit oportet rerũ naturæ sagacissimus, declinationũ mundi nõ ignarus, ut exploratũ habeat, quid cuiq; plagæ conueniat, qd repugnet, syderum ortus, & occasus memoria repetat, ne imbribus, uentisq; ĩminentibus opa inchoet, laboremq; frustret̃. Cœli, & anni præsentis mores intueatur, neq; enim semper eundẽ uelut ex præscripto habitũ gerunt, nec oĩbus ãnis eodem uultu uenit æstas, aut hyems, nec pluuium semper est uer, aut humidus autũnus. Quæ prænoscere sine lumine animi, & sine exqsitissimis disciplinis non quẽquam posse crediderim. Iam ipsa terræ uarietas, et cuiusq; soli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorum est discernere. Contẽplatio uero cunctarũ in ea disciplina partium qñ cuiq; contingit, ut & segetum, arationumq; perciperet usum, et uarias, dissimillimasq;

terrarum species pernoscæret, quarum nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, est laudabilis, in alijs pinguis rubrica melius rñdet, quibusdam (sicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcũditate uel robustissimum solũ uincunt. In Asia, Mysiaq; densa, & glutinosa terra maxime exuberat, atq; in his ipsis habere cognitũ qd recuset collis, qd campestris positio, qd cultus, quid syluester ager, quid humidus, et graminosus, quid siccus, et spurcus, rõne quoq; dispicere, & in arboribus, uinetisq;, quorũ infinita sunt genera, cõserendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conseruandisq;, qm̃ & hanc adsciuimus quasi agriculturæ partem, cum separata sit ab agricolatione pastoralis sciẽtia, nec ea tñ simplex. Quippe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulũ armentum, aliud pecus ouillum, & in eoipso dissimilem rõnem postulat tarentinum, atq; hirtũ, aliud caprinũ, & id ipsum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutũ, & setosum, quale est in Cilicia. Porculatoris uero, & subulci diuersa professio, diuersæ pastiones, nec eundẽ glabræ sues, densæq; cœli statũ, nec eandem educationẽ, cultũ'ue quærunt. Et ut à pecoribus recedam, quorũ in parte auium cohortalium, & apium cura posita est, qs tanti studij fuit, ut super ista, quæ enumerauimus, tot nosset species insitionum? tot putationum? tot pomorũ, holerũq; cultus exercere? tot generibus ficorũ, sicut rosarijs impẽderet curã, cum à plerisq; ẽt maiora negligantur? quanquã & ista iam non minima uectigalia multis esse cœperunt. Nam prata, & salicta, genistæq;, & arundines quãuis tenuem nihilo minus aliquã desiderant industriã. Post hanc tam multarũ, tamq; multiplicium rerũ prædicationem non me p̃terit, si quem desideramus agricolã quemq; describimus, exegero à p̃ticipibus agrestiũ operũ, tardatum iri studia discentium, qui tã uariæ, tamq; uastæ scientiæ desperatione cõterriti nolent experiri, quod se asseq posse diffident. Verũtñ quod ĩ oratore iã M. Tullius rectissime dixit, par est eos, qui generi humano res utilissimas conquirere, & perpẽsas, exploratasq; memoriæ tradere concupierint, cuncta tentare. Nec si uel illa p̃stantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit instrumentum, confestim debemus ad otium, et inertiã deuolui, sed qđ sapienter sperauimus, perseueranter consectari. Summum .n. culmen affectantes satis honeste uel in secundo fastigio cõspiciemur.

An latiæ musæ non solos adytis suis Accium, & Virgiliũ recepe-re, sed eorũ & proximis, & procul à secundis sacras concessere sedes? Nec Brutum, aut Cœlium, Pollionem'ue cum Messala, & Catulo deterruere ab eloquentiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nã neq; ille ipse Cicero territus cesserat tonantibus Demostheni, Platoniq;, nec parens eloquẽtiæ deus ille Mæonius uastissimus fluminibus facundiæ suæ posteritatis studia restinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iã secula uidemus laborẽ suũ destituisse, qui Protogenẽ, Appellemq; cũ Parrasio mirati sunt. Nec pulchritudine Iouis olympii, Mineruæq; phidiacæ sequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lysippũ, Praxitelem, Policletũ, quid efficere, aut quousq; progredi possent. Sed in omni genere scientiæ, & summis admiratio, ueneratioq;, et inferioribus merita laus contingit. Accedit huc quod ille, quẽ nos perfectum eẽ uolumus agricolã, siquidẽ artis cõsumatæ non sit, & in uniuersa rerũ natura sagacitatem Democriti, uel Pythagoræ nõ fuerit consecutus, & in motibus astrorũ, uentorũq; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, et in pecoris cultu doctrinã Chironis, ac Melãpodis, et in agrorũ, soliq; molitione Triptolemi, aut Aristei prudẽtiam, multũ tñ profecerit, si usu Tremellios, Sasernasq;, & Stolones nostros æquauerit. Potest.n. nec subtilissima, nec rursus, quod aiunt, pingui Minerua res agrestis administrari. Nã illud procul uero est, quod pleriq; crediderunt, facillimam esse, nec ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil attinet plura nũc disserere, quãdoquidem cũctæ partes eius destinatis aliquot uoluminibus explicandæ sunt, quas ordine suo tunc demum persequar, cũ præfatus fuero quæ reor ad uniuersam disciplinam maxime ptinere.

Præcepta, quæ sequantur qui rusticari uelint. Cap. I.

QVI studium agricolationi dederit, antiquissima sciat hæc sibi aduocãda, prudentiã rei, facultatem impendẽdi, uoluntatẽ agẽdi. Nã is demum cultissimũ rus habebit (ut ait Tremellius) qui & colere sciet, et poterit, et uolet, neq;.n. scire, aut uelle, cui quã satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus faciendi, aut impẽdẽdi uolũtas profuerit sine arte, quia caput ẽ in omni negotio nosse, quid agẽdũ sit, maximeq; ĩ agricultura, ĩ qua uolũtas, facultasq; citra scientiã sæpe magnã dominis afferunt iacturã, cũ imprudenter facta opera frustrãtur ĩpensas. Itaq; diligens paterfamilias,

cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei familiaris augendæ, maxime curabit, ut et ætatis suæ prudẽtissimos agricolas de quaq; re consulat, et commentarios antiquorũ sedulo scrutet̃, atq; æstimet q̃d eorũ quisq; senserit, quid præceperit. An uniuersa quæ maiores prodiderunt, huius temporis culturæ respondeant, an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles authores cõperi persuasum habere longo æui situ qualitatem cœli, statumq; mutari, eorumq; consultissimum astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerẽtur, idq; etiam non spernẽdus author rei rusticæ Saserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro, quem de agricultura scriptum reliquit, mutatum cœli statum sic colligit, quod quæ regiones antea propter hyemis assiduam uiolentiam nullam stirpem uitis, aut oleæ depositã custodire potuerint, nunc mitigato iam, & intepescẽte pristino frigore largissimus oliuitatibus, liberiq; uindemys exuberent. Sed hæc siue falsa, seu uera rõ est, litteris astrologiæ cõcedatur. Cætera non dissimulanda erunt agrorũ cultori præcepta rusticationis, quæ cũ plurima tradiderint Pœni scriptores, multa tñ ab his falsò prodita coarguunt nostri coloni, sicut Tremellius, qui querens id ipsum tñ excusat, q̃ Italiæ, & Africæ solum, cœlumq; diuersæ naturæ nequeat eosdẽ prouentus hr̃e. Quæcunq; sunt aũt, quæ propter disciplinam ruris nostrorũ temporũ cum priscis discrepent, nõ deterrere debẽt à lectione discentem. Nam multo plura reperiunt̃ apud ueteres, quæ nobis probanda sint, q̃ quæ repudianda. Magna quippe est græcorũ turba de rusticis rebus p̃cipiens, cuius princeps celeberrimus uates non minimũ professioni nostræ contulit Hesiodus bœotius. Magis deinde eã iuuere fontibus orti sapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarentinus Architas, peripateticũ magister, ac discipulus Aristoteles cũ Theophrasto. Siculi quoq; non mediocri cura negotiũ istud prosecuti sunt Hieron, & Epicharmus discipulus, Philometor, et Attalus, Athenæ uero scriptorũ frequentiam pepererunt, è q̃s probatissimi authores Chæreas, Aristãdros, Amphilochus, Euphrõ, Chrestus Euphrõ is, nõ, ut multi putãt, Amphipolites, q̃ & ipse laudabilis habet̃ agricola, sed indigena soli attici. Insulæ quoq; curã istã celebrauerunt, ut testis est Rhodius, Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thasij. Vnius quoq; de septem Biantis illius populares Mænãder,

Diodorus in primis sibi uendicauerunt agricolationis prudētiā. Nec his cessere Milesij Bacchius, et Mnasseas, Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion colophonius, Hegesias maronites. Nā qdem Diophanes bithynius uticensem totū Dionysiū Pœni Magonis interpretē p multa diffusum uolumina, sex epitomis circūscripsit. Et alij tñ obscuriores, quorꝫ patrias non accepimus, aliquod stipendiū nostro studio contulerunt. Hi sunt Androtion, Aeschrion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius περί φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide p uirili pte tributū nobis intulerūt Lysimachus, et Cleobolus, Menestratus, Pleutiphanes, persis, Theophilus. Et ut agricolationē Romana tandē ciuitate donemus (nā adhuc istis authoribus græcæ gētis fuit) iā nunc. M. Catonē Censoriū illū memoremus, q eā latine loqui primus instituit. Post hūc duos Sasernas patrē, & filiū, q eā diligentius erudierūt, ac deinde Scrofam Tremelliū, qui eam eloquentē reddidit, et. M. Terentiū, q expoliuit, mox Virgilium, q carmine quoq; potentē fecit. Nec postremo quasi pædagogi eius meminisse dedignemur Iulij Higinij. Verūtamen, ut Carthaginiensem Magonē rusticationis parentē maxime ueneremur. Nā huius octo, & uiginti memorabilia illa uolumina ex senatusconsulto in latinū sermonē cōuersa sunt. Non minorē tñ laudem meruerunt nostrorꝫ tēporꝫ uiri Cornelius Celsus, et Iulius Atticus. Quippe Cornelius totū corpus disciplinæ qnq; libris cōplexus ē. Hic de una specie culturæ ptinentis ad uites singularem librū edidit. Cuius uelut discipulus duo uolumina similiū pceptorꝫ de uineis Iulius Græcinus composita facetius, et eruditius posteritati tradēda curauit. Hos igit Publi Siluine prius q̃ cū agricolatiōe contrahas, aduocato in consiliū, nec tñ sic mente dispositus uelut summā totius rei sententijs eorꝫ consecuturus, qppe eiusmodi scriptorꝫ monimenta magis instruunt, q̃ faciunt artificē. Vsus, et experientia dominantur in artibus, neq; est ulla disciplina, in qua nō peccādo discatur, nā ubi qd perperā administratum cesserit improspere, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectam uiā docētis magisterium. Quare nostra præcepta non cōsumare scientiam, sed adiuuare promittunt, nec statim quisquā compos agricolationis erit his perlectis rōnibus, nisi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula studiosis pmittimus, non profutura p se sola, sed cū alijs. Ac ne ista qdem præsidia, ut

diximus, nõ assiduus labor, et experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tm̃ pollent, q̃tum uel una præsentia domini, quæ nisi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cum abest impator, cuncta cessant officia, maximeq; reor hoc significantem pœnũ Magonẽ suoꝝ scriptoꝝ primordium talibus auspicatum sententijs. Qui agrũ parabit, domum uendat, ne malit urbanum, q̃ rusticum larem colere, cui magis cordi fuerit urbanũ domiciliũ, rustico prædio nõ erit opus, qđ ego præceptũ, si posset his temporibus obseruari, non immutarem. Nunc quoniam plerosq; nostrum ciuilis ambitio sæpe euocat, ac sæpius detinet euocatos, sequitur, ut suburbanum prædium commodissimum esse putem, quo ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori contingat. Nam qui longinqua ne dicam transmarina rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio suo, & quod grauius est uiui cedunt suis, quoniam q̃dem & illi tam longa dominorum distantia corrumpuntur, & corrupti post flagitia, quæ commiserunt, sub expectatione successoꝝ rapinis magis, q̃ culturæ student.

Qualiter dispositus fundus maxime probetur. Cap. II.

CENSEO igitur in propinquo agrum mercari, quò et frequẽter dominus ueniat, & frequentius se uenturum, q̃ sit uenturus, denũciet. Sub hoc.n.metu cũ familia uillicus erit in officio. Quicquid uero dabiť occasionis ruri moreť, q̄ non sit mora segnis, nec umbratilis, nã diligentẽ patremfamilias decet agri sui particulas oẽs, & omni tpe anni frequentius circumire, quo prudentius naturam soli siue in frondibus, & herbis, siue iam maturis frugibus cõtempletur, nec ignoret quicqđ in eo recte fieri poterit, nam illud uetus est, et Catonis, agrũ pessime mulctari, cuius dñs, qđ in eo faciendũ sit, nõ docet, sed audit uillicũ, quapropter uel à maioribus traditũ possidenti, uel empturo fundũ præcipua cura sit scire, qđ maxime regionis genus ꝓbetur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilẽ. Quod si uoto fortuna subscripserit, agrũ habebimus salubri cœlo, uberi gleba, ꝑte cãpestri, ꝑte alia collibus uel ad orientẽ, uel ad meridiẽ molliter deuexis, terrenisq;, alijs cultis atq; alijs syluestribus, et aspris, nec ꝓcul à mari, aut nauigabili flumine, quò deportari fructus, et ꝑ qđ merces inuehi possint. Cãpus ĩ prata, et arua, salictaq;, et arũdineta digestus, ædificio subiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut solis segetibus seruiant, q̃ tñ

modicæ sicis, ac pinguibus campis melius, q̃ præcipitibus locis proueniunt. Ideoq; etiam celsiores agri frumentarij planicies habere, & quammollissime deuexi, ac simillimi debent esse campestri positioni, alij deinde colles oliuetis, uinetisq;, & earum futuris pedamentis uestiantur, materiam, lapidemq;, si necessitas ædificandi coegerit, nec minus pecudibus pascua præbere possint. Tum riuos decurrentis in prata, & hortos, & salicta, uiuæ aquæ salientes demittant, nec absint greges armentorum, cæterorumq; quadrupedum culta & dumeta pascentium, sed hæc positio, quam desideramus, difficilis, et rara paucis cõtingit. Proxima est huic quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non paucissima.

Quæ præcipue respiciendo agro, ante quàm ematur, notanda sunt. Cap. III.

PORCIVS quidem Cato censebat in emendo agro præcipue duo esse consideranda, salubritatem cœli, & ubertatem loci, quorum si alterum deesset, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente esse captum, atq; eum ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli, nec rursus pestilẽti quamuis feracissimo pinguiq; agro, cum incertum sit an dominũ sinat ad fructus peruenire. Nam ubi sit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuum, sed & uitam colonorum esse dubiam, uel potius mortem quæstu certiorem. Post hæc duo principalia, subiungebat illa non minus intuenda, uiam, aquam, uicinum. Multum conferre agris iter commodum, primum, quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si uexationẽ uiæ non reformidet, deinde ad uehenda, & exportanda utensilia, quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impensas rerum inuectarum, quia minoris apportentur eò, quò facili nisu perueniatur. Nec non nihil esse etiam paruo uehi, si conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̃ tueri propria. Seruos quoq;, qui secuturi patremfamilias sint, non ægre iter pedibus ingredi, de bonitate aquæ ita omnibus clarum est, ut pluribus nõ sit differendum. Quis enim dubitet eam maxime probatam haberi, sine qua nemo nostrum uel prosperæ, uel aduersæ ualetudinis uitam proroget? de uicini commodo non est quidem certum, quem nonnũquam mors, aliæq; nobiscum diuersæ causæ mutãt.

Et ideo

Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam, qui tamen multũ uidentur errare, nam quemadmodum sapientis est fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est ipsum sibi malam facere fortunam, quod facit, qui nequam uicinum suis numis parat, cum, à primis cunabulis (si modo liberis parentibus est oriũdus) audisse potuerit
μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽, εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.
quod non solum de boue dicitur, sed etiam de omnibus partibus rei nostræ familiaris, adeo quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorum sedes suas profugerint, nisi aliter existimamus diuersum orbem gentes uniuersas petiisse relicto patrio solo, Achæos dico, et Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos, &, ut primordia nostra contingam, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, q̃ quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipsa hesperia detestabiles fuisse uicinos, nisi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis esse conterminus, aut Auentini montis incola, Palatinis ullum gaudium finitimis suis Cacus attulit. Malo enim præteritorum, q̃ præsentium meminisse, ne uicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem stare nostræ regionis, nec inuiolatũ seminarium, nec pedamenti quicq̃ adnexum uineæ, nec etiã pecudes negligentius pasci sinit. Iure igitur) q̃tũ mea fert opinio). M. Porcius talem pestem uitare censuit. Et in primis futurũ agricolam præmonuit, ne sua sponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiicimus, quod sapiens unus de septem in perpetuum posteritati pronunciauit μέτρον ἄριστον, Adhibẽdum modum, mensuramq; rebus, idq; ut non solum aliud acturis, sed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorum patiatur, emere uelit, nam huc pertinet præclara nostri poetæ sententia.
Laudato ingentia rura. Exiguum colito.
Quod uir eruditissimus (ut mea fert opinio) traditum uetus præceptum numeris signauit, quippe acutissimam gentem Pœnos dixisse cõuenit. Imbecilliorem agrum, q̃ agricolam esse debere, q̃m cum sit colluctandum cum eo, si fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, q̃ angustus eximie. Ideoq; post reges exactos liciniana illa

septena iugera, quæ plebis tr. uiritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, q̃ nũc nobis præbent amplissima ueruacta, tanta quidem Curius Dentatus, quem paulo ante retulimus, ꝓspero ductu parta uictoria ob eximiam uirtutem deferente populo premij nomine qnquaginta soli iugera supra consularem, triumphalemq́; fortunã putauit esse. Repudiatoq́; publico munere popular, hac plebeia mensura cõtentus fuit. Mox ẽt cum agrorum uastitatem uictoriæ nostræ, & internitiones hostium fecissent, criminosum tñ senatori fuit, supra qnquaginta iugera possedisse. Suaq́; lege. C. Licinius damnatus est, qđ agri modum, quẽ in magistratu rogatione tribunitia promulgauerat, ĩmodica possidendi libidine trãscendisset, nec magis qa superbũ uidebatur tm̃ loci detinere, q̃ quia flagitiosum quos hostis profugiendo desolasset agros, nouo more ciuem Romanum supra uires patrimonij possidendo deserere. Modus ergo, qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebit̃, tantum enim obtinendum est, q̃to est opus, ut emisse uideamur, quo potiremur, non quo oneraremur ipsi, atq; alijs fruendum eriperemus, more præpotentium, qui possidẽt fines gentium, quos ne circumire quoq; ualent, sed proculcandos pecudibus, & uastandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu crurum, & ergastulis tenent. Modus autem erit sua cuiq; moderata uoluntas, facultasq́;. Neq; enim satis est, ut iã prius dixi, possidere uelle, si colere non possis.

De salubritate regionum. Cap. IIII.

SEQVITVR deinceps cæsonianum præceptum, quo fertur usus etiam Cato, mercaturis agrum esse reuisendum sæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inspectione neq; uitia, neq; uirtutes abditas ostendit, quæ mox retractantibus facilius apparẽt. Inspectionis quoq; uelut formula nobis a maioribus tradita est. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus suo loco, cum de generibus terræ disseremus. In uniuersum tamen quasi testificandum, atq; sæpius prædicandum habeo, quod primo iam punico bello dux inclytissimus. M. Attilius Regulus dixisse memoratur, fundum, sicuti ne fœcundissimi quidem soli, cum sit insalubris, ita nec effœti, si uel saluberrimus sit, parandum, quod Attilius ætatis suæ agricolis maiore cum auctoritate suadebat ꝑitus usu. Nam pupiniæ pestilentis simul, & exilis agri cultorem fuisse

cum loquuntur historiæ. Quapropter cum sit sapientis non ubiq; emere, nec aut ubertatis illecebris, aut delitiarũ concinnitate decipi, sic uere industrij patrisfamilias est quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuosum, atq; utile, quoniam et grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pestifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem soli uincere potest. Hæc autem consequemur, si uerissimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti.

Ventos, & uarium cœli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusq;, habitusq; locorum.
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset.

Nec contenti tamen auctoritate uel priorum, uel præsentium colonorum nostra prætermiserimus exempla, nouaq;, quæ temptauerimus, experimenta. Quod etsi per partes nonnunquam dãnosum est, in summa tñ sit compendiosum, quod nullus ager sine profectu colitur, simul attentando possessor efficit, ut in id formetur, quod maxime præstare possit, ea res etiam feracissimos agros utiliores reddit. Itaq; nusquam experimentorum uarietas omittenda est. Longeq; etiam in pingui solo magis audendum, qm̃ nec laborem, nec sumptum frustratur effectus. Sed quoniam refert qualis fundus, & quomodo colatur, tũ uilla qualiter ædificetur, & q̃ utiliter, disponatur. Multos.n. deerrasse, memoria prodidit, sicut præstantissimos uiros. L. Lucullũ, & Q. Scæuolam, quorum alter maiores, alter minus amplas, q̃ postulauit modus agri, uillas extruxit, cum utrũq; sit cõtra rẽ familiarem. Diffusiora.n. cõsepta non solum pluris ædificamus, sed etiam impensis maioribus tuemur, at minora cum sunt, q̃ postulat fundus, dilabitur fructus, nam & humidæ res, & siccæ, quas terra progenerat, facile uitiãtur, si aut non sunt, aut propter angustias, incommoda sunt tecta, quibus inferãtur. Pro portione etiam facultatum, quãoptime paterfamilias debet habitare, ut & libentius rus ueniat, & degat in eo. Iucũdius utiq; uiro si ẽt matrona comitabit᷑, cuius ut sexus, ita animus est delicatior, q̃obrẽ amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur cũ uiro. Eleganter igit᷑ ædificet agricola, nec sit tamen ædificator, atq; areæ idem tantũ complectatur, quod ait Cato, q̃tum ne uilla fundum quærat, ne ue fundus uillam, cuius uniuersum situm qualem oporteat esse, nũc explicabimus, quod inchoatur ædificium, sicut salubri regione,

ita saluberrima parte regionis debet constitui, nam circunfusus aer, atq; corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarum. Sunt quædam loca, quæ solstitijs minus concalescunt, sed frigoribus hyemis intolerabiliter horrēt, sicut Thebas ferūt Bœotias. Sunt quæ tepent hyeme, sed æstate sæuissime candent, ut affirmant euboicam Calcidem. Petatur igitur aer calore, & frigore temperatus, quem ferè medius obtinet collis, quod neq; depressus hyeme pruinis torpet, aut torret æstate uaporibus, neq; elatus in summa montium perexiguis uētorum motibus, aut pluuijs omni tempore anni sæuit. Hæc igitur est medij collis optima positio, loco tamen ipso paululum intumescente, ne cum à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua. Caput. V.

SIT Autem uel intra uillam, uel extrinsecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumq; uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quæratur in uicino, quæ non sit haustus profundi, nō amari saporis, aut salsi, hæc quoq; si deficient, & spes arctior aquæ manantis coegerit, uastæ cisternæ hominibus, piscinæq; pecoribus instruantur, colligendæ aquæ tandem pluuiali, quæ salubritati corporis ē accommodatissima, sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in contectā cisternā deducatur, huic proxima fluens aqua è montibus oriunda, si per saxa præceps deuoluitur, ut est in guarceno campaniæ. Tertia putealis, uel collina, uel quæ non infima ualle reperitur. Deterrima palustris, quæ pigro lapsu repit. Pestilens, quæ in palude semper consistit. Hic idem tamen humor q̄uis nocentis naturæ, temporibus tamen hyemis edomitus imbribus mitescit, ex quo cœlestis aqua maxime salubris intelligitur, quod etiam uenenati liquoris eluit perniciem, sed hanc potui probatissimam diximus. Cæterum ad æstuum temperādos calores, & amœnitatem locorum, plurimum conferunt salientes riui, quos (si conditio loci patietur) qualescunq;, dummodo dulces, utique perducendos in uillam censeo. Sin summotus longius à collibus erit amnis, & loci salubritas, editiorq; situs ripæ permittet superponere uillam profluenti, cauendum tñ erit, ut à tergo potius, q̄ præ se flumen habeat, et ut ædificij frons auersa sit ab infestis eius regionis uentis, & amicissimis aduersa, cum pleriq; amnes æstate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligent, quæ nisi ui maiore

inspirantiũ uentorũ submouentur, pecudibus, hominibusq; conferunt pestem. Optime aũt salubribus, ut dixi locis ad oriẽtem, uel ad meridiem, grauibus ad septentrionem uilla conuertitur, eademq; semp mare recte conspicit, cum pulsatur, ac fluctu respergitur, nunquam ex ripa, sed paulum summota à litore. Nã praestat à mari longo potius interuallo, q̃ breui refugisse, quia media sunt spatia grauioris halitus, nec paludem quidem uicinam esse oportet aedificijs, nec iunctam militarem uiã, quod illa caloribus noxium uirus eructat, & infestis aculeis armata gignit aĩalia, q̃ in nos densissimis examinibus inuolant. Tum ẽt natricum, serpẽtiũq; pestes hyberna destitutas uligine, cœno, & fermentata colluuie uenenatas emittit, ex quibus saepe contrahuntur caeci morbi, quorũ causas ne medici quidem perspicere queunt, sed & anni toto tpe situs, atq; humor instrumẽtum rusticum, suppellectilẽq;, & inconditos, conditosq; fructus corrumpit. Haec aũt praetereuntium uiatorũ populationibus, & assiduis diuertentium hospitijs infestat rem familiarem propter quae censeo eiusmodi uitare incõmoda, uillamq; nec in uia, nec pestilenti loco, sed procul, & editiore situ condere, ut frons eius ad orientem aequinoctialem directa sit. Nam eiusmodi positio medium, temperatumq; libramentum uentorũ hyemalium, & aestiuorũ tenet, quantoq; fuerit aedificij solum pronius orienti, tanto et aestate liberius capere pflatus, & hyemis pcellis minus infestari, et matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liquescant, qm̃ ferè pestilens habet, quod est remotum, ac sinistrum soli, & apricis flatibus, qbus si caret nulla alia uis põt nocturnas pruinas, et quodcunq; rubiginis, aut spurcitiae resedit, siccare, atq; detergere, haec aũt cum hominibus afferunt pniciem, tum & armentis, & uirentibus, eorũq; fructibus. Sed quisquis aedificia uolet in decliuibus areis extruere, semp ab iferiore pte auspicet, qa cũ ex depressiore loco fuerint orsa fundamenta, non solum superficiem suã facile sustinebunt, sed & p fultura, & substructione fungent aduersus ea, quae mox si forte uillam prolatare libuerit, ad superiorem partem applicabunt, qppe ab imo p̃structa ualenter resistent contra ea, quae postmodum superposita incumbent, at si summa pars cliui fundata, ppriam molem susceperit, qcqd ab inferiore mox apposueris, fissum erit, rimosumq;. Nã nouũ cum ueteri adstruitur, rimosoq; recens, aedificiũ quasi surgenti reluctans oneri cedit, et quod prius extructum

imminebit cedenti paulatim degrauatum pondere suo præceps attrahetur. Igitur id structuræ uitium cum primum statim fundamenta iaciuntur, euitandum est.

De positione uillæ. Cap. VI.

MODVS aũt, membrorumq; numerus aptetur uniuerso consepto, & diuidatᷣ in tres partes, urbanã, rusticam, et fructuariã. Vrbana rursus in hyberna, & æstiua sic digeratᷣ, ut spectent hyemalis tpis cubicula brumalem orientẽ, cœnationes æquinoctialẽ occidentem. Rursus æstiua cubicula spectent meridiẽ æquinoctialem, sed cœnationes eiusdem tpis prospectent hybernũ oriẽtem, Balnearia occidenti æstiuo aduertantᷣ, ut sint post meridiẽ, & usq; in uesperũ illustria. Ambulationes meridiano æquinoctiali subiectæ sint, ut & hyeme plurimũ solis, & æstate minimũ recipiant. At in rustica parte magna, & alta culina ponetᷣ, ut et cõtignatio careat incendij piculo, et in ea cõmode familiares omni tpe anni morari queãt. Optime solutis seruis cællæ meridiẽ æquinoctialẽ spectãtes fient, uinctis q̃ saluberrimũ subterraneũ ergastulũ, plurimis sitq; id angustis illustratũ fenestris, atq; à terra sic editis, ne manu cõtingi possint. Pecudibus fiant stabula, quæ neq; frigore, neq; calore infestentᷣ, domitis armẽtis duplicia bubilia sint, hyberna, atq; æstiua. Cæteris aũt pecoribus, quæ intra uillã esse cõuenit ex parte tecta loca, ex parte sub dio parietibus altis circũsepta, ut illic p hyemem, hic per æstatem sine uiolentia ferarũ cõquiescant. Sed omnia stabula sic ordinentᷣ, neqs humor influere possit, & ut quisq; q ibi cõceptus fuerit, q̃ celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietũ corrũpantur, nec ungulæ pecudũ. Lata bubilia eẽ oportebit ped. X. uel minime nouẽ, quæ mensura et ad procũbendũ pecori, & iugario ad circũeundũ laxa ministeria pbeat. Nõ altius edita eẽ psepia cõuenit, q̃ ut bos, aut iumẽtum sine incõmodo stans uesci possit. Villico iuxta ianuã fiat habitatio, ut intrantiũ, exeuntiumq; cõspectum habeat. Procuratori supra ianuã ob easdem cãs, & is tñ uillicũ obseruet ex uicino. Sitq; utriq; proximum horreũ, quò conferatur oẽ rusticũ instrumentũ, & intra id ipsum clausus locus, quò ferramenta condantur. Bubulcis, pastoribusq; cællæ ponantᷣ iuxta sua pecora, ut ad eorũ curã sit opportunus excursus. Omnes tñ q̃ proxime alter ab altero debẽt habitare, ne uillici diuersas ptes circũeũtis sedulitas distendatᷣ, et ut inter se diligẽtiæ, et negligẽtiæ cuiusq; testes sint.



De diuisione membrorũ uillæ & primũ de granarijs. Ca. VII.

PARS aũt fructuaria diuidit in cællã oleariã, torculariã, cællã uinariã, defrutariã, fœnilia, paleariaq;, et apothecas, et horrea, ut ex ijs, q̃ sunt in plano, custodiã recipiãt humidarũ rerũ tãq̃ uini, aut olei uenaliũ. Siccæ aũt res cõgerãt tabulatis, ut frumẽta, fœnũ, frondes, paleæ, cæteraq; pabula, sed granaria, ut dixi scalis adeant, & modicis fenestellis aqlonibus inspirent. Nã ea cœli positio maxime frigida, et minime humida est, q̃ utraq; pennitatem cõditis frumẽtis afferunt. Eadẽ rõ est in plano sitæ uinariæ cællæ, q̃ summota ꝓcul esse debet à balneis, furno, sterqlinio, reliquisq; imundicijs tetrũ odorem spirãtibus, nec minus à cisternis, aquis'ue salientibus, ex qbus q extrahit humor, uinũ corrũpit. Neq; me p̃terit sedẽ frumẽtis optimã quibusdã uideri horreũ camera contectũ, cuius solũ terrenũ prius, q̃ cõsternat ꝓfossum, & amurca recenti nõ salsa madefactũ, uelut signinum opus pauiculis cõdensant. Tum deinde cũ exaruit simili modo pauimẽta testacea, q̃ pro aqua receperint amurcã mistam calci, & arenæ supsternunt, & magna ui pauiculis inculcant, atq; expoliunt, omnesq; parietũ, et soli iuncturæ testaceis puluinis fibulant. Nã ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, et latebras subterraneis aĩalibus. Sed & lacubus distingunt granaria, ut separatim quæq; legumina ponant. Parietes oblinuntur amurca subacto luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, uel si ea nõ sunt, oleæ folia. Deinde cũ p̃dictum tectoriũ inaruit, rursus amurca respgit, qua siccata, frumẽtũ iferẽ. Ea res ab noxa curculionũ, & similiũ aĩaliũ cõmodissime ur̃ conditas fruges defendere, q̃ nisi diligẽter repositæ sint, celeriter ab ijs cõsumunt. Sed id genus horrei, qđ scripsimus, nisi sit in sicca positione uillæ, q̃uis granũ robustissimũ corrũpit situ, q si nullus adsit, possunt ẽt defossa frumẽta seruari, sicut trãsmarinis qbusdã ꝓuincijs, ubi puteorũ in modũ, quos appellant Syros, exhausta humus, editos à se fructus recipit. Sed nos in nr̃is regionibus, q̃ redũdant uligine, magis illã positionẽ pensilis horrei, & hanc curã pauimentorũ, & parietum probamus, qm̃ (ut retuli) sic emunita sola, et latera horreorũ ꝓhibent curculionem, qđ genus exitij cũ incidit, multi opinant arceri posse, si excsæ fruges in horreo uentilent, et quasi refrigerent. Id autẽ falsissimum est, neq; enim hoc facto expel-

luntur animalia, sed immiscentur totis acervis, qui si maneãt immoti, summis tantum partibus infestantur, qm̃ infra mensuram palmi non nascit̃ curculio, longeq; praestat id solum, quod iã vitiatum est, q̃ totum periculo subijcere, nam cum exiget usus, facile est eo sublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti, sed haec, & si extrinsecus, non tñ intempestiue uideor hoc loco retulisse.

De torcularibus. Cap. VIII.

TORCVLARIA praecipue, cellaeq; oleariae calidae esse debent, quia cõmodius omnis liquor uapore soluitur, ac frigoribus magis constringitur. Oleum, quod minus prouenit, si congelat̃, fracescet, sed ut calore naturali est opus, qui contingit positione coeli, & declinatione, ita non est opus ignibus, aut flammis, qm̃ fumo, & fuligine sapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illustrari, necesse ne habeamus ignes, lucernamq; adhibere, cum premetur olea.

De cortinalibus & apothecis uini. Cap. IX.

CORTINALE ubi defrutum fiat nec angustum, nec obscurum sit, ut sine incõmodo minister, q̃ sapam decoquet, uersari possit. Fumarium quoq;, quo materia (si nõ sit iãpridem caesa) festinato siccet̃, in parte rusticae uillae fieri põt iunctum rusticis balneis, nã eas quoq; refert esse, in qbus familia, sed tñ ferijs lauetur. Neq;.n. corporis robori conuenit frequens usus earum. Apothecae recte supponentur his locis, unde plerunq; fumus earũ exorit̃, qm̃ uina celerius uetustescũnt, quae fumi quodam tenore praecoquem maturitatẽ trahunt. Propter qđ & aliud tabulatum eẽ debebit, quo admoueant̃, ne rursus nimia suffitione medicata sint. Quod ad uillae ptinet sitũ, ptiũq; eius dispositionẽ, satis dictũ ẽ.

Quae circa uillam facienda sunt. Cap. X.

CIRCA Villam deinceps haec esse oportebit, furnũ, & pistrinum, q̃tum futurus numerus colonoꝝ postulauerit. Piscinas minimũ duas, alterã, quae anseribus, ac pecoribus seruiat, alterã, in qua lupinũ, uimina, & uirgas, atq; alia, quae sunt usibus nostris apta maceremus. Sterqlinia quoq; duo sint, unũ, quod noua purgamẽta recipiat, et in annũ cõseruet, alterum, ex quo uetera uehantur, sed utrũq; more piscinarũ deuexum leni cliuo, & extru-

ctum, pauitumq; solo, ne humorem transmittant. Plurimũ enim refert non assiccato succo fimum uires continere, & assiduo macerari liquore, ut siqua interiecta sint stramentis, aut paleis, spinarum, uel graminum semina intereant, nec in agrum exportata, segetes herbidas reddant. Ideoq; periti rustici quicquid ouilibus, stabulisq; conuersum pgesserunt, superpositis uirgis tegũt, nec arescere uentis sinunt, aut solis in cursu patiunt exuri. Area, si competit, ita constituenda est, ut uel à domino, uel certe à procuratore despici possit. Eaq; optima est silice constrata, quod et celeriter frumenta deteruntur, non cedente solo pulsibus ungularũ tribularumq;, & eadem euentilata mundiora sunt, lapillisq; carent, & glebulis, quas per trituram ferè terrena remittit area. Huic autem nubilarium applicari debet, maximeq; in Italia propter inconstantiam cœli, quo collata semitrita frumenta protegantur, si subitaneus imber incesserit. Nam in transmarinis quibusdam regionibus, ubi æstas pluuia caret, superuacuum est. Pomaria quoq;, & hortos oportet septo circundari, & esse in ppinquo, atq; in ea parte, quò possit omnis stercorata colluuies cortis balineorumq;, et oleis expressa amurcæ sanies influere, nam eiusmodi quoq; lætatur alimentis, & olus, & arbor.

De officijs patrisfamilias. Cap. XI.

HIS Omnibus ita uel acceptis, uel compositis præcipua cura dñi reqrit, cum in cæteris rebus, tũ maxime in hominibus. Atq; hi uel coloni, uel serui sunt soluti, aut uincti. Comiter agat cũ colonis, facilemq; se præbeat, & auarius opus exigat, q̃ pensiones, qm̃ & minus id offendit, & tñ in uniuersum magis prodest. Nã ubi sedulo colitur ager, plerunq; compendium, nunquam (nisi si cœli maior uis, aut prædonis incessit) detrimentum affert, eoq; remissiõem colonus petere nõ audet. Sed nec dñs in unaquaq; re, cui colonum obligauerit, tenax esse iuris sui debet, sicut in diebus pecuniarũ, ut lignis, et cæteris paruis accessiõibus exigẽdis, quarum cura maiorem molestiam, q̃ impensam rusticis affert. Nec sanè est uindicãdũ nobis qcquid licet. Nam summum ius antiqui summam putabant crucem. Nec rursus in totum remittendum, qm̃ uel optima nomina non appellãdo, fieri mala fœnerator Alphius dixisse uerissime fertur. Sed & ipse nostra memoria ueterẽ consularem, uirumq; opulẽtissimum. L. Volusium asseuerantem

audiui feliciſſimum fundum eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certe mea fert opinio rem malam eſſe frequentem locationem fundi, peiorem tñ urbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, q̃ per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mercede litẽ reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos, & eoſdem aſſiduos colonos retineamus, cum aut nobiſmetipſis non licuerit, aut ꝑ domeſticos colere non expedierit, quod tñ non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cœli, ſoliq; ſterilitate uaſtant̃. Cæterũ cum mediocris adeſt, & ſalubritas, & terræ bonitas, nunq̃ nõ ex agro plus ſua cuiq; cura reddidit, q̃ coloni, nunq̃ non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligentia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini uel comitti, uel foueri nihil dubium eſt, cum liceat aut cauere, ne talis præficiat̃ negotio, aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur, curare. In longinqs tñ fundis, in quos non eſt facilis excurſus patrisfamilias, cum oẽ genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, q̃ ſub uillicis ſeruis habere, tum præcipue frumẽtarium, quem minime (ſicut uineas, aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, & maxime uexant ſerui, qui boues elocant, eoſdemq;, & cætera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram uertunt, longeq; plus imputant ſeminis iacti, q̃ quod ſeuerint. Sed nec quod terræ mandauerint ſic adiuuant, ut recte proueniat, idq; cum in aream contulerunt, per triturã quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam & ipſi diripiunt, & ab alijs furibus non cuſtodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt, ita fit, ut & actor, & familia peccent, et ager ſæpius infametur, quare talis generis prædium, ſi (ut dixi) domini præſentia cariturum eſt, cenſeo locandum.

De Pecore, & pecorum magiſtris. Cap. XII.

PROXIMA eſt cura de ſeruis, cui quenq; officio præponere conueniat, quoſq;, & qualibus operibus deſtinare. Igit̃ præmoneo, ne uillicum ex eo genere ſeruorum, qui corpore placuerunt, inſtituamus, ne ex eo quidem ordine, q urbanas, ac delicatas artes exercuerit. Socors, et ſomniculoſum genus id mancipioꝝ otijs, campo circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus conſuetũ, nunq̃ non eaſdem ineptias ſomniat, quas cũ in agriculturã tranſtulit,

non tantum in ipso seruo, quantum in uniuersa re detrimenti do minus capit. Eligendus est rusticis operibus ab infante duratus, & inspectus experimentis. Si tñ is non erit, de ijs præficiatur, qui seruitutem laboriosam tolerauerunt. Iamq; is transcenderit ætatem primæ iuuentæ, nec dum senectutis attigerit, illa ne et auctoritatem detrahat ad imperiũ, cum maiores dedignentur parere adolescentulo. Hæc ne laboriosissimo succũbat operi. Mediæ igitur sit ætatis, & firmi roboris, peritus rerũ rusticarum, aut certe maxime curæ, quo celerius addiscat. Nã non est nostri negotij alterum imperare, et alterum docere, neq; enim recte opus exigere ualet, qui quid, aut qualiter faciendum sit, ab subiecto, discit. Potest ẽt illitteratus, dũmodo tenacissimæ sit memoriæ, rem satis commode administrare. Eiusmodi uillicũ Cornelius Celsus ait, sæpius nũmos domino, q̃ librum afferre, quia nescius litterarũ, uel ipse minus possit rationes confingere, uel per alium propter conscientiã fraudis timere. Sed qualicunq; uillico contubernalis mulier assignanda est, quæ contineat eum, et in quibusdam rebus tamẽ ad iuuet. Idemq; actori præcipiendum est, ne conuictum cum domestico, multoq; minus cum extero habeat. Nonnunquam tñ eum, quem assidue sedulum, & fortem in operibus administrandis cognouerit, honoris causa mensæ suæ die festo dignetur adhibere. Sacrificia nisi ex præcepto domini ne fecerit. Aruspices, sagasq;, quæ utraq; genera uana supstitione rudes animos ad impensas, ac de inceps ad flagitia compellunt, ne admiserit, neq; urbem, neq; ullas nundinas nouerit, nisi emendæ, uẽdendæ ue pertinentis ad se rei cã. Villicus enim (qđ ait Cato) ambulator esse non debet, nec egredi terminos, nisi ut addiscat aliquam culturã, & hoc si ita in uicino est, ut cito remeare possit. Semitas, nouosq; limites in agro, fieri ne patiatur, ne ue hospitẽ nisi amicũ, familiaremq; domini necessarium receperit, ut ab his arcendus, ita exhortandus est ad instrumentorum, ferramentorumq; curam, ut duplicia, q̃ numerus seruorum exigit, refecta, & reposita custodiat, nequid à uicino petendum sit, quia plus in operis seruorum, q̃ in pretio rerum eiusmodi consumitur. Cultam, uestitamq; familiam magis utiliter, quàm delicate habeat, munitamq; diligenter à uento, frigore, pluuiaq;, quæ cũcta prohibentur, pellibus manicatis, centonibus cõfectis, uel sagis cucullis, id si fiat, nullus dies tã intolerabilis ẽ, quo non sub diuo moliri aliquid possit. Nec tñ operis agrestis sit

artifex, ſed & animi, quantum ſeruile patitꝰ ingenium, uirtuti-
bus inſtructus, ut neq; remiſſe, neq; crudeliter imperet. Semperq́;
aliquos ex melioribus foueat, parcat tñ etiam minus bonis, ita
ut potius timeant eius ſeueritatem, q̃ crudelitatem deteſtentur.
Id contingere poterit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent,
q̃ negligentia ſua cõmittere, ut puniat delinquentes. Nulla eſt
autem maior uel nequiſſimi hominis cuſtodia, q̃ operis exactio,
ut iuſta reddantꝰ, ut uillicus ſemp ſe repræſentet. Sic enim & ma
giſtri ſingulorꝝ officiorꝝ ſedulo munia ſua exequentur, & cæteri
poſt fatigationem operis quieti, ac ſomno potius, q̃ delitijs operã
dabunt. Iam illa uetera, ſed optimi moris, quæ nũc exoleuerũt,
utinam poſſint obtineri, ne conſeruo miniſtro quoquam niſi in re
domini utatur, ne cibum niſi in conſpectu familiæ capiat, ne'ue
alium, q̃ q cæteris præbetꝰ, ſic enim curabit, ut & panis diligẽter
confiat, & reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines niſi à ſe
miſſum, progredi ſinat. Sed nec ipſe mittat niſi magna neceſſita
te cogente. Ne'ue negotietur ſibi, pecuniamq́; domini aut anima
libus, aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc.n. negociatio
curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cum rationibus
domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetꝰ, rem pro nũmis
oſtendit. In uniuerſum tñ hoc maxime obtinendum ab eo eſt, ne
quid ſe putet ſcire, quod neſciat, quæratq́; ſemp addiſcere, quod
ignorat. Nam cum multum prodeſt perite quid facere, tum plus
obeſt pperam feciſſe. Vnum enim, ac ſolum dominatur in ruſtica
tione, quicquid exigit rõ culturæ ſemel facere, quippe cum emen-
datꝰ uel imprudentia, uel negligentia iam res ipſa decoxit. Nec
in tm̃ poſtmodum exuberat, ut & rem amiſſam reſtituat, et quæ
ſtum temporꝝ præteritorꝝ reſarciat. In cæteris ſeruis hæc ferè præ
cepta ſeruanda ſunt, quæ me cuſtodiſſe non pœnitet, ut ruſticos,
qui modo non incommode ſe geſſiſſent, ſæpius quàm urbanos, fa
miliariusq́; alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetu-
um laborem eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, et
plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, ut quaſi cum
peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & p hoc co-
gnoſcam cuiuſq; ingenium quale, quamq́; ſit prudens. Tum etiã
libentius eos id opus aggredi uideo, de quo ſe cum deliberatum,
& conſilio ipſorum ſuſceptum putant, nam illa ſolẽnia ſunt om-
nibus circũſpectis, ut ergaſtuli mancipia recognoſcant. Vt explo-

rent, an diligenter uincta sint, an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ, munitæq; sint, num uillicus aut alligauerit quempiam dño nesciente, aut reuinxerit, nam utrunque maxime seruare debet, ut & quem paterfamilias tali pœna mulctauerit, uillicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat, & quem ipse sua sponte uinxerit ante, quam sciat dominus, non resoluat, tantoq; curiosior inquisitio patrisfamilias debet esse pro tali genere seruorum, ne aut in uestiarijs, aut in cæteris præbitis iniuriose tractentur, quãto & pluribus subiecti, ut uillicis, operum magistris, ut ergastularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rursus sæuitia, atque auaritia læsi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus, cum & ab ipsis, tum et ab solutis, quibus maior est fides, quærat an ex sua constitutione iusta percipiant. Atq; ipse panis, potionisque bonitatem gustu suo exploret, uestem, manicas, pedumq;, tegmina recognoscat. Sæpe etiam q̃rendi potestatem faciat de ijs, q aut crudeliter eos, aut fraudulenter infestent. Nos quidem aliqñ iuste dolentes, tam uindicamus, q̃ animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniãtur magistros suos, ac rursus premio prosequimur eos, qui strenue, atque industrie se gerunt. Fœminis quoq; fœcundioribus, quarum in sobole certus numerus honorari debet, otium nonnũquam, & libertatem dedimus, cum complures natos educassent, nam cui tres erant filij, uacatio, cui plures, libertas quoq; contingebat. Hæc enim iusticia, & cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cum è ciuitate remeauerit, deos penates adorare, deinde, si tempestiuum erit, confestim, si minus, postero die fines oculis perlustrare, & oẽs partes agri reuisere, atq; æstimare, nũquid absentia sua de disciplina, & custodia remiserit. Num aliqua uitis, num arbor, num fruges absint, tum etiam pecus, & familiam recenseat, fundiq; instrumentum, & suppellectilem, quæ cuncta si per plures annos facere instituerit, bene moratam disciplinam, cum senectus aduenerit, obtinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta, ut spernatur à seruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuique operi contribuenda sunt. Cap. XIII.

DICENDVM Etiam est, quibus operibus, quemq; habitũ corporis, aut animi contribuendum putemus. Magistros pecori-

bus oportet præponere sedulos, ac frugalissimos, ea res utraque plusq̃ corporis statura, roburq́; confert huic negotio, qm̃ id ministerium custodiæ diligentis, & artis officium est. Bubulco q̃uis necessaria, non tñ satis est indoles mentis, nisi eum uastitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed temperet uires clemẽtia, qm̃ terribilior debet esse, q̃ sæuior, ut & obsequantur eius imperijs, & diutius perennent boues non confecti uexatione simul operum, uerberumq́;. Sed quæ sint magistrorum munia, quæq́; bubulcorum, suo loco repetam. Nũc ammonuisse satis est, nihil in his, in illis plurimum referre uires, & procæritatem. Nam lõgissimũ quenq; aratorem (sicut dixi) faciemus, & propter id, quod paulo ante retuli, & quod in re rustica nullo minus opere fatigat̃ prolixior, quia in arando stiuæ penè rectus innititur, mediastinus qualiscunq; status põt esse, dũmodo perpetiendo labori sit idoneus. Vineæ nõ sic altos, quemadmodum latos, & lacertosos uiros exigunt, nã is habitus fossuris, & putationibus, cæterisq́; earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, q̃ in cæteris agricolatio frugalitatem reqrit, quia & in turba, et sub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerũq; uelocior animus est improborum hominum, q̃ desyderat huius operis conditio, non solum enim fortẽ, sed & acuminis strenui ministrũ postulat. Ideoq́; uineta plurimum per alligatos excolunt̃. Nihil tñ eiusdem agilitatis homo frugi non melius q̃ nequam faciet. Hoc interposui, nequis existimet in ea me opinione uersari, qua malim per noxios, q̃ per innocentes rura colere. Sed & illud censeo ne cõfundant̃ opera familiæ, sic ut oẽs omnia exequant̃. Nam id minime conducit agricolæ, seu quia nemo suũ proprium aliquod esse opus credit, seu qa, cum enixus est non suo, sed cõmuni officio proficit, ideoq́; labori multũ se subtrahit, nec tñ uiritim malefactum deprehenditur, qđ fit à multis, propter quod separandi sunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratoribus, ijq́; à mediastinis. Classes ẽt non maiores, q̃ denum hominum faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maxime probauerũt, quod is numeri modus in opere cõmodissime custodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiam multitudo confunderet. Itaq; si latior est ager, in regiones deducendæ sunt eæ classes, diuidundumq́; ita opus, ut neq; singuli, biníue sint, qm̃ dispersi non facile custodiunt̃. Nec tñ supra decem, ne rursus ubi nimia turba sit, id opus ad se pertinere singuli non

existiment. Hæc ordinatio non solum concitat æmulationem, sed & deprehendit ignauos. Nã cum certamine opus excitetur, tum in cessantes animaduersio iusta, et sine q̃rela uidetur adhiberi. Sed nimirũ dum quæ maxime prouidenda sunt agricolæ futuro præcipimus, de salubritate, de uia, de uicino, de aqua, situ uillæ, fundi modo, colonorũ, & seruorũ generibus, officiorũ, operũq; distributione, tempestiue per hæc ad ipsum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro insequente mox differemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

Terram nec senescere, nec fatigari, si stercoretur. Cap. I.

q VAERIS EX ME Publi Siluine, q̃d ego sine cunctatiõe nõ recuso docere, cur priore libro ueterum opinionem ferè omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, à principio confestim repulerim, falsamq; sentẽtiam repudiauerim censentium longo æui situ, longiq; iam temporis exercitatione fatigatam, et effœtam humum consenuisse. Nec te ignoro cum & aliorum illustriũ scriptorum, tum præcipue Tremellij authoritatem reuereri, qui cum plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter, & scite memoriæ prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore priscorũ de simili materia disserẽtium, falsò credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum ætate anili iam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem. Quod ipse quoq; confiterer, si in totũ nullæ fruges prouenirent. Nam & hominis tum demum declaratur sterile senium, non cum desinit mulier trigeminos, aut geminos parere, sed cũ oĩno nullũ conceptum edere ualet. Itaq; transactis iuuentæ temporibus, ẽt si longa uita superest, partus tñ annis denegatus, non restituitur. At è contrario seu sponte, seu quolibet casu destituta humus, cũ ẽ repetita cultu, magno fœnore cessationis colono respondet. Non ergo est exiguarum frugũ cã terræ uetustas, si modo cum semel inuasit senectus, regressum non habet, nec reuirescere, aut repubescere potest, sed ne lassitudo q̃dem

soli minuit agricolæ fructum, neq; enim prudentis est adduci tan quam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris ali cuius pondere, sic cultibus, & agitationibus agrorum fatigatio/ nem succedere. Quid ergo est inquis, quod asseuerat Tremellius intacta, & syluestria loca, cum primum cœperint cultu exubera/ re, mox deinde non ita respondere labori colonorum? Videt sine dubio quid eueniat, sed cur id accidat, non peruidet, neq; enim icirco rudis, & modo ex syluestri habitu in aruũ transducta fœ cũdior haberi terra debet, quod sit requietior, & iunior, sed quod multorum annorum frondibus, & herbis, quas suapte natura ꝓ generabat, uelut saginata largioribus pabulis facilius edendis, educandisq; frugibus sufficit. At cum perruptæ rastris, et aratris radices herbarum, ferroq; succisa nemora frondibus suis desierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis, & arboribus delapsa folia superiaciebantur, mox conuersa uomeribus, & infe/ riori solo, quod plerũq; est exilius permista, atq; absumpta sunt, sequitur, ut destituta pristinis alimẽtis macrescat humus. Non igi tur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benigne nobis arua respondent. Licet enim maiorem fructum percipere, si frequenti, & tempesti/ ua, & modica stercoratione terra refoueatur, de cuius cultu di/ cturos nos priori uolumine polliciti iam nunc differemus.

Quot sint genera terreni, quot deinde species generibus subiun/ gantur, quod solum maxime probetur. Cap. II.

CALLIDISSIMI rusticarum rerum Siluine genera ter reni tria esse dixerunt, campestre, collinum, montanum. Campũ non æquissima situm planicie, nec perlibrata, sed exigue prona. Collem clementer, & molliter assurgentem. Montem non subli/ mem, & asperum, sed nemorosum, & herbidum maxime proba/ uerunt. His autem generibus singulis senæ species contribuunt, soli pinguis, uel macri, soluti, uel spissi, humidi, uel sicci, quæ qua litates inter se mistæ uicibus, & alternatæ plurimas efficiũt agro rum uarietates, eas enumerare non est artificis agricolæ. Neq; .n. artis officium est per species, quæ sunt innumerabiles, euagari, sed ingredi per genera quæ possunt, & cogitatione mentis, & ambi/ tu uerborum facile copulari. Recurrẽdum est igitur ad qualita/ tum inter

tum inter se dissidentium, quasi quasdã coniũctiones, quas græci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atq; etiam significandum est ex omnibus, quæ terra progeneret, plura campo magis, q̃ colle, plura pingui solo, q̃ macro lætari. De siccaneis, & riguis nõ comperimus utra numero uincant, cum utiq; penè infinita sint, quæ siccis, quæq; humidis locis gaudent, sed ex his nihil non melius resoluta humo, quàm densa prouenit, quod noster quoq; Virgilius cum, et alias fœcundi arui laudes retulisset, adiecit.
Et cui putre solum, nanq; hoc imitamur arando.
Neq; enim aliud est colere, q̃ resoluere, & fermentare terram, ideoq; maximos quæstus ager præbet, idẽ pinguis, ac putris, q. cum plurimum reddat, minimum poscit, & quod postulat, exiguo labore, atq; impensa conficitur. Præstantissimum igitur tale solum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter densum, quod impensam coloni, laboremq; magno fœtu remuneratur. Tertia est ratio loci rigui, quia sine impensa fructum reddere potest. Hanc primam Cato eẽ dicebat, qui maxime reditum pratorum cæteris anteponebat, sed nos de agitatione terræ nunc loqmur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, q̃ quod est siccũ pariter, & densum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert, nec relictum pratis, uel pascuis abunde sufficit. Itaq; hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est pœnitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen græcis camœnis habemus fidem clamitantibus. λιμῷ δ᾽ οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius uberioris soli meminerimus, cuius demonstranda est duplex ratio, culti, et syluestris, de syluestri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est antiquius facere agrum, q̃ colere. Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus, nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus, iunco'ne sit, an gramine uestitus, ac filictis, alijs'ue frutetis ĩpeditus, si humidus erit, abũdantia uliginis, ante siccetur fossis, earũ duo genera cognouimus cæcarum, & patentium, spissis atq; cretosis regionibus apertæ relinquunt, at ubi solutior humus est, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant, sed & patentes latius, & apertas summa parte, de

clinesq;, & ad solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conueniet, nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis uitiantur, & superioris soli lapsibus replent̃. Opertæ rursus obcæcari debebunt, sulcis in altitudinem tripedaneam depressis qui cum parte dimidia lapides minutos, uel nudam glareã receperint, æquẽtur superiecta terra, quæ fuerat effossa. Vel si nec lapis erit, nec glarea, sarmentis connexus uelut funis informabit̃ in eã crassitudinem, quam solum fossæ possit anguste, quasi accõmodatam coarctatamq; capere. Tum ꝑimum contendet̃, ut super calcatis cupressinis, uel pineis, aut si eæ non erunt, alijs frondibus terra contegat̃, in principio, atq; exitu fossæ more ponticuloꝵ binis saxis tantũmodo pilarum uice constitutis, & singulis superpositis, ut eiusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludat̃ humoris illapsu, atq; exitu. Nemorosi, frutetosiq; tractus duplex cura est, uel extirpandis radicitus arboribus, & remouendis, uel (si raræ sint) tm̃ succidendis, incendendisq;, & inarandis, at saxosum facile est expedire lectione lapidum, quoꝵ si magna est abundantia, uelut quibusdam substructionibus partes agri sunt occupandæ, ut reliquæ emundent̃, uel ĩ altitudinem sulco depresso lapides obruendi, quod tñ ita faciendum erit, si suadebit operarum uilitas. Iunci, & graminis ꝑnicies repastinatio est, filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri potest, qm̃ intra biennium sæpius conuulsæ moriunt̃, celerius ẽt si eodem tpe stercores, & lupino, uel faba conseras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nãq; cõstat filicem sationibus, & stercoratione facilius interimi. Veꝵ & si subinde nascentem falce decidas, quod uel puerile opus est, intra prædictum tempus uiuacitas eius absumit̃. Sed iã expediẽdi rudis agri rõnem sequit̃ cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quæ ante discenda sunt aruoꝵ studiosis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi cõfessa, nec dubia signa pinguis, ac frumentoꝵ fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli ꝓpriam, herbarum, & arboꝵ prouentum, nigrum colorem, uel cinereum. De ceteris ambigo, de colore satis admirari nõ possum cum alios, tũ Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed uniuersæ naturæ prudentem uirum, sic & sententia, & uisu deerrasse, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi salinarum nõ occurrerẽt, qbus ferè contribuunt̃ prædicti colores. Nullum enim temere uidemus

locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, nisi forte in eo fallor ipse, quod non putē aut in solo limosæ paludis, & uliginis amaræ, aut in maritimis areis salinarū gigni posse læta frumenta, sed est manifestior hic antiquoꝝ error, q̄ ut pluribus argumentis conuincendus sit, non ergo color tanq̄ certus auctor, testis est bonitatis aruoꝝ. Et ideo frumētarius ager, idest pinguis magis, alijs qualitatibus æstimā dus est. Nam ut fortissimæ pecudes diuersos, ac penè innumerabi les, sic etiam robustissimæ terræ plurimos, & uarios colores sorti/ tæ sunt. Itaq; considerandum erit, ut solum, quod excolere desti/ namus, pingue sit. Per se tñ id parum ē, si dulcedine caret, quod utrunq; satis expedita nobis rōne contingit discere, nam perexi/ gua conspergit̃ aqua gleba, manuq; subigit̃, ac si glutinosa est, & quouis leuissimo tactu pressa inhæresat, & picis in morem ad digitos lentescit habendo, ut ait Virgilius. Eademq; illisa humo non dissipat̃, ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalē suc cum, & pinguitudinem. Sed & si uelis scrobibus egestam humū recondere, et recalcare, cum aliquo quasi fermento abundauerit, certum erit eē eam pinguē, cum defuerit exilem, cum æquauerit, mediocrem, quāquam ista, quæ nunc retuli, nō tam uera possunt uideri, q̄ si sit pullula terra, quæ melius prouentu frugum appro batur. Sapore quoq; sic dignoscemus, si ex ea parte agri, quæ ma/ xime displicebit, effossæ glebæ, & in fictili uase madefactæ dulci aqua permisceantur, ac more feculenti uini diligenter colatæ gu stu explorent̃. Nam qualem traditum ab eis retulerit humor sa/ porem, talem esse dicemus eius soli, sed citra hoc experimentum multa sunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem signifi cent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifoliū, ebulum, rubi, pruni syluestres, & alia complura, quæ ēt indagatoribus aqua/ rum nota, non nisi dulcibus terræ uenis educant̃. Nec contentos esse nos oportet prima specie summi soli, sed diligenter exploran da est inferioris materiæ qualitas, terrena nec'ne sit. Frumentis aūt sat erit, si æque bona suberit bipedanea humus, arboribus al titudo quatuor pedū abūde ē. Hæc cū ita explorauerimus, agrū sationibus faciūdis expediemus. Is aūt nō minimū exuberat, si cu riose, et scite subigit̃, quare antiquissimi ferè oēs formam huius operis conscripsere, quā uelut scita legemq; in proscindēdis agris sequant̃ agricolæ. Igitur in opere boues arcte iūctos habere con/

uenit, quo speciosius ingrediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus insidat. Hoc enim genus iuncturæ maxime probatũ est. Nam illud, quod in quibusdam ꝓuincijs usurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatũ est ab omnibus, qui præcepta rusticas conscripserunt, neq; ĩmerito, plus enim queunt pecudes collo, & pectore conari, q̃ cornibus. Atq; hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere nituntur, at illo retractis, & resupinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ summam partem leui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent alte perfossam noualium terram rescindere, quod cum fit omnibus uirentibus plurimum confert, nam penitus aruis sulcatis maiore incremento segetum, arborumq; fœtus grandescunt. Et in hoc igit᷑ à Celso dissentio, qui reformidans impensam, quæ scilicet largior est in amplioribus armentis, censet exiguis uomeribus, & dentalibus terrã subigere, quo minoris formæ bubus administrari id possit, ignorans plus esse reditus in ubertate frugũ, q̃ impendij, si maiora mercemur armenta, ꝑsertim in Italia, ubi arbustis, atq; oleis consitus ager altius resolui, ac subigi desyderat, ut & summæ radices uitium, olearumq; uomeribus rescindãtur, quæ si maneant, frugibus obsint, & ĩferiores penitus subacto solo facilius capiant humoris alimẽtum. Potest tñ illa Celsi ratio Numidiæ, et ægypto conuenire, ubi plerunq; arboribus uiduum solum frumentis seminat᷑. Atq; eiusmodi terram pinguibus arenis putrem ueluti cinerem solutam, q̃uis leuissimo dente moueri satis est. Bubulcum aũt per proscissum ingredi oportet, alternisq; uersibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto, plenoq; sulcare, sed ita necubi crudum solum, & immotum relinquat, quod agricolæ scannum uocant. Boues, cũ ad arborem uenerint, fortiter retinere, ac retardare, ne in radicẽ maiore nisu uomis ĩpactus colla cõmoueat, ne'ue aut cornu bos ad stipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet. Voce potius, q̃ uerberibus terreat ultimaq; sint opus recusantibus remedia, plagæ. Nunq̃ stimulo lacessat iuuencum, quod retrectãtem calcitrorsumq; eum reddit, nonnunq̃ tñ admoneat flagello, sed nec in media parte uersuræ consistat, detq; requiem in summa ut spe cessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum aũt ducere longiorẽ, q̃ pedum centum uiginti, contrarium pecori est.

q̄m plus æquo fatigatur, ubi hunc modum excessit. Cum uentum erit ad uersurā, in priorem partē iugū ꝓpellat et boues inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflagrant (nisi assidue refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, q̄ uomere bubulcus utatur, & præfractas stirpes, summasq; radices, quibus ager arbusto consitus implicat̃, omnes refodiat, ac persequatur.

Quæ cura adhibenda sit bubus ab opere disiunctis. Cap. III.

BOVES Cum ab opere disiunxerit, substrictos confricet, manibusq; comprimat dorsum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maxime est armentis noxiū. Colla subigat, merumq; faucibus (si æstuauerint) infundat. Satis autem est singulis binos sextarios præbere. Sed ante ad præsepia boues religari non expedit, q̄ sudare, atq; anhelare desierint, cū deinde tempestiue potuerint uesci, non multum, nec uniuersum cibū, sed ꝑtibus, et paulatim ꝓbere conuenit. Quē cū assumpserint ad aquā duci oportet, sibiloq; allectari quo libētius bibāt, tū demū reductos largiori pabulo satiari. Hactenus de officio bubulci dixisse abūde ē, sequit̃, ut t̄pa quoq; subigēdi arui ꝑcipiamus.

Quo anni t̄pe campi arandi sint, & quomodo. Ca. IIII.

PINGVES campi, qui diutius continent aquā, proscindendi sunt anni tempore iam incalescente, cum omnes herbas ediderint, neq; adhuc earū semina maturuerint, sed tam frequētibus, densisq; sulcis arandi sunt, ut uix dignoscatur in utram partem uomer actus sit, q̄m sic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & compluribus iterationibus sic resoluatur ueruactum in puluerem, ut uel nullam, uel exiguam desyderet occationem, cū seminauerimus, nam ueteres Romani dixerunt male subactū agrum, qui satis frugibus occandus sit, eum porrò an recte aret̃, frequenter explorare debet agricola. Nec t̄m uisu, qui fallit̃ non nunquam, superfusa terra latentibus scamnis, uerūetiam tactu, qui minus decipit̃, cum solidi rigoris admota pertica trāsuersis sulcis inserit̃, ea si æqualiter, ac sine offensione penetrauit, manifestum est totū solum deinceps esse motum, sin aūt subeunti durior aliqua pars obstitit, crudum ueruactū esse demonstrat. Hoc cum sæpius bubulci fieri uident, non cōmittunt scamna facere. Igitur

uliginosi campi proscindi debent post idus mensis Aprilis. Quo tpe cum arati fuerint diebus interpositis circa solstitiũ, quod ē nono uel octauo Calendarũ iuliarum, iteratos esse oportebit, ac deinde circa Septembris Calen. tertiatos, cum id tempus ab æstiuo solstitio cõuenit inter peritos rei rusticæ non esse arandum, nisi si magnis (ut fit nonnunq̃) ac subitaneis imbribus, quasi hybernis pluuijs terra ꝑmaduerit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quo minus mense Iulio ueruacta subigant̃, sed quandocunq; arabitur, obseruabimus, ne lutosus ager tractet̃, ne'ue exiguis nimbis semimadidus, quã terrã rustici uariã, cariosamq; appellant, ea ē cũ post longas siccitates leuis pluuia superiorē partem glebarũ madefacit, inferiorē nõ attingit. Nã q̃ limosa uersant̃ arua, toto anno desinunt posse tractari, nec sunt habilia semẽti, aut occatio ni, aut sationi. At rursus, q̃ uariæ subacta sunt, cõtinuo triennio sterilitate afficiunt̃. Medium igit̃ temperamentũ maxime sequamur in arãdis agris, ut neq; succo careant, nec abũdent uligine. Quippe nimius humor (ut dixi) limosos, lutososq; reddit, at quæ siccitatibus aruerunt, expediri ꝓbe non possunt, nã uel respuitur duritia soli dens aratri, uel siqua parte penetrauit, non minute diffindit humũ, sed uastos cæspites cõuellit, q̃bus obiacentibus impeditũ aruum minus recte põt iterari, quia ponderibus glebarũ, sicut aliquibus obstãtibus fundamẽtis uomis à sulco repellit̃, quo euenit, ut in iteratione quoq; scamna fiant, & boues iniquitate opis maxime mulctent̃. Accedit huc, quod omnis humus q̃uis lætissima, tñ inferiorem partem ieiuniorē habet, eamq; attrahunt excitatæ maiores glebæ. Quo euenit, ut infœcũdior materia mista pinguiori segetem minus uberem reddat, tum ẽt ratio rustici aggrauat̃ exiguo profectu operis. Iusta .n. fieri nequeunt, cũ induruit ager. Itaq; siccitatibus censeo, quod iam proscissum ē, iterare, pluuiamq; opiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturã præbeat. Sed iugerũ talis agri quatuor operis expedit̃, nã cõmo de proscindit̃ duabus, una iterat̃, tertiatur dodrante, in lirã statim redigitur quadrãte operæ. Liras aũt rustici uocant easdẽ porcas, cum sic aratũ est, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedẽ frumentis ꝓbeat. Colles pinguis soli peracta satione trimestri, mense Martio, si uero tepor cœli, siccitasq; regionis suadebit, Februario, statim ꝓscindẽdi sunt. Deĩde de Aprili medio usq; in solstitiũ iterãdi tertiãdiq;. Septẽbri, circa æquoctiũ,

ac totidem operis, quot uliginosi campi excolitur iugerum talis agri, sed in arando maxime est obseruandum, semp ut trãsuersus mons sulcetur. Nam hac rõne difficultas accliuitatis infringitur, laborq; pecudum, & hominum cõmodissime sic minuit. Paulũ tñ quotiescunq; iterabitur, modo in elatiora, modo in depressiora cliui obliquum agi sulcum oportebit, ut in utranq; partem rescindamus, nec eodem uestigio terrã moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aretur, ultima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri fit iteratus, paratusq; sementi circa æquinoctiũ. Expeditior aũt labor eiusmodi solo ẽ, eo quod pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero sufficiunt. Item graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septembres Calendas, qm̃ si ante hoc tempus proscinditur, effœta & sine succo humus æstiuo sole peruritur, nullasq; uirium reliquias habet. Itaq; optime inter Calendas, & idus Septembris aratur, ac subinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conseri possit, neq; in lira, sed sub sulco talis ager seminandus est.

Exilis terra quomodo stercoretur. Cap. V.

PRIVS tamen, q̃ exilem terram iteremus, stercorare conueniet, nã eo quasi pabulo gliscit. In cãpo rarius, in colle spissius, acerui stercoris instar quinq; modiorũ disponentur, atq; in plano pedes ĩterualli quoquo uersus octo, in cliuo duobus minus relinqui sat erit, sed id nobis decrescente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat segetes. Iugerum aũt desyderat, quod spissius stercorat, uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti. Disiectũ deinde ꝓtinus fimũ inarari, & obrui cõuenit, ne solis halitu uires amittat, et ut ꝑmista humus p̃dicto alimento pinguescat. Itaq; cũ in agro disponent acerui stercoris, nõ debet maior modus eorũ dissipari, q̃ quem bubulci eodem die possint obruere.

De generibus seminum. Cap. VI.

QVONIAM Sementi terram docuimus præparare, nũc seminũ genera persequemur. Prima, et utilissima sunt hominibus frumenta, triticũ, & semen adoreũ. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maxime serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore p̃stet. Secunda cõditio est habenda siliginis, cuius species in pane præcipua, põdere deficitur.

Tertium erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nã ubi propter aquas, aliam'ue cãm matura satio est omissa, præsidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquæ tritici species, nisi siquos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacuæ sunt. Adorei aũt plerunq; uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellat' clusinum candoris nitidi. Far, quod uocatur uẽnuculum rutilum, atq; alterum candidum, sed utrunq; maioris ponderis, q̃ clusinum. Semen trimestre, quod dicit' halicastrum, idq; pondere, & bonitate est præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei ꝓpterea custodienda sunt agricolis, quod raro quisquam ager ita situs est, ut uno semine contenti esse possimus, interueniente parte aliqua uel uliginosa, uel arida. Triticũ aũt sicco loco melius coalescit. Adoreũ minus infestat' humore.

De generibus leguminum. Cap. VII.

LEGVMINVM genera cum sint complura, maxime grata, & in usu hominum uident', faba, lenticula, pisum, phaselus, cicer, cannabis, milium, panicũ, sesama, lupinũ, linum ẽt, & ordeum, quia ex eo ptisana est. Item pabulorum optima sunt medica, & fœnum græcum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ est ex ordeo, sed de his prius disseremus, q̃ nostra cã seminant', memores antiquissimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouissime, tepidis celerius, calidis ocyssime metamur. Nunc autem proinde, ac si temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus. Cap. VIII.

PLACET nostro poetæ adoreũ, atq; ẽt triticũ non ante seminare, q̃ occiderint uergiliæ, qđ ipsum numeris sic edisserit.

At si triticeam in messem, robustaq; farra
Exercebis humum, solisq; instabis aristis,
Ante tibi eoæ Atlantides abscondantur.

Abscondunt' aũt altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calendas Octobris, propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu uergiliarũ, qui fit ante diem. IX. Calen. Nouemb. ad brumæ tp̄a. Sic. n. seruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, q̃ conficiat' bruma, totidemq; post eam confectam neq; arent, neq; uitem, aut ar-

borem putent. Nos quoq; non ambigimus in agro temperato, et minime humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis, atq; exilibus, aut frigidis, aut ẽt opacis plerunq; citra Calen. Octobris seminare cõuenire, dum sicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, q̃ hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis'ue infestent. Sed q̃uis tempestiue sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patentes liras, crebrosq; sulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & oẽm humorem in colliquias, atq; inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres auctores præcepisse, ne seminarent agri, nisi cũ terra pluuijs permaduisset. Quod ego, si tempestiue competat, magis conducere agricolæ nõ dubito. Sed si (quod euenit nonnunq̃) seri sunt imbres, q̃uis sitienti solo recte semen cõmittitur, idq; ẽt in quibusdam ꝓuincijs, ubi status cœli talis est, usurpatur. Nam quod sicco solo ingestum, & inoccatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpit. Atq; ubi uenit imber, multoꝝ dierum sementis uno die surgit. Tremellius q̇dem asseuerat, prius q̃ impluerit, ab auibus, aut formicis sata edi, ubi æstiuis serenitatibus ager aret. Idq; ẽt sæpius nos experti, uerum adhuc esse comperimus. Magis apte tamen in eiusmodi agris adoreum, q̃ triticum serit, quoniam folliculum, quo continet, firmũ & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

Quot seminum modios iugerum postulet, & medicinæ seminum. Cap. IX.

IVGERVM agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinq; postulat. Adorei modios nouem, si est lætum solum, si mediocre, decem desyderat. Nam q̃uis de mensura minus auctoribus conuenit, hanc tñ uideri cõmodissimam docuit noster usus, quem siquis sequi recusat, utatur præceptis eoꝝ, qui uberem campum in singula iugera tritici quinq;, & adorei octo modijs obserere ꝑcipiunt. Atq; hac portione mediocribus agris semina præbenda censent. Nobis ne istam q̇dem quã ꝑdiximus, mensurã semꝑ placet seruari, quod eam uariat aut loci, aut tꝑis, aut cœli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentũ seritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cum autũno, aut ẽt ingruente hyeme frumenta iacimus. Nã prima semẽtis rarius serere ꝑmittit, nouissima spissius postulat. Cœli,

cum aut pluuium, aut siccum est. Nam illud idem, quod prima sementis, hoc quoq; ultima desyderat. Omne aũt frumentum maxime campo patente, & ad solem prono, apricoq;, & soluto lætatur. Collis.n.quãuis granum robustius aliquanto, minus tñ tritici reddit. Densa, cretosaq;, & uliginosa humus, siliginem, & far adoreum nõ incõmode alit. Ordeum nisi solutũ, & siccum locum non patitur. Atq; illa uicibus annorꝝ requietum, agitatũq; alternis, & q̃ lætissimũ uolunt aruũ. Hoc nullam mediocritatẽ postulat, nã uel pĩguissima uel macerrima humo iacit̃. Illa post continuos imbres si necessitas exigat, q̃uis adhuc limoso, & madẽte solo sparseris, iniuriã sustinent. Hoc si lutoso cõmiseris, emorit̃. Siliginis, aũt uel tritici, si mediocriter cretosus, uliginosus'ue ager est, ẽt paulo plus, q̃ ut prius iam dixi, quinq; modijs ad sationem opus est, at si siccus, et resolutus locus, idemq; uel pinguis, uel exilis est, quatuor, qm̃ & è contrario macer tantũdẽ seminis poscit. Nã nisi rare conseritur, uanã, & minutã spicam facit, at ubi ex uno semine pluribus culmis fruticauit, etiã ex rara segete densam facit. Inter cætera quoq; nõ ignorare debemus quintam partem seminis amplius occupare agrũ consitum arbusto, q̃ uacuum, & apertũ. Atq; adhuc de satione autũnali loqmur, hanc enim potissimã ducimus. Sed & est altera, cum cogit necessitas, trimestrem uocãt agricolæ. Ea locis p̃gelidis, ac niuosis, ubi æstas est humida, & sine uaporibus recte cõmittitur. Cæteris admodũ raro rñdet, quam tñ ipsam celeriter, & utiq; ante æquinoctium uernũ conueniet peragere. Si uero locorꝝ, et cœli cõditio patiet̃, q̃to maturius seuerimus, tanto cõmodius proueniet. Neq; enim est ullũ (sicut multi crediderunt) natura trimestre semen, quippe idem iactũ autũno melius respondet. Sed sunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ sustinent ueris tepores, ut siligo, & ordeũ galathicũ, & halicastrũ, granumq; fabæ marsicæ. Nã cætera robusta frumenta semp̱ ante hyemem seri debent in regionibus tẽperatis. Solet aũt salsam nonnunq̃, & amarã uliginem uomere terra, quæ q̃uis matura iam sata manãte noxio humore corrũpit, & locis glabrentibus sine ulla stirpe seminũ areas reddit. Ea glabreta signis adhibitis notari conuenit, ut suo tp̱e uitijs eiusmodi medeamur, nã ubi uel uligo, uel aliqua pestis segetẽ enecat, ibi columbinũ stercus, uel si id nõ est, folia cupressi cõuenit spargi, et inarari. Sed antiquissimũ est oẽm inde humorem facto sulco, de-

ducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ satoriã trimodiã uestiunt, atq; ita ex ea, cum paulũ immorata sunt semina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ sic sata sint. Quædã ẽt subterraneæ pestes adultas segetes radicibus subsectis enecãt. Id ne fiat remedio est aquæ mistus succus herbæ, quã rustici sedum appellant, nã hoc medicamine una nocte semina macerata iaciuntur. Quidã cucumeris anguinei humorẽ expressum, & eiusdẽ tritam radicem diluunt aqua, similiq; rõne madefacta semina terræ mandant. Alij hac eadẽ aqua, uel amurca insulsa, cum cœpit infestari seges, perfundunt sulcos, & ita noxia animalia summouent. Illud deinceps præcipiẽdum habeo, ut demessis segetibus iam in area futuro semini consulamus. Nã quod ait Celsus, ubi mediocris est fructus, optimam quanq; spicã legere oportet, separatimq; ex ea semen reponere. Cum rursus amplior messis prouenerit, quicquid exteretur, capisterio expurgãdum erit, & semper quod propter magnitudinem, ac pondus in imo subsederit, ad semen reseruãdum. Nã id plurimum prodest, quia quãuis celerius locis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur, neq; enim dubium est, ex robusto semine posse fieri nõ robustum. Quod uero protinus exile natum sit, nũquam robur accipere manifestum est. Ideoq; Virgilius cum & alia, tum & hoc de seminibus præclare sic disseruit.

Vidi ego lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Granũ aũt rutilũ si cũ diffissum est, eũdẽ colorẽ interiorẽ habet, integrũ eẽ nõ dubitamus. Quod extrinsecus albidũ, intus ẽt conspicit candidũ, leue, ac uanũ intelligi debet, nec nos tanq̃ optabilis agricolis fallat siligo. Nã hoc tritici uitiũ est, et q̃uis cãdore p̃stet, põdere tñ uincit. Verũ in humido statu cœli recte ꝓuenit, et iõ locis manãtibus magis apta ẽ. Nec tñ ea lõge nobis, aut magna difficultate reqrenda est, nã oẽ triticũ solo uliginoso post tertiã sationẽ cõuertit in siliginẽ. Proximus ẽ his frumẽtis usus ordei, qđ rustici hexastichũ, quidã ẽt cantherinũ appellant, qm̃ & alia animalia, quæ ruri sunt, melius q̃ triticũ, et hoiem salubrius q̃ malũ triticũ pascit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiã defendit. Seritur soluta, siccaq; terra, et uel præualida, uel exili, qa

constat arua segetibus eius macescere, propter quod pinguissimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non possit, aut macro, cui nihil aliud cõmittitur. Altero sulco seminari debet post æquinoctium media ferè sementi, si læto solo, si gracili maturius. Iugerũ quinq; modij occupabunt. Idq; ubi paulum maturuerit, festinantius, q̃ ullum aliud frumentum demetendũ erit. Nam & fragili culmo, & nulla uestitum palea granum eius celeriter decidit, ijsdemq; de causis facilius terit̃, q̃ cætera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare, si minus stercore saturare, et oẽ uirus, quod adhuc inest terræ, propulsare, alterũ quoq; genus ordei est, quod alij distichũ, galathicum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeo ut tritico mistum egregia cibaria familiæ præbeat. Serit̃ quã piguissimis, sed frigidis locis circa Martium mensem. Melius tñ respondet, si clementia hyemis ꝑmittit, cum seminat̃ circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum, & milium ponenda sunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim. Nam multis regionibus cibarijs eoꝝ coloni sustinent̃. Leuem, solutamq; humum desyderant. Nec in sabuloso solo sed in arena quoq; proueniunt modo humido cœlo, uel riguo solo, nam siccũ, cretosumq; reformidant. Ante uer seri non possunt, qm̃ teporibus maxime lætant̃, ultima tamen parte Martij mensis cõmodissime terræ committunt̃. Nec impensa graui sationem cultoris onerant, quippe sextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem, & runcationem, ut herbis liberent̃. Ea cũ spicas ediderunt, prius q̃ semina hient æstibus, manu carpunt̃, & suspensa in sole cum assicata fuerint, recondunt̃. Atq; ita reposita perennant diutius, q̃ cætera. Panis ex milio conficit̃, qui ante q̃ refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum, & euolutum furfure, sed & milium quoq;, pultem, q̃uis in copia, maxime cum lacte non fastidiendam præbet.

Quod solum cuiq; legumini conueniat. Cap. X.

QVONIAM de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps disseramus. Lupini prima ratio est, quod & minimũ operarũ absumit, & uilissime emit̃, & maxime ex ijs, q̃ serunt̃, iuuat agrũ. Nã uineis iã emaciatis, et aruis optimũ stercus præbet, ac uel effœto solo prouenit, uel repositũ in granario pa-

titur æuum. Boues per hyemem coctum, maceratumq́; probe alit. Famem quoq;, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commode propulsat. Spargitur statim ex area. Atq; id solum omnium legu minum non desyderat requiem in horreo, siue Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus à Calendis Octobris crudis no- ualibus ingeras. Et qualitercũq; obruas, sustinet coloni neglige- tiam. Teporem tamen autumni desyderat, ut celeriter confirme- tur. Nam si non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis superest, in tabulatum, quò fumus per- uenit, optime reponis, qm̃ si humor inuasit, uermes gignit, qui si mulatq; ocilla lupinorum ad ederunt, reliqua pars enasci nõ po test. Id, ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipue. Nã cretam reformidat, limosoq; non exit agro. Iugerum decem mo- dij occupant. Ab hoc recte phaselus terræ mandabitur, uel in uer uacto, uel melius pingui, & restibili agro. Nec amplius quatu- or modijs iugerum obseritur. Similis quoq; ratio est pisi, quod tñ facilem, & solutam terram desyderat, tepidumq́; locum, & cœ- lum frequentis humoris. Eadem mensura iugerum, uel modio minus, q̃ phaselum licet obserere primo tempore sementis ab æq noctio autumnali. Fabæ pinguissimus locus, uel stercoratus desti nat᷑, & si ueruactum erit in ualle situm, quod à superiore p̄te suc cum accipit, prius tñ iaciemus semina, deinde proscindemus ter ram, proscissamq; in liram reuocabimus, occabimusq́;, quo altius largiore humo contegat᷑. Nã id plurimum refert, ut radices ena toꝝ seminum penitus dimersæ sint. Sin autem proximæ messis, oc cupandum erit restibile, desectis stramentis, quatuor & uiginti uehes stercoris in iugerum disponemus, dissipabimusq́;. Et simili ter cum semẽ crudo solo ingesserimus, inarabimus, imporcatũq; occabimus, quãuis sint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uin- dicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt ẽt qui putent in aruis hanc eandem uice stercoris fungi, qđ sic ego interpretor, ut existimem non satiõibus eius pinguescere humũ, sed minus hanc, q̃ cætera semina uim terræ consumere. Nam cer tum habeo frumentis utiliorem agrum eẽ, qui nihil, quam q istã siliquam ꝑximo anno tulerit. Iugerum agri (ut Tremellio) qua- tuor (ut nobis uidet᷑) fabæ sex occupãt modij, si solum pingue sit, si mediocre, paulo amplius. Eaq; nec macrum nec nebulosum lo-

cum patitur. Densa tamen humo sæpe cõmode respondet. Media sementi pars seri, & pars ultima debet, quæ septimũcialis satio dicitur. Tempestiua, frequentius, nonnunquam tñ sera, melior est. Post brumam parum recte serit, pessime uere, q̃uis sit etiã trimestris faba, quæ mense Februario seratur, quinta parte amplius, q̃ matura, sed exiguas paleas nec multã siliquã facit. Veteres itaq; rusticos plerũq; dicentes audio, malle se matura fabalia, q̃ fructũ trimestris. Sed quocunq; tempore anni seret, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in sationem, tantum quintadecima luna si tamen ea non transcurret eo die solis radios, quod græci ἀπόκρουσιν uocant. Si minus quartadecima utiq; adhuc crescẽte lumine spargatur, ẽt si confestim totum semen operiri non poterit. Nihil.n. nocebit ei nocturnis roribus, alijs'ue ex causis, dũ à pecore, & auibus uindicet. Priscis aũt rusticis, nec minus Virgilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita seri placuit.

Lætior ut fœtus siliquis fallacibus esset,
Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; sic medicatam comperimus, cũ ad maturitatẽ pducta sit minus à curculione infestari. Sed & illud qđ deinceps dicturi sumus experti præcipimus, silente luna fabam uellito ante lucẽ. Deinde cum in area exaruerit, confestim prius q̃ luna incrementum capiat, excussam, refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & sine iumentis teri, & sine uento purgari expeditissime sic poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longissimum eius, mediumq; spaciũ tres uel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcillis'ue cotũdant. Deinde cum ad alterã partem areæ peruenerint in aceruum culmos regerant. Nam semina excussa in area iacebunt, superq; ea paulatim eodem modo reliqui fasciculi excutientur. Ac durissimæ quidem acus reiectæ, seperatæq; erunt à cudentibus, minutæ uero quæ de siliquis cum faba resederunt, aliter secernent. Nam cum aceruus paleis, granisq; mistus in unũ fuerit congestus, paulatim ex eo uentilabris per longius spatium iactet, quo pacto, palea quæ leuior est, citra decidet, faba, quæ longius emittet, pura eò perueniet, quò uentilator eam iaculabit. Lentem sementi media, crescente luna usq; in duodecimam, solo tenui, & resoluto, uel pingui, & sicco maxime loco, seri cõuenit,

nam in flore facile luxuria & humore corrumpit᷑, quæ ut celeri-ter ꝓdeat, & ingrandescat, ante q̃ seratur, fimo arido permiscæri debet, & cum ita quatuor, aut quinq; diebus requieuerit spargi. Sationes eius duas seruamus, alteram maturam per mediam sementim, seriorem alteram mense Feb. Iugerũ agri paulo plus, q̃ modius occupat. Ea ne curculionibus absumat᷑ (nam etiã dum est in siliqua estur) curandum erit, ut cum extrita sit, in aquã demittatur, & ab inani, quæ ꝓtinus innatat, separetur solida, tũ in sole sicœtur, & radicæ silphij trita cum acœto aspergat᷑, defricæturq;, atq; ita rursus in sole siccata, & mox refrigerata reconda-tur, si maior est modus, in horreo, si minor, in uasis olearijs, salsamentarijsq;, quæ repleta cũ statim gypsata sunt, quandocunq; in usus prompserimus, integram lentẽ repiemus. Potest tamen etiã citra istam medicatiõem cineri mista cõmode seruari. Lini semẽ, nisi magnus est eius in ea regione, quã colis, prouentus, & p̃ciũ proritat, serendũ nõ est, agris enim p̃cipue noxium est, itaq; pinguissimum locũ, & modicæ humidum poscit. Seritur à Calendis Octobris in ortum aquilæ qui est. VII. Idus Decœmbris, Iugerũ agri octo modijs obserit᷑. Nonnullis placet macro solo quamspissimum semen eius cõmitti, quo tenue linum proueniat. Idem ẽt si læto solo serat᷑, mense Februario, decœm modios in iugerum iaci oportere dicunt. Sesama, quæ rigant᷑ maturius, quæ carent humore, ab æquinoctio autumnali serenda sunt, in Idus Octobris, putre solũ, quod campani pullũ uocant, plerũq; desyderant, nõ deterius tñ etiam pinguibus harenis, uel congestitia humo ꝓueniunt, tantunq; seminis, q̃tum milium panicũq; interdum etiã duobus sextarijs amplius in iugerũ spargit᷑. Sed hoc quidẽ semẽ ciliciæ, syriæq; regionibus ipse uidi mense Iunio, Iulioq; conseri, et per autumnum cũ ꝓmaturuerit, tolli. Ciœrcula, quæ piso est similis, mense Ianuario, aut Februario seri debet læto loco, cœlo humido. Quibusdam tñ Italiæ locis ante Calen. Nouemb. seritur. Tres modij iugerũ implent. Nec ullũ legumen minus agro nocœt, sed raro respondet, qm̃ nec siccitates, nec austros in flore sustinet, quæ utraq; incõmoda ferè eo tpe anni sunt, quo deflorescit. Ciœr, quod arietinũ uocat᷑, itemq; alterius generis, qđ punicum seri mense Martio toto põt, cœlo humido, loco quãlætissimo. Nã ẽt id terram lædit, atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tñ si seri debeat pridie macerandũ erit, ut celerius ena-

scatur. Iugero modij tres abunde sunt. Cannabis solum pingue stercoratumq; & riguum, uel planum, atq; humidum, & alte subactum deposcit. In quadratum pedem serũtur grana sex eius seminis arcturo exoriente, quod est ultimo mense Februario circa sextum aut quintum Calendarum Martij. Nec tamen usq; in æquinoctium uernum, si sit pluuius cœli status, improbe seret. Ab his leguminibus ratio est habenda naporum, raporumq;, nam utraq; rusticos implent. Magis tamen utilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem solum, uerum etiã boues pascunt, præcipue in gallia, ubi hiberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet, solum putre, & solutum res utraq; desyderat, nec densa nascit humo. Sed rapa campis, & locis humidis lætant. Napus deuexam amat, & siccam, tenuiq; propiorẽ terram. Itaq; glareosis, sabulosisq; aruis melior exit, lociq; proprietas utriusq; semen commutat. Nanq; in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis utrũq; recte ab solstitio serit, siccis ultima parte mẽsis Augusti, uel prima Septembris. Subactum solum pluribus iterationibus aratri uel rastri, largoq; stercore satiatum postulãt. Nam id plurimum refert, non solum quod melius ea proueniunt, sed quod etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextarijs raporum seminis obserendum est, quarta parte amplius napis spargendũ, quia non in uentrem latescunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atq; hæc hominum causa serenda censemus, illa deinde pecudũ.

De genere pabulorum, et de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. Cap. XI.

PABVLORVM genera complura, sicut medicam, & uiciam, farraginem quoq; ordeaceam, & auenam, fœnum græcũ, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus surculorum cõscripsimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia est herba medica, quod cum semel seritur, decem annis durat, quod per annum deinde recte quater, interdum etiam sexies demetitur, quod agrũ stercorat, quod omne emaciatum armentum ex ea pinguescit, quod ægro tanti pecori remediũ est, quod iugerũ eius toto anno tribus equis abũde sufficit.

Seritur,

Seritur, ut deinceps praecipiemus. Locum, in quo medicam proximo uere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putrescere sinito. Deinde Calendis Feb. diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; offringito. Postea circa Martium mensem tertiato, & occato. Cum sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum denum, longas pedum quinquagenũ facito, ut per semitas aqua ministrari possit. Aditusq; utraq; parte rũcantibus pateat, deinde uetus stercus inijcito, atq; ita mense ultimo Aprilis serito tantum, quantum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum, quod ubi feceris ligneis rastris (id enim multum confert) statim iacta semina obruantur, nam celerrime sole adurunt. Post sationem ferro tangi locus non debet. Atq;, ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & idẽtidem runcandus est, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius messem primam eius facere oportebit, cum iam seminum aliquã partem eiecerit. Posteaq̃ uoles teneram, cum prosiluerit, deseces licet, et iumentis praebeas. Sed inter initia parcius dum consuescant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, et multum creat sanguinem. Cũ secueris aũt, saepius eã rigato. Paucos deinde post dies, ubi coeperit fruticare, omnes alterius generis herbas eruncato. Sic culta, sexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciae autem duae sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa aequinoctium autumnale serimus, septem modios eius in unum iugerũ. Secunda, qua sex modios mense Ianuario, uel etiam serius iacimus semini progenerando. Vtraq; satio potest cruda terra fieri, sed melius proscissa, idq; genus praecipue non amat rores, cum seritur. Itaq; post secundam diei horam, uel tertiam spargendum est, cum iã omnis humor sole uento'ue detersus est, neque amplius proijci debet, q̃ qđ eodem die possit opiri. Nã si nox incessit, quãtulocunq; humore prius q̃ obruatur corrumpitur. Obseruandũ erit, ne ante quintam & uigesimam lunam terrae mandetur. Aliter satae ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili stercoratissimo loco, & altero sulco serere conuenit. Ea fit optima, cum cantherini ordei. X. modijs iugerum obseritur circa aequinoctium autumnale, sed impendentibus pluuijs, ut consita, rigataq; imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam, nam frigoribus cũ alia pabula defecerũt, ea bubus, caeterisq; pecudibus

optime desecta præbetur, & si depascere sæpius uoles, usq; in mensem Maium sufficit, quod si etiam semen uoles ex ea percipere, à Calen. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendēda est, ut sit idonea frugibus. Similis satio auenæ, quæ autumno sata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim semini custoditur. Fœnum græcum (quod siliquam uocāt rustici) duo tempora sationum habet, quorum alterum est Sptēbris mensis (cum pabuli causa seritur) ijsdem diebus, quibus uicia circa æquinoctium, alterum aūt mensis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cū in messem seminatur, sed hac rōne iugerum sex modijs, illa septem occupamus, utraq; cruda terra non incōmomode sit, daturq; opa, ut spisse aret̃, nec tñ alte, nā si plus quatuor digitis adobrutū est semen eius, non facile prodit, propter qđ nonnulli prius q̃ serant, minimis aratris proscindunt, atq; ita iaciunt semina, & sarculis adobruunt. Eruum aūt lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerūq; corrumpit̃. Potest & autūno seri, nec minus post brumam, Ianuarij parte nouissima, uel toto Februario, dum ante Calē. Martias, quem mensem uniuersum negant agricolæ huic legumini cōuenire, quod eo tpe satum pecori sit noxium, & præcipue bubus, quos pabulo suo cerebrosos reddat, quinq; modijs iugerum obserit̃. Cicera bubus erui loco, fresa datur in Hispania bætica, quæ cum suspensa mola diuisa est, paulum aqua macerat̃, dum lentescat. Atq; ita mista paleis subtritis pecori prebet̃. Sed erui duodecim libræ satisfaciunt uni iugo, ciceræ sexdecim, eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda est. Sapore certe nihilo differt à cicercula, colore tantū discernit̃. Nam est obsoletior, et nigro propior, seritur primo uel altero sulco mense Martio, ita ut postulat soli lætitia, quod eadē quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiā duobus, ac semodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; frumentum, & legumen colatur. Cap. XII.

QVONIAM quando quicq; serendum sit persecuti sumus. nunc quēadmodū quotq; operis singula eoꝝ, quæ retulimus colenda sint, demonstrabimus. Peracta sementi, sequens cura ē sarritionis, de qua nō cōuenit inter auctores. Quidam negant eam quicquam proficere, quod frumenti radices sarculo detegantur,

aliquæ etiam succidantur, ac si frigora incesserint post sarritiõem gelu frumenta enecentur. Satius autem esse ea tempestiue runcari, & purgari. Pluribus tamen sarriri placet, sed neque eodẽ modo, neq; iisdem temporibus usquequaq; fieri. Nam in agris siccis & apricis, simulac primum sarritionem pati queant segetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare possint, quod ipsum ante hyemem fieri oportere, deinde post hyemem iterari. In locis autem frigidis, & palustribus plerunq; transacta hyeme sarriri, nec adobrui, sed plana sarritione terram pmoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hyemalem sarritionem comperimus, dũtaxat ubi & siccitas cœli, et tepores permittunt. Sed nec istud ubiq; fieri censemus, uerum incolarum consuetudine uti. Sunt.n. regionum propria munera, sicut Aegypti, & Africæ, qbus agricola post sementem, ante messem, segetem non attingit, quoniã cœli conditio, & terræ bonitas ea est, ut uix ulla herba exeat, nisi ex semine iacto, siue qa rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In iis autem locis, ubi desyderatur sarritio, non ante sunt attingendæ segetes, etiam si cœli status pmittit, quàm cum sata sulcos contexerint. Triticumq; & adoreum cum quatuor fibras habere cœperint, ordeum cum quinque, faba & cætera legumina cum quatuor digitis à terra extiterint, recte sarrientur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam unam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam si non fieret, superuacuus tamen esset cultus, cum sola hæc res adeo non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes, quæ uel humidæ moueri possunt, melius tñ siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestant rubigine, hordeum uero nisi siccissimum tangi non debet. Fabam multi ne sarriendam quidem putant, quod & manibus, cum maturuerit ducta secernat à cætera rũcatione. & internatæ herbæ fœno reseruent. Cuius opinionis etiam Cornelius Celsus ẽ, qui inter cæteras dotes eius leguminis hãc quoq; enumerat, quod sublata faba fœnum ex eodẽ loco secari posse dicat. Sed mihi uidet pessimi agricolæ cõmittere, ut satis herba ꝑueniat. Frugibus.n. plurimum detrahit, si relinquit runcatio. Neq;.n. est rusticii prudẽtis magis pabulis studere pecudũ, q̃ cibis hominũ, cum presertim liceat illa quoq; cultu pratoꝝ consequi, adeoq; fabam sarriendã censeo, ut existimem debere ẽt ter sarriri.

nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructũ, sed exiguam portionem in ualuulis habere. Fresæq; eius & expurgatæ modium penè tam plenum esse, q̃ integræ, cum uix minuatur mensura detractis putaminibus, atq; in totum (sicut ante iã diximus) hyberna sarritio plurimum iuuat diebus serenis, ac siccis post brumam confectam, mense Ianuario si gelicidia nõ sint, ea porrò sic debet fieri, ne radices satorũ lædãt, et ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut latius se frutex humi diffundat. id prima sarritione fecisse proderit, secunda oberit, quia cum pullulare desijt frumentum, putrescit si adobrutũ est. Nihil itaq; amplius in iteratione, q̃ remoliri terra debet æqualiter, eamque transacto æquinoctio uerno statim peragi oportet intra dies uiginti, ante, q̃ seges in articulum eat, qm̃ serius sarrita corrumpit insequentibus æstiuis siccitatibus, & caloribus. Subiungẽda deinde est sarritioni runcatio, curãdumq; ne florentem segetem tangamus, sed aut antea, aut mox cũ defloruerit. Omne aũt frumẽtum, & hordeum, quicquid deniq; non duplici semine est, spicã à tertio ad quartum nodũ emittit, & cum totã edidit octo diebus defloresciт, ac deinde grãdescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatem deuenit. Rursus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus quadraginta florent, simulq; grandescunt.

Pro modo cuiusq; agri quot opæ designent. Cap. XIII.

ET VT IAM percenseamus quot operis in areã perducantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor uel quinque bubulcorũ operas occupant quatuor, occatoris unam, sarritoris duas primum, & unam cum iterũ sarriuntur, runcatoris unam, messoris unam & dimidiã, in totum summa operarum decem, et dimidia. Siliginis modij quinq; totidem operas desyderant. Sesami modij nouem, uel decem, totidem opas, quot tritici modij quinq; postulant. Hordei modij quinq; bulbuli operas tres exigunt, occatoriam unã, sarritoriã unam & dimidiam, messoriã unam, summa operarũ sex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel sex, in ueruacto duas operas bubulcorũ detinent, at in restibili unã. Occant sexquiopera. Sarriunt sesquiopera, iterum sarriuntur una opera, et tertio una, metunt una, summa fit operarũ octo, uel septem. Viciæ modij sex, uel septẽ, in ueruacto bubulcorũ duas ope-

ras uolunt, in restibili unam, item occantur una opera metuntur una, summa fit operarum quatuor, uel trium. Erui modij quinq; totidem operis conserunt̃, occant̃ una, item singulis sarriuntur, runcant̃, metunturq;, cuncta sex operas occupant. Siliquæ modij sex, uel septem totidem operis obruunt̃, metuntur una. Phaseoli modij quatuor obruunt̃ totidem operis, occantur una, metuntur una. Ciceræ, uel cicerculæ modij quatuor opas bubulcoꝝ tres postulant, occantur opera una, rũcant̃ una, uellunt̃ una. Sũma fit sex oparũ. Lentis sexqmodius totidẽ opas desyderat, occat̃ una, sarritur duabus, runcatur una, uellit̃ una. Summa fit operarum octo. Lupini modij decem obruunt̃ una, occantur una, metũtur una. Milij sextarij quatuor, totidemq; panici bubulcoꝝ opas occupant quatuor, occant̃ operis tribus, sarriunt̃ tribus, quot operis carpantur incertum est. Ciceris modij tres operis totidem seminantur, occant̃ duabus, sarriuntur una, runcant̃ una, uelluntur tribus. Summa fit decem operarum. Lini decem modij, uel octo, quatuor iugis conserunt̃, occantur opis tribus, rũcant̃ una, uellunt̃ tribus. Summa fit undecim operarũ. Sesami sextarij sex tribus iugis à proscissione colunt̃, occant̃ operis quatuor, sarriunt̃ quatuor, & sarriunt̃ iterum duabus, metunt̃ duabus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis serit̃, ut supra docuimus, sed incertum est quantam impensam, curamq; desyderet. At medica obruit̃ non aratro, sed, ut dixi, ligneis rastellis. Iugerũ agri eius occatur duabus, sarritur una, metitur una. Hac consumatiõe operarum colligitur, posse agrum ducentoꝝ iugerum subigi duobus iugis boum, totidemq; bubulcis, & sex mediastinis, si tñ uacet arboribus, at si sit arbustum eundem modum Saserna tribus hominibus adiectis asseuerat probe satis excoli, quæ nos ratio docet sufficere posse iugum boum tritici centũ uigintiqnq; modijs totidẽq; leguminum, ut sit in assem autũnalis satio modioꝝ ducentorum qnquaginta, et post hanc nihilo minus cõserat trimestriũ modios quinq; & septuaginta. Hoc deinde sic probat̃. Semina, quæ quarto sulco serunt̃, in iugeribus uigintiqnq; desyderãt bubulcorum operas. CXV. nã proscindit̃ is agri modus (q̃uis durissimi) qnquaginta operis, iteratur quinq;, & uiginti, tertiatur, & conserit̃ quadraginta. Cætera legumina occupant opas. LX. idest menses duos. Pluuiales quoq;, & feriarum computant̃, quibus non aratur, dies quinq;, & quadraginta, item peracta sementi,

quibus requiescunt, dies. XXX. Sic in asse fiunt octo menses, & dies decē. Supsunt tñ de anno tres reliqui menses, & dies qnque, & uiginti, quos absumamus, aut in satione trimestrium, aut in uecturis fœni, & pabulorũ, & stercorũ, aliorumq; utensilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæq; prosint. Cap. XIIII.

SED EX ijs, quæ retuli, seminibus, idem Saserna putat alijs stercorari, & iuuari agros, alijs rursus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piso. De lupino nihil dubito, atq; ēt de pabulari uicia, si tñ eam uiridem desectā confestim aratrum subsequatur, & quod falx reliquerit prius, q̃ inarescat, uomis rescindat, atq; obruat. Id enim cedit pro stercore, nam si radices eius desecto pabulo relictæ inaruerint, succum omnem solo auferent, uimq; terræ absument. Quod etiam in faba, cæterisq; leguminibus, qbus terra gliscere uidet̃, uerisimile est accidere, ut nisi protinus sublata messe eorũ proscindat̃, nihil ijs segetibus, quæ deinceps in eo loco seminari debent, profuturũ sit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uellunt̃. Tremellius obesse maxime ait solo uirus ciceris, & lini, alterum qa sit salsæ, alterũ qa sit feruidæ naturæ. Quod etiā Virgilius significat dicendo.

Vrit enim lini campum seges, urit auenæ,
Vrunt læthæo perfusa papauera somno.

Neq; enim dubium, quin et ijs seminibus infestetur ager, sicut ēt milio, & panico, sed omni solo, quod prædictorum leguminum segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adiuues, et absumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantum propter semina, quæ sulcis aratri cōmittuntur, uerūetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiusmodi alimento, quare si est, ut uidet̃, agricolis utilissimum, diligētius de eo dicendum existimo, cum priscis auctoribus quamuis non omissa res, leui tamen admodum cura sit prodita.

De generibus stercoris. Cap. XV.

TRIA Igit̃ stercoris genera sunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus consit. Auium primum habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, cæteræq; uolucres edunt, exceptis tñ palustribus, aut nantibus, ut anatis, & anseris, nam id noxium quoq; est. Maxime tñ colum-

binum probamus, quod modicè sparsum terram fermentare comperimus. Secundum deinde quod homines faciunt, si & alijs villæ purgamentis immisceaẽ, quoniam per se naturæ est feruentioris, & icarco terram perurit. Aptior est tñ surculis hominis urina, quã sex mensibus passus fueris ueterascere, si uitibus, aut pomorũ arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat, nec solũ ea res maiorem facit prouentum, sed ẽt saporem, & odorem uini, pomorumq; reddit meliorem. Potest & uetus amurca, quæ salem nõ habet, permista huic cõmode frugiferas arbores, & præcipue oleas rigare. Nam per se quoq; adhibita multum iuuat. Sed usus utriusq; maxime per hyemem est, & adhuc uere ante æstiuos uapores, dum ẽt uites, & arbores ablaqueatæ sunt. Tertium locũ obtinet pecudum stercus, atq; in eo quoq; discrimen est, nam optimũ existimaẽ, quod asinus facit, quoniam id animal lentissime mãdit, iõq; facilius concoquit, & bene confectũ, atq; idoneũ protinus aruo fimum reddit. Post hæc, quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinũ est, mox cæterorũ iumentorũ, armentorumq;. Deterrimum ex omnibus suillũ habetur. Quinetiã satis, pfuit cineris usus, et fauillæ. Frutex uero lupini succisus optimi stercoris uim pbet. Nec ignoro quoddã esse ruris genus, in quo neq; pecora, neq; auis haberi possint, attamen inertis est rustici eo quoq; loco de fici stercore. Licet enim quãlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congesta colligere. Licet filicem sine iniuria uicini, etiam cũ officio decidere, & pmiscere cum purgamentis cortis. Licet depressa fossa, qualem stercori reponẽdo primo uolumine fieri pcepimus, cinerem, cœnumq; cloacarum, & culmos, cæteraq;, quæ euerrunẽ, in unũ congerere, sed eodẽ medio loco robustam materiẽ defigere conuenit, nãq; ea res serpentũ noxam latere in stercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nã ubi greges quadrupedũ uersanẽ, quædã quotidie, ut culina, & caseale, qdã pluuijs diebus, ut bubilia, et ouilia debent emundari. At si tm̃ frumentarius ager ẽ, nihil refert genera stercoris separari sin aũt surculo, & segetibus, atq; etiam pratis fundus est dispositus generatim quoq; reponendum est, sicut caprarum, & auium. Reliqua deinde in prædictũ locũ concauum congerenda, & assiduo humore satiãda sunt, ut herbarum semina culmis, cæterisq; rebus immista putrescant. Aestiuis deinde mensibus nõ aliter, ac si repastines, totũ sterquilinium rastris pmisceri oportet, quo facilius putrescat, & fit aruis

idoneum. Parũ aũt diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus, q̃ singulas, itẽq; maiores denas uehes stercoris efficiunt, totidemq; singuli hoĩes, q non solum ea purgamenta, q̃ ipsi corporibus edunt, sed & q̃ colluuies cortis, & ædificij quotidie gignit, cõtrahere, & congerere possunt. Illud quoq; præcipiendũ habeo, stercus omne, quod tẽpestiue repositũ anno requieuerit, segetibus esse maxime utile. Nam & uires adhuc solidas habet, & herbas nõ creat. Quanto autẽ uetustius sit, minus prodesse, qm̃ minus ualeat. Itaq; pratis quã recentissimum debere inijci, quod plus herbaꝝ progeneret, idq; mense Februario luna crescente fieri oportere, nã ea quoque res aliquantum fœni fructum adiuuat, de cætero usus stercoris qualis in quaq; re debeat esse, tum dicemus, cum singula perseq̃mur.

Quibus temporibus agri stercorandi sunt. Cap. XVI.

INTERIM Qui frumentis arua præparare uolet, si autũno sementem facturus est, mense Septembri, si uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos Luna decrescente disponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuosi quatuor & uiginti uehes stercoris teneant, &, ut paulo prius dixi, nõ antea dissipet cumulos, q̃ erit saturus. Si tñ aliqua causa tempestiuam stercoratiõem facere prohibuerit, secunda ratio est, ante q̃ sarrias more seminantis ex auiarijs puluerem stercoris ꝑ segetem spargere. Si & is nõ erit, caprinum manu iacere, atq; ita terrã sarculis permiscere, ea res lætas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigescere agrum, q non stercoret̃, ita peruri si nimium stercoret̃, magisq; conducere agricolæ frequenter id potius, q̃ immodice facere. Nec dubium, quin aquosus ager maiorem eius copiã, siccus minorẽ desyderet, alter quod assiduis humoribus rigens hoc adhibito regelat̃, alter quod ꝑ se tepens siccitatibus, hoc assumpto largiore torret̃, propter quod nec deesse ei talem materiã, nec superesse oportet. Si tñ nullum genus stercoris suppetet ei multum proderit fecisse, quod. M. Columellam patruum meum doctissimum, & diligentissimum agricolam sæpenumero usurpasse memoria repeto, ut sabulosis locis cretam ingereret, cretosis, ac nimium densis, sabulum, atq; ita non solũ segetes lætas excitaret, uerũetiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat stercus uitibus ingerendum, quod saporem uini corrumperet, melio-

remq; censebat esse materiam uindemijs exuberãdis, congestitiã, uel de uepribus, uel deniq; aliam quãlibet arcessitam, & aduectam humum. Iam uero (ut ego reor) si deficiat omnibus rebus agricola, lupini certe præsidium expeditissimum nõ deesse, quod cum exili loco circa idus Septembris sparserit, & inarauerit, idq; tempestiue uomere, uel ligone succiderit, uim optimæ stercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum sabulosis locis oportet, cũ secundum florem, rubricosis, cum tertium egerit. Illic dum tenerum est conuertit͏̃, ut celeriter ipsum putrescat, pmisceaturq; gracili solo. Hic iam robustius, quod solidiores glebas diutius sustineat, & suspendat, ut eæ solibus æstiuis uaporatæ resoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. Cap. XVII.

ATQVE Hæc arator exequi poterit, si non solum, quæ retuli, genera pabulorum prouiderit, uerũetiam copiã fœni, quo melius armẽta tueat͏̃, sine quibus terram cõmode moliri difficile ẽ, & ideo necessarius ei cultus est etiam prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoq; indiderũt ab eo, quod protinus esset paratum, nec magnũ laborem desyderaret. M. quidẽ Porcius & illa cõmemorauit, quod nec tempestatibus affligeret͏̃, ut aliæ partes ruris, minimiq; sumptus egens, per oẽs annos pberet reditum, neq; eũ simplicem, cũ ẽt in pabulo nõ minus redderet, q̃ in fœno. Eius igit͏̃ animaduertimus duo genera, quoꝶ alterum est siccaneum, alterũ riguum. Læto, pinguiq; campo nõ desyderat͏̃ influens riuus, meliusq; habet͏̃ fœnum, qđ suapte natura succoso gignit͏̃ solo, q̃ quod irrigatum aquis elicitur, quæ tñ sunt necessariæ, si macies terræ postulat, nã & in densa, & resoluta humo quãuis exili, pratum fieri potest, cũ facultas irrigandi dat͏̃. Ac nec cãpus concauæ positionis esse, neq; collis prærupti debet, ille ne collectã diutius cõtineat aquã, hic ne statim præcipitem fundat. Potest tñ mediocriter accliuis, si aut pinguis est, aut riguus ager, pratũ fieri. At planicies maxime talis probat͏̃, quæ exigue prona nõ patit͏̃ diutius imbres, aut influentes riuos ĩmorari, aut siqs eã supuenit humor, lente ꝓrepit. Itaq; si palus in aliqua pte subsidẽs restagnat, sulcis deriuãda ẽ. Quippe aquaꝶ abũdantia, atq; penuria graminibus æque est exitio.

Quemadmodum facta prata colantur. Cap. XVIII.

CVLTVS *autem pratorum magis curæ, q̃ laboris est. Primum ne stirpes, aut spinas, ualidiorisq; incrementi herbas inesse patiamur, atq; alias ante hyemẽ, & per autumnũ extirpemus, ut rubos, uirgulta, iũcos, alias per uer euellamus, ut intuba, ac solstitiales spinas, ac neq; suem uelimus impasci, quoniam rostro suffodiat, & cæspites excitet, neq; pecora maiora, nisi cum sicissimum solũ est, quoniã demergunt ungulas, et atterunt, scindũtq; radices herbarũ. Tum deinde macriora, & pendula loca mẽse Februario luna crescente fimo iuuãda sunt. Omnesq; lapides, et siqua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, summittiq; pro natura locorũ, aut tẽporius, aut serius. Sũt etiam quædã prata situ uetustatis obducta ueteri, uel crasso musco, qbus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, uel ingesto stercore, quorũ neutrum tantũ prodest, quãtum, si cinerem sæpius ingeras, ea res muscum enecat. Attamẽ pigriora sunt ista remedia, cum sit efficacissimum de integro locũ exarare. Sed hoc, si prata cœpimus, facere debemus. Sin autẽ noua fuerint instituenda, uel antiqua renouanda (nã multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exolescant, & fiant sterilia) ea expedit interdum etiam frumenti causa exarare, qa talis ager post lõgam desidiã lætas segetes affert. Igitur eũ locum, quẽ prato destinauerimus, æstate proscissum, subactumq; sæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba conseremus, insequente deinde anno, frumento, tertio diligẽter arabimus, omnesq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus, nisi, si fructus arbusti id facere nos prohibuerit. Deinde uiciam permista seminibus fœni seremus, tum glebas sarculis resoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumosq;, quos ad uersuram plerunq; tractæ faciunt crates, dissipabimus ita, ut necubi ferramentum fœnisecæ possit offendere. Sed eam uiciam non conuenit ante desecare, quàm permaturuerit, & aliqua semina subiacenti solo iecerit. Tum fœnisecam messorem oportet inducere, & desectam herbam religare, & exportare, deinde locum rigare, si fuerit facultas aquæ, si tamen terra densior est, nam in resoluta humo non expedit inducere maiorem uim riuorum, prius q̃ conspissatum, & herbis colligatum sit solum, quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatisq; radicibus gramina non patitur coalescere, propter quod nec pecora quidem oportet teneris*

adhuc & subsidentibus pratis immittere, sed quoties herba prosi luerit falcibus desecare. Nam pecudes (ut ante iam dixi) molli solo infigunt ungulas, atq; interruptas non sinunt herbarum radices serpere, & cōdensare. Altero tamē anno minora pecora post fœnisicia pmittemus admitti, si modo siccitas, et conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratum solidius, ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes, sed in totum curandum est, ut secundum Fauonij exortum, mense Februario, circa Idus immistis seminibus fœni, macriora loca, & utiq; cælsiora stercorentur, nam editior cliuus præbet etiam subiectis alimentum, cum superueniēs imber, aut manu riuus perductus, succum stercoris in inferiorem partē secum trahit, atq; ideo ferè prudentes agricolæ etiā in aratis collem magis, q̄ uallem stercorant, quoniā, ut dixi, pluuiæ semper omnem pinguiorē materiam in ima deducunt.

Queādmodū succisum fœnū tractari, & cōdi debeat. C.XIX.

FOENVM autem demetitur optime, ante q̄ inarescat, nam & largius percipitur, & iucundiorem cibum pecudibus præbet. Est autem modus in siccando, ut neq; peraridum, neq; rursus uiride colligatur, alterum quod omnē succum, si amisit, stramenti uicem obtinet, alterum quod si nimium retinuit, in tabulato putrescit, ac sæpe cum concaluit, ignem creat, & incendium, nonnunquam etiam cum fœnum cecidimus, imber oppressit, quod si permaduit, inutile est udum mouere, meliusq; patiemur superiorem partem sole siccari, tunc demum conuertemus, & utrūq; siccatum coartabimus in striam, atq; ita manipulos uinciemus, nec omnino cunctabimur, quo minus sub tectum congeratur, uel si non competit, ut, aut in uillam fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certe quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas extrui cōueniet, easq; ipsas in angustissimos uertices exacui. Sic.n. cōmodissime fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiam si non sint, non alienum tamen est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atq; excoquatur in aceruis, propter quod prudentes agricolæ, quamuis iam illatum tecto, non ante componunt, q̄ per paucos dies temere congestum, in se concoqui, & deferuescere patiātur. Sed & iam fœnisicia sequitur cura messis, quā, ut recte possimus percipere, prius instrumenta præparanda sunt, quibus fruges coguntur.

De Area constituenda. Cap.XX.

AREA quoq; si terrena erit, ut sit ad trituram satis habilis, primum radatur, deinde confodiatur, pmistisq; paleis cũ amurca, quæ salem non accepit extergeaẽ, nam ea res à populatione murum, formicarumq; frumenta defendit, tum æquata pauiculis, uel molari lapide condensetur, & rursus subiectis paleis inculcetur, atq; ita solibus siccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ destinant, areamq; demessa faba, & lecta expoliunt, nam dum à pecudibus legumina proculcanẽ, herbæ etiam ungulis atteruntur, atq; ita glabrescit, & fit idonea frumentis area.

De messe facienda, & de tritura. Cap.XXI.

SED CVM matura fuerit seges, ante q̃ torreatur uaporibus æstiui syderis, qui sunt uastissimi p ortum caniculæ celeriter demetatur. Nam dispendiosa est cunctatio, primum quod auibus p̃dam, cæterisq; animalibus præbet, deinde quod grana, & ipsæ spicæ culmis arentibus, et aristis celeriter decidunt, si uero procellæ uẽtoꝝ, aut turbines incesserint, maior pars ad terram defluit. propter quæ recrastinari nõ debet, sed æqualiter flauentibus iam satis, ante q̃ ex toto grana indurescant, cũ rubicundũ colorẽ traxerunt, messis facienda est, ut potius in area, & in aceruo, q̃ in agro grandescant frumẽta, cõstat.n. si tempestiue decisa sint, postea capere incrementum. Sunt aũt metẽdi genera cõplura, multi falcibus ueriículatis, atq; ijs, uel rostratis, uel denticulatis medium culmũ secant, multi mergis, alij pectinibus spicam ipsam legunt, idq; in rara segete facillimum, in densa difficillimum est. Quod si falcibus seges cũ parte culmi demessa sit ꝓtinus in aceruum, uel in nubilariũ congeriẽ, & subinde opportunius solibus torrefacta ꝓteriẽ, sin aũt spicæ tantummodo recisæ sunt, possunt in horreũ cõferri, et deinde p hyemem, uel baculis excuti, uel exteri pecudibus, at si cõpetit, ut in area teraẽ frumentũ, nihil dubium est, quin equis melius, q̃ bubus ea res conficiaẽ, et si pauca iuga sunt, adijcere tribulã, & trabã possis, quæ res utraq; culmos facillime cõminuit. Ipsæ autem spicæ melius fustibus tundũtur, uannisq; expurganẽ. At ubi paleis immista sunt frumenta, uento separenẽ, ad eam rem fauonius habeẽ eximius, q lenis, æqua-

lisq; æstiuis mensibus perflat, quem tamen operiri lenti est agricolæ, quia dum expectatur, sæua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta sic sunt aggeranda, ut omni flatu possint excerni. At si compluribus diebus undiq; silebit aura, uannis expurgent̃, ne post nimiam uentorum segnitiem uasta tempestas irritum faciat totius anni laborem, pura deinde frumenta, si in annos reconduntur, repurgari debent, nam quanto sunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur, sin protinus usui destinantur, nihil attinet repoliri, satisq; est in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminum quoq; non alia cura est, q̃ reliquorum frumentoꝝ, nam ea quoq; uel statim absumunt̃, uel recõdunt̃. Atq; hoc supremum est aratoris emolumentum ꝑcipiendorum seminum, quæ terræ crediderat.

Quæ ꝑ ferias liceat agricolæ, & q̃ nõ liceat facere. Ca. XXII.

SED CVM tam otij, q̃ negotij rationem reddere maiores nostri censuerunt, nos quoq; monendos esse agricolas existimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim (ut ait poeta) quæ festis exercere diebus.

Fas, & iura sinunt, riuos deducere nulla
Relligio uetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias auibus moliri, incendere uepres,
Ballantumq; gregem fluuio mersare salubri.

Quanquã pontifices negent segetẽ ferijs sepiri debere. Vetãt quoq; lanarum cã lauari oues, nisi ꝓpter medicinam. Virgilius, qđ liceat ferijs flumine abluere gregem præcepit, & icirco adiecit fluuio mersare salubri. Sunt enim uitia, quoꝝ cã pecus utile sit lauare. Ferijs aũt ritus maioꝝ etiam illa permittit, far pinsere, faces incidere, candelas sebare, uineam cõductam colere, piscinas, lacus, fossas ueteres tergere, & purgar̃, prata sicilire, stercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caseum facere, arbores serendi cã, collo, uel mulo clitellario afferre, sed iuncto aduehere nõ permittit̃, nec apportata serere, neq; terrã aꝑire, neq; arborẽ collucare, sed ne sementẽ q̃dem administrare, nisi prius Catulo feceris, nec fœnum secare, aut uincire, aut uehere. Ac ne uindemiã q̃dem cogi per religiones pontificũ ferijs licet, nec oues tondere, nisi si Catulo feceris. Defrutum quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas,

itemq; oliuas conditiui legere licet. Pellibus oues uestiri non licet. In horto qcquid olerũ causa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuũ sepelire non licet. M. Porcius Cato, mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit. Idemq; boues permittit coniungere lignoꝝ, et frumẽtoꝝ aduehẽdoꝝ cã, nos apud põtifices legimus ferijs tñ denicalibus mulos iungere nõ licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quosdã cum solẽnia festoꝝ pcensuerim, desyderaturos lustrationum, cæterorumq; sacrificioꝝ, quæ pro frugibus fiunt, morem priscis usurpatum, nec ego abnuo docẽdi curã, sed differo in eum librum, quem componere in animo est, cũ agricolationis totam disciplinam præscripsero. Finem interim pſentis disputationis faciam, dicturus exordio sequẽte, quæ de uineis, arbustisq; prodidere ueteres auctores, quæq; ipse mox comperi.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

Quod genus uitis conueniat cuiq; solo, & statui cœli. Cap. I.

HACTENVS ARVORVM CVLtus, ut ait præstantissimus poeta. Nihil enim prohibet nos. P. Siluine de ijsdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei rusticæ uel maxima est. Earum species diuersæ, et multiformes sunt, qppe uarij generis (sicut auctor idem refert) nullis hominum cogentibus ipsæ sponte sua ueniũt, multæ etiam nostra manu satæ procedunt, sed quæ non ope humana gignuntur, syluestres, ac feræ, sui cuiusq; ingenij semina gerunt. At quibus labor adhibet᷑, magis aptæ sunt frugibus. De eo igit᷑ prius genere dicendum est, quod nobis alimenta pbet. Idq; tripartito diuidit᷑. Nã ex surculo uel arbor procedit, ut olea, uel frutex, ut palma campestris, uel tertium quiddam quod nec arborem, nec fruticem proprie dixerim, ut est uitis. Hanc nos cæteris stirpibus iure pponimus non tñ fructus dulcedine, sed etiã facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, nisi tñ glaciali, uel perferuida, curæ mortalium rñdet. Tamq;

felix campis, q̃ collibus prouenit, & in densa non minus, q̃ in resoluta, sæpe etiam gracili, atq; pingui terra, siccaq́;, & uliginosa. Tum sola maxime utranq; patit̃ intemperiẽ cœli, uel sub axe frigido, æstiuo, ꝓcellosoq;. Refert tñ cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis statu colere censeas, neq;.n.oĩ cœlo, solo'ue cultus idem, neq; est idem stirpis eius genus, quodq́; præcipuũ est ex omnibus non facile dictu ẽ, cum suum cuiq; regioni magis, aut minus aptum esse doceat usus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas, pruinaq́; sine noxa perfert, cœliq́; siccitatem, uentosq́; patitur, pingui, & uberi dabit agro gracilem uitem, nec natura nimis fœcundam, macro feracem, terræ densæ uehementem, multaq́; materia frondentem, resoluto, & læto solo rari sarmenti, humido loco sciet nõ recte mandari fructus teneri, & amplioris acini, sed callosi, et angusti, frequentisq́; uinacei, sicco recte contribui diuersæ quoq; naturæ semina. Sed & post hæc non ignorabit dominus loci plus posse qualitatem cœli frigidam, uel calidam, siccam, uel rosidã, grandinosam, uentosamq́;, uel placidam, serenã, uel nebulosam. Frigidæq́; aut nebulosæ duorum generum uites aptabit, seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hyemem, seu firmi, duriq́; acini, quarum inter caligines uuæ deflorescunt, & mox gelicidijs, ac pruinis, ut aliæ caloribus mitescunt, uentoso quoq;, et tumultuoso statu cœli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet, rursus calido uberioresq́; teneriores concredet, sicco destinabit eas, quæ pluuijs, aut continuis roribus putrescunt, rosido, quæ siccitatibus laborãt, grãdinoso, quæ folijs duris, latisq́; sunt, quo melius protegant fructum, nam placida, et serena regio nullam non recipit, commodissime tamen eam, cuius uel uuæ, uel acini celeriter decidunt. At si uoto est eligendus uineis locus, & status cœli, sicut censet uerissime Celsus, optimum est, solum, nec densum nimis, nec resolutum, soluto tamen ꝓpius, nec exile, nec lætissimum, proximum tamen uberi nec campestre, nec præceps simile tamen edito campo, nec siccum, nec uliginosum, modice tamen rosidum, quod fontibus non in summo, non in profundo terræ scaturiat, sed ut uicinum radicibus humorem subministret, eumq́; nec amarum, nec salsum, nec saporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam scabra rubigine coerceat, si modo credimus Virgilio dicenti.

Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara
Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando.
Nec baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Cœlum porro neq; glaciale, uinea (sicut prædixi) nec rursus æstuosum desyderat. Calido tñ potius q̃ frigido lætatur, imbribus magis, q̃ serenitatibus offenditur, & solo sicco, q̃ nimis pluuio ẽ amicior, perflatu modico, leniq; gaudet, procellis obnoxia est. Atque hæc maxime probabilis est cœli, & soli qualitas.

Quæ uites suburbanis regionibus ad escam conserendæ sunt. Cap. II.

VITIS autem uel ad escam, uel ad effusionem deponit̃. Ad escam non expedit instituere uineta, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercãtibus uelut pomum uendere, quæ cum talis est conditio, maxime præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumasti, dactyliq;, & rhodiæ, libycæ quoq; & ceraunię, nec solum quæ iucunditate saporis, uerũetiam quæ specie commendari possint, conseri debent, ut stephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarũ uuæ temporibus hyemis durabiles uasis condũtur, ut uenuculæ, ut, nuper in hos usus exploratæ, numisianæ. At ubi uino consulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia, quod alterum ad reditus coloni, alterum ad diuturnitatem stirpis plurimum confert. Sed ea tum præcipua est, si nec nimis celeriter spõdet, & primo quoq; tẽpore deflorescit, nec nimis tarde mitescit, quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facile propulsat, eademq; nec imbribus putrescit, nec siccitatibus abolescit, talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda si modo is locus habetur, in quo gustus nobilis, pretiosusq; fluit, nam si sordidus, aut uilis est, feracissimam quãq; serere conducit, ut multiplicatiõe frugum reditus augeatur. Ferè autem omni statu locorum campestria largius uinum, sed iucundius afferunt collina, quæ tamẽ ipsa modico statu cœli magis exuberãt aquiloni prona, sed sunt generosiora sub austro, nec dubium quin sit ea, nonnullarum uitiũ natura, ut pro locorum situ bonitate uini modo uincat, modo superetur. Solæ tradũtur amineæ excepto cœli statu nimis frigido, ubicunq; sint etiam si degenerent, sibi comparatæ, magis, aut minus probi gustus uina p̃bere, et cæteras omnes sapore præcedere.

Eæ, cum

Eæ, cum sint unius nominis, non unam speciē gerunt. Duas germanas cognouimus, quarum minor ocyus, et melius deflorescit, habilis arbori, nec non iugo, illa pinguem terram, hæc mediocrē desyderat, longeq; præcedit maiorem, quia & imbres, & uentos fortius patitur, nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, q̃ in arboribus, ideoq; non est uineis apta, uix etiam arbusto, nisi ꝑpingui, et uuida terra, nā nec mediocri ualet, multoq; minus in exili, prolixarum frequētia materiarum, foliorūq;, & uuarum, & acinorum magnitudine dignoscitur, internodijs quoq; rarior, largis fructibus à minore superatur, gustu non uincitur, & hæ quidem utræq; amineæ. Verū & aliæ duæ geminæ, quæ ab eo ꝙ duplices uuas exigunt, gemellæ uocantur, austerioris uini, sed æque perennis. Earum minor uulgo notissima, q̃ppe campaniæ celeberrimos uesuuij colles, surrentinosq; uestit. Hilaris inter æstiuos fauonij flatus, austris affligit̃. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, q̃ arbusto est idonea, cum prædictis regionibus cōmodissime iugum sustineat materiā, fructumq;, nisi quod duplicem non absimilem minori germanæ ægerit, sicut maior gemina minori germanæ, quæ tamen minor hoc melior est, quod fœcundior etiam mediocri solo, nam illam nisi præpingui terræ, non respondere iam dictum est. Lanatam quoq; amineam quidam maxime probant, quæ hoc uocabulum nō ideo usurpat, ꝙ sola ex omnibus amineis, uerum ꝙ præcipue canescit lanugine. Sanè boni uini, sed leuioris, q̃ superiores, crebram quoq; materiam fundit, atq; ideo propter pampini densitatem sæpe parum recte deflorescit, eademq; maturo fructu celeriter putrescit. Super hunc numerum, quem retulimus, singularis habet̃ aminea, maiori geminæ non dissimilis, primū specie pampini, & trunci, sed uini sapore aliquanto inferior, quāuis generosissimus sit, ꝓxime præferenda etiam proprijs uirtutibus, nam & feracior est, & flore melius exuitur, spissasq;, & albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non defiscit. Atq; ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobilitate subsequuntur amineas, fœcunditate uero etiam præueniunt, quippe cum se frequēter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueātur. Sed earum quoq; feracior est minor, cuius & folium parcius scinditur, & materia non ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupātur, eædemq; fæciniæ, ꝙ plus q̃ cæteræ fecis afferunt. Id tn̄ incommo/

dum repensant uuarum multitudine, quas & in iugo, sed & in arbore melius exhibent. Ventos, & imbres ualenter sufferunt, & celeriter deflorescunt, & ideo citius mitescunt, omnis incommodi patientes, præter caloris, nam quia minuti acini, et duræ cutis uuas habent, æstibus contrahuntur. Pingui aruo maxime gaudent, quod ubertatem aliquam natura gracilibus, & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac rosidum solum, & cœlum cõmodissime sustinent, eugeniæ dum sunt in albano colle, nam mutato loco uix nomini suo respondent, nec minus allobrogicæ, quarũ uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ commendantur, omnes feraces, iugoq́;, & arboribus satis idoneæ, generosior tamen una, quæ nudis folijs est, nam duæ lanatæ quãuis frondibus, & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem uetustatis. Pingui solo feracissimæ, mediocri quoq; fœcundæ, præcoquis fructus. Ideoq́; frigidis locis aptissimæ uini dulcis, sed capiti neruis, uenisq́; non aptæ, nisi mature lectæ, pluuijs, uentisq́;, & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc ex populationem cognominantur. Atq; hæ pretiosi gustus celeberrimæ. Possunt tamen etiam secundæ notæ uites prouentu, & ubertate commendari, qualis est biturica, qualis basilica, quarum minorem cocolubem uocant hispani, longe omnium primis utræq; proximæ. Nam & uetustatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit. Iam uero ipsæ fœcunditate præstant omnibus, quas ante retuli, tum etiam patientia, quippe turbines, imbresq́; fortissime sustinent, & commode fluunt, nec deficiunt macro solo. Frigora melius, q̃ humores sustinent, humores cõmodius, q̃ siccitates, nec caloribus tamen contristant. Visulæ deinde ab his, & minor argitis terræ mediocritate lætantur, nam in pingui nimijs uiribus luxuriant, in macra tenues, & uacuæ fructu ueniunt. Amiciores iugo, q̃ arboribus sed argitis etiam in sublimibus fertilis uastis materijs, & uuis exuberat, humillimis tabulatis aptior. Visula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus suos optime aduersus grandinem tuetur, qui tñ nisi primo quoq; tempore maturi legantur, ad terram decidunt, humoribus etiam priusquam defluãt putrescunt. Sunt & heluolæ, quas nõnulli uarias appellant, neq; purpureæ, neq; nigræ ab heluo (nisi fallor) colore nocitatæ, melior est nigri

or abundantia uini, sed hæc sapore pretiosior, color acinorum in neutra conspicitur æqualis, utraq; candidi musti alterna uice annorum plus, aut minus afferunt, melius arborem, sed & iugum cõmode uestiunt, mediocri quoq; solo fœcũdæ, sicut ꝑtiæ minor, & maior, sed eæ generositate uini magis cõmendantur, & frequẽtibus materijs frondent, & cito maturescunt. Albuelis utilior, ut ait Celsus, in colle, q̃ in campo, in arbore, q̃ in iugo, in summa arbore q̃ in ima, ferax & materiæ frequentis, & uuæ, nam quæ græculæ uites sunt, ut mareoticæ, thasiæ, psythiæ, sophortiæ, sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt, inerticula tamen nigra, q̃ quidã græci amethyston appellant, potest in secũda quasi tribu esse, ꝙ & boni uini est, & innoxia, unde etiã, nomen traxit, ꝙ iners habetur in tentandis neruis, q̃uis gustu nõ sit hebes. Tertium gradũ facit earum Celsus, quæ fœcunditate sola cõmendãtur, ut tres heluenaciæ, quarũ duæ maiores nequaq̃ minori bonitate, & abundantia musti pares habent̃, earꝝ altera, quã galliarũ incolæ emarcum uocant, mediocris uini, & altera, quã longam appellant, eãdemq; auaram sordidi, nec tam largi q̃ ex numero uuarũ, quarũ prima specie promittit. Minima & optima è tribus facillime folio dignoscitur, nã rotundissimũ omniũ id gerit, atq; est laudabilis, ꝙ siccitates maxime ꝑfert, ꝙ frigora sustinet, dum tñ sine imbribus sit, ꝙ nõnullis locis etiã uinum eius in uetustatem diffundit̃, ꝙ præcipue sola acerrimum quoq; solũ fertilitate sua cõmendat, at spionia dapsilis musto, & amplitudine magis uuarũ, q̃ numero fertilis, ut oleginia, ut murgentina, eadẽq; põpeiana, ut numisiana, ut uenucula eadẽq; scirpula, atq; sticula, ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut oĩum, quas cognouimus copiosissima arcelaca maior, à multis argitis falso existimata. Nã has nuper mihi cognitas ꝑgulanã dico, & irtiolã, fereolamq; non facile asseuerem quo gradu habendæ sint, qđ etsi satis fœcundas scio, nondum tñ de bonitate uini, quod afferũt iudicare potui, unam etiam præcoquem uitem nobis ante hoc tempus incognitam græca cõsuetudine dracontion uocitari comperimus, quæ fœcunditate iucũditate'ue arcelatæ, basilicæq; & bituricæ comparari possit, generositate uini amineæ. Multa ꝑterea sunt gña uitiũ, quarꝝ nec numerũ, nec appellatiões cũ certa fide referre possumus. Neq;.n. ut ait poeta, numero cõprehẽder̃ refert.

Quem qui ſcire uelit, libyci uelit æquoris idem
Diſcere q̃ multæ zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionumq; penè ſingulæ partes habent propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant, quædam etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorum, ſicut ſupradiximus, etiam à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci nõ poſſint, ideoq; in hac ipſa Italia, ne dicam in tam diffuſo terrarum orbe uicinæ etiam nationes nominibus earum diſcrepant, uariantq; uocabula, quare prudẽtis magiſtri eſt, eiuſmodi nomenclationis aucupio quò potiri nequeat, ſtudioſos nõ demorari, ſed illud in totum præcipere, quod & Celſus ait, & ante eum. M. Cato, nullum genus uitium conſerendum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimento ꝓbatum, atq; ubi multa inuitabunt regionis cõmoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus inq̃t Iulius græcinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet feracitatem, potius ſequemur, quæ non eadem portione uincitur precio, q̃ uincit abundantia, ſed de hac ſententia q̃q̃ & ipſe paulo ante id cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicã. Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter feraces, et precioſæ fluxuræ poſſint conſtitui.

Nihil magis ruſticis conuenire, q̃ uitem colere. Cap. III.

NVNC Prius, q̃ de ſatione uitium diſſeram, nõ alienum puto uelut quoddam fundamentum iacere diſputatiõi futuræ, ut ante perpenſum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamilias uinearum cultus, et enim penè adhuc ſuperuacuũ de his conſerendis præcipere, dũ prius eſt, q̃d nondũ concedatur, an omnino ſint habendæ, idq; adeo plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem poſitionem ruris, atq; optabiliorẽ pratorum poſſeſſionem, paſcuorumq;, uel ſiluæ cæduæ indicent, nam de arbuſto etiam inter auctores non exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris, Tremellio maxime, probante, ſed & hanc ſententiam ſuo loco æſtimabimus, interim ſtudioſi agricolationis hoc primum docendi ſunt, uberrimum eẽ reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorũ, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit ſingula iugera uinearum ſexcenas urnas uini præbuiſſe, id enim maxi-

me asseuerat in primo libro rerum rusticarum Varro, nec una regione prouenire solitum, uerum & in fauẽtino agro, & in gallico, qui nunc pycœno contribuitur, ijs certe temporibus, nomentana regio celeberrima fama, illustris, & præcipue, quã possidet Seneca uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera singula culleos octonos reddidisse plerunq; compertum est, nam illa uidentur prodigialiter in nostris ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorũ millium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra bienniũ septenos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & pascua, & syluæ, si centenos sextertios in singula iugera efficiant, optime domino cõsulere uideant̃, nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto respõderint, uix meminisse possumus, cur ergo res infamis est? non quidem suo, sed hominum inquit uitio Græcinus, primũ ꝙ in explorandis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessimi generis pleriq; uineta conserunt, deinde sata non ita enutriunt, ut ante conualescant, ac prosiliant, q̃ retorrescant, sed & si forte adoleuerint, negligenter colunt. Iã illud à principio nihil referre censent, quem locũ conserant, imo ẽt seligunt deterrimam partem agroꝝ, tãquam sola sit huic stirpi maxime terra idonea, quæ nihil aliud ferre possit, sed ne ponendi quidem rõnem, aut perspiciunt, aut perspectã exequunt̃, tum etiam dotem .i. instrumẽtum raro uineis præparant, cum ea res si omissa sit, plurimas operas, nec minus arcam patrisfamilias semper exhauriat. Fructum uero pleriq; q̃uberrimum præsentem consectantur, nec prouident futuro tempori, sed quasi planè in diem uiuant, sic imperant uitibus, & eas ita multis palmitibus onerant, ut posteritati non consulant. Hæc omnia uel certe plurima ex his cum cõmiserint, quiduis malunt, q̃ suam culpam confiteri, queunturq; nõ respondere sibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel insciatiam, uel per negligentiam perdiderunt, at siqui cum scientia sociauerint diligentiam, non ut ego existimo tricenas, uel quadragenas certe, sed ut Græcinus minimum computãs, licet inquit amphoras uicenas, percipient ex singulis iugeribus, omnis istos, qui fœnũ suum, & olera amplexantur, incremento patrimonij facile superabunt, nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo posito uidet id genus agricolatiõis maxime rei familiari condu-

ære. Nam ut amplissimas impensas uineæ poscant, non tñ excedunt septem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus qdem parui æris, uel de lapide noxium posse cõparari putat, sed ego plurimorũ opinioni dissentiens, pretiosum uinitorem in primis eẽ censeo, isq; licet sit emptus sex uel potius sextertijs octomillibus, cum ipsum solum septem iugerum totidem millibus numorum partum, uineasq; cum sua dote. i. cum pedamẽtis, & uiminibus binis millibus in singula iugera positas duco. Fit tum in assem cõsumatum pretium sextertiorum. XXIX. millium, huc accedũt semisses usurarũ sextertia tria millia, & quadringenti octuaginta numi biẽnij tpis, quo uelut infantia uinearum cessat à fructu. Fit in assem summa sortis & usurarum. XXXII. millium quadringẽtorũ. LXXX. numorũ, quod quasi nomen si, ut fœnerator cum debitore, ita rusticus cũ uineis suis fecerit, eius summæ, ut in perpetuum prædictã usuram semissium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille septingentos quadraginta sextertios numos, qua cõputatione uincit tñ reditus. VII. iugerum secundũ opinionem Græcini, usuram triginta duorũ milliũ quadringentorũ octoginta numorum. Quippe, ut deterrimi generis sint uineæ, tñ si cultæ singulos utiq; culleos uini, singula earũ iugera peræquabũt, utq; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneãt (qđ minimum pretium est annonæ) cõsumant tñ septem cullei sextertia duo millia & centum numos, ea porrò summa excedit usuram semissium, atq; hic calculus, quem posuimus, Græcini rationem continet, sed nos extirpanda uineta censemus, quorũ singula iugera minus, q̃ ternos culleos præbent, & adhuc tñ sic cõputauimus, quasi nullæ sint uiuiradices, quæ de pastinato eximantur, cum sola ea res oẽm impensam terreni p̃tio suo liberet, si modo non prouincialis, sed italicus ager est, neq; id cuiq̃ dubium eẽ debet, cum & nostrã, et Iulij attici rõnẽ dispexerit. Nos iam. n. uicena millia malleolorũ per uineæ iugerũ inter ordines pangimus. Ille minus quatuor millibus depõit, cuius ut uincat rõ, nullus tñ uel iniquissimus locus non maiorem quæstum reddet, q̃ accęperit impensam. Sit qdem, ut cultoris negligentia sex millia seminum intereant, reliqua tñ decem millia tribus millibus numorũ libenter, et cum lucro redemptor emerit, quæ summa tertia parte superat duo millia sestertia, q̃ti constare iugerum uinearum prædiximus, quanq̃ nostra cura in tm̃ iam processit, ut non inuiti se

stertijs sexcētis numis, singula millia uiniradicis à me rustici mercentur, sed uix istud alius præstiterit, nā nec quisq̄ nobis facile crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiam uini, q̄tam tu Siluine nouisti. Mediocre itaq;, uulgatumq́; pretium uiniradicis posui, quo celerius nullo dissentiente perduci possent in nostrā sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo pastinationis reditus, seu futurarum spes uindemiarum cohortari nos debet ad positionem uinearū, quas cum docuimus rationis esse conserere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obseruare debet, qui uineas instituit. Cap. IIII.

CVI Vineta facere cordi est, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, q̄ suæ credere uelit, ne'ue mercetur uiniradicem. Sed genus surculi probatissimum domi conserat, faciatq; uitiarium, ex quo possit agrum uineis uestire, nam quæ peregrina ex diuersa regione semina transferūtur, minus sunt familiaria nostro solo, q̄ uernacula, eoq́; uelut alienigena reformidant mutatam cœli, lociq́; positionem. Sed nec certam generositatis fidem pollicentur, cum sit incertum, an is, qui conseruerit ea, diligenter exploratum, p̄batumq́; genus surculi deposuerit, quāobrem biennij spatium longum esse minime existimandum est, intra quod utiq; tempestiuitas seminum respondet, cum semper (ut dixi) plurimum retulerit exquisiti generis stirpem deposuisse. Post hæc deinde meminerit accurate locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maximā diligentiam sciat adhibendam pastinationi, quam cum peregerit, non minore cura uitem conserat, &, cum seruerit, summa sedulitate culturæ seruiat. Id enim quasi caput, et columen est impensarum, quoniam in eo consistit, melius, an segnius terræ mandauerit paterfamilias pecuniam, q̄ in otio tractare. Igitur unūquodq; eorum, quæ proposui, suo iam persequar ordine.

Quali solo, & quomodo uitiarium faciundum sit. Cap. V.

VITIARIVM neq; ieiuna terra, neq; uliginosa faciēdum est, succosa tñ, & mediocri potius, q̄ pingui, tametsi ferè oēs auctores huic rei lætissimum locū destinauerunt, quod ego minime reor esse pro agricola, nā depositæ stirpes ualido solo, q̄uis celeriter comprehendant, atq; prosiliant, tamen cum sint uiniradices

factæ, prius q̃ transferantur, retorrescunt, nec adolescere queunt. Prudētis autem coloni est ex deteriori terra potius in meliorem, q̃ ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni, maliq; posita est. Siue enim post modum necessitas postulauerit tempestiua semina ieiuno solo cōmittere, non magnam sentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata sunt, siue lætior ager conserendus est, longe celerius in ubertate coalescunt. Rursus tenuissimo solo uitiariū facere minime rōnis est, qm̃ malleolorum pars maior deperit, & q̃ superest tarde fit idonea trāslationi. Ergo mediocris & modicæ siccus ager uitiario est aptissimus, isq; bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis, cum in duos pedes, & semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis spatijs, per quæ semina excolātur, in singulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent sexcenteni malleoli pangendi sunt. Is numerus cōsumat per totū iugerū seminum millia quatuor et uiginti. Verum hanc curā p̄uenit inquisitio, & electio malleolorum, nam, ut sæpe iā retuli, quasi fundamētum est, p̄dictæ rei, probatissimum genus stirpis deponere.

Qualis, et ex qbus ptibus uitis malleolus legendus sit. Cap. VI.

SED Electio dupliciter facienda est, non.n. solum fœcundā esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci sumant̃, quæ et genitales sunt, & maxime fertiles. Vitis autem fœcunda, cuius progeniem studemus submittere, non tantum debet eo æstimari, q̄ uuas complures exigit, potest enim trunci uastitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius singulæ uuæ in singulis sarmentis conspiciuntur, sed si per unumquēq; pampinum maior numerus uuarum dependet, si ex singulis gemmis cō pluribus materijs cum fructu germinat, si deniq; etiā è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, si etiam nepotum fructu grauida est, ea sine dubitatiōe ferax destinari debet legendo malleolo. Malleolus aūt nouellus est palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à similitudine rei, q̄ in ea parte, quæ deciditur ex uetere sarmēto prominens utrinq; malleoli speciē p̄bet. Hunc ex fœcūdissima stirpe legendū censemus omni tpe, quo uineæ putantur, ac super terrā gemmis tribus uel quatuor extāti-

bus diligenter obruendum loco modicæ humido non uliginoso, dum tamen antiquissimum sit consyderare, ne uitis, ex qua is sumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinis ingrandescat, ne aut pcoquis aut seræ maturitatis fructum afferat, nam illa uolucribus, hæc etiam tempestatibus hyemis infestat. Tale porrò genus nõ una comprobatur uindemia, potest.n. uel anni prouentu, uel alijs de causis etiam naturaliter infœcũda uitis semel exhuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorũ stipendijs fides surculo constitit, nihil dubitandum est de fœcunditate, nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquisitio, id enim tempus ferè uirentium generositatem declarat, quo sol in eandem partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant studiosi rerum cœlestium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. Cap. VII.

SED certum habeo Publi Siluine iam dudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fœcunda uitis, quã nos tã accurate describimus, ac ne de ijs aliqua significet, quæ uulgo nõ habentur feracissimæ, plurimi nãq; bituricam, multi spionianι, quidã basilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoq; hæc genera nõ fraudamus testimonio nostro, sunt.n. largissimi uini, sed proposuimus docere uineas eiusmodi conserere, q̃ nec minus uberes fructus pdictis generibus afferant, & sint pretiosi saporis, uelut aminei, uel certe nõ ꝑcul ab eo gustu, cui nostræ sentẽtiæ scio penè omniũ agricolarũ diuersam esse opiniõem, quæ de amineis inueterata longo iã tpe conualuit, tanquã naturali, & ingenita sterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio est, quæ desidia, nec minus imprudentia colonoꝝ dãnata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit, quare nõ intempestiuum est nos ad ea ꝑuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere posse.

Quæ spectanda sit qualitas in eo solo, quod uineis destinaueris. Cap. VIII.

IGITVR Si rerum naturam Publi Siluine uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœcundi-

tatis eam dixisse uirentibus, atq; hominibus, cæterisq; animalibus, nec sic alijs nationibus, regionibus ue proprias tribuisse dotes, ut alijs in totum similia munera denegaret, quibusdã gentibus numerosam progenerandi sobolem dedit, ut Aegyptijs, & Aphris, quibus gemini partus familiares, ac pene solennes sunt, sed & Italici generis esse uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas curiatiæ familiæ trigeminorum matres. Germaniã decorauit altissimorum hominum exercitibus, sed & alias gentes nõ in totum fraudauit præcipuæ staturæ uiris. Nam & M. Tullius Cicero testis est Romanũ fuisse ciuem Næuium Pollionẽ pede longiorem quam quenquam longissimum, & nuper ipsi uidere potuimus in apparatu pompæ circensium ludorum iudeæ gentis hominem proceriorem celsissimo germano. Transeo ad pecudes. Armentis sublimibus insignis meuania est, liguria puis. Sed & meuaniæ bos humilis, & liguriæ nonnunquam taurus eminentis staturæ conspicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tñ in hac terra uastitate belluas progenerari quis neget? cũ intra mœnia nostra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Mysiã, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tñ appulos, campanosq; agros opimis defici segetibus. Tmolon, & Corycon florere croco, Iudæam & Arabiã pretiosis odoribus illustrẽ haberi, sed nec nostrã ciuitatem prædictis egere stirpibus, quippe cũ pluribus locis urbis, iam casiã frondentẽ conspicimus, iam turεam plantã, florentesq; hortos myrrha, & croco. His tamen exemplis nimirum admonemur curæ mortaliũ obsequẽtissimam esse Italiam, quæ penè totius orbis fruges adhibito studio colonorum ferre didicerit, quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq; et uernaculus est huius soli. Neq; .n. dubiũ est massici, surrentiniq;, & albani, atq; cæcubi agri uites omniũ, quas terra sustinet, in nobilitate uini principes esse.

Quomodo amineas feraces facias. Cap. IX.

FOECVNDITAS ab his forsan desideratur, sed & hæc adiuuari põt cultoris industria. Nã si, ut paulo ante retuli, benignissima rerũ omniũ parẽs natura quasq; gentes, atq; terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tñ cæteras nõ in uniuersum similibus dotibus fraudaret. Cur eam dubitemus etiã in uitibus prædictam legem seruasse, ut quis earum genus aliquod præcipue fœ-

cundum esse uoluerit, tanq̃ bituricum, aut basilicum, non tamen sic amineum sterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne paucissimæ quidẽ uites fœcundæ, tanq̃ in italicis hominibus albanæ illæ sorores reperiri possint. Id aũt cum sit uerisimile, tum etiam uerum esse nos docuit experimentũ, cum & in ardeatino agro, quem multis tẽporibus ipsi ante possedimus, & in carseolano, itemq; in albano generis aminei uites huiusmodi notæ habuerimus numero quidẽ perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis aũt singulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fœcũditas uideri, nam queãdmodũ Terentius Varro, & ante eũ. M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas priscis cultoribus singula uineaꝶ iugera fudisse, si fœcũditas amineis defuisset? quas plerũq; solas antiqui nouerant, nisi putamus ea, quæ nuper, ac modo planè longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilicã uineta eos coluisse, cum uetustissimas quasq; uineas adhuc existimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulo ante possedisse me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feracissimos eligat posset is pariter generosas uineas, et uberes efficere. Nihil. n. dubium est, quin ipsa natura sobolem matri similem esse uoluerit. Vnde etiam pastor ille in Bucolicis ait.

Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos Noram.

Vnde sacrorũ certaminum studiosi pernicissimarum quadrigarũ semina diligenti obseruatione custodiunt, & spem futurarum uictoriaꝶ concipiunt propagata sobole generosi armẽti, nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarũ, ita feracissimarum aminearum seminibus electis largæ uindemiæ spem capiamus, neq; est, quod tẽporis tarditas queñq̃ deterreat, nã quicquid moræ est, in exploratione surculi absumitur. Cæterũ cum fœcunditas uitis comprobata est, cælerrime insitionibus ad maximũ numerũ perducitur, eius rei testimoniũ tu præcipue Publi Siluine perhibere nobis potes, cũ pulchre memineris à me duo iugera uineaꝶ intra tp̃s bienniĳ ex una p̃coque uite, quã in ceretano tuo possides, insitione facta, cõsumata. Quem nam igitur existimas uitium numerum intra tantundẽ temporis interseri posse duorum iugerũ malleolis, cũ sint ipsa duo iugera unius uitis ꝑgenies? Quare si, ut dixi, laborẽ, & curã uelimus adhibere, facile prædicta rõne,

tam feraces aminei generis uineas cōstituemus, q̄ bituricā, aut basilicā, tantum retulerit, ut in transferendis seminibus similem statum cœli, lociq́; et ipsius uitis habitum obseruemus, qm̄ plerunq; degenerat surculus, si aut situs agri, aut aeris q̄litas repugnēt, aut etiam si ex arbore in iugum defertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in similia, de uineis in uineas transferemus, magis tamen ex frigido statu stirps aminea potest calidum sustinere, q̄ ex calido frigidum, quoniam omne uitis genus tum maxime prædictum naturaliter lætatur tepore potius, q̄ frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuuat, ut ex macro, aut mediocri trāsducatur in melius, nam quod assuetum est pingui, nullo modo maciem terræ patitur, nisi sæpius stercores. Atq; hæc de cura eligēdi malleoli generatim præcepimus, nūc illud proprie specialiter, ut non solum ex fœcundissima uite, sed etiam è uitis parte feracissima semina eligantur.

Ex qua uitis parte semina eligenda sunt. Cap. X.

FERACISSIMA autem semina sunt, non ut ueteres auctores tradiderunt, extrema pars eius, quod caput uitis appellāt, idest ultimum, & productissimum flagellum, nam in eo quoque falluntur agricolæ. Sed erroris est causa prima species, & numerus uuarum, qui plerunq; conspicitur in productissimo sarmento, quæ res nos decipere non debet. Id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, sed loci opportunitate, quia reliquas trūci partes humor omnis, & alimentum, qđ à solo ministratur, transcurrit, dum ad ultimum perueniat, naturali enim spiritu omne alimentum uirentis, quasi quædam anima per medullam trūci uelu ti per siphonem, quem diabeten uocant mechanici, trahit̄ in summum. Quò cum peruenerit, ibi consistit, atq; consumitur. Vnde etiam materiæ uehementissimæ reperiunt̄ aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus, sed & eæ stirpes, quæ è duro citant̄, duplici ex cā probatæ sunt, quod à fœtu uacant, quodq́; ex proximo terræ integro, atq; illibato succo alunt̄, & illæ fertiles, ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quicquid (ut supra dixi) ad eas alimenti p̄uenit, indiuiduum est. Mediæ sunt macerrimæ, q̄a transcurrit hinc p̄te aliqua interceptus, illinc à se tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellū quasi fœcundum obseruari, etiā si plurimum afferat, siqdem loci ubertate in fructum cogitur, sed id

sarmentum, quod media uite situm, non importuna quidem parte deficit, ac numeroso fœtu benignitatem suam ostendit. Hic surculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore statu meliorem sortitur, siue enim pastinato deponitur, siue trunco inseritur, largioribus satiatur alimentis, q̃ prius, cum esset in egeno. Itaq; custodiemus, ut à prædictis locis, quos humeros rustici uocant, semina legamus, tamen quæ attulisse fructum antea animaduerterimus, nam si fœtu uacua sint, quamuis laudabilem partẽ uitis, nihil censemus ad feracitatem conferre malleolo, quare uitiosissima est eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credũt, quot uuas sarmentum habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinarium uocant. Hæc autem opinio, quæ orta est ex inscitia seminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis steriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam seriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea, quæ paulo ante retulimus? Immo quis non imprudentissimum quenq;, & eum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaq; ex hac consuetudine ueniunt imprudẽtissimi ad rem maxime necessariã, deinde etiam infirmissimi, nam & inutilissimus quisq;, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam siquam scientiam eligendi malleoli habet, eã propter infirmitatem dissimulat, aut seponit, & ut numerum, quẽ uillicus imperauit, explere possit, nihil curiose, nihil religiose administrat, unumq; est ei propositum peragere operis sui pensum, cum tamen & ut sciat, & quod scit exequatur, hoc solum præceptum à magistris accepit, ne pampinariam uirgam deplãtet, cætera omnia ut seminibus contribuat, nos autem primum rõnem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, nõ aliud semẽ eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit, nam illud quidem, quod loco sterili lætũ robustumq; sine fœtu ꝓcessit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi uim possidet. Id proculdubio uerum esse ratio nos admonet, si modo ut in corporibus nostris propria sunt officia cuiusq; membri, sic et frugiferarum stirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inspiratam uelut aurigã, rectricemq; membrorum animam, sensusq; iniectos ad ea discernẽda, quæ tactu, naribus, auribusq;, & oculis indagantur, pedes

ad gressum compositos, brachia ad cõplexũ, ac ne per omnes uices ministeriorũ uagetur insolenter oratio, nihil aures agere ualent, quod est oculorum, nihil oculi, quod aurium, nec generãdi quidem data est facultas manibus, aut plantis, sed quod hominibus ignotum uoluit esse genitor uniuersi uentre protexit, ut diuina praeditus ratione rerum aeternus opifex, quasi quibusdam secretis corporis in arcano, atq; operto sacra illa spũs elementa, cũ terrenis primordijs misceret, atq; hanc animantis machinae spẽm effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipsa mater, ac parens primũ radices uelut fundamenta quaedã iecit, ut ijs quasi pedibus insisteret. Truncũ deinde superposuit uelut quãdam staturã corporis, & habitus. Mox ramis diffudit quasi brachijs. Tum caules, et pãpinos elicuit, uelut palmas, eorũq; alios fructu donauit, alios frõde sola uestiuit ad protegẽdos, tutandosq; partus. Ex his igitur, ut supra diximus, si non ipsa membra genitalia cõceptu, atq; foetu grauida, sed tanq̃ tegmina, & umbracula eorum, quae fructibus uidua sunt, legerimus, umbrae scilicet non uindemiae laborabimus. Quid ergo est cur quãuis non sit è duro pampinus, sed è tenero natus, si tamen orbus est, etiam in futurum, quasi sterilis damnatur à nobis? Modo enim disputatio nostra colligebat unicuiq; corporis parti propriũ eẽ attributum officium, quod scilicet ei conuenit, ut malleolo quoq;, qui opportuno loco natus est, foecunditatis uis, adsit, etiã si interim cesset à partu, nec ego abnuerim in hoc me institisse argumentari, sed & illud maxime profiteor palmitem, quãuis frugifera parte enatum, si fructũ nõ attulerit, ne uim quidem foecunditatis habere, nec hoc illi sentẽtiae repugnat. Nam & homines quosdã non posse generare, quamuis omniũ membrorum numero cõstante, manifestum est, ne sit incredibile, si genitali loco uirga nata fructu careat, cariturã quoq; foetu. Itaq; ut ad consuetudinem agricolarũ reuertar, eiusmidi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellant, quod nõ facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus, quae & ipsa appellatio rationem mihi subiecit non eligendi malleolos quamuis probabili parte uitis enatos, si fructum non tulissent, quanquam & hos sciam non in totum sterilitate affectos, nã confiteor pampinarios quoq; cum è duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere foecunditatẽ, & ideo in resecem submitti, ut pgenerare possit.

Verum eiusmodi partum comperimus, non tam ipsius resecis, q̃ materni esse muneris, nam quia inhæret stirpi suæ, quæ est natura ferax, mistus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus seminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructũ ferre condiscit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura, atq; intempestiua planta direpta trunco uel terræ, uel etiã stirpi recisæ inseritur, quasi puerilis ætas, ne ad coitum quidẽ, nedum ad conceptum habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certe minuit. Quare magnopere censeo in eligendi seminibus adhibere curam, uti fructuosa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contenti simus singulis uuis, maximeq; probemus eos, qui numerosissimis fœtibus conspiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre sobolem propagãtem, quæ geminos enixa sit, & caprarium summittentem fœtus earum pecudum, quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quasi semper sit parentum fœcunditati proles responsura, & nos sequamur in uitibus hanc ipsam rationem, tanto quidem magis, quod compertum habeamus naturali quadam malignitate desciscere interdum, quamuis diligenter probata semina, idq; nobis poeta uelut surdis ueritatis indulget dicendo.

Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

quod nõ tm̃ de seminibus leguminũ, sed in totam agricolatiõis rationem dictum esse intelligẽdum est. Si modo longi tp̃is obseruatione cõperimus, quod certe cõperimus, cum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, deputatum, & in terrã depositũ à fœcũditate materna sic degenerare, ut interdũ singulis, nonnunq̃ etiã binis uuis minus afferat. Inq̃tum aũt censemus defecturos eos, q binos, aut ferè singulos fœtus in matre tulerint, cũ ẽt feracissimi translationẽ sæpe reformident, itaq; huius rõnis demonstratorẽ magis esse me, q̃ inuentorẽ libenter ꝓfiteor, neq existimet fraudari maiores nostros laude merita, nã idipsum censuisse eos non dubium est, q̃uis nullo alio sit scripto proditum, exceptis quæ retulimus metris Virgilij. Et hic tamẽ ut de seminibus leguminũ præcipiatur. Cur. n. aut è duro natam uirgam, aut etiã ex fœcũdo

malleolo, quem ipsi probassent, decisam sagittam repudiabant, si nihil interesse ducebant, ex quo loco semina legerentur? Nūc, quia uim fœcunditatis certis quasi membris inesse non dubitabant, icirco pampinarium, & sagittam uelut inutiles ad deponendum prudentissime damnauerunt. Quod si ita est, nihil dubiū ē multo magis ab his improbatum esse etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attulisset. Nam, si sagittam, idest superiorem partem malleoli, uituperandam censebant, cum esset eadem pars surculi frugiferi, quāto magis uel ex optima uitis pte natum flagellum, si est sterile improbatum ab his, ratio ipsa declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) crediderunt id translatū, & abscissum à sua stirpe, destitutumq; materno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre neq̄ fuisset. Atq; hæc & forsitan pluribus dicta sunt, q̄ exigebat ratio ueritatis, minus tamē multis, q̄ postulabat praue detorta, & inueterata opinio rusticorum.

Quæ spectandæ qualitates in eo solo, quod uineæ destinaueris. Cap. XI.

NVNC ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam, pastinatiōis officiū, si tamen ante de qualitate soli cōstiterit, nam eam quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubiū est, ac prius q̄ ipsum perspiciamus, illud antiquissimum censemus, rudem potius eligendum agrum, si sit facultas, q̄ ubi fuerit seges, aut arbustum, nam de uinetis, quæ longo situ exoleuerunt, inter omnes auctores constitit, pessima esse si reserere uelimus, quod & inferius solū plurimis radicibus sit impeditum, ac uelut irretitum, & adhuc non amiserit uirus, & cariem illam uetustatis, quibus hebetata quasi aliquibus uenenis humus torpeat. Quam ob cām syluestris ager præcipue est eligendus, qui etiam si frutetis, aut arboribus obsessus est, facile extricat᷑, quod suapte natura quæcunq; gignuntur, non penitus nec in profundum radices agunt, sed per summum terræ dispergunt, atq; deducunt, qbus ferro recisis, atq; extirpatis, parum, quod superest, inferioris soli rastris licet effodere, & in fermentum congerere, atq; componere, si tamē rudis terra non sit, proximū est uacuum arboribus aruum, si nec hoc est, rarissimum arbustum, uel oliuetum quod non fuerit maritum, uineis

uineis destinatur. Vltima est, ut dixi, conditio restibilis uineæ, nã si necessitas facere cogit, prius quicquid est residuæ uitis extirpari debet, deinde totum solum sicco fimo, aut, si id nõ sit, alterius generis quãrecentissimo stercorari, atq; ita conuerti, & diligentissime refossas omnes radices in summum regeri, atq; comburi. Tunc rursus uel stercore uetusto, quia non gignit herbas, uel de uepribus egesta humo pastinatum large cõtegi. At ubi pura noualia arboribus sunt libera, consyderandum est, ante q̃ pastinemus, surcularis, nec'ne sit terra, idq; facillime exploratꝰ p stirpes, quæ sua sponte proueniunt. Neq; enim est ullum tãdiu uiduum solum uirgultis, ut non aliquos surculos progeneret tanq̃ pyros syluestres, & prunos, uel rubos certe. Nã hæc quãuis genera spinarum sint, solent tamen fortia, & læta, & grauida fructu consurgere. Igitꝰ si non retorrida, & scabra, sed leuia, & nitida, & prolixa, fœcũdaq; uiderimus, eam intelligemus esse terram surcularẽ. Sed hoc in totũ ad illud, quod uineis præcipue est idoneum, proprie consyderandum, ut prius retuli, si facilis est humus, & modicæ resoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia sola ea, sed quia sit habilis maxime uinetis. Quis enim uel mediocris agricola nesciat etiam durissimũ tophum, uel carbunculum, simulatq; sunt cõfracti, et in summo regesti tempestatibus, gelu'ue, nec minus æstiuis putrescere caloribus, ac resolui, eoq; pulcherrime radices uitium p æstatem refrigerare, succumq; retinere, quæ res alendo surculo sunt accõmodatissimæ. Simili quoq; de causa probari solutã glareã, calculosumq; agrũ, & mobilem lapidẽ, si tñ hæc pingui glebæ permista sunt, nam eadem ieiuna maxime culpantur. Est aũt (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam silex, cui superpositum est modicum terrenũ, quia frigidus, & tenax humoris p ortum caniculæ non patitur sitire radices. Higinius quidem secutus Tremellium præcipue montium ima, quæ à uerticibus defluẽtem humum receperint, uel ẽt ualles, quæ fluminum alluuie, et inundationibus concreuerint, aptas esse uineis asseuerat, me non dissentiente. Cretosa humus utilis habetꝰ uiti, nam per se ipsa creta, qua utuntꝰ figuli, quamq; nõnulli argillam uocant, inimicissima est, nec minus ieiunus sabulo, & qcquid, ut ait Iulius Atticus, retorridũ surculũ facit. Id aũt solum uel uliginosum est, uel salsum, uel amarũ, et uel siticulosum, et peraridum. Nigrũ tñ, et rutilum sabulonem, qui sit humidæ terræ permistus, probauerunt

antiqui, nam carbunculosum agrum, nisi stercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis est rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendẽdũ radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cum tenuit, uerum est in opere difficilior, quod neq; humentem fodere possis, quod sit glutinosissima, nec nimium siccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. Cap. XII.

SED ne nunc per infinitas terreni species euagemur, nõ intempestiue cõmemorabimus Iulij Græcini conscriptam uelut formulam, ad quam posita est limitatio terræ uinealis. Idem. n. Græcinus sic ait. Esse aliquam terram calidam, uel frigidam, humidã, uel siccam, raram, uel densam, leuem, aut grauem, pinguẽ, aut macram, sed neq; nimium calidum solum posse tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, qm̃ uelut stupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non sinat, neq; humidum, qm̃ cum se promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iusto maiorem, qui putrefacit deposita semina. Rursus nimiam siccitatem destituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut scabras, & retorridas facere. Perdensam humum cœlestes aquas non sorbere, nec facile perflari, facillime perrumpi, et præbere rimas, quibus sol ad radices stirpiũ penetret, eademq; uelut cõclausa, et coarctata semina comprimere, atq; strangulare. Raram supra modum uelut per infundibulum transmittere imbres, & sole, ac uento penitus siccari, atq; exarescere. Grauẽ terram uix ulla cultura uincibilem, leuem uix ulla sustineri, pinguissimam, & lætissimã luxuria, macrã, ac tenuem ieiunio laborare. Opus est inquit inter has tã diuersas inæqualitates magno tẽperamento, qđ in corporibus quoq; nostris desyderatur, quorũ bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, densi, et rari, certo, & quasi examinato modo cõtinet̃. Nec tñ hoc temperamentum in terra, quæ uineis destinet̃, pari momento libratum esse debere ait, sed in alterã partem propensius, ut calidior terra sit, q̃ frigidior, siccior q̃ humidior, rarior q̃ densior, & siqua sunt his similia, ad quæ contemplationem suam dirigat, qui uineas instituet. quæ cuncta (sicut ego reor) magis prosunt, cum suffragat̃ etiã status cœli, cuius regionem, quam spectare debeant uineæ, uetus est dissensio, Saserna maxime probante solis ortum, mox deinde me-

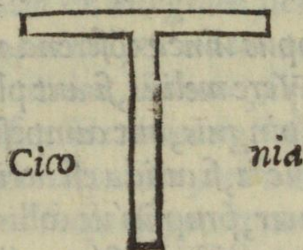
ridiem, tum occasum, Tremellio Scrofa præcipuam positionẽ meridianam censente, Virgilio de industria occasum sic repudiãte.
Ne'ue tibi ad solem uergant uineta cadentem.
Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam septentrionalem, quia existiment ei subiectas feracissimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini superentur. Nobis in uniuersum præcipere optimum uisum est, ut in locis frigidis meridiano uineta subijciantur, tepidis orienti aduertantur, si tamen non infestabuntur austris, eurisq;, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uentis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio cõmittentur, nam feruẽtibus prouincijs, ut Aegypto, et Numidia, uni septẽtrioni rectius opponentur, q̃bus omnibus diligenter exploratis, tum demum pastinationem suscipiemus.

Quomodo terra pastinetur. Cap. XIII.

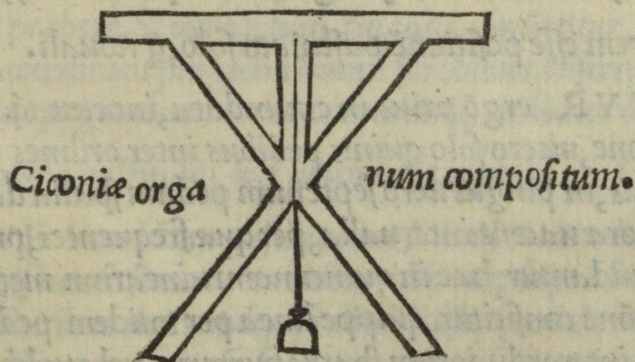
EIVS autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum ẽt prouincialibus tradenda est, qm̃ in longinquis, & remotis ferè regionibus istud genus uertendi, & subigendi agri minime usurpat̃, sed aut scrobibus, aut sulcis uineæ plerunq; conserũtur. Scrobibus uineta sic ponunt̃. Quibus uitem mos ẽ scrobibus deponere ferè p tres longitudinis pedes, perq; duos in altitudinẽ cauato solo q̈tum latitudo ferramenti patit̃, malleolos utrinq; iusta latera fossarũ consternunt, & aduersis scrobiũ frõtibus curuatos erigũt, duabusq; gẽmis supra terrã eminere passi reposita humo cætera coequãt, q̃ faciũt in eadẽ linea ĩtermissis totidẽ pedũ scãnis, dũ pagant ordinẽ. Tũ deinde relicto spatio prout cuiq; mos ẽ uineas colẽti, uel aratro, uel bidente, psequentes ordinẽ insistũt. Et si fossore tm̃ terra uersetur, minimum est quinq; pedum interordiniũ, septem maximum, sin bubus, & aratro, minimũ est septem pedũ, satis amplum decem. Nonnulli tñ omnem uitem p denos pedes in quincuncem disponunt, ut more noualiũ terra trãsuersis, aduersisq; sulcis proscindat̃. Id genus uineti non conduãt agricolæ, nisi ubi lætissimo solo uitis amplo incremẽto consurgit. At qui pastinationis impensam reformidant, sed aliqua tñ parte pastinatiõem imitari student, paribus alternis omissis spatijs, senũ pedum latitudinis sulcos dirigunt, fodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera fossarum uitem, uel malleolum disponũt.

Auarius quidam dupondio & dodrante altum sulcum, latum pedum quinq; faciunt, deinde ter tanto amplius spatium crudũ relinquunt, atq; ita sequentem sulcum infodiunt, quod cum p de finitum uinetis locum fecerint in lateribus sulcorum uiuiradices, uel decisos quam recentissimos palmites nouellos erigunt, consitis compluribus inter ordinaria semina melleolis, quos posteaquã conualuerint crudo solo quod emissum est, transuersis scrobibus p pagent, atq; ordinent uineã paribus interuallis, sed eæ, quas retulimus, uinearum sationes, pro natura, & benignitate cuiusq; regionis aut usurpandæ, aut repudiandæ sunt nobis. Nunc pastinandi agri propositum est rõnem tradere. Ac primũ ex omni siue arbustiuo, siue syluestri loco, quẽ uineis destinauerimus, oĩs frutex, atq; arbor erui, & summoueri debet, ne postea fossorẽ moretur, ne'ue iam pastinatum solum iacentibus molibus imprimatur, et exportantium ramos, atq; trũcos ingressu proculcet. Neq; enim parum refert suspensissimum esse pastinatum, & si fieri possit, uestigio quoq; inuiolatum, ut mota æqualiter humus nouelli seminis radicibus quãcunq; in partem prorepserint, molliter cedat, ne incrementa duritia sua reuerberet, sed tenero uelut nutritio sinu recipiat, & cœlestes admittat imbres, eosq́; alendis seminibus dispenset, ac suis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conspiret. Campestris locus alte duos pedes, et semissem infodiendus est, accliuis regio tres. Præruptior uero collis uel in quatuor pedes uertendus, qm̃ cum à superiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iustum pastinationi præbet regestũ, nisi multo editiorem ripam, q̃ in plano feceris. Rursus depressis uallibus minus alte duobus pedibus deponi uineam nõ placet. Nam præstat non conserere, q̃ in summa terra suspendere. Nisi tamen si scaturigo palustris obuia (sicut in agro rauennate) plus, q̃ sesquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium est, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolæ, sulcum paulatim exaltare, & ita secundo, uel tertio gradu peruenire ad destinatã pastinationis altitudinẽ. Sed protinus æqualiter linea posita rectis lateribus perpetuam fossam educere, et post tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis mensuram datam ceperit, tum per omne spatium gradus æqualiter mouenda linea est, obtinendumq́; ut eadẽ latitudo in imo reddatur, q̃ cœpta est in summo, opus est autem

perito, ac uigilāte exactore, qui ripam erigi iubeat, sulcumq; ua/cuari, ac totum spatium crudi soli cum emota iam terra committi, sicut praecepi superiore libro, cum arandi rationem traderem, monendo necubi scamna omittantur, & quod est durum, summis glebis obtegatur, sed huic operi exigendo quasi quandā ma/chinam commenti maiores nostri, regulam fabricauerunt, in cu/ius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripae partem. Id genus men/surae ciconiam uocant rustici.



Sed ea quoq; fraudem recipit, quoniam plurimum interest, utrū eam pronam, an rectam ponas, nos itaq; huic machinae quasdā partes adiecimus, quae contendentium litem, disputationemq; dirimerent, nam duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sul/cum facturus est in speciem graecae literae. X. decussauimus, atque ita mediae parti, qua regulae committuntur, antiquam illam ci/coniam infiximus, ut tanquam suppositae basi ad perpendiculū normata insisteret, deinde transuersae quae est in latere uirgulae fabrilem libellam supposuimus.



Sic compositum organum, cum in sulcum demissum est, litem dñi, et conductoris sine iniuria deducit, nã stella, quã diximus græcæ litteræ faciem obtinere, pariter imæ fossæ solum metit͂, atq; perlibrat, quia siue pronum, seu resupinum est, positione machinæ deprehenditur, quippe prædictæ uirgulæ supposita libella alterutrum ostẽdit, nec patit͂ exactorẽ operis decipi, sic ꝑmensum, & perlibratũ opus in similitudinẽ ueruacti semp procedit, tm̃q; spatij linea ꝓmota occupatur, q̃tũ effossus sulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus p̃parandi soli probatissimũ ẽ.

Quot modis uitis ponat͂ aut in ꝓuincijs, aut in Italia. C. xiiij.

SEQVITVR opus uineæ cõserendæ, q̃ uel uere, uel autũno tempestiue deponit͂. Vere melius, si aut pluuius, aut frigidus status cœli est, aut ager pinguis, aut campestris, & uliginosa planicies, rursus autũno si sicca, si calida est aeris qualitas, si exilis, atq; aridus campus, si macer, p̃ruptus'ue collis, uernæq; positiõis dies ferè quadraginta sunt ab idibus februarijs usq; in æqnoctiũ, rursus autũnalis ab idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autẽ duo genera malleoli, uel uiuiradicis, qđ utrũq; ab agricolis usurpatur, & in prouincijs magis malleoli, neq; enim seminarijs student, nec usum habent faciendæ uiuiradicis, hanc sationem cultores Italiæ pleriq; iure improbauerunt, cum plurimis dotibus p̃stet uiuiradix, nam minus interit, cum & calorem, & frigus, et cæteras tempestates, ꝑpter firmitatẽ facilius sustineat, deinde adolescit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; sit tẽpestiua edendis fructibus, tum ẽt nihil dubium est sæpius translatum, potest tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conseri soluta & facili terra, cæterum densa, & grauis utiq; uitem desyderat.

Meliorem esse positionẽ pastinato solo, q̃ nouali. Cap. XV.

SERITVR ergo prius in emundata, inoccataq;, et æquata pastinatione, macro solo quinis pedibus inter ordines omissis, mediocri, senis, in pingui uero septenum pedum spatia danda sunt, quo largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq; materiæ diffundantur, hæc in quincuncem uinearum metatio expeditissima rõne conficitur, quippe linea per totidem pedes, quot destinaueris interordiniorum spatijs purpura, uel quolibet alio conspicuo colore insuitur, eaq; sic denotata per repastinatum inten

ditur, & iuxta purpuram calamus defigit, atq; ita paribus spatijs ordines diriguntur, quod deinde cum est factum, fossor insequitur, scrobemq; alternis omissis per ordinem spatijs à calamo ad proximum calamũ non minus altum q̃ duos pedes & semissem planis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem, præcipitibus ẽt in tres pedes, in hanc mensuram scrobibus depressis uiuiradices ita deponũtur, ut à media scrobe singulæ & in diuersum sternant, & cõtrarijs frontibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris aũt officium est primum q̃ recentissimam, et si fieri possit, eodẽ momento, quo serere uelit, de seminario transferre plantam diligenter exemptam & integram, deinde eam uelut ueteranam uitem totam ex putare, & ad unam materiã firmissimã redigere, nodosq;, & cicatrices alleuare, siquæ ẽt radices (qđ maxime cauendum est, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare, sic deinde curuatam deponere, ne duarũ uitium radices implicentur, id enim uitare facile est per imum solum iuxta diuersa latera fossarum dispositis paucis lapidibus, qui singuli non excedant quinquelibrale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hyemis, & uapores æstatis propulsare radicibus, quem secutus Virgil. tutari semina, & muniri sic p̃cipit, aut lapidẽ bibulũ, aut squallẽtes infode cõchas, et paulopost. Iamq; repti

Qui saxo super, atq; ingentis pondere testæ
Vrgerent, hoc effusos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua.

idemq; pœnus auctor probat uinacea permista stercori depositis seminibus in scrobẽ uires mouere, quod illa prouocent, & eliciãt nouas radiculas, hoc per hyemem frigentẽ, & humidã scrobibus inferre calorẽ tempestiuũ, ac p̃ æstatem uirentibus alimentum, et humorem præbere. Si uero solum, cui uitis cõmittitur, uidet exile, lõgius accersitam pinguem humũ scrobibus inferre censet, qđ an expediat, regionis annona, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ mensura pastinãdi soli abunde sit uineis. Cap. XVI.

EXIGVE *humidum pastinatum sationi conuenit, melius tñ uel arido, q̃ lutoso semen cõmittitur, idq; cum supra summã scrobem compluribus internodijs productũ est, quod de cacumine superest, duabus gemmis tñ supra terram relictis amputat, et ingesta humo scrobis cõplet. Coæquato deinceps pastinato, malleo*

lus ordinarijs uitibus interserendus est, eumq; sat erit medio spatio, quod uacat inter uites per imam lineã depangere. Sic.n.melius & ipse cõualescet, & ordinarijs seminibus modicæ uacuũ solum ad culturam præbebit iter. In eadẽ deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinẽ suũ, præsidij cã quorum ex numero propagare possit in locum demortuæ uitis, qnq; malleoli pangendi sunt, per spatiũ pedis, isq; pes à medio interordinio sumit̃, ut ab utraq; parte paribus interuallis distent, tali cõsitiõi Iulius Atticus abunde putat esse malleolorum sexdecim millia. Nos tñ plus quatuor millibus cõserimus, q̃a negligentia cultorꝝ magna pars deperit, & interitu seminum cætera, quæ uirent, rarescunt.

Quemadmodũ, & quo tp̃e uitis serenda sit. Cap. XVII.

DE positione surculi nõ minima disputatio fuit inter auctores. Quidã totum flagellũ sicut erat matri detractũ crediderunt sationi cõuenire, idq; per gẽmas qnas, uel etiã senas partiti cõplures taleolas terræ mandauerunt. Q᷒d ego minime ꝓbo, magisq; assentior his auctoribus, qui negauerunt esse idoneã frugibus superiorem partẽ materiæ, solamq; eã, quæ est iuncta cũ uetere sarmento, ꝓbauerunt. Cæterꝝ oẽm sagittam repudiauerũt. Sagittã rusticã uocant nouissimã partem surculi, siue q̃a longius recessit à matre, & quasi emicuit, atq; ꝓsiluit, seu q̃a cacumine attenuata prædicti teli spẽm gerit. Hanc ergo prudẽtissimi agricolæ negauerunt cõseri debere, nec tñ sentẽtiæ suæ rõnem nobis prodiderunt, uidelicet q̃ ipsis in re rustica multũ callẽtibus prõpta erat, & ante oculos penè exposita. Omnis.n.fœcũdus pãpinus intra qntam, aut sextam gemmã fructu exuberat, reliqua parte q̃uis lõgissima uel cessat, uel per exiguos ostendit racemos, quã ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis incusata est. Malleolus aũt sic ab ijsdem pangebat̃, ut nouello sarmento pars aliqua ueteris hæreret, sed hanc positionẽ dãnauit usus, nã qcq̃d ex uetere materia relictũ erat, depressum, atq; obrutũ celeriter humore putrescebat, ꝓximasq; radices teneras, & uix dũ ꝓrumpentes uitio suo enecabat, q᷒d cũ acciderat sup̃ior pars seminis retorrescebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celsus ætatis nr̃æ celeberrimi auctores patrẽ, atq; filiũ Sasernã secuti, qcq̃d residui fuit ex uetere palma per ipsam cõmissuram, qua nascitur materia noua, resecuerunt, atq; ita cum suo capitulo sarmentum depresserunt.

Quæ obseruare debet, qui uitem ponit. Cap. XVIII.

SED Iulius Atticus pretorto capite, & recuruato, ne pastinũ effugiat, prædictum semen demersit. Pastinum uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo semina pãguntur, unde etiã repastinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur. Hæc enim ꝓpria appellatio restibilis uineti erat, nunc antiquitatis imprudẽs cõsuetudo quicquid emoti soli uineis præparatur, repastinatum uocat, sed ad ꝓpositum, uitiosa est (ut mea fert opinio) Iulij Attici satio, quæ contortis capitibus malleolũ recipit, eiusq; rei uitandæ non una ratio est. Primum, quod nulla stirps ante q̃ deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, q̃ quæ integra, & inuiolata sine iniuria deposita est, deinde quicquid recurruum, et sursum uersus spectãs, demersum est, cum tempestiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti fossori, & uelut uncus infixus solo ante q̃ extrahatur, prærumpitur, nã fragilis est ea parte materia qua torta & recuruata cum deponeretur, cœperat uitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda ista intereã, certe illud, qđ est inimicissimum, dissimulare nequeo, nam pauloante cum de summa parte sarmenti disputarem, quam sagittam dixeram uocitari, colligebã fore intra quintam, uel sextam gemmam, quæ sint proximæ ueteri sarmento fructus medij. Hanc ergo fœcundam partem consumit, qui cõtorquet malleolũ, qm̃ et ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas, uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terrã deprimantur, mersiq; nõ materias, sed radices creant, ita euenit, ut quod in salicto cõserendo uitaueramus, id sequamur in eiusmodi malleolo, quẽ necesse est facere lõgiorẽ, si uolumus detortũ depangere, nec dubiũ, qn gẽmæ cacumini ꝓximæ, q̃ sunt infœcũdæ, in eo relinquant̃, ex qbus pãpini pullulant uel steriles, uel certe minus feraces, quos rustici uocãt racemarios. Quid qđ plurimũ interest, ut malleolus, q deponit̃ ea ꝑte, qua est à matre decisus, coalescat, & celeriter cicatricẽ ducat, nã si id factum nõ est, uelut per fistulã, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, ideẽq; truncũ cauat, unde formicis, alijsq; animalibus, quæ putrefaciũt crura uitium, latebræ præbentur. Hoc aũt euenit retortis seminibus. Cum.n. per exemptiõem imæ partes eorꝫ perfractæ sunt, apertæ medullæ deponũtur, atq;

irrepẽtibus aquis, prædictisq; animalibus celeriter senescunt, quare pãgendi optima est ratio recti malleoli, cuius imum caput, cũ consertum est bifurco pãstini, angustis faucibus ferramenti facile cõtinetur, ac deprimitur, idq; sarmentum sic depressum citius coalescit. Nam & radices è capite, qua recisum est, æque mittit, quæ cum excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipsa deorsum spectans non tantum recipit humorem, quantum illa, q̃ reflexa, & resupina more infundibuli per medullam transmittit quicquid aquarum cœlestium superfluit.

Quàm longus debet esse malleolus. Cap. XIX.

LONGITVDO, quæ debeat esse malleoli, parum certa est, quoniam siue crebras gemmas habet, breuior faciendus est, seu raras longior, attamen nec maior pede, nec dodrante minor eẽ debet, hic ne per summa terræ sitiat æstatibus, ille ne depressus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat, sed hæc in plano, nam in cliuosis, ubi terra decurrit, potest palmipedalis deponi. Vallis & uliginosi campi situ serimus etiam trigemmem, qui est paulo minor dodrante, longior utiq; semipede, isq; non ab eo trigemmis dictus est, quod oĩno triũ oculoꝝ ẽ, cum ferè circa plagam, qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum, sed quod his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemq; gemmas habet, super cætera illud quoq; siue malleolũ, siue uiuiradicem serentem præmoneo, ne semina exarescant, immodicum uentum, solemq; uitare, qui uterq; nõ incõmode arcet obiectu uestis, aut cuiuslibet dẽsi tegminis. Verũtamen p̃stat eligere sationi silentis uel certe placidi spiritus diem, nam sol umbraculis facile depellit, sed illud etiam, quod non dum tradidimus, ante q̃ disputationi clausulã imponamus, dicendum est, an plurium generum uites habendæ sint, eæq; separatæ, & distinctæ specialiter, an confusæ, et mistæ cateruatim, prius disseremus de eo, quod primum proposuimus.

Quot genera uitium ponenda sint. Cap. XX.

PRVDENTIS igitur agricolæ est uitem, quam præcipue ꝓbauerit, nulla interueniente alterius notæ stirpe conserere, numerumq; quã maximum eius semꝑ augere, sed ꝓuidentis est, diuersa

quoq; genera deponere, neq; enim unquam sic mitis, ac tempera tus est annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus, si/ue enim siccus est, id, quod humore proficit, contristatur, seu plu/uius, quod siccitatibus gaudet, seu frigidus, & pruinosus, quod non est patiens uredinis, seu feruens, quod uaporem non sustinet. Ac ne nunc mille tempestatum iniurias persequar, semper est ali quid, quod uineas offendat, igitur si unum genus seuerimus, cũ id acciderit, quod ei noxium ẽ, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit subsidium, cui diuersarum notarum stirpes non fuerint, at si uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiola tum erit, quod fructum perferat. Nec tñ ea causa nos debet com/pellere ad multas uitiũ uarietates, sed qđ indicauerimus eximi/um genus, id quãtæ multitudinis possumus, efficiamus, quod de/inde proximum à primo, tum quod est tertiæ notæ, uel quartæ, quodq́; eatenus uelut lectarum quoddã contenti simus tetartæo. Satis est enim per quatuor, uel summum quinq; genera uinde/miæ fortunam opperiri. De altero, quod mox proposueram, nihil dubito, quin per species digerendæ uites, deponendæq; sint in pro prios hortos, semitis, ac decumanis distinguẽdæ, nec quod ipse po tueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quisquam eorũ, qui quammaxime id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusti/corum operum difficillimũ, quia & summam diligentiam legen dis desyderat seminibus, & nonnihil discernendis, in quo maxi/ma plerũq; felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea confe ctandi, quæ propter infirmitatem cõmortalis naturæ conseq ne/queamus. Istud tñ si ætas suppetat, et scientia, facultasq; cum uo luntate congruant, nõ ægerrime perficiemus, quãuis non omni/no minimo ætatis spatio perseuerãdum sit, ut magnus numerus per aliquot annos discernatur, neq; enim omne tempus permit/tit eius rei iudicium, nam uites, quæ propter similitudinem colo/ris, aut trũci, flagellorum'ue dignosci nequeunt, maturo fructu, folijsq; declarantur, quam tamen diligentiam nisi per ipsum pa/tremfamilias exhiberi posse non affirmauerim, nam credidisse uil lico, uel etiam uinitori secordis est, cum quod longe sit facilius, adhuc perpaucissimis agricolis contigerit, ut nigri uini stirpe careant, quamuis color uuæ possit uel ab imprudentissimo de/prehendi.

Vtrum distinctis generibus uitiũ horti cõserendi sint. Ca.XXI.

ILLA Tamen una mihi ratio suppetit, celerrime quod ꝓposuimus efficiendi, si sint ueteranæ uineæ, ut separatorum surculorum cuiusque generis singulos hortos inseramus, sic paucis annis multa nos millia malleolorum ex insitis percæpturos, atq; ita discreta semina per regiones consituros, nihil dubito. Eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de causis compellere potest, & ut à leuioribus incipiam, primũ quod ad oẽm rationem uitæ non solum agricolationis, sed cuiusq; disciplinæ, prudentem delectant impensius ea, quæ proprijs generibus distinguntur, q̃ quæ passim uelut abiecta, & quodam aceruo confusa sunt. Deinde quod uel alienissimus rusticæ uitæ, si in agrũ tempestiue consitum ueniat, summa cũ uoluptate naturæ benignitatẽ miretur, cum istinc biturricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs heluolæ rñdent, illinc arcellæ, rursus illinc spioniæ basilicæ'ue conueniant, q̃bus alma tellus annua uice (uelut æterno quodam puerperio) læta, mortalibus distenta musto demittit ubera inter q̃ fauente libero fœtis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micantis, undiq; uersicoloribus pomis grauidus colluceat autũnus, sed hæc q̃uis plurimũ delectent, utilitas tñ uincit uoluptatem. Nã & paterfamilias libentius ad spectaculũ rei suæ quãto est ea luculentior descẽdit, & quod de sacro numine poeta dicit.
Et quocunq; deus circum caput egit honestum.
Verum quocunq; domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in descriptis ẽt uitibus cõtingere põt, illa, quæ sunt maxime spectanda, ꝑsequar. Diuersæ notæ stirpes nec pariter deflorescũt, nec ad maturitatem simul ꝑueniunt. Quam ob cãm, qui separata generibus uineta nõ habet, patiat̃ alterũ incommodũ necesse est, ut aut serũ fructum cũ præcoq; eleuet, quæ res mox acorem faciat, aut si maturitatem serotini expectet, amittat uindemiã ꝑcoquẽ, quæ plerũq; populationibus uolocrũ, pluuijsq;, aut uẽtis lacessita dilabit̃. Si uero ĩteriectibus carpere cuiusq; generis fructũ audeat, primũ necesse est, ut uindemiatoꝶ aleam subeat, neq; .n. singulis totidẽ antistites dare põt, q obseruent, quiq; ꝑcipiant, ne acerbæ uuæ cũ maturis demetant̃, deinde ẽt quarum uitiũ maturitas cõpetit, cum diuersæ notæ sint, melioris gustus ab deteriore

corrumpitur, confususq; in unum multarũ sapor, uetustatis impatiens fit, atq; ideo necessitas cogit agricolã musti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, si uenditio uel in annum, uel in æstatem certe differri possit. Iam illa generũ separatio summam cõmoditatem habet, qđ uinitor suam cuiq; facilius putationẽ reddet, cũ sciat cuius notæ sit hortus, quẽ deputet, idq; in uineis nõ cõsemineis obseruari difficile est, quia maior pars putationis ꝑ id tempus administratur, quo uitis neq; folium notabile gerit, ac multũ interest plures'ne, an pauciores materias ꝓ natura cuiusq; stirpis uinitor summittat, prolixis'ue flagellis incitet, an angusta putatione uitẽ coerceat. Quin ẽt quam cœli partem spectat genus quodq; uineti plurimũ refert, neq;.n. omni calido statu, nec rursus frigido lætat̃, sed est proprietas in surculis, ut aliĳ meridiano axe cõualescant, qa rigore uitiant̃, aliĳ septentrionem desyderent, qa cõtristent̃ æstu, quidam temperamento lætent̃ orientis. uel occidentis. Has differentias seruat pro situ, et positiõe locoꝝ, qui genera ꝑ hortos separat. Illã quoq; non exiguã sequit̃ utilitatem, quod & laborem uindemiæ minorẽ patit̃, & sumptum. Nã & quæ maturescere incipiunt, tẽpestiue legunt̃, & quæ non dum maturitatem ceperũt uuæ, sine dispendio differunt̃. Nec pariter uetus, atq; tẽpestiuus fructus ꝑcipitat uindemiam, cogitq; plures opas q̃tocunq; pretio cõducere. Iã & illud magnæ dotis ẽ posse gustum cuiusq; generis non mistũ, sed uere merũ condere, ac separatim reponere siue est ille bituricus, seu basilicus, seu spionicus, quæ genera cũ sic diuisa sunt, qa nihil interuenit diuersæ naturæ, quod repugnet, ꝑ potus tñ nobilitant̃, neq; enim post annos quindecim, uel paulo plures dep̄hendi põt ignobilitas in gustu, qm̃ ferè omne uinum post id tempus eam qualitatem sortit̃, ut uetustate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituimus, utilissima est generũ dispositio, quam si tñ obtinere non possis, secunda est ratio, ut diuersæ notæ non alias conseras uites, q̃ quæ saporem consimilem, fructumq; maturitatis eiusdem præbeant. Potes iã (si te cura pomoꝝ tangit) ultimis ordinibus in ea uineti fine, q̃ subiacet septẽtrionibus, ne cũ increuerint, obumbrent, cacumina ficoꝝ, pirorum'ue, et maloꝝ depangere, quæ uel inseras interposito bienĳ spatio, uel, si generosa sint, adulta trãsferas. Hæc de positiõe uineaꝝ. Supest pars antiquissima, ut præcipiamus ẽt cultus earum, de quibus sequẽti uolumine pluribus differemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

Contra opinionem Attici, & Celsi non esse satis altos scrobes bipedaneos uineaticis seminibus. Cap. I.

C VM DE VINEIS *conserendis librum à me scriptum Publi Siluine cõpluribus agricolationis studiosis relegisses, quosdam repertos eẽ ais, qui cætera quidem nostra præcepta laudassent, unum tamen, atq; alterum reprehendissent, quippe seminibus uineaticis ĩnimium me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodrante super altitudinem bipedaneam; quam Celsus, & Atticus prodiderant, singulasq; uiniradices singulis adminiculis parum prudenter contribuisse, cum permiserint ijdem illi auctores minore sumptu gemmis diductis duo continua per ordinem uestire pedamenta, quæ utraq; ambiguam magis habent æstimationem, quàm ueram. Etenim (ut quod prius proposui prius refellam) si contenti bipedanea scrobe futuri sumus, quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura uitem posituri? Dicet aliquis, ut sit inferior tenera subiacens terra, quæ non arceat, nec duritie sua repellat nouas irrepentes radiculas. Istud quidẽ contingere potest etiam si ager bipalio moueatur, & deprimant semina in regesto, quod est fermentatum, plus dupondio semisse, nam semper in plano refusius egesta humus tumidior est, q̃ gradus soli crudi, nec sanè positio seminum sibi altum cubile substerni desyderat. Verum abunde est semipedaneam consitis resolutã uitibus terram subijcere, quæ uelut hospitali, atq; etiam materno sinu recipiat incrementa uirẽtium. Exemplum eius rei capiamus in arbusto, ubi cum scrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiniradici subijcimus. Verior igitur causa est depressius pastinandi, qm̃ iugata uineta melius consurgunt altioribus demissa scrobibus, nam bipedanei uix ẽt prouincialibus agricolis approbari possunt, apud quos humili statu uitis plerũq; iuxta terram coercetur. Cumq; iugo destinatur, altiore fundamento stabiliẽda*

sit, & si modo scandit excelsius, plus alimenti, terræq; desyderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum prosunt agricolarū studio præcipua cōmoda humilis positiōis, quod & celeriter adolescant semina, quæ non fatigant multo soli pressa pōdere, fiātq; uberiora, quæ leniter suspensa sunt. Nam utraq; ista Iulij Attici ratio conuincit exemplo arbustiuæ positionis, quæ scilicet multo ualidiorem, fertilioremq; stirpem reddit, quod non facerent, si nō laborarent altius demersa semina. Quid quod repastinata humus, dum est recens soluta, laxaq; uelut fermento quodam intumescit? cū deinde non longissimā cœpit uetustatē, condensata subsidit, ac uelut innatantes radices uitium summo solo destituit? Hoc aūt minus accidit nostræ sationi, in qua maiore mensura uitis demittit. Nā quod in profundo semina frigore laborare dicūtur, nos quoq; nō diffitemur. Sed nō est dupōdij, & dodrātis altitudo, q̄ istud efficere possit, cū p̄sertim, q̄d paulo ante retulimus, depressior arbustiuæ uitis satio tn̄ effugiat p̄dictum incōmodū.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos uestire, sed singula semina singulis adminiculis esse contribuenda. Cap. II.

ALTERVM illud, quod minori impensa duos palos unius seminis flagellis censent maritari, falsum est. Sine. n. caput ipsum demortuum est, duo uiduant statumina, & mox uiuiradices totidem substituendæ sunt, quæ numero suo rōnem cultoris onerāt. Siue uiuit, & ut sæpe uenit uel nigri est generis, uel parū fertilis non in uno, sed in pluribus pedamētis fructus claudicat, quāquā etiam generosæ stirpis uitē sic in duos palos diuisam rerū rusticarū prudentiores existimāt minus fertilem fore, q̄a cratem factura sit. Et icirco ueteres uineas mergis propagare potius, q̄ totas sternere idē ipse Atticus p̄cipit, quod mergi mox facile radicantur, ita ut quæq; uitis suis radicibus tanq̄ proprijs fundamentis innitat. Hæc aūt, quæ toto prostrata corpore cū inferius solum quasi cancellauit, atq; irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter se cōnexis angit, nec aliter q̄ si multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius seminibus depositis, q̄ unico periclitari, nec id uelut cōpendium consectari, quod in utranq; partē longe maius afferre possit dispendiū. Sed iā prioris libri disputatio repetit à nobis ꝓmissum sequentis exordium.

Nouam consitionem uineæ, nisi magna, & assidua cultura adiuuetur celeriter interire. Cap. III.

IN OMNI genere impensarum (sicut ait Græcinus) pleriq; noua opera fortius auspicãtur, q̃ tuẽtur perfecta. Nam quidam, ut inquit ab incohato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli strenue fabricant nauigia, nec consumata perinde instruunt armamentis, ministrisq;, quosdam emacitas in armentis, quosdam exercet in comparãdis mancipijs, sed ijsdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia, quæ in amicos cõtulerunt, leuitate destruunt. Ac ne ista Siluine miremur, liberos suos nõnulli nuptijs, uotisq; quæsitos auare nutriunt, nec disciplinis, aut cæteris corporis excolunt instrumentis. Quid ijs colligitur, scilicet plerunq; simili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime positas uineas ante q̃ pubescant, uarijs ex causis destituunt. Alij sumptum annuum refugientes, & hunc primũ reditum certissimum existimantes impẽdere nihil, quasi planè fuerit necesse uineas facere, quas mox auaritia desererent. Nonnulli magna potius, q̃ culta uineta possidere pulchrum esse ducunt. Cognoui iam plurimos, qui persuasum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura, sciteq; exerceatur, fructuosum esse non posse iudicem, tum uel maxime uineas. Res enim est tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens, quæ plerunq; nimio labore, & ubertate consumitur, peritq; si modum non adhibeas, fœcunditate sua. Cum tamen aliquatenus se confirmauit, & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam sustinet. Nouella uero, dum adolescit, nisi omnia iusta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & sic intabescit, ut nullis deinceps impensis recreari possit. Igitur summa cura ponenda sunt quasi fundamenta, & ut membra infantium à primo statim die consitionis formanda, quod nisi fecerimus, oĩs impensa incassum recidat, nec prætermissa cuiusq; rei tempestiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine bene positam uineam, boniq; generis, & bono cultore nunq̃ non cum magno fœnore gratiam reddidisse, idq; non solum ratione, sed etiam exemplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis scripsit, cum refert ex patre suo sæpe se audire solitum Paridiũ quendam Veterensem uicinum suum duas filias, & uineis consitum

habuisse

habuiſſe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotem, ac nihilo minus æque magnos fructus ex duabus partibus eiuſdē fundi percipere ſolitum. Minorē deinde filiā nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri, nec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe. Quo quid coniicit? niſi melius ſcilicet poſtea cultam eſſe tertiam illam fundi partem, q̄ antea uniuerſam.

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſq; ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. Cap. IIII.

ET NOS igitur Publi Siluine magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus, quarum cōſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quā priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternat̄, & ad frōtem eius ab imo uſq; recta materies erigatur, calamoq; applicetur. Id enim præcipue obſeruandū eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreſſis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius dirigantur, nam uitis ſupina, & uelut recumbens in alueo depoſita, poſteaquam ablaqueatur uulneribus obnoxia eſt. Nā dum exaltare fortius orbem ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquam uitem plerunq; ſauciat, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo uſq; ab imo ſcrobis ſolo rectū adminiculo ſarmentum applicare, & ita in ſummū perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis ſuper extātibus terrā coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere, atq; in puluerem redigere. Sic.n. malleoli, & uiuiradices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorē ſtirpibus præbuerit, nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreſſerit.

A' conſitione omnibus menſibus fodiendum, & curandum, ne herbæ naſcantur. Cap. V.

NVMERVS antē uertendi ſoli bidentibus (ut uerū fatear) definiendus nō eſt, cum quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionē conueniat. Sed qm̄ impenſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſq; uiſum eſt, ex Calendis Martijs uſq; in Octobres, trigeſimo quoq; die nouella uineta confodere, oēſq; herbas, & p̄cipue gramina extirpare, q̄ niſi manu eliguntur, & in ſummū reijciuntur,

quantulacunq; parte adobruta sunt, reuiuiscunt, et uitium semina ita perurunt, ut scabra, atq; retorrida efficiant.

De pampinatione malleolis & uiuiradicibus facienda. Ca. VI.

EA porrò siue malleolo, seu uiuiradice deposuimus, optimũ est ab initio sic formare, ut frequenti pampinatione superuacua detrahant, nec patiamur plusquam in unam materiam uires, & omne alimentum conferre, primo tamen bini pampini summittuntur, ut sit alter subsidio, si alter forte deciderit. Cũ deinde paulum induruere uirgæ, tum deteriores singulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictæ sunt, procellis uentorũ decutiantur, molli, & laxo uinculo adsurgentes subsequi conueniet, dum claniculis suis quasi quibusdam manibus adminicula cõprehendant. Hoc si operarũ penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipsum pampinare censemus, at certe in ordinarijs uitibus utiq; obtinendũ est, ne pluribus flagellis emacientur, nisi si propaginibus futuris ꝓspiciemus. Sed ut singulis materijs seruiant, quarũ incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, ꝑ quod prorepãt in tm̃, ut sequentis anni iugum exuperent, & in fructũ curuari possint. Ad quam mensurã cum increuerint cacumina infringenda sunt, ut potius crassitudine cõualescant, q̃ superuacua longitudine attenuentur. Idem tñ sarmentum, quod in materiam submittimus, ab imo usq; in tres pedes, & semissem pampinabimus, & omnes eius intra id spatium nepotes enatos sæpius decerpemus. Quicquid deinde supra germinauerit, intactũ relinqui oportebit, magis enim conueniet proximo autũno falce deputari superiorem partem, q̃ æstiuo tpe pampinari, qm̃ ex eo loco, unde nepotẽ ademeris, confestim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipsa materia, qui sequenti anno cum fructu germinet.

Tempestiuam esse pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. Cap. VII.

OMNIS autem pampinatiõis ea est tempestiuitas, dũ adeo teneri palmites sunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam si uehementius induruerint, aut maiore nisu conuellendi sunt, aut falce deputandi, quod utrunq; uitandum est, alterum quia lacerat matrem, si reuellere coneris, alterum quia sauciat, quod in uiridi, & adhuc stirpe immatura fieri noxiũ est. Neq; .n. eatenus plaga

consistit, qua uestigium fecit acies, sed æstiuis caloribus falcæ uulnus penitus impressum, latius inarescit ita, ut non minimã partem de ipso matris corpore enecet. Atq; ideo si iam caulibus duris falcem adhibere necesse est, ij paululum ab ipsa matre recidẽdi, et uelut resecæs relinquẽdi sunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua nascuntur à latere palmitis. Vltra.n.nõ serpit uaporis uiolentia. In malleolo similis rõ est pampinandi, & in longitudinem eliciendi materiã, si eo uelimus adminiculo uti, quod ego sæpe feci, sed si ꝓpositũ est utiq; recidere, ut bino potius utamur, cũ ad unum pãpinũ iã redegeris, et ipse excesserit pedalem longitudinem decacuminare cõueniet, ut in ceruicem potius cõfirmetur, & sit robustior. Atq; hæc positorũ seminum prima cultura est.

Per autumnum ablaqueandã esse uineam. Cap. VIII.

SEQVENS deinde tempus (ut prodidit Celsus, & Atticus, quos in re rustica maxime nostra ætas probauit) ampliorẽ curam deposcit, nam post Idus Octobris priusquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda est, quod opus adopertas ostendit æstiuas radiculas, easq; prudens agricola ferro decidit. Nã si passus est conualescere inferiores deficiunt, atq; euenit, ut uinea summa parte terreni radices agat, q̃ & frigore infestent, & caloribus maiorẽ in modum æstuent, ac uehementer sitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare qcqd intra sesquipedẽ natum est, cũ ablaq̃ueris recidendũ est. Sed huius non eadẽ rõ est, amputandi, quæ traditur in superiori parte uitis. Nã minime adleuanda plaga est, minimeq; applicandũ ferramentũ ipsi matri, qm̃ si iuxta truncũ radicẽ præcideris, aut ex cicatrice plures enascentur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs consistit in lacusculis ablaqueationis aqua brumæ cõgelationibus noua uulnera puret, & ad medullã penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipso codice instar unius digiti spatio conueniet, atq; ita radiculas præcidere, quæ sic ademptæ nõ amplius pullulant, & à cætera noxa truncũ defendũt. Hoc ope cõsumato, si est hyems in ea regione placida, patens uitis relinquenda est, sin uiolẽtior, id facere nos prohibet, ante Idus Decẽbris ꝑdicti lacusculi æquandi sunt. Si uero ẽt prægelida frigore regionis eius suspecta erũt, aliqd fimi, uel, si est cõmodius, colũbini stercoris, aut in hunc usum ꝑparatæ ueteris urinæ senos sestarios, ante q̃ uitẽ adobruas, radicibus supfundes. Sed ablaqueare oibus an

tumnis oportebit primo quinquēnio, dum uitis conualescat, ubi uero truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus est eius operis labor. Nam & minus ferro crura uitium læduntur, nec tā celeriter radiculæ in ueterato iam codice enascuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. Cap. IX.

ABLA queationem deinde sequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterum auctorum uitis ad unam uirgulam reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio nō debet secundum articulum fieri, ne reformidet oculus, sed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si trāsuersa fuerit cicatrix, cœlestem superincidentem aquā contineat. Sed nec ad eā partem, qua est gemma, uerum ad posteriorem declinatur, ut in terram potius deuexa, q̄ in germen delachrymet. Nāq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere.

Quod sit optimum tempus putandi. Cap. X.

PVTANDI autem duo sunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernū, ante q̄ surculus progemmet, quoniā humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc aūt secuti sunt Celsus, & Atticus. Nobis neq; angusta putatione coercenda semina uidētur, nisi si admodum inualida sunt, neq; utique uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo sunt posita, frequentibus fossionibus, omnibus mensibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuāda sunt, ut robur accipiant. Nec plus q̄ uni materiæ seruiant, quam ut educauerint autumno, uel uere, si magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in sūpiore parte omiserat, liberāda censemus, atq; ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta sine cicatrice uinea est, quæ se primi anni flagello supra iugum extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti auctores primitias uitis resecare censuerūt. Sed nec utiq; uerno omnibus regionibus melior putatio est, nam ubi cœlū frigidum est, ea sine dubio eligenda est. Vbi uero aprica loca sunt, mollesq; hyemes, optima, & maxime naturalis est autūnalis, quo tempore diuina quadam lege, & æterna fructum cum frōde stirpes deponunt.

Quomodo malleolus resecandus sit. Cap. XI.

HOC facere siue uiuiradicem, siue malleolum conseueris, censeo, nam illam ueterem opinionem damnauit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, qđ aciem reformident, quod frustra Virgilius, & Saserna, Stolonesq́;, & Catones timuerunt, q non solum in eo errabant, quod primi anni capillamenta semi num intacta patiebantur, sed & post biennium cum uiuiradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus iuxta ipsum articulum, ut è duro pullularet, nos autem magister artiũ docuit usus, primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitem superuacuis frõdibus luxuriantem syluescere, nec rursus in tantum coercere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam superficiem amputemus, nam id quidem maxime contrariũ est. Primum quod cum ad terram decideris, semina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraq; intereunt, & nonnulla ẽt, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias afferunt, siquidem è duro quæ pullulant, omniũ confessione, pampinaria sæpissime fructu carent. Media igitur ratio sequenda est, ut neq; solo tenus malleolum recidamus, nec rursus in longiorem materiã prouocemus, sed annotato superioris anni pollice supra ipsam cõmissuram ueteris sarmenti unã, uel duas gemmas relinquemus, ex q̃bus germinet.

Quemadmodum pedanda sit uinea, & de canterio. Cap. XII.

PVTATIONEM sequitur iam pedandæ uineæ cura, uerum hic annus nõ dum uehementem palum, aut ridicam desyderat. Notatum est enim à me plerunq; teneram uineam melius adminiculo modico, q̃ uehementi palo adquiescere. Itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas singulis uitibus applicabimus, aut si regionis conditio ꝑmittit, uetera deponemus hastilia, quibus adnectantur singulæ transuersæ perticæ in imam partem ordinis, quod genus iugi canterium uocant rustici, plurimum id refert esse quod paulum infra curuationem uitis prorepens pampinus statim apprehendat, & in transuersa potius se fundat, q̃ in edita, uentosq́; facilius sustineat subnixus canterio, idq́; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum se uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda sit. Cap. XIII.

DEINDE sequitur alligator, cuius officium est, ut rectam uitem producat in iugum, quæ siue iuxta palum est posita, ut quibusdam placuit auctoribus, obseruare debebit, q̃ adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (si forte curuus est) sequendũ putet, nam ea res uncam uitẽ facit, siue (ut Attico, & nõnullis alijs agricolis uisum est) inter uitem & palum spatium relinquet̃, qđ nec mihi displicet. Recta arundo adiungenda stirpi est, & ita p crebra retinacula in iugum perducenda, uinculi genus quale sit, quo religantur semina, plurimum refert, nã dum nouella uinea est, q̃mollissimo nectẽda est, quia si uiminibus salicis, aut ulmi ligaueris, increscens uitis seipsam præcidit, optima est ergo genista, uel paludibus desectus iuncus, aut ulua, nõ pessime tñ in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoq; folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm alte canterius alleuandus sit. Cap. XIIII.

SED & malleolorũ similis cura agenda est, ut ad unã, aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius q̃ germinent, iugẽtur. Is, ut dixi, canterius propius à terra, q̃ uitibus ordinarijs submittendus est. Neq;.n.editior esse debet pedali altitudine, ut sit quo teneri adhuc pampini se capreolis illigent suis, ne uentis explantentur. Insequit̃ deinde fossor, qui crebris bidentibus æqualiter, & minutim soli terga conuertat, hanc planam fossurã maxime nos probamus, nam illa, quam in Hispania hybernã appellant, cum terra uitibus detrahit̃, & in media spatia interordiniorum confertur, superuacua nobis uidetur, quia iam præcessit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit summas, et ad inferiores peruenit radiculas, & hybernos transmisit imbres. Numerus autem fossionis, aut idem debet esse, qui primi anni, aut una minus, nam utiq; frequenter solum exercendum est, dum id incremẽto suo uites inumbrent, nec patiãtur herbam subcrescere. Pampinationis eadem debet esse ratio huius anni, atque prioris, adhuc enim compescenda, quasi pueritia seminum ẽ, nec plus q̃ in unũ flagellum est submittenda, tanto qdem magis, quod tenera eius ætas non sustinet, & fœtu, & materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda est, & propagines faciendæ sint. Cap. XV.

SED cum anniicula, mensiumq; sex ad uindemiam perducta ẽ, sublato fructu protinus frequentanda est, & præsidiarij malleoli propagandi sunt, qui in hunc usum fuerant depositi, uel si ne hi quidem sunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus est attrahendus, nã plurimum interest, adhuc noua consitione, pedamen omne uestiri, nec mox uineã, tum subseri, cum fructus capiẽdus est. Mergi genus est, ubi supra terram iuxta suum adminiculum uitis curuatur, atq; ex alto scrobe summersa perducit̃ ad uacantem palum. Tum ex arcu uehementer citat materiã, quæ protinus applicata suo pedamento ad iugum euocat̃. Sequente deinde anno insecat̃ sup̃ior pars curuaturæ, usq; ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellũ in se trahat, & ut paulatim condiscat suis radicibus ali. Bima deinde præcidit̃ proxime palmam, quæ ex arcu summissa est, & id, quod à matre abscissum recens erit, confestim alte circũfoditur, et scrobiculo facto ad imũ solum præcidit̃, adobruiturq;, ut & radices deorsum agat, nec ex propinquo negligenter in summa terra resectũ progerminet. Tẽpus aũt non aliud magis idoneum est hunc mergũ amputandi, q̃ ab idibus Octob. in idus Nouembr. ut hybernis mensibus suas radices confirmet, nam si uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis subito destitutus languescit.

Quo tempore uiuiradix transferenda sit. Cap. XVI.

EADEM ratio est in transferẽdo malleolo, nam in secundo autumno, si cœli, & loci qualitas patitur, commodissime post idus Octobris exẽptus cõferit̃, sin autem aliqua terræ, uel aeris repugnat iniuria, tẽpestiuitas eius in proximum uer differt̃, neq; diutius in uineis relinquendus est, ne soli uires absumat, et ordinaria semina infestet, quæ q̃to celerius liberata sunt consortio uiuiradicum, tanto facilius cõualescunt, at in seminario licet trimã, atq; ẽt quadrimam uitem resectam, uel anguste putatam custodire, qm̃ non cõsulit̃ uindemiæ, cum mensem trigesimum excesserit posita uinea. i. tertio autũno uehementioribus statuminibus statim impedãda est, idq; nõ ut libet, aut fortuito faciendũ, nã sine ꝓpe truncũ defigit̃ palus, pedali tamen spatio recedendũ est, ne aut

premat, aut radicem uulneret, & ut fossor ab omni parte semina circũfodiat, isq; palus sic ponendus est, ut frigora, & aquilonum excipiat uiolentiã, uitemq; ꝑtegat, siue medio interordinio pangetur, uel defodiendus est, uel prius paxillo perforato solo, altius adigendus, quo facilius & iugum, & fructũ sustineat. Nã q̃to propius truncus cum ridica statuitur, etiã leuiter defixa stabilior est, q̃m contingẽs uitem mutua uice sustinetur, & sustinet. Statuminibus deinde firmiora iuga sunt alliganda, eaq; uel saligneis perticis, uel cõpluribus quasi fasciculis arundinum cõnectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuũ, nã binæ iam materiæ singulis seminibus summittendæ erunt, nisi si tñ gracilitas uitis alicuius angustiorem putationẽ desiderabit, cuius unus palmes, atq; idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum sit. Cap. XVII.

PERTICAE iugum firmius faciunt, minusq; operosum, arundines pluribus operis iugantur, q̃m & pluribus locis nectũtur, eæq; inter se conuersis cacuminibus uinciendæ sunt, ut æqualis crassitudo totius iugi sit, nam si cacumina in unum cõpetunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturum fructum prosternit, et canibus, ferisq; reddit obnoxium. At cum iugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatũ est, ferè quinquennij præbet usum. Neq; .n. est alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, q̃ quæ primi biennij, nam & autumnalis ablaqueatio sedulo faciẽda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ. Hoc enim opus nunquam intermittẽdum est, quin omnibus instauretur annis, neq; enim ea, quæ serũtur à nobis, immortalia esse possunt, attamen æternitati eorum sic consulimus, ut demortuis seminibus alia substituamus, nec ad occidionem uniuersum genus perduci patiamur cõplurium annorũ negligentia, quinetiam crebræ fossiones dandæ, quamuis possit una detrahi culturæ prioris anni, pampinationes quoq; sæpe adhibendæ, neq; enim satis est semel, aut iterum tota æstate uiti detrahere frondem superuacuam. Præcipue autem decutienda sunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint, item si oculi singuli sub iugo binos pampinos emiserint, q̃uis largos fructus ostẽdant, detrahendi sunt eis singuli palmites, quo lætior, quæ super est materia consurgat, & reliquum melius educet fructum. Post

quadragesimum et alterum mensem perfecta uindemia, sic insti tuenda est putatio, ut submissis pluribus flagellis uitis in stellam diuidatur, sed putatoris officiũ est pedali ferè spatio circa iugũ ui tem cõpescere, ut è capite quicquid tenerum est, per brachia emis sum prouocetur, & per iugum inflexum præcipitetur ad eã men suram, quæ terram nõ possit cõtingere, sed modus ꝓ uiribus trun ci seruandus est, ne plures palmites submittantur, q̃ quibus uitis sufficere queat. Ferè autem prædicta ætas læto solo, truncoq; tres materias, raro quatuor desiderat, quæ per totidem partes ab alli gatore diuidi debent. Nihil. n. refert iugum in stellam decussari, atq; diduci, nisi & palmites adiugentur, quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi simplici ordine fuę re contenti, uerum stabilior est uinea, & oneri sarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari librame to uelut anchoris quibusdam distinetur, tum etiam per plura bra chia materias diffundit, & facilius eas explicat undiq; subnixa, quam quæ in simplici canterio frequentibus palmitibus stypatur. Potest tamen, si uel parum late disposita uinea, uel parũ fructuo se, cœlumq; non turbidum, nec procellosum habeat, uno iugo con tenta esse, nam ubi magna uis, & incursus est pluuiarum, ꝓcel larũq;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pẽdens plurima præsidia desiderat, ibi quasi quadra to circũfirmanda est agmine, calidis uero, & siccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum est, ut prorepentes undiq; pampini iungantur & condensati cameræ more, terram sitiẽtem obumbrent. Contra pluuijs frigidis, & pruinosis regionibus sim plices ordines instituẽdi, nam & sic facilius insolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq; salubriorem habet, fossores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perspicitur à custodi bus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidẽdæ sint. Cap. XVIII.

SED Quando uineta placuerit ordinare, centenæ stirpes per singulos hortos semitis distinguãtur, uel (ut q̃busdã placet) in se miiugera omnis modus dirimatur, quæ distinctio præter illud cõ modum, quod plus solis, & uenti uitibus præbet, tum ẽt oculos, & uestigia dñi (res agro saluberrima) facilius admittit, certamq;

æstimationem in exigendis operibus præbet, neq; enim falli possumus per paria interualla iugeribus diuisis. Quinetiã ipsa hortulorum descriptio quanto est minoribus modulis concisa fatigationem ueluti minuit, & stimulat eos, qui opa moliuntur & ad festinandum inuitat, nam ferè uastitas instantis laboris animos debilitat. Nonnihil etiam prodest uires, & prouentum cuiusque partis uinearum nosse, ut æstimemus, quæ magis, aut minus colenda sit. Vindemiatoribus quoq; hæ semitæ, & iugum, pedamẽtaq; sarrientibus opportunam laxitatem præbent, perquã uel fructus, uel statumina portentur.

De positione iugi, & quatenus à terra leuandum. Cap. XIX.

DE POsitione iugi quatenus à terra leuandum sit, hoc dixisse abunde est, humillimam esse quatuor pedum, cælsissimam septẽ, quæ tamen in nouellis seminibus uitanda est, neq; enim hæc prima constitutio uinearum eẽ debet, sed per annorum longam seriẽ ad hanc altitudinem uitis perducenda est. Cæterum quãto humidius est solum, & cœlum, placidioresq; uenti, tanto est altius attollẽdum iugum, nã lætitia uitium patitur se cælsius euagari, fructusq; summotus à terra minus putrescit, & hoc uno modo pflatur uentis, qui nebulam, & rorem pestiferum celeriter adsiccant, multumq; ad deflorescendum, & ad bonitatem uini conferunt, rursus exilis terra, & acclinis, torrensq; æstu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia est, humilius iugum poscit, at si cuncta cõpetunt uoto, iusta est altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamẽ dubium, quin uites tanto melioris saporis præbeant mustum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium. Cap. XX.

PEDATAM uineam, iugatamq; seqtur alligatoris cura, cui antiquissimũ eẽ debet, ut supra dixi, rectam conseruare stirpem, nec flexum ridicæ psequi, ne prauitas statuminum ad similitudinem sui uitem configuret, id non solum ad speciẽ plurimũ refert, sed ad ubertatẽ, et ad firmitatẽ, perpetuitatemq;, nã rectus truncus similẽ sui medullã gerit, p quã uelut quodã itinere sine flexu, atq; impedimento facilius terræ matris alimẽta meant, et ad summum pueniunt. At quæ curuæ sunt, & distortæ, nõ æqualiter alligant, inhibentibus nodis, et ipso flexu incursum terreni humo

ris ueluti salebris, retardante, quare cum ad summum palũ recta uitis extenta est, capistro constringit̃, ne fœtu grauata subsidat, curuet̃ q;. Tũ ex eo loco quod proximũ iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes, palmæq; superpositæ deorsum uersus curuant̃. A uinculo itaq; id quod iugo depẽdet, fructu impletur, rursusq; curuatura iuxta uinculum materiam exprimit. Quidam eam partem, quã nos præcipitamus, supra iugũ porrigũt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minime probãdos puto, nam dependẽtibus palmitibus, neq; pluuiæ, neq; pruinæ, grandines'ue tm̃ nocent, q̃tum religatis, & quasi tempestatibus oppositis, ijdem tñ palmites prius q̃ fructus mitescant, uariantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putrescere, aut uentis, ferisq; deuastent̃, iuxta decumanũ, atq; semitas palmites intrinsecus flectendi sunt, ne p̃tereũtium incursu lædant̃, et hac q̃dẽ rõne tẽpestiua uitis ad iugũ p̃ducit̃, nã q̃ uel infirma, uel breuis est, ad duas gẽmas recidẽda ẽ, quo uehementiorẽ fundat materiã, q̃ protinus emicet in iugum.

Nouella uinea quomodo putanda sit. Cap. XXI.

QVINQVENNIS uineæ nõ alia est putatio, q̃ ut figuretur, quemadmodum supra instituimus ne'ue supuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè spatio sit inferius iugo, quaternis' que brachijs, quæ duramenta q̃dam uocant, diuidat̃ in totidem partes. Hæc brachia sat erit interim singulis palmitibus in fructum summitti, donec uineæ iusti sint roboris. Cum aliquot deinde annis, quasi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinq̃ debeant, incertum est, nã loci lætitia plures, exilitas pauciores desyderat, siquidem luxuriosa uitis nisi fructu cõpescat̃, male deflorescit, & in materiã, frondemq; effundit̃, infirma rursus, cũ onerata est, affligitur. Itaq; pingui terra singulis brachijs licebit bina iungere flagella, nec tñ numerosius onerare, q̃ ut una uitis octo seruiat palmitibus, nisi si admodum nimia ubertas plures postulabit. Iam enim pergulæ magis, q̃ uineæ figuram obtinet, q̃ supra hunc modum materijs distẽditur, nec debemus commitere, ut brachia pleniora trunco sint, uerũ assidue, cum è lateribus eorum flagella licuerit summittere, amputanda erunt superiora duramenta, ne iugum excedant, sed nouellis palmis semper uitis renouetur, quæ si satis excreuerint, iugo superponantur, sin aliqua earum

uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq; idoneum obtinebit, unde uitis ãno sequenti reuocari debeat, in pollicem tõdeat, quem quidã custodem, alij resecem, nõnulli præsidiariũ appellãt, idest sarmentum gemmarum duarum, uel trium, ex quo cũ ꝓcesſere fructiferæ materiæ, quicquid est supra uetusti brachij, amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullescit, atque hæc rõ bene institutarum uinearum in perpetuum custodienda erit.

Quemadmodum ueteraneæ uineæ restituantur. Cap. XXII.

SI VERO aliter formatas acceperimus uineas, & multorũ annoꝝ negligentia superuenerit iugum, consyderandum erit, cuius longitudinis sint duramina, quæ excedunt prædictam mensuram, nã si duoꝝ pedum, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc uniuersa uinea sub iugum mitti, si autem plus trunco est applicatus, is à uite summouet̃, et in medio spatio duoꝝ duraminũ ad lineam pangit̃, transuersa deinde uitis ad statumen perducitur, atq; ita iugo subijcitur. At si duramenta eius longius excesserint, ut in quartũ, aut ẽt in quintũ statumen prorepserint, maiore sumptu restituent̃. Mergis nãq; (qui nobis maxime placent) ꝓpagata celerrime prouenit. Hoc tñ si uetus, & exesa est supficies trunci, at si robusta, et integra, minorẽ operã desyderat, quippe hyberno tpe ablaqueata fimo satiat̃, angusteq; deputat̃, & inter quartum, ac tertiũ pedẽ à terra uiridissima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulnerat̃, frequentibus deinde fossuris terra permiscet̃, ut incitari uitis possit, et ab ea maxime parte, quæ uulnerata est, pampinum fundere. Plerunq; aũt germen de cicatrice procedit, quod siue longius prosiluerit, in flagellũ sumittit̃, siue breuius, in pollicem, siue admodum exiguum, in furunculũ. Is ex quolibet uel minimo capillamento fieri põt, nã ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepsit è duro, dũmodo ad maturitatem ꝑueniat, sequente uere si non abnodatus, neq; abrasus est, uehementem fundit materiã, quæ cũ conualuit, et quasi brachiũ fecit, licet tũc superuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquã iugo subijcere. Multi sequentes cõpendium temporis, tales uineas supra quartum pedem detrũcant, nihil reformidantes eiusmodi resectionem, qm̃ ferè plurimarum stirpium natura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulescãt. Sed hæc qdem ratio minime nobis placet, siqdem uastior plaga

nisi habeat superpositam ualentem materiam, qua possit inolescere, solis halitu torretur, mox deinde roribus putrescit, & imbribus. Attamen cum est utiq; uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut supiecta humus uim solis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui possint uel sua maritare statumina, uel siqua sunt uidua in propinquo propaginibus uestire. Hæc autē ita fieri debebunt, si uineæ altius positæ, nec in summo labantes radices habebunt, & si boni generis erunt, nāq; aliter incassum depēdit opera, qm̄ degeneres etiam renouatæ pristinum seruabunt ingenium, atq; summa parte terræ uix adhærebunt, & deficient ante q̄ conualescant. Altera ergo uinea fructuosis potius surculis inserenda erit, altera funditus extirpanda & reserenda, si modo soli bonitas suadebit, cuius cum uitio consenuit, nullo modo restituendam censemus. Loci porrò uitia sunt, quæ ferè ad internitionē uineta perducunt macies, & sterilitas, terra salsa, uel amara, uligo, præceps & prærupta positio, nimium opaca, & soli auersa, ualles arenosæ, arenosus etiá tofus, & plus iusto ieiunus sabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & siqua est proprietas similis, quæ uitem non alit. Cæterum si uacat iis, & horum similibus incommodis, potest ea ratione fieri restibilis uinea, quā priore libro præcepimus. Illa rursus mali generis uineta, quæ quāuis robusta sint, propter sterilitatem fructu carent, ut diximus, emendantur insitione facta, de qua suo loco differemus, cum ad eā disputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur. Cap. XXIII.

NVNC, quoniam parum uidemur de putatione uinearū locuti, maxime necessariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis, ac temperata p̄mittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindemia secundū Idus Octobris auspicari putationem, cum tn̄ æquinoctiales pluuiæ præcesserint, & sarmenta iustam maturitatē ceperint, nā siccitas seriorem putationem facit, sin autē cœli status frigidus, & pruinosus hyemis uiolentiam denūciat, in Idus Feb. hanc curā differemus. Atq; id licebit facere, si erit exiguus possessionis modus. Nam ubi ruris uastitas electionem nobis temporis negat, ualentissimam quāque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autum-

no, quin etiam per brumam meridiano axi oppositas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin sit horum uirgultorum natura talis, ut quãto maturius detonsa sint, plus materiæ, quanto serius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut sequi debeat. Cap. XXIIII.

QVANDO cunq; igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipue custodiat. Primum, ut quammaxime fructui consulat, deinde, ut in annum sequentem quamlætissimas iam hinc eligat materias. Tum etiam, ut quamlongissimam perennitatem stirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino dispendium. Vitis autem cum sit per quatuor diuisa partes, totidem cœli regiones aspicit. Quæ declinationes cum contrarias inter se qualitates habeant, uariam quoq; postulant ordinationem pro conditione suæ constitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ septentrionibus obiecta sunt, paucissimas plagas accipere debent, & magis si putabuntur ingruentibus iam frigoribus, qbus cicatrices inuruntur. Itaq; una tãtummodo materia iugo proxima, & unus infra eam custos erit summittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites submittantur, qui laborãtem matrem feruoribus æstiuis opacẽt, nec patiantur ante maturitatem fructũ inarescere. Orientis, atq; occidentis haud sanè magna est in putatione differentia, quoniã solem pari horarum numero sub utroq; axe uitis accipit. Modus itaq; materiarum is erit, quem dictabit humi, atq; ipsius stirpis lætitia. Hæc in uniuersum, illa per partes custodienda sunt. Nam ut ab una uite quasi à quibusdã fundamentis incipiam, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si soboles, quam rustici suffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explãtanda, ferroq; alleuanda est, ut hybernas aquas respuat. Nã præstat ex uulnere sobolem repullescentem uellere, quã nodosam, & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricẽ ducit, illo cauatur, atque putrescit. Percuratis deinde quasi pedibus crura ipsa, truncíq; circũspiciendi sunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerucæ similis furũculus relinquatᷣ, nisi si iugo superiecta uitis, desyderabit ab inferiore parte reuocari. Si uero trũci pars secta solis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs'ue ani-

malibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis est, Dolabella cõueniet expurgare, quicquid emortuum est. Deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi, codice ducat cicatricem, neque est difficile, mox alleuatas plagas terra, quã prius amurca madefeceris, linire, nã & teredinem, formicamq; prohibet. Solem etiã, & pluuias arcet eiusmodi litura, ꝓpter quæ celerius coalescit, & fructum uiridem conseruat. Cortex quoq; aridus, fissusq; per summa trunci depẽdens corpore tenus delibrandus est, qđ & melius uitis quasi sordibus liberata cõualescit, et minus uino fecis affert. Iam uero muscus, qui more compedis crura uitium deuincta cõprimit, situq; & ueterno macerat, ferro distringendus, & eradẽdus est. Atq; hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite seruanda sint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, rotundæq; fieri debent, nã citius cõualescũt, & quãdiu cicatricem nõ obduxerint, cõmodius aquã fundunt. Transuersæ plus humoris & excipiunt, & cõtinent. Eam culpã maxime uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, cõtorta, deorsum spectantia recidito. Nouella, et fructuaria recta summittito. Brachia tenera, & uiridia seruato. Arida, et uetera falce amputato. Vngues custodũ ãnotinos resecato. In quatuor fermè pedes supra terrã uitem elatam totidem brachijs componito, quorum singula spectent decussati iugi partes, tum uel unum flagellũ, si macrior uitis erit, uel duo, si plenior, brachio cuiq; summittito, eaq; iugo superposita præcipitato. Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij esse duas materias, plures ue patiamur. Nãq; id maxime uitem infestat, ubi nõ omnis pars brachij pari uice laborat, atque æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exugitur. Quo fit, ut ea uena, cuius omnis humor assumitur, uelut icta fulgure arescat. Vocatur etiam focaneus palmes, qui solet in bifurco medius prorepere, & icirco eum prædicto uocabulo rustici appellant, quod inter duo brachia, et quase diuidit uitis, enatus uelut fauces obsidet, atq; utriusq; duramenti alimenta præripit. Hũc ergo tanq̃ æmulũ diligenter ijdem amputant, & abnodãt, prius q̃ corroboretur. Si tñ ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius est tollitur, & ipse focaneus summittit̃. Reciso .n. brachio, æqualiter utriq; ꝑti uires mater sumministrat. Igit̃ caput uitis pẽdens infra iugum cõstituito, unde se pandant qua-

tuor (ut dixi) brachia, in quibus quotãnis uitis renouetur, ampu tatis ueteribus, & summissis nouis palmitibus, quarũ delectus scite faciendus est. Nã ubi magna materiarum facultas est, putator custodire debet, ne aut proximas duro, idest ab trunco, & capite uitis relinquat, aut rursus extremas. Nam illæ minimũ uindemiæ conferunt, cum exiguũ fructũ præbent, similes scilicet pãpinarijs, hæ uitem exhauriunt, quia nimio fœtu onerãt, & usq; in alterum, ac tertium palum, quod uitiosum esse diximus, se extendunt. Quare medio in brachio cõmodissime palmæ summittentur, quæ nec spem uindemiæ destituant, nec emacient stirpem suam, nõnulli fructus auidius eliciunt extrema, & media flagella summittẽdo, nec minus proximum duro sarmentum in custodem resecando, quod faciendũ, nisi permittentibus soli, & trunci uiribus minime censeo. Nã ita se induunt uuis, ut nequeãt maturiratem capere, si benignitas terræ, atq; ipsius trunci lætitia nõ adsit. Subsidiarius, idemq; custos in pollicẽ resecari non debet, cũ palmæ, ex qbus proximi fructus sperantur, idoneo loco sitæ sunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terram spectantes deflexeris, infra uinculum materias exprimes. At si longius, q̃ ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum cõpluuia perrepserit, custodem ualidum, & quãmaximum iuxta truncum duorũ articulorũ, uel trium relinquemus, ex quo quasi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachiũ, ut sic recisa uitis, ac renouata intra iugũ cõtineatur. Sed in summittendo custode hæc maxime sunt obseruanda. Primũ, ne resupina cœlum, sed prona potius plaga terram spectet. Sic.n. & gelicidijs ipsa se protegit, & ab sole obumbratur, deinde ne sagittæ, sed ungulis quidem similis fiat resectio, nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & angustius reformidat. Quodq; ẽt usurpari uitiosissime animaduerto, maxime uitãdũ est. Nã dum seruiunt decori, quo sit breuior custos, & similis pollici, iuxta articulum sarmentum recidunt. Id aũt plurimum officit, quoniam secũdum plagam posita gemma pruinis, & frigore tum deinde æstu laborat. Optimum est igitur medio ferè internodio subsidiarium tondere palmitem, deuexamq; resectionem facere post gemmam, ne (ut iam ante diximus) superlachrymet, & gemmantem cæcet oculum. Sed si resecis facultas nõ erit, circũspiciendus est furunculus, qui quamuis angustissime præcisus in modum uerucæ

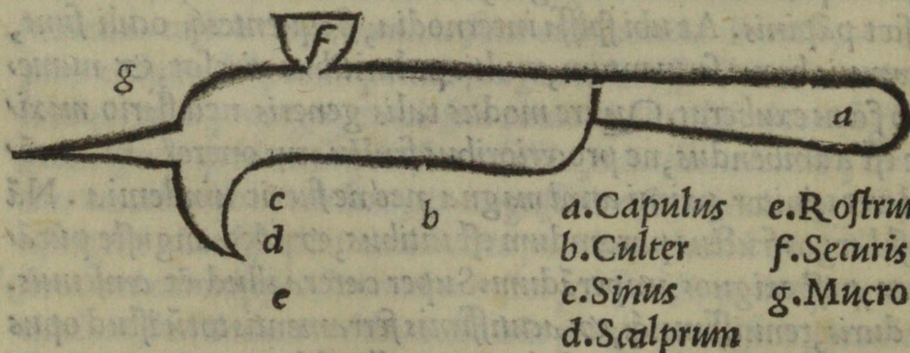
proximo

proximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus, si neq; is reperiatur, sauciãda ferro est, atq; exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum studemus elicere. Iam uero ipsos palmites, quos uindemiæ præparamus, claviculis, ac nepotibus liberandos magnopere censeo. Sed in ijs recidendis alia conditio est, atq; alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nã quicquid est, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atq; eraditur, quo celerius obducat cicatricẽ. Rursus qcqd è tenero pcessit, sicut nepos parcius detondetur, qm̃ ferè cõiunctam gerit ab latere gemmam, cui consulendum est, ne falce destringatur. Pressius enim si abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur, propter quod palmes, quẽ mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuosus erit, tum ẽt magis obnoxius uentis, scilicet quia infirmus de cicatrice prorepserit. Ipsius autem materiæ, quam summittemus longitudini modum difficile est imponere. Pleriq; tñ in tãtum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iugum nequeat terrã contingere. Nos subtilius dispiciendailla censemus, primum uitis habitum, nam si robusta est, ampliores materias sustinet. Deinde soli quoq; pinguitudinem, quæ nisi adest, quãuis ualidissimam uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura, uerum gemmarum numero æstimantur, nã ubi maiora sunt spatia inter articulos, licet eousq; materiam producere, dum penè terram contingat, nihilo minus enim paucis frondescet pãpinis. At ubi spissa internodia, frequentesq; oculi sunt, quamuis breue sarmentum, multis palmitibus uirescat, & numeroso fœtu exuberat. Quare modus talis generis necessario maxime est adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut cõsyderet uinitor pximi anni magna, nec'ne fuerit uindemia. Nã post largos fructus parcendum est uitibus, & ideo anguste putãdum, post exiguos, imperãdum. Super cætera illud ẽt censemus, ut duris, tenuissimisq;, & acutissimis ferramentis totũ istud opus exequamur, obtusa.n. & hebes, & mollis falx putatorem moratur, eoq; minus operis efficit, & plus laboris affert uinitori. Nam siue curuatur acies, quod accidit molli, siue tardius penetrat, qđ euenit in retuso, & crasso ferramento, maiore nisu est opus. Tum etiam plagæ asperæ, atque inæquales, uites lacerant. Neq; enim uno, sed sæpius repetito ictu res transigitur. Quo plerunq; fit, ut

quod præcidi debeat, perfringatur, et sic uitis laniata, scabrataq; putrescat humoribus, nec plagæ consanentur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixet aciem ferramenti, & quantum possit, nouaculæ similem reddat. Nec ignoret in quaq; re, *qua parte falcis utendum sit. Nam plurimos per hanc inscitiam uastare uineta comperi.*

De figura falcis uineaticæ. Cap. XXV.

EST *autem sic disposita uinitoriæ falcis figura, ut capulo par proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur. Quæ flectitur, sinus. Quæ à flexu procurrit, scalprũ. Quæ deinde adunca est, rostrum appellatur. Cui superposita semiformis lunæ species, securis dicitur. Eiusq; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæq; suis muneribus fungitur, si modo uinitor gnarus est. Nã cum in aduersum pressa manu desecare quid debet, cultro utitur, cum autem retrahere, sinu, cum adleuare, scalpro, cum incauare, rostro, cum ictu cædere, securi, cum in angusto aliquid expurgare, mucrone. Maior aũt pars operis in uineam ductim potius, q̃ cæsim facienda est. Nã ea plaga, quæ sic efficitur, uno uestigio alleuat. Prius enim putator applicat ferrum, atq; ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitem petit si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio est, quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.*



De cura adminiculandæ, iugandæq; uineæ. Cap. XXVI.

HIS *per actis, sequitur (ut ante iã diximus) adminiculandæ, iugandæq; uineæ cura, cui stabiliẽdæ melior est ridica palo, neq; ea quælibet, nã est præcipua cuneis fissa olea, quercus, & suber, ac*

si qua sunt similia robora. Tertiũ obtinet locum pedamen teres, idq́; maxime probat̃ ex iunipero, & lauru, & cupressu. Recte ẽt faciunt ad eam rem syluestres pinus, atq; ẽt sambuci probabilis usus. Tamen in his hæc, eorumq́; similia pedamenta post putationem retractanda sunt, partesq́; eorũ putres dedolandæ. Atq; alia conuertenda, quæ synceritatem habent, alia summouenda, quæ uel cariosa, uel iusto breuiora sunt, eorumq́; in uicem idonea reponenda, iacentia statuenda, declinata corrigenda. Iugo si nõ erit opus noua sartura, recentia uincula inserant̃. Si restituendũ uidebitur ante q̃ uitis palo applicet̃, perticis, uel arundinibus cõnectatur, ac tum demum (sicut in nouella præcepimus) uitẽ iuxta caput, infraq; brachia colligemus cum ridica, idq́; facere nõ oportebit omnibus annis eodẽ loco, ne uinculũ incidat, et truncũ strangulet. Brachia deinde sub stella quadripartito locabimus, tenerosq́; palmites super iugum ligabimus nihil repugnantes naturæ, sed ut quisquis obsequet̃, leuiter curuabit̃, ne deflexu frãgat̃ ne'ue iam tumentes gemmæ detergeant̃. Atq; ubi duæ materiæ ꝑ unam partem iugi mittentur, media ꝑtica interueniat, directæq́; palmæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut mersæ cacuminibus in terram despiciant. Id ut scite fiat, meminerit alligator, ne retorqueat sarmentum, sed tantum inflexum deuinciat, et ut omnis materia, quæ nihil potest præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perticæ, q̃ è uinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiam rusticos subijcere iugo palmam, et ita colligare, ut solo uimine suppendeat. Quæ uinea, cum accipit pampini, & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut seq debeat. Cap. XXVII.

SIC deinde ordinata uineta festinabimus emũdare, sarmẽtisq́; & calametis liberare. Quæ sicco tñ solo legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorẽ fossori laborẽ præbeat, qui protinus adhuc silentibus uineis inducendus est. Nã si palmis incipientibus, progẽmantibusq́; fossorem immiseris, magnã partem uindemiæ decusseris. Igitur ante q̃ gemment per diuortium ueris, atq; hyemis quamaltissime fodiendæ uineæ sunt, quo lætius, atq; hilarius pullulent. Eæq́; ubi se frõdibus, et uuis uestierint, teneris caulibus nec dũ adultis modus adhibẽdus est. Idemq́; uinitor, q ante fer

ro, nunc manu decutiet, umbrasq; cōpescet, ac superuacuos pāpinos deturbabit. Nam id plurimum refert, non inscite facere, siquidem uel magis pampinatio, q̄ putatio uitibus consulit. Nam illa q̄uis multū iuuat, sauciat tn̄, & resecat. Hæc clementius sine uulnere medetur, & anni sequentis expeditiorē putationē facit. Tū etiam uitem minus cicatricosam reddit, quoniam id, ex quo uiride, & tenerum decerptum est, celeriter cōsanescit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius cōualescunt, & uuæ cōmodius insolatæ percoquuntur. Quare prudentis est, ac maxime callētis uinitoris æstimare, ac dispicere, quibus locis in annum debeat materias summittere, nec orbos tm̄ detrahere palmites, uerū etiā frugiferos, si supra modum se numerus eorum profuderit, siquidē euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, qbus binos detrahere oportet, quo cōmodius singulos alumnos educent. Est.n. sapientis rustici reputare, num maiore fructu uitis se induerit, q̄ ut perferre eum possit. Itaq; non solum frōdem superuacuā debet decerpere, quod semper faciendum est, uerum interdū partem aliquā fœtus decutere, ut ubere suo grauatam uitem leuet. Idq; faciet uarijs de causis pāpinator industrius, etiam si nō erit maior fructus, q̄ ut maturescere queat. Si autem continuis superioribus annis dapsili prouentu fatigata uitis fuerit, requiescere, ac refici par erit, & sic futuræ materiæ consulendum. Nam cacumina flagellorum cōfringere luxuriæ comprimendæ causa uel è dura parte, aut à trunco surgentes pampinos submouere oportebit, nisi ad renouandam uitem unus, atq; alter seruandus est. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare, atq; eos, qui per ipsa duramenta steriles, nequicquam matrem occupāt, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri est officium.

Quomodo pampinari, & quot fossuris uinea excoli debeat. Cap. XXVIII.

TEMPVS autem pampinationis ante, q̄ florem uitis ostendat, maxime est eligendum, sed & postea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubescentem uero, & quasi adolescentem conuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris fossiōibus implere, nā fit uberior pulnerationibus. Nec inficior plerosq; ante me ru-

sticarum rerũ magistros tribus fossuris contentos fuisse, ex quibus Græcinus, qui sic refert, põt uideri satis esse constitutam uineã ter fodere. Celsus quoq;, et Atticus consentiunt tres esse motus in uite, seu potius in omni surculo naturales, unum, quo germinet, alterum, quo floreat, tertium, quo maturescat. Hos ergo motus cēsent fossionibus concitari. Nõ enim natura, quod uult satis efficit, nisi eam labore cum studio iuueris. Atq; hæc colendarum uinearum cura finitur uindemia.

De inserendis uitibus, & insitione tuenda. Cap. XXIX.

REDEO nũc ad eam partem disputationis, qua sum professus uitium inserendarum, tuendarumq; insitionum pcepta. Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit ex Calen. Nouembribus in Calendas Iunias quoad posse custodiri surculũ, sine germine affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partem anni excipi, si sit sarmenti silentis facultas. Id porrò in alijs stirpiũ generibus, quæ firmioris, & succosioris libri sunt, posse fieri sanè concesserim. In uitibus nimis temere tot mensium rusticis insitionem pmissam dissimulare, nõ est fidei meæ, non quod ignorem brumæ temporibus aliquando insitam uitem comprehendere. Sed non quid in uno uel altero experimento casu fiat, uerũ quid certa ratione plerũq; proueniat, discentibus præcipere debemus. Etenim si exiguo numero periclitandum sit, in quo maior cura temeritati medet, possum aliquatenus conniuere. Cum uero uastitas operis etiam diligentissimi agricolæ curam distendat, omnem scrupulum summouere debemus. Est enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat recte putari uineam. Quæ res, quãuis minus lædat uitem, merito tñ fieri prohibetur, qđ frigoribus omnis surculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem consanet. Atq; idem Atticus non prohibet eodē ipso tempore inserere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, et cum eiusdem resectionis fissura præcipit fieri. Verior itaq; ratio est inserendi tepentibus iam diebus post hyemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod possit aut surculum insitum, aut fissuræ plagam inurere. Permiserim tamen festinantibus autumno uitem inserere, quia non dissimilis ē eius aeris qualitas uernæ, sed quocunq; quis tempore destinauerit inserere, non aliam sciat esse curam surculis explorandis, quã quæ

tradita est priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generosos, & fœcundos, & quammaturissimos uiti detraxerit, diem quoq; tepidum, silentemq; à uentis eligat. Tum cõsyderet surculum teretem, solidiq; corporis, nec fungosæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus internodijs, nam plurimum interest non esse longum sarmentum, quod inferat, & rursus plures oculos, quibus egerminet, inesse. Itaq; si sunt longa internodia, necesse est, ad unam, uel summum duas gemmas recidere surculum, ne proceriorem faciamus, quam ut tempestates, & uẽtos, et imbres immobilis pati possit. Inseritur autem uitis uel resciſſa, uel integra perforata terebra. Sed illa frequentior, & penè omnibus agricolis cognita insitio, hæc rarior, & paucis usurpata. De ea igitur prius disseram, quæ magis in consuetudine est. Reciditur uitis plerũq; supra terrã, nonnũq̃ tñ & infra, quo loco magis solida est, atq; enodis, cum iuxta terrã insita est, surculus adobruitur cacumine tenus, at cũ editior est à terra, fissura diligenter subacto luto linit̃, atq; superposito musco ligat̃, quod & calores, & pluuias arceat, temperat̃ ita surculus, ut calamo nõ absimilis, coagmentet fissurã, sub qua nodus in uite desyderat̃, qui quasi alliget eam fissurã, nec rimam patiat̃ ultra procedere. Is nodus etiam si quatuor digitis à resectione abfuerit, illigari tñ eũ prius, q̃ uitis findatur, cõueniet, ne cum scalpro factum fuerit iter surculo, plus iusto plaga hiet. Calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari, æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut sit leuis, eaq; rasura ita deducitur, ut medullam cõtingat uno latere, atq; altero paulo ultra corticem distringatur, figureturq; in speciẽ cunei, sic ut ab ima parte acutus surculus, latere altero sit tenuior, atq; altero plenior, perq; tenuiorẽ ptẽ insertus eo latere arctetur quo est plenior, & utrinq; contingat fissuram, nam nisi cortex cortici sic applicetur, ut nullo loco transluceat, nequit coalescere, uinculi genus ad insitionem non unum est, alij uiminibus obstringunt, nonnulli circundant libro fissurã, plurimi ligãt iunco, quod est aptissimum, nam uimen, cum inaruit, penetrat, & insecat corticem, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cũ circũuenere truncum, adactis arũdineis cuneolis arctantur, sed antiquissimũ est, et ante hæc ablaqueari uitem, radicesq; summas, uel soboles amputari, & post hæc adobrui trũcum isq; cũ comprehendit, aliã rursus exigit curam, nam sæpius pam-

pinandus est, cum germinat, frequentiusq; detrahendæ sunt so/boles, quæ à lateribus, radicibusq; prorepunt, tum quod ex insito profundit subligandum, ne uento surculus motus labefactet, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus est, nisi si propter penuriã, & caluitium loci sumitur in ꝓpagines. Autumnus deinde falcẽ maturis palmitibus admouet, sed putationis insitis custodit ea ratio, ut ubi nulla desyderatur propago, unus surculus euocetur in iugum, alter ita recidat, ut adæquetur plaga trunco, sic tñ nequid radatur è duro. Pampinandum non aliter est, q̃ in nouella uiniradice, putandum uero sic, ut usq; in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem. Atq; hæc per fissuram insitarum ẽ ordinatio, illa sic per terebrationem, primum ex uicino fructuosissimã oportet consyderare uitem, ex qua (uelut traducem inhærentem matri) palmitem attrahas, & per foramen transmittas, hæc enim tutior, & certior est insitio, quoniam & si proximo uere non comprehendit, sequente certe, cum increuit, coniungi cogitur, et mox à matre reciditur, atq; ita supficies insitæ uitis usq; ad receptũ surculum obtruncatur. Huius traducis si non est facultas, tum detractum uiti quamrecentissimum eligitur sarmentum, & leuiter circumrasum, ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur resecta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti seruiat, quod quidem non fit in traduce, qui à materno sustinetur ubere, dum inolescat, sed aliud est ferramentum, quo priores uitem perforabant, aliud, quod ipse usu nunc magis aptũ cõperi, nam antiqua terebra, quã solam ueteres agricolæ nouerãt, scobem faciebat, perurebatq; eam partem, quam perforauerat, deusta porrò raro reuirescebat, uel cũ priore coalescebat, in eaq; nec insitus surculus comprehendebat, tum etiam scobis nũquam sic eximebatur, ut non inhæreret foramini, ea porrò interuentu suo prohibebat corpus surculi corpori uitis applicari. Nos terebram, quam gallicam dicimus, ad hanc insitionem commenti lõge habiliorem, utilioremq; comperimus, nam sic excauat truncum, ne foramen inurat, quippe non scobem, sed ramẽta facit, q̃bus exemptis, plaga leuis relinquit, quæ facilius omni pte sedentem surculum contingat, nulla interueniente lanugine, quã excitabat antiqua terebra. Igit secundũ uernum æquinoctiũ perfectam uitiũ insitionem habeto, locisq; aridis, & siccis nigram ui/

tem inserito humidis albã, neq; est ulla eius ꝓpagãdi necessitas, si mõ tã mediocris est crassitudo trunci, ut incrementũ insiti plagã possit cõtegere, & nisi tñ uacuus locus demortui capitis uitẽ reposcit, qđ cũ ita est, alter ex duobus surculis mergit̃, alter eductus ad iugũ in fructum summittitur, neq; inutile ex ea uite, quã merseris, enascentes in arcu ꝓpaginis pãpinos educare, quos possis mox, si ita cõpetet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminũ, & de salicto. Cap. XXX.

QVONIAM cõstituendis, colẽdisq; uineis, quæ uidebant̃ utiliter præcipi posse, disseruimus, pedaminũ, iugorũq; & uiminum ꝓspiciendoꝝ tradenda rõ est. Hæc. n. quasi quædã dotes uineis ante præparant̃, qbus si deficitur agricola, cãm faciendi uineta non habet, cũ oĩa, quæ sunt necessaria extra fundũ quærenda sint, nec emptionis tm̃ (sicut ait Atticus) pretium onerat rustici rõnem, sed est etiã cõparatio molestissima. Cõuehenda sunt. n. tpe iniquissimo hyberni, quare salices uiminales, atq; arundineta, uulgaresq; syluæ, uel cõsulto cõsitæ è castaneis prius facienda sunt. Viminaliũ (ut Atticus putat) singula iugera, sufficere pñt qnis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ, arũdineti singula iugera, uigenis iugãdis, castaneti ingeꝝ, totidẽ palãdis quot arũdineti iugãdis. Salicem uel riguus ager, uel uliginosus optime, nec incõmode tñ alit planus, et pinguis, atq; is debet cõuerti bipalio (ita. n. ꝑcipiunt ueteres) in duos pedes et semissem pastinare salicto destinatũ solũ, nec refert cuius generis uimen seras, dũ sit lentissimũ. Putant tñ tria esse genera ꝑcipuæ salicis, græcæ, gallicæ, sabinæ, quãplurimi uocant amerinam. Græca flaui coloris est, gallica obsoleti purpurei, ẽt tenuissimi uiminis. Amerina salix gracilẽ uirgam, & rutilã gerit. Atq; hæ uel cacuminibus, uel taleis deponunt̃. Perticæ cacuminũ modicæ plenitudinis, q̃ tñ dipondiarij orbiculi crassitudinẽ nõ excedant, optime pangũtur, eousq; dũ ad solidum demittant̃. Taleæ sexqpedales terreno ĩmersæ paululũ obruunt̃, riguus locus spatia laxiora desiderat, eaq; senum pedũ p qnuncẽ recte faciũt, siccaneus spissiora sic, ut sit facilis accessus colentibus ea, qnũ pedũ interordinia esse abunde est, ut tñ in ipsa linea cõsitionis alterna uacuis intermissis bipedaneis spatijs consistant semina. Satio est eoꝝ prius, q̃ germinent, dum silent uirgæ, quas arboribus detrahi siccas conueniet,

nã rosidas si recideris, paрх ꝓspere proueniũt, ideo pluuij dies in exputanda salicæ uitantur. Fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nouella uineta, cũ deinde cõualuerint, tribus fossuris contenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt, nã quãuis adhibeatur cura, plurimæ salices intereunt, quaрх in loco ex ꝓpinquo mergis propagari debent, curuatis, & defossis cacuminibus, quibus restituatur qcquid intercidit. Anniculus deinde mergus decidatur à stirpe, ut suis radicibus tanq̃ uitis ali possit.

De genista. Cap. XXXI.

PER ARIDA loca, q̃ genus id uirgultoрх nõ recipiunt, genistam postulant, eius cũ sit satis firmũ, tum ẽt lentissimũ est uinculum. Seritur aũt semine, qđ cum est natum, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cum id tp̃s excessit, oĩbus annis more segetis iuxta terrã demeti põt. Cætera uincula, qualia sunt ex rubo, maiorẽ operã, sed in egeno tñ necessariam exigunt. Perticalis ferè salix eundẽ agrũ, quẽ uiminalis, desiderat, melior tñ riguo ꝓuenit, atq; ea taleis conseritur, & cum germinauit ad unã perticã summittit̃, crebroq; foditur, atq; exherbatur, nec minus q̃ uinea pampinatur, ut in longitudinẽ ramoрх potius, q̃ in latitudinem euocetur. Sic culta quarto demum anno cæditur, nam quæ uinculis præparatur, potest annicula præcidi ad semissem supra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea dispونatur, si tñ siccior fuerit ager, bima potius resecabitur.

De arundinetis. Cap. XXXII.

ARVNDO minus alte pastinat̃, melius tñ bipalio seritur, ea cum sit uiuacissima, nec recuset ullum locum, ꝓsperius resoluto, q̃ denso, humido, q̃ sicco, uallibus, q̃ cliuis, fluminũ ripis, & limitibus, ac uepretis cõmodius, q̃ medijs agris deponitur. Seritur bulbus radicis, seritur & talea calami, nec minus toto ꝓsternitur corpe. Bulbus tripedaneis interuacantibus spatijs obrutus anno celerius maturã perticã præbet. Talea, & tota arundo serius prædicto tpe euenit, sed siue recisa in dupondiũ & semissem talea, siue totæ arundines ꝓstratæ deponantur, extent eaрх cacumina oportet, qđ si obruta sunt, totæ putrescunt. Sed cultus arũdinetis primo triennio non alius est, q̃ cæteris, cum deinde consenuit, repastinandũ est. Ea est aũt senectus, cũ uel exaruit situ, et

inertia plurium annorum, uel ita densatũ est, ut gracilis, & cãnæ similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc potest interradi, & disrarari, quod opus rustici castratiõem uocãt, quæ tñ resectio arundineti cæca est, quia non apparet in terra quod aut tollendum sit, aut relinquendum. Tolerabilius tamen arundo castratur ante q̃ cædit, quatenus calami uelut indices demõstrant, quid eruendum sit. Tempus repastinandi, & conserendi est prius q̃ oculi arũdinum egerminent, cæditur deinde post brumam, nam usq; in id tempus incrementum capit, ac tum compescitur, cum obriguit hyberno frigore. Fodiendum quoties & uineta, sed & macies eius, cinere, uel alio stercore iuuanda est, propter quod cæsum pleriq; incendunt arundinetum.

De castaneis, & castanetis. Cap. XXXIII.

CASTANEA *roboribus proxima est, & ideo stabiliendis uineis habilis. Eius enim in repastinato nux posita celeriter emicat, & post quinquennium cæsa more salicti recreatur, atq; in palum formata ferè usq; in alterã cæsionẽ perennat. Ea pullam terram, et resolutã desyderat, sabulonẽ humidũ, uel refractũ tofum nõ respuit, opaco, & septẽtrionali cliuo lætat, spissum solum, & rubricosum reformidat. Seritur ab Nouembri mense per totam hyemem sicca terra, & repastinata in altitudinem dupondij, & semissis. Nuces in ordinem semipedalibus, ordines aũt quinum pedum spatijs dirimuntur. In altitudinem dodrantis castanea depressis sulcis committitur, q ubi nucibus sunt consiti, prius q̃ complanent, breues arũdines ab latere castanearum panguntur, ut per hos sationis indices tutius fodi, & runcari possint. Simulatq; semina stillauerint, & iã bima transferri queunt, interuellunt, ac bini pedes arbusculis uacui relinquũt, ne densitas plãtas emaciet. Spissius aũt semen propter uarios casus deponit, nã interdũ prius q̃ enascat, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarum abundantia putrescit, et interdũ subterraneis animalibus sicuti muribus, & talpis infestat, propter quæ sæpe nouella castaneta caluescunt, atq; ubi frequentanda sunt, melius ex uicino, si competit (mergi more) pertica declinata propagat, q̃ exempta reseritur. Hæc.n. uelut immota sua sede uehemẽter germinat, at quæ radicitus exempta, & deposita est, biennio reformidat, propter quod compertum est cõmodius nucibus, q̃ uiuiradicibus eiusmodi syl-*

uas institui. Spatia huiusce sationis, quae supra scripta sunt, capita castanearum recipiunt. MM.DCCCLXXX. cuius summae (sicut ait Atticus) ex facili iugera singula pbebunt statuminũ duodena millia. Etenim taleae propius stirpẽ recisae quadrifidas plerunq;, ac deinde secũdae taleae eiusdẽ arboris bifidas ridicas sumministrant, qđ genus fissilis adminiculi manet diutius, q̃ teres palus. Cultus eiusdẽ est fossionis, positiõisq;, q uineae. Supputari debet bima, quinetiã trima, nã bis ferro repetenda est ueris principio, ut incitet eius pceritas. Potest ẽt quercus simili rõne seri, uerum biennio tardius, q̃ castanea decidit, propter quod rõ postulat tp̃s potius lucrari, nisi si dumosi, glareosiq; montes, atq; ea genera terrae, q̃ supra diximus, glandẽ magis, q̃ castaneam postulabunt. Haec de uineis Italicis uinearũq; instrumentis, q̃tũ reor, nõ inutiliter, et abũde disserui, mox agricolarũ prouincialium uineaticos, nec minus nostratis, et gallici arbusti cultus traditurus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

Quemadmodum datas formas agrorũ metiri debeas. Cap. I.

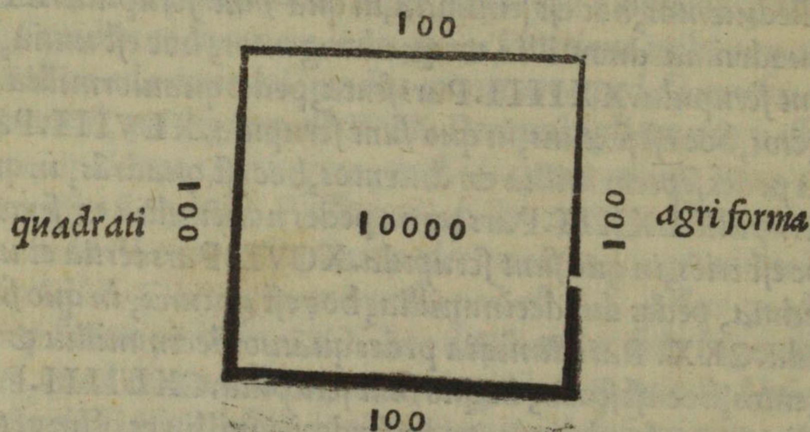
PRIORIBVS Libris, quos ad te de constituendis, colendisq; uineis Siluine scripserã, nonnulla defuisse dixisti, quae agrestium operum studiosi desyderarent, neq; inficior aliqua me praeteriisse, quamuis inquirentem sedulo, quae nostri seculi cultores, quaeq; ueteres litterarum monimentis prodiderunt. Sed cum sim professus rusticae rei praecepta, nisi fallor, non asseueraueram, quae uastitas eius sciẽtiae cõtineret, cuncta me dicturum, sed plurima. Nam illud in unius hominis prudentiam cadere non poterat. Neq; enim est ulla disciplina, aut ars, quae singulari cõsumata sit ingenio, quapropter ut in magna sylua boni uenatoris est indagãter feras q̃plurimas capere, nec cuiquã culpae fuit non oẽs cepisse, ita nobis satis, abundeq; est, tam diffusae materiae, quã suscepimus, maximã partẽ tradidisse, qppe cum in ea uelut omissa desyderentur, quae non sunt propria nostrae professionis, ut proxime

cum de cōmetiendis agris rōnem. M. Trebellius noster à me req/
reret, uicinum adeo atq; coniunctum esse censebat demonstranti
quemadmodum agrum pastinaremus, præcipere ēt pastinatum
quemadmodum metiri debeamus, quod ego nō agricolæ, sed mē
soris officium esse dicebā, cū presertim ne architecti quidē, quibus
necesse est mensurarum nosse rōnem, dignentur consumatorum ædifi
ciorum, quæ ipsi disposuerint, modum cōprehendere, sed aliud existi
ment professioni suæ cōuenire, aliud eorum, qui iam extructa meti/
untur, & imposito calculo perfecti operis rōnem computant, quo
magis ueniam tribuendā esse nostræ disciplinæ censeo, si eatenus
progredit̃, ut dicat, qua quidq; rōne faciendum, non quantū id
sit, quod effecerit. Verum qm̃ familiariter à nobis tu quoq; Silui/
ne p̃cepta mensurarum desyderas, obsequar uoluntati tuæ, cū eo,
ne dubites id opus geometrarum magis esse q̃ rusticorum, desq; ue/
niā, siquid in eo fuerit erratum, cuius scientiam mihi non uindi/
co. Sed ut ad rem redeā, modus omnis areæ pedali mensura com
prehendit̃, qui digitorum est. XVI. Pes multiplicatus in passus, &
actus, & climata, & iugera, & stadia, centuriasq;, mox etiā in
maiora spatia p̃cedit. Passus pedes habet quinq;. Actus minimus
(ut ait. M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet
pedes CXX. Clima quoquouersus ped. est. LX. Actus quadratus
undiq; finitur pedibus. CXX. hoc duplicatum facit iugerum, &
ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri usurpauit. Sed hūc actū
prouinciæ Bæticæ rustici agnam uocant, ijdemq; triginta pedum
latitudinem, & CLXXX. longitudinē, porcam dicunt. At Gal
li candetum appellant, in areis urbanis, spatium centum pedum,
in agrestibus autem pedum CL. quod aratores candetum nomi/
nant, semiiugerum quoq; arepennem uocant. Ergo (ut dixi) duo
actus iugerum efficiunt longitudine pedum. CCXL. latitudine
pedum CXX. q̃ utræq; summæ inter se multiplicatæ quadratorum
faciunt pedū uigintioctomillia & octingentos, stadiū deinde ha
bet passus. CXXV. i. pedes. DCXXV. q̃ octies multiplicata efficit
mille passus, sic ueniunt quinquemillia pedum. Centuriam nunc
dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerum modum, olim
autem ab centum iugeribus uocabatur centuria, sed mox dupli/
cata nomen retinuit, sicuti tribus dictæ primū à partibus populi
tripartito diuisi, quæ tñ nunc multiplicatæ pristinum nomē possi
dent. Hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri su/

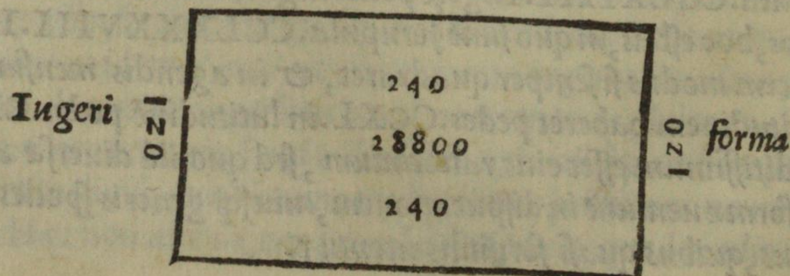
mus, breuiter præfari oportuit. Nunc ueniamus ad propositum.
Iugeri partes nõ omnes posuimus, sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis, nã minores persequi superuacuum fuit, ꝑ quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadratoꝝ pedũ uigintioctomillia & octingentos, qui pedes efficiunt scrupula. CCLXXXVIII. Vt aũt à minima parte, idest ab dimidio scrupulo incipiã. Pars qngentesimaseptuagesimasexta pedes efficit qnquaginta. i. iugeri dimidium scrupulum. Pars ducentesimaoctuagesimaoctaua, pedes centum, hoc est scrupulũ. Pars centesimaquadragesimaquarta, pedes. CC. hoc est scrupula duo. Pars septuagesimasecunda, pedes. CCCC. hoc est sextula, in qua sunt scrupula quatuor. Pars q̈dragesimaoctaua, pedes. DC. hoc est sicilicus, in quo sunt scrupula sex. Pars uigesimaquarta, pedes milleducentos, hoc est semuncia, in qua sunt scrupula. XII. Pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc est uncia, in qua sunt scrupula. XXIIII. Pars sexta, pedes quatuormillia & octingẽtos, hoc est sextans, in quo sunt scrupula. XLVIII. Pars quarta pedes septem millia & ducentos, hoc est quadrãs, in quo sunt scrupula. LXXII. Pars tertia pedes nouẽmillia & sexcentos, hoc est triẽs, in quo sunt scrupula. XCVI. Pars tertia et una duodecima, pedes duodecimmillia, hoc est qncunx, in quo sunt scrupula. CXX. Pars dimidia pedes quatuordecimmillia & q̈dringentos, hoc est semis, in quo sunt scrupula. CXLIIII. Pars dimidia et unaduodecima, pedes sexdecimmillia et octingẽtos, hoc est septunx, in quo sunt scrupula. CLXVIII. Partes duætertiæ, pedes decẽnouẽmillia et ducẽtos, hoc est bes, in quo sunt scrupula. CXCII. Partes tresquartæ, pedes unũ & uigintimillia et sexcentos, hoc est dodrans, in quo sunt scrupula. CCXVI. Pars dimidia & tertia, pedes uigintiquatuormillia, hoc est dextãs, in quo sunt scrupula. CCXL. Partes duætertiæ & una quarta, pedes uigintisexmillia et quadrisgentos, hoc est deunx, in quo sunt scrupula. CCLXIIII. Ingeꝝ pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc est as, in quo sunt scrupula. CCLXXXVIII. Iugeri autem modus si semper quadraret, & in agendis mensuris in longitudinem haberet pedes. CCXL. in latitudinẽ pedes. CXX. expeditissimum esset eius ratiocinium, sed quoniã diuersæ agrorum formæ ueniunt in disputationem, cuiusq; generis species subijciemus, quibus quasi formulis utemur.

De uarijs agrorum formis, & eorum dimensionibus. Cap. II.

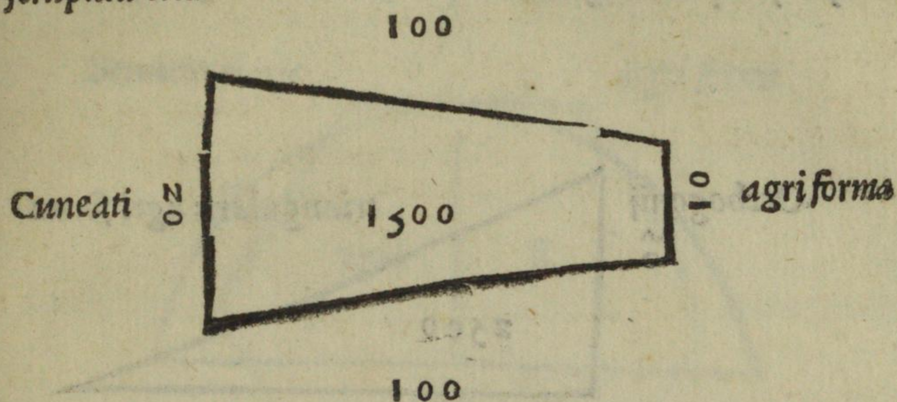
OMNIS *ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam semicirculi, uel arcus, nõnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati mẽsura facillima est, nam cum sit undiq; pedum totidẽ multiplicantur in se duo latera, & quæ summa ex multiplicatione effecta est, eam dicemus esse quadratorum pedum, tanq̃ est locus quoquouersus. C. pedum, ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorũ, quæ efficiunt iugeri trientem, & sextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.*



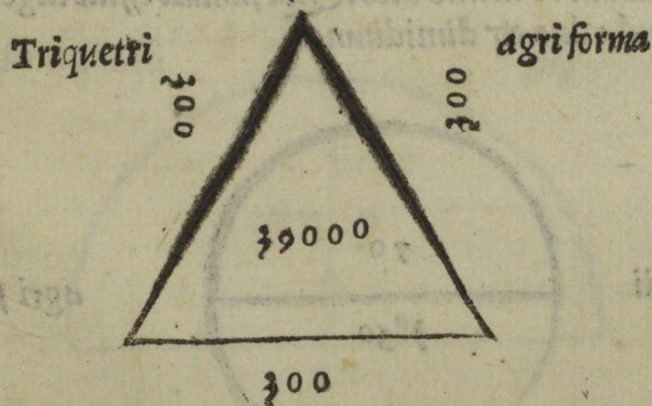
AT *si longior fuerit, q̃ latior, ut exempli causa iugeri forma pedes habeat longitudinis. CCXL. latitudinis pedes. CXX. ita, ut paulo ante dixi, latitudinis pedes cũ lõgitudinis pedibus sic multiplicabis centies uicies duceni quadrageni fiũt uigintioctomillia & octingenti. Dicemus iugerũ agri tot pedes quadratos hr̃e. Similiterq; fiet de oĩbus agris, quorũ lõgitudo maior sit latitudine.*



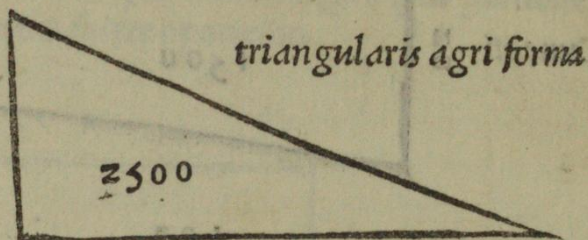
Sin autem cuneatus ager fuerit, ut puta lõgus pedes centum, latus ex una parte pedes. XX. & ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; summa pedes. XXX. Huius dimidia pars est, quindecim, quam cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes esse dicemus, quæ pars erit iugeri semũcia, & scrupula tria.



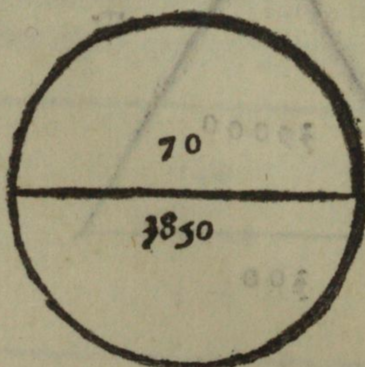
At si tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam sequeris. Esto ager triangulus pedum quoquouersus tricentorum. Hunc numerum in se multiplicato, fiunt pedes nonagintamillia. Huius summæ partem tertiam sumito, idest trigintamillia. Item sumito partem decumã, idest nouẽmillia. Vtrãq; summam componito, fiunt pedes trigintanouemmillia. Dicemus hanc summam pedum quadratorum esse in eo triquetro. Quæ mensura efficit iugerum, & trientem, & sicilicum.



Sed si triãgulus disparibus fuerit lateribus ager, tanquã in subiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas summas in se multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinquemillia. Horum pars dimidia duomilliaquingeni, quæ pars iugeri unciam, & scrupulum efficit.

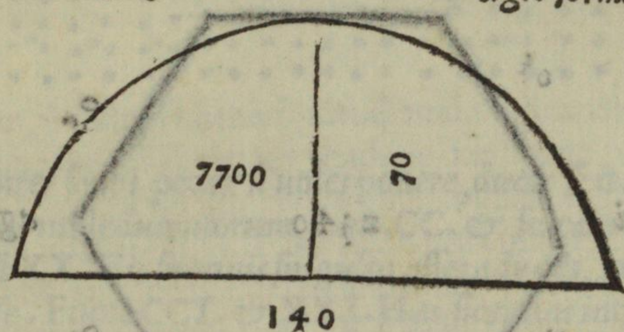


Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in se multiplicato septuagies septuageni fiunt quatuormillia & nongenti. Hanc summam undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintriamillia nongenti. Huius summæ quartãdecimam subduco scilicet pedes triamilliaoctingenti & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quæ summa efficit iugeri sexcunciam, scrupula duo & dimidium.



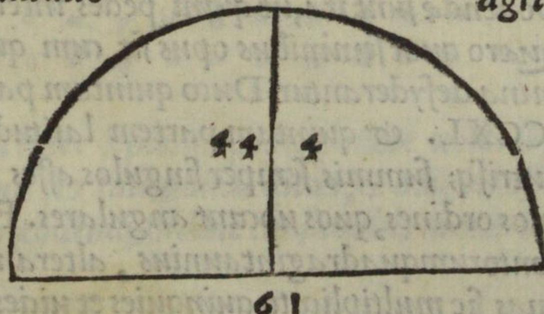
Si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes CXL. curuaturæ autem latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinem cum basi, septuagies centeni quadrageni fiunt nouem millia & octingenti. Hæc undecies multiplicata fiunt centumseptem millia & octingenti. Huius summæ quartadecima est septẽ millia & septingenti, hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem scrupula quinque.

Semicircularis agri forma



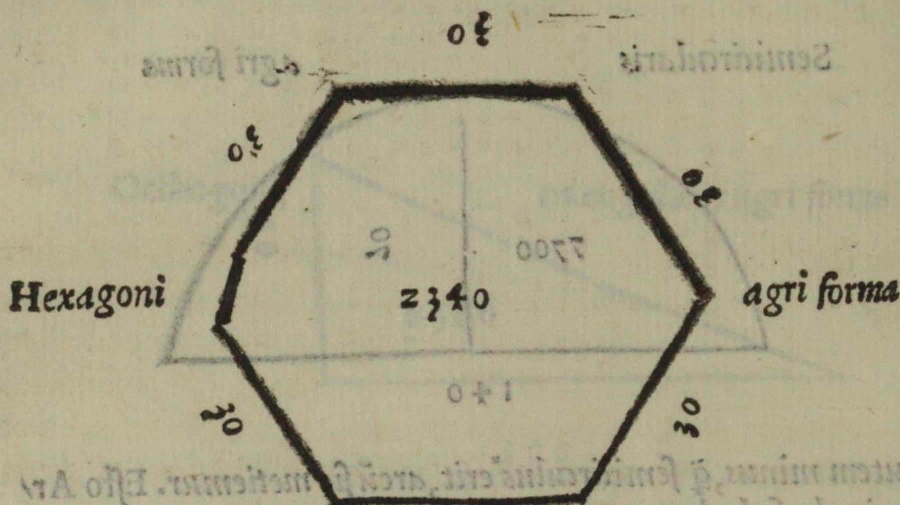
Si autem minus, q̃ semicirculus erit, arcũ sic metiemur. Esto Arcus, cuius basis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes. IIII. Latitudinem cũ basi pono. Fit utrunq; pedes XX. Hoc duco quater fiunt LXXX. horũ pars dimidia est. XL. Itẽ sexdecim pedũ, qui sunt basis pars dimidia. VIII. His octo in se multiplicati fiunt. LXIIII. Quartamdecimã partem duco, ea efficit pedes IIII. paulo amplius, hos adijcies ad quadraginta. Fit utraque summa pedes. XLIIII. hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidium scrupulũ q̃nta & uigesima parte minus.

Minor semicirculo agri forma



Si fuerit sex angulorum quadratos pedes, sic redigitur. Esto hexagonum quoquouersus lineis pedum XXX. Latus unũ in se multi

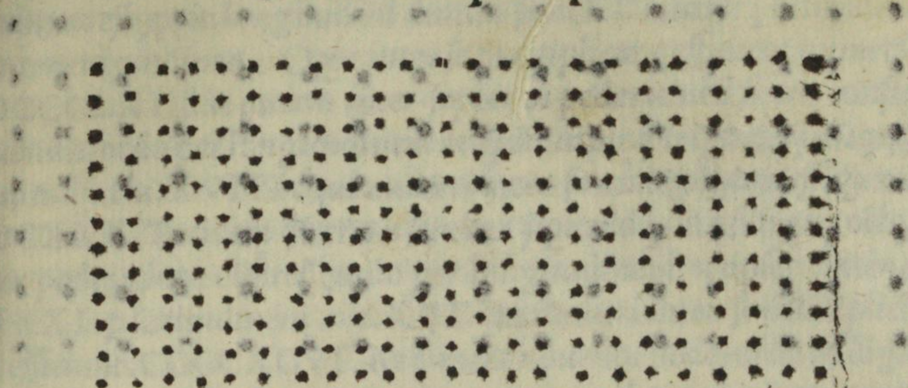
plico tricies triceni fiunt DCCCC. Huius summæ tertiam partẽ statuo CCC. eiusdem partem decumam. XC. Fiunt. CCCXC. Hoc sexies ducendum est, quoniam sex latera sunt, quæ consummata efficiunt duomilliatricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos esse dicemus. Itaq; erit iugeri uncia dimidio scrupulo, & decima parte scrupuli minus.



Inter uites pangendas quot pedes relinquendi sint. Cap. III.

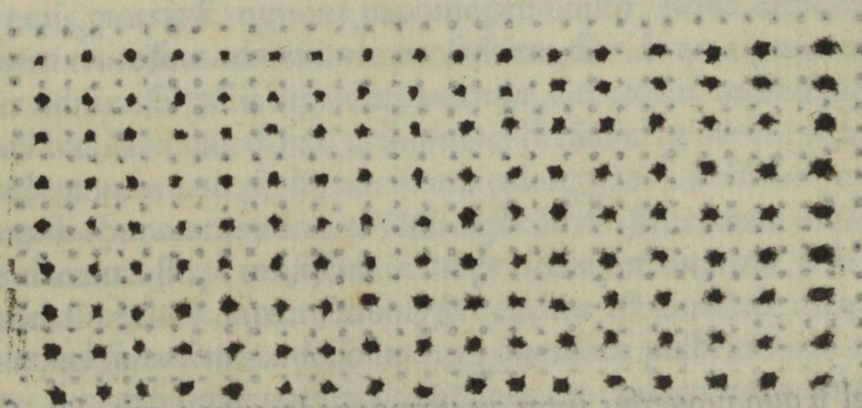
HIS igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorum nunc omnes persequi species, & longum, & arduum est. Duas ẽt nunc formulas præpositis adyciam, quibus frequenter utuntur agricolæ in disponendis seminibus. Esto ager lõgus pedes milleducẽtos, latus pe. CXX. In eo uites disponendæ sunt ita, ut quini pedes inter ordines relinquantur. Quæro quot seminibus opus sit, cum quinum pedũ spatia inter semina desyderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt. CCXL. & quintam partem latitudinis, hoc est XXIIII. his utrisq; summis semper singulos asses adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uocant angulares. Fit ergo altera summa ducentorumquadragintaunius, altera uigintiquinque. Has summas sic multiplicato quinquies et uicies ducenìquadrageni singuli, fiunt sex millia & uigintiquinque. Totidẽ dicæs opus esse seminibus.

Semina inter quinos pedes.



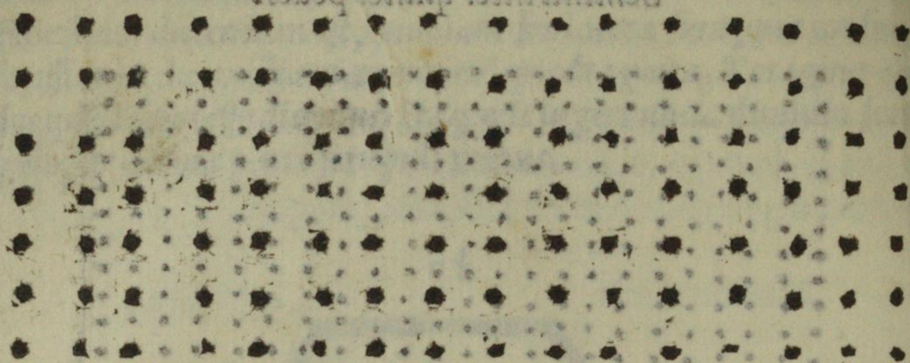
Similiter inter senos pedes si uoles ponere, duces sextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt. CC. & sextam latitudinis CXX. idest XX. His summis singulos asses adijcies, quos dixi angulares esse. Fiunt CCI. & XXI. Has summas inter se multiplicabis uicies, & semel ducentos & unũ, atq; ita efficies quatuor milliaducentos & uigintiunũ. Totidẽ seminibus opus eẽ dices.

Semina inter senos pedes.



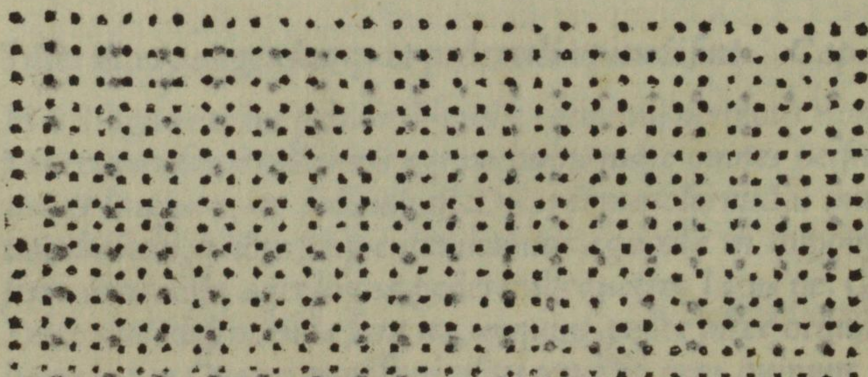
Similiter si inter septenos pedes ponere uoles septimam partem longitudinis, & latitudinis duces, et adijcies asses angulares, eodem modo, eodemq; ordine consumabis numerum seminum.

Semina inter ſeptenos pedes.



Deniq; quotcunq; pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partē lōgitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur iugerum agri, qui habet pedes. CCXL. lōgitudinis, & latitudinis pedes CXX. recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina LXXXI. per latitudinem inter quinos pedes ſemina. XXV. Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinque.

Semina inter ternos pedes.



Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina. LXI. latitudinis. XXXI. q numeri efficiunt in iugero uites milleoctingētas & nonagintaunā, uel ſi in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinē per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina. LXI. latitudinis. XXV. quod ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit ſemina XLIX. & rurſus per latitudinem ſemina XXV. qui numeri duo inter

se multiplicati efficiunt milleducentum & uigintiquinque. At si per senos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium est, quin longitudini dandæ sint. XLI. uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter se multiplicatæ efficiunt numerũ DCCCLXI. Sin autem inter septenos pedes uinea fuerit consti tuenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinq;, p latitudinem. XVIII. qui numeri inter se multiplicati efficiunt. DCXXX. Totidem dicemus semina p̄parãda. At si inter octo- nos pedes uinea cõseret̃, ordo per longitudinem recipiet semina XXXI. p latitudinem aũt. XVI. qui numeri inter se multiplicati efficiunt. CCCCXCVI. At si inter nouenos pedes ordo in lõgi- tudinẽ recipiet semina uigintiseptem, & in latitudinẽ quatuor- decim, hi numeri inter se multiplicati faciunt. CCCLXXVIII. At si inter denos pedes, ordo lõgitudinis recipiet semina. XXV. latitudinis. XIII. hi numeri ĩ se multiplicati faciũt. CCCXXV. & ne in ĩfinitũ ꝓcedat disputatio nostra, eadẽ portione, ut cuiq; placuerint laxiora spatia, semina faciemus. Ac de mensuris agro rũ, numerisq; seminum dixisse abunde sit, nunc ad ordinẽ redeo.

De cultura prouincialium uinearum. Cap. IIII.

VINEARVM prouincialium plura genera esse comperi. Sed ex ijs, quas ipse cognoui, maxime probantur, uelut arbuscu- læ, breui crure sine adminiculo per se stãtes, deinde quæ pedami- nibus adnixæ singulis iugis imponuntur, eas rustici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arũdinibus circũuinctæ per statumi- na calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyrosq; flectũtur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima est cõditio stratarum uitiũ, quæ ab enata stirpe confestim uelut proiectæ per humum porri- guntur. Omnium autem sationis ferè eadem est conditio, nã uel scrobe, uel sulco semina deponuntur, quoniam pastinationis ex pertes sunt exterarum gentium agricolæ, quæ tamen ipsa penè su peruacua est ijs locis, quibus solum putre, & per se resolutum est, nãq; hoc imitamur arando (ut ait Virgilius) quod etiam pasti- nando. Itaq; campania, quoniã uicinum ex nobis capere potest exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius soli minorẽ operam desyderat, sicubi autẽ densior ager prouincialis rustica maiorẽ poscit impensam, quod nos pastinãdo efficimus, ille sulco facto consequitur, ut laxius subacto solo deponat semina.

Repetitio eorũ, quæ dicta sunt, per singula genera. Cap. V.

SED ut singula earum, quæ proposui, uinearum genera perse quar, prædictum ordinem repetam. Vitis, quæ sine adminicu- lo suis uiribus consistit, solutiore terræ scrobe, densiore sulco ponẽ da est. Sed & scrobes, & sulci plurimum prosunt, si in locis tem- peratis in quibus æstas non est perferuida, ante annum fiant, q̃ uinea conseratur. Soli tamen ante bonitas exploranda est, nam si ieiuno, atq; exili agro semina deponentur, sub ipsum tempus sa tionis scrobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum fiant, quàm uinea conseratur, scrobs in longitudinem, altitudinemq; defossus tripedaneus abunde est, latitudine tamen bipedanea, uel si qua- ternum pedum spatia inter ordines relicturi sumus, cõmodius ha bemus eandem quoquouersus dare mensuram scrobibus, non am plius tamen q̃ in tres pedes altitudinis depressis. Cæterum quatu or angulis semina applicabuntur, subiecta minuta terra, & ita scrobes adobruentur. Sed de spatijs ordinum eatenus præcipien- dum habemus, ut intelligant agricolæ siue aratro uineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda, siue bidentibus angustio- ra, sed neq; spatiosiora, q̃ decem pedum, neq; contractiora, q̃ qua tuor. Multi tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut, ut plurimum, ternos inter semina relinquant. Trãsuersa rursus laxiora spatia faciant, per quæ uel fossor, uel ara tor incedat. Sationis autem cura non alia debet esse, q̃ quæ tra- dita est à me tertio uolumine. Vnum tamen huic consitioni Ma- go Carthaginiẽsis adijcit, ut semina ita deponantur, ne ꝓtinus totus scrobs terra compleatur, sed dimidia ferè pars eius sequente biennio paulatim adæquet̃. Sic enim putat uitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego siccis locis fieri utiliter nõ negauerim, sed ubi aut uliginosa regio est, aut cœli status imbrifer, minime faci- undum censeo. Nam consistẽs in semiplenis scrobibus nimius hu- mor ante q̃ conualescant, semina necat. Quare utilius existimo repleri quidem scrobes stirpe deposita, & cum semina comprehẽ derint, statim post æquinoctiũ autumnale debere diligenter, atq; alte ablaqueari, & recisis radiculis, siquas in summo solo citaue- rint, post paucos dies adobrui, sic enim utrunq; incommodum ui tabitur, ut neque radices in superiorem partem euocentur, neque immodicis pluuijs parum ualida uexentur semina. Vbi uero iam

corroborauerint, nihil dubium est, quin cœlestibus aquis pluri-
mum iuuentur. Itaque locis, quibus clementia hyemis permittit,
adapertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere
eas conueniet. De qualitate autem seminum inter auctores non
conuenit. Alij malleolo ꝑtinus conseri uineam melius existimãt,
alij uiuiradicæ, de qua re quid sentiam, iam superioribus uolumi
nibus professus sum. Et nũc tamen hoc adyciо, esse quosdã agros,
in quibus non æque bene translata semina, quàm immota respõ
deant, sed istud rarissime accidere. Notandum itaq; & diligen-
ter explorandum esse & quid quæq; ferat regio, & quid quæq;
recuset. Depositam ergo stirpem, id est malleolum, uel uiuiradicẽ
formare sic conuenit, ut uitis sine pedamine consistat. Hoc autem
protinus effici nõ potest. Nam nisi adminiculum tenere uiti, atq;
infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit.
itaque posito semini arundo adnectitur, quæ uelut infantiã eius
tueatur, atq; educet, producatq; in tantam staturam, quantam
ꝑmittit agricola. Ea porrò non debet eẽ sublimis, nam usq; in sex
quipedem coercenda est. Cum deinde robur accipit, etiã sine adiu
mento consistere ualens, aut capitis, aut brachiorum incrementis
adclescit, nam duæ species huius quoq; culturæ sunt, alij capita-
tas uineas, alij brachiatas magis ꝓbant. Quibus cordi est in bra
chia uitem componere, conuenit ut à summa parte, qua decisa
nouella uitis est, quicquid iuxta cicatricem citauerit, conseruari,
& in quatuor brachia pedalis mensuræ diuidere, ita ut oẽm par
tem cœli singula aspiciant, sed hæc brachia non statim primo an
no tam procera summittuntur, ne oneretur exilitas uitis, sed com
pluribus putationibus in prædictam mensuram educuntur, dein
de ex brachyjs, quasi quædam cornua prominentia relinqui opor
tet, atq; ita totam uitem omni parte in orbem diffundi. Putatio-
nis autem ratio eadem est, quæ in iugatis uitibus, uno tm̃ differt,
quod pro materyjs longioribus pollices quaternum, aut quinum
gemmarum relinquunt, pro custodibus autem bigemmes resecces
fiunt. In ea deinde uinea, quã capitatam diximus, iuxta ipsam
matrem usq; ad corpus sarmentũ detrahitur, una aut altera tan
tũmodo gemma relicta, quæ ipsi trunco adhæret, hæc aũt riguis,
aut pinguissimis locis fieri tutò põt, cum uires terræ, & fructũ, et
materias ualent ꝑbere. Maxime aũt aratris excolunt, qui sic for-
matas uineas habent, & eam rõnem sequuntur detrahendi uiti-

bus brachia, quod ipsa capita sine ulla extãtia neq; aratro, neq; bubus obnoxia sunt, nam in brachiatis plerunq; fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitium defringantur, sæpe etiã & stiua, dum sedulus arator uomere perstringere ordinem, & q̃ proximam partem uitium excolere studet, atq; hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus ante, q̃ gemment, adhibetur. Cũ deinde germinauerint, fossor insequitur, ac bidẽtibus eas partes subigit, quas bubulcus non potuit pertingere. Mox ubi materias uitis exigit, insequitur pampinator, et superuacuos deterget fructuososq; palmites submittit, qui cum induruerũt, uelut in coronam religantur. Hoc duabus ex causis fit, una, ne libero excursu in luxuriam prorepant, omniaq; alimenta pampini absumãt, altera ut religata uitis rursus aditum bubulco, fossoriq; in excolẽda se præbeat. Pampinãdi aũt modus is erit, ut opacis locis, humidisq;, et frigidis æstate uitis nudetur, foliaq; palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere possit, et ne situ putrescat. Locis aũt siccis, calidisq;, & apricis, ut è contrario palmitibus uuæ contegantur, etsi parum pampinosa uitis est, aduectis frõdibus, & interdum stramentis fructus muniatur. M. quidẽ Columella patruus meus uir illustribus disciplinis eruditus, ac diligentissimus agricola Bæticæ ꝓuinciæ sub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, qm̃ plerũq; dicti syderis tempore quædam partes eius regionis sic infestãtur euro, quem incolæ uulturnum appellant, ut nisi tegminibus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus uratur, atq; hæc capitatæ, brachiatæq; uitis cultura est. Nam illa, quæ uno iugo superponitur, aut quæ materijs summissis arundinũ statuminibus per orbem cõnectitur, ferè eandẽ curam exigit, quã iugata. Nõnullos tñ in uineis characatis animaduerti, & maxime eluenaci generis prolixos palmites, quasi propagines summo solo adobruere. Deinde rursus ad arundines erigere, & in fructum summittere, quos nostri agricolæ mergos, galli candosoccos uocant, eosq; adobruunt simplici ex causa, quod existiment plus alimenti terram præbere fructuarijs flagellis, itaq; post uindemiam uelut inutilia sarmenta decidunt, & à stirpe summouent. Nos autem præcipimus easdem uirgas, cum à matre fuerint ꝑcisæ, sicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut si nouellã quis uineam instituere uelit, ꝓ uiuiradice ponere, quoniam quidem partes sarmẽtoꝝ, quæ fuerant obrutæ, satis multas

habent radices, quæ depositæ scrobibus, confestim cōprehendāt. Superest reliqua illa cultura prostratæ uineæ, quæ nisi uiolentissimo cœli statu suscipi non debet, nam et difficilem laborē colonis exhibet, nec unq̄ generosi saporis uinum præbet, atq; ubi regiōis conditio solam eam culturam recipit, bipedaneis scrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unā materiā reuocatur, eaq; primo anno cōpesatur in duas gēmas, sequente deinde, cum palmites profudit, unus summittitur, cæteri decutiuntur, at ille, qui summissus est, cum fructū edidit, in eā longitudinem deputatur, uti iacens nō excedat interordiniū spatiū, nec magna est putationis differentia cubantis, & stantis rectæ uineæ, nisi quod iacenti uiti breuiores materiæ summitti debent, reseces quoq; angustius in modum furunculoꝝ relinqui, sed post putatiōem, quā utiq; autumno in eiusmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum interordinium, atq; ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur, & cum exculta est, eādem uitem recipit, ut altera quoq; pars excoli possit. De pampinatione talis uineæ parum inter auctores conuenit, alij negant esse nudandā uitem, quo melius cōtra iniuriam uentoꝝ, ferarumq; fructū abscondat, alijs placet parcius pampinari, ut & uitis nō in totū superuacuis frondibus oneretur, & tn̄ fructum uestire, aut protegere possit, quæ ratio mihi quoq; cōmodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. Cap. VI.

SED IAM de uineis satis diximus, nunc de arboribus præcipiendum est. Qui uolet frequens, & dispositum arbustum paribus spatijs, fructuosumq; habere, operam dabit, ne emortuis arboribus rarescat, ac primam quanq; senio, aut tempestate afflictam summoueat, & inuicem nouellam sobolem substituat. Id autem facile consequi poterit, si ulmorum seminarium paratum habuerit, quod, & quomodo, & qualis generis faciendū sit, non pigebit deinceps præcipere. Vlmorum duo esse genera conuenit, gallicum, & uernaculum, illud atinia, hoc nostras dicitur. Atiniam ulmum Tremellius Scrofa non ferre sameram (quod est semen eius arboris) falsò est opinatus, nā rariorē sine dubio creat, & idcirco plerisq; & sterilis uidetur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus. Itaq; nemo iam serit ex samera, sed ex sobolibus. Est autem ulmus longe lætior, &

procerior, quam nostras, frondemq; iucundiorem bubus præbet, qua cum assidue pecus alueris, & postea generis alterius frondē dare institueris, fastidium bubus affert. Itaq; si fieri poterit, totū agrum genere uno atiniæ ulmi conseremus. Si minus, dabimus operam, ut in ordinibus disponendis pari numero uernaculas, et atinias alternemus, ita semper mista frōde utemur, et quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorū conficient. Sed uitem maxime opulus uidetur alere, deinde ulmus, post etiā fraxinus. Opulus, quia raram, neq; idoneam frondem pecori p̄bet à plerisq; repudiata est. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratissima est, nec inutilis bubus, locis asperis, uel mōtosis, quibus minus lætatur ulmus, recte seritur. Vlmus, quod & uitem commodissime patitur, & iucundissimum pabulum bubus affert, uarijsq; generibus soli prouenit, à plerisq; reseritur. Itaq; cui arbustum nouum instituere cordi est, seminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea rōne, quam deinceps subscripsimus, nam opuli melius cacuminibus in arbusto protinus deponuntur. Igitur pingui solo, & modicæ humido bipalio terram pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam, uerno tempore in aream componemus. Samerам deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & cōpluribus insolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen succum, & lentorem habeat, inijciemus areis, & eas totas seminibus spisse contegemus, atq; in cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modicæ rigabimus, stramentisq; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina seminum ab auibus prærodantur. Vbi deinde prorepserint plantæ, stramenta colligemus, & manibus herbas carpemus, idq; leuiter, & curiose faciendum est, ne adhuc teneræ, breuesq; radiculæ ulmorū conuellantur, atq; ipsas qdē areas ita anguste compositas habebimus, ut qui rūcaturi sunt, medias partes earum facile manu contingant, nā si latiores fuerint ipsis seminibus, quæ proculcata erūt, noxam capient. Aestate deinde prius q̄ sol oriatur, aut ad uesperum, seminaria cōspergi potius, q̄ rigari debent, & cū ternum pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert, cum plantas in aliud seminarium transferemus) oportebit nō maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere. Deinde radices in nodum si breues, uel in orbem coronæ similem, si longiores erunt, inflecti, &

oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi, ac diligenter circumcalca ri. Possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione di sponi, quod in atinia ulmo fieri necesse est, quæ non seritur è same ra. Sed hæc ulmus autumni tẽpore melius, q̃ uere disponit, pau latimq; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biẽnio, ferri reformidat ictum, tertio demum anno acuta falce abradit, atq; ubi trãslationi iam idonea est, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, usq; in uernum tempus ante, q̃ ra dix ulmi in eximendo delibretur, recte seritur, igitur in resoluta terra ternum pedum quoquouersus faciendi scrobes, at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi, sed deinde in solo rosido, & nebuloso conserendæ sunt ulmi, ut earũ rami ad orientem, & in occidentem dirigãtur, quo plus solis me diæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipi ant. Quod si etiam frumentis consulemus, uberi solo intra qua draginta pedes, exili ubi nihil seritur intra uiginti arbores dispo nantur. Cum deinde adolescere incipient, falce formandæ, et tabu lata instituenda sunt. Hoc enim nomine usurpant agricolæ ra mos, truncosq; prominentes, eosq; uel propius ferro compescunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur. Hoc in so lo pingui, melius illud in gracili. Tabulata inter se ne minus ter nis pedibus absint, atque ita formentur, ne superior ramus in ea dem linea sit, qua inferior, nam demissum ex eo palmitem ger minantem inferior atteret, & fructum decutiet. Sed quacunque arborem seueris, eam biennio proximo putare non oportet.

Post deinde si ulmus exiguum incrementum recipit, uerno tempo re ante quàm librum demittat, decacuminanda est iuxta ramu lum, qui uidebitur esse nitidissimus, ita tamen uti supra eũ trũco stirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat. Deinde stirpem post annum præcidi, & alleuari oportet, quod si nullum ramulum arbor idoneũ habuerit, sat erit nouem pedes à terra re linqui, et superiorem partem detrũcari, ut nouæ uirgæ, quas emi serit, ab iniuria pecoris tutæ sint, sed si fieri poterit, uno ictu arbo rem præcidi, si minus, serra desecari, et plagã falce alleuari opor tebit, eamq; plagã luto paleato cõtegi, ne sole, aut pluuijs infeste tur. Post annũ, aut biennium, cũ enati ramuli recte cõualuerint, superuacuos deputari, et idoneos in ordinem summitti cõueniet.

Quæ ulmus à positione bene prouenerit, eius summæ uirgæ falce debent enodari, at si robusti ramuli erunt, ita ferro amputẽtur, ut exiguam stirpem prominentem trunco relinquas. Cũ deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum est, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum aũt nouellam sic formare cõueniet, loco pingui octo pedes à terra, sine ramo relinquẽdi, uel in aruo gracili septẽ pedes, supra quod spatium deinde per circuitũ in tres partes arbor diuidenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabulato assignent̃, mox de ternis pedibus superpositis, alij rami summittendi sunt, ita ne ijsdem lineis, quibus in superiore positi sint, in eademq; rõne usq; in cacumen ordinanda erit arbor, atq; in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquunt̃, aut rursus ita alleuentur, ne ipse trũcus lædatur, aut delibret̃, nam parum gaudet ulmus, quæ in corpus nudat̃, uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cũ talem cicatricem nõ facile cortex cõprehendat. Arboris aũt perpetua cultura est, non solum ante diligenter eadẽ disponere, sed ẽt truncum circũfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut astringere, ne æmula umbra uiti noceat. Cũ deinde arbor uetustatem fuerit adepta, ꝑpter ramũ uulnerabit̃ ita, ut excauet̃ usq; in medullã, qua sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit, uitem quoq; ante q̃ ex toto arbor præualescat, conserere cõuenit, at si teneram ulmũ maritaueris, nouam sufferet, si uetustam uitem applicueris, coniugem necabit, ita sibi pares esse ætate, & uiribus arbores, uitesq; cõuenit. Sed arboris maritandæ cã scrobis uiuiradici fieri debet, latus pedes duos, altus leui terra, totidem pedũ, graui, dupondio, & dodrante, lõgus pedes sex, aut minimũ quinq;. Absit aũt hic ab arbore ne minus sexquipedali spatio, nã si radicibus ulmi iunxeris, male uitis comprehẽdet, & cũ tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc scrobem, si res ꝑmittit, autũno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceret̃. Circa uernum deinde æquinoctium binæ uites quo celerius ulmũ uestiant, pedem inter se distantes scrobibus deponendæ cauẽdumq; ne aut septẽtrionalibus uentis, aut roru lentæ, sed siccæ ferant̃. Hanc obseruationẽ nõ solum in uitiũ positione, sed in ulmoꝝ, cæterarumq; arborum præcipio, & uti cũ de seminario eximunt̃, rubrica notet̃ una pars, quæ nos admoneat,

e aliter arbores constituamus, q̃ quemadmodum in seminario
teterint. Plurimum enim refert, ut eam partem cœli spectet, cui
ab tenero consueuerunt. Melius autem locis apricis, ubi cœli sta
us, neq; prægelidus, neq; nimium pluuius est, autumni tpe, &
arbores, & uites post æquinoctium deponuntur. Sed eæ ita conse
rēdæ sunt, ut summam terram, quæ aratro subacta sit, semipedē
alte substernamus, radicesq; omnes explicemus, & depositas ster
coremus (ut ego existimo) si minus, terra subacta operiamus, et
circūcalcemus ipsum seminis codicem. Vites in ultimo scrobe de/
poni oportet, materiasq; earum per scrobē porrigi, deinde ad ar
borem erigi, atq; ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autē
feruidis semina septentrionali parte arbori applicanda sunt, lo/
cis frigidis à meridie, tēperato statu cœli, aut ab oriente, aut ab
occidente, ne toto die solem, uel umbrā patiātur. Proxima dein/
de putatione melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosq; coles
in modū coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias
profundat, quarū ualidissimam sequente anno caput uitis facia
mus. Me aūt longius docuit usus, multo utilius esse primo quoq;
tēpore falcem uitibus admouere, nec superuacuis sarmentis pati
syluescere, sed eam quoq;, quæ primo summittetur, materiā ferro
coercendam censeo usq; in alterā, uel tertiā gemmā, quo robustio
res palmites agat, qui cum primū tabulatum apprehenderint,
proxima putatione disponetur, omnibus annis alioquin in supe
rius tabulatum excitabitur relicta semper una materia, quæ ap/
plicata trunco cacumen arboris spectet. Iamq; uiti cōstitutæ cer/
ta lex ab agricolis imponitur, pleriq; ima tabulata materijs fre/
quentant uberiorem fructum, et magis facilem cultum sequentes.
At qui bonitati uini student, in summas arbores uitem ꝓmouēt,
ut quæq; materiæ se deuectæ in celsissimū quenq; ramū extēdunt,
sic ut summa uitis summam arborē sequatur, idest, ut duo palmi/
tes extremi trunco arboris applicent, qui cacumen eius spectent,
& prout quisque ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus
ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur, graci
lioribus pauciores, uitisq; nouella tribus toris ad arborē relige/
tur, uno, qui est in crure arboris à terra quatuor pedibus distās,
altero, qui summa parte uitem capit, tertio, qui mediā uitem cō/
plectitur. Torum imū imponi tum oportet, cū uires uiti adimit,
interdū.n.necessarius habetur, cum aut arbor sine ramis trūcata

est aut uitis pualens in luxuriam euagatur. Cætera putatiōis rō talis est, ut ueteres palmites, quibus pximi anni fructus pepēdit, omnes recidantur, noui circūcisis undiq; capreolis, & nepotibus, qui ex his nati sunt, amputati cōmittantur, & si læta uitis est, ultimi potius palmites per cacumina ramorū præcipitentur, si gracilis, trunco proximis, si mediocris, medijs, quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimiū, uitemq; exhaurit, atq; attenuat. Maxime aūt pdest uitibus, omnibus annis resolui, nam & cōmodius enodantur, & refrigerātur, cum alio loco alligatæ sunt, minusq; læduntur, ac melius conualescūt. Atq; ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq; non constringi, ne sarmentum uimine præcidatur. Quodsi ita lōge tabulatum est, uti materia parum cōmode in id perduci possit, palmitem ipsum uiti alligatum supra ternam gemmam religabimus. Hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata est, fructu induitur, at quæ uinculo adnexa sursum tendit, ea materias sequente anno præbet. Sed ipsorum palmitum duo genera sunt, alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunq; frōdem sine fructu affert, pampinarium uocant, alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod, quia protinus creat, fructuariū appellant, cuius ut semper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt, ut quicquid intra uinculum est, materias exigat. Cum deinde annis, & robore uitis cōualuit, traduces in proximam quāq; arborem mittēdæ, easq; post bienniū amputare, simulatq; alias teneriores transmittere conuenit, nam uetustate uitem fatigant, nōnunquam etiam cum arborem totam uitis cōprehendere nequit, ex usu fuit partem aliquā eius deflexā terræ immergere, et rursus ad eandem arborē duas, uel tres propagines excitare, quo pluribus uitibus circunuenta celerius uestiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti nō oportet, nisi necessario loco natus est, ut uiduum ramum maritet, ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles sunt, & pleriq; ad tertiam gemmam resecti optime submittuntur, nam in sequenti anno materias fundūt. Quisquis aūt pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus est, modo ut aliquā gemmam habuerit, extolli non oportet, qm̄ proximo anno uel ualidiorem materiā ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hor-

notinis uirgis enati in duro alligantur, hi plurimum fructus affe runt, sed plurimũ matri nocent. Itaq; nisi extremis ramis, aut si uitis arboris cacumen superauerit, præcipitari palmitẽ non oportet. Quod si tñ id genus colis ꝑpter fructum summittere quis uelit, palmitem intorqueat. Deinde alliget, & præcipitet, nam & post eum locum, quem intorseris, lætam materiã citabit, & præcipitata minus uirium in se trahet, quãuis fructu exuberet. Præcipitem uero plus anno pati nõ oportet. Alterum est genus palmitis, quod de nouello nascitur, & in tenero alligatum dependet, (materiam uocamus) ea & fructum, & noua flagella bene procreat, et iam si ex uno capite duæ uirgæ summittantur, tñ utraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, supra docui. Focaneus est, qui inter duo brachia uelut in furca de medio nascitur, eum colem deterrimum esse cõperi, quod neq; fructum ferat, & utraq; brachia inter quæ natus est, attenuet, itaq; tollendus est. Pleriq; uitem ualidam, & luxuriosam falsò crediderunt feraciorem fieri, si multis palmitibus submissis oneretur, nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq;, & rores diutius continet, omnemq; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere censeo, & traducibus dispergere, atq; diradiare, cæterosq; uinearios coles præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut densum arbustum cõmendabile fructu, & decore est, sic ubi uetustate rarescit, pariter inutile, & inuenustũ est. Quod ne fiat diligentis patrisfamilias est primam quãq; arborem senio defectam tollere, ut in eius locum nouellam restituere uitem queat, nec tam uiuiradice frequentare (ea & si sit facultas) quàm (quod est longe melius) ex proximo propagare, cuius utriusq; ratio consimilis est ei, quã tradidimus. Atq; hæc de Italico arbusto satis præcepimus.

De Arbusto gallico. Cap. VII.

EST & alterum genus arbusti gallici, quod uocatur rumpotinum. Id desyderat arborẽ humilem, nec frondosam. Cui rei maximè uidet̃ idonea opulus. Ea est arbor corno similis, quinetiam cornus, & carpinus, et ornus, nonnunq̃ et salix à plerisq; in hoc ipsum disponit̃. Sed salix nisi in aquosis locis, ubi aliæ arbores difficiliter cõprehendũt, ponenda nõ est, q̃a uini saporem infestat.

Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut adhuc tenera decacuminet, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita cõſtitutum rompotinetum animaduerti, ut ad octo pedes locis ſiccis, et clinoſis, ad duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponantur. Plerunq; aũt ea arbor in tres ramos diuiditur, qbus ſingulis ab utraq; parte cõplura brachia ſummittũtur, tum oẽs penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abradũtur. arboribus rompotinis ſi frumentum non inſeritur, in utrãq; partem uiginti pedum ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alterã uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione atq; in arbuſto italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem diligẽtia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces oĩbus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem nõ cõtingit, media uirga inter eas deligetur. Cum deinde fructus põdere urgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc aũt genus arbuſti, cæteræq; omnes arbores quanto altius arantur, & circunfodiuntur maiore fructu exuberant, quod an expediat patriſamilias facere cultus docet.

De generibus olearum. Cap. VIII.

OMNIS tamen arboris cultus ſimplicior, q̃ uinearum eſt, lõgeq; ex omnibus ſtirpibus minorẽ impenſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborum eſt, nam quamuis nõ continuis annis, ſed ferè altero quoq; fructũ afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quod leui cultu ſuſtinetur, & cum ſe non induit, uix ullam impẽſam poſcit, ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat, neglecta cõpluribus annis non ut uinea deficit, eoq; ipſo tẽpore aliquid etiam interim patriſamilias præſtat, & cum adhibita cultura eſt, uno anno emendatur. Quare etiã nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus. Olearũ, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modo peruenerũt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex qbus bacca iucundiſſima eſt pauſiæ, ſpecioſiſſima eſt regiæ, quæ potius eſcæ q̃ oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrũpitur. Orchis quoq;, & radius melius ad eſcã, q̃ in liquorẽ ſtringitur. Oleum optimũ licinia dat, plurimũ ſergia, omniſq; olea,
& maior

& maior ferè ad escã, minor oleo est aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum statum cœli patitur. Itaque æstuosis locis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neq; depssa loca, neq; ardua, magisq; modicos clinos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota puincia Bætica uidemus. Hãc arborem pleriq; existimant ultra miliarium sexagesimum à mari, aut non uiuere, aut non esse feracem. Sed in quibusdam locis recte ualet. Optime uapores sustinet pausia, frigus sergia. Aptissimum genus terræ est oleis, cui glarea subest, si superposita creta sabulo admista est. Non minus pbabile est solum, ubi pinguis sabulo est. Sed & densior terra, si uuida, & læta est, cõmode recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda est, magis etiam scaturiginosa, & in qua semper uligo consistit. Inimicus est ẽt ager sabulo macer, & nuda glarea. Nam & si non emorit̃ in eiusmodi solo, nunquã tamen conualescit. Potest tamen in agro frumẽtario seri, uel ubi arbutus, aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa radices noxias olineto relinquit, quarum uirus enecat oleã. Hæc in uniuersum de toto genere huius arboris habui nobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De seminarijs oliuarum faciendis. Cap. IX.

SEMINARIVM olineto præparetur cœlo libero, terreno modice ualido, sed succoso, neq; denso, neq; soluto solo, potius tñ resoluto. Id genus terræ ferè nigræ est, quam cum in tres pedes pastinaueris, & alta fossa circundederis, ne aditus pecori detur fermentari sinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos cõprehensos manus possit circũuenire, hoc est manubrij crassitudine feracissimos arboribus adimito, & ex his quamrecentissimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, q̃ q̃ serra preciderit, lædas. Hoc autem facile contingit, si prius uaram feceris, & eam partem, supra quam ramum secaturus es, fœno, aut stramentis texeris, ut molliter, & sine noxa corticis taleæ superpositæ secentur. Taleæ deinde sesquipedales serra præcidantur, atq; earum plagæ utraq; parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut sic quemadmodum in arbore steterat ramus, ita parte ima terrã & cacumine cœlum spectans deponatur. Nam si inuersa mergatur, difficulter comprehendet, & cum ualidius conualuerit, sterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas

partes misto fimo cũ cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis alte superueniat. Sed binis indici bus ex utraq; parte humantur. Hi sunt de qualibet arbore breui spatio iuxta eas positi, & in summa parte inter se uinculo cõne/xi, ne facile singuli deijciantur. Hoc facere utile est propter fossorũ ignorantiã, ut cum bidentibus, aut sarculis seminariũ colere in/stitueris, depositæ taleæ non lædant. Quidam melius existimãt ex radicũ oculis siluestriũ olearũ hortulos excolere, & chorda si/mili rõne disponere, sed utrũq; debet post uernũ æquinoctiũ fieri, & quã frequentissime seminarium primo anno sarriri, postero, & sequẽtibus, cum iam radiculæ seminum conualuerint, rastris excoli. Sed biennio à putatione abstineri, tertio anno singulis se minibus binos ramulos relinqui, & frequenter sarriri seminariũ conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputan/dus est, sic exculta quinquennio arbusculæ habiles translationi sunt. Plantæ aũt in olivueto disponuntur optime siccis, minimeq; uliginosis agris per autũnum, lætis, & humidis uerno tpe pau/lo ante q̃ germinent. Atq; ipsis scrobes quaternum pedum præpa rantur anno ante, uel si tempus non largitur, prius q̃ deponan/tur arbores, stramentis incendantur scrobes, ut eos ignis putres fa ciat, quos sole, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum esse debet pingui, & frumentario solo sexagenum pe dum in alteram partem, atq; in alterã quadragenũ, macro, nec idoneo segetibus quidem, & uicenum pedum. Sed in fauonium dirigi ordines cõuenit, ut æstiuo proflatu refrigerẽtur. Ipsæ aũt arbusculæ hoc modo possunt transferri, ante q̃ explantes arbu/sculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem spectat, ut eo dem modo, quo in seminario erat, deponatur. Deinde ut arbu/sculæ spatium pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum suo cæ/spite planta eruatur. Qui cæspes in eximendo ne resoluatur, mo/dicos surculos uirgarum inter se connexos facere oportet, eosq; pi/læ quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita innectere, ut con/stricta terra uelut inclusa teneatur. Tum subruta parte ima leni/ter pilam cõmouere, & suppositis uirgis alligare, atque plantã transferre. Quæ ante q̃ deponatur, oportebit solum scrobis imũ fodere bidentibus, deinde terrã aratro subactam (si tamẽ pingui or erit summa humus) immittere, & ita ordei semina substerne/re, et si constet in scrobibus aqua, ea omnis haurienda est ante, q̃

demittantur arbores. Deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea mista pingui solo, depositisq; seminibus latera scrobis circumcidenda, & aliquid stercoris interponendum. Quod si cũ ea terra planta non cõuenit, tum optimũ est omni fronde priuare trũcum, atq; leuatis plagis, fimoq;, & cinere oblitis in scrobem, uel sulcum deponere. Truncus aũt aptior translatiõi est, qui brachij crassitudinem habet. Poterit. n. longe maioris incrementi, & robustioris transferri, quem ita cõuenit poni, ut si non periculum à pecore habeat, exiguus admodũ supra scrobem emineat, lætius enim frondet. Si tñ incursus pecoris aliter uitari non poterit, celsior truncus cõstituetur, ut sit innoxius ab iniuria pecorꝝ. Atq; ẽt rigandæ sunt plantæ, cũ siccitates incesserunt, nec nisi post biennium ferro tangendæ, ac primo surculari debent, ita ut simplex stylus altitudinem maximi scrobis excedat. Deinde arãdo ne coxam bos, aliam'ue partẽ corporis offendat. Optimũ est ẽt cõstitutas plantas circũmunire caueis, deinde constitutum iã, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neq; enim olea continuo biennio uberat. Cũ subiectus ager consitus nõ est, arbor coliculum agit, cum seminibus repletur, fructum affert, ita sic diuisum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circũfodiri. Nã post solstitiũ cum terra æstibus hiat, curandum est, ne per rimas sol ad radices arborꝝ penetret. Post æquinoctiũ autumnale ita sunt arbores ablaqueandæ, ut à superiore parte, si olea in cliuo sit, incilia excitenť, quæ limosam aquã ad codicẽ deducãt. Omnis deinde soboles, quæ ex imo stirpe nata est, quotãnis extirpãda est, ac tertio quoq; fimo uel pabulandæ sunt oleæ. Atq; eadem rõne stercorabiť oliuetum, qua in secundo libro ꝓposui, tñ segetibus prospicietur. Ac si ipsis tantũmodo arboribus satis seruaueris, singulis stercoris caprini sex libræ, stercoris sicci modij singuli, uel amurcæ in singulis congius. Stercus autũno debet inijci, ut pmistum hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualẽtibus infundẽda est, nã ꝑ hyemẽ si uermes, atq; alia suberũt aĩalia, hoc medicamento necanť. Plerunq; ẽt locis siccis, & humidis arbores musco infestanť, quem nisi ferramento resecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiã cõpluribus interpositis annis oliuetum putandũ ẽ, nã ueteris ꝓuerbij meminisse cõuenit. Eum, q̃ arat oliuetũ, rogare

fructum, qui stercoret, exorare, qui cædat cogere. Quod tamē satis erit octauo anno fecisse, ne fructuarij rami subinde amputentur. Solent etiam q̄uis lætæ arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridem taleā oleastri demitti, sic uelut inita arbor fœcundo semine fertilior extet. Sed & sine ablaqueatione adiuuanda est amurca insulsa cū suilla, uel nostra urina uetere, cuius utriusq; modus seruat̄. Nā maximæ arbori, ni tantūdem aquæ misceatur, urna abūde erit. Solent ēt uitia soli fructū oleæ necare, cui rei sic medebimur. Altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minus'ue circūdabimus, sed minima arbor modicū postulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad præsidium insitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inserenda sit, postmodum dicemus. Nonnunquam etiam in olea unus ramus cæteris aliq̄to est lætior, quem nisi recideris, tota arbor cōtristabitur. Ac de olinetis hactenus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. Cap. X.

LOCVM pomarij, prius q̄ semina feras, circūmunire macerijs oportet uel sepe, uel fossa præcipiti, ut non solum pecori, sed et homini transitum negare ualeat, quoniam si sæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus prærosa sunt, in perpetuū semina incrementum capere nequeunt. Generatim autem disponere arbores utile est, maxime etiam ne imbecilla à ualentiore p̄matur, quia nec uiribus, nec magnitudine par est, impariq; spatio temporis adolescit. Terra, quæ uitibus apta est, etiam arboribus est utilis. Ante annum, q̄ seminare uoles, scrobem fodito, ita sole, pluuijs'ue macerabitur, & quod positum est, cito comprehendet. At si eodem anno & scrobem facere, & arbores serere uoles, minimum ante duos menses scrobes fodito, postea stramentis incensis calefacito, quos si latiores, patentioresq; feceris, lætiores, uberioresq; fructus percipies. Sed scrobis clibano similis fiat, cuius imū summo patentius est, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustum os penetret etiā ut cliuosis locis terra, quæ in eū congesta est, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis serito, ut cū creuerint, spatium habeant, quo ramos extendant, nam si spisse posueris, nec infra serere

quid poteris, nec ipsæ fructuosæ erunt, nisi interuulseris. Itaque inter ordines quadragenos pedes, nunimumq; tricenos relinquere conuenit. Semina lege crassa, non minus, q̃ manubrium bidẽtis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro, ea bene, & celeriter cõprehendent. Si ex ueteribus ramis sumes, de ijs quoq;, qui quotãnis bonos, & uberes fructus afferũt, eligito, ac illos magis, qui sunt contra solem, q̃ qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed ante q̃ arbusculas transferas, nota quibus uentis antea fuerant constitutæ, postea manus admoueto, ut de cliuo, & sicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas, aut tres arbusculas uoles constituere, curato, ne inter sese contingant, q̃m mutuo contactu aut computrescent, aut uermibus interibunt. Cum semina depones, dextra, sinistraq; usq; in imum scrobem fasciculos sarmẽtorum brachij crassitudinis demittito, ita ut supra terram paululum extent, per quos æstate paruo labore aquã radicibus sumministrare possis. Arbores, ac semina cum radicibus autumno serito, hoc est circa Calendas, et Idus Octobris. Primo uere ante q̃ germinent, arbores, deponito, ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imũ scrobem lentisci taleam inuerso cacumine demittito. Ficum frigoribus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa, interdum & saxosa amat. Eiusmodi arbor cito cõualescit, si scrobes amplos, patentesq; feceris. Ficorũ genera, & si sapore, atq; habitu distant, uno modo, sed pro differentia agri, serunt. Locis frigidis autumni temporibus, & aquosis præcoques ponito, ut ante pluuiã fructum deligas. Locis calidis hybernas serito. At si uoles ficum, quãuis non natura, seram facere, tum grossulos, priorem'ue fructum decutito, iterum alterum edet, quẽ in hyemem differet. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro summa prodest amputare, sic firmiores arbores, & feraciores fiunt. Ac semper conueniet, simulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, & cum stercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, et farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ sunt autem præcipue liuianæ, africanæ, caladicæ, sulcæ, lydiæ, callistrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ flosculi. Nucem græcam serito circa Calen. Febr. quæ prima gemmascit. Agrum durum, calidum, siccum desyderat, nam in locis diuersis

nucem si deposueris, plerunq; putrescit. Ante q̃ nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cũ adoleuerit, præbebit, et interim melius, atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonũ statuito, ut nux à nuce minime palmo absit, & anceps ad fauonium spectet. Omnis aũt nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cum ad scrobis solũ radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & ex summo duum ramorũ ambas radices emittit. Nucem græcã, & auellanam, tarentinam facere hoc modo poteris. In quo scrobe destinaueris nuces serere, in eo terrã minutam ꝑ modo semipedis ponito, ibiq; semen ferulæ repangito, cũ ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius sine putamine nucem græcã, aut auellanam abscondito, & ita adobruito, hoc ante Calen. Mar. facito, uel ẽt inter Nonas, & Idus Mar. Eodẽ tpe iuglandem, & pineã, et castaneam serere oportet. Malũ punicũ ab eodẽ tpe usq; in Calen. Aprilis recte seritur, quod si acidum, aut minus dulcẽ fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, urinaq; uetere radices rigato, ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructum uinosum, & post qnquenniũ dulcem, & apirenum facit. Nos exiguũ admodum laseris uino diluimus, & ita cacumina arboris summa obleuimus, ea res emendabit acorem malorũ. Mala punica ne in arbore rumpantur, remedio sunt lapides tres, si, cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaueris. At si iam arborẽ, satam habueris, scillã secundũ radicem arboris serito. Alio modo cum iam matura mala fuerint, ante q̃ rumpantur, ramulos, qbus dependent, intorqueto, eodẽ modo seruabuntur incorrupta etiã toto anno. Pyrũ autumno ante brumam serito, ita ut minime dies. XXV. ad brumam supersint, quæ ut sit ferax, cũ adoleuerit, alte eam ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & fissurã cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde absumpta ablaqueatione, cinerẽ supra terram inijcito. Curandum est aũt, ut quã generosissimis pyris pomaria cõseramus. Ea sunt crustumina, regia, segnina, tarẽtina, quæ syria dicũtur, purpurea, superba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulsa, præcocia, uenerea, & quædã alia, quorũ enumeratio nunc longa est. Præterea malorũ genera exquirenda maxime scãdiana, matiana, orbiculata, sextiana, pelusiana, amerina, syri

ca, melimela, cydonia, quorum genera tria sunt struthia, chrysome liana, mustea. Quæ omnia nō solum uoluptatem, sed etiam salubritatem afferunt. Sorbi quoq;, & armeniaci, atq; persici non minima est gratia. Et mala, sorba, pruna post mediā messem usq; in Idus Feb. serito. Mororum ab Idibus Feb. usq; ad æquinoctiū uernum satio est. Siliquam græcam, quā quidam κεράτιον uocāt, et persicum ante brumā per autumnum serito. Amygdala si parum ferax erit, forata arbore lapidem adijcito, & ita librum arboris inolescere finito. Omnium aūt generum ramos, circa Cal. Mar. in hortis subacta, & stercorata terra supra puluinos arearū disponere conuenit. Danda est opera, ut dum teneros ramulos habēt, ueluti pampinentur, & ad unum stylum primo anno semina redigantur, & cum autumnus incœsserit, ante q̄ frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeāt, uelut pileis induere, atq; sic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post uigintiquatuor deinde menses siue transferre, & disponere in ordinem uoles, siue inserere, satis tute utrunq; facere poteris.

De insitione arborum. Cap. XI.

OMNIS surculus omni arbori inseri potest, si nō est ei, cui inseritur, corticæ dissimilis. Si uero etiam similem fructum, et eodē tempore affert, sine scrupulo egregie inseritur. Tria genera porrò insitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo resecta, et fissa arbor resectos surculos accipit, alterum, quo resecta inter librum, & materiam semina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis sunt, tertium, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus insitionis æstiuo tēpore optime usurpatur, quarum insitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores simulatq; gēmas agere cœperint, luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto, ut sit tenera, & ferax, nodisq; crebris, & cū primū germina tumebūt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabūt, & integri erūt, eos legito crassitudine digiti minimi, surculi sint bifurci, uel trifurci. Arborē, quā inserere uoles, serra diligenter exsecato ea pte,

qua maxime nitida, et sine cicatrice est, dabisq; operã, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato. Deinde cuneum tenuem ferreum, uel osseum inter corticẽ et materiam ne minus digitos tres, sed consyderate demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Postea surculos, quos inserere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum, quantum cuneus demissus spatij dabit, atq; ita, ne medullas, ne'ue alterius ptis corticem lædas. Vbi surculos paratos habueris, cuneũ uellito, statimq; surculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, et materiã feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraseris, surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius de arbore extent. Supra deinde muscum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quosdam tñ magis delectat in trunco arboris locum seminibus serra facere, insectasq; ptes tenui scalpello leuare, atq; ita surculos aptare. Si pusillã arborẽ inserere uoles, imam abscindito, ita ut sesquipede è terra extet, & cũ deinde præcideris, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto scalpello permodice findito, ita ut fissura digitoꝝ trium sit in ea. Deinde cuneum, quo diducatur, inserito, & surculos ex utraq; parte derasos demittito, sic ut librum seminis libro arboris æqualem facias. Cum surculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, et arborem, ut supradixi, alligato. Deinde terrã circa arborem adaggerato usq; ad ipsum insitum. Ea res à uento, & calore maxime tuebit'. Hoc tertiũ genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi arboꝝ idoneum est, sed ferè recipiunt talem insitionem, quæ humidũ, succosumq;, & ualidum librum habent, sicut ficus, nam & lactis plurimum mittit, & corticem robustũ habet, optime itaq; inseritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua inserere uoles, nouellos, & nitidos ramos eligito. In ijsdemq; obseruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinis habebit. Eam duobus digitis quadratis circũsignato, ut gemma media sit, & ita acuto scalpello circũcidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam lædas. Postea item alterius arboris, quam emplastraturus es, nitidissimum ramum eligito, & eiusdẽ spatij corticẽ circũcidito, & materiã delibrato. Deinde in eã partem, quã nudaueris, præparatũ emplastrũ aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. Vbi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cauetoq; ne lædas ipsum germen. Deinde cõmissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto,

ut gemma libera uinculo non urgeatur. Arboris aũt insitæ sobolem, & ramos superiores præcidito, nequid sit, quo possit succus euocari, aut necui magis, q̃ insito seruiat. Post. XXI. diẽ soluito emplastrum, & hoc genere optime etiam inseritur olea. Quartum illud genus insitionis iam docuimus, cum de uitibus disputauimus, itaq; superuacuum est hoc loco repetere traditam rationem terebratiõis, sed cum antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, & illam quasi finitionem, qua nos paulo ante usi sumus, ueluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint corticæ, ac libro, & fructu consimiles ijs arboribus, quibus inserũtur, existimauimus errorem huius opinionis discutiendum, tradendamq; posteris rationem, qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri. Quod ne longiore exordio legentem fatigemus, unum quasi exemplum subijciemus, quo possit omne genus surculi omnibus arboribus inseri. Scrobem quoquouersus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ possint eã contingere. In scrobem deinde ficꝰ arbusculam deponito, diligẽtiãq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidissimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tãtum cacumina, quæ inserere uoles, relinque. Tum arborem ficꝰ detrunca, plagamq; leua, & mediã cuneo finde. Cacumina deinde oliuæ, sicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fissuræ ficꝰ insere, cuneumq; exime, diligenterq; ramulos colliga, nequa ui reuellantur. Sic interposito triennio conualescet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre resecabis. Hoc modo omne genus in oẽm arborẽ inseres. At prius q̃ finẽ libri faciamus, qm̃ ferè species surculorũ omnium psecuti sumus, prioribus libris, de cythiso dicere nunc tempestiuum est.

De Cythiso. Cap. XII.

CYTHISVM *in agro esse q̃plurimum maxime refert, quod gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni generi pecudum utilissimus est, quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimũ præbet ouis, tum etiam quod octo mensibus uiridi eo pabulo uti, &*

& postea arido possis. Praeterea in quolibet agro, q̃uis macerri/mo, celeriter comprehendit, omnem iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, po/stero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsae ualebunt, & pueri abũdan/tia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumno cir/ca idus Octobr. uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris, areolas facito, ibiq; uelut ocymi semen cythisi autũno serito, plan/tas deinde uere disponito, ita ut inter se quoquouersus quatuor pedum spatia distent. Si semen non habueris, cacumina cythiso/rum uere deponito, & stercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non incesserit, rigato quindecim proximis diebus, simul atq; nouam frondem agere coeperit, sarrito, & post trienniũm deinde caedito, & pecori praebeto. Equo abunde est uiridis põdo. XV. bubus pondo uicena, caeterisq; pecoribus pro portione uiri/um. Potest etiam ante Septembrem satis commode ramis cythi/sus seri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam sustinet. Ari/dum si dabis, parcius praebeto, quoniam uires maiores habet, pri/usq; aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythisum cum aridum facere uoles, circa mensem Septembrem, ubi semen eius grandescere incipiet, caedito, paucisq; horis, dum flaccescat, in sole habeto, deinde in umbra exiccato, & ita condito. Hacte/nus de arboribus praecepisse abũde est, reddituro pecoris curam, & remedia sequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

SCIO QVOSDAM PVBLI Siluine prudentes agricolas pecoris, abnuisse curam, gregariorumq; pastorum uelut inimicā professionis suæ disciplinam constātissime repudiasse. Neq; inficior id eos aliqua ratione fecisse, quasi sit agricolæ contrarium pastoris propositum, cum ille quammaxime subacto, & puro solo gaudeat, hic nouali, graminosoq;, ille fructū è terra speret, hic è pecore. Ideoq; arator abominetur, at contra pastor optet herbarum prouentum. Sed in his tam discordantibus uotis est tamen quædam societas, atque coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunq; domesticis pecudibus magis, q̈ alienis depascere ex usu sit, & copiosa stercoratione, q̄ contingit è gregibus, terrestres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio est, in qua modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominum, ita armentorum adiumento iuuetur, unde etiam iumenta nomen à re traxere, quod nostrum laborem uel onera subuectando, uel arando iuuarent. Itaq; sicut ueteres Romani præceperūt, ipse quoq; censeo tam pecorum, q̈ agrorum cultum pernoscere. Nam in rusticatione uel antiquissima est ratio pascendi, eademq; quæstuosissima, propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à pecore, quoniam id solum ueteres possederunt, & adhuc apud quasdam gentes unum hoc usurpatur diuitiarum genus, & nunc apud nostros quidē colonos alia res uberior nulla est, ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti quā partē rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret. Rursusq; interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmauit si mediocriter pasceret. Cæterum de tam sapiente uiro piget dicere, quod eum quidā auctores memorant, quid nam quærenti cuidam tertium in agricolatione questuosum esset, asseuerasse, siquis uel male pasceret, cū presertim maius dispendium sequatur inertem, & inscium pastorem, quàm prudentem, diligentemq; compendiū. De secundo

tamen responso, dubium non est, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob rem nos quoq; hanc partem rei rusticæ Siluine q̃ta ualuimus industria, maiorũ secuti p̃cepta, posteritati mãdauimus. Igit̃ cum sint duo genera quadrupedum, quorũ alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, mulam, equum, asinum, alterũ uoluptatis, ac reditus, & custodiæ cã, ut ouem, capellam, suem, canem, de eo genere primum dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps, nec dubiũ, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore superare debeat, præsertim aũt in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxisse credit̃, quod olim græci tauros ἰταλοὺς uocarent, & in ea urbe, cuius mœnibus cõdendis mas, & fœmina aratro terminũ signauerunt, uel ut pecus, q̃d itẽ Athenis Cereris, et Triptolemi fertur minister, q̃d inter fulgentissima sydera particeps cœli, q̃d deinde laboriosissimus adhuc hoĩs socius in agricultura, cuius tãta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale esset bouem necasse, q̃ ciuem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. Cap. I.

QVAE in emendis bubus sequenda, quæq; uitanda sint, non ex facili dixerim, cũ pecudes pro regionis, cœliq; statu & habitũ corporis, & ingeniũ animi, & pili colorem gerant. Aliæ formæ sunt asiaticis, aliæ gallicis, epiroticis aliæ, nec tñ diuersitas puinciarũ, sed ipsa quoq; Italiæ partibus suis discrepat. Cãpania plerunq; boues progenerat albos, & exiles, labori tñ, & culturæ patrij soli non inhabiles. Vmbria uastos, & albos, eademq; rubros, nec minus probabiles animis, q̃ corporibus. Hetruria, & Latiũ compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durissimos, oẽmq; difficultatẽ tolerantes, nec ab aspectu decoros. Quæ cũ tam uaria, & diuersa sint, tñ quædam quasi cõmunia, & certa precepta in emendis iuuencis arator seq debet, eaq; Mago Carthaginiensis ita pdidit, ut nos deinceps memorabimus. Parãdi sunt boues nouelli, quadrati, grãdibus mẽbris, cornibus proceris, ac nigrantibus, et robustis, frõte lata, et crispa, hirtis auribus, oculis, et labiis nigris, naribus resimis, patulisq;, ceruice lõga, et torosa, paleăribus ãplis, et penè ad genua pmissis, pectore magno, armis uastis, capaci, et tãq̃ iplẽte utero, laterib⁹ porrectis, lũbis latis, dorso

recto, planoq́;, uel etiam subsidente, clunibus rotundis, cruribus compactis, ac rectis, sed breuioribus potius, q̃ lõgis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis lõgissimis, et setosis, pilosisq́;, corpore denso, breuiq́;, colore rubeo, uel fusco, tactu corporis mollissimo.

De bubus domandis. Cap. II.

TALIS notæ uitulos oportet, cum adhuc teneri sunt, consuescere, manu tractari, ad præsepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus sit periculi. Verum neq; ante tertium, neq; post quintum annum iuuencos domari placet, qm̃ illa ætas adhuc tenera est, hæc iam prædura. Eos aũt, qui de grege feri cõprehenduntur, sic subigi conuenit. Primum omniũ spatiosum stabulum præpareť, ubi domitor facile uersari, & unde egredi sine periculo possit. Ante stabulum nullæ angustiæ sint, sed aut campus, aut uia late patens, ut cũ producentur iuuenci, liberũ habeant excursum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei se implicent, noxamq́; capiant. In stabulo sint ampla præsepia, supraq́; transuersi asseres in modum iugorũ à terra septẽ pedibus elati configanť, ad quos religari possint iuuenci. Diem deinde, quo domituram auspiceris, liberũ à tempestatibus, & à religionibus, matutinũ eligito, canabinisq́; funibus cornua iuuencorũ ligato, sed iaculi, quibus copulanť, lanatis pellibus inuoluti sint, ne tenera fronte sub cornua lædanť. Cum deinde buculos comprehẽderis, extra stabulum producito, & ad stipites religato ita, ut exiguũ laxamenti habeant, distentq́; inter se aliquãto spatio, ne in colluctatione alter alteri noceat. Si nimis asperi erunt, patere unũ diem, noctemq́; desæuiant, simulatq; iras contuderint, manu producanť, ita ut & aliquis ante, & à tergo complures, qui sequanť, retinaculis eos contineant, & unus cum claua salignea procedens modicis ictibus subinde impetus eorũ coerceat. Sin aũt placidi, & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante uesperum licebit producere, & docere per mille passus composite, ac sine pauore ambulare. Cum domũ perduxeris, arcte ad stipites religato, ita ne capite moueri possint. Tum demũ ad alligatos boues, neq; à posteriore parte, neq; à latere, sed aduersus placide, & cũ quadã uocis adulatione uenito, ut accedentem consuescant aspicere. Deinde nares perfricato, ut hominẽ di

scant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & respergere mero, quo familiariores bubulco fiant, uentri quoq; et sub fœmina manum subijcere, ne ad eiusmodi tactum postmodũ pauescant, & ut ricini, qui plerunq; fœminibus inhærent, eximã tur. Itaq; cum fit, à latere domitor, stare debet, ne calce contingi possit. Post hæc diductis malis, educito linguam, totumq; eorum palatum sale defricato, libralesq; offas in præsulsæ adipis liqua/mine tinctas, lingula demittito, ac uini singulos sextarios per cor nu faucibus infundito, nam per hæc blandimenta triduo ferè mã suescunt, iugumq; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, et te monis uice trahitur. Interdum & pondus aliquod iniungitur, ut maiore nisu laboris exploretur patientia. Post eiusmodi experi menta uacuo plostro subiungendi, & paulatim longius cũ one/ribus producendi sunt. Sic perdomiti mox ad aratrum instituan tur, sed in subacto agro ne statim difficultatẽ operis reformident, ne'ue adhuc tenera colla, dura proscissione terræ contundant. Quemadmodũ aũt bubulcus in arando bouem instituat, primo præcepi uolumine. Curandum ne in domitura bos calce, aut cor nu quenq̃ contingat, nam nisi hæc caueantur, nunq̃ eiusmodi ui tia, quãuis subacta, eximi poterunt. Verum ista sic agenda præ/cipimus, si ueteranum pecus non aderit, nã si aderit, expeditior, tutiorq; ratio domandi est, quã nos in nostris agris sequimur. Nã ubi plaustro, aut aratro iuuencum consuescimus, ex domitis bu/bus ualentissimum, eundemq; placidissimum cum indomito iun gimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem ꝑducat. Si uero non pigeat iugum fabricare, quo tres iungantur, hac ma chinatione consequemur, ut etiam contumaces boues grauissima opera non recusent. Nã ubi piger iuuencus medius inter duos ue teranos iungitur, aratroq; iniuncto terram moliri cogitur, nulla est imperium respuendi facultas. Siue enim efferatur prosilit, duo rum arbitrio inhibetur, seu consistit, duobus gradientibus etiam obsequitur, seu conatur decumbere, à ualẽtioribus subleuatus tra hitur, propter quæ undiq; necessitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris paucissimis uerberibus perducitur. Est etiã post domituram mollioris generis bos, qui decumbit in sulco, eũ non sæuitia, sed ratione censeo emendandum, nam qui stimulis, aut ignibus, alijsq; tormentis id uitium eximi melius iudicãt, ue ræ rationis ignari sunt, quoniam peruicax contumacia plerunq;

sævientem fatigat. Propter quod utilius est citra corporis uexatio nem fame potius, & siti cubitorem bouem emendare. Nam eũ ue hementius afficiunt naturalia desyderia, q̃ plagæ. Itaq; si bos de cubuit, utilissimum est sic pedes eius uinculis obligari, ne aut insi stere, aut progredi, aut pasci possit. Quo facto inedia, & siti cõ pulsus deponit ignauiam, quæ tamen rarissima est in pecore uer naculo, lõgeq; omnis bos indigena melior est, q̃ peregrinus, nam neq; aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neq; infesta tur conditione regionis, sicut ille, qui ex planis, & campestribus locis, in montana, & aspera pductus est, uel ex montanis in cã pestria. Itaq; etiam, cum cogimur ex longinquo boues arcæssere, curandum est, ut ex similibus, patrijs locis traducantur. Item cu stodiẽdum est, ne in corporatione, uel statura, uel uiribus impar cum ualentiore iungatur, nam utraq; res inferiori celeriter affert exitium, mores huius pecudis pbabiles habentur, qui sunt ppio res placidis, q̃ concitatis, sed non inertes, qui sunt uerentes plaga rum, & acclamationum, sed fiducia uirium, nec auditu, nec ui su pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidolosi, multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti, nã hi melius con coquunt, ideoq; robora corporum citra maciem cõseruant, qui ex commodo, q̃ qui festinanter mandunt. Sed tam uitium est bubul ci pinguem, q̃ exilem bouem reddere. Habilis enim, & modica corporatura pecoris operarij debet esse, neruisq;, & musculis ro busta, nõ adipibus obesa, ut nec sui tergoris mole, nec labore ope ris degrauetur. Sed quoniam quæ sequenda sunt in emendis, do mandisq; bobus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. Cap. III.

BOVES calore sub diuo, frigoribus intra tectũ manere opor tet, itaq; hybernæ stabulationi eorum præparanda sunt stramen ta, quæ mẽse Augusto intra dies triginta sublatæ messis præcisa, in acæruum extrui debent. Hoꝶ desectio cũ pecori, tum agro est utilis. Liberantur arua sentibus, qui æstiuo tpe per caniculæ or tum recisi, plerunq; radicitus intereunt, & stramentis pecoris su biecti plurimum stercoris efficiunt. Hæc cum ita curauerimus, tũ & omne genus pabuli pparabimus, dabimusq; operã, ne penu ria cibi macrescat pecus. Boues aũt recte pascendi nõ una rõ est, nã si ubertas regiõis uiride pabulũ sumministrat, nemo dubitat,

quin id genus cibi cæteris præponendum sit, quod tamen nisi riguis, aut rosidis locis nō contingit. Itaq; in ijs ipsis uel maximū commodum est, quod sufficit una opera duobus iugis, quæ eodē die alterna temporum uice uel arant, uel pascuntur. Siccioribus agris ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditiōe regionum cibi præbentur. Eosq; nemo dubitat, quin optimi sint, uicia in fascem ligata, & cicercula, itemq; pratense fœnum. Minus cōmode tuemur armentum paleis, quæ ubiq; & quibusdam regionibus solæ præsidio sunt. Ea probantur maxime ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico. Sed iumentis iustam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur. Bubus autem pro tēporibus anni pabula dispensantur. Ianuario mense singulis fresi, et aqua macerati erui quaternos sextarios mistos paleis dare cōuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ semodios, & sup hæc affatim paleas, licet etiam si sit leguminum inopia & eluta, & siccata uinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miscere. Nec dubium est, quin ea longe melius cum suis folliculis ante, q̄ eluantur, præberi possint. Nam & cibi, & uini uires habent, nitidumq;, & hilare, & corpulentum pecus faciunt. Si grano abstinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorum uiginti sufficit, uel fœni pondo triginta, uel si non, modius uiridis laureæ, et ilígneæ frondis, sed his si regionis copia permuttat, glans adijcitur, quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit. Potest etiam si ꝓuentus uilitatem facit, semodius fabæ fresæ præberi. Mēse Februario plerunq; eadem cibaria sufficiunt. Martio, et Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proscinditur. Sat autem erit pondo quadragena singulis dari. Ab idibus tamē mēsis Aprilis usq; in Idus Iunias uiride pabulum recte secatur. Potest etiam in Calen. Iulias frigidioribus locis idē præstari. A quo tempore in Calendas Nouembres tota æstate, & deinde autumno satiēt fronde, quæ tñ non ante est utilis, q̄ cum maturuerit uel imbribus, uel assiduis roribus, probaturq; maxime ulmea, post fraxinea, & ab hac populnea, ultimæ sunt ilignea, & quernea, & laurea, sed post æstatem necessarie deficientibus cæteris, Possunt etiam & folia ficulnea probe dari, si sit eorum copia, aut stringere arbores expediat. Ilignea tamen uel melior est quernea, sed eius generis, quod spinas non habet, nam id quoq; uti iuniperus respuit̄ à pecore ꝑꝑ aculeos. Nouembri mēse, ac Decembri per sementē q̄tum

appetit bos,

appetit bos, tantum præbendum est. Plerunq; tamen sufficiũt singulis modij glãdis, & paleæ ad satietatem datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conspersi sextarij. VII. permisti paleis, uel cicerculæ similiter conspersæ sextarij. XII. misti paleis, uel singuli modij uinaceorum, si ijs, ut supra dixi, large paleæ adijciantur. Vel si nihil horum est, per se fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. Cap. IIII.

SED non proderit cibis satiari pecora, nisi omni adiuuent diligentia, ut salubri sint corpore, uiresq; conseruent. Quæ utraq; custodiuntur large dato per triduum medicamento, quod cõponitur pari põdere triti lupini, cupressiq;, & cum aqua, nocte una sub diuo habito, idq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æstatis, autumni, hyemis. Sæpe etiam lãgor, & nausea discutitur, si integrum gallinaceum crudũ ouum ieiunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici, uel allij cum uino cõteras, & in naribus infundas, neq; hæc tantum remedia salubritatem faciunt. Multi & largo sale misceant pabula, quidam marrubiũ dederunt cum oleo, & uino, quidam porri fibras, alij grana thuris, alij sabinam herbam, rutamq; cum mero diluunt. Eaq; medicamenta potãda præbent. Multi caulibus uitis albæ, et ualuulis erui bubus medentur, nonnulli pellem serpentis obtritam cum uino misceant. Est etiam remedio, cum dulci uino tritum serpyllum, & concisa, & in aqua macerata scylla. Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarum singulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulsisq; uitijs, recreant uires, maxime tamen habetur salutaris amurca, si tantundem aquæ misceas, & ea pecus insuescas, quæ protinus dari non potest, sed primo cibi asperguntur, deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. Cap. V.

NVLLO autem tempore, & minime æstate utile est boues in cursum concitari, nam ea res aut cit aluum, aut mouet febrẽ. Cauẽdum quoq; est, ne ad præsepia sus, aut gallina perrepat, nam hoc, quod decidit, immistum pabulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit sus ægra, pestilentiã facere ualet, quæ cum

in gregem incidit, confestim mutandus est cœli status, & in plures partes distributo pecore lõginquæ regiones petendæ sunt, atq; ita segregãdi à sanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaq; cũ ablegabuntur, in ea loca perducẽdi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne aduentu suo ẽt illis tabem afferant. Euincendi sunt aũt q̃uis pestiferi morbi, & exquisitis remedijs propulsandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi seminibus miscendæ, & cũ defruti, ac moliti tritici farina, candentiq; aqua conspergẽdæ, eoq; medicamine saliuandũ ægrotum pecus. Tum paribus casiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus, ac tantũdem sanguinis marinæ testudinis miscetur potio, cũ uini ueteris sextarijs tribus, & ita p nares infundit. Sed ipsum medicamentum põderis sex unciæ diuisum, portiõe æqua per triduũ cum uino dedisse sat erit. Præsens ẽt remedium cognouimus radiculæ, quam pastores consiliginem uocant. Ea in marsis montibus plurima nascitur, omniq; pecori maxime est salutaris. Leua manu effodit ante solis ortum, sic enim lecta maiorem uim creditur habere. Vsus eius traditur talis, ænea subula pars auriculæ latissima circũscribit, ita ut manante sanguine tanq̃ o litteræ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore pte auriculæ cum factum est, media pars descripti orbiculi eadẽ subula transuit, & facto foramini prædicta radicula inserit, quã cum recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi nõ possit. In eam deinde auriculam oĩs uis morbi, pestilẽsq; uirus elicitur, donec pars, quæ subula circũscripta est, demortua excidat, et minimæ partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus etiã uisci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, si gregatim pecora laborant, illa deinceps, si singula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. Cap. VI.

CRVDITATIS signa sunt crebri ructus, ac uentris sonitus, fastidia cibi, neruoꝝ intẽtio, hebetes oculi. Propter q̃ bos neq; ruminat, neq; lingua se deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo cõgij, & mox triginta brassicæ caules modice cocti, et ex aceto dati, sed uno die abstinendum est alio cibo. Quidã clausum intra tecta, cõtinent, ne pasci possit, tum lentisci, oleastriq; cacuminum pondo. IIII. & libra mellis una trita pmiscent aquæ congio, quã nocte una sub dio habent, atq; ita faucibus infundunt.

deinde interposita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq; potione prohibent. Hoc per triduũ fieri, dum omnis causa langoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio uentris, & intestinorum maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoq; stare non patitur, sæpe decumbere, et agitare caput, caudamq; crebrius agere. Manifestum remedium est proximã clunibus partem caudæ uinculo uehementer obstringere, uiniq; sextariũ cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatũ per mille & quingentos passus agere. Si dolor permanet, ungulas circũsecare, & uncta manu per anum inserta fimũ extrahere, rursusq; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cũ dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina processit, myrti, syluestris foliorum duæ libræ deligantur, totidemq; sextarij calidæ aquæ misti per uas ligneũ faucibus infunduntur. Atq; ita sub cauda sanguis emittitur, qui cum satis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus eousq;, dum anhelet. Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus heminis uini, tres unciæ pinsiti allij permiscentur, & post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans, cum cæpis decem conteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor uẽtris, et intestinorum pecoris. C.VII.

VENTRIS quoq; & intestinorum dolor sedatur uisu nantium, & maxime anatis, quã si cõspexerit, cui intestinũ dolet, celeriter tormẽto liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equum genus cõspectu suo sanat. Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur torminum uitium, quorum signum est cruenta, & mucosa uentris pluuies. Remedia sunt cupressini quindecim coni, totidẽq; gallæ, et utrorũq; ponderũ uetustissimus caseus, quibus in unũ tunsis admiscentur austeri uini quatuor sextarij, qui pari mẽsura per quatriduũ dispensati dantur, nec desint lentisci, myrtiq;, & oleastri cacumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq; inutilẽ reddit, quæ cum accident, prohibẽdus erit bos potione per triduum, primoq; die cibo abstinẽdus. Sed mox cacumĩa oleastri, et arũdinis itẽ bacæ lẽtisci, et myrti dãdæ, nec potestãs aquæ, nisi quã parcissime faciẽda est. Sunt qui teneræ laurus caulium librã, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus sextarijs,

atq; ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut supra diximus obijciant. Quidam uinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita cõterunt, et cum totidem sextarijs uini austeri, potandũ medicamentum præbent, omniq; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quod si neq; uentris restiterit citata proluuies, neq; intestinorum, ac uentris dolor, cibosq; respuet, et prægrauato capite, si sæpius, q̃ consueuit, lachrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, usq; ad ossa frons media uratur, auresq; ferro scindantur. Sed uulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro rescissa melius pice, & oleo curantur.

De uitiosis incrementis linguæ. Cap. VIII.

SOLENT etiam fastidia cibo afferre uitiosa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & sale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec lacessita pituita decidat. Tum uino perluitur os, & interposito unius horæ spatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neq; ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit alliũ pinsitum cum oleo p̱ nares infundere, uel sale, uel cunela defricare fauces, uel eandem p̱tem allio tunso, & hallecula linire. Sed hæc his solũ fastidiũ tollunt.

De febre boum. Cap. IX.

FEBRICITANTI boui cõuenit abstineri cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinẽ ieiuno sub cauda emitti, atq; interposita hora modicæ magnitudinis coctos brassicæ coliculos triginta ex oleo, & garo saluiati more demitti, eamq; escam per quinq; dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentisci, aut oleæ, uel tenerrimam quãq; frõdem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam spongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potandam, quæ medicina sub tecto fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lachrymæ, grauatũ caput, oculi compressi, fluidum saliuis os, longior, & cum quodã impedimento tractus spiritus, interdum & cum gemitu.

De tussi boum. Cap. X.

RECENS tussis optime saluiato farinæ ordeaceæ discutitur. Interdum magis prosunt gramina concisa, & his admista fresa faba. Lentes quoq; ualuulis exemptæ, et minutæ molitæ, miscentur aquæ calidæ Sextarij duo, factaq; sorbitio per cornu infunditur. Veterem tussim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextarijs aquæ tribus, nã id medicamentũ teritur, & cũ lentis minutæ, ut dixi, molitæ sextarijs quatuor more saluiati dat̃, ac postea aqua hyssopi p̃ cornu infundit̃. Porri ẽt succum oleo, uel ipsa fibra cũ ordeacea farina contrita remedio est. Eiusdem radices diligẽter lotæ, & cum farre triticeo pinsitæ, ieiunoq; datæ uetustissimã tussim discutiunt. Facit idem pari mensura eruum sine ualuulis cũ torrefacto ordeo molitum, & saluiati more in fauces demissum.

Suppurationis remedia. Cap. XI.

SVPPVRATIO melius ferro rescinditur, q̃ medicamento. Expressus deinde sinus ipse, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atq; linamentis pice liq̃da, & oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest, lamina candenti seuum caprinum, aut bubulum instillatur. Quidam, cum uitiosam partem inusserunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis põderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. Cap. XII.

SANGVIS dimissus in pedes claudicationem affert, quod cum accidit, statim ungula inspicitur. Tactus aũt feruorẽ demõstrat, nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatiõe assidua discutitur, uel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si iam in ungulis est, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Postea linamenta sale, atq; aceto imbuta applicãtur, ac solea spartea pes induitur, maximeq; datur opera, ne in aquam pedẽ mittat, & ut sicce stabuletur. Hic idem sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit, qui si suppurauerit, tarde procurabit̃, ac primo ferro circũcisus, & expurgatus, deinde pannis, aceto, & sale, et oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & seuo hirano pari pondere decoctis, ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulæ est, extrema pars ipsius unguis ad uiuum resecatur, et ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus spartea munit̃.

Mediam ungulam ab inferiore parte nõ expedit aperire, nisi eo loco iam suppuratio facta est. Si dolore neruorũ claudicat, oleo, & sale genua, poplitesq́;, & crura confricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerunt, calido aceto fouenda sunt, & lini semen, aut milium detritũ, conspersumq́; aqua mulsa imponẽdũ, spongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expressæ, atq; melle litæ recte genibus applicant, ac fasceis circundant. Quod si tumori subest aliquis humor, fermentũ, uel farina ordeacea ex passo, aut aqua mulsa decocta imponit, & cũ maturuerit suppuratio, rescindit ferro, eaq́; emissa, ut supra docuimus, linamentis curat. Possunt ẽt (ut Cornelius Celsus præcipit) liliĳ radix, aut scylla cũ sale, uel sanguinalis herba, quã πολύγονον græci appellãt, uel marrubium ferro reclusa sanare. Ferè aũt omnis dolor corporis, si sine uulnere est, recens melius fomentis discutitur, uetus uritur, & supra ustum butyrum, uel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. Cap. XIII.

SCABIES extenuat trito allio defricto, eodemq́; remedio curatur rabiosæ canis, uel lupi morsus, q̃ tñ & ipse imposito uulneri uetere salsamẽto, æque bene sanat. Et ad scabiem præsentior alia medicina est, cunila bubula, et sulfur conterunt, admĩstaq́; amurca cũ oleo, aqua, aceto incoquũt, deinde tepefactis scissum alumẽ tritum spargit. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest. Vlceribus gallæ tritæ remedio sunt, nec minus succus marrubiĳ cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cũ pellis ita tergori adhæret, ut apprehensa manibus deduci à costis non possit. Ea res non aliter accidit, q̃ si bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluuia madefactus est. Quæ qm̃ perniciosa sunt, custodiendum est, ut cũ ab ope boues redierint, adhuc æstuantes, anhelantesq́; uino aspergant, & offæ adipis faucibus eorũ inserantur. Quod si prædictum uitium inhæserit, proderit decoquere laurũ, & ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confestim subigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem, idq́; optime fit sub dio sole feruente. Quidam fraces uino, & adipe commiscent, eoq́; medicamento post fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. Cap. XIIII.

EST etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur, inde tussis, & macies, & ad ultimum phthisis inuadit. Quae ne mortem afferant, radix coryli inusta ita, ut supra docuimus, pforatae auriculae inseritur, tum porri succus instar heminae pari olei mensurae miscetur, & cũ uini sextario potãdus datur diebus cõpluribus. Interdũ & tumore palati cibos respuit, crebrumq; suspirium facit, & hanc speciem praebet, ut bos in latus pendere uideatur. Ferro palatum opus est sauciare, ut sanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum sanetur, praebere. Si in opere collum contusum erit, praesentissimũ est remedium sanguis de aure emissus, aut si id factum non erit, herba, quae uocatur auia, cum sale trita, & imposita. Si ceruix mota, & deiecta est, consyderabimus quam in partem declinet, & ex diuersa auricula sanguinẽ detrahemus. Ea porrò uena, quae in aure uidetur eẽ amplissima sarmento prius uerberatur. deinde cum ad ictum intumuit, cultello soluitur, & postero die iterum ex eodem loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labôr, & paulatim ad iusta perducitur. Quod si ceruix in neutram partem deiecta est, mediaq; intumuit, ex utraq; auricula sanguis emittitur, qui cum intra biduum, quàm bos uitium coepit, emissus non est, intumescit collum, neruiq; tendũtur, & inde nata durities iugum non patitur. Tali uitio compinius aureum esse medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, & uetere oleo aequis ponderibus compositũ, atque incoctum. Hac compositione sic utendum est, cum disiungitur ab opere in ea piscina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus subsicatur, praedictoq; medicamento defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuset, paucis diebus requies ab opere danda est. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinenda est. Celsus quidẽ tumenti ceruici herbam, quae uocat͂ auia, ut supra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorũ, qui ferè ceruicem infestant, minor molestia est, nã facile operanti lucerna instillatur. Potior tamen rõ est custodiendi, ne nascant͂, néue colla caluescant, q̃ non aliter glabra fiunt, nisi cum sudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta

est, itaq; cum id accidit, ueteri lateri later conteritur, eoq; intrito prius q̃ disiungantur, colla conspergi oportet, deinde cum id sic cum erit, subinde oleo imbui.

Ad talum, seu ungulam læsam remedia. Cap. XV.

SI TALVM, aut ungulam uomer læserit, picem duram, et axungiam cum sulfure, & lana sucida inuolutam candente ferro supra uulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exẽpta stirpe, si forte surculum calcauerit, aut acuta testa, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen si altius uulnerata est, latius ferro circumcidit͂, & ita inuritur ut supra præcipi. deinde spartea calceata per triduum suffuso aceto curat͂. Item si uomer crus sauciarit, marina lactuca, quam græci τιθύμαλλον uocant, admisto sale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina. Deinde fasce sarmentorum incenso, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tñ claudicabunt armenta, si opere disiunctis multa frigida lauentur pedes, & deinde suffragines, coronæ, ac discrimen ipsum, quo diuisa est bouis ungula, uetere axungia defricetur.

Ad conuulsos armos, & cornua præfracta. Cap. XVI.

SAEPE etiam bos uel grauitate longi laboris, uel in proscindendo duriori solo, aut obuiæ radici obluctãdo conuellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus sanguis mittendus est, si dextrum armum læsit, in sinistro, si leuũ, in dextro, si uehementius utrunq; uitiauit, item in posterioribus cruribus uenæ soluentur. Præfractis cornibus linteola sale, atq; aceto, & oleo imbuta superponunt͂, ligatisq; per triduum eadem infunduntur. Quarto demum, axungia pari pondere cum pice liqda, cortici pineo leuigato lita imponitur, & ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricat͂. Solent ẽt neglecta ulcera scatere uermibus q si mane pfundunt͂ aqua frigida, rigore cõtracti decidunt, uel si hac rõne nõ pñt eximi, marrubiũ, aut porrũ conterit͂, & admisto sale imponit͂, id celerrime necat p̃dicta aĩalia. Sed expurgatis ulceribus, confestim adhibẽda sunt linamẽta cũ pice, et oleo, uetereq; axũgia, et extra uulnera eodẽ medicamẽto circũliniẽda ne infestent͂ à muscis, quæ ubi ulceribus insederũt, uermes creãt.

Ad ictus serpentis, et noxiorum animalium. Cap. XVII.

EST etiam mortifer ijs serpentis ictus, est & magnorũ animalium noxium uirus, nam & uipera, & caecilia saepe cum in pascua bos improuide supercubuit, lacessita onere morsum imprimit. Musq; araneus, quem graeci σκυτάλην appellant, quamuis exiguis dentibus non exiguam pestem molitur. Venena uiperae depellit super scarificationem ferro factam herba, quam uocãt personatam, trita, & cum sale imposita. Plus ẽt eiusdem radix contusa prodest, uel symonianum trifolium, quod inuenitur confragosis locis, efficacissimum tradit̃, odoris grauis, neq; absimilis bitumini, & icarco graeci eam ἀσφάλτιον appellant, nostri aũt propter figuram uocant acutum trifolium, nam longis, & hirsutis folijs uiret, caulemq; robustiorem facit, q̃ pratense. Huius herbae succus uino mistus infunditur faucibus, atq; ipsa folia, cũ sale trita malagmatis more, scarificationi intenditur, uel si hanc herbam uiridem tempus anni negat, semina eius collecta, & leuigata cum uino dantur potanda, radicesq; cum suo caule tritae, & farina, & sale cõmistae ex aqua mulsa scarificationi superponuntur. Est ẽt praesens remedium, si conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarum cum totidẽ uini, & duobus sextarijs olei, expressumq; succum faucibus ĩfundas. Itemq; cacumina eiusdem arboris cum sale trita laesae parti superponas. Caeciliae morsus tumorem, suppurationemq; molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed illius sanatur noxa subula aenea, si locum laesum cõpungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quã intulit, suo corpore luit, nam animal ipsum oleo mersum necatur, et cum ĩputruit, conteritur eoq; medicamine morsus muris aranei linitur. Vel si id non adest, humorq; ostendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidae, & axungiae, ut lentorem malagmatis habeat. Id impositum perniciẽ cõmouet. Vel si ante q̃ tumor discutiatur, in suppurationem cõuertitur, optimum est ignea lamina conuersionem resecare, & quicquid uitiosi est inurere, atq; ita liquida pice cum oleo linire. Solet etiam ipsum animal uiuum creta figulari circundari, quae cũ siccata est, collo boum suspenditur, ea res innoxium pecus à morsu muris aranei praebet. Oculorum uitia plerunq; melle sanant̃, nam siue intumuerunt, aqua mulsa triticeae farinae conspergitur,

& imponitur, siue albũ in oculo est, montanus sal, hispanus, uel ammoniacus, uel etiam cappadocus minute tritus, & immistus melli uitiũ extenuat, facit idem trita sepiæ testa, & per fistulam ter die oculo inspirata. Facit et radix, quã græci σίλφιον uocãt, uulgus aũt nostra cõsuetudine laserpitium appellat, huius quãtocunq; ponderi decẽ partes salis ammoniaci adijciũtur, eaq; pariter trita oculo similiter infunduntur, uel eadem radix contusa, & cũ oleo lentiscĩ inuncta uitiũ expurgat. Epiphorã supprimit polenta cõspersa mulsa aqua, et in supcilia, genasq; imposita, pastinacæq; agrestis semina, & succus armoracææ, cũ melle cõlinita oculorum sedant dolorem, sed quotiescunq; mel, alius'ue succus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus picæ liquida cum oleo, ne à muscis infestetur, nam & ad dulcedinem mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ solæ, sed & apes aduolant.

Remedia ad haustam hirudinem. Cap. XVIII.

MAGNAM etiam perniciem sæpe affert hirudo hausta cum aqua, ea adhærens faucibus sanguinem ducit, & incremẽto suo trãsitum cibis præcludit, si tam difficili loco est, ut manu detrahi nõ possit, fistulam, uel arundinem inserito, & ita calidũ oleum infundito, nam eo cõtactu animal confestim decidit. Põt etiã per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumũ emittit, & cõceptum nidorem fistula usq; ad hirudinẽ perfert, isq; nidor depellit hærentem, si tñ uel stomachum, uel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur. Has medicinas quamuis bubus adhiberi præcepimus, posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.

De machina facienda, qua clausa, iumenta curent. Cap. XIX.

SED & machina fabricanda est, qua clausa, iumenta, bouesq; curentur, ut & propior accessus ad pecudem medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat. Est aũt talis machinæ forma, roboreis axibus cõpingitur solum, quod habet in lõgitudinem pedes nouẽ, & in latitudinem pars prior dupondium semissem, pars posterior quatuor pedes. Huic solo septenum pedum stipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur. Ex ijs aũt ipsis quatuor, cũ in angulis sunt affixi omnes trãsuersis sex temonibus inter se ligantur, ita ut à posteriore parte, qua la/

tior est, uelut in caueam quadrupes possit induci, nec exire alia parte probibentibus aduersis axiculis. Primis aũt duobus statuminibus imponitur firmum iugũ, ad quod iumenta capistrãtur, uel boum cornua religantur, ubi possunt ẽt numelli fabricari, ut inserto capite descẽdẽtibus per foramina regulis ceruix teneat, cæterum corpus laqueatum, & distentum temonibus obligatur. Sicq; immotũ animal medentis arbitrio est expositum. Hæc ipsa machina communis erit omnium maiorũ quadrupedum.

De tauri forma. Cap. XX.

QVONIAM de bubus satis præcepimus, opportune de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maxime membris amplissimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo, cætera ferè eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis, neq;.n. alio distat bonus taurus à castrato, nisi q͏ huic torua facies est, uegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceruix, & ita uasta, ut sit maxima portio corporis, uentre paulo substrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis sit.

De forma uaccæ. Cap. XXI.

VACCAE quoq; probantur altissimæ formæ, longæq;, maximis uteris, frontibus latissimis, oculis nigris, & patentibus cornibus, uenustis, & leuibus, & nigrantibus, pilosis auribus, compressis malis, palearibus, & caudis amplissimis, ungulis modicis, & cruribus. Cætera quoq; ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus desyderantur, & præcipue ut sint nouellæ, quoniam, cum excesserint annos decem, fœtibus inutiles sunt. Rursus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, postea mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. Cap. XXII.

SED & curandum est omnibus annis in hoc æque atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur, nam & enixæ, & uetustæ, quæ gignere desierunt, summouendæ sunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegãdæ, uel aratro domandæ, qm̃ laboris, & operis non minus q̃ iuuenci propter uteri sterilitatem patientes sunt. Eiusmodi armentum maritima,

& aprica hyberna desyderat, æstate, opacissima nemorum, ac montium alta magis q̃ plana pascua, nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, q̃ lapidosis locis durātur ungulæ, nec tam fluuios, riuosq; desyderant, q̃ lacus manufactos, quoniā fluuialis aqua, quæ ferè frigidior est, partum abigit, & cœlestis iucundior est. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca est, ideoq; facile sub dio hybernat.

De conseptis, & stabulis faciendis. Cap. XXIII.

SED laxo spatio consepta facienda sunt, ne in angustijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris ictus effugiat. Stabula sunt optima saxo, aut glarea strata, non incōmoda tamen etiam sabulosa, illa, quod imbres respuant, hæc, quod celeriter sorbeant, transmittantq;, sed utraq; deuexa sint, ut humorē effundant, spectentq; ad meridiem, ut facile sicentur, & frigidis uentis non sint obnoxia. Leuis aūt cura pascui est, nam ut lætior herba consurgat, ferè ultimo tempore æstatis incēditur, ea res et teneriora pabula recreat, & sentibus ustis fruticem surrecturum in altitudinem compescit, ipsis uero corporibus affert salubritatē iuxta conseptum saxis, & canalibus sal superiectus, ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt, cū pastorali signo quasi receptui canitur, nā id quoq; semp crepusculo fieri debet, ut ad sonum buccinæ pecus, siquod in syluis substiterit, septa repetere consuescat. Sic enim recognosci grex poterit, numerusq; censeri, si ueluti ex militari disciplina intra stabularij castra manserint, sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus p nemora uagātur, liberosq; egressus, reditusq; habent, nec reuocantur, nisi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admissuram. Cap. XXIIII.

EX HIS, Qui quadrimis minores sunt, maioresq; q̃ duodecim annorum, prohibentur admissura, illi, quoniam quasi puerili ætate seminādis armentis parū habētur idonei, hi, q a senio sunt effœti. Mense Iulio fœminæ maribus plerūq; permittendæ, ut eo tpe conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant, nā decē mensibus uentrem perferūt, neq; ex imꝑio magistri, sed sua spōte marem patiuntur, atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia cōgruunt desyderia, qm̄ nimietate uerni pabuli pecudes exhila-

ratæ lasciuiunt, quod si aut fœmina recusat, aut nõ appetit taurus, eadem ratione, qua fastidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus, sed & pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur fœminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adijcitur, quo fortius ineant, unumq; marem quindecim uaccis sufficere abunde est, qui ubi iuuencam superuenit, certis signis comprehendere licet, quem sexum generauerit, qm̃ si parte dextra desiliuit, marem seminasse manifestum est, si leua fœminam, id tamen uerum esse non aliter apparet, q̃ ubi post unum coitum forda non admittit taurum, quod & ipsum raro accidit, nam q̃uis plena fœtu non expletur libidine, adeo ultra naturæ terminos etiã in pecudibus plurimum pollent blandæ uoluptatis illecebræ, sed non dubium est, ubi pabuli sit lætitia, posse omnibus annis partum educari. at ubi penuria est, alternis summitti, quod maxime in operarijs fieri placet, ut & uituli ãnui temporis spatio lacte satientur, nec forda simul operis, & uteri grauetur onere, quæ cum partũ edidit, nisi cibis fulta est, q̃uis bona nutrix labore fatigata nato subtrabit alimentum. Itaq; & fœtæ cythisus uiridis, & torrefactũ ordeum, maceratumq; eruum præbetur, uel tenero olere commisto, torrido, mollitoq; milio, & per unam noctem lacte macerato saluiatur, melius etiam in hos usus altinæ uaccæ probãtur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant, eæ sunt humilis staturæ lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generosum pecus alienis educatur uberibus, uel si hoc præsidiũ nõ adest faba fresa, & uinum recte tolerat, idq; præcipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorum. Cap. XXV.

SOLENT autem uitulis nocere lumbrici, qui ferè nascuntu cruditatibus, itaq; moderandũ est, ut bene concoquant, aut si iã tali uitio laborant, lupini semicrudi conteruntur, & offæ saluia ti more faucibus ingeruntur, põt etiam cum arida fico, & eruo cõteri herba santonica, & formata in offam, sicut saluiatũ demitti, facit idẽ axungiæ pars una tribus ptibus hyssopi pmista. Marrubij quoq; succus & porri, ualet eiusmodi necare animalia.

De castrandis uitulis. Cap. XXVI.

CASTRARE uitulos Mago censet, dũ adhuc teneri sunt, neq; id ferro facere, sed fissa ferula cõprimere testiculos, & paulatim cõfringere, idq; optimũ genus castrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ sine uulnere, nã ubi iam induruit, melius bimus, q̃ anniculus castratur, idq; facere uel autumno Luna decrescente præcipit, uitulumq; ad machinã deligare. Deinde prius q̃ ferrum admoueas, duabus angustis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehendere testium neruos, quos græci κρεμαςῆρας ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus cõprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur, nam hoc modo nec eruptione sanguinis periclitatur iuuẽcus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate formaq; seruata maris, generandi uim deposuit, quam tamẽ ipsam non protinus amittit. Nam si patiaris eum à recenti curatione fœminam inire, constat ex eo posse generari, sed minime id permittendum, ne profluuio sanguinis intereat, uerũ uulnera eius sarmentitio cinere cum argẽti spuma linenda sunt, abstinẽdusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut æger cacuminibus arborum, & desecto uiridi pabulo oblectandus, ꝓhibẽdusq; multa potione. Placet etiã pice liquida, & cinere, cũ exiguo oleo ulcera ipsa post triduũ linire, quo et celerius cicatricẽ ducant, nec à muscis infestentur. Hactenus de bubus dixisse abunde est.

De Equis. Cap. XXVII.

QVIBVS cordi est educatio generis equini, maxime cõuenit ꝓuidere authorem industriũ, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria pñt alijs pecoribus adhiberi. Sũmã sedulitatẽ, et largam satietatẽ desyderat equinum pecus, qđ ipsum tripartito diuidit. Est.n. generosa materies, q̃ circo, sacrisq; certaminibus equos p̃bet, est mularis, q̃ pretio fœtus sui cõparatur generoso, est et uulgaris, q̃ mediocres fœminas, maresq; ꝓgenerat. Vt quæq; est p̃stãtior, ita ubere campo pascit. Gregibus aũt spatiosa, et palustria, necnõ montana pascua eligenda sunt, rigua, nec unq̃ siccanea, uacua'ue magis, q̃ stirpibus impedita, frequẽter mollibus potius q̃ ꝓceris herbis abundantia. Vulgaribus eqs passim maribus, ac fœminis pasci permittitur, nec admissuræ certa tpa seruãtur. Generosis circa uernũ æquinoctiũ mares iungentur, ut codẽ tpe, quo

conceperint, iam lætis, & herbidis campis post anni messem par uo cũ labore fœtum educent, nã mense duodecimo partum edũt. Maxime itaq; curandũ est prædicto tpe anni, ut tam fœminis, ꝙ̃ admissarijs desyderantibus, coeundi fiat ptãs, qm̃ id præcipue armentum si ꝓhibeas, libidinis extimulatur furijs, unde ẽt uene no inditum est nomẽ ἱππομανές, quod equinæ cupidini similem mortalibus amorẽ accendat. Nec dubium, qn aliquot regiõibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, ut ẽt si marẽ nõ habeant assidua, & nimia cupiditate figurantes sibi ipsæ uenerẽ (cohor talium more auiũ) uento cõcipiant. Quæ.n. poeta licẽtius dicit.

Scilicet ante omnes furor est insignis æquarum.
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ,
Illas ducit amor trans gargara, transq; sonantem
Ascanium, superant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit ossibus, illæ
Ore omnes uersæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantq; leues auras, & sæpe sine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; solis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut unde nigerrimus auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore cœlum.

Cum sit notissimum etiã in sacro monte Hispaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas sine coitu uentrẽ pertulisse, fœtũq; educasse, qui tamen inutilis est, quod triennio prius ꝙ̃ adolescat, morte absumitur, quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctium uernũ equæ desyderijs naturalibus angantur. Equos aũt pretiosos reliquo tpe anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant, aut si id facere prohibeant, cupidine sollicitati noxã cõtrahãt. Itaq; uel in lõginqua pascua marẽ placet ablegari, uel ad præsepia contineri, eoq; tpe, quo uocatur à fœminis, roborandus est largo cibo, & appropinquante uere ordeo, eruoq; saginãdus, ut ueneri supersit, ꝙ̃toq; fortior inierit, firmiora semina ꝓbeat futuræ stirpi. Quidam ẽt ꝓ̃cipiunt eodem ritu, quo mulos, admissariũ saginare, ut hac sagina hilaris plurimis fœminis sufficiat. Verũtamen nec minus; ꝙ̃ quindecim

nec rursus plures, q̃ uiginti, unus debet implere. Isq; admissura potest trimus adhiberi & usq; ad annos uiginti plerunq; idoneus esse. Quod si admissarius iners in uenerem est, odore perfricatur detersis spongia feminæ locis, & admota naribus equi. Rursus si equa marem non patitur, detrita scylla naturalia eius linũtur, quæ res accendit libidinem. Nonnunquam ignobilis quoque uulgaris elicit cupidinem coeundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obsequium, fœmina abducitur, & iam patientiori generosior equus imponitur. Inde maior prægnantibus adhibenda cura est, largoq; pascuo firmandæ. Quod si frigore hyemis herbæ defecerint, tecto contineantur, ac neq; opere, neq; cursu exerceantur, neq; frigori committant̃, nec in angusto, clauso'ue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incommoda fœtum abigunt. Quod tamen si aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permista, dataq; p cornu. Sin autem prospere cessit, minime manu contingendus pullus erit, nam læditur etiam leuissimo contactu, tantum cura adhibebitur, ut et amplo, & calido loco cum matre uersetur, ne aut frigus adhuc ĩfirmo noceat, aut mater in angustijs eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq; ne stercore ungulas adurat. Mox cum firmior fuerit, in eadem pascua, in q bus mater est, dimittendus, ne desyderio partus sui laboret equa. Nam id præcipue genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Vulgari fœminæ solẽne est omnibus ãnis parere, generosam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admissarij, & quis pullus generetur. Cap. XXVIII.

MAREM putant minorem trimo non esse idoneum admissuræ, posse uero usq; ad uigesimum annum progenerare, fœminam bimam recte concipere, ut post tertium annum enixa fœtũ educet, eamq; post decimum non esse utilem, quod ex annosa matre tarda sit, atque iners proles. Quæ siue ut fœmina, siue ut masculus concipiatur, nostri arbitrij fore Democritus affirmat, qui præcipit, ut cum progenerari marem uelimus, sinistrum testiculum admissarij lineo funiculo, alio'ue quolibet obligemus, cũ fœminam, dextrum, idemq; in omnibus penè pecudibus faciendum censet.

De indole,

De indole, & forma equi. Cap. XXIX.

CVM uero natus est pullus, confestim licet indolem æstimare, si hilaris, si intrepidus, si neq; conspectu, nouæq; rei auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lasciuia, & alacritate, interdũ & cursu certans æquales exuperat, si fossam sine cunctatione trãsilit, pontem, flumenq; transcendit. Hæc erunt honesti animi documenta. Corporis uero forma cõstabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, lataq;, nec longa, densa iuba, et per dextram partem profusa, lato, & musculorum toris numeroso pectore, grandibus armis, & rectis, lateribus inflexis, spina duplici, uentre substricto, testibus paribus, & exiguis, latis lumbis, & subsidentibus, cauda lõga, & setosa, crispaq;, mollibus, atq; altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoq;, neq; introrsus spectanti, rotundis clunibus, fœminibus torosis, ac numerosis, duris ungulis & altis, & concauis, rotundisq;, quibus coronæ mediocres suppositæ sunt, sic uniuersum corpus compositum, ut sit grande, sublime erectum, ab aspectu quoq; agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur, qui sunt ex placido, & ex concitato mitissimi, nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, et ad certamina laborum patientissimi, equus bimus ad usum domesticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur, nam dum bimus et sex mensium est, medij dentes supiores, & inferiores cadunt, cũ quartum agit annum, ijs, qui canini appellãtur, deiectis, alios affert, intra sextum deinde annum, molares superiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit, nec postea quot annorum sit, manifesto comprehendi potest. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animum, & mores, corpusq;, & ætatẽ pertinent, dixisse satis habeo, nunc sequitur curam recte, & minus ualentium demonstrare.

De cura, & medicina equorum. Cap. XXX.

SI SANIS est macies, celerius torrefacto tritico, q̃ ordeo reficitur, sed & uini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo furfuribus, dum cõsuescat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum q̃ hominum defricanda sunt, ac sæpe plus ꝓdest pressa manu subegisse terga, q̃ si largissime cibos præbeas. Multum autẽ refert robur corporis, ac pedum seruare, quod utrunq; custodiemus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq; fuerit, ut stabulẽtur sicco loco, ne humore madescant ungulæ, quod facile euitabimus, si aut stabula roboreis axibus cõstrata aut diligenter subinde emundata fuerit humus & paleæ superiectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt lassitudine, & æstu, nonnunquam & frigore, & cum suo tẽpore urinam non fecerint, uel si sudant, & à concitatione confestim biberint, uel si cum diu steterint, subito ad cursum extimulata sunt.
Lassitudini quies remedio ẽ, ita ut in fauces oleũ, uel adeps uino mista infundatur. Frigori fomenta adhibent̃, caputq; spina, & tepenti adipe uel uino liniunt̃. Si urinam non facit, eadem ferè remedia sunt, nam oleum immistum uino super ilia, & renes infunditur, & si hoc parum proficit, melle decocto, & sale collyriũ tenue indit̃ foramini, quò meat urina, uel musca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyrium inseritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibent̃, si urina genitalia deusserit. Capitis dolorem indicant lachrymæ, quæ profluunt, auresq; flaccidæ, & ceruix cũ capite aggrauata, et in terrã submissa. Tum rescindit̃ uena, quæ sub oculo est, & os calda fouetur, ciboq; abstinet̃ primo die. In postero aũt potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum, uel molle stramentum substernitur, crepusculoq; aqua iterum datur, parumq; ordei cum uiciæ libris ijs, ut perexigua portione cibi ad iusta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ sunt, eademq; medicina tumentibus adhibenda est. Si armos læserit, aut sanguinem demiserit, medio ferè in utroq; crure uenæ soluant̃, & thuris polline cũ eo, qui profluit, sanguine immisto, armi linantur, & ne plus iusto exinaniatur, stercus ipsius iumenti fluentibus uenis ad motũ fascijs obliget̃. Postero quoq; die ex ijsdem sanguis detrahat̃, eodemq; modo curetur, ordeoq; abstineat̃ exiguo fœno dato. Post triduum deinde usq; in diem

sextum porri succus instar trium cyathoꝝ mistus cum olei hemi-na faucibus per cornu infundat. Post sextum diem lente ingredi cogatur, & cumambulauerit, in piscinam demitti cum conueniet, ita ut natet, sic paulatim firmioribus cibis adiutus ad insta perducetur. At si bilis molesta iumento est, uenter intumescit, nec emittit uentos. Manus uncta inserit aluo, & obsessi naturales exitus adaperiunt, exemptoq; stercore posita cunila bubula, & herba pedicularis cum sale trita, & decocta melli miscentur, atq; ita facta collyria subijciuntur, quæ uentrem mouent, bilemq; oēm deducunt. Quidā myrrhæ tritæ quadrantem cū hemina uini faucibus infundunt, & anum liquida pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluum, alij recenti muria. Solent ēt uermes quasi lumbrici nocere intestinis, quoꝝ signa sunt, si iumenta cum dolore crebro uolutant, si admouent caput utero, si caudā sæpius iactant. Pñs medicina est ita, ut supra scriptū est, inserere manum, et fimum eximere, deinde aluum marina aqua, uel muria dura lauare, postea radicem capparis tritā cū sextario aceti faucibus infundere, nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tussim. Cap. XXXI.

OMNI autem imbecillo pecori alte substernendum est, quo mollius cubet. Recens tussis celeriter sanatur, pinsita lente, & à ualuulis separata, minuteq; mollita. Quæ cum ita facta sunt, sextarius aquæ calidæ in eandem mensuram lentis miscet, & faucibus infundit, similisq; medicina triduo adhibet, ac uiridibus herbis, cacuminibusq; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus aūt tussis discutitur porri succo trium cyathoꝝ cum olei hemina faucibus infuso, ijsdemq;, ut supra monuimus, cibis præbitis. Impetigines, & quicquid scabies occupat aceto, et alumine defricantur. Nonnunquam, si hæc ꝑmanent, paribus ponderibus ꝑmistis nitro, & scisso alumine, cū aceto linuntur. Papulæ feruentissimo sole usq; eo strigile raduntur, quoad eliciat sanguis, tum ex æquo miscentur radices agrestis herbæ, sulfurq;, et pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & scabiem. Cap. XXXII.

INTERTRIGO bis ī die subluit aqua calida. Mox decocto, ac trito sale cū adipe defricat, dū saniei uis emanat. Scabies

mortifera huic quadrupedi est, nisi celeriter succurritur. Quæ, si leuis est, inter initia candenti sub sole, uel cædria, uel oleo lentisci linitur, uel urticæ semine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod i lancibus salitus thynnus remittit. Præcipue tñ huic noxæ salutaris est adeps marini uituli. Sed si iam inueterauerit, uehementioribus opus est remedijs. Propter quod bitumen, & sulfur, & ueratrum picı liquidæ, axungiæq; ueteri commısta pari pondere incoquuntur, atq; ea compositione curant, ita ut prius scabies ferro erasa, perluatur urina. Sæpe etiam scalpello usq; ad uiuum resecare, & amputare scabiem profuit, atq; ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, q̃ expurgant, & replent uulnera æque. Quæ cũ expleta sunt, ut celerius cicatricem, & pilũ ducant, maxime proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muscas, & oculorum dolores. Cap. XXXIII.

MVSCAS quoq; uulnera infestantes summouebimus pice, et oleo, uel unguine mistis, & in fusis, cætera erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna saliua, & sale defricatæ extenuantur, uel cum fusili sale trita sepiæ testa, uel semine agrestis pastinacæ pinsito, & per linteum super oculos expresso. Omnisq; dolor oculorum inunctione succi plantaginis, cum melle attico, uel si id non est, utiq; thymino celeriter leuatur. Nonnunquam etiam per nares profluuium sanguinis periculum attulit. Idq; repressum est infuso naribus uiridis coriandri succo.

Ad fastidia ciboꝝ, & labẽ pestiferam remedia. Ca. XXXIIII.

INTERDVM & fastidio ciborum languescit pecus. Eius remedium est genus seminis, quod git appellat. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini sextario, atq; ita faucibus infunduntur. Et nausea discutitur, etiam si caput alij tritum cum uini hemina sæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, q̃ frigido ferramento reseratur, et expressa, postea linamentis curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos dies equæ subita macie, & deinde morte corripiantur. Quod cum accidit, quaternos sextarios gari singulis per nares infundere utile est, si minoris formæ sunt, nam si maioris etiam congios. Ea res omnem pituitam per nares elicit, & pecudem expurgat.

De equarum rabie. Cap. XXXV.

RARA quidem, sed & hæc est equarum nota rabies, ut cum in aqua imaginem suam uiderint, amore inani capiant. Et per hūc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius uesaniæ signa sunt, cū per pascua ueluti extimulatæ concursant, subinde ut circūspicientes requirere, ac desyderare aliquid uideantur. Mentis error discutitur, si deducas ad aquam. Tum demū speculatæ deformitatem suam pristinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerso equarum genere satis dicta sunt. Illa proprie præcipienda sunt ijs, quibus mularum greges curæ est submittere.

De Mulis. Cap. XXXVI.

IN EDVCANDO genere mularum antiquissimū est diligēter exquirere, atq; explorare parentem futuræ prolis fœminā, & marem, quorū si alter non est idoneus, labat ēt quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quousq; amplissimæ, atq; pulcherrimæ formæ sit, membris fortibus patientissimā laboris eligere, ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat, ac perferat, & ad fœtum non solum corporis bona, sed & ingenij conferat. Nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina, tum ēt concepta diutius in partum adolescunt, ut quæ peracto anno mense tertiodecimo uix eduntur, natisq; inhæret plus socordiæ paternæ, q̃ uigoris materni. Verūtamen ut equæ dictos in usus minore cura reperiunt, ita maior est labor eligendi maris, quoniam sæpe iudicium probantis frustretur experimentum. Multi admissarij specie tenus mirabilissimam sobolem forma, uel sexu progenerant. Nam siue parui corporis fœminas fingant, siue etiam speciosi, plures mares, q̃ fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidam cōtempti ab aspectu, pretiosissimorum seminum feraces sunt. Nōnunq̃ aliqui generositatem suam natis exhibēt, sed hebetes uoluptate, rarissime solicitantur ad uenerem. Huiuscemodi mari sensim magistri subadmouere debent generis eiusdem fœminam, quoniam similia similibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum uas etiam superiectu eblanditus est, uelut incensus, & obcæcatus cupidine, subtracta, quam petierat, fastiditæ imponatur equæ.

Ad temperandam sæuitiam admissarij in libidinem furentis. Cap. XXXVII.

EST & alterum genus admissarij furentis in libidinem, quod nisi astu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & sæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, & cum admittitur, ceruicibus, dorsisq; fœminarũ imprimit morsus. Quod ne faciat, paulisper ad molam uinctus amoris sæuitiam labore temperat, & sic ueneri modestior admittitur. Nec tñ aliter admittendus est etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq; excitari, uegetioremq; factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui semina ipsa principijs agilioribus figurent̃. Mula autẽ non solum ex equa, & asino, sed ex asina, & equo, item q; onagro, & equa generat̃. Quidam uero non dissimulandi auctores, ut Marcus Varro, & ante eũ Dionysius, ac Mago prodiderunt, mularum fœtus regionibus Africæ adeo non prodigiosos haberi, ut tam familiares sint incolis partus earum, q̃ sint nobis equarum. Neq; tamen ullum est in hoc pecore, aut animo, aut forma præstantius, q̃ quod seminabit asinus, quãquã possit huic aliquatenus comparari, qđ progenerat onager, nisi & indomitum, & seruitio contumax syluestri more, strigosum, patris pferret habitum. Itaq; eiusmodi admissarius nepotibus magis, q̃ filijs utilior est. Nam ubi asina, & onagro natus admittit̃ equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modestiam, fortitudinem, celeritatemq; auitã refert. Qui ex equo, & asina concepti generantur, quãuis à patre nomen traxerint, quod hinni uocantur, matri per omnia magis similes sunt. Itaq; cõmodissimum est asinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut dixi) species experimento est speciosior. Verũtamen ab aspectu non aliter probari debet, q̃ ut sit amplissimi corporis, ceruice ualida, robustis, ac latis costis, pectore musculoso, & uasto, fœminibus lacertosis, cruribus compactis, coloris nigri, uel maculosi, nam murinus cum sit in asino uulgaris, tum etiam non optime respondet in mula. Neq; nos uniuersa quadrupedis species decipiat, si qualem probamus, cõspicimus, nam quemadmodũ arietum, quæ sunt in linguis, & palatis maculæ, plerũq; in uelleribus agnorũ deprehendũtur, ita si discolo/

res pilos asinus in palpebris, aut auribus gerit, sobolem quoque frequenter facit diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentissime in admissario exploratus est, sæpe tamen dominum decipit. Nã interdum etiam citra prædicta signa dissimiles sui mulas fingit, quod accidere non aliter reor, q̃ ut auitus color primordij seminis mistu reddatur nepotibus. Igitur qualem descripsi asellum, cum est à partu statim genitus, oportet matri statim subtrahi, & ignoranti equæ subijci. Ea optime tenebris fallitur. Nam obscuro loco partu eius amoto, prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus insueuit equa, semper postea destinanti præbet ubera. Sic nutritus admissarius equas diligere cõdiscit. Interdum etiam, quãuis materno lacte sit educatus, potest à tenero conuersatus equis, familiariter earum consuetudinem appetere. Sed non oportet minorem, q̃ trimum admitti. Atq; id ipsum si concedatur, uere fieri conueniet, cum & desecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquam ẽt saliuãdus erit. Nec tñ teneræ fœminæ committetur, nam nisi prius ea marem cognouit, adsilientem admissarium calcibus proturbat, et iniuria depulsum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener, & uulgaris asellus admouetur, qui solicitet obsequia fœminæ, neq; is tamen inire sinitur. Sed, si iam est equa ueneris patiens, confestim abacto uiliore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos usus extructus (machinam uocant rustici) qui duos parietes aduerso cliuulo inædificatos habet, & angusto interuallo sic inter se distantes, ne fœmina conluctari, aut admissario ascendenti auertere se possit. Aditus est ex utraq; parte, sed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capistrata imo cliuo constituit equa, ut & prona melius ineuntis semina recipiat, & facilem sui tergoris ascensum ab editiori parte minori quadrupedi p̃beat, quæ cum ex asino conceptum edidit, partum sequẽti anno uacua nutrit. Id enim utilius est, q̃ quod quidam faciunt, ut & fœtam nihilo minus admisso equo impleant. Annicula mula recte à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis pascitur, ut ungulas duret, sitq; postmodum longis itineribus habilis, nam clitellis aptior mulus, illa quidem agilior. Sed uterq; sexus & uiã recte graditur, & terram commode proscindit, nisi pretium quadrupedis rationem rustici oneret, aut campus graui gleba robora boum deposcat.

De medicinis eorum. Cap. XXXVIII.

MEDICINAS huius pecoris plerunq; iam in aliis generibus edocui, propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia subscripsi. Febrienti mulæ cruda brassica datur. Suspiriosæ sanguis detrahitur, & cum sextario uini, atq; olei thuris semũcia, marrubij succus instar heminæ mistus infunditur. Suffraginosæ, ordeacea farina imponitur, mox suppuratio ferro reclusa linamentis curatur, uel gari optimi sextarius cum libra olei per narem sinistram demittitur. Admiscetúrq; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor separatis uitellis. Fœmina secari, & interdum inuri solent. Sanguis demissus in pedes, ita ut in equis emittitur. Vel si est herba, quam ueratrum uocant rustici, pro pabulo cedit. Est ὑοσκύαμος, cuius semen detritum, & cum uino datum prædicto uitio medetᷣ. Macies & lãgor submouetur sæpius data potione, quæ recipit semũciam triti sulfuris, ouumq; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiscentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tussi, doloriq; uentris eadem ista æque medentur. Ad maciem nulla res tantum quantum medica potest. Ea herba uiridis, nec tarde tamen arida fœni uice saginat iumenta. Verum modice danda, ne nimio sanguine strãguletᷣ pecus. Lassæ et æstuanti mulæ, adeps in fauces demittitur, merumq; in os suffunditᷣ. Cætera exequemur i mulis, sicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarumq; continent.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De Asello. Cap. I.

DE MINORE *pecore dicturus P. Siluine, principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgarisq; asellus, cuius pleriq; rusticarũ rerum authores in emendis, tuendisq; iumentis præcipuam rõnem uolunt eẽ, nec iniuria. Nam ẽt eo rure, quod pascuo caret, contineri potest, exiguo & qualicunq; pabulo cõtentus. Quippe uel folijs, spinisq;, uel pertiais salignis alitur, uel obiecto fasce sarmentorũ. Paleis uero, quibus penè oẽs regiones abundant, ẽt gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiam fortissime sustinet, plagarũ, & penuriæ tolerantissimus, propter q̃ tardius deficit, q̃ ullum aliud armentũ. Nã laboris, & famis maxime patiens, raro morbis afficiť. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & necessaria opa supra portionem respondent, tũ et facilem terrã qualis in Bætica, totaq; Libye sit, lenibus aratris proscindat, & non nimio pondere uehicula trahat. Sæpe ẽt, ut celeberrimus poeta memorat, Tardi costas agitator aselli.*

Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens
Incussum, aut atræ massam picis urbe reportat.

Iam uero molarum, & conficiendi frumenti penè solennis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime necessariũ desyderat asellum, qui, ut dixi, pleraq; utensilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorso commode potest. Qualis autẽ species eius uel cura probatissima sit, superiore libro, cum de pretioso præciperetur, satis dictum est.

De Ouibus emendis, tuendisq;. Cap. II.

POST *maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio est, quæ prima sit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nã id præcipue nos cõtra frigoris uiolentiam protegit, corporibusq; nostris liberaliora præbet uelamina. Tum ẽt casei, lactisq; abundantia non solum agrestes saturat, sed ẽt elegantium mensas, incũdis et*

numerosis dapibus exornat. Quibusdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq; plurimi γαλακτοπόται dicuntur. igitur id pecus, quis mollissimũ sit, ut ait prudentissime Celsus, ualetudinis tutissimæ est, minimeq; pestilentia laborat. Verũtamen eligendum est ad naturam loci, quod semper obseruari non solum in hoc, sed etiã in tota ruris disciplina Virgilius præcipit, cum ait.

Nec uero terræ ferre omnes omnia possunt.

Pinguis & campestris situs proceras oues tolerat, gracilis & collinus quadratas, syluestris & montosus exiguas, pratis planisq; noualibus tectum pecus cõmodissime pascitur. Idq; non solũ generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij milesias, calabras, appulasq; nostri existimabant, earumq; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretiosiores habentur, earumq; præcipuæ altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiã est utilissimus, quod ex eo plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus, quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos uocant ἐρυθρούς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit usus exprimere, nam cum in municipium gaditanũ ex uicino Africæ miri coloris syluestres ac feri arietes, sicut aliæ bestiæ munerarijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atq; illustris agricola quosdã mercatus in agros transtulit, & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ primum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderunt, q deinde & ipsi tarentinis ouibus impositi, tenuioris uelleris arietes p generauerunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam molliciem, paternum & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq; speciem, quæ fuerit in bestijs, p nepotum gradus mitigata feritate, redijsse. Ad propositum reuertar. Ergo duo genera sunt ouilli pecoris, molle, & hirsutum, sed in utroq; uel emendo plura communia, quædam tamen sunt propria generosi, quæ obseruari conueniat. Communia in emendis gregibus ferè illa, si candor lanæ maxime placet, nunquam candidissimos mares legeris, quoniam ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythræo, uel pullo nunquam generatur albus.

De arietibus eligendis. Cap.III.

ITAQVE non solum ea ratio est probandi arietis, si uellere candido uestitur, sed etiam si palatum, atq; lingua concolor lanæ est. Nã cum hæ corporis partes nigræ, aut maculosæ sunt, pulla uel etiam uaria nascitur proles, idq; inter cætera eximie talibus numeris significauit. idem qui supra,

Illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuscet uellera pullis
Nascentum.

Vna, eademq; ratio est in erythræis, & nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars eẽ debet discolor lanæ, multoq; minus ipsa uniuersitas tergoris maculis uariet. Ideo nisi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat, quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ plerunq; natis inhærent. Habitus aũt maxime probatur, cum est altus, atq; procerus, uentre promisso, atq; lanato, cauda longissima, densiq; uelleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus, nõ quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. Intorta potius q̃ surrecta, et patula cornua. Quibusdam tñ regionibus, ubi cœli status uuidus, uentosusq; est, capros, et arietes optauerimus uel amplissimis cornibus q̄d ea porrecta, altaq; maximã partẽ capitis à tempestate defendant. Itaq; si plerunq; est atrocior hyems, hoc genus eligemus, si clementior, mutilum probabimus marem, qñ est illud incõmodum in cornuto, quod cum sentiat se uelut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit, et fit in fœminas quoq; procacior. Nam riualem (q̃uis solus admissuræ nõ sufficiat) uiolentissime ꝑsequitur, nec ab alio tempestiuum patit̃ iniri gregem, nisi cũ est fatigatus libidine. Mutilus autẽ, cum se tanq̃ exarmatũ intelligat, nec ad rixam prõptus est, & in uenere mitior. Itaq; capri uel arietis petulci sæuitiam, pastores hac astutia repellunt, mensuræ pedalis robustã tabulam cõfigunt aculeis, & aduersam fronti cornibus religant. Ea res ferũ prohibet à rixa, cũ stimulatũ suo ictu ipsum se sauciat. Epicharmus aũt syracusanus, qui pecudũ medicinas diligentissime cõscripsit, affirmat pugnacem arietẽ mitigari terebra secundũ auriculas foratis cornibus, qua curuant̃ in flexu. Eius quadrupedis ætas ad ꝓgeneran

dum optima est trima, nec tñ inhabilis usq; in annos octo. Fœminina post bimatum maritari debet, iuuenisq; habetur quinquennis. Fatiscit post ãnum septimum. Igit ut dixi, mercaberis oues intonsas, uariam, & canam comam improbabis, quod sit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem sterilẽ repudiabis. Eliges bimam uasti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec asperi, lanosi, & ampli uteri, nam uitandus est glaber, & exiguus, atq; hæc ferè cõmunia sunt, in comparandis ouibus. Illa ẽt tuendis humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, q̃ in latitudinem porrecta, ut simul hyeme calida sint, nec angustiæ fœtus oblidant. Ea poni debent contra medium diem, nanq; id pecus, quãuis ex omnibus animalibus uestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est, nec minus æstiui uaporis. Itaque cohors clausa sublimi macerie præponi uestibulo debet, ut sit in eã tutus exitus æstiuãdi. Deturq; opera, nequis humor subsistat, ut semper quam aridissimis filicibus, uel culmis stabula constrata sint, quo purius, & mollius incubent fœtæ. Sint quala mundissima, nequa eaꝝ ualetudo, quæ præcipue custodienda est, infestet uligine. Omni autem pecudi larga ꝓbenda sunt alimenta, nam uel exiguus numerus, cum pabulo satiat, plus domino reddit, q̃ maximus grex, si senserit penuriam. Sequeris autem noualia non solũ herbida, sed quæ plerunq; uidua sunt spinis utamurq; sæpius auctoritate diuini carminis.

Si tibi lanitium curæ est, primum aspera sylua,
Lappæq;, tribuliq; absint.

Quoniã ea res, ut ait idẽ, scabras oues reddit, cum tonsis illotus adhæsit sudor, et hirsuti secuerunt corpora uepres. Tum ẽt quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concrescit, tãto magis obnoxia est rubis, qbus uelut hamis inuncata à pascentiũ tergoribus auellit. Molle uero pecus ẽt uelamen, quo protegit, amittit, atq; id non paruo sumptu reparat. Inter auctores ferè cõstat primũ esse admissuræ tps uernum parilibus si sit ouis matura, sin uero fœta circa Iuliũ mensem. Prius tñ haud dubie ꝓbabilius, ut messem uindemia, fructum deinde uineaticũ fœtura pecoris excipiat, et totius autũni pabulo satiatus agnus ante mœstiã frigoꝝ atq; hyemis ieiuniũ, confirmet. Nã melior est autumnalis uerno, sicut ait uerissime Celsus, quia magis ad rem ꝑtinet, ut ante æstiuum q̃ hybernum solstitium cõualescat, solusq;

ex omnibus animalibus bruma commode nascitur. At si res exigit, ut plurimi mares progenerandi sint, Aristoteles uir callidissimus rerum naturæ præcipit admissuræ tempore obseruare siccis diebus halitus septentrionales, ut contra uentum gregem pascamus, & eum spectans admittatur pecus. At si fœminæ generandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admissarij dexter, uel etiam sinister uinculo testiculus obligetur, in magnis gregibus operosum est. Post fœturam deinde longinquæ regiōis pascua petiturus opilio, ferè omnē sobolem pastioni reseruet suburbanæ. Villicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ sunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo sumptu deuehuntur, & ijs summotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Summitti tamen etiam in uicinia urbis quandoq; oportebit, nā uernaculum pecus peregrino longe est utilius, nec committi debet, ut totus grex effœtus senectute dominum destituat, cū præsertim boni pastoris uel prima cura sit annis omnibus in demortuarum uitiosarumq; ouium locum totidem uel etiam plura capita substituere, qm̄ sæpe frigorum atq; hyemis sæuitia, pastorē decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumni ratus adhuc esse tolerabiles, non summouerat. Quo magis etiam propter hos casus, nisi ualidissima, q̄ non cōprehendatur hyeme, noua q; progenie repleatur numerus. Quod qui faciet seruare debebit, ne minori quadrimæ, ne'ue ei, quæ excessit annos octo, ꝓlem submittat. Neutra enim ætas ad educandum est idonea, tū etiam quod ex uetere materia nascitur, plerunq; congeneratum parentis senium refert, nam uel sterile, uel imbecillum est. Partus uero incipientis pecoris non secus, q̄ obstetricum more custodiri debet. Neq; enim aliter hoc animal, q̄ muliebris sexus enititur, sæpiusq; etiam quanto est omnis rationis ignarum, laborat in partu. Quare ueterinariæ medicinæ prudens esse debet pecoris magister, ut si res exigat, uel integrum conceptum, cum trāsuersus hæret locis genitalibus, extrahat, uel ferro diuisum citra matris perniciem partum educat, quod græci uocant ἐμβρυουλκός. Agnus autem, cum est editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os pressis humectare papillis, ut condiscat maternum trahere alimentum. Sed prius q̄ hoc fiat, exiguum emulgendum est, quod pastores colostram uo

cunt. Ea nisi aliquatenus emittitur, nocet agno, q biduo quo natus est, cum matre clauditur, ut & ea partum suum foueat, & illematrem agnoscere condiscat. Mox deinde quandiu non lasciuit, obscuro, & calido septo custodiatur. Postea luxuriantem uirgea cũ cõparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione macescat. Cauendumq; est, ut tenerior separet à ualidioribus, quia robustus angit imbecillum, satisq; est mane prius q̃ grex procedat in pascua, Deinde etiam crepusculo redeũtibus saturis ouibus admiscere agnos, qui cum firmi esse cœperint, pascendi sunt intra stabulum cythiso, uel medica, tum etiam furfuribus, aut si permittit annona, farina ordei, uel erui. Deinde, ubi cõualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ cõtiguis matres admouendæ sunt, & à septo emittendi agni, ut cõdiscãt foris pasci. De genere pabuli, ut & ante diximus, & nunc eorũ, quæ omissa sunt, meminerimus, iucundissimas herbas esse, q̃ aratro proscissis aruis nascuntur, deinde quæ pratis uligine carentibus, palustres syluestresq; minime idoneas haberi. Nec tamẽ ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu continuo, nisi pecudũ fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum cum è pastu redierint oues, lambũt, atq; eo sapore cupidinem bibendi, pascendiq; concipiunt. At cõtra penuriæ hyemis succurritur obiectis intra tectũ per præsepia cibis. Aluntur autem commodissime repositis ulmeis, uel ex fraxino frõdibus, uel autumnali fœno, quod cordum uocatur. Nam id mollius, & ob hoc iucundius est, q̃ maturum. Cythiso quoq; & satiua uicia pulcherrime pascuntur, necessariæ tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ, nam per se ordeũ, uel fresa cum suis ualuulis faba, uel cicercula sumptuosior est, q̃ ut suburbanis regionibus exiguo pretio possit præberi, sed si uilitas pmittit, haud dubie sunt optima. De tpibus aũt pascẽdi, & ad aquã ducendi per æstatem non aliter sentio, q̃ ut prodidit Maro.

Luciferi primo cum sydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna pducamus, medioq; die, ut idem, ad uallem,

Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendit ramos, aut sicubi nigrum
Illicibus crebris sacra nemus accubat umbra.

Rursus deinde iam mitigato uapore cōpellantur ad aquam, ēt per æstatem id faciendum, & iterum ad pascua producendum.

Solis ad occasum, cum frigidus aera uesper
Temperat, & saltus reficit iam rosida luna.

Sed obseruandum est sydus æstatis per emersum caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, et in eā partem progrediatur, post meridiem in orientem. Siquidē plurimum refert, ut pascentium capita sint obuersa soli, qui plerūq; nocet animalibus oriente prædicto sydere. Hyeme, & uere matutinis tēporibus intra septa contineātur, dū dies aruis gelicidia detrahat. Nam pruinosa ijs diebus herba pecudi grauedinem creat, uentremq; pluit, quare ēt frigidis, humidisq; tpibus āni semel tm̄ ei potestas aquæ facienda est. Tum qui sequitur gregē circūspectus, ac uigilans (id quod omnibus, & omnium quadrupedum custodibus præcipitur) magna clementia moderatur, idemq; duci propior q̄ domino, & in cogendis, recipiendisq; ouibus adclamatione, ac baculo minetur, nec unquam telum emittat in eas, neq; ab his longius recedat, nec aut recubet, aut cōsidat, nam nisi procedit, stare debet, quoniam grex qdem custodis officium, sublimē, celsissimamq; oculorum ueluti speculam, desyderat, ut neq; tardiores, & grauidas, dum cunctātur, neq; agiles, & fœtas, dum procurrunt, separari à cæteris sinat, ne fur, aut bestia hallucinantem pastorem decipiat, sed hæc communia ferè sunt in omni pecore ouillo. Nunc, quæ sunt generosi propria dicemus.

De ouibus tectis. Cap. IIII.

GRAECVM pecus, quod pleriq; tarentinum uocant, nisi cum domini præsentia est, uix expedit haberi, siquidē & curam, & cibum maiorem desyderat, nam cum sit uniuersum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinū est mollissimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multoq; minus auaritiam nec æstus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerūq; domi alit̄, & est auidissimū cibi, cui si detrahitur fraude uillici, clades, seqtur gregē. Singula capita per hyemem recte pascuntur ad præsepia tribus ordei, uel fresæ cum suis

ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor sextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut siccam, uel uiridē medicam, cytisum'ue, tum etiam cordi fœni septena pondo, aut leguminū paleas adfatim. Minimus agnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi potest, nam & qui summoueri debent, paucissimos post dies q̃ editi sunt, immaturi ferè mactantur, orbæq; natis suis matres alienæ soboli præbent ubera. Quippe singuli agni binis nutricibus summittuntur, nec quicquā subtrahi summissis expedit, quo saturior lactis agnus celeriter confirmet, & parta nutrici consociata minus laboret in educatione fœtus sui. Quam ob causam diligenti cura seruandum est, ut & suis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni subrumentur.
Plures autem in eiusmodi gregibus, q̃ in hirtis masculos enutrire oportet. Nam prius q̃ fœminas inire possint mares castrati, cū bimatum expleuerint, enecantur, & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, q̃ alia uellera mercātibus traduntur. Liberis autem campis, & omni surculo, ruboq; uacantibus ouem græcam pascere meminerimus, ne, ut supra dixi, & lana carpatur, & tegumen. Nec tamen ea minus sedulam curam foris, quia non quotidie procedit in pascua, sed maiorē domesticam postulat, nam sæpius detergenda, & refrigeranda ē, sæpius eius lana diducenda, uinoq;, & oleo insuccanda, nonnūquam etiam tota est eluenda, si diei permittit apricitas, idq; ter anno fieri sat est. Stabula uero frequenter euerrenda, & purganda, humorq; omnis urinæ deuerrendus est, qui commodissime siccatur perforatis tabulis, quibus ouilia consternuntur, ut grex supercubet, nec tantū cœno, aut stercore, sed exitiosis quoq; serpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Disce & odoratam stabulis incendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu.
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit,
Aut tecto assuetus coluber. Quare, ut idem iubet.
Cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemq; minas, & sibila, colla tumentem
Deijce. Vel ne istud cum periculo facere necesse sit, muliebres capillos, aut ceruina sæpius ure cornua, quorum odor maxime non patitur stabulis prædictam pestem consistere. Tonsuræ

certum

certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest, quoniam nec ubiq; tarde, nec celeriter æstas ingruit, & est modus optimus cõsyderare tempestates, quibus ouis, neq; frigus, si lanam detraxeris, neq; æstum, si non dum detonderis, sentiat. Verum ea quandocunq; detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine. Succus excocti lupini, ueterisq; uini fex, & amurca pari mensura miscẽtur, eoq; liquamine tonsa ouis imbuitur, atq; ubi per triduũ delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die si est uicinia maris, ad litus deducta mersatur, si minus est, cœlestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata, paulum decoquitur, eaq; grex perluitur. Hoc modo curatum pecus toto anno scabrum fieri nõ posse Celsus affirmat. Nec dubium est, quin etiam ob eam rem lana quoq; mollior, atq; prolixior renascatur.

Medicinæ pecoris ouilli. Cap. V.

ET QVONIAM recensuimus cultum, curamq; recte ualentium, nunc quemadmodũ uitijs, aut morbo laborantibus subueniendum sit, præcipiemus, quãquam pars hæc exordij penè tota iam exhausta sit, cum de medicina maioris pecoris priore libro disputaremus, quia cum sit ferè eadem corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, paucæ, paruæq; morborum, & remediorũ differentiæ possunt inueniri, quæ tamen quantulæcũq; sint, non obmittentur à nobis. Si ægrotat uniuersum pecus, ut et ante præcepimus, & nunc (quod remur eẽ maxime salutare) iterum adseueramus in hoc casu, quod est remedium præsentissimũ pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus statum cœli, curemusq;, si ex calore, & æstu concepta pestis inuasit, ut opaca rura, si inuasit frigore, ut eligãtur aprica. Sed modicæ, ac sine festinatione persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamen in totum pigre, ac segniter agere. Nam quemadmodum fessas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quasi torpentes excitare, nec pati ueterno cõsenescere, atq; extingui. Cum deinde grex ad locũ fuerit perductus in lacinias colonis distribuatᷣ, nã particulatim facilius q̃ uniuersus conualescit, siue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetᷣ paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ

ſuperiore exordio perçenſuimus, obſeruare debemus, ſi uniuerſæ laborabũt, illa, ſi ſingulæ. Oues frequentius, q̃ ullum aliud aĩal infeſtantur ſcabie, quæ ferè naſcitur, ſicut noſter memorat poeta.

Cum frigidus imber
Altius ad uiuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu.

Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis nõ adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari, uel flumine nõ abluas, ſi tonſum gregẽ patiaris ſylueſtribus rubis, ac ſpinis sauciari, ſi ſtabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut aſini ſteterũt. Præcipue tñ exiguitas cibi maciẽ, macies autẽ ſcabiem facit. Hæc ubi cœpit irrepere, ſic intelligitur, uitioſum locum pecudes, aut morſu ſcalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori adfricant, parietibus'ue detergent, quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam ſubeſt aſpera cutis, & uelut quædam prurigo. Cui primo quoq; tempore occurrendum eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipue oues contagione uexent̃. Sunt aũt complura medicamina, quæ icirco enumerabimus, non q̃a cunctis uti neceſſe ſit, ſed q̃m nonnullis regionibus quædã reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedio ſit. Facit aũt cõmode primum ea compoſitio, quã paulo ante demõſtrauimus, ſi ad fecem, et amurcam, ſuccumq; decocti lupini miſceas portione æqua detritũ albũ elleborum. Poteſt ẽt ſcabriciem tollere ſuccus uiridis cicutæ, quæ uerno tpe, cum iam caulem nec adhuc ſemina facit, deciſa contundit̃, atq; expreſſus humor eius fictili uaſe recondit̃, duabus urnis liquoris, admiſto ſalis torridi ſemodio. Quod ubi factũ eſt, oblitum uas in ſterqlinio defodit̃, ac toto anno fimi uapore concoctũ, mox promit̃, tepefactumq; medicamentum linit̃ ſcabræ parti, quæ prius aſpera teſta, uel pumice defricta redulceratur. Eidem remedio eſt amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina teſtis cãdentibus inuſta. Quidam tamen hanc ipſam ſubiectis ignibus quinta parte minuunt, admiſcentq; pari menſura ſuccum uiridis cicutæ. Deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti ſalis ſingulos ſextarios infundunt. Facit etiam ſulfuris triti, & picis liq̃dæ modus æqualis igne lento coactus. Sed georgicum carmẽ affirmat, nullam eſſe præſtantiorem medicinam.

Quam ſiquis ferro potuit reſcindere ſummum

Vlceris os, alitur uitium, uiuitq; tegendo.
Itaq; reserandum est, & ulcera medicamentis curandũ. Subijcit deinde æque prudẽter febricitãtibus ouibus, de talo uel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere, nã plurimum id quidem
Profuit incensos æstus auertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine uenam.
Nos ẽt sub oculis & de auribus sanguinem detrahimus. Claui quoq; dupliciter infestant ouem, siue cũ subluuies, atq; ĩtertrigo in ipso discrimine ungulæ nascit, seu cum idem locus tuberculũ habet, cuius media ferè parte canino similis extat pilus, eiq; subest uermiculus. Subluuies & intertrigo picæ per se liquida, uel alumine & sulfure, atq; aceto mistis rite eruentur, uel tenero punico malo, prius q̃ grana faciat, cũ alumine pinsito, supfusoq; aceto, uel æris ærugine infriata, uel combusta galla cum austero uino leuigata, & superposita. Tuberculum, cui subest uermiculus, ferro quamcautissime circũsecari oportet, ne, dum amputatur, ẽt quod infra est animal uulneremus. Id enim cum sauciat, uenenatam saniem mittit, qua resperfum uulnus ita insanabile facit, ut totus pes amputandus sit, cũ tuberculum diligenter circũcideris, candens seuum uulneri per ardentem tedã instillato. Ouem pulmonariã similiter ut suem curari cõuenit, inserta per auriculam, quã ueterinarij consiliginem uocant. De ea iã diximus, cũ maioris pecoris medicinã tradidimus. Sed is morbus æstate plerũq; concipit, si defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda est. Celso placet, si est in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis sustinere possit, uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ triũ heminaꝵ instar per sinistram narẽ corniculo infundere, atq; axũgiæ sextãtem faucibus inserere. Est ẽt insanabilis sacer ignis, quã pusulam uocant pastores, ea nisi cõpescit intra primam pecudẽ, quæ tali malo correpta est, uniuersum gregem cõtagione prosternit, sic quidem quod nec medicamentoꝵ, nec ferri remedia patit. Nam penè ad oẽm tactum excandescit. Sola tamen ea fomenta nõ aspernatur lactis caprini, quod infusum tantum ualet, ut & blandiatur igneam sæuitiã, differens magis occidionem gregis, quã phibens. Sed ægyptiæ gentis auctor memorabilis Dolus Mendesius, cuius cõmenta, quæ appellant græce ὑπομνήματα sub nomine Democriti falsò produnt, censet propter hãc sæpius, ac diligẽter.

ouium terga perspicere, ut si forte sit in aliqua tale uitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit pusulosa, resupinam obruamus, patiamurq; super obrutam meiere totum gregẽ, quod eo facto, morbus propulsetur. Bilis æstiuo tẽpore non minima pernicies potiõe depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipsa remedio est etiam pecori arcuato. At si molesta pituita est, cunelæ bubulæ, uel nepetæ syluestris surculi lana inuoluti naribus inserunt᷑ uersanturq;, donec sternuat ouis. Fracta pecudum nõ aliter, q̃ hominum crura sanãtur, inuoluta lanis oleo, atq; uino insuccatis, & mox circũdatis ferulis conligata. Est etiam grauis pernicies herbæ sanguinariæ, quam si pasta est ouis, toto uentre distẽditur, contrahiturq;, & spumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter sanguinem mitti oportet sub cauda in ea parte, quæ proxima est clunibus, nec minus in labro superiore uena soluenda est. Suspiriose laborantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutandæq; regiones, qđ in omnibus morbis, ac pestibus fieri debere cẽsemus. Agnis quoq; succurrendum est uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis, qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; separatim mulgendæ sunt oues, & cœlestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atq; ea potio febricitantibus danda. Multi lacte caprino ijsdem medẽtur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiam mentigo, quam pastores ostiginem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit si per imprudentiam pastoris emissi agni, uel etiam hœdi rosidas herbas depauerint, quod minime committi oportet. Sed cum id factum est, uelut ignis sacer, os, atque labra fœdis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus, & sal æquis ponderibus contrita, nam ea mistura palatum, atq; linguam totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe suillo perlinuntur. Quibusdam placet æruginis tertiam partem, duabus ueteris axungiæ portionibus commiscere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupressi trita miscent aquæ, & ita perluunt ulcera, atque palatum. Castrationis autem ratio iam tradita est, neq; enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede seruatur.

De caprino pecore. Cap. VI.

ET QVONIAM de ouiarico satis dictũ est, ad caprinũ pecus nunc reuertar. Id aũt genus dumeta potius, q̃ campestrem situm desyderat, asperisq; ẽt locis, ac syuestribus optime pascatur. Nã nec rubos auersatur, nec uepribus offendit, & arbusculis, frutetisq; maxime gaudet. Ea sũt arbutus, atq; alaternus, cythisusq; agrestis, nec minus ilignei, querneiq; frutices, qui in altitudinem nõ prosiliunt. Caper, cui sub maxillis binæ uerruculæ collo dependẽt, optimus habet, amplissimi corporis, cruribus crassis, plena et breui ceruice, flaccidis et ꝑgrauãtibus auribus, exiguo capite, nigro dẽsoq;, & nitido, atq; lõgissimo pilo. Nã & ipse tondetur. Vsum in castrorum, ac miseris uelamina nautis.

Est autem mensium septem satis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem stupro superuenit, & ideo celeriter, & ante sex annos cõsenescit, quod immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhaustus est. Itaq; quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipue probatur simillima hirco, quem descripsimus, si etiam est uberis maximi, & lactis abundantissimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto cœli statu, nam procelloso, atq; imbrifero cornuta semper, nam & omni regione maritos gregum mutilos esse oportebit, quoniam cornuti ferè perniciosi sunt propter petulantiam. Sed numerum generis huius maiorem, q̃ centum capitum sub uno clauso nõ expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commode stabulentur. Atq; ubi capræ primum comparantur, melius est unum gregem totum, q̃ ex pluribus particulatim mercari, ut nec in pastiõe separatim laciniæ diducantur, et in caprili maiore concordia quietæ consistant. Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipue fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit, nec tamen ea sola creant abortus, sed etiam glans cum citra satietatem data est. Itaq; nisi põt affatim præberi, non est gregi permittenda. Tempus admissuræ per autumnum ferè ante mensem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cum primum syluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipsum uero caprile uel naturali saxo, uel manu constratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil substernitur. Diligensq; pastor quotidie stabulum conuerrit, nec patitur stercus, aut humorem consistere, lutumue fieri, quæ cuncta sunt capris inimica. Parit autem, si est generosa proles,

frequenter duos, nõnunquam trigeminos. Pessima est fœtura cũ matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem modo, quo agni educãtur, nisi quod magis hœdorũ lasciuia compescenda, & arctius cohibenda est. Tum super lactis abundantiam samera, uel cythisus, aut edera præbenda, uel ẽt cacumina lentisci, aliæq; tenues frondes obijciendæ sunt. Sed ex geminis singula capita, quæ uidentur esse robustiora, in supplementum gregis reseruantur, cætera mercantibus tradunt. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraq; ætas partum edit) submitti hœdum non oportet. Neq; enim educare, nisi trima debet. Sed anniculæ confestim depellenda soboles, bimæ tãdiu admittenda, dum possit esse uendibilis. Nec ultra octo annos matres seruandæ sunt, quod assiduo partu fatigatæ steriles existant. Magister autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, alacer, atq; audax esse debet, & qui per rupes, per solitudines, per uepres facile uadat, & non ut alterius generis pastores sequatur, sed plerunque ut antecedat gregem. Quare eum esse maxime strenuum opus est. Capellæ, dum dumeta pascunt, capris cedunt, subinde quæ cedit compesci debet, ne procurrat, sed placide, ac lente pabulet, ut & largi sit uberis, & non strigosissimi corporis.

De medicina caprarum. Cap. VII.

ALIA nanq; genera pecorum, cum pestilentia uexantur, prius morbo, & langoribus macescunt, solæ capellæ quãuis opimæ, atque hilares subito concidunt, uelut aliqua ruina gregatim prosternantur. Id accidere maxime solet ubertate pabuli. Quamobrem statim cum unam, uel alteram pestis perculit, omnibus sanguis detrahẽdus. Nec tota die pascendæ, sed medijs quatuor horis intra septa claudendæ. Sin alius langor infestat, pabulo medicantur arundinis, & albæ spinæ radicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiscemus aquam pluuialem, solamq; potandam pecori præbemus. Quod si ea res in ægritudinẽ non depellit, uendenda sunt pecora, uel si neque id contingere potest, ferro necanda, sallendaq;. Mox interposito spatio conueniet alium gregem reparare, nec tamen ante, q̃ pestilens tempus anni, siue id fuit hyemis uertatur æstate, siue autumni, uere mutetur. Cum uero singulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ

etiam ouibus, adhibebimus. Nam cum distendetur aqua cutis, quod uitium græci uocant ὑδρώπα, sub armo pellis leuiter incisa perniciosum transmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebunt, aut secundæ non responderint, defruti sextarius, uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ouillo pecore prædictum est, caprino medebimur.

Casei faciendi ratio. Cap. VIII.

CASEI quoq; faciendi non erit omittenda cura utiq; longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porrò si tenui liquore conficitur, quam celerrime uendendus est, dum adhuc uiridis succũ retinet, si pingui, & opimo, longiorem patit̃ custodiam, sed lacte fieri debet synæro, & quàm recentissimo, nam requietum, uel mistum celeriter acorem concipit. Id plerunq; cogi agni, aut hœdi coagulo, quãuis possit & agrestis cardui flore conduci, et seminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, qđ emittit arbor, si eius uirentem saucies corticem. Verũ optimus caseus est, qui exiguum medicaminis habet. Minimum aũt coagulum recipit sinũ lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, qn ficũ ramulis glaciatus caseus iucũdissime sapiat. Sed mulctra, cũ est repleta lacte, non sine tepore aliquo debet esse, nec tñ admouenda est flammis, ut quibusdam placet, sed haud procul igne cõstituenda, & confestim cum concreuit, liquor in fiscellas, aut in calathos, uel formas tranferendus est. Nam maxime refert primo quoq; tempore serum percolari, & à concreta materia separari. Quam ob causam rustici nec patiuntur quidem sua spõte pigro humore defluere, sed cũ paulo solidior caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimatur serũ. Deinde ut formis, aut calathis exemptus est, opaco, ac frigido loco, ne possit uitiari, q̃uis mundissimis tabulis componitur, & aspergitur tritis salibus, ut exudet acidum liquorẽ. Atq; ubi duratus est, uehementius p̃mitur, ut conspissetur. Et rursus torrido sale contingitur, rursusq; ponderibus condensat̃. Hoc cum per dies nouẽ factum est, aqua dulci eluit̃, & sub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caseus cõtingat, et ut modice siccetur. Deinde quo

tenerior permaneat, clauso neq; uentis obnoxio loco stipatur per complura tabulata. Sic neq; fistulosus, neq; salsus, neq; aridus prouenit. Quorum uitiorum primum solet accidere, si parũ pressus, secundum, si nimio sale imbutus, tertium, si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiam trans maria permitti. Nam is, qui recens intra paucos dies absumi debet, leuiore cura cõficit̃, quippe fiscellis exemptus in salem, muriamq; demittitur, & mox in sole paulum siccatur. Nonnulli ante q̃ pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox sup eas emulgent, nec separant, nisi cum transmiserint in formas coactam materiam. Ipsos quidam uirides conterunt nucleos, & lacti permiscent, atque ita congelant. Sunt qui thymum cõtritum, cribroq; colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunque uelis saporis efficere possis, adiecto quod elegeris, condimento. Illa uero notissima est ratio faciundi casei, quem dicimus manu pressum, nanq; is paulum gelatus in mulctra dum est tepefactus, rescinditur, & feruente aqua perfusus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Est etiam non ingrati saporis muria perduratus, atq; ita malini ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De Suibus, & eorum medicinis. Cap. IX.

IN OMNI genere quadrupedũ species maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri similior est progenies, q̃ matri. Quare etiam in suillo pecore probandi sunt totius quidem corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, q̃ qui longi, aut rotundi sunt, uentre promisso, clunibus uastis, nec perinde cruribus, aut ungulis proceris, amplæ, & glandulosæ ceruicis, rostris breuibus, & resupinis. Maximeq; quod ad rem pertinet, quam salacissimos oportet esse mares, q & ab annicula ætate commode progenerant, dum quadrimatum agant, possunt tamen ẽt semestres implere fœminam. Scrofæ probãtur longissimi status, & ut sint reliquis membris similes descriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinosa est, quamdurissimæ, densæq;, & nigræ setæ grex eligendus est. Si temperata, atque aprica, glabrum pecus, uel etiam pristinale album potest pasci. Fœmina sus habetur ad partus edendos idonea ferè usque in annos septem, quæ quanto fœcundior est celerius senescit. Annicula non improbe concipit,

sed iniri debet mense Februario. Quatuor quoq; mensibus fœta, quinto parere, cum iam herbæ solidiores sunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cum desierint uberibus ali, stipula pascãtur, cæterisq; leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit lõginquis regionibus, ubi nihil nisi submittere expedit. Nam suburbanis lactens porcus ære mutandus est. Sic enim mater non educando, labori subtrahitur, celeriusq; iterum conceptum partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cum primum ineunt semestres, aut cum sæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi castrantur, ut possint pinguescere. Fœminis quoque uuluæ ferro exulcerant̃, & cicatricibus claudunt̃, ne sint genitales. Quod facile non intelligo, quæ ratio cõpellat, nisi penuria cibi, nã ubi est ubertas pabuli, submittere prolem semper expedit. Omnẽ porrò situm ruris pecus hoc usurpat, nam & montibus, & campis cõmode pascitur, melius tamen palustribus agris, q̃ sitientibus. Nemora sunt conuenientissima, quæ uestiuntur quercu, subere, fago, cerris, ilicibus, oleastris, tamaricibus, corylis, pomiferisq; syluestribus, ut sunt albæ spinæ, græcæ siliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atq; achrades pyri. Hæc enim diuersis temporibus mitescunt, ac penè toto ãno gregem saturant. At ubi penuria est arborum, terrenum pabulum consectabimur, & sicco limosum præferemus, ut paludem rimentur, effodiantq; lumbricos, atq; in luto uolutentur, quod est huic pecori gratissimum, quin etiam ut aquis abuti possint, nanq; & id fecisse maxime per æstatem profuit, & dulces eruisse radiculas aquatilis syluæ, tanquam scyrpi, iunciq;, & degeneris arũdinis, quam uulgus cannam uocat. Nam quidem cultus ager opimas reddit sues, cum est graminosus, & pluribus generibus pomorum consitus, ut per anni diuersa tempora, mala, pruna, pyrum, multiformes nuces, ac ficum præbeat, nec tamen propter hæc parcet̃ horreis, nam sæpe de manu dandum est, cum foris deficit pabulum, propter quod plurima glans uel cisternis in aquam, uel fumo tabulatis recondenda est. Fabæ quoq;, & similium leguminum, cum uilitas permittit, facienda est potestas, et utique uere, dum adhuc lactant. Viridia pabula suibus plerũq; nocent, itaq; mane priusquam procedant in pascua, conditiuis cibis sustinendæ sunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq; uitio pecus emacietur, nec ut cæteri greges uniuersi claudi debẽt, sed per porticus

baræ faciēdæ sunt, quibus aut à partu, aut etiam prægnantes includantur, nam præcipue sues cateruatim, atq; inconditæ, cum sint pariter inclusæ, super alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus baræ construendæ sunt in altitudinem pedum quatuor, ne sus transilire septa queat, nam contegi non debet, ut à superiore parte custos numerum porcorum recenseat, & siquem decumbens mater oppresserit, cubanti subtrahat. Sit autem uigilans, impiger, industrius, nauus omnium, quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse debet, ut uniuscuiusq; partum consyderet. Semper obseruet enitentem claudatq;, ut in bara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq;, & quales sint nati, & curet maxime nequis sub nutrice aliena educetur, nam facillime porci, si euaserint baram, miscent se, & scrofa cum decubuit, æque alieno, ac suo prebet ubera. Itaq; porculatoris maximum officium est, ut unamquanq; cum sua prole claudat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniem, pice liquida eandem notam scrofæ, & porcis imponat, & siue per litteras, siue per alias formas unumquenq; fœtum cum matre distinguat, nam in maiore numero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria custodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operosum, commodissimum est baras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem consurgat, quantum possit nutrix euadere, lactens autem supergredi non possit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisque matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem scrofarum maioris esse numeri, sed quia celerrime fatiscit, quæ plures educat. Atq; eæ, quibus partus summittitur, cocto sunt ordeo sustinendæ, ne ad maciem summam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligēs autem porculator frequenter suile conuerrat, & sæpius baras, nam quamuis prædictum animal in pabulationem spurce uersetur, mundissimum tamē cubile desyderat. Hic fere cultus est suilli pecoris recte ualentis.

De medicina suum. Cap. X.

SEQVITVR ut dicamus, quæ sit cura uitiosi. Febricitantium signa sunt, cum obstipæ sues transuersa capita ferunt, ac per

pascua subito cum paululum procurrerunt, consistunt, & uertigine correptæ concidunt. Earum notanda sunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduersa parte de auricula sanguinem mittamus. Item sub cauda duobus digitis à clunibus intermissis uenam feriamus, quæ est in eo loco satis ampla, eamq; sarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro rescindi, detractoq; sanguine colligari saligneo libro, uel ēt ulmeo. Quod cum fecerimus uno, aut altero die sub tecto pecudem cōtinebimus, & aquā modicæ calidā quantā uolent, farinæq; ordeaceæ singulos sextarios præbebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cū profluxerit, sale trito cum farina triticea cōfricari totum os cōueniet. Quidam præsentius putant esse remedium, cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt. Deinde fissas taleas ferularū lineo funiculo religant, & ita collo suspendunt, ut strumæ ferulis cōtingantur. Nauseātibus quoq; salutaris habetur eburnea scobis sale fricto, & fabæ minutæ fresæ cōmisto, ieiunisq; prius q̃ in pascua prodeant obiecta. Solet etiam uniuersum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumq; in pascua medio campo procumbat, & quodam ueterno pressum somnos æstiuo sub sole captet. Quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atq; uno die abstinetur potione, & pabulo. Postridie radix anguinei cucumeris trita, & commista cum aqua datur sitientibus, quam cum pecudes biberunt, nausea correptæ uomitant, atq; expurgantur, omniq; bile depulsa cicercula, uel faba, dura muria conspersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per æstatem sitis sit infesta, tum suillo maxime est inimica, quare non ut capellam, uel ouem, sic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus, sed si fieri potest, iuxta flumen, aut stagnum per ortum caniculæ detineri, quia cum sit æstuosissimum, non est contentum potione aquæ, nisi obesam illuuiem, atq; distentā pabulis aluum demerserit, ac refrigerauerit, nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoso lacu uolutari. Quod si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit, puteis extracta, & large canalibus immissa præbenda sunt pocula, quibus nisi affatim satientur pulmonariæ fiunt. Isq; morbus optime sanatur auriculis inserta consiligine, de qua radicula diligenter, ac sæpius iam locuti sumus. Solet etiā uitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cū

ficcitas magna prouenit, & , ut Buccolicon loquitur poema,
Strata iacent paſſim ſua quæq; ſub arbore poma.
Nam pecus inſatiabile eſt. Sues enim, dū dulcedinem pabuli conſectantur, ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, et ruſco, repleāturq; aqua, & deinde ſitientibus admoueātur. Quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcit.

De caſtratione ſuum. Cap. XI.

CASTRATIONIS aūt in hoc pecore duo tēpora ſeruātur, ueris, & autumni, & eius adminiſtrandæ duplex ratio. Prima illa, quam iam tradidimus, cū duobus uulneribus impreſſis per unamquāq; plagam ſinguli exprimuntur teſticuli, altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, q̄ tamen non omittam. Cum uirilem partem unā ferro reſectam detraxeris, per impreſſum uulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cutem, quæ interuenit duobus mēbris genitalibus, reſcindito, atq; uncis digitis alterꝫ quoq; teſticulum educito, ſic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud aūt, quod pertinet ad religionem patrisfamilias, nō reticendum putaui. Sunt quædā ſcrofæ, quæ mādunt fœtus ſuos, quod cum fit, nō habetur prodigiū, nam ſues ex omnibus pecudibus impatientiſſime famis ſunt, ita ut aliquādo, ſi indigeant pabuli, nō tantum alienam (ſi liceat) ſobolē, ſed etiā ſuā cōſumant. De armentis, cæteriſq; pecudibus, et magiſtris, per quos quadrupedum greges humana ſolertia domi, foriſq; curantur, atq; obſeruantur (niſi fallor) ſatis accurate diſſerui.

De canibus. Cap. XII.

NVNC, ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar, quāquam canis falso dicitur mutus cuſtos. Nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione beſtiam, uel furem prædicat, q̄ iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri pōt uigilantior? qs deniq; ultor, aut uindex cōſtantior? Quare uel in primis hoc aīal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillā, et fructus, familiamq;, & pecora cuſtodit. Eius aūt parandi, tuendiq; triplex ratio eſt, nāq; unum genus aduerſus hominū inſidias eligitur, & id uillā, quæq; iuncta ſunt uillæ cuſtodit, at alterum ꝑ

pellendis iniurijs hominum, ac ferarum, & id obseruat domi stabulum, foris pecora pascentia. Tertium uenandi gratia comparatur, idq; nō solum nihil agricolam iuuat, sed & auocat, desidēq; ab opere suo reddit. De uillatico igitur, & pastorali dicendum est, nam uenaticus nihil pertinet ad nostram professionem. Villæ custos eligēdus est amplissimi corporis, uasti latratus, canoriq;, ut prius auditu maleficum, deinde etiam conspectu terreat, & tamen nōnunquam, ne uisus quidem horribili fremitu suo fuget insidiātem. Sit autem coloris unius, isq; magis eligatur albus in pastorali, niger in uillatico, nam uarius in neutro est laudabilis, pastor album probat, quoniam est feræ dissimilis, magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, uel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore conspicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominū maleficijs opponitur, siue luce clara fur aduenerit, terribilior niger cōspicitur, siue nocte, ne conspicitur quidem propter umbræ similitudinem, quāobrem tectus tenebris canis tutiorem accessum habeat ad insidiātē. Probatur quadratus potius, q̄ longus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo uillosóq; pectore, latis armis, cruribus crassis & hirtis, cauda breui, uestigiorum articulis & unguibus amplissimis, qui græce δρακάς appellantur. Hic erit uillatici canis status præcipue laudandus. Mores autem neq; mitissimi, neq; rursus truces, atq; crudeles, quod illi furem quoq; adulantur, hi etiā domesticos inuadunt. Satis est seueros esse, nec blandos, ut nōnunquā etiam conseruos iratius intueantur, semper excandescant in exteros. Maxime autem debent in custodia uigilaces conspici, nec erronei, sed assidui, & circunspecti magis, q̄ temerarij. Nam illi nisi quod certum compererunt, non indicant, hi uano strepitu, & falsa suspicione concitantur. Hæc icirco memorāda credidi, quia non natura tantum, sed etiam disciplina mores facit, ut cū emendi potestas fuerit, eiusmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus institutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces sint. Plus enim comminus, & in gradu, quam eminus, & in spatioso cursu facere debent, nam semper circa septa, & intra ædificium consistere, immo ne longius quidē recedere debent, satisq; pulchre funguntur offi-

cio, si & aduenientem sagaciter adoriuntur, & latratu conterrent, nec patiuntur propius accedere, uel si constantius appropinquantem uiolenter inuadunt. Primum est enim non adtentari, secundum est lacessitum fortiter, & perseueranter uindicari. Atq; hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus. Pecuarius canis neq; tam strigosus, aut pernix debet esse, q̃ qui damas, ceruosq;, & uelocissima sectatur animalia, nec tam obesus, aut grauis, q̃ uillæ, horreiq; custos, sed & robustus nihilo minus, & aliquatenus promptus, ac strenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad cursum comparatur, cum & lupi repellere insidias, et raptorem ferũ consequi fugientem, prædamq; excutere, atq; auferre debeat. Quare status eius longior, productiorq; ad hos casus magis habilis est, q̃ breuis, aut etiam quadratus, quoniam (ut dixi) nonnunquam necessitas exigit celeritate bestiam consectandam. Cæteri artus similes membris uillatici canis æque probantur. Cibaria ferè eadem sunt utriq; generi præbenda. Nam si tam laxa rura sunt, ut sustineant pecorũ greges, omnes sine discrimine canes ordeacea farina, cum sero cõmode pascit. Sin autem surculo consitus ager sine pascuo est, farreo, uel triticeo pane satiandi sunt, admisto tamen liquore coctæ fabæ, sed tepido, nã feruẽs rabiẽ creat. Huic quadrupedi neq; fœminæ neq; mari, nisi post annum permittenda uenus est, quæ si teneris conceditur, carpit & corpus & uires, animosq; degenerat. Primus effœtæ partus amouendus est, quoniam tiruncula nec recte nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuueniliter usq; in annos decem progenerant. Post id tempus ineundis fœminis non uidentur habiles, quoniam seniorum pigra soboles existit. Fœminæ cõcipiunt usq; in annos nouem, nec sunt utiles post decimum. Catulos sex mensibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet nisi ad matrem lusus, ac lasciuiæ causa, postea & cathenis per diem continendi, & noctibus soluẽdi, nec unquam eos, quoꝝ generosam uolumus indolem cõseruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniam semper & lac & spiritus maternus, longe magis ingenij atq; incremẽta corporis auget. Quod si effœta lacte deficit, caprinum maxime cõueniet præberi catulis, dum fiant mensium quatuor. Nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisq; uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, q̃ quæ duabus syllabis

enuntientur, ſicuti græcum eſt σκύλαξ, latinum ferox, græcum λάκων latinum celer, uel fœmina, ut ſunt græca σπουδή. ἀλκὴ ῥώμη, latina, lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas poſt diem quadrageſimũ, q̃ ſint editi, ſic caſtrare conueniet, neruus eſt, q per articulos ſpinæ prorepit, uſq; ad ultimam partem caudæ. Is mordicus comprehenſus, et aliquatenus eductus abrumpit, quo facto neq; in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, et (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur, letifer morbus, huic generi.

De morbis, & medicinis canum. Cap. XIII.

FERE autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant, quod ne fiat amaris nucibus cõtritis liniendæ ſunt. Quod ſi ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctã picem liquidam ſuillæ adipi miſtam uulneribus ſtillari conueniet. Hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt, nã manu non ſunt uellendi, ne ut ante prædixeram, faciant ulcera. Pulicosæ cani remedia ſunt. Sume cyminum tritum pari pondere, cũ ueratro, aquaq; miſtum, et inlitum, ſeu cucumeris anguinei ſuccũ, uel ſi hæc non ſunt, uetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cythiſi, & ſeſami tantundem conterito, & cũ pice liquida permiſceto, uitioſamq; partem linito. Quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens. Eadẽ peſtis, ſi fuerit uehemẽtior, cedrino liquore aboletur, reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus, curanda ſunt. Hactenus de minore pecore, mox de uillaticis paſtionibus, quæ continent uolucrum, piſciumq;, & ſylueſtrium quadrupedum curam, ſequenti uolumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De uillaticis paſtionibus. Cap. I.

QVAE FERE *conſumabant publi Siluine ruris exercendi, colendiq; ſcientiam, quæq; pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptẽ memorauimus libris.* Hic nunc ſequentis *numeri titulum poſſidebit, nec quia proximam propriamq; ruſtici curam deſyderent ea, quæ dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeant adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, q̃ urbanis proſint, quippe uillaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ non minimam colono ſtipem conferunt, cum & auium ſtercore macerrimis uineis, & omni ſurculo, atq; aruo medeantur, & eiſdem familiarem focum, menſamq; pretioſis dapibus opulẽtent, poſtremo uenditorum animalium pretio uillæ reditum augent, quare de hoc quoq; genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam. In uilla eſt, quod appellant græci* ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, *atq; etiam cum datur littoris facultas* ἰχθυοτροφεῖα *ſedula cura exercentur. Ea ſunt omnia, ut latine potius loquamur, ſicut auium cohortaliũ ſtabula, nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, uel aquatilium animalium receptacula. Rurſus circa uillam ponuntur* μελισσῶνας καὶ χηνοτροφεῖα *quin etiam* λαγοτροφεῖα *ſtudioſe adminiſtrant, quæ nos ſimiliter appellamus apũ cubilia, apiaria, uel nantium uolucrum, quæ ſtagnis, piſcinisq; lætantur, auiaria, uel etiam pecudum ſylueſtrium, quæ nemoribus clauſis cuſtodiuntur, uiuaria.*

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. Cap. II.

PRIVS *igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcũtur, ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poſſidenda. Gallinarum uero plerunq; agricolæ cura ſolennis eſt. Earũ genera ſunt uel cohortaliũ, uel ruſticarum, uel africanarũ.*

Cohortalis

Cohortalis est auis, quæ uulgo per omnes ferè uillas conspicitur. Rustica, quæ non dissimilis uillaticæ per aucupem decipit. Eaq; plurima est in insula, quam nautæ in ligustico mari sitam producto nomine alitis, gallinariam uocitauerũt. Africana est, quã pleriq; numidicam dicunt, meleagridi similis, nisi quod rutilam galeam, & cristã capite gerit, quæ utraq; sunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ ꝓpriæ appellantur gallinæ, mares aũt galli, semimares, capi, qui hoc noïe uocantur, cum sint castrati, libidinis abolendæ causa, nec tamen id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candẽte calcaribus inustis, quæ cum ignea ui consumpta sunt, facta ulcera dum consanescant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis nõ spernendus est reditus, si adhibeatur educandi scientia, quã pleriq; græcorum, & præcipue celebrauere Deliaci. Sed & ij, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebant, præcipue tanagricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcidicũ, et medicũ, qđ ab imꝑito uulgo litera mutata melicum appellatur. Nobis nostrum uernaculum maxime placet omisso tamen illo studio græcorum, qui ferocissimum quenq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. Nos enim censemus instituere uectigal industrij patrisfamilias, nõ rixosarum auium lanistæ, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abstulit. Igitur cui placebit sequi nostra præcepta, consyderet oportet primum q̃ multas, & cuiusmodi parare debeat matrices. Deinde qualiter eas tueri & pascere, mox q̄bus anni temporibus earum partus excipere, tum demum ut incubent, & excludant efficere. Postremo ut commode pulli educẽtur operam dare. His enim curis, & ministerijs exercetur ratio cohortalis, quam græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus est, ducentorum capitum, quæ pastoris unius curã dispendant, dum tamen anus sedula, uel puer adhibeatur custos uagãtium, ne obsidijs hominum, aut insidiosorum animalium diripiantur. Mercari porrò nisi fœcundissimas aues nõ expedit. Eæ sint rubicundæ, uel fuscæ plumæ, nigrisq; pẽnis, ac si fieri poterit, oẽs huius, & ab hoc proximi coloris eligantur, sin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cum sint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facile reperiuntur, atq; etiam cõspicuæ, propter quod insignæ candoris ab accipitribus, & aquilis sæpius abripiũtur.

Sint ergo matrices pbi coloris, robusti corporis, quadratæ, pecto/rosæ, magnis capitibus, rectis, rutilisq; cristulis, albis auribus, & sub hac specie quamamplissimæ, nec paribus ungulis, generosissi/mæq; creduntur, quæ quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transuersa calcaria. Nam quæ hoc uirile gerit, insigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq; fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares nisi salacissimos habere nõ expedit, atq; in his quoq; sicut in fœminis, idem color, idemq; numerus unguium, status altior quæritur. Sublimes, sanguineæq;, nec obliquæ cristæ, rauidi, uel nigrantes oculi, breuia, & adunca rostra, maximæ, candidissimæq; aures, paleæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent, iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq; in humeros diffusæ, tum lata, et musculosa pectora, lacertos æquæ similes brachijs, alæ tum procerissimæ, caudæ duplici ordine singulis utrinq; pminẽtibus pinnis inflexæ, quinetiã uasta fœmina, & frequenter horrentibus plumis hirta, robusta crura, nec lõga, sed infestis uelut sudibus nocenter armata. Mores aũt q̃uis nõ ad pugnã, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maxime tñ generosi probãtur, ut sint elati, alacres, uigilaces, et ad sæpius canendum prompti, nec qui facile terreantur, nam interdum resistere debent, & protegere coniugalem gregem, quin attollentẽ minas serpentem, uel aliud noxium animal interficere. Talibus aũt maribus quinæ singulis fœminæ cõparantur. Nam Rhodij generis, aut medici pter grauitatem, neq; patres nimis salaces, nec fœcũdæ matres, quæ tñ ternæ singulis maritantur, & cum paucæ oua posuerunt, inertes ad incubandum, multoq; magis ad excludendum, raro fœtus suos educant. Itaq; quibus cordi est ea genera propter corporũ speciem possidere, cum exceperunt oua generosarũ, uulgaribus gallinis subijciunt, & ab his exclusi pulli nutriuntur. Tanagrici plerunq; rhodijs, & medicis amplitudine pares, non multum moribus à uernaculis distant, sicut & chalcidici. Omnium tamen horum generũ nothi sunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, nostrates ediderunt, nam & paternam speciem gerunt, et salacitatem fœcũditatemq; uernaculã retinent. Pumiles aues, nisi quem humilitas earum delectat, nec propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixosæ libidinis ma/

rem. Nā plerunq; cæteros infestat, & non patitur iniri fœminas, cum ipse pluribus sufficere non queat. Impedienda est itaq; procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, & per excisam partem galli pes inseritur, eaq; quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut ꝓposui, iam de tutela uniuersi generis præcipiam.

De gallinarijs constituendis. Cap. III.

GALLINARIA constitui debent parte uillæ, quæ hybernum spectat orientem. Iuncta sint ea furno, uel culinæ, ut ad auē perueniat fumus, qui est huic generi præcipue salutaris. Totius autem officinæ, idest ornithonis tres continuæ extruuntur cællæ, quarum, sicuti dixi, perpetua frons orienti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cællæ, quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinem, & quoquouersus pedes septem, in ea singuli dextro, leuoq; pariete aditus ad utranq; cællam iaciundi sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus aduersus. Huic autem focus applicetur tam lōgus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utrăq; cællam. Eæq; longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, q̄ media sublimitas. Diuidantur tabulatis, quæ supra se quaternos, & infra septenos liberos pedes habeāt, quoniam ipsa singulos occupant. Vtraq; tabulata gallinis seruire debent, & ea paruis ab oriente singulis illuminari fenestellis, quæ & ipsæ matutinum exitum præbeant auibus ad cohortem, nec minus uespertinum introitum. Sed curādum erit, ut semper noctibus claudantur, quo tutius aues maneant. Intra tabulata maiores fenestræ aperiantur, & eæ clatris muniantur, ne possint noxia irrepere animalia, sic tamen, ut illustria sint loca, quo cōmodius habitent. Auiariusq; subinde debet speculari aut incubantis, aut parturientis fœtus, nam etiam in ijs ipsis locis ita crassos parietes ædificare conuenit, ut excisa per ordinem gallinarū cubilia recipiāt, in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli. Hoc enim & salubrius, & elegantius est, q̄ illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos superimponāt. Siue aūt parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut q̄lis uimineis, ꝓponēda erunt uestibula, per q̄ matrices ad cubilia uel pariendi, uel incubandi cā perueniant. Neq; .n. debent ipsis nidis inuolare

ne dum adsiliunt, pedibus oua cõfringant. Aſcenſus deinde auibus ad tabulata per utranq; cellam datur iunctis parieti modicis aſſerculis, qui paulum formatis gradibus aſperant, ne ſint ad uolantibus lubrica. Sed ab coborte forinſecus prædictis feneſtellis ſcandulæ ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiẽ nocturnam. Maxime autem curabimus, ut & hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, & extrinſecus poliãtur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber acceſſum, & æque noxiæ prohibeãtur peſtes. Tabulatis inſiſtere dormientem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cũ pedibus uncis adhæſit, podagram creat. Ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum ſuperſilientem uolucrem nõ recipiat. Conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induntur, ita ut à tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtẽt. Hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio. Cæterum cohors ipſa, per quam uagant, non tam ſtercore, q̃ uligine careat, nã plurimum refert aquam non eſſe in ea niſi uno loco, quam bibant, eamq; mundiſſimam. Nam ſtercoroſa pituitam concitat. Puram tamen ſeruare nõ poſſis, niſi clauſam uaſis in hunc uſum fabricatis. Sunt autem, q aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles eſſe ligneos, aut fictiles compertum eſt. Hi ſuperpoſitis operculis clauduntur, & à lateribus ſuper mediam partem altitudinis p ſpatia palmaria modicis forãtur cauis, ita ut auium capita poſſint admittere. Nam niſi operculis muniantur, quantulũcunq; aquæ uel ciborum ineſt, pedibus euertitur. Sunt qui à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant, quod fieri nõ oportet. Nam ſuperſiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. Cap. IIII.

CIBARIA gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum, & uicia, nec minus cicercula, tum ẽt milium, aut panicũ. Sed hæc ubi uilitas annonæ permittit, ubi uero ea eſt carior, excreta tritici minuta cõmode dantur. Nã per ſe id frumentum, ẽt qbus locis uiliſſimum eſt, nõ utiliter præbet, quia obeſt auibus. Poteſt ẽt lolium decoctum obijci, nec minus furfures modicæ à farina excreti, qui ſi nihil habent farris, nõ ſunt idonei, nec tñ appetunt. Ieiunis cytbiſi folia, ſeminaq; maxime probantur, & ſunt huic

generi gratissima. Neq; est ulla regio, in qua non possit huius arbusculæ copia esse uel maxima. Vinacæa quãuis tolerabiliter pascant, dari non debent, nisi quibus temporibus anni auis fœtus non edit. Nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum planè post autumnum cœssant à fœtu, possunt hoc cibo sustineri. Attamen quæcunq; dabitur esca per cohortem uagantibus die incipiente, & iam in uesperum declinante bis diuidenda est, ut & mane non protinus à cubili latius euagentur, & ante crepusculum propter cibi spem temporius ad officinã redeant, possitq; numerus capitum sæpius recognosci, nã uolatile pecus facile pastoris custodiam decipit. Siccus etiã puluis, & cinis ubicunq; cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus est, ut sit, quo aues se perfundant. Nam his rebus plumam, pinnasq; emundant, si modo credimus Ephesio Heracleto, qui ait sues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina post primam emitti, et ante horam diei undecimam claudi debet, cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit. Nec tamen alius clausæ, nisi quod ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura. nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, cum uagis terni, uel bini præbeãtur. Habere etiam clausam oportet amplum uestibulum, quò prodeat, & ubi apricetur. Idq; sit retibus munitum, ne aquila, uel accipiter inuolet. Quas impensas, & curas nisi locis, quibus harum rerum uigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides pastoris, qui nisi eã domino seruat, nullus ornithonis quæstus uincet impẽsas. De tutela satis dictum est, nunc reliquum ordinem prosequemur.

De seruandis, & supponendis ouis. Cap. V.

CONFECTA bruma parere ferè id genus auium cõsueuit. Atq; earum, quæ sunt fœcundissimæ, locis tepidioribus, circa Calendas Ianuarias oua edere incipiunt, frigidis autẽ regionibus eodẽ mense post Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earũ elicienda est, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad satietatem ordeũ semicoctum, nã & maius facit ouorũ incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quasi condiendus est interiectis cytisi folijs, ac semine eiusdẽ, quæ utraq; maxime putãtur augere

fœcunditatem auium. Modus autem cibariorum sit, ut dixi, uagis binorum cyathorum ordei, aliquid tamē admiscendum erit cythisi, uel si id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ autem debebit esse custodi, cum parturient aues, ut habeāt quāmundissimis paleis constrata cubilia, eaq; subinde conuerrat, & alia stramenta quamrecentissima reponat, nam pulicibus, alijsq; similibus animalibus replentur, quæ secum affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Assiduus aūt debet esse custos, & speculari parientes, quod se facere gallinæ testantur crebris singultibus interiecta uoce acuta. Obseruare itaq;, dum edant oua, & confestim circūire oportebit cubilia, ut quæ nata sunt recolligantur, notēturq; quæ quoq; die sint edita, ut quamrecentissima supponantur glocientibus. Sic enim rustici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. Cætera uel reponantur, uel ære mutentur. Aptissima porrò sunt ad excludendum recentissima quæque. Possunt tñ etiam requieta supponi, dum ne uetustiora sint, q̄ dierum decem. Ferè aūt, cum primū partum consumauerint gallinæ, incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendum est, qm̄ quidem nouellæ magis edendis, q̄ excubandis ouis utiliores sunt. Inhibeturq; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam sæpius id fecerint, moresq; earum maxime pernosci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos cōmodius educant. At è cōtrario quædam & sua, & aliena oua cōminuunt, atq; consumunt, qđ facientem protinus submouere conueniet. Pulli autem duarum, aut trium auium exclusi, dum adhuc teneri sunt, ad unam, quæ sit melior nutrix, transferri debent, sed primo quoq; die, dū mater suos, & alienos propter similitudinem dignoscere nō potest. Verūtamen seruare oportet modum, neq; enim debet maior esse, q̄ triginta capitum. Negant enim hoc ampliorem gregem posse ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ subijciuntur, impar obseruatur, nec semper idem. Nam primo tempore, idest mense Ianuario quindecim, nec unquā plura subijci debēt, Martio XIX. nec his pauciora, unū & uiginti Aprili, tota deinde æstate usq; in Calend. Octobris totidem. Postea superuacua est huius rei cura, quod frigoribus exclusi pulli plerunque intereant. Pleriq; tamen etiā ab æstiuo solstitio non putant bonam pullationē, quod ab eo tempore etiam si facilem educationem habent, iustū tamen

non capiunt incrementum. Verum suburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis pretijs ueneunt, nec plerunq; intereunt, pbanda est æstiua educatio. Semper autem, cum supponũtur oua, cõsyderari debet, ut luna crescente à decima usq; ad quintãdecimã id fiat. Nam & ipsa suppositio per hos ferè dies est cõmodissima, & sic administrandum est, ut rursus cum excluduntur pulli, luna crescat, diebus quibus animantur oua, & in speciem uolucrũ conformantur. Ter septenis opus est gallinaceo generi. At pauonino, & anserino paulo amplius ter nouenis, quæ siquãdo fuerint supponẽda gallinis, prius eas incubare decẽ diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demũ sui generis quatuor oua, nec plura q̃ quinq; fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima, nã ex pusillis aues minutæ nascũtur. Cum deinde quis uolet quam plurimos mares excludi, longissima quæq;, & acutissima oua subijciet, & rursus cum fœminas, quamrotundissima. Supponẽdi autem consuetudo tradita est ab ijs, qui religiosius hæc administrant eiusmodi. Primum quã secretissima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur. Deinde ante q̃ consternant ea, diligenter emundant, paleasq;, quas substraturi sunt, sulfure, & bitumine, atq; ardente teda perlustrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam desiliẽtibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis subijciunt, q̃ cuncta remedia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq; semiformes interimũtur ante, q̃ toti partibus suis cõsumentur. Seruat autem qui subijcit, ne singula oua in cubili manu componat, sed totum ouorum numerum in alueolum ligneũ conferat, deinde uniuersum leniter in præparatum nidũ trãsfundat. Incubantibus aũt gallinis iuxta ponẽdus est cibus, ut saturæ studiosius nidis immorent, ne'ue longius euagatæ refrigerẽt oua, quæ q̃uis pedibus ipsæ conuertant, auiarius tñ, cum desilierint matres, circumire debet, ac manu uersare, ut æqualiter calore concepto facile animentur. Quin ẽt siqua unguibus læsa, uel fracta sunt, ut remoueat, idq; cũ fecerit, die undeuigesimo aĩaduertat, an pulli rostellis oua pcuderint, & auscultet, si pipiant. Nã sæpe ppter crassitudinem putaminũ erumpere nõ queunt. Itaq; hærẽtes pullos manu eximere oportebit, et mr̃i fouẽdos subijcere,

idq; non amplius triduo facere, nam post unum & uigesimum diem silentia oua carent animalibus, eaq; remouenda sunt, ne incubans inani spe diutius detineatur effœta. Pullos autē nō oportet singulos, ut quisq; natus sit, tollere, sed uno die in cubili sinere cum matre, & aqua, ciboq; abstinere, dum omnes excludant. Postero die, cum grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur. Cribro uiciario, uel ēt loliario, qui iam fuerit in usu, pulli superponantur, deinde pulegij surculis fumigentur, ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrime teneros interficit. Post hæc cauea cum matre claudendi sunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto, uel adoreo farre uino resperso modice alendi. Nam maxime cruditas uitanda est, et ob hoc tertia die cauea cum matre continendi sunt, priusq;, q̃ emittantur ad recentem cibum, singuli tentandi, neqd hesterni habeant in gutture, nam si uacua non est ingluuies, cruditatem significat, abstineriq; debent, dum cōcoquant. Longius autem non est permittendum teneris euagari, sed circa caueam continendi sunt, & farina ordeacea pascendi, dum corroborentur. Cauendumq; ne à serpentibus adflent, quarum odor tam pestilens est, ut interimat uniuersos. Id uitatur sæpius incenso cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo, quorum omnium ferè nidoribus prædicta pestis submouetur. Sed & curandū erit, ut tepide habeantur, nam nec calorem, nec frigus sustinent. Optimumq; est infra officinam clausos haberi cū matre, & post quadragesimum diem potestatem uagādi fieri. Sed primis quasi infantiæ diebus pertractandi sunt, plumulæq; sub cauda clunibus detrahendæ, ne stercore coinquinatæ durescant, & naturalia p̃cludant. Quod quamuis caueatur, sæpe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat. Itaq; pinna pertunditur, & iter digestis cibis præbetur. Sed et iam ualidioribus factis, atque ipsis matribus etiam uitanda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundissimis uasis, & quampurissimam præbebimus aquam, nec minus gallinaria semper fumigabimus, et emundata stercore liberabimus. Quod si tamen pestis peruaserit, sunt qui spicas allij tepido madefactas oleo faucibus inferant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, et tādiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauseam. Vua quoque, quam græci ἀγρίαν ςαφύλην uocant, cum cibo mista prodest. Vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc remedia medio-

criter laborantibus adhibentur, nam si pituita circunuenit oculos, & iam cibos auis respuit, ferro rescinduntur genæ, & coacta sub oculis sanies omnis exprimitur, atq; ita paulum triti salis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maxime nascitur cum frigore, & penuria cibi laborant aues. Item cum per æstatem consistens in cohortibus aqua potatur. Item cum ficus, aut uua immatura, nec ad satietatem permissa est, qbus scilicet cibis abstinendæ sunt aues, eosq; ut fastidiant efficit uua labrusca de uepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obijcitur esurientibus, eiusq; sapore offensæ aues, omnem aspernantur uuam. Similis ratio est etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici fastidium creat. Mox quoq; sicut in cæteris pecoribus eligenda quæq; optima, & deteriora uendenda. Seruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cũ fructus earũ cessat, numerus quoq; minuatur. Summouebimus autem ueteres, id est quæ trimatum excesserunt. Item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices sunt, & præcipue quæ oua uel sua, uel aliena consumunt. Nec minus, quæ uelut mares cantare, atq; etiam calcare cœperunt. Item serotini pulli, qui ab solstitio nati capere iustum incrementum non potuerunt. In masculis autem nõ eadem ratio seruabitur, sed tandiu custodiemus generosos, quãdiu fœminam implere potuerint. Nam rarior est in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cum parere desinent aues, id est ab Idibus Nouẽbris, pretiosiores cibi subtrahendi sunt, & uinacea prebenda, quæ satis commode pascunt adiectis interdum tritici excrementis.

De ouis. Cap. VI.

OVORVM quoq; longioris temporis custodia non aliena est huic curæ, quæ commode seruanť per hyemem, si paleis obruas, æstate si furfuribus. Quidam prius trito sale sex horis adoperiunt, deinde eluunt, atq; ita paleis, aut furfuribus obruunt, nõ nulli solida, multi etiam fresa faba coaggerant. Alij salibus integris adoperiũt. Alij muria tepefacta durant. Sed omnis sal quẽadmodum non patitur putrescere, ita minuit oua, nec sinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; nec in muriã quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conseruant.

De gallinis farciendis. Cap. VII.

PINGVEM quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non rustici sit officium, tamen quia non ægre contingit, præcipiẽdum putaui. Locus ad hanc rem desyderatur calidus maxime, & minimi luminis, in quo singulæ caueis angustioribus, uel sportis inclusæ pẽdeant aues, sed ita coarctatæ, ne uersari possint. Verum habeant ex utraq; parte foramina. Vnum, quo caput exeratur, alterum, quo cauda, clunesq;, ut & cibos capere possint, & eos digestos sic edere, ne stercore coinquinentur. Substernatur autem mundissima palea, uel molle fœnum, idest cordum, nã si dure cubant, non facile pinguescunt. Pluma omnis è capite, & sub alis, atq; clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina quæ cum est aqua conspersa, & subacta, formantur offæ, quibus aues saginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere consuescant. Nam cruditas uitanda ẽ maxime, tantumq; præbendum, quantum digerere possint. neq; ante recens admouenda est, q̃ tentato gutture apparuerit nihil ueteris escæ remansisse. Cum deinde satiata ẽ auis, paululum deposita cauea dimittitur, sed ita ne uagetur, sed potius, siquid est, qđ eam stimulet, aut mordeat, rostro persequatur. Hæc enim ferè communis est cura farcientium. Nam illi, qui uolunt non solum opimas, sed etiam teneras aues efficere, mulsea recente aqua prædicti generis farinam conspergunt, & ita farciunt. Nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miscent, madefactoq; triticeo pane obesant auem, quæ prima luna (quoniam id quoq; custodiendum est) saginari cœpta, uigesima perglisćit. Sed si fastidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ processerint, ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigesimam lunam superueniat. Antiquissimum est autẽ maximã quanq; auem lautioribus epulis destinare. Sic enim digna merces sequitur operam, & impensam.

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs constituendis. Cap. VIII.

HAC EADEM rõne palumbos, colũbosq; cellares pinguissimos facere contingit. Neq; est tñ in columbis farciendis tantus

reditus, quantus in educandis. Nam ēt horum possessio non abhorret à cura boni rustici. Sed id genus minore tutela pascit̃ lõginquis regionibus, ubi liber egressus auibus permittitur, qm̃ uel summis turribus, uel editissimis ædificijs assignatas sedes frequẽtant patentibus fenestris, per quas ad requirẽdos cibos euolitãt. Duobus tñ, aut tribus mẽsibus acceptant condititia cibaria, cæteris se ipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt, qm̃ intercipiuntur uarijs aucupum insidijs. Itaq; clausæ intra tectum pasci debent, nec in plano uillæ loco, nec in frigido sed in edito fieri tabulatum oportet, qđ aspiciat hybernum meridiem Eiusq; parietes, ne iã dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, cõtinuis cubilibus excauent̃. Vel si ita non cõpetit, paxillis adactis tabulæ superponant̃, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fictilia columbaria recipiant, præpositis uestibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus aũt locus, & ipsæ columbarũ cællæ poliri debent albo tectorio, qm̃ eo colore præcipue delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinsecus leuigari parietes maxime circa fenestram, et ea sit ita posita, ut maiore parte hyberni diei solẽ admittat, habeatq; appositam satis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas. Nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quasi graui perpetuæ custodiæ seruitio contristatæ senescant. Nam cum paulum circa ædificia uolitauerint, exhilaratæ recreant̃, & ad fœtus suos uegetiores redeunt, ꝓpter quos ne lõgius quidem euagari, aut fugere conantur. Vasa, quibus aqua præbeat̃, similia esse debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, et cupientes lauari, propter angustias non recipiãt. Nã id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet spargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent stercore. Cõmodissima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq;, & lolium, nec minus excreta tritici, & siqua sunt alia legumina, quibus ēt gallinæ aluntur. Locus autem subinde conuerri, & emundari debet, nam quanto est cultior, tanto lætior auis conspicitur, eaq; tam fastidiosa est, ut sæpe sedes suas perosa, si detur euolandi potestas, relinquat, quod frequenter in his regiõibus, ubi liberos habẽt egressus, accidere solet. Id ne fiat uetus est Democriti præ-

ceptum. Genus accipitris tinunculum uocant rustici qui ferè in ædificijs nidos facit. Eius pulli singuli fictilibus ollis conduntur, stipantiaq; opercula superponuntur, & gypso lyta uasa in angulis columbarij suspendunt, quæ res auibus amorem loci sic conciliat, ne unquam deserant. Seligendæ uero sunt ad educationem neq; uetulæ, nec nimium nouellæ, sed corporis maximi. Curandumq;, si fieri possit, ut pulli, quemadmodum exclusi sunt, nunq̃ separentur. Nam ferè, si sic maritatæ sunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certe nec alieni generis coniungãtur, ut alexãdrinæ, & campanæ. Minus enim impares suas diligunt, & iō nec multum ineunt, nec sæpius fœtant. Plumæ color non semp, nec omnibus idem probatus est, atq; ideo qui sit optimus, non facile dictu est. Albus, qui ubiq; uulgo conspicitur, à quibusdam non nimium laudatur, nec tñ uitari debet in ijs, quæ clauso continentur, nam in uagis maxime est improbandus, quod eum facillime speculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longe minor sit, q̃ est gallinarum, maiorem tñ refert quæstum, nam & octies anno pullos educat, si est bona matrix, & pretijs eorum domini complent arcam, sicut eximius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit ēt illis seuerioribus suis temporibus, paria singula, millibus singulis sextertiorũ solita uenire. Nam nostri pudet seculi, si credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus numum binas aues mercentur. Quanquam uel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta delitiarum possidendi habendiq; cã graui ære, & argento pensent, q̃ illos, qui ponticum phasim, & scythica stagna mæotidis eluant. Iam nunc gangeticas, & ægyptias aues temulenter eructant. Potest tamē etiam in hoc auiario, sicut dictum est, sagina exerceri, nam si quæ steriles, aut sordidi coloris interueniunt, similiter ut gallinæ farciuntur. Pulli uero facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius q̃ subuolent, paucas subtrahas pinnas, et obteras crura, ut uno loco quiescãt, præbeasq; copiosum cibum parientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniã si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent, sed nihil ista res pinguitudinis efficit, nam dum uincula exerere conantur, nō conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adijciũt. Fracta crura nō plus q̃ bidui, aut summum tridui dolorem afferũt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. Cap. IX.

TVRTVRVM educatio superuacua ē, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A' uolatura ita ut capitur, farturæ destinatur, eaq; leuiore cura, q̃ cæteræ aues saginaī. Verum non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter glisčit. Et tñ, quia maior est turdi copia, p̃tium turturum minuitur. Rursus æstate uel sua sponte, dũmodo sit facultas cibi, pinguescit. Nihil enim aliud, q̃ obijcitur esca, sed præcipue milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus crassescant, uerum q; semine huius maxime delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, sicut etiã palumbos, celerius opimant, q̃ cæteri cibi. Receptacula non tanq̃ columbis loculamenta, uel cællulæ cauatæ efficiũtur, sed ad lineam mutili per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus prohibeantur uolare, quoniam si id faciant, corpori detrahunt. In his autem assidue pascuntur milio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatq; semodius cibi in diebus singulis uicenos, & centenos turtures. Aqua semper recens, & quammundissima uasculis qualibus columbis, atq; gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundẽtur, ne stercus urat pedes, qđ tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum, arborumq́;, sicut & omnium auium, preterquam nantium. Huius auis ætas ad saginam non tam uetus est idonea, q̃ nouella. Itaq; circa messem, cum iam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis. Cap. X.

TVRDIS maior opera, & impensa præbetur, qui omni quidem rure, sed salubrius in eo pascuntur, in quo capti sunt. Nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clausi plurimi despõdent, quod faciunt etiam cum eodem momento tẽporis à rete in auiaria coniecti sunt. Itaq; ne id accidat, ueterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sint captiuoꝝ, mœstitiamq́; eorum mitigent inter uolando. Sic enim cõsuescent & aquam, & cibos appetere feri, si mãsuetos id facere uiderint. Locum æque munitum, & apricũ, q̃ columbi desyderant, sed in eo trãsuersæ perticæ perforatis parie tibus aduersis aptanī, quibus insidãt, cum satiati cibo reqescere

uolunt. Eæ perticæ nõ altius à terra debent subleuari, q̃ hoĩs statura patiat̃, ut à stante contingi possint. Cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ super se perticas non habent, quo mundiores permaneant. Semper aũt arida ficus diligenter pinsita, & permista polline, præberi debet, tam large quidem, ut supersit. Hanc quidã mandunt, & ita obijciunt. Sed istud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, q̃ mandant, & ab ijs ipsis aliquantũ propter iucunditatẽ consumit̃. Multi uarietatem ciboꝝ, ne unum fastidiant, præbendã putãt. Ea est cũ obijciuntur myrti, & lentisci semina. item oleastri, & hederaceæ baccæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiusmodi uolucribus hæc appetuntur, quæ in auiarijs quoq; desidentium detergent fastidia, faciuntq; auidiorem uolaturam, qđ maxime expedit, nam largiore cibo celerius pinguescit, semp tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ est firmissima esca. Nã illa, quæ supra diximus, pulmentarioꝝ uice dantur. Vasa quibus recens, et munda præbeatur aqua, non dissimilia sint gallinarijs. Hac impensa, curaq; M. Terentius ternis sæpe denarijs singulos emptitatos esse significat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nũc ætatis nostræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia, propter quæ ne rusticis quidem contemnendus sit hic reditus. Atq; ea genera, quæ intra septa uillæ cibant̃, ferè persecuti sumus. Nunc de his dicendum est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

De pauonibus educandis. Cap. XI.

PAVONVM Educatio magis urbani patrisfamiliæ, quàm tetrici rustici curam poscit. Sed ne hæc tamen aliena est agricolæ captantis undiq; uoluptates acquirere, quibus solitudines ruris eblandiant̃. Harum aũt decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat. Itaq; genus alitum nemorosis, & paruulis insulis, quales obiacent Italiæ, facillime continet̃. Nam qm̃ nec sublimiter potest, nec per longa spatia uolitare, tum ẽt quia furis, ac noxioꝝ animalium rapinæ metus non est, sine custode tutò uagatur, maioremq; pabuli partem sibi acquirit. Fœminæ quidem sua sponte tanquã seruitio liberatæ studiosius pullos enutriunt. Nec curator aliud facere debet, q̃ ut diei certo tẽpore signo dato, iuxta uillam gregem conuocet, & exiguum ordei concurrẽtibus

obijciat, ut nec auis esuriat, & numerus aduenientium recogno scatur. Sed huius possessionis rara conditio est, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura est, eaq; sic administret. Herbidus syluestrisq; ager planus sublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur, & in quarto duæ cellæ, ut sit altera custodis habitatio, atq; altera stabulum pauonum. Sub porticibus deinde per ordinem fiunt arundinea septa in modum cauearum, qualia columbarij tectis superponuntur. Ea septa distingũtur uelut clatris intercurrẽtibus calamis, ita ut ab utroq; latere singulos aditus habeant. Stabulum aũt carere debet uligine, cuius in solo per ordinem figunt breues paxilli, eorũq; partes summæ lingulas edolatas habent, quæ transuersis foratis perticis inducantur. Hæ porrò quadratæ perticæ esse debent, quæ paxillis superponuntur, ut auem recipiant adsilientem. Sed icirco sunt exemptiles, ut cũ res exigit, à paxillis deductæ liberum aditum cõuerrentibus stabulum præbeant. Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime progenerat. Siquidem tenerior ætas aut sterilis, aut parum fœcunda est. Masculus pauo gallinaceã salacitatem habet, atq; ideo quinq; fœminas desyderat. Nam si unam, uel alteram fœtam sæpius compressit, uix dum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum sinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriusq; sexus accendenda uenus est. Maxime facit ad hanc rem, si fauilla leui torreas fabam, tepidamq; des ieiunis quinto quoq; die, nec tamen excedas modum sex cyathorum in singulas aues. Hæc cibaria non omnibus promiscue spargẽda sunt, sed in singulis septis, quæ arundinibus intexi oportere prosuerim, portione seruata quinq; fœminarum, & unius maris ponenda sunt cibaria, nec minus aqua, quæ sit idonea potui. Quod ubi factum est, mares sine rixa deducuntur in sua quisque septa cũ fœminis, & æqualiter uniuersus grex pascat, nã etiam in hoc genere pugnaces inueniunt masculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus ualidos, nisi sint hac rõne separati. Ferè aũt locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cũ fauonij spirare cœperũt. Id est tp̃s ab idibus Februarijs ante Martiũ mẽsem. Signa sunt extimulatæ libidinis, cum semetipsum ueluti mirantem caudæ gẽmantibus pinnis ꝓtegit, idq; cum facit, rotare dicitur. Post admissuræ tẽpus cõfestim matrices custodiendæ sunt, ne

alibi q̃ in stabulo fœtus edant, sæpiusq; digitis loca fœminarum tentanda sunt, nã in promptu gerunt oua, qbus iam partus appropinquat. Itaq; includendæ sunt enitentes, ne extra clausum fœtum edant. Maximeq; temporibus ijs, qbus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandum est auiarium, quo tutius integri fœtus excipiant᷑. Nam ferè pauones, cum ad nocturnã requiem uenerunt, prædictis perticis insistentes enitunt᷑ oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatã seruant integritatẽ. Quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ stabula circũeunda erunt, & iacẽtia oua colligenda, quæ q̃to recentiora gallinis subiecta sunt, tanto cõmodius excludunt᷑. Idq; fieri maxime patrisfamilías rationi cõducit, nã fœminæ pauones, quæ nõ incubant, ter anno ferè partus edunt, at quæ fouent oua, totũ tẽpus fœcunditatis aut excludendis, aut ẽt educandis pullis cõsumũt. Primus est partus quinq; ferè ouorꝝ. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorꝝ, neq; est quod cõmittat᷑, ut rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne suos qdem fœtus cõmode nutriunt, sed ueteres maxime quæq; gallinæ uernaculi generis eligant᷑. Eæq; nouẽ diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubent, sintq; ex his quinq; pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahant᷑, & totidẽ recentia eiusdem generis supponant᷑, ut trigesima luna, q̃ ẽ ferè noua, cũ pauoninis excludant᷑. Sed custodis cura non effugiat obseruare desilientem matricem, sæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, uersare manu, idq; quo diligentius faciat, una pars ouorꝝ notanda est atramento, quod signum habebit auiarius an à gallina conuersa sint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quam maximas ad hanc rem ꝑparari, quæ si mediocris habitus sunt, non debent amplius q̃ terna pauonina, & sena generis sui fouere. Cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pauonini ad unã cõgregari, donec quinq; & uiginti capitũ grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter ut gallinacei primo die nõ amoueantur, postero die cũ educatrice transferant᷑ in caueã, primisq; diebus alant᷑ ordeaceo farre uino respso, nec minus ex quolibet frumẽto cocta pulticula, et refrigerata. Post paucos deinde dies huic cibo adijciundũ erit cõcisum porrũ tarentinũ, & caseus mollis uehementer

uehementer expressus, nam serum nocere pullis manifestum est. Locustæ quoq; pedibus ademptis utiles cibandis pullis habent, atq; ijs pasci debent usq; ad sextum mensem postmodum satis est ordeum de manu præbere. Possunt aũt post quintum, & trigesimum diem q̃ nati sunt, etiam in agro satis tutò educi, sequiturq; grex uelut matrem gallinam singultientem. Ea cauea clausa fertur in agrum à pastore, & emissa ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad satietatatem pasti sunt, reducuntur in uillam persequentes, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter auctores non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educant, in eodem loco pasci. Nam cum conspexerunt pauoninam prolem, suos pullos diligere desinunt, & immaturos relinquunt, perosæ uidelicet, quod nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint. Vitia quæ gallinaceo generi nocere solent, eadem has aues infestant. Sed nec remedia traduntur alia, q̃ quæ gallinaceis adhibentur, nam & pituita, & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, ijsdem remedijs, q̃ præposuimus, prohibentur. Septimum deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi. Sed erit curandum, ne humi maneant, nam qui sic cubitant, tollendi sunt, & supra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De numidicarũ, & rusticarũ gallinarũ educatione. Ca. XII.

NVMIDICARVM eadem est ferè, quæ pauonũ educatio. Cæterum syluestres gallinæ, quæ rusticæ appellant, in seruitute nõ fœtant, & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeatur, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas græci ἀμφίβια, latini duplicis uitæ appellant. Cap. XIII.

VENIO nunc ad eas aues, quas græci uocant ἀμφίβια, quæ non tm̃ terrestria, sed aquatilia quoq; desyderãt pabula, nec magis humo, q̃ stagno consueuerunt. Eiusq; generis anser præcipue rusticis gratus est, quod nec maximam curã poscit, & solertiorem custodiã præbet, quã canis, nã clangore prodit insidiantẽ, sicut ẽt memoria tradidit in obsidione capitolij, cum aduẽtu Gallorum uociferatus est, canibus silentibus. Is aũt non ubiq; haberi põt, ut existimat uerissime Celsus, q sic ait. Anser neq; sine aqua, nec

sine multa herba facile sustinetur, neq; utilis est locis consitis, quia quicquid tenerum contingere potest, carpit. Sicubi uero flumen, aut lacus est, herbæq; copia, nec nimis iuxta satæ fruges, id quoq; genus nutriendum est. Quod etiam nos facere censemus, non q̄a magni sit fructus, sed quia minimi oneris. Attamen præstat ex se pullos, atq; plumam, quam non ut in ouibus lanam semel demetere, sed bis anno, uere, & autumno uellere licet. Atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, singulisq; maribus ternas fœminas destinare. Nam propter grauitatem plures inire non possunt. Quinetiā intra cohortem, ut protecti sint secretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario cōstituendo. Ca. XIIII.

QVI VERO greges nantium possidere studēt, chenoboscia constituant, quæ tum demum uigebunt, si fuerint ordinata rōne tali. Cohors ab omni cætero pecore secreta clauditur alta nouē pedum, macæria porticibusq; circūdata ita, ut in aliqua parte sit cælla custodis. Sub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel ēt laterculis extruūtur, quas singulas satis est habere quoquo uersus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiolis munitos, quia per fœturam diligenter claudi debent, et extra uillam. Deinde non longe ab ædificio, si est stagnum, uel flumen, alia non quæratur aqua. Sin aliter, lacus piscinaq; manu fiant, ut sint quibus inurinare possint aues. Nam sine isto præsidio non magis, q̄ sine terreno recte uiuere queunt. Palustris quoque sed herbidus ager destinet̄, atq; alia pabula conserantur, ut uicia trifolium, fœnum græcum, sed p̄cipue genus intubi, quod σέριν græci appellant. Lactucæ quoq; in hunc usum semina uel maxime serēda sunt, qm̄ & mollissimum est olus, & libentissime ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis utilissima est esca. Hæc cū præparata sunt, curandum est, ut mares, fœminæq; quamamplissimi corporis, & albi coloris eligantur. Nam est aliud genus uariū, qđ à fero mitigatum domesticum factū est. Id neq; æque fœcundum est, nec tam pretiosum, propter quod minime nutriendū est. Anseribus admittendis tempus aptissimum est à bruma, mox ad pariendum, & ad incubandū à Calen. Martij usq; ad solstitiū, qđ fit ultima parte mensis Iunij. Ineunt aūt non, ut priores aues, de

quibus diximus, insistentes humi, nam ferè in flumine, aut pi-
scinis id faciunt. Singulæq; ter anno pariunt, si prohibeantur fœ
tus suos excludere, quod magis expedit, q̃ quod ipsæ suos foueãt.
Nam & à gallinis melius enutriuntur, & longe maior grex effi
citur. Pariunt aũt singulis fœtibus oua, primo quina, sequenti
quaterna, nouissimo terna, quem partum nonnulli permittunt
ipsis matribus educare, quia reliquo tpe anni uacaturæ sunt à fœ
tu. Minime autem concedendum est fœminis extra septum pare
re, sed cum uidebuntur sedem quærere, comprimendæ sunt, atq;
tentandæ. Nam si appropinquat partus, digito tanguntur oua,
quæ sunt in prima parte locoꝝ genitalium. Quam ob rem per-
duci ad haram debent, includiq; ut fœtum edant. Idq; singulis
semel fecisse satis est, qm̃ una quæq; recurrit eodem, ubi primo pe-
perit. Sed nouissimo fœtu cum uolumus ipsas incubare, notandi
erunt uniuscuiusq; partus, ut suis matribus subijciant̃, quoniam
negat̃ anser aliena excudere oua, nisi subiecta sua quoq; habue-
rit. Supponunt̃ autem gallinis huius generis oua, sicut pauoni
na, plurima quinq;, paucissima tria. Ipsis aũt anseribus paucissi
ma. VII. plurima XV. Sed custodiri debet, ut ouis subijciant̃ ra
dices urticarum, quo quasi remedio medicant̃, ne noceri possit ex
cussis anserculis, quos enecant urticæ, si teneros pupugerint. Pul-
lis aũt formandis, excudendisq́; triginta diebus opus est, cũ sunt
frigora, nam tepidis quinque & uiginti satis est. Sæpius tñ anser
trigesimo die nascitur, atq; is dum exiguus est. Decem primis die
bus pascitur in hara clausus cum matre, postea cum serenitas per
mittit, producitur in prata, & ad piscinas. Cauendumq́; est, ne
aut aculeis urticæ compungatur, aut esuriens mittatur in pascu-
um, sed ante concisis intubis, uel lactucæ folijs saturetur. Nam si
adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in pascuũ,
fruticibus, aut solidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut
collum abrumpat. Milium quoq;, aut etiam triticum mistum cũ
aqua recte præbetur, atque ubi se paulum confirmauit, in gregẽ
coæqualium compellitur, & ordeo alitur, quod & matricibus p̃
bere non inutile est. Pullos autem non expedit plures in singulas
haras, q̃ uicenos adijci, nec rursus omnino cum maioribus inclu-
di, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incu-
bitãt, siccissimas esse oportet, substratasq; habere paleas, uel si eæ
non sunt, gratissimum quodq; fœnũ. Cætera eadem, quæ in alijs

generibus pullorum seruanda sunt, ne coluber, ne uipa, felesq;, aut etiam mustella possit aspirare, quæ ferè pernicies ad internetionē prosternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiant matrices sæpius nidum relinquere, dein de pullis exclusis primis quinq; diebus polentam, uel maceratū far, sicut pauonibus obijciunt. Nonnulli ēt uiride nasturtium cõ/ sectum minutatim cū aqua præbent, eaq; eis est esca iucundissi/ ma. Mox ubi quatuor mensium sunt, farturæ maximus quisq; de/ stinatur, qm̄ tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptissi/ ma, & est facilis harum auium sagina. Nam præter polentam, et pollinem ter die nihil sanè aliud dari necesse est, dummodo lar ge bibendi potestas fiat ne uagandi facultas detur. Sintq; calido & tenebroso loco, quæ res ad creādas adipes multum conferūt. Hoc modo duobus mensibus pinguescunt, & ea propter etiam tenerrima pullities sæpe. XL. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & similibus. Cap. XV.

NEOSSOTROPHII cura similis, sed maior ipensa est, nam clausæ pascuntur anates, querquedulæ, boschides, phaleri/ des, similesq; uolucres, quæ stagna, & paludes rimantur. Locus planus eligitur, isq; munitur sublimiter pedum quindecim mace/ ria, deinde clatris superpositis, uel grandi macula retibus conte/ gitur, ne aut euolandi sit potestas domesticis auibus, aut aquilis uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio le/ uigatur extra, intraq;, ne feles, aut uipera perrepat. Media dein/ de parte neossotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis, spatiumq; longitudini datur, & latitudini quantū loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpant uiolentia restagnātis undæ, quæ semper interfluere debet, opere signino consternūtur, eaq; nō in gradus oportet erigi, sed paulatim cliuo subsidere, ut tanquā è litore descendatur in aquā. Solum aūt stagni per circuitum, qđ sit instar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac te ctorio muniendum est, ne possit herbas euomere, præbeatq; nanti bus aquæ puram superficiem. Media rursus terrena pars esse de/ bet, ut colocasijs conseratur, alijsq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula. Sunt.n. quibus cordi est uel in syluulis tamaricū aut sirporum frutetis immorari, nec ob hāc tn̄ causam totus locus syluulis occupetur, sed ut dixi, per circuitū ua/

æt, ut sine impedimento, cũ apricitate diei gestiunt aues, nandi uelocitate cõcertent. Nam queãdmodum desyderant esse ubi irrepant, & ubi delitescentibus fluuiaticis aĩalibus insidient, ita offendunt, si non sunt libera spatia, qua permeent extra lacũ. Deinde p uicenos undiq; pedes gramine ripæ uestiant. Sintq; post hunc agri modũ circa macériã, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratũ cubilia, qbus nidificent aues, eaq; cõtegantur intersitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui nõ excedãt altitudinẽ parietum. Statim deinde ppetuus canaliculus humi depressus cõstruat, p quem quotidie misti cũ aqua cibi decurrãt, sic.n. pabulat id genus auium. Gratissima est et esca terrestris leguminis panicũ, & milium, nec nõ, & ordeum, sed ubi copia est, ẽt glans, ac uinacea præbeant. Aquatilibus aũt cibis, si sit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel siqua sunt incrementi parui fluuiorũ animalia. Tempora concubitus, eademq; cæteri syluestres alites obseruant Martij, sequentisq; mensis, p quos festucæ, surculiq; in auiarijs passim spargẽdi sunt, ut colligere possint aues, quibus nidos construant. Sed antiquissimum est, cũ qs νεοσσοτροφεῖον cõstituere uolet, ut prædictarũ auium circa paludes, in qbus plerunq; fœtant, oua colligat, et cohortalibus gallinis subijciat. Sic.n. exclusi, educatiq; pulli deponũt ingenia syluestria, clausiq; uiuarijs haud dubitãter pgenerãt. Nã si mõ captas aues, q̃ cõsueuere libero uictu, custodiæ tradere uelis, parere cũctant in seruitute. Sed de tutela nantiũ uolucrũ satis dictũ est.

De piscinis, & piscibus alendis. Cap. XVI.

VERVM opportune, dum meminimus aquatilium aĩaliũ, ad curam pueniemus piscium, quorũ reditum quãuis alienissimũ agricultoribus putem (quid.n. tam contrarium excogitare queam, q̃ terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum studia rerum maiores nostri celebrauerunt, adeo quidem, ut ẽt dulcibus aquis marinos clauderent pisces, atq; eadem cura mugilem, scaurumq; nutrirẽt, qua nũc murena, & lupus educat. Magni enim æstimabat uetus illa Romuli, et Numæ rustica progenies, si urbanæ uitæ cõparetur uillatica, nulla parte copiarum defici. Quamobrẽ nõ solum piscinas, quas ipsi construxerãt, frequentabant, sed ẽt quos rerũ natura lacus fecerat, cõuectis marinis seminibus replebãt. Inde uelinus, inde ẽt sabatinus, et itẽ uulsinen-

sis, & ciminus lupos, auratasq; procreauerunt, ac siqua sint alia piscium genera dulcis undæ tolerantia, mox istam curam sequēs ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipsa, Neptunumq; clauserunt. Et iam cum auorum memoria circūfertur. M. Philippi (uelut urbanissimum, quod erat luxuriosissimum) factum, atq; dictum. Nā is forte cassini, cum apud hospitem cœnaret, apposi/tumq; è uicino flumine lupum degustasset, atq; expuisset, impro bum factum dicto prosecutus. Peream inquit, nisi piscem putaui. Hoc igitur periurium multorum subtiliorem fecit gulam, doctaq;, & erudita palata fastidire docuit fluuialem lupum nisi quē Ty/byeris aduerso torrente defatigasset. Itaq; Terentius Varro, Nul lus est inquit hoc seculo nebulo, ac rhynthon, qui non iam dicat, nihil sua interesse, utrum eiusmodi piscibus, an ranis frequēs ha/beat uiuarium. Attamē iisdem temporibus, quibus hanc memo rabat Varro luxuriem, maxime laudabat seueritas Catonis, qui nihilominus & ipse tutor Luculli grandi ære sestertium millium quadringentorum piscinas pupilli sui uenditabat. Iam enim cele/bres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria, quorum studiosissimi, uelut ante deuictarum gentium Numanti/nus, & Isauricus, ita Sergius Orata, et Licinius Murena capto rum piscium lætabantur uocabulis. Sed qm̄ sic mores obcalluere, non ut hæc usitata, uerum ut maxime laudabilia, & honesta iu dicarentur. Nos quoq;, ne uideamur tot iam seculorum seri castiga/tores, hunc etiam quæstum uillaticum patrisfamilias demonstra bimus, qui siue insulas, siue maritimos agros mercatus, propter exilitatem soli, quæ plerunq; litori uicina est, fructus terræ præci/pere non poterit, ex mari reditum constituat. Huius autem rei quasi primordium est, naturam loci contemplari, quo piscinas fa cere constitueris. Non enim omnibus litoribus omne genus pisci/um haberi potest. Limosa regio planum educat piscem, uelut so/leā, rhombum, passerem. Eadem quoq; maxime idonea est cōchy liis, muricibus, & ostreis, purpurarumq; tum concharū pectun/culis, balanis, uel sphōdilis. At arenosi gurgites planos quidem non pessime, sed pelagios melius pascunt, ut auratas, ac denti/ces, punicasq;, & indigenas, umbras'ue uerum conchyliis minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quod in petris stabulentur, saxatiles dicti sunt, ut meru/læ, turdiq;, nec minus mel anuri. Atq; ut litorum, sic et fretorum

differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiant. Nō enim omni mari potest omnis esse, ut helops, qui pamphilio ꝓfundo, nec alio pascitur, ut athlantico faber, qui & in nostro gadiū municipio generosissimis piscibus adnumeratur, eumq́; prisca cōsuetudine Zeum appellamus, ut Scaurus, qui totius Asiæ, Græciæq́; litoribus Sicilia tenus frequentissimus exit, nunquā in ligusticum, nec per Gallias enauit ad hibericū mare. Itaq́; ne si capti quidem ꝑferantur in nostra uiuaria, diuturni queant possideri. Sola ex ꝑtiosis piscibus murena, quāuis tharsensis, carpathijq́; pelagi, quod est ultimum uernacula, quouis hospes freto peregrinū mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscinæ. Cap. XVII.

STAGNVM censemus eximie optimum, quod sic positū est, ut insequens maris unda priorem submoueat, nec intra conseptū sinat remanere ueterē. Nāq́; id simillimum est pelago, quod agitatum uentis assidue renouatᷣ, nec concalescere potest, qm̄ gelidum ab imo fluctū reuoluit in partē superiorem. Id aūt stagnū uel exciditur in petra, cuius rarissima est occasio, uel in litore construitur opere signino. Sed utcunq́; fabricatum est, si semꝑ influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum. Eorumq́; alios simplices, & rectos, quò secedant squamosi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis spatiosos, ī qbus murenæ delitescāt. Quāquam nōnullis cōmisceri eas cū alterius notæ piscibus nō placet, qa si rabie uexanᷣ, qđ huic generi uelut canino solet accidere, sæuissime ꝑsequunᷣ squamosos, plurimosq́; mādēdo cōsumunt. Itineraq́;, si loci natura ꝑmittit, omni lateri piscinæ dari cōuenit. Facilius .n. uetus submouetur unda, cū quacunq́; parte fluctus urgeat, ꝑ aduersam pateat exitus. Hos aūt meatus fieri censemus ꝑ imam consepti partē. si loci situs ita cōpetit, ut in solo piscinæ posita libella septem pedibus sublimius esse maris æquor ostendat, nā piscibus stagni hæc in altitudinē gurgitis mensura abūde ē. nec dubiū, qnᷓ q̄to magis imo mari uenit unda, tāto fit frigidior quod est aptissimū nantibus. Sin aūt locus, ubi uiuarium constituere censemus, pari libra cū æquore maris est, in pedes nouē defodiatᷣ piscina, & infra duos à summa parte cuniculis riui ꝑducantur, curandumq́; est, ut quam largissime ueniāt, qm̄ modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, q̄ si

maior recentis freti uis incesserit. Multi putant in eiusmodi stagnis lõgos piscibus recessus, & fluxuosos in lateribus specus esse fabricãdos, quo sint opaciores æstuãtibus latebræ. Sed, si recens mare nõ semper stagnum permeat, id facere contrariũ est. Nã eiusmodi receptacula nec facile nouas admittunt aquas, nec nisi difficulter ueteres emittũt, plusq; nocet putris unda, q̃ prodest opacitas. Debent tñ similes uelut cellæ parietibus excauari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, & nihilo minus facile, quam cõceperint aquã, remittant. Verũ meminisse oportebit, ut riuis, per quos exundat piscina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, qbus impediatur fuga piscium. Si uero laxitas permittit, è littore scopulos, qui præcipue herbis algæ uestiunt, non erit alienum per stagni spatia disponere, & q̃tum cõminisci ualet hominis ingeniũ, repræsentare faciem ueri maris, ut clausi quãminime custodiã sentiant. Hac rõne stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiquissimum meminisse ẽt in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipit, et quid quæq; ferat regio. Neq; .n. si uelimus, ut in mari nonnunq̃ cõspeximus, in uiuario multitudinem mulorum pascere queamus, cum sit mollissimũ genus, & seruitutis indignantissimũ. raro itaq; unus, aut alter de multis millibus claustra patitur. At cõtra frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare, ut ꝓposueram, qualitatem littoris nostri contemplemur, si uitemus scopulos, an probemus. Turdi cõplura genera, merulasq;, et auidas mustellas, tum ẽt sine macula (nã sunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maxime ꝓbantur, murenas, & siquæ sunt aliæ saxatilis notæ, quarũ pretia uigent. nam uile ne captare quidem nedũ alere cõducit. Possunt ista eadem genera etiã littoris arenosi, stagnis contineri, nã quæ limo, cœnoq; lutescunt, ut ante iam dixi, conchylijs magis, & iacentibus apta sunt animalibus. Neq; est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes, atq; erectos, neq; eadem præbentur cibaria prostratis piscibus, quæ erectis. Nãq; soleis ac rhõbis, & simillimis aĩalibus, humilis in duos pedes piscina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo recessu nunq̃ destituitur. Spissi deinde clatri marginibus infiguntur, qui super aquã semper emineant, ẽt cum maris æstus intumuerit. Mox præiaciunt in gyrum moles, ita ut cõplectantur sinu suo, nec tñ excedant stagni modum. Sic .n. & ma

ris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis nõ exturbatur, neq; ipsum uiuarium repletur algarum cõgerie, quam tempestatibus eructat pelagi uiolẽtia. Oportebit aũt nõnullis locis moles intercidi more Mæandri, paruis sed angustis itineribus, quæ quãtalibet hyemis sæuitia mare sine fluctu transmittant. Hinc esca iacentium mollior esse debet q̃ saxatilium. Nã qa dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem nõ possunt. Itaq; præberi cõuenit tabentes haleculas, & salibus exesam chalcidem, putremq; sardiniam, nec minus scauro℞ branchias, uel quicquid intestini pelamis, aut lacertus gerit. Tum scombri, charcariq;, & elacatæ uentriculos, & ne per singula enumerẽ, salsamento℞ omniũ purgamenta, quæ cetario℞ officinis euerruntur. Nos aũt plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quo℞ erit facultas, præbeamus. Facit etiã ex pomis uiridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractæ sunt dãdæ, nec minus elisum molle sorbum, quiq; sunt cibi sorbilibus proximi, ut e mulctra, recens caseus, si loci cõditio, uel lactis annona permittit. Nulla tñ æque, q̃ prædictæ salsuræ pabula cõmode dantur, quoniam odorata sunt. Omnis.n.iacẽs piscis magis naribus escam, q̃ oculis uestigat, nam dum supinus semper cubat, sublimius aspectat, & ea, quæ in plano sunt dextra, leuaq; non facile peruidet. Itaq; cum salsamenta obiecta sunt, eorum sequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri aũt saxatiles, aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius pascuntur. Nam & halecula modo capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quisquis deniq; est incrementi minuti piscis, maiorem alit. Siquando tñ hyemis sæuitia non patitur eius generis escam dari, uel sordidi panis offæ, uel siqua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidẽ arida semp̱ obijcitur, eximia si sit (ut Bæticæ, Numidiæq; regiõum) larga. Cæterum illud cõmitti nõ debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiã diu clausi tolerare possint, nã nisi piscis domini cibarijs saginatur, cum ad piscatorium fo℞ perlatus est, macies indicat eum nõ esse libero mari captum, sed de custodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica pastio finem præsenti disputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus aũt sequenti exordio ad curam syluestrium pecorum, cultumq; apum.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

VENIO NVNC ad tutelam pecudũ syluestrium, & apium educationem, quas & ipsas Publi Siluine uillaticas pastiones iure dixerim. Siquidem mos antiquus lepusculis, capreisq;, ac similibus feris iuxta uillã plerũq; subiecta dominicis habitatiõibus ponebat uiuaria, ut & conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos, & cum exegisset usus epularum, uelut è cælla promerentur. Apibus quoq; dabantur sedes adhuc nostra memoria, uel in ipsis uillæ parietibus excisis, uel in ꝓtectis porticibus, ac pomarijs. Quare qm̃ tituli, quẽ scripsimus, huic disputationi rõ reddita est, ea nũc quæ ꝓposuimus, singula ꝑsequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. Cap. I.

FERAE pecudes, ut capreoli, damæq;, nec minus origum, ceruorumq; genera, & aprorum modo lautitijs, & uoluptatibus dominorum seruiunt, modo quæstui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcunq; competit proximus ædificio loci situs, munire uiuarium, semperq; de manu cibos, & aquam præbere. Qui uero quæstum, reditumq; desyderant, cum est uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis defuerit aqua, uel inducitur fluens, uel infossi lacus signino consternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus syluæ pro cuiusq; facultatibus occupatur, ac si lapidis, & operæ uilitas suadeat haud dubie cæmentis, & calce formatus circũdatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto constructus. Vbi uero neutrum patrifamiliæ conducit, ratio postulat uacerris includi, sic enim appellatur genus clatrorum, idq; fabricatur ex robore, quercu, uel subere, nam oleæ rara est occasio. Quicquid deniq; sub iniuria pluuiarum magis diuturnum est, pro cõditione regionis ad hunc usum eligitur. Et si ueteris arboris trun

cus, siue ut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, compluribus lo/
cis per latus efforatur, et in circuitu uiuarij certis interueniētibus
spatijs defixus erigitur, deinde per trāsuersa laterum caua trans
mittuntur ramices, qui exitus ferarum obserent. Satis est autē ua/
cerras inter pedes octonos defigere, serisq; transuersis ita clatra/
re, ne spatiorum laxitas, quæ foraminibus interuenit, pecudi præ
beat fugam. Hoc autem modo licet etiam latissimas regiões, tra/
ctusq; montium claudere, sicuti Galliarum, necnon & in alijs q/
busdam prouincijs locorum uastitas patitur, nam & fabricādis
ingens est uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter
suppetunt. Quippe crebris fontibus abundat solum, quod est ma
xime prædictis generibus salutare. Tum etiam sua sponte pabu/
la feris benignissime subministrat, præcipueq; saltus eligunt, qui
& terrenis fœtibus, & arboreis abūdant, nam ut graminibus,
ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, q sunt
feracissimi, querneæ glandis, & iligneæ, nec minus cerreæ, tū &
arbuti, cæterorūq; pomorum syluestrium, quæ diligentius persecu
ti sumus, cum de cohortalibus pecudibus disputaremus, nā ea/
dem ferè sunt pecudum syluestrium pabula, quæ domesticarum.
Contentus tamen nō debet eē diligens paterfamilias cibis, quos
suapte natura terra gignit, sed temporibus anni, quibus syluæ
pabulis carent, condita messe, clausis succurrere, ordeoq; alere,
uel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quic/
quid denique uilissime constiterit dare, idq; ut intelligant feræ p̄
beri, unam, uel alteram domi mansuefactam conueniet immitte
re, quæ peruagata totum uiuarium cunctantes ad obiecta ciba/
ria pecudes perducat. Nec solum istud per hyemis penuriam fieri
expedit, sed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educēt
natos. Itaque custos uiuarij frequenter speculari debebit, si iā effœ
tæ sint, ut manu datis sustineantur frumentis. Nec uero patien/
dus est oryx, aut aper aliusue quis ferus ultra quadrimatum se
nescere, nam usq; in hoc tempus capiunt incrementa, postea ma/
cescunt senectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinem corpo/
ris conseruat, ære mutandi sunt. Ceruus tamen compluribus an/
nis sustineri potest, nam diu iuuenis possidetur, quod æui longio
ris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi aīalibus,
qualis est lepus, hæc p̄cipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria mu
nita sunt, farraginis, & olerū ferè intubi lactucæq; semina par/

uulis areolis per diuersa spatia factis inijciantur. Itemq; punicū cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum & cicercula condita ex horreo promantur, et aqua cœlesti macerata obijciantur, nā sicca non nimis ab lepusculis appetuntur. Hæc porrò animalia, uel similia his (etiam silente me) facile intelligitur, q̄ non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum est, siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepunt, & liberos nactæ egressus fugam moliuntur.

De Apibus. Cap. II.

VENIO nunc ad alueorum curam, de quibus neq; diligentius quicquam præcipi potest, q̄ ab Higinio iam dictum est, nec ornatius, q̄ Virgilio, nec eligātius, q̄ Celso. Higinius ueterū auctorū placita secretis dispersa monimentis industrie collegit. Virgilius poeticis floribus illuminauit. Celsus utriusq; memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidem nobis fuit hæc disputationis materia, nisi quod consumatio susceptæ professionis hanc quoq; sui partem desyderabat, ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso, mutila, atq; imperfecta cōspiceretur. Atque ea, quæ Higinius fabulose tradita de originibus apum non intermisit, poeticæ magis licentiæ, quàm nostræ fidei concesserim. Nec sanè rustico dignum est sciscitari, fuerit'ne mulier pulcherrima specie Mellissa, quam Iupiter in apem conuertit, an (ut Euhemerus poeta dicit) crabronibus, & sole genitas apes, quas nymphæ Phruxonides educauerint, mox dictæo specu Iouis extitisse nutrices, easq; pabula munere dei sortitas, q bus ipsæ paruum educauerant alumnum. Ista enim, quāuis nō dedeceant poetam, summatim tamen, & uno tantummodo uersiculo leuiter attigit Virgilius, cum sic ait,

Dictæo cœli regem pauere sub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quādo & in qua regione primum natæ sint. Vtrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus, an Ericthonij temporibus in monte Hymeto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicander. Non magis quàm utrum examina tanquam cætera uidemus animalia concubitu sobolem procreent, an hæredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro, & utrū euomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hæc.n. & his

ſimilia magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, q̃ ruſticorum eſt inquirere. Studioſis quoq; litterarũ gratiora ſunt iſta in otio legentibus, q̃ negotioſis agricolis, quoniam neq; in opere, neq; in re familiari quicq̃ iuuant.

Quot genera ſint apum, & quod ex ijs optimũ. Cap. III.

QVARE reuertamur ad ea, quæ alueorum cultoribus magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ cõditor Ariſtoteles in ijs libris, quos de animalibus cõſcripſit, apum ſiue examinum genera cõplura demõſtrat, earũq; alias uaſtas, ſed glomeroſas, eaſdemq; nigras, & hirſutas alas habent, alias minores quidẽ, ſed æque rotũdas, & infuſci coloris, horridiq; pili, alias magis exiguas, nec tam rotundas, ſed obeſas tñ, & latas coloris meliuſculi, nõnullas minimas, graciles q;, et acuti aluei ex aureolo, uarias, atq; leues, eiusq; authoritatem ſequens Virgilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, et paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uero ſæuior maxime peſſima eſt, ſed tñ iracundia notæ melioris apium facile delinitur aſſiduo interuẽtu eorũ, qui curant aluearia, nam, cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt. Durantq; ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decẽ, nec ullum examẽ hanc ætatem põt excedere, q̃uis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. Nam ferè decimo ab internitiõe anno, gens uniuerſa totius aluei cõſumit. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, ſemper ꝓpaganda erit ſoboles, obſeruandũq; uere cum ſe noua profundent examina, ut excipiantur, & domi aliorum numerus augeatur, nam ſæpe morbis intercipiunt, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur.

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. Cap. IIII.

INTERIM per has notas, quas iã diximus, ꝓbatis apibus deſtinari debẽt pabulatiões, eæq; ſint ſecretiſſimæ, ut et noſter pcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, et minime ꝓcelloſo cœli ſtatu.

Quò neq; ſit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent, neq; oues, hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.

Eademq; regio fœcunda sit fruticis exigui, et maxime thymi, aut origani, tum ẽt tymbræ, uel nostratis cunilæ, quã satureiam rustici uocant. Post hæc frequens sit incremẽti maioris surculus, ut ros/marinus, & utraq; cythisus. Est.n. satiua, & altera suæ spontis, itemq; semper uirens pinus, & minor ilex, nam prolixior ab om/nibus improbatur. Ederæ quoq; non propter bonitatem recipiuntur, sed quia præbent plurimũ mellis. Arbores uero sunt ꝓbatissimæ rutila, atq; alba ziziphus, nec minus amaranthus, tum etiã amygdalæ, & persici, atq; pyri, deniq; pomiferarum pleræq;, ne singulis immorer. At syluestrium cõmodissime faciunt glandife/ra robora, quinetiam terebinthus, nec dissimilis huic lentiscus, & odorata cædrus. At tiliæ solæ ex omnibus sunt nocẽtes, taxi repudiantur. Mille præterea semina uel crudo cæspite uirentia, uel subacta sulco, flores amicissimos apibus creant, ut sunt in irriguo solo frutices amelli, caules acãthini, scapus asphodeli, gladiolus narcissi. At in hortẽsi lira cõsita nitent candida lilia, nec his sor/didiora leucoia, tũ punicæ rosæ, luteolæq;, & sarranæ uiolæ, nec minus cœlestis numinis hyacinthus, coritius itẽ, siculusq; bulbus croci deponit̃, qui coloret, odoretq; mella. Iam uero notæ uilio/ris innumerabiles nascuntur herbæ, cultisq;, atq; pascuis regioni/bus, quæ fauoꝝ ceras exuberãt, ut uulgares lapsanæ, nec his pre/tiosior armoratia, rapistriq; olus, & intubi syluestris, ac nigri pa/paueris flores. Tum agrestis pastinaca, & eiusdẽ noĩs edomita, quam græci σαφυλῦνον uocant. Verum ex cunctis, quæ proposui, quæq; obmisi tp̃is compendia sequẽs (nam inexputabilis erat numerus) saporis præcipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra, serpyllumq;, & origanũ. Tertiæ notæ, sed adhuc generosæ marinus ros, & nostras cunila, quã dixi satureiam. Mediocris deinde gustus amaranthini, ac ziziphi flores, reliquaq;, quæ ꝓposuimus, cibaria, sed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorense, quod ex sparto, atq; arbuto prouenit, uillaticũ, quod nascitur in oleribus, et stercorosis herbis. Et quoniam situm pastionum, atq; etiam genera pabulorum exposui, nunc de ipsis receptaculis, & domicilijs examinum loquar.

De sedibus apum eligendis. Cap. V.

SEDES Apibus collocanda est contra brumalẽ meridiem ꝓcul à tumultu, & cœtu hominũ, ac pecudũ, nec calido loco, nec

frigido, nam utraq; re infestantur. Hæc aũt fit ima parte uallis, & ut uacuæ cũ ꝓdeunt pabulatum apes, facilius editioribus ad uolent, & collectis utensilibus, cum onere per procliuia nõ ægre deuolent. Si uillæ situs ita cõpetit, non est dubitandum, qn ædificio iunctum apiariũ macæria circũdemus, sed in ea parte, quæ tetris latrinæ, sterquiliniiq́;, & balinei libera est odoribus. Verũ si positio repugnabit, nec maxima tamẽ incõmoda congruent, sic quoq; magis expedit, & sub oculis domini esse apiariũ. Sin autẽ cuncta fuerint inimica, certe uicina uallis occupetur, quò sæpius descendere nõ sit graue possidenti, nã res ista maximam fidẽ desyderat, quæ quoniã rarissima est, interuentu domini tutius custoditur, neq; ea curatorem fraudulentũ tantũ, sed etiã immundæ segnitiæ perosa est, æque.n. dedignat̃, si minus pure habita est, ac si tractet̃ fraudulẽter. Sed ubicũq; fuerint aluearia, nõ editissimo claudantur muro, qui si metu prædonũ sublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem fenestellis apibus sit peruius, iungaturq́; tuguriũ, quo & custodes habitent, et condatur instrumentũ, sitq́; maxime repletum præparatis alueis ad usum nouorum examinum, nec minus herbis salutaribus, & siqua sunt alia, quæ languentibus adhibẽtur.

Palmaq́; uestibulum, aut ingens oleaster obumbret,
Vt cum prima noui ducent examina reges,
Vere suo, ludetq́; fauis emissa iuuentus
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hospitiis teneat frondentibus arbos.

Tũ perẽnis aqua, si est facultas, inducat̃, uel extructo canali manu detur, sine qua neq; faui, neq; mella, nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igit̃, ut dixi, præterfluẽs unda, uel putealis, canalibus immissa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum causa,

Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstiuum solem, si forte morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit eurus.

Conseri deinde circa totum apiarium debent arbusculæ incremẽti parui, maximeq; propter salubritatem, nã sunt etiam remedio lãguentibus cythisi, tum deinde casiæ, atq; pini, & rosmarinus, quinetiã cunilæ, & thymi frutices, itemq; uiolarum, uel quæcũq; utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris nõ solum uirentia, sed et quælibet res probibeant̃, sicuti cãcri nidor,

cũ eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris cœni, nec minus uitentur cauæ rupes, aut ualles argutæ, quas græci ἠχοῦς uocant.

De uaſis alueorum probandis. Cap. VI.

IGITVR ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt ꝓ conditione regionis, ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitãter utiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candent æſtate, ſiue ferulis exuberat, ijs quoq;, cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus cõmode uaſa texuntur. Si neutrũ aderit, opere textorio ſalicibus cõnectũtur, uel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectæ fabricabũtur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accenduntur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt alueorũ genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur. Quoꝝ alterum iure damnauit Celſus, quoniã maxime eſt ignibus obnoxium, alterum probauit, quãuis incõmodum eius præcipuum nõ diſſimulauerit, quod ſi res poſtulet, transferri nõ poſſit. Itaq; non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos. Neq;.n. ſolum id repugnat rationibus domini, quod immobiles ſint, cum uẽdere, aut alios agros inſtruere uelit (hoc enim cõmodum pertinet ad utilitatem ſolius patrisfamilias) ſed quod ipſarum apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut penuria locorũ uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam cauſam moueri poterunt, hoc maxime uitandum eſt. Itaq; quãuis doctiſſimi uiri authoritatem uerebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi, nã quod maxime mouet Celſum, ne ſint ſtabula uel igni, uel furibus obnoxia, poteſt uitari opere lateritio circumſtructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegãtur, eaſdemq;, cum fuerint mouendæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi ſint. Cap. VII.

SED Quoniam pleriſq; uidetur iſtud operoſum, qualiacunq; uaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapideus extendi per totum apiariũ in tres pedes altitudinis, totidemq; craſſitudinis, iſq; ſic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus, alijs ue noxijs animalibus præbeatur.

ſuperponuntur

ſuperponūtur deinde ſiue (ut Celſo placet) lateribus facta domicilia, ſiue (ut nobis) aluearia, præterquā à tergo circum ſtructa, ſeu quod penè omnium in uſu eſt, qui modo diligenter iſta curāt per ordinem uaſa diſpoſita ligantur, uel laterculis, uel cœmētis, ita ut ſingula binis parietibus anguſtis contineantur, liberæq; frontes utrinq; ſint, nam & quà procedunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis à tergo, quia ſubinde curanť examina. Sin autem nulli parietes alueis interuenient, ſic tamen collocandæ erunt, ut paulum altera ab altera diſtet, ne, cum inſpiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hærentem ſibi alterā concutiat, uicinasq; apes conterat, quæ omnem motum imbecillis cereis operibus ſuis, tanquam ruinam timent. Ordines qdem uaſorum ſuperinſtructos in altitudinem tres eſſe abunde eſt, quoniam ſummum ſic quoq; parum commode curator inſpiciat. Ora cauearum, quæ præbent apibus ueſtibula, proniora ſint, q̄ terga ut ne influant imbres, & ſi forte tamen ingreſſi fuerint, non immorentur, ſed per aditum effluant, propter quod conuenit aluearia porticibus ſupermuniri, ſin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari, quod tegmen cum frigora, & pluuias, tū æſtus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æſtus, ut hyems, itaq; ſemper ædificium ſit poſt apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriam, ſtabuliſq; præbeat teporem, nec minus ipſa domicilia, quamuis ædificio protegantur, obuerſa tamen ad hybernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant apes matutinum egreſſum, et ſint ex perrectiores, nam frigus ignauiā creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus dať, anguſtiſſima eſſe debent, ut quamminimum frigoris admittant, eaq; ſatis eſt ita forari, ne poſſint capere plus unius apis incremētum, ſic nec uenenatus ſtellio, nec obſcœnum ſcarabæi, uel papilionis genus, lucifugæq; blattæ, ut ait Maro, per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur, atq; utiliſſimum eſt pro frequentia domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo diſtantes inter ſe fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut cuſtos ueſtibuli prodeuntibus inhians, apibus affert exitium, eæq; pauciores intereunt, cū licet uitare peſtis obſidia per aliud uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum ſylueſtria examina capiantur. Cap. VIII.

ATQVE Hæc de pabulationibus, domicilijs, & sedibus eli gendis abunde diximus, quibus prouisis, sequitur ut examina desyderemus. Ea porrò uel ære parta, uel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus, studiosius prædictis comprobe/mus notis, et earũ frequentiam prius q̃ mercemur, apertis aluea ribus consyderemus, uel si non fuerit inspiciendi facultas, certe id quod contemplari licet, notabimus, ut in uestibulo ianuæ com/plures consistant, & uehemens sonus intus murmurantiũ exau/diatur, atq; etiam (si oẽs intra domicilium silentes forte conquie/scant,) labris foramini aditus admotis, et inflato spiritu ex respõ dente earum subito fremitu poterimus æstimare uel multitudi/nem, uel paucitatẽ. Præcipue aũt custodiẽdum est, ut ex uicinia potius, q̃ ex peregrinis regionibus petant̃, qm̃ solent cœli noui/tate lacessiri. Quod si non cõtingit, ac necesse habuerimus lon/ginqs itineribus aduehere, curabimus, ne salebris soliciteñt, op/timeq; noctibus collo portabunt̃, nã diebus requies danda est, et infundendi sunt grati apibus liquores, qbus intra clausum alan tur. Mox cũ perlatæ domum fuerint, si dies superuenerit, nec ape riri, nec collocari oportebit alueum nisi uesperi, ut apes placidæ mane post totius noctis requiem egrediant̃, speculariq; debemus ferè triduo, an uniuersæ se profundant, qđ cum faciunt, fugã me ditantur. Ea remedia, qbus debeant inhiberi, mox præcipiemus. at quæ dono, uel aucupio cõtingunt, minus scrupulose ꝓbant̃, quãquam nec sic qdem uelim nisi optimas possidere, cũ & impẽ sam, & eandem operã custodis postulent bonæ, atq; improbæ, et quod maxime refert, non sunt degeneres intermiscendæ, quæ infa ment generosas, nam minor fructus mellis respondet, cũ segnio/ra interueniunt examina. Verũtamen qm̃ interdum propter cõ/ditionem locoꝝ uel mediocre pecus (nã malum nullo quidem mo do) parandum est, curã uestigandis examinibus hac rõne adhi/bebimus. Vbicunq; saltus sunt idonei, mellifici nihil antiquius, q̃ qbus apes, utantur, uicinos eligunt fontes, eos itaq; conuenit ple runq; ab hora secunda obsideri, speculariq; quæ turba sit aquan/tium, nã si paucæ admodũ circũuolant, nisi tñ complura capita riuoꝝ diductas faciunt rariores) intelligenda est earum penuria, propter quam locum quoq; non esse mellificum suspicabimur, at si cõmeant frequentes, spem quoq; aucupandi examina maiorem faciunt, eaq; sic inueniunt̃. Primum q̃ longe sint explorãdũ est,

præparandumq; in hanc rem liquida rubrica, qua cum festucis il litis contigeris apum terga fontem libantium, cõmoratus eodem loco facilius redeũtes agnoscere poteris, at si non tarde id faciẽt, scias eas in uicinio consistere, sin aũt serius, pro moræ tpe æstimabis distantiam loci, sed cum animaduerteris celeriter redeuntes, si non ægre persequeris iter uolantium, ad sedem perduceris examinis. In ijs aũt, quæ longius meare uidebuntur, solertior adhibebitur cura, quæ talis est. Arundinis internodium cum suis articulis exciditur, et terebraṫ ab latere talea, & per id foramẽ exiguo melle, uel de fruto instillato, ponitur iuxta fontem, deinde cum ad odorẽ dulcis liquoris cõplures apes irrepserunt, tollitur talea, & apposito foramini pollice non emittitur, nisi una, quæ, cum euasit, fugam suã demõstrat obseruãti, atq; is, dum sufficit, persequiṫ euolantem. Cum deinde cõspicere desijt apẽ, tum alteram emittit, & si eandem petit cœli partem, uestigijs prioribus inhæret, & si minus aliam quoq;, atq; aliam foramine adapto patitur egredi, regionemq; notet, in quã plures reuolent, & eas psequatur, donec ad latebrã perducatur examinis, quod si est abditum specu, fumo elicitur, & cũ erupit, æris strepitu coercetur. nam statim sono territum, uel in frutice, uel in editiore syluæ fronde considet, & à uestigatore præparato uase reconditur, sin aũt sedem habet arboris cauæ, &, aut extat ramus, quem obtinent, aut sunt in ipsius arboris trunco, tunc, si mediocritas patiṫ, acutissima serra, quo celerius id fiat, pciditur primũ superior pars, q̃ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uideṫ inhabitari, tũ recisus utraq; parte mundo uestimento cõtegitur, qm̃ hoc quoq; plurimum refert, ac si qbus rimis hiat, illinitur, & ad locũ pfertur, relictisq; paruis (ut iam dixi) foraminibus, more cæterarum aluoꝶ collocatur, sed indagatorem conueniet matutina tpa uestigandi eligere, ut spatium diei habeat, quo exploret cõmeatus apum. Sæpe.n. si serius cœpit eas denotare, etiam cum in propinquo sunt, iustis operũ peractis se recipiunt, nec remeãt ad aquã, quo euenit ut uestigator ignoret, quàm longe à fonte distet examen. Sunt qui per initia ueris apiastrum, atq; (ut ille uates ait) trita meliphylla, & cærinthæ ignobile gramen, aliasq; colligãt similes herbas, qbus id genus animalium delectatur, et ita aluos perfricent, ut odor, & succus uasi inhæreat, quæ deinde mundata exiguo melle respergant, & per nemora non longe à fonti-

bus disponant, eaq; cum repleta sunt examinibus, domum refe-rant, sed hoc nisi locis, quibus abundant apes, facere nō expedit, nā sæpe inania uasa nacti, qui forte prætereunt, secum auferunt, Neq; tamen est tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno, at in maiore copia etiā si multa intercipiūtur, plus est quod in repertis apibus acquiritur, atq; hæc est ratio capiendi syluestria examina.

Quemadmodum uernacula examina obseruantur, & in aluos condantur. Cap. IX.

DEINCEPS talis altera est uernacula retinendi, semper quidem custos sedule circumire debet aluearia. Neq; .n. ullum tēpus est, quo non curam desyderent, sed eam postulant diligentiorem, cum uernant & exundant nouis fœtibus, qui nisi curatoris obsidio ꝓtinus excepti sunt, diffugiunt, quippe talis est apiū natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolādi uires adepti sunt, consortia dedignantur uetustiorꝝ, multoq; magis imperia, qppe cum rationabili genere mortaliū, tum magis egētibus consilij mutis animalibus nulla sit regni societas, itaq; noui duces ꝓcedunt, cum sua iuuētute, quæ uno, aut altero die in ipso domicilij uestibulo glomerata cōsistens, egressu suo ꝓprie desyderium sedis ostendit, eaq; uelut patria cōtenta est, si à procuratore ꝓtinus assignetur. Sin aūt defuit custos, uelut iniuria repulsa peregrinam regionem petit, quod ne fiat, boni curatoris est uernis temporibus obseruare alueos in octauam ferè diei horam, postq̄ non temere se noua proripiunt agmina, eorumq; egressus, regressusq; ut diligentius custodiat, nam quædā solent, cum subito eua serunt, sine cunctatione se proripere. Poterit exploratam fugam præsciscere uespertinis temporibus aurem singulis alueis admouendo, siquidem ferè ante triduum, q̄ eruptionem facturæ sint, uelut militaria signa mouentium, tumultus ac murmur exoritur. Ex quo, ut uerissime dicit Virgilius,

Corda licet uulgi præsciscere, nanq; morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaq; maxime obseruari debet, q̄ istud faciūt, ut siue ad pugnam eruperint (nā inter se tanq̄ ciuilibus bellis, & cum alteris quasi cum exteris gētibus præliantur) siue fugæ causa se proripuerint,

præstò sit ad utrũq; casum paratus custos. Pugna quidẽ uel unius inter se dissidentis, uel duorũ examinum discordantium facile compesc itur, nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compressa quiescit,

Aut mulso passo'ue, aut alio, quouis liquore simili resperso uidelicet familiari dulcedine sæuientiũ iras mitigante, nã eadẽ mire ẽt dissidentes reges cõciliant. Sunt. n. sæpe plures unius populi duces, & quasi procerũ seditione plebs in partes diducit, qđ frequenter fieri ꝓhibendum est, qm̃ intestino bello totæ gẽtes consumuntur, itaq; si cõstat principibus gratia, manet pax incruẽta. Sin aũt sæpius aciẽ dimicantes notaueris, duces seditionũ interficere curabis, dimicantiũ uero ꝑlia ꝑdictis remedijs sedant, ac deinde cũ agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo cõsederit, aĩaduertito, an totũ examen in spẽm unius uuæ dependeat, idq; signũ erit aut unũ regem inesse, aut certe plures bona fide recõciliatos, quos sic patieris, dum in suũ reuolent domicilium, sin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos esse, atq; in ijs partibus, quibus maxime uideris apes glomerari, requirere duces debebis, itaq; succo prædictarum herbarum, idest melissophili, uel apiastri manu illita, ne ad tactũ diffugiant, leuiter inseres digitos, et diductas apes scrutaberis, donec auctorem pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Quæ sit forma regis apum. Cap. X.

SVNT autem ij reges maiores paulo, & oblongi magis q̃ cæteræ apes rectioribus cruribus, sed minus amplis pinnis pulchri coloris, & nitidi, leuesq;, ac sine pilo, sine spiculo, nisi qs forte pleniorem quasi capillum, quẽ in uentre gerunt, aculeũ putet, quo & ipso tñ ad nocendum nõ utuntur, quidam etiam infusci, atq; hirsuti reperiuntur, quorũ pro habitu, damnabis ingenium,

Nam duæ sunt regum facies, duo corpora plenis.
Alter erit maculis auro squallentibus ardens,
Et rutilis clarus squamis, insignis & ore.

Atq; hic maxime probatur, qui est melior, nam deterior sordido sputo similis tam fœdus est, q̃ puluere ab alto

Cum uenit, & sicco terram spuit ore uiator.

Et, ut idẽ ait,

Desidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

Qui tamen & ipse spoliandus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere, nam uelut quadã compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. Cap. XI.

SED Nonnunquam necandus est, cum uetus alueare numero apum destituitur, atq; infrequentia eius aliquo examine replenda est itaq; cũ primo uere in eo uase nata est pullities nouus rex eliditur, ut multitudo sine discordia cum parentibus suis conuersetur, quod si nullam ꝓgeniem tulerint faui, duas, uel tres alueorum plebes in unum contribuere licebit, sed prius respersas dulci liquore, tum demum includere, & posito cibo, dum conuersari cõsuescant, exiguis spiramentis relictis triduo ferè clausas habere. Sunt qui seniorem potius regem submoueant, quod est contrarium, quippe turba uetustior si elidatur, uelut quidam senatus iunioribus pareat necesse est, & siquæ sint imperia ualidiorꝶ contumaciter spernentes, pœnis, ac mortibus afficiuntur. Illud tñ incõmodum iuniori examini solet accidere, cum antiquarum apium relictus à nobis rex senectute deficit, quod tanq̃ domino mortuo, familia nimia licentia discordat, cui facile occurritur, nam ex ijs alueis, quæ plures habent principes, dux unus eligitur, isq; trãslatus ad eas, quæ sine imperio sunt, rector cõstituitur. Potest aũt minore molestia in ijs domicilijs, quæ aliqua peste uexant̃, paucitas apium emendari, nam ubi cognita est clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet consyderare, tum deinde, ceræ, quæ semina pullorum continet, partem recidere, in qua regij generis proles animatur. Est aũt facilis conspectu, qm̃ ferè in ipso fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, et laxioris fistulæ, q̃ sint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celsus quidem affirmat in extremis fauis transuersas fistulas esse, quæ contineant regios pullos. Higinius quoq; auctoritatem græcorum sequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, sed in circuitu fauorum paulo maiora, q̃ sint plebeij seminis inueniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. Cap. XII.

EST ET *illa uernaculi examinis cura, si forte prædicto tẽpore facta eruptione patriam fastidiens sedem longiorem, fuga denunciauit.* Id *autem significat, cum sic apis euadit uestibulum, ut nulla intro reuolet, sed se confestim leuet sublimius*. Crepitaculis *æreis, aut testarum plerũq; uulgo iacentium sonitu terreat fugiens iuuentus.* E*aq; quæ uel pauida, cum repetierit aluũ maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, uel statim se ad proximam frondem contulerit, protinus custos nouum loculamẽtum in hoc præparatum pliniat intrinsecus prædictis herbis, deinde guttis mellis respersum admoueat. Tum manibus, aut etiã trulla cõgregatas apes recõdat. Atq;, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compositum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco esse, dũ aduesperascat. Primo deinde crepusculo trãsferat, & reponat in ordinem reliquoꝶ alueoꝶ. Oportet autem etiam uacua domicilia collocata in apiarijs habere, nã sunt non nulla examina, quæ, cum pꝺcesserint, statim sedẽ sibi quærant in proximo, eãdemq; occupent, quã uacuã repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.*

Remedia apum laborantium morbo. Cap. XIII.

SEQVITVR *ut morbo, uel pestilentia laborantibus remedia desyderentur. Pestilentiæ rara in apibus pernicies nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri possit reperio, nisi ut longius aluei transferantur. Morborum autẽ facilius in his & causæ inspiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus earum labor est initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo sameram ulmi promunt, nãq; sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide uescuntur post hybernam famem, nil alioquin cirra satietatem, tali nocente cibo, quo cum se affatim repleuerint, profluuio alui, nisi celeriter succurritur, intereunt, nam & tithymallus maiorum quoq; animalium uentrem soluit, & proprie ulmus apium. Eaq; causa ẽ, cur in regionibus Italiæ, quæ sunt eius generis arboribus consitæ, raro frequentes durent apes. Itaq; ueris principio si medicatos cibos præbeas, ijsdem remedijs & prouideri potest, ne tali peste uexentur, & cum iã laborãt, sanari, nã illud, quod Higinius maiores*

secutus auctores prodidit, ipse non expertus asseuerare nõ audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem praecipit apum corpora, quae, cum eiusmodi pestis incessit, sub fauis aceruatim enectae reperiuntur, sicco loco per hyemem reposita circa aequinoctiũ uernum, cum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solẽ pferre, ficulneoq; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cum uiuido halitu caloris animatae sunt, resumpto spiritu in praeparatũ uas, si obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quae deinceps dicturi sumus, aegris examinibus exhibenda censemus, nam uel grana mali punici tunsa, & uino amineo conspersa, uel uuae passae cum rore syriaco pari mensura pinsitae, et austero uino insuccatae dari debent, uel si per se ista frustata sunt, omnia eadẽ aequis ponderibus in unum leuigata, & fictili uase cũ amineo uino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nõnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum, cũ gelauerit, imbricibus infusum praebent libandum. Quidã bubulam, uel hominis urinam (sicut Higinius affirmat) alueis apponunt. Necnõ etiam ille morbus maxime est conspicuus, qui horridas, contractasq; carpit, cum frequenter aliae mortuarum corpora domicilijs suis efferũt, aliae intra tecta, ut in publico luctu, moesto silentio torpent. Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, & cum galla, uel arida rosa detriti. Galbanum etiam, ut eius odore medicentur, incendi cõuenit, passoq;, & defruto uetere fessas sustinere. Optime tamẽ facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos, ea cum uetere amineo uino decocta exprimitur, & ita liquatus eius succus datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus scripsit, Aristomachus inquit, hoc modo succurrendũ laborantibus existimat. Primũ, ut omnes uitiosi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur, deinde ut fumigentur. Prodesse etiam putat apibus uetustate corruptis examen nouum contribuere, quãuis periculum sit, ne seditione consumentur, uerũtamen adiecta multitudine laetaturas. Sed ut concordes maneant, earum apiũ, quae ex alio domicilio transferuntur, quasi peregrinae plebis submoueri reges debere, nec tamẽ dubium, quin frequentissimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouae prolis adoptione domicilia cõfirmentur, sed & id cum fiet, animaduertendum, ut eos fauos subijcia-

mus, quorum pulli iam sedes suas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerētes capita, nam si fauos immaturo fœtu transtulerimus, emorientur pulli, cum foueri desierint. Sæpe etiam uitio, quod græci φαγέδαιναν uocant, intereunt. Siquidem cum sit hæc apium cōsuetudo, ut prius tantum cerarum confingant, quantum putant explere se posse, nonnunquam euenit, ut consumatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis causa longius euagatum subitis imbribus, aut turbinibus in syluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat, quod ubi factum est, reliqua paucitas fauis complendis non sufficiat, tunc quæ uacuæ cerarū partes computrescant, & uitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ quoq; apes intereant. Id ne fiat, duo populi coniungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere, uel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos ante q̄ putrescant, uacuis partibus acutissimo ferreo liberare, nā hoc quoq; refert, ne admotum hebes ferramentum (quia non facile penetret) uehementius impressum fauos sedibus suis cōmoueat. Quod si factum est, apes domicilium derelinquunt. Est & illa causa interitus, quod interdum continuis annis plurimi flores ꝓueniunt, & apes magis mellificijs, q̄ fœtibus student, itaq; nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis supplementis frequentatæ nouissimæ reliquæ intereunt, itaq; si tale uer incessit, ut & prata, & arua floribus abūdent, utilissimum est tertio quoq; die aluorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per q̄ non possint apes exire, ut ab ope mellifico euocatæ, qm̄ se nō sperent posse ceras oēs liquoribus stipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè sunt examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. Cap. XIIII.

DEINCEPS illa totius anni cura, ut idē Higinius cōmodissime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mēse Martio circa VIII. Cal. Aprilis in octaua parte arietis cōficitur, ad exortum uergiliarꝝ dies uerni tp̄is habentur duodequinquaginta, per hos primū ait apes curandas esse adapertis alueis, ut oīa purgamenta, quæ sunt hyberno tp̄e congesta, eximantur, & ut araneis, qui

fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incēso bubulo fimo, hic enim quasi quadā cognatione generis maxime est apibus aptus. Vermiculi quoq;, qui tineæ uocant, & item papiliones enecandi sunt. Quæ pestes plerunq; fauis adhærentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, & his incensis, nidorē admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabuntur, eaq; fortius operibus inseruient. Verum maxime custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie castus sit ab rebus uenereis, ne'ue temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatq; ferè ab omnibus redolentibus esculentis, ut sunt salsamenta, & eo℞ omnia eliquamina, itemq; fœtentibus acrimonijs allij, uel cæparū, cæterarumq; rerū similiū. Duodequinquagesimo die ab æquinoctio uerno, cū sit uergiliarum exortus circa. V. Idus Maij incipiūt examina uiribus, & numero augeri. Sed & ijsdē diebus intereunt, quæ paucas, et ægras apes habent. Eodemq; tempore progenerant in extremis partibus fauo℞ amplioris magnitudinis fœtus, q̄ sint cæterarum apum, eosq; nonnulli putant esse reges. Verum quidam græco℞ auctores οἴστρους appellant, ab eo, quod exagitent, neq; patiantur examina conquiescere. Itaq; præcipiunt eos enecari. Ab exortu uergiliarum ad solstitium, quod fit ultimo mense Iunio circa octauam partem cancri ferè examinant alui, quo tempore uehementius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiant. Tumq; peracto Solstitio, usq; ad ortum caniculæ, qui ferè dies triginta sunt pariter frumenta, & faui demetuntur. Sed ij quemadmodū tolli debeant, mox dicetur, cum de confectura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tpe progenerari posse apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago, nec minus Virgilius prodiderunt. Mago quidem uentribus ēt bubulis idem fieri affirmat. Quam rōnem diligentius ꝑsequi superuacuum puto consentiens Celso, qui prudentissime ait non tanto interitu pecus istud admitti, ut sic requirendum sit, uerū hoc tempore, & usq; in autumni æquinoctium decimo quoq; die alui aperiendæ sunt, & fumigandæ. Quod cū sit molestum examinibus, saluberrimum tñ esse conuenit. Suffitas deinde, & æstuantes apes refrigerare oportet, cōspersis uacuis partibus aluo℞, & quamrecentissimi rigoris aqua infusa. deinde siquid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel ēt cuiuslibet uastæ alitis, q̄ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ,

si apparuerint, euerrantur, papilionesq; enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio sunt, nam & ceras erodunt, & stercore suo uermes progenerant, quos aluoꝝ tineas appellamus. Itaq; quo tpe maluæ florent, cum est earum maxima multitudo, si uas æneum simile miliario uespere ponat̃ inter aluos, et in fundum eius lumen aliquod demittatur, undiq; papiliones cõcurrunt, dumq; circa flãmulam uolitant, aduruntur, quod nec facile ex angusto sursum euolare, nec rursus lõgius ab igne possunt recedere, cum lateribus æneis circũueniantur, ideoq; propinquo ardore consumuntur. A canicula ferè post diem quinquagesimũ arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq; apes mella conficiunt, idq; optimæ notæ enitescit autumni æquinoctio, quod est ante Calẽ. Octobris, cum octauam partẽ libræ sol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obsidiantur prodeuntibus. Post arcturi exortum circa æquinoctium libræ (sicut dixi) fauorum secunda est exemptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. Calen. Octobris ad uergiliarum occasum diebus XL. ex floribus tamaricis, & syluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil est omnino detrahendum, ne sæpius iniuria contristatæ, uelut desperatione rerum profugiant. Ab occasu uergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII. Calen. Ianuarij, in octaua parte capricorni iam recondito melle utuntur examina, eoq; usq; ad arcturi exortum sustinent̃. Nec me fallit Hipparchi rõ, quæ docet solstitia, & æquinoctia nõ octauis, sed primis partibus signoꝝ confici. Verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq; fastus astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificijs, quia & notior est ista uetus agricolis concepta opinio. Nec tñ Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticoꝝ litteris necessaria est. Ergo uergiliarum occasu primo statim conueniet aperire aluos, et depurgare quicquid immundi est, diligentiusq; curare, qm̃ per tpa hyemis non expedit mouere, aut patefacere uasa. Quam ob cãm dum adhuc autumni reliq̃æ sunt, apricissimo die purgatis domicilijs opercula intus usq; ad fauos admouẽda sunt, omni uacua parte sedis exclusa, quo facilius angustiæ cauearum per hyemem concalescant, idq; semper faciendũ est etiam in ijs aluis, quæ paucitate

plebis infrequentes sunt. Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum luto, & fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus cõmeent, relinquemus. Et quãuis porticu pro tecta uasa, nihilo minus congestu culmorum, & frondium supertegemus, quantumq; res patietur à frigore, & tempestatibus muniemus. Quidã exemptis interaneis occisas aues intus includũt, quæ tempore hyberno plumis suis delitescentibus apibus pbent teporem. Tum ẽt si sunt absumpta cibaria, cõmode pascunt esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt, sin aũt faui sufficient, permanent illibatæ, nec quãuis amantissimas munditiarũ offendũt odore suo. Melius tñ esse nos existimamus tpe hyberno fame laborantibus, ad ipsos aditus in canaliculis uel contusam, et aqua madefactam ficum aridam, uel defrutum, aut passum præbere. Quibus liquoribus mundã lanam imbuere oportebit, ut insistẽtes apes quasi per syphonẽ sucum euocent. Vuas ẽt passas, cũ infregerimus, paulũ aqua respersas probe dabimus, atq; his cibaris non solũ hyeme, sed ẽt quibus temporibus (ut iã supra dixi) ti thymallus, atq; ẽt ulmi florebunt, sustinẽdæ sunt. Post cõfectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid est repositi mellis (nisi liberalius à curatore relictum sit) consumunt, & sæpe etiã uacuatis ceris usq; in ortum arcturi, qui est ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubantes torpent more serpentum, & quiete sua spiritum conseruant, quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit, optimum est per aditum uestibuli syphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceãtur futuras tempestates. Itaq; post hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in pascua, nam ab æquinoctio uerno sine cunctatione, iam passim uagantur, & idoneos ad fœtũ decerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obseruãda per anni tpa diligentissime Higinius præcipit. Cæterum illa Celsus adijcit, paucis locis eã felicitatem suppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeant æstiua. Itaq; quibus locis post ueris tpa flores idonei deficiunt, negat oportere ĩmota examina relinq, sed uernis pastionibus absumptis, in ea loca trãsferri, q̃ serotinis floribus thymi, et origani, thymbræq; benignius apes alere possunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferuntur in atticas pastiones, & Eubœa, & rursus insulis cycladibus,

cum ex aliis transferuntur scyrum, nec minus in Sicilia cū ex reliquis eius partibus in Hyblā cōferuntur. Idemq́; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatē capiunt, q̃to iucundiore sit materia cera cōfecta. Sed ante trāslationē diligenter alueos inspicere p̄cipit, ueteresq́;, & tineosos, & labantes fauos eximere. Nec nisi paucos, & optimos reseruare, et simul ēt ex meliore flore quāplurimi fiāt, eaq́; uasa, quæ q̄s trāsferre uelit, non nisi noctibus, & sine cōcussione portare.

De melle conficiendo, & q̄n castrari debent alui. Cap. XV.

MOX VERE transacto sequitur, ut dixi, mellis uindemia, p̄pter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur, cū animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod est genus amplioris incrementi simillimū apis. Et, ut ait Virgilius, ignauū fucos pecus, & īmune sine īdustria fauis assidēs, nā neq́; alimenta cōgerit, & ab aliis inuecta consumit. Verūtamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci uidentur insidētes seminibus, quibus apes figurantur. Itaq́; ad fouendā, & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur. Et, ut idem ait, à præsepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere, quod ego Magoni cōsentiens faciendū non censeo, uerum sæuitiæ modum adhibendum, nam nec ad occidionē gens interimenda est, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibariorū absumunt, sarciendo damna fiunt agiliores, nec rursus multitudinem prædonum coalescere patiēdum est, ne uniuersas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorum, et apium sæpius cōmitti uideris, ad apertas alueos inspicies, ut siue semipleni faui sint, differantur, siue iam liquore completi, & superpositis ceris tanquā operculis obliti demetantur. Dies uero castrandi ferè matutinus occupandus est. Neq́; enim conuenit æstu medio exasperatas apes lacessiri, duobus ferramentis ad hunc usum opus est sesquipedali, uel paulo ampliore mensura factis, quorū alterum sit culter oblongus ex utraq́; parte acie lata, uno capite ad uncū habens scalprum, alterū prima fronte planū, & acutissimū, quo melius hoc faui succidantur, illo eradant̃, et q̄cq̄d sordium deciderit, attrahatur. Sed ubi à posteriore parte nullum uestibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factū gal-

bano, uel arido fimo. Ea porrò uase fictili prunis immista cōdun tur, idq; uas ansatum simile angustæ ollæ figuratur. Ita ut altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet, altera latior, & ore patulo, per quam possit afflari. Talis olla, cū est aluear obiecta, spiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilij & interdum extra uestibulum se conferunt, atq; ubi potestas facta est liberius inspiciendi, ferè, si duo sunt examina, duo genera quoq; fauorum inueniunt. Nam etiam in cōcordia suum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obseruat. Sed omnes faui semper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent, ita ne solum contingant, quoniam id præbet examinibus iter. Cæterum figura cerarum talis est, qualis & habitus domicilij, nam & quadrata & rotunda spatia, nec minus longa suam speciem uelut formæ quædam fauis præbent. Ideoq; non semper eiusdem figuræ reperiuntur faui, sed hi qualescunq; sint, non omnes eximantur, nam priore messe, dum adhuc ruraspastionibus abundant, quinta pars fauorum, posteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquēda est. Atq; hic tñ modus non est in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, et ubertate pabuli apibus consulendum est. At si ceræ dependentes in lōgitudinem decurrunt, eo ferramento, quod est simile cultro, insecandi sunt faui. deinde subiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem transuersi tectis cauearum inhærent, tunc scalprato ferramēto est opus, ut aduersa fronre impressi desecentur. Eximi autem debent ueteres uel uitiosi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni. Et siqui tandem pullos continēt, ut examini progenerando reseruentur. Omnis deinde copia fauorum conferenda est in eum locum, in quo mel conficere uoles, linendaq; sunt diligenter foramina parietum, & fenestrarum, nequid sit apibus peruium, quæ uelut amissas opes suas pertinaciter uestigant, & persecutæ consumunt. Itaq; ex hisdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tētantes. Castratæ deinde alui siquæ trasuersos fauos in aditu habebūt conuertendæ erunt, ut alterna uice posteriores partes uestibula fiant. Sic enim proxime cum castrabuntur, ueteres potius faui, q̃ noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto uetustiores. Quod si forte aluearia circūstructa, & im-

mobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modo à posteriore, mõ à priore parte castrentur, idq; fieri ante diei quintam horam debebit. deinde repeti uel post nonam, uel postero mane. Sed quotcunque faui sunt demessi, eodem die, dum tepent, mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus saccus inuersæ metæ similis, qualis est, quo uinum liquatur, obscuro loco suspenditur, in eum deinde carpti congeruntur faui. Sed adhibenda cura est, ut separentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras sordes, nam sunt mali saporis, et succo suo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel in subiectum alueum defluxit, transfertur in uasa fictilia, quæ paucis diebus apta sint, dum musteus fructus deferuescat, isq; sæpius ligula purgandus est. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur. Atq; id secundæ notæ mel defluit, et ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est primi saporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. Cap. XVI.

CERAE fructus, quamuis æris exigui, non tamen omittẽdus est, cum sit eius usus ad multa necessarius. Expressæ fauorum reliquiæ, postea quã diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in uas æneum conijcitur, adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factum est, cera per stramenta, uel iuncos defusa colatur, atq; iterum similiter deintegro coquitur, & in quas quisq; uoluerit formas, aqua prius adiecta, defunditur, eamq; concretam facile est eximere, quoniam qui subest humor non patitur formis inhærere. Sed iam consumata disputatiõe de uillaticis pecudibus, atq; pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarum rerum pars superest, de cultu hortorum Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, et Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM DECIMVM DE CVLTV HORTORVM PRAEFATIO.

f OENORIS TVI Siluine, quod stipulanti spoponderam tibi, reliquam pensiunculam percipe. Nam superioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc persoluo, reddideram, superest ergo cultus hortorũ insigniter neglectus quondã ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus, siquidem cũ parcior apud priscos esset frugalitas, largior tamen pauperibus fuit usus epularũ, lactis copia, ferinaq́;, ac domesticarũ pecudum carne uelut aqua, frumentoq́; summis, atq; humillimis uictum tolerantibus. Mox cũ sequens, & ꝑcipue nostra ætas dapibus libidinosis pretia constituerit, cœnæq́; non naturalibus desyderijs, sed cẽsibus æstiment̃ plebeia pauꝑtas summota à ꝑtiosioribus cibis ad uulgares cõpellitur. Quare cultus hortorum, qm̃ & fructus magis in usu est, diligentius nobis, q̃ tradiderunt maiores, præcipiendus est, isq́; sicut institueram prosa oratione prioribus subnecteretur exordijs, nisi propositum meũ expugnasset frequens postulatio tua, quæ ꝑuicit, ut poeticis numeris explerẽ georgici carminis omissas partes, quas tñ et ipse Virgilius significauerat, posteris post se memoranda relinquere, neq; enim aliter istud nobis fuerat audendum, q̃ ex uoluntate uatis maxime uenerãdi, cuius quasi numine instigante (pigre sine dubio propter difficultatem opis, uerũtamen nõ sine spe prosperi successus) aggressi sumus tenuem admodum, & penè uiduatã corpore materiam, quæ tam exilis est, ut in cõsumatione quidem totius operis annumerari uelut particula possit laboris nostri, ꝑ se uero & quasi suis finibus terminata nullo mõ speciose cõspici. Nã et si multa sunt eius quasi mẽbra, de qbus aliquid possumus effari, tñ eadẽ tã exigua sunt, ut (quod aiunt græci) ex incõprehensibili paruitate arenæ funis effici nõ possit. Quare qcqd est istud, quod elucubrauimus, propriã sibi laudem nõ uendicat, ut boni cõsulat, si non sit dedecori prius editis à me scriptoꝝ monimẽtis, sed iã præfari desinamus.

Hortorum

Ortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondam spatijs exclusus iniquis,
b Cum caneret lætas segetes, & munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cælestia mella,
Virgilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroso præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, resolutaq; terga
Qui gerit, & fossus graciles imitatur arenas.
Atque habilis natura soli, quæ gramine læto,
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
Nam neq; sicca placet, nec quæ stagnata palude
Perpetitur querulæ semper conuitia ranæ.
Tum, quæ sponte sua frondosas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aspera syluis
Achrados, aut pruni lapidosis obruta pomis
Gaudet, & iniussi consternitur ubere mali,
Sed negat helleboros, & noxia galbana succo,
Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
Quamuis semihominis uesano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœstamq; cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque,
Terga rubi, spinisq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; sint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis,
Aut fons illachrymet putei non sede profunda,
Ne grauis hausturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel sepibus hirtis
Claudatur, neu sit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phragmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui semper in horto
Inguinibus puero prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæq; serendis
Seminibus. quæ cura satis, quo sydere primum
Nascantur flores, pestiq; rosaria gemment,

Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos.
Pierides tenui deducite carmine musæ.
Oceani sitiens cum iam canis hauserit undas,
Et paribus titan orbem librauerit horis,
Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
Sordidus, & musto spumantes exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uersetur robore palæ
Dulcis humus, si iam pluuijs defossa madebit.
At si cruda manet cœlo durata sereno,
Tum iussi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fontes, & hiantia compleat ora.
Quod si nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi gnosius ardor
Aequore cœruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduersos metuant atlantides ortus.
Atque ubi iam tuto nec dum confisus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & spicula Phœbus
Dira nepæ, tergoq; croti festinat equino,
Nescia plebs generis, matri ne parcite falsæ.
Ista prometeæ genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore sæuus
Tellurem ponto mersit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq; semel stygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere, sed ecce
Durior, æternusq; uocat labor. eia age segnes
Pellite nunc somnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam scindite amictus.
Tu grauibus rastris cunctantia perfode terga,
Tu penitus latis eradere uiscera marris
Ne dubita, & summi frequentia cespite mista
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia cauri,

Alliget & sæuus boreas, eurusq; resoluat.
Post ubi ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus relegauerit aura,
Sydereoq; polo cedet lyra mersa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo.
Rudere tum pingui, solido uel stercore Aselli,
Armentiue fimo saturet ieiunia terræ
Ipse ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat fesso præbere noualij
Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
Densaq; iam pluuijs, durataq; summa pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem cæspitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi soluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita solo splendentia sarcula sumat,
Angustosq; foros aduerso limite ducens
Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro discrimine pectita tellus,
Deposito squallore nitens sua semina poscit,
Pingit & in uarios terrestria sydera flores,
Candida leucoia, et flauentia lumina caltæ,
Narcissiq; comas, & hiantis sæua leonis
Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacynthos.
Tum quæ pallet humi, quæ frondens purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium rosa plena pudoris.
Nunc medica panacem lachryma, succoq; salubri
Glaucea, & profugos uinctura papauera somnos
Spargite, quæq; uiros acuunt, armantq; puellas.
Iam megaris ueniant genitalia semina bulbi,
Et quæ scila uenit getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero seritur uicina priapo,
Excitet ut ueneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærephylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq; infractis spicis, & olentia late
Vlpica, quæq; fabis habilis fabrilia miscet.

Iam siser, assyrioq; uenit quæ semine radix,
Sectaq; præbetur madido sociata lupino,
Vt pelusiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili, quoq; salgama meræ
Capparis, & tristes inulæ, ferulæq; minaces
Plantãtur, nec non serpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores sparguntur aneti,
Rutaq; palladiæ bacæ uictura saporem,
Seq; lacessenti fletum factura synapis,
Atq; oleris pulli radix, lachrymosaq; cæpa
Ponitur, & lactis gustum quæ condiat herba
Deiectura quidam fronti data signa fucarum,
Viniq; suam icarco profitetur nomine graio.
Tum quoq; conseritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regiq; superbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres cæsposo littore Cumæ,
Quæ marrucini, quæ signia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & caudinis faucibus horti,
Fontibus & stabie celebres, & uesuia rura,
Doctaq; Parthenope Sebethide rosida lympha,
Quæ dulcis pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreoq; siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomosi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus resolutæ semina terræ,
Assiduo grauidam cultu, curaq; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore messes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne sitis exurat concepto semine partum.
At cum fœta suos nexus adoperta resoluit,
Florida cum soboles materno pullulat aluo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq; bicorni
Pectat, & angentem sulcis exterminet herbam.
At si dumosis positi sunt collibus horti,
Nec summo nemoris labuntur uertice riui,

Aggere præposito cumulatis area glebis
Emineat, sicco ut consuescat puluere planta,
Nec mutata loco sitiens exhorreat æstus.
Mox ubi nubiginæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis,
Alma sinum tellus iam pandet, adultaq; poscens
Semina depositis cupient denubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora gressu
Diffugiunt, nulloq; sono conuertitur annus.
Flagitat ecce suos genitrix mitissima fœtus,
Et quos enixa est partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles, date nunc sua matri
Pignora, tempus adest, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comas, tu disfere crines.
Nunc apio uiridi crispetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo resoluta capillo
Lætetur, mollemq; sinum staphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ descendant montibus hyblæ,
Nataq; iam ueniant hilari sampsuca canopo,
Et lachrymas imitata tuas Cinereia uirgo,
Sed melior stactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœsto qui sanguine surgunt
Aeacij flores, immortalesq; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Disponat plantis olitor, quos semine seuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
Iamq; salutari properet lactuca sapore,
Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
Altera crebra uiret, fusco nitet altera crine,
Vtraque Cæcilij, de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ spisso, sed puro uertice pallet,
Hæc sua cappadocæ seruat cognomina gentis.
Et mea, quam generant tarthesi littore gades.
Candida uibrato discrimine, candida thyrso est.
Cypros item paphio, quam pingui nutrit in aruo
Puniceа depexa coma, sed lactea crure est.
Quot facies, totidem sunt tempora quanq; serendi.

Cœciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq; premit ferali mense lupercus.
Tuq; tuis Mauors tarthesida pange Calendis,
Tuq; suis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit se iungere matri,
Et mater facili mollissima subiacet aruo.
Ingenera nunc sunt genitalia tempora mundi.
Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
Bacchatur ueneri, stimulisq; Cupidinis actus
Ipse suas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille suam Tethyn, hic pellicit Amphitriten.
Et iam cœruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc reserat, pontumq; natantibus implet,
Maximus ipse deum posito iam fulmine fallax
Acrisioneos ueteres imitatur amores,
Inq; sinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit, hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
Atq; amor ignescit menti, sæuitq; medullis,
Dum satiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias soboles, semperq; frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.
Sed quid ego infreno uolitare per æthera cursu
Passus equos audax sublimi tramite raptos?
Ista canat maiore deo, quem delphica laurus
Impulit, & rerum causas, & sacra mouentem
Orgia naturæ, secretaq; fœdera cœli.
Extimulet uatem per dindyma castra Cybelles,
Perq; Citheronem, nyseaq; per iuga Bacchi,
Per sua Parnassi, per omissa silentia musis
Pierij nemoris, bacchea uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruoq; iubet decurrere gyro,
Et secum gracili connectere carmina filo.

Quæ canat inter opus musa modulante putator
Pendulus arbustis, olitor uiridantibus hortis.
Quare age quod sequitur, paruo discrimine sulci
Spargantur cæcis nasturcia dira colubris,
Indomito male sana cibo, quas educat aluos,
Et satureia thymi referens, tymbræq; saporem,
Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
Hispida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modo purpureo surgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modo crine uiret, deflexaq; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc similis calatho, spinisq; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo mitescit tegmine grani,
Tempus baris satio, famosaq; tunc coriandra
Nascuntur gracili melantia grata cumino,
Et baca asparagi spinosa prosilit herba,
Et moloche, prono sequitur quæ uertice solem,
Quæq; tuas audax imitatur Nysie uites,
Nec metuit sentes, nam uepribus improba surgens
Achrados, indomitasq; -bronias alligat alnos.
Nomine tum graio, ceu littera -proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magistri,
Sic & humo pingui ferratæ cuspidis ictu
Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis messis iam floribus instat,
Iam uer purpureum, iam uersicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi sua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,
Et conniuentes oculos uiolaria soluunt,
Oscitat & leo, & ingenuo confusa rubore
Virgineas adoperta genas rosa præbet honores
Cœlitibus, templisq; sabæum miscet odorem.
Nunc uos pegasidum comites acheloidas oro,
Mænalidumq; choros dryadum, nymphasq; napeas,
Quæ colitis nemus Amphrysi, quæ thessala tempe,

Quæ iuga Cyllenes, & opaca rura Lycæi,
Antraq; castalijs semper rorantia guttis,
Et quæ sicanij flores legistis halesi,
Cum Cereris proles uestris intenta choreis
Aequoris Aethnei uernantia lilia carpsit,
Raptaq;, lethæi coniunx mox facta tyranni
Syderibus tristes umbras, & tartara cœlo
Præposuit, ditemq; Ioui, letumq; saluti,
Et nunc inferno potitur Proserpina regno.
Vos quoq; iam posito luctu, mœstoq; timore
Huc facili gressu teneras aduertite plantas,
Tellurisq; comas sacris aptate canistris.
Hinc nullæ insidiæ nymphis, non ulla rapina,
Casta fides nobis colitur, sanctiq; penates,
Omnia plena iocis, securo plena cachinno,
Plena mero, lætisq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc est mollissimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
Suadet, & arguto fugientes gramine fontes
Nec rigidos potare iuuat, nec sole tepentes.
Iamq; dioneis redimitur floribus hortus.
Iam rosa mitescit, sarrano clarior ostro.
Nec tam nubifugo Borea latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec syrius ardor
Sic micat, aut rutilius pyrous, aut ore corusco
Hesperus, eoo remeat cum lucifer ortu,
Nec tam sydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare age uel iubare exorto, iam nocte suprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite mersat hibero.
Sicubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narcissiq; comas, sterilisq; balausi.
Et tu, ne Corydonis opes despernat Alexis,
Formoso Nays puero formosior ipsa
Fer calathis uiolam, & nigro permista ligustro
Balsama cum casia nectens, croceosq; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et nos agrestes, duro qui pollice molles

Demetitis flores, cano iam uimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Iam rosa distendat contorti stamina iunci,
Pressaq; flammeola rumpatur fiscina calta,
Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus iaccho
Aere sinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturis flauebit messis aristis,
Atq; diem gemino titan extenderit astro,
Hauserit & flammis lernei brachia cancri,
Allia cum cepis, cereale papauer aneto
Iungite, dumq; uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilaresq; recurrite in hortos.
Tum quoq; proscisso, riguoq; inspersa nouali
Ozima comprimite, & grauibus densate cylindris,
Exurat sata ne resoluti pulueris æstus,
Paruulus aut pulex irrepens dente lacessat,
Neu formica rapax populari semina possit.
Nec solum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirsutaq; campe.
Sed cum iam ualido turgescit lurida caule
Brassica, cumq; tument pallentia robora Betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet securus adultis,
Et iam maturis quærit supponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans, hominumq;, boumq; labores
Sæpe etiam grauidis irrorat pestifer undis,
Ex quibus infestæ Baccho, glaucisq; salictis
Nascuntur uolucres, serpitq; eruca per hortos,
Quos super ingrediens exurit semina morsu,
Quæ capitis uiduata coma, spoliataq; nudo
Vertice, trunca iacent tristi consumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monstra, salutis
Ipsa nouas artes uaria experientia rerum,
Et labor ostendit miseris, usüsq; magister
Tradidit agricolis, uentos sedare furentes,
Et tempestatem Thuscis auertere sacris.

Hinc mala rubigo uirides ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput arcadici nudum cute fertur aselli
Tyrrhenus fixisse tages in limite ruris.
Vtq; Iouis magni probiberet fulmina Tarchon,
Sæpe suas sedes percinxit uitibus albis.
Hinc amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres suspendit, & altis
Culminibus uetuit feralia carmina flere.
Sed ne dira nouas segetes animalia carpant,
Profuit interdum medicantem semina pingui
Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
Innatá'ue laris nigra satiare fauilla.
Profuit, & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq; sedi contingere succo.
At si nulla ualet medicina repellere pestem,
Dardaniæ ueniunt artes, nudataq; plantas
Fœmina, quæ iustis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obscœno manat pudibunda cruore,
Sed resoluta sinus, resoluto mœsta capillo,
Ter circum areolas, & sepem ducitur horti.
Quæ cum lustrauit gradiens (mirabile uisu)
Non aliter quàm decussa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram distorto corpore campe.
Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
Vellere phryxeo delapsum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et tarthesiacos, paphiosq; reuellere thyrsos,
Atq; apio fasces, & secto cingere porro,
Iamq; eruca salax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni sponte uirescunt,
Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
Humidaq; andrachne sitientes protegit antes,
Et grauis atriplici consurgit longa faselus.
Tum modo dependens tricbili, modo more chelidri
Sole sub æstiuo gelidas per graminis umbras

Intortus cucumis, prægnansq; cucurbita serpit.
Vna neq; est illis facies, nam si tibi cordi
Longior est, gracili capitis quæ uerticæ pendet,
E' tenui collo semen lege, siue globosi
Corporis, atq; utero nimium quæ uasta tumescit,
Ventre leges medio, sobolem dabit illa capacem
Narycia picis, aut actæi mellis hymethi,
Aut habilem lymphis hamulam, Baccho'ue lagenam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus at cucumis grauida qui nascitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoso gramine tectus
Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ.
Fœtidus hic succo, pingui quoq; semine fartus.
At qui sub trichila manantem repit ad undam,
Labentemq; sequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoq; madescit luteus aruo,
Et feret auxilium quondam mortalibus ægris.
Cum canis Erigones flagrans hyperionis æstu
Arboreos aperit fœtus, cumulataq; moris
Candida sanguineo manat fiscella cruore,
Tunc præcox bifera descendit ab arbore ficus,
Armenijsq;, & cereolis, prunisq; damasci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Persis
Miserat (ut fama est) patrijs armata uenenis.
At nunc expositi paruo discrimine læti
Ambrosios præbent succos, oblita nocendi
Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant mitescere persica malo.
Tempestiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt asiatica fœtu.
At grauis arcturi sub sydere parturit arbos
Liuia chalcidicis, & caunis æmula chijs,
Purpureæq; chelidoniæ, pinguesq; mariscæ,
Et calli strutis roseo quæ semine ridet,
Albaq;, quæ seruat flauæ cognomina ceræ,

Scissa libyscæ simul picto quoq; lydia tergo.
Quin & tardipedi sacris iam rite solutis
Nube noua seritur, cœli pendentibus undis
Congilis illustri mittit quam Nursia campo,
Quæq; amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euchius, excultosq; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioq; tuo paremus agrestes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter lasciuos satyros, panasq; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te mænalium, te bacchum, teq; lyæum,
Lenæumq; patrem canimus sub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
Exundent pingui spumantia dolia musto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres ausus recludere fontes
Ascreum cecinit romana per oppida carmen.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VNDECIMVS.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis p̄posito. Caput. I.

LAVDIVS AVGVSTALIS tam ingenuæ naturæ, quàm eruditiōis adolescens complurium studioꝝ, et præcipue agricolatiōum sermonibus instigatus excudit mihi, cultus hortorum prosa ut oratione componerem. Nec me tamen fallebat hic euētus rei, cum prædictam materiam carminis legibus implicarem, sed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uersificationis nostræ gustum negare non sustinebā, facturus mox, si collibuisset, quod nunc aggredior, ut olitoris curā subtexerē uillici officijs, qui quāuis primo rei rusticæ libro uidebar aliquatenus exe

cutus, quoniã tamen eam simili desyderio noster idem Augustalis sæpius flagitabat, numerũ, quem iam quasi consumaueră, uoluminum excessi, & hoc undecimum præceptum rusticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo familiæq; præponi cõuenit ætatis, nec primæ, nec ultimæ, nam seruitia sic tirunculum cõtemnunt, ut senem, qm̃ ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non potest. Atq; hunc adolescentia negligentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio est aptissima, poteritq; ab anno trigesimo usq; in sexagesimũ, si non interueniant fortuita corporis uitia, satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis autem destinabitur huic negotio, sit oportebit idem scĩetissimus, robustissimusq;, ut edoceat subiectos, et ipse commode faciat, quæ præcipit, siquidem nihil recte sine exemplo docetur, aut discitur. Præstatq; uillicum magistrum esse operariorum non discipulum, cum etiam de patrefamilias prisci moris exemplũ Cato dixerit, male agitur cum domino, quẽ uillicus docet. Itaq; in œconomico Xenophontis, quẽ M. Cicero latino sermoni tradidit, uir egregius ille Ischomacus Atheniensis rogatus à Socrate utrum ne, si res familiaris desyderasset, mercari uillicum tanq̃ fabrum, an à se instituere consueuerit. Ego uero inqt ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, & uicarius meæ diligentiæ succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc nimiũ prisca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Ischomacus negabat quẽquam rusticari nescire. Nos autem memores ignorantiæ nostræ uigentis sensus adolescentulos, corporisq; robusti peritissimis agricolis cõmendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusticationis, sed imperandi cõsequatur scientiam. Quidam enim, quamuis operum probatissimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut sæuius, aut etiam lenius agẽdo rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, docendus, et à pueritia rusticis operibus edurandus, multisq; prius experimentis inspiciendus erit futurus uillicus. Nec solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiã domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest uillici summa sciẽtia. Potissimum aũt est in eo magisterio scire, & æstimare, quale officium, & qs labor sit, cuiq; iniungendus, nam nec ualentissimus posset exequi, quod imperatur, si nesciat quid agat, nec peritissimus, si sit inualidus. Qualitas itaq; cuiusq; rei consyderãda est.

Quippe aliqua sunt opera tantummodo uirium tanquam pro-mouendi onera, portandiq;, aliqua sociata uiribus, & arti, ut fodiendi, arandiq;, segetes, & prata desecandi, nõnullis minus uirium plus artis adhibetur, sicut putationibus, insitiõibusq; uineti. Plurimum etiam sciẽtia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atq; eiusdem medicina. Quorum omnium officiorum uillicus, quem iam prius dixi, æstimator bonus esse nõ potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in uno quoq; corrigere queat perperã factũ. Neq; enim satis est reprehendisse peccantem, si nõ doceat recti uiam. Libenter igitur eadem loquor, tam docendus est futurus uillicus, q̃ futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, nũ illa tanto expeditiora sint discentibus artificia, quãto minus ampla sunt. Rusticatiõis autem magna, & diffusa materia est, partesq; si uelimus eius percensere, uix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio iure conquestus sum. Cæterarum artium minus uitæ necessariarum repertos antistites, agriculturæ neq; discipulos, neq; præceptores inuentos, nisi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel discendi, uel profitendi penè immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nã nec oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator nusquam reptus est, nec philosophia, quia nullus consumatæ sapientiæ, sed ẹ cõtrario plurimi semetipsos exhortantur uel aliquas partes earum ad discere, quãuis uniuersas percipere non possint. Et enim quæ probabilis ratio est obmutescendi, quia nequeas orator esse pfectus, aut in socordiam compelli, qa desponderis sapientiam? Magnæ rei, quantuluncunq; possederis, fuisse participem non minima est gloria, Quis ergo inquis, docebit futurum uillicũ, si nullus professor est? & ego intelligo difficillimum esse ab uno uelut auctore cuncta rusticationis cõsequi præcepta. Verũtamen ut uniuersæ disciplinæ uix aliquem consultum, sic plurimos partium eius inuenias magistros, per quos efficere queas perfectũ uillicum, nã & arator reperitur aliquis bonus, & optimus fossor, aut fœni sector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiam ueterinarius, & probus pastor, qui singuli rationem scientiæ suæ desyderanti nõ subtrahant. Igitur compluriam agrestium formatus artibus, qui susceperit officium uillicationis, in primis conuictum domesticum, multoq; ẽt magis externum uitet. Somni, et uini sit absti-

nentiſſimus, quæ utraq; ſunt inimiciſſima diligentiæ. Nã et ebrioſo cura officij pariter cum memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt. Quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquã dormiẽs imperare? Tum etiam ſit à uenereis amoribus auerſus, quibus ſi ſe dediderit, nõ aliud quicquã poſſit cogitare, q̃ illud, quod diligit. Nam uitijs eiuſmodi pellectus animus, nec præmium iucundius, q̃ fructum libidinis, nec ſuppliciũ grauius, quàm fruſtrationem cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omnium uigilet, familiamq; ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, & ſtrenue ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigre procedere. Siquidem Iſchomacus idem ille. Malo inquit unius, agilem atq; induſtriam, q̃ decem hominum, negligentem & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, ſi operario meretricandi poteſtas fiat, nam ut in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter, & ſine ullis conceſſationibus permeabit, q̃ is, qui cum ſit unà profectus umbras arborum fonticulorumq; amœnitatem, uel auræ refrigerationem captauit, ſic in agreſti negotio dici uix poteſt, quid nauus operarius, ignauo & ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet uillicum, ne ſtatim à prima luce familia cunctanter, & languide procedat, ſed uelut in aliquod prælium cum uigore, et alacritate animi præcedentem eum tanquam ducem ſtrenue ſequatur, uarijsq; exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes. Et interdum tanquam deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat parumper, & ipſe fungatur eius officio, moneatq; ſic fieri debere, ut ab ipſo fortiter ſit effectum. Atq; ubi crepuſculum inceſſerit, neminem poſt ſe relinquat, ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris, qui è grege nullam pecudem patitur in agro relinqui. Tum uero, cum tectũ ſubierit, idem faciat, quod ille diligens opilio, nec in domicilio ſuo ſtatim deliteſcat, ſed agat cuiuſq; maximam curã. Siue qs (quod accidit plerunq;) ſauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta, ſiue alter lãguidior eſt in ualetudinarium confeſtim deducat, & conuenientẽ ei cæterã curationem adhiberi iubeat. Eorũ uero, qui recte ualebunt, nõ minor habẽda erit rõ, ut cibus, & potio ſine fraude à cællarijs præbeatur. Conſueſcatq; ruſticos circa larem domini, focumq; familiarẽ ſemp̃ epulari, atq; ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuleť. Sitq;

frugalitatis exemplum, nec nisi sacris diebus accubans cœnet, festosq; sic agat, ut fortissimum quenq;, & frugalissimum largitionibus prosequatur, nonnunquam etiam suæ mensæ adhibeat, et uelit alijs quoq; honoribus dignari. Tum etiam per ferias instrumentum rusticum, sine quo nullũ opus effici potest, recognoscat, & sæpius inspiciat ferramenta, eaq; semper duplicia comparet, ac subinde refecta custodiat, ne si quod in opere uitiatum fuerit, à uicino petendum sit, quia plus in operis seruorum auocandis, q̃ in pretio rerum eiusmodi dependitur. Cultam uestitamq; familiam utiliter magis habeat, q̃ delicate, idest munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraq; probibentur optime pellibus manicatis, & sagatis cucullis, idq; si fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolerari potest. Quare tam uestem seruitiorum, q̃, ut dixi, ferramenta bis debebit singulis mensibus recensere, nã frequẽs recognitio nec impunitatis spem, nec peccandi locũ præbet. Itaq; mancipia uincta, quæ sunt ergastuli, per nomina quotidie citare debebit, atq; explorare, ut sint compedibus diligẽter innexa, tum etiã custodiæ sedes an tuta, & recte munita sit, nec siquem dominus, aut ipse uinxerit, sine iussu patrisfamiliæ resoluat. Sacrificia nisi ex præcepto domini facere nesciat, aruspicem, sagamq; sua sponte non nouerit, quæ utraq; genera uana superstitione rudes animos infestant. Non urbem, non ullas nundinas nisi uendendæ, aut emendæ rei necessariæ causa frequentauerit, neq; enim coloniæ suæ terminos egredi debet, nec absentia sua familiæ cessandi, aut delinquendi spatium dare. Semitas, nouosq; limites in agro fieri prohibeat. Hospitem nisi ex amicitia domini quamrarissime recipiat. Ad ministeria sua conseruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi (nisi magna coegerit necessitas) permittat. Pecuniam domini neq; in pecore, nec in alijs rebus ꝑ mercalibus occupet, hæc enim res auocat uillici curam, & eum negociatorem potius facit, quàm agricolam, nec unquam finit eum cum ratiõibus domini paria facere, sed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis ostenditur. Itaq; tam istud uitandũ habebit, q̃ hercule fugiendum uenandi, aut aucupandi studium, quibus rebus plurimæ operæ auocantur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter custodiũtur, consyderare debebit, ne aut crudelius, aut remissius agat cum subiectis, semperq; foueat bonos & sedulos, parcat etiam minus probis, & ita tẽperet, ut magis

ret, ut magis eius uereantur seueritatem, q̃ ut sæuitiam detesten tur. Poteritq; id custodire, si maluerit cauere ne peccet operari us, q̃, cum peccauerit, serò punire. Nulla est autem uel nequissi mi hominis amplior custodia, q̃ quotidiana operis exactio. Nã illud uerum est. M. Catonis oraculum, nihil agẽdo homines ma le agere discunt. Itaq; curabit uillicus, ut iusta reddantur. Itaq; non ægre consequetur, si semper se representauerit. Sic enim & magistri singulorum officiorum diligenter exequẽtur sua munia & familia post operis exercitationem fatigata, cibo quietiq; po tius ac somno, q̃ maleficijs operam dabit. In uniuersa porrò uilli catione, sicut in cætera uita, pretiosissimũ est intelligere quenq; nescire se quod nesciat, semperq; cupere, quod ignoret addiscere. Nam & si multum prodest scientia, plus tamen obest impruden tia, uel negligentia maxime in rusticatione, cuius disciplinæ ca put semel est fecisse quicquid exegerit ratio culturæ, nam quam uis interdum emendatum sit perperam factum uel imprudentia uel negligentia, res tamen ipsa iam domino decoxit. Nec mox intantum exuberat, ut & iacturam capitis amissi restituat, & quæstum resarciat. Prælabentis uero temporis fuga q̃ sit inrepa rabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipue semp caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res est agrestis insidiosissima cunctanti, quod ipsum expressius uetustissimus auctor Hesiodus hoc uersu significauit.

αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Quare uulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum, serere ne dubites. Id uillicus ad agri totum cultũ referri iudicet. credatq; prætermissas non duodecim horas, sed annum perijsse, nisi sua quaq; die quod instat effecerit, nam cum pprijs penè mo mentis fieri quicq; debeat, si unum opus tardius q̃ oporteat per actum sit, cæteræ quoq;, quæ sequuntur, culturæ, post iusta tpa se rius adhibentur, omnisq; turbatus operis ordo spem totius anni frustratur, quare necessaria est mẽstrui cuiusq; officij monitio ea, quæ pendet ex ratione syderum & cœli, nam, ut ait Virgilius,

Tam sunt arcturi sydera nobis
Hœdorumq; dies seruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abidi.

Contra quam obseruationem multis argumentationibus disse

ruisse me non inficior in ijs libris, quos aduersus astrologos cõpo/suerã, sed illis disputationibus exigebatur id, quod improbissi/me Chaldæi pollicent, ut certis quasi terminis, ita diebus statis aeris mutationes rñdeant. In hac aũt ruris disciplina non desy/deratur eiusmodi scrupulositas, sed (quod dicitur pingui Miner/ua) quãtumuis utile continget uillico tempestatis futuræ p̃sagiũ si persuasum habuerit, modo ante, modo post, interdum ẽt stato die orientis, uel occidentis competere uim syderis, nã satis proui/dus erit, cui licebit ante multos dies cauere suspecta tempora.

Quid quoque mense faciendum sit, temporibus accommodan/do opera. Cap. II.

ITAQVE Præcipiemus quid quoq; mense faciendum sit, sic temporibus accõmodantes opera ruris, ut permiserit status cœ/li. Cuius uarietatem, mutationemq;, si ex hoc cõmentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquam decipietur, aut certe non fre/quenter, & ne discedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere no/uo terram proscindere incipiat. Noui aũt ueris principium non sic obseruare rusticus debet, quemadmodum astrologus, ut expe/ctet certum diem illũ, qui ueris initium facere dicitur, sed aliquid ẽt sumat de parte hyemis, qñ consumpta bruma, iam intepescit annus, permittitq; clementior dies opera moliri, possunt igit̃ ab idibus Ianuarijs (ut principem mensem romani anni obseruet) auspicari culturarum officia, quorũ alia ex pristinis residua con/sumabit, atq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit p̃ dimidios mẽses exequi quodq; negotium, quia neq; præfestinatũ opus nimium immature uideri possit ante quindecim dies factũ, nec rursus post totidem nimium tarde. Idibus Ianuarijs uẽtosa tempestas, & incertus status. XVIII. Cal. Feb. tempestas incer/ta. XVII. Cal. Feb. Sol in Aquarium transit, Leo mane incipit occidere, africus, interdum auster cum pluuia. XVI. Cal. Febr. Cancer desinit occidere, hyemat. XV. Cal. Feb. Aquarius incipit oriri, uentus africus tẽpestatem significat. XI. Cal. Feb. fidicula uespere occidit, dies pluuius. IX. Cal. Feb. ex occasu pristini sy/deris significat tempestatẽ, interdum ẽt tempestas. VI. Cal. Feb. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit, nonnunquã signifi catur hyems bipartita. V. Calẽ. Febr. auster, aut africus hyemat, pluuius dies. III. Cal. Febr. delphinus incipit occidere. Item fi/

dicula occidit. Pridie Cal. Feb. eorum, quæ suprascripta sunt syderum occasus, tempestatē facit, interdum tantummodo significat. Hoc igit̄ semestrium, & deinceps sequentia tempestatibus annotatis percensuimus, quo cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere possit operibus, uel festinationē adhibere. Itaq; ab idibus Ianuarijs, quod habet̄ tempus inter brumā, & aduentū fauonij, si maior est uineæ, uel arbusti modus, quicquid ex autumno putationis supfuit, repetendum est, sed ita ne matutinis tpibus uitis sauciętur, qm̄ pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigētes materiæ, ferrum reformidāt, itaq; dum hæ regelare sinunt̄, usq; in horam secundam, uel tertiā poterunt uepres attenuari, ne incremento suo agrū occupent, segetes emundari, acerui uirgarū fieri. ligna deniq; confici, ut tum demū tepenti iam die putatio administret̄. Apricis ēt, & macris, aut aridis locis prata iā purgāda, & à pecore sunt defendēda, ut fœni sit copia. Siccos quoq;, & pingues agros tempestiuum est proscindere, nā et uliginosi, & mediocris habitus sub æstate, uere ue agendi sunt, macerrimi uero, & aridi post æstatem, primo autūno arandi, & subinde conserēdi. Sed iugerū agri pinguis hoc tpe anni cōmode duabus operis proscindit̄, qa hybernis pluuijs adhuc madens terra facilem cultum sui præbet. Eodemq; mense ante Cal. Feb. sarriēdæ segetes autumnales, siue illę seminis adorei sunt, quod quidā far uernaculum uocāt, seu tritici. Eorumq; tempestiua sarritio est, cū enata frumenta quatuor fibrarū esse cœperūt. Ordeū quoq; maturum, qbus superest opera, nūc demū sarrire debebunt. Sed & faba eandē culturā exigit, si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit, nā prius sarriuisse nimium tenerā nō expedit. Eruum qdem melius priore mēse, nec tñ improbe hoc ipso uel proximo seremus, nā Martio nullo modo terræ cōmittēdum esse rustici præcipiunt. Vineæ, quæ sunt palatæ, & ligatæ recte, iā fodiunt̄. Surculi, q primi florem afferunt, statim circa idus inserendi sunt, ut cerasoꝝ tuberum, amygdalarū, persicorūq;. Ridicis uel ēt palis conficiendis, idoneū tempus est, nec minus in ædificia succidere arborem cōuenit, sed utraq; melius fiunt Luna decrescente ab uigesima usq; in trigesimam, qm̄ omnis materia sic cæsa iudicatur carie non infestari. Palos una opera cædere, et exputatos acuere cētum numero potest. Ridicas aūt querneas, siue oleagineas findere, & dedolatas utraq; parte exacuere numero

ſexaginta. Item ad lucubrationem ueſpertinam palos decem, uel ridicas quinque cōficere, totidemq; per antelucanam lucubrationem. Materies ſi roborea ē, ab uno fabro dolari ad unguem perquadrata debet pedum. XX. hæc erit uehis una. Pinus aūt quinque & uiginti pedum æque ab uno expeditur, quæ & ipſa uehis dicitur, nec minus ulmus, & fraxinus pedum XXX. cupreſſus autem pedum XL. tum etiam ſexagenum pedum abies, atq; populus, ſingulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes hæ menſuræ ſimiliter uehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, et reliqui fœtus pecudum, nec minus maiora quadrupedia charactere ſignari debent. Calen. Feb. fidis incipit occidere, uentus eurinus, & interdum auſter cum grandine eſt. III. Nonas Februar. fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut ſeptentrio. nonnunquam fauonius. Nonis Feb. mediæ partes Aquarij oriūtur, uentoſa tempeſtas. VII. Idus Febr. Caliſto ſydus occidit, fauonij ſpirare incipiunt. VI. Idus Febr. uentoſa tempeſtas. III. idus Feb. eurus. per hoſce dies locis maritimis, & calidis, & ſiccis prata, uel arua purgantur, & in fœnum ſubmittūtur. Reliquæ partes uinearum propter brumam, uel frigora omiſſæ, nunc palandæ, & alligandæ ſunt, ne poſtea tumentes gemmæ lædātur, et oculi atterātur. Item uinearum foſſio hiſdem locis peragēda, arbuſtorumq; ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum inſta certa eſſe non poſſunt. Inter nonas deinde, et idus, pomorum ſeminaria facienda ſunt, et maturæ plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendæ. Paſtinatio quoq;, quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & uitibus conſerenda eſt. Paſtinatur autem terreni iugerum ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX. uel in altitudinem dipondij ſemiſſis, operis. L. uel ad bipaliū, cui eſt altitudo duorum pedum, operis XL. Hæc tn̄ in agro ſicco ſurculis cōſerēdis minima paſtinationis menſura eſt. Nā oleribus deponendis poſſit uel ſexquipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerunq; in ſingula iugera triginta operis conficitur. Hoc eodē tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis & cæteris arboribus inſpergenda, quin etiam uitiaria diligenter facienda, malleoliſq; quam recentiſſimis curioſiſſime pangenda. Populos, & ſalices, & fraxinos, prius q̄ frondeāt, plantaſq; ulmorum nunc ponere utile eſt, aut ante ſatas nunc ex putare, & circumfodere, ac ſummas carum

æstiuas radiculas amputare. Sarmenta quoque (uineis nondum fossis) atq; arbustorum ramos è segetibus, aut rubos, & quicqd denique iacens, fodientem, uel alio genere terram molientem pōt impedire, nunc egereri, & ad sepem applicari oportet. Rosaria noua conserere, uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere, uel ēt pristina colere. Salicta facere, uel deputare, rūcare, ac fodere. Genistā semine uel plantis in pastinato, uel ēt sulco deponere. Trimestrium quoq; satio non est aliena huic tempori, quāuis tepidis regionibus melius administretur per mensem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius uespere occidit, uehementer hyemat. XVI. Cal. Martij uespere crater orit̃, uēti mutatio. Quintodecimo Cal. Martij sol in pisces transitum facit, nonnunq̃ uentosa tēpestas. Tertiodecimo, & duodecimo Cal. Martij fauonius uel auster cū grandine, & nimbis. Decimo Cal. Martij Leo desinit occidere, uenti septētrionales, q̃ uocantur ornithiæ, per dies triginta esse solent, tum & hirūdo aduenit. IX. Cal. Martij arcturus prima nocte orit̃, frigidus dies aquilone, uel coro interdū pluuia. VIII. Cal. Martij sagitta crepusculo incipit oriri, uariæ tempestates, halcyonei dies uocant̃, in atlantico q̃dem mari summa trāquillitas notata est. VII. Cal. Martij uentosa tempestas, hirundo cōspicitur. Per hos dies frigidis locis earū rerum, quas supra scripsimus, tempestiua est administratio. Locis aūt calidioribus, quāuis sera, tñ necessaria. Cæterum malleoli, & uiui radicis positio huius tp̃is esse uidet̃ optima, nec tñ deterior ēt inter Cal. & idus sequentis mensis, utiq; si non sit feruentissima regio, si uero ēt magis frigida, uel melior est. Insitio quoq; arborum, atque uitiū tepidis locis hoc tp̃e commode administrabitur. Cal. Martij africus, interdum auster cum grādine. VI. nonas Martij uindemiator apparet, quē græci τρυγητῆρα dicunt, septentrionales uenti. IIII. Non. Martij fauonius, interdū auster hyemat. Nonis Martij equus mane orit̃, flatus aquilonis. III. idus Martij piscis aquilonius desinit oriri, septētrionales uenti. Pridie idus Martij argo nauis exorit̃, fauonius, aut auster, interdū aquilo. His diebus cōmode instruunt̃ horti, de quibus suo loco dicā secretius, ne inter hanc quasi turbā operum negligentius olitoris officia descripsisse uidear, aut nunc ordinem reliquarū culturarū cœptum interrupisse. Igitur à Cal. Martij eximia est uitium putatio usq; in decimū Calendarū Aprilium, si tñ se gemmæ nōdū

moueant. Surculi quoq; silentes ad insitionem nunc præcipue, uti literq; leguntur, & ipsa insitio uitium, atq; arborꝝ longe nũc est optima. Frigidis quoq; locis, & humidis uitium satio nunc præci pua est, sed & ficulnea cacumina iam tumentia utilissime ponũ/ tur. Sarritura quoq; frumẽtorꝝ iteratur egregie, modios tres una opera recte sarrit. Prata purgare, & à pecore defendere iã tem/ pestiuum est, locis quidem calidis, & siccis ẽt à mense Ianuario, ut supra diximus, id fieri debet, nã frigidis uel à quinquatribus prata recte submittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autũ/ no cõsiturus, hoc tpe præparare oportebit, eorꝝ quaternarij, hoc est quoquouersus pedum quatuor, si est cõmodũ terrenũ. XIIII ab uno fiunt. Ternarij autẽ XVIII. Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, sulcus qui sit pedum cẽ/ tum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse, eumq; similiter una opera efficit. Rosa/ rium serotinum perfossum, & cultum habere iã tempus est. Oleis laborantibus circũ radices amurcam, quæ salem nõ habeat, nũc conueniet infundere, maximis sex congij, mediocribus arboribus urnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio, sed tñ quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, si amurca rigentur insul sa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminarijs instituendis di xerunt, tum ẽt baccas lauri, & myrti, cæterorumq; uiridium se/ mina in areolas disserere præceperunt. Orthocissos, & ederas ab idibus Februarij, uel etiam Cal. Martijs poni oportere ijdẽ cen/ suerunt. Idibus Martij nepa incipit occidere, significat tempesta tem. XVII. Cal. April. nepa occidit, hyemat. XVI. Cal. April. Sol in Arietẽ trãsitũ facit, fauonius, uel corus. XII. Cal. April. equus occidit mane, septentrionales uenti. X. Calen. April. Ari/ es incipit exoriri, pluuius dies, interdum ningit. IX. & VIII. Calendarum Aprilium, æquinoctium uernum, tempestatem si/ gnificat. Ab idibus eadem, quæ supra, utiq; peragenda sunt, op/ time autem uliginosa, & pinguia loca nunc demum proscindũ tur, & quæ mense Ianuario ueruacta fecimus, nunc ultima pte Martij sunt iteranda, & siquæ pergulæ uitium generosarũ, uel siquæ in agris, aut uepribus singulares arbores maritæ à putato ribus relictæ sunt, ante Calend. April. utique deputari debent, post quem diem sera, & infructuosa fit huiusmodi rerum cultu/ ra. Milij quoque, & panici, hæc prima satio est, quæ pagi debet

circa Id. April. utriusq; seminis sextarij quini singula iugera oc cupant, quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tēpus idoneum est castrandi. Locis autem tepidis ab idibus Februarij usq; in idus April. In locis frigidis ab idibus Martij usq; in idus Maias omnia recte pecora castrantur. Calend. April. nepa occi/ dit mane, tempestatem significat. Non. April. fauonius, aut au/ ster, cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. VIII. Idus April. uergiliæ uespere cælantur, interdum hyemat. VII. Idus April. & VI. & V. austri, et africi, tempestatē significat. IIII. idus April. Sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tem/ pestatē significat. Pridie id. April. suculæ cælantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum fossio utique ante idus per/ agenda est, quæq; mēse Martio post cōfectum æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quāprimum exequenda sunt. Fici, ui/ tesq; adhuc recte inseruntur. Seminaria, quæ sunt ante facta, rū/ cari, & adhuc cōmode fodiri possunt. Oues tarentinæ radicæ la/ naria lauari debent, ut tonsuræ præparentur. Idib. April. ut su/ pra libra occidit, hyemat. XVIII. Calen. Maias uentosa tempe stas, & imbres, nec hoc cōstanter. XV. Cal. Maias Sol in taurū transitum facit, pluuiam significat. XIIII. Cal. Maias, suculæ se uesperi cælant, pluuiam significat. XI. Cal. Maias uer bipar/ titur, pluuia, & nonnunquam grando. X. Cal. Maias uergiliæ cum Sole oriuntur, africus, uel auster, dies humidus. IX. Calen. Maias prima nocte fidicula apparet, tempestatem significat. IIII. Cal. Maias auster ferè cum pluuia. III. Calen. maias ma ne Capra exoritur, austrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Cal. Maias canis se uespere cælat, tempestatem significat. Per hos di/ es eadem, quæ supra, persequemur. Possuntq; si iam librum remit tunt inseri oleæ, uel emplastrari, cæteræq; pomiferæ arbores eodē emplastratiōis genere inseri, sed & prima pampinatio recte incu hatur, dum prorepentes oculi digito decuti possint. Siqua pterea in uineis aut fossor disturbauit, aut negligentia omisit, diligens uinitor restituere debet, & fracta iuga cōsyderare, & resarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pāpinos explātet, eo/ dem tpe secundi fœtus, pecudes signari oportet. Cal. Maias hoc biduo sol unam dicitur tenere particulā. VI. Non. Maias, sucula cum sole exoritur, septētrionales uenti. V. Non. Maias cētaurus totus apparet, tēpestatē significat. III. Non. Maias idem sydus

pluuiam significat. Pridie nonas Maias nepa medius occidit, tēpestatem significat, nonis Maijs uergiliæ exoriuntur mane, fauonius. VII. Idus Maias æstatis initiū, fauonius, aut corus, interdum ēt pluuia. VI. Idus uergiliæ totæ apparent, fauonius, aut corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias fidis mane oritur significat tempestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt, fœnisiciæ instituendæ. Bonus operarius prati iugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoq; tempus est ablaqueatas circūfodere & operire, una opera nouellas circumfodiet arbores octuaginta, mediocres LXV. magnas qnquaginta, hoc mense seminaria omnia crebro fodere oportebit, sed à Calēdis Martijs usq; in idus Septembres, omnibus mensibus nō solum seminarijs, sed etiā nouellis uineis danda fossio est. Iisdem diebus, ubi prægelidū, et pluuium cœlum est, oleæ putantur, & emuscantur. Cæterū tepidis regionibus duobus tēporibus anni facere istud oportebit. Primo ab idibus Octob. usq; in idus Decembres, iterū ab idibus Februa, usq; in idus Martias, si tamen arbor librum non remittit. Hoc eodē mense in pastinato seminario nouissima positio est olearis taleæ, eamq; oportet, cum panxeris, fimo, & cinere mistis oblinire, et super ponere muscum, ne sole findatur, sed hoc idē opus melius fiet ultima parte mensis Martij, uel prima mensis Aprilis, & cæteris temporibus, quibus præcepimus seminaria, plantis uel ramis conserere. Idibus Maijs fidis mane exoritur, auster aut euronotus, interdum dies humidus. XVII. Calen. Iunias idem, quod supra Calen. XVI. & XV. Calen. Iunias, euronotus, uel auster cum pluuia. XIIII. Calen. Iun. Sol in geminos introitū facit. XII. Cal. Iun. suculæ exoriuntur, septentrionales uenti, nō nunquam auster cum pluuia. XI. & X. Calen. Iunias arcturus mane occidit, tempestatem significat. VIII. & VII. et VI. Cal. Iunias capra mane exoritur, septentrionales uenti. Ab Idibus usq; in Calendas Iunias ueteranam uineam prius q̄ florere incipiat, iterum fodere oportet, eādemq;, & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quod si sæpius feceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit, quibusdam regionibus oues nunc tōdentur, & pecoris nati, aut amissi ratio accipitur. Item qui lupinū stercorādi agri causa serit, nunc demum aratro subuertit. Cal. Iun. & IIII. Non. Aquila exoritur, tempestas uentosa, et interdum

pluuia. VII. idus Iunij, arcturus occidit, fauonius, aut corus. IIII. Id. Iun. delphinus uespere exoritur, fauonius, interdū rorat. His diebus si non opere uicti sumus, eadē, quæ extremo mense Maio, facienda sunt, item oēs arbores fructiferæ circumfossæ aggerari debent, ut ante solstitium id opus peractum sit, quinetiam pro conditione regionis, & cœli, terra uel proscinditur, uel iteratur. Eaq; si est difficilis, proscinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una. Lirantur aūt iugera duo opera una, at si facilis est terra, proscinditur iugerū duabus operis, iteratur una. Lirantur una, iugera quatuor, cū in subacta iam terra latiores porcæ sulcantur. Quæ rō colligit, ut per autumnū facile possint uno iugo, tritici obseri modij centumquinquaginta, cæterorūq; leguminum modij centum. Iisdem diebus area trituræ præparanda est, ut quæq; res desecta erit, in eam conferat. Vinearꝶ quoq; cultus, quibus maior est modus, iteratus esse debet. Ante solstitiū pabulum (si facultas est) uel nunc, uel etiā superioribus XV. diebus, qui fuerint ante Cal. Iunij, pecori præberi oportet. A' Cal. autē Iunijs, si iam deficit uiridis herba, usq; in ultimū autumnū frondem cæsam p̄bebimus. Idi. Iunijs calor incipit. XIII. Calē. Iul. sol introitum in cancro facit, tempestatem significat. XI. Cal. Iulij, anguifer, qui à græcis dicitur ὀφιοῦχος mane occidit, tempestatem significat VIII. & VII. & VI. Cal. Iulij solstitium, fauonius, & calor. III. Calen. Iul. uentosa tempestas. His diebus eadem, quæ supra. Sed et uiciā in pabulum secare oportet, prius q̄ siliquæ eius durētur, ordeum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasq; omnes recondere, aluos castrare, quas subinde nono quoq; aut decimo die ab æqnoctio uerno usq; ad Cal. Maias consyderare, et curare oportebat. Nunc aūt si sunt pleni, atq; operculati faui demetendi sunt. Sin aūt maiore p̄te uacant, aut sine operculis adaperti sint, nondū esse maturos significatur, itaq; mellatio est differenda. Quidam in prouincijs transmarinis uel hoc uel sequēte mēse sesama serūt. Cal. Iulijs fauonius, uel auster, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. p̄die Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo idus Iul. capricornus medius occidit. Septimo idus Iul. Cepheus uespere exoritur tēpestatem significat. Sexto idus Iul. p̄dromi flare incipiūt. His diebus eadē, quæ supra. Sed & proscissum ueruactum optime nunc

iteratur, & syluestris ager decrescente luna utilissime extirpat. Idibus Iulijs Procyon exoritur mane, tempestatẽ significat. Tertiodecimo Calen. Augustas sol in Leonem transitum facit, fauonius. Nono Calen. Augustas leonis in pectore clara stella exoritur interdum tempestatem significat. Octauo Calen. Augustas aquarius incipit occidere clare, fauonius, uel auster. Septimo Calen. Augustas canicula apparet, caligo æstuosa. Sexto Cal. Augustas aquila exorit. IIII. Cal. Augustas leonis in pectore claræ stellæ exoriuntur, interdum tempestatem significat. III. Cal. Augustas aquila occidit, significat tempestatem. His diebus locis temperatis, & maritimis messis conficit, & intra dies triginta qua desecta est, stramenta præcisa in acervum congerunt. Iugerum stramentorum opera una desecat, quibus remotis prius q̃ sol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in segete, circũ fodere, & adobruere oportet. Item quibus magna sementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendis'ue nouellis uineis, sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendũ, donec autũnale æquinoctiũ cõficiat. Meminisse autem oportebit, ut per hos, & Augusti mensis dies antelucanis, & uespertinis tẽporibus frondem pecudibus cædamus. Itẽ quascunq; uineas culturi sumus, ne per æstum, sed mane usq; in tertiam, & à decima usq; in crepusculum fodiamus. Quibusdã regionibus sicut in Cilicia, & Pãphilia hoc mense sesama seruntur. Italiæ aũt regionibus humidis possunt ultimo mense Iunio seri. Quinetiam tẽpus est ficulneis arboribus caprificum suspendere. Quod quidam existimant icirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatẽ perueniat. Cal. Augusti Ethesiæ. Pridie Nonas Augusti leo medius exorit, tempestatem significat. VII. Idus Augu. Aquarius occidit medius, nebulosus æstus. Pridie Idus Augusti fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem, quæ supra. Nonnullis tamen locis faui demetuntur, qui si non sunt melle repleti, nec operculati, differenda est in mensem Octobrem mellatio. Idibus Augusti delphini occasus tẽpestatẽ significat. XIX. Cal. Septẽbris eiusdem syderis matutinus occasus tempestatẽ significat. XIII. Cal. septembris sol in uirginem transitũ facit. Hoc & sequẽti die tempestatẽ significat, interdũ & tonat. Hoc eodem die fidis occidit. X. Cal. septembris ex eodem sydere tempestas plerũq; orit, & pluuia. VII. Cal. Septẽ-

bris uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia. III. Cal. Septembris humeri uirginis exoriunt. Ethesiæ desinunt flare, & interdū hyemat. Pridie Cal. Septēbris Andromeda uesperi exorit, interdum hyemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus insitionis emplastratio uocat. Idq; licet uel cōmodius facere superiore mēse post Idus Iulias, quo tpe etiam aliarum arborum nonnulli emplastrationem faciunt. Quibusdam locis, ut in Bætica maritimis regionibus, & in Africa uindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quā uocant rustici occationem, cū omnis gleba in uineis refringit, & resoluit in puluerē. Hoc eodem tpe, prius q̄ uineæ puluerent, si perexilis est, uel rara ipsa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in singula iugera spargun tur, & inocantur, qui, cum fruticauerint, prima tum fossione cōuersi satis bonum stercus uineis præbent. Multi ēt, si pluuius est status cœli, sicut suburbana regione Italiæ pampinis uitē spoliant, ut percoqui fructus possint, nec putrescere imbribus. At è cōtrario locis calidioribus, ut modo nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrant, uel stramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exarescant. Hoc idem tempus est aridis uuis, ficisq; conficiendis, de quibus quemadmodū passæ fiant, suo loco dicemus, cum uillicæ persequemur officia. Filix quoq;, aut carex ubicūq; nascitur, Augusto mense recte extirpat, melius tñ circa Idus Iulias ante caniculæ exortum. Calen. Septembris calor. quarto Non. Septembris piscis austrinus desinit occidere, calor. Non. Septēbris arcturus exoritur, fauōius, uel corus. VII. Idus Septēbris piscis aquilonius desinit occidere, & capra exorit, tempestatem significat. Tertio Idus Septēbris fauonius, aut africus, uirgo media exoritur. His diebus locis maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ suprascripta sunt, cōmode administrantur. Iteratio quoq; arationis pacta esse debet, si serius terra ꝓ sassa est. Sin aūt celerius, ēt tertiatum solum esse conuenit. Hoc etiā tpe qui consueuerunt uina condire, aquam marinam præparāt, & aduectam decoquunt, de qua conficienda, cum uillicæ officia exequar, præcipiam. Idibus Septēbris ex pristino sydere nōnunq̄ tempestatem significat. XV. Cal. Octobris arcturus exoritur, fauonius, aut africus, interdum eurus, quē quidam uulturnū appellāt. XIIII. Cal. Octobris spica uirginis exorit, fauōius, aut

corus. XIII. Cal. Octobris sol in Libram transitum facit, crater matutino tpe apparet. XI. Cal. Octobris pisces occidunt mane, item aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auster cum imbribus. X. Cal. Octobris argò nauis occidit, tempestatē significat, interdum ēt pluuiam. IX. Calen. Octobris centaurus incipit mane oriri, tempestatem significat, interdum & pluuiā. VIII. Calendas Octobris, & VII. & VI. æquinoctium autūnale, pluuiam significat. V. Cal. Octobris hœdi exoriuntur, fauonius, nonnunquam auster cum pluuia. IIII. Cal. Octobris uirgo desinit oriri, tempestatē significat. His diebus uindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati sunt. Quidam cum uidissent partem aliquam uuarum uirescere, crediderunt tempestiuam esse uindemiam. Quidam cum coloratas, & perlucidas uuas animaduertissent, nonnulli etiam cum pampinos, ac folia decidere consyderassent, quæ omnia fallacia sunt, qm̄ immaturis uuis omnia eadem possunt accidere, ꝓpter intemperiem solis, aut anni. Itaq; nonnulli gustu explorare maturitatem tentauerunt, ut siue dulcis eēt sapor uuæ, siue acidus, proinde æstimarent. Sed & hæc ipsa res habet aliquā falla ciam. Nam quædam genera uuarū nunquam dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam. Itaq; opportunum est (quod nos facimus) ipsam naturalē contemplari maturitatem. Naturalis autem maturitas est, si cum expresseris uinacea, quæ acinis cælantur, iam infuscata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis potest afferre, nisi naturæ maturitas, presertim cum ita in media parte acinorum sint, ut et à sole æstuante, & à uentis protegantur, humorq; ipse non patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit uillicus, sciat uindemiam sibi esse faciēdam. Sed ante quàm fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt supiore (si fieri posset) mense. Si minus, certe ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel aqua salsa, & recte siccata. Tum et opercula, colaq;, & cætera, sine quibus probe confici mustum non pōt. Torcularia uero, et fora diligenter emūdata, lotaq;. Et, si res ita exegerit, picata, præparataq; habeat ligna, qbus defrutum, & sapā decoquat. Tum etiam salem, atq; odoramenta, quibus cōdire uina cōsueuerint, multo ante reposita eē oportet. Nec tn̄ hæc cura

totum auocet eum à cætera ruris cultura, nam & napinæ, itẽq; rapinæ siccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoq; pecori futura per hyemem præsidio, itemq; siliquã, quod rustici fœnum græcum uocant nec minus in pabulum uicia nunc demum conseruntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio, quẽ quidam uel ab area protinus in agrum deferri putãt oportere. Milium, & panicum hoc tpe demetitur, quo faseolus ad escam seritur, nam ad percipiendum semen ultima parte Octobris circa Calen. Nouemb. melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, possit eorum curam, quæ intra uillam facienda sunt, uillicæ delegare. Ita tamen, ut ipse consyderet an recte facta sint. Cal. Octobribus, & VI. Non. interdum tempestatem significat. Quarto Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo desinit occidere, siguificat nonnunq̃ tempestatem. III. Non. Octobris corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris hædi oriũtur uespere, aries medius occidit. aqlo. VIII. Idus Octobris coronæ clara stella exoritur. VI. Idus Octobris uergiliæ exoriunt᷑ uespere, fauonius, & interdum africus cũ pluuia. Tertio, et pridie Idus Octobris corona tota mane ex oritur, auster hybernus, & nonnunq̃ pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia, & cætera, quæ suprastripta sunt, fieri solent. Iisdemq; regionibus frumenta matura seruntur, & præcipue far adoreum. Locis etiam opacis triticum nunc recte seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus, non intempestiue quãtum cuiusq; seminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor uel quinq;, farris adorei modios nouem uel decem, ordei modios quinque uel sex, milij uel panici sextarios quatuor uel quinq;, lupini modios octo uel decem, faseoli modios quatuor, pisi modios tres uel quatuor fabæ modios sex, lẽtis modium unum, uel paul o amplius, lini seminis modios nouẽ uel decem, cicerculæ modios tres uel quatuor ciceris modios duos uel tres, sesami sextarios quatuor uel quinq;, uiciæ pabularis modios septem uel octo, uiciæ seminalis modios quinque uel sex, erui modios quatuor uel quinque farraginis ordeaceæ modios septem uel octo, siliquæ modios sex, medicæ singulos cyathos serere oportet in areolis longis pedũ denum, latis pedum quinum. Canabis grana sex in pede quadrato ponunt᷑. Idibus Octobris, & sequẽti biduo interdum tempestas, nonnunq̃ rorat. XIIII. Calend.

Nouembris sol in Scorpionem transitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calen. Nouemb. solis exortu uergiliæ incipiunt occidere, tempestatem significat. Vndecimo Calen. Nouemb. Tauri cauda occidit, auster, interdum pluuia. Octauo Calen. Nouembris cẽtaurus exoriri mane desinit, tempestatem significat. Septimo Calend. Nouemb. nepæ frons exoritur, tempestatem significat. Quinto Calen. Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cum frigore, & gelicidijs. Quarto Calen. Nouemb. arcturus uespere occidit, uentosus dies. Tertio Calend. & pridie Nouembris, Cassiope incipit occidere, tempestatẽ significat. Per hos dies quæcũq; semina differri debent, arbusculæq; omnis generis recte ponũtur. Vlmi quoq; uitibus recte maritantur, ipsæq; uites in arbustis, & uineis commode propagantur. Seminaria runcare, & fodere tẽpus est. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, easdemq; putare. Itemq; in arbustis uitem deputare, seminaria, q̃ suo tempore pampinata non sunt, arbusculæq; ficorum in seminarijs putari, & ad singulos stylos redigi debent, quæ tamẽ melius, dum tenera sunt, per germinatiõem pampinantur. Sed cũ omnia in agricultura strenue facienda sint, tum maxime sementis. Vetus est agricolarum prouerbium. Maturam sationem sæpe decipere solere, seram nunquam, quin mala sit. Itaq; in totũ præcipimus, ut quisq; natura locus frigidus erit, is primus conseratur, ut quisq; calidus, nouissimus. Vicia, & faba stercorare agrũ dicuntur. Lupinum nisi in florem uerteris, nihil agrum stercoraueris. Sed nec ulla res magis uacui operis aut seritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam sementim potest id obrui, & nouissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod sparseris. Duo iugera tres operæ commode occabunt, arboresq;, quæ interierũt, ablaqueabunt, quamuis antiqui singulis operis singula iugera sarriri, et occari uelint, quod an recte fieri possit, affirmare non ausim. Eodem tempore fossas, riuosq; purgare, & elices, sulcosq; aquarios conuenit facere. Iisdem temporibus si sit, fraxineam, si minus, orneã, si nec hæc sit, iligneam frondem bubus recte præbebimus. Glandis quoq; non inutile est singulis iugis modios singulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus. XXX. præbueris, nam si paucioribus diebus detur (ut ait Higinius) per uer scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est, atq; ita bubus appo/

nenda. Tum etiam syluam siquis barbaricam, idest conseminea uelit facere, recte conseret glandibus, & cæteris seminibus. Tum & olea distringenda est, ex qua uelis uiride oleum efficere, quod fit optimum ex uaria oliua, cum incipit nigrescere, nã acerbum nisi ex alba olea fieri non debet. Calen. Nouembribus, & postridie caput tauri occidit, pluuiam significat. III. Non. Nouembris fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit. VIII. Idus Nouembris idem sydus totum exoritur, auster, uel fauõius, hyemat. VII. Idus Nouẽbris stella clara Scorpionis exoritur, significat tempestatem, hyemat, uel uulturnus, ĩterdum rorat. Sexto Idus Nouembris Vergiliæ mane occidunt, significat tempestatẽ, hyemat. Quinto Idus Nouembris hyemis initiũ, auster, aut eurus, interdum rorat. His diebus usq; in idus, quæ superiore mense facere nõ potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & proprie hoc obseruabis, ut pridie, q̃ plenilunium sit, si minus certe ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabã uno die spargas, sed postea licebit ab auibus, & pecore defensam obruas. Eamq;, si ita cõpetierit lunæ cursus, ante idus Nouẽbris occatam habeas quã pinguissimo, & nouo loco, si minus quamstercoratissimo. Satis erit in singula iugera uehes stercoris comportare numero decem & octo. Vehes aũt stercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouersus pedes, modios quinos stercoris spargere. Quæ ratio docet uniuerso iugero satisfacere modios. M.CCCCXL. Tum etiam conuenit oleas ablaqueare. Et si sunt parũ fructuosæ, uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circunspargere, in cæteris autem pro magnitudine portionem seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas uites, quod sit instar unius sextarij, uel urinæ hominis cõgios, uel alterius generis quaternos sextarios stercoris infundere. Iugerum uinearum in senos pedes positarum duæ operæ ablaqueãt. Idibus Nouembris dies incertus, sæpius tamen placidus. Sextodecimo Calend. Decembris fidis exoritur mane, auster, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auster cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris sol in Sagittarium transitũ facit, suculæ mane oriuntur, tempestatẽ significat. Duodecimo Calendas Decembris tauri cornua uesperi occidunt, aquilo frigidus, et pluuia. Vndecimo Calẽ. Decembris

suculá mane occidit, hyemat. Decimo Calēdas Decembris lepus occidit mane, tempestatem significat. Septimo Calend. Decēbris canicula occidit solis ortu, hyemat. Pridie Calen. Decembris totæ suculæ occidūt, fauonius, aut auster, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt superioribus opera consequi oportet. Et si non plurimum serimus, optimum est intra Calen. Decembris sementem confecisse. Sed etiam longis noctibus ad diuturnū tempus aliquid adijciēdum est. Nam multa sunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim uineas possidemus, pali, & ridicæ possunt dolari, exacuiq;, siue regio ferulæ, uel corticis ferax ē, apibus aluearia fieri debent, siue palmæ spartiuæ fœcunda est, fiscinæ, sportæq;, seu uirgultorum corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc persequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubratiōem cōfici possit. Nam inertis est agricolæ expectare diei breuitatem, præcipue in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem sunt, noctesq; horarum quindecim. Possit etiam salix decisa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad uitium ligamina p̄parari. Quæ si natura minus lenta est, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in stercore obruenda est, ut lentescat. Sin autem iampridem cæsa exaruit, in piscina maceranda est. Tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima sunt ilignea, deinde carpinea, post hæc fraxinea. Calendis decembris dies incertus, sæpius tamē placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit, tempestatem significat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdum auster, irrorat. Tertio Idus Decēbris corus, uel septentrio, interdum auster cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt superiore mense opera peragi debebūt, utiq; in locis temperatis, aut calidis, nam frigidis recte fieri iam non possunt. Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur, hyemat. Sexto decimo Calen. Ianuarij sol in Capricornum transitū facit, brumale solstitium, ut Hipparcho placet, itaq; tempestatē sæpe significat. XV. Cal. Ianuarij uentorum commutationem significat. X. Calend. Ianuarij capra occidit mane, tempestatem significat. Nono Calen. Ianuarij brumale solstitium (sicut Chaldæi obseruant) significat. Sexto Calen. Ianuarij delphinus incipit oriri mane, tempestatem significat. Quarto Calend. Ianuarij aquila uespere occidit, hyemat. Tertio Cal. Ianuarij canicula occidit

occidit uespere, tempestatem significat. Pridie Calend. Ianuarij tempestas uentosa. His diebus qui religiosius rem rusticã colunt, nisi si uinearum cã pastines, negant debere terram ferro cõmoueri. Itaq; quicquid citra id genus effici potest, id ab his comprehẽditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut uitis paletur, & capite tenus alligetur, ut iuga uineis imponantur, & capistrentur. Cæterum palmare, idest materias alligare hoc tpe non expedit, quia plurimæ propter rigorem, qui fit ex frigore, franguntur. Possunt ẽt his diebus cerasi, & tuberes, et armeniacæ, atq; amygdalæ, cæteræq; arbores, quæ primæ florent, inseri commode. Nonnulli ẽt legumina serunt. Calend. Ianuarij dies incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempestas uaria. Pridie Nonas Ianuarij media hyems, auster multus, interdum pluuia. Nonis Ianuarijs fidis exoritur mane, tempestas uaria. Sexto Idus Ianuarij auster, interdum fauõius. Quinto Idus Ianuarij auster, interdum imber. Pridie Idus Ianuarij incertus status cœli. Per hos quoq; dies abstinent terrenis operibus religiosiores agricolæ, ita tñ ut ipsis Calendis Ianuarijs auspicandi causa omne genus operis instaurent. Cæterum differant terrenam molitionem usq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus, quid uni iugo boum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit. Quare huius quoq; curæ rõnem subijciemus. Mense Ianuario paleas cum erui macerati sextarijs sex, uel paleas cum cicerculæ fresæ semodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridẽ frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceã dabit siccam, Februario mense idẽ, Martio idẽ. Vel si opus facturi sunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneã. Ex Calen. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim, Iunio ex Calendis frondem affatim, Iulio idem, Augusto idẽ, uel pabuli ex eruo põdo quinquaginta, Septẽbri frondẽ affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia. Nouẽbri ad Idus frõdẽ, uel folia ficulnea quæ sint corbis unius. Ex Idibus glandis modiũ unũ paleis immistum, & lupini macerati modium unũ paleis immistum, uel maturã farraginem. Decembri frondem aridam, uel paleas cum erui semodio macerato, uel lupini, qđ ex semodio macerato exierit, uel glandis modiũ unũ, ut supra scriptũ est, uel farraginem.

Prosa de cultu hortorum, & herbis hortensibus. Cap. III.

ET QVONIAM percensuimus opera, quæ suis quibusq; temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorũ, quorũ æque curam suscipere debebit, ut & quotidiani uictus sui leuet sumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem georgicon appellauit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quod neq; latere fabricata materies perennare possit, pluuijs ac tempestatibus plerunq; infestata, neq; lapides supra rei dignitatem poscat impensa, si uero amplũ modũ sepire quis uelit, patrimonio eẽ opus. Ipse igitur ostendã rationem, qua non magna opera hortum ab incursu hominum, pecudumq; munimus. Vetustissimi auctores uiuam sepẽ structuli prætulerunt, quia non solum minorẽ impẽsam desyderaret, uerum ẽt diuturnior inmensis temporibus pmaneret, itaq; uepres efficiendi cõsitis spinis rõnem talem reddiderunt. Locus, quẽ sepire destinaueris, ab æquinoctio autũnali simulatq; terra maduerit imbribus, circũuallãdus est duobus sulcis tripedaneo spatio inter se distantibus. Modum altitudinis, & latitudinis eorũ abunde est esse bipedaneum, sed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis seminibus, quibus obserantur, ea sint uastissimarum spinarum, maximeq; rubi, & paliuri, et eius, quam græci uocãt κυνόσβατον, nos sentem canis appellamus. Horum aũt ruborum semina quãmaturissima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiscere, quæ cũ est aqua conspersa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs restibus, siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato, mox ubi bruma confecta est, intermissis quadraginta diebus circa hirũdinis aduentũ, cum iam fauonius exoritur, post idus Februarij, siqua in sulcis p hyemem cõstitit aqua exhauritur, resolutaq; humus, quæ erat autumno regesta, usq; ad mediam sulcorũ altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in lõgitudinem per utrunq; sulcum porrecti obruunt̃, sed ita ut non nimium supergesta terra semina spinarum, quæ inhærent toris funiculorũ enasci possint, ea ferè circa trigesimum diem prepũt, atq; ubi cœperunt aliquod incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Opor-

tebit autem uirgeam sepem interponere, quam superscendāt sentes utriusq; sulci, & sit, quo interdum quasi adminiculo, prius q̃ corroborentur, acquiescant. Hunc ueprem manifestum est interimi non posse, nisi radicitus effodere uelis. Cæterum ēt post ignis iniuriam melius renasci nulli dubium est, & hæc quidem claudēdi horti ratio maxime est antiquis probata. Locum aūt prius eligi conueniet, si permittit agri situs, iuxta uillam præcipue pinguem, quiq; adueniente riuo, uel si non sit fluens aqua, fonte puteali possit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus est, cū sol ultimas partes uirginis obtinebit, idest mense Septembri ante æquinoctiū autumnale, siquidem tunc maxime explorant̃ uires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidēdum est aūt, ne hortus areæ subiaceat, ne per triturā uenti possint paleas, aut puluerem in eū perferre, nam utraq; sunt oleribus inimica. Mox ordinandi pastinandiq; soli, duo sunt tempora, qm̄ duæ quoque olerum sationes, nā & autūno, & uere plurima serunt̃, melius tñ uere riguis locis, qm̄ & nascentis anni clementia excipit prodeuntia semina, & sitis æstatis restinguitur fontibus. At ubi loci natura neq; manu illatā, neq; suæ spontis aquā ministrari patitur, nullum q̄dem aliud auxilium est, q̃ hyemales pluuiæ. Potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum, eiusq; abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor consurgat regestum. At ubi copia est rigādi, satis erit non alto bipalio, idest minus q̃ duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quē uere conseri oportet, autumno circa Calendas Nouembris pastinetur. Quem deinde uelimus autūno instituere, mense Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æstiuis solibus & gleba soluatur, & radices herbarum necent̃, nec multo ante stercorare debebimus, et cum sationis appropinquabit tempus, ante quintum diē exherbādus erit locus, stercorandusq;, & ita diligenter fossione iterandus, ut fimo terra cōmisceat̃. Optimū uero stercus est ad hunc usum asini, quia minimū herbarum creat, ꝓximum uel armēti, uel ouiū si sit anno maceratū, nam quod homines faciunt, quāuis habeat̃ excellentissimum, non tñ necesse est adhibere, nisi aut nudæ glareæ aut sine ullo robore solutissimæ arenæ, cum maior .s.uis alimēti desyderatur. Igitur solū, quod conserere uere destinauerimus,

post autumnum patiemur effossum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendũ. Quippe è contrario sicut calor æstatis, ita uis frigoris excoquit terram fermẽtatamq; soluit, quare peracta bruma, tum demum stercus inijcietur, et circa Idus Ianuarias humus refossa in areas diuidetur, quæ tamen sic informandæ sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earũ perueniant, ne qui persequuntur herbas, semina proculcare cogant, sed potius per semitas ingrediant, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc quæ ante sationem facienda sunt dixisse abũde est. Nunc quid quoq; tempore uel colendum, uel serẽdum sit, præcipiamus, & primum de his generibus loquendum est, quæ pñt duobus seri temporibus, idest autumno, & uere. Sunt autem semina brassicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, nasturcij, coriãdri, chærephyli, anethi, pastinacæ, siseris, papaueris. Hæc enim uel circa Calendas Septembris, uel melius ante Calẽdas Martias Februario seruntur. Locis uero siccis, aut tepidis qualis sunt Calabriæ, et Appuliæ maritima, possunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rursus quæ tantum autumno conseri debent (si tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè sunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, sinapis. Sed etiam nunc quo quidq; tempore terræ mandari plerunq; conueniat, per menses digeramus. Ergo post Calendas Ianuarias confestim recte ponetur lepidiũ. Mense autem Februario uel planta uel semine ruta, atq; asparagus, & iterum cepe semen, & porri, nec minus si uernũ, & æstiuum fructum uoles habere, syriacæ radicis, & rapæ, napiq; semina obrues, nam allij, & ulpici ultima est huius temporis positio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem ultima parte Martij mẽsis. Deinde circa Calendas Apriles æque porrum, atq; inulam, & serotinam plantam rutæ. Item ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, caparis serenda est, nam semen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optime seritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hoc nihil ingruente æstate obrui debet, nisi semẽ apij, si tamen rigaturus es, sic enim optume per æstatem ꝓuenit. Cæterũ Augusto circa uulcanalia tertia satio est, eaq; optima radicis, & rapæ, itemq; napi, & siseris, nec minus oleris atri, atq; hæc sunt sationum tempora. Nunc de ijs, quæ aliquam curam desyderant, singulis loquar,

quæq; præteriero intelligi oportebit nullã operam postulare nisi runcatoris, de qua semel hoc dicendũ est, omni tempore consulendum esse, ut herbæ exterminentur. Vlpicum, quod quidã allium punicum uocant, græci aũt ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris est incrementi, q̃ allium. Idq; circa Calendas Octobris, ante q̃ deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet.n.uelut allium plures cohærentes spicas, eæq; cum sint diuisæ, liratim seri debent, ut in puluinis positæ minus infestẽtur hyemis aquis. Est autem lira similis ei porcæ, quam in sationibus campestribus rustici faciunt, ut uliginem uitent, sed hæc in hortis minor est facienda, & per summã partẽ eius, idest in dorso inter palmaria spatia spicæ ulpici, uel allij (nã id quoq; similiter cõseritur) disponẽdæ sunt. sulci lirarum inter se distent semipedali spatio. Deinde cũ ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur, nã quo sæpius id factum est, maius semina capiunt incrementum. Deinde ante q̃ caulem faciãt, omnem uiridem superficiem intorquere, & in terram prosternere conueniet, quo uastiora capita fiant. Regionibus autẽ pruinosis neutrum horum per autumnum seri debet, nam brumali tempore corrũpuntur, quod ferè mense Ianuario mitescit, & icirco frigidis locis tempus optimum est allium, uel ulpicum ponẽdi circa Idus prædicti mensis. Sed quãdocunq; uel cõseremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, seruabimus in ijs locis, q̃bus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terrã sit. Nam sic sata, & rursus sic recondita existimantur, neq; acerrimi saporis existere, neq; mandentium halitus inodorare. Multi tñ hæc ante Calẽdas Ianuarias medijs diebus serunt mense Decembri, si cœli tepor, et situs terræ permittit. Brassica, cum VI. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, et inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. Hæc.n.res efficit, ut in coctura celerius madescat, & uiridem colorem sine nitro conseruet. Est autẽ frigidis, & pluuijs regionibus positio eius optima post Idus Aprilis, cuius depressæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ratio patitur, sæpius sarrita, et stercorata melius cõualescit, plenioris q; incrementi, & coliculum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandẽ locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt, sed maior pars eius in cymam prosilit, nec postea hybernum caulem amplum facit, cum est semel desecta. Possis autem uel maximos caules bis transferre, idq; si facias, plus seminis, & maioris incrementi præ/

bere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Brassica trāsferri debet. Locis quidem apricis & maritimis optime autūno ponit̄, mediterraneis et frigidis contra, hyeme non æque cōmode disper gitur, sed & huius quoq; radix fimo liniri debet, maioremq; copi am desyderat aquæ, sicq; fit tenerioris folij. Sunt autem cōplura lactucæ genera, quæ suo quoq; tpe seri oportet, earum, quæ fusci, & ueluti purpurei, aut etiā uiridis coloris, & crispi folij, uti Cæ ciliana, mense Ianuario recte disseritur. At Cappadocia, q̄ palli do, & pexo, densoq; folio uiret, mense Februario, quæ deinde can dida est, & crispissimi folij, ut in prouincia Bætica est finibus ga ditani municipij, mense Martio recte pangitur. Est & cyprij ge neris ex albo rubicunda, leui & tenerrimo folio, quæ in idibus Aprilis cōmode disponitur. Fere tn̄ aprico cœli statu, quibus lo cis aquarum copia est, penè toto anno lactuca seri potest, q̄ quo tardius caulē faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exigu am testam media parte accipiat, eo quasi onere coercita in latitu dinem se diffundit, eadem est rō etiam intybi, nisi quod hyemem magis sustinet, ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumno seri potest. Cinaræ sobolem melius per autumni æquinoctium di sponemus, semen cōmodius circa Cal. Martij seremus, eiusq; plā tam circa Cal. Nouemb. deprimemus, & multo cinere stercora bimus. Id enim genus stercoris huic oleri uidet̄ aptissimū. Sina pe, atq; coriandrum, nec minus erucā, et ozimū ita uti sata sunt sua sede immota permanent, neq; est eoꝝ cultus alius q̄ ut sterco rata runcentur. Possunt aūt non solum autumno, sed & uere cō seri. Plantæ quoq; sinapis prima hyeme translatæ plus cymæ ue re afferunt. Panax utroq; tpe leui, & subacta terra rarissime dis serit̄, quo maius incrementum capiat, melius tamen eius uerna satio est. Porrum si sectiuum facere uelis, densius satum præcepe runt priores relinqui, & ita cum increuerit, secari. Sed nos docu it usus longe melius fieri, si differas, & eodem more, quo capita tum modicis spatijs, idest inter quaternos digitos depangas, et cū conualuerit, deseces. In eo autem, quod magni capitis efficere uo les, seruandum sit, ut ante q̄ translatum deponas, omnes radicu las amputes, & fibrarum summas partes intondeas. Tum testu læ, uel conchæ, quasi sedes in singulis subiectæ seminibus adobru untur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri ca pitati assidua sarritio, & stercoratio est, nec alius tn̄ sectiui nisi

quod toties rigari, et stercorari, sarririq; debet, quoties demetitur, semen eius locis calidis mense Ianuario, frigidis Februario serit. cuius incrementum quo maius fiat, raris linteolis complura grana illigant, atq; ita obruunt. Enatum autem in his locis, qbus aqua subministrari nõ põt deferri debet circa æquinoctiũ autumni, at quibus possis humorem præbere, mense Maio recte transfert. Apium quoq; possis plantis serere, nec minus semine. Sed pcipue aqua lætat, et ideo secundum fontem cõmodissime ponit. Quod siquis id uelit lati folij facere, quantũ seminis possint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas dispositum releget. Vel si crispæ frondis id fieri maluerit, semen eius inditum pilæ, & saligneo palo pinsitum, expoliatumq;, similiter in linteolis ligatum obruet. Potest etiam citra hanc operam fieri crispum qualitercunq; satum, si cum est natum, incrementũ eius supuoluto cylindro coerceat. Satio eius est optima post idus Maias usq; in solstitium, nã teporem desyderat. Ferè etiã his diebus ozima serunt, quorum cum semen obrutum est, diligenter inculcat paucula uel cylindro, nam si terrã suspensam relinquas, plerũq; corrumpitur. Pastinaca, & siser, atq; inula conualescunt alte pastinato, & stercorato loco, sed quamrarissime ponenda sunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uero interuallo trium pedum seri conuenit, quoniam uastos facit frutices, et radicibus, ut oculus arundinis serpit, nec est alius cultus horum omnium, nisi ut sarritionibus herbæ tollantur. Commodissime autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Augusti parte. Atrum olus, quod græcorum quidam uocant ἱπποσέλινον nonnulli σμύρνιον pastinato loco semine debet conseri maxime iusta maceriam, quoniam & umbra gaudet, & qualicunq; conualescit loco, idq; cum semel seueris, si non totum radicitus tollas, sed alternos frutices in semen summittas, æuo manet, paruamq; sarritionis exigit culturam, seritur à uulcanalibus usq; in Calend. Septembris, sed etiam mense Ianuario. Menta dulcem desyderat uliginem, quam ob causam iuxta fontem mense Martio recte ponit. Cuius si forte semina defecerunt, licet de noualibus syluestre mẽtastrum colligere, atq; ita inuersis cacuminibus disponere, q̃ res feritatem detrahit, atq; edomitam reddit. Rutam autũno semine satã mense Martio differre oportet in apricũ, et cinerẽ aggerare, rũcariq;, donec cõualescat, ne herbis enecet, sed uelata manu

debebit runcari, quam nisi contexeris, perniciosa nascuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atq; tumor incesserit, oleo subinde perunguito. Eiusdem frutex pluribus annis permanet innoxius, nisi si mulier, quae in menstruis est, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & trãsmarina cunila, & serpyllum, sicut priore libro iam retuli, magis aluearia curantibus, q̃ olitoribus studiose conseruntur. Sed nos ea condimentorũ causa (nam sunt quibusdã esculentis aptissima) non alienum putamus etiam in hortis habere locum neque pinguem, neq; stercoratum, sed apricum desyderant, ut quae macerrimo solo per se maritimis plerũq; regionibus nascuntur. Hae res & semine, & plantis circa aequinoctium uernũ seruntur, melius tamen est thymi nouellas plantas disponere, quae cum subacto solo depressae fuerint, ne tarde cõprehendant, aridi thymi fruticẽ contundi oportet, atq; ita pinsito pridie q̃ uolueris uti, aqua medicare, quae, cum succum eius peperit, depositis fruticibus infundit̃, donec eos recte confirmet. Caeterum cunila uiuacior est, q̃ ut impensius curanda sit. Lepidiũ cum ante Cal. Martias habueris dispositum, uelut porrum sectiuum demetere poteris, rarius tñ, nã post Cal. Nouemb. secandum non erit, qm̃ frigoribus uiolatum emoritur, biennio tñ sufficiet, si diligenter sarritum, & stercoratũ fuerit. Multis ẽt locis uiuacitatem suam usq; in annos decem prorogat. Beta florente punico malo semine obruit̃, & simulatque quinq; foliorũ est, ut brassica differt̃ aestate, si riguus est hortus, at si siccaneus autũno cum iam pluuiae incesserint, disponi debebit, chaerephylum, itemq; olus atriplicis, quod graeci uocant ἀτράφαξιν Circa Cal. Octob. obrui oportet nõ frigidissimo loco, nã si regio saeuas hyemes habet, post idus Februarias semine disserẽda sunt, suaq; de sede partienda. Papauer, & anethum eandem habent conditionem sationis, quam chaerephylum & ἀτράφαξις. Satiui asparagi, quam corudam rustici uocant, semina, ferè biennio praeparant̃. Ea cũ pingui, & stercoroso solo post idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis cõprehẽdere queunt, singulis fossulis deponas. Ferè post quadragesimum diem inter se implicant̃, et quasi unitatẽ faciunt, quas radiculas sic illigatas, atq; cõnexas olitores sphõgias appellant, easq; post quatuor & uiginti mẽses in locum apricum, & bene madidum, stercoratumq; transferri cõuenit. Sulci aũt inter se pedali mẽsura

distantes fiunt non amplius dodrãtalis altitudinis, in quam ita sphongiolæ deprimuntur, ut facile superposita terra germinent, sed in locis siccis partibus sulcorũ imis disponẽda sunt semina, ut tanq̃ in alueolis maneant, at uliginosis è cõtrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde ãno, cum ita consita sunt, asparagum, quem emiserint, infringi oportet, nã si ab imo uellere uolueris, adhuc teneris inualidisq; radiculis tota sphongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus uellendus, nam nisi ita fiat, stirpes p̃fractæ angunt oculos sphongiarum, & quasi excæcant, nec patiuntur asparagum emittere. Cæterum stylus, qui nouissime autumnali tp̃e nascitur, nõ omnis est tollendus, sed aliqua pars eius in semen summittenda est. Deinde cum spinam fecerit, collectis seminibus ipsis, Scorpiones ita uti sunt, in suo loco perurendi sunt, et deinde sulci omnes cõsarriẽdi, herbæq; eximendæ, mox uel stercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme succus eius pluuijs manãs ad radicẽ p̃ueniat. Vere deinde prius quam cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti est, terra commoueat᷑, ut & facilius stylus emicet, & relaxa humo plenioris crassitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte seritur, Februario mense, cum uernum fructum expectamus, & Augusto mẽse circa uulcania, cũ maturius, sed hæc satio sine dubio melior habet᷑. Cura est eius, ut terra stercorata, & subacta obruat᷑, post ubi cœperit aliquod incrementum subinde aggeret᷑. Nam si super terram emerserit, dura, & fungosa fiet. Cucumis, & cucurbita, cũ copia est aquæ, minorem curam desyderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem sicco loco seri debuerint, quo rigationem ministrari nõ expediat mense Februario sesquipedali altitudine sulci faciendi sunt. Post idus deinde Martias quasi tertia pars altitudinis sulci stramentis inditis tegenda, mox stercorata terra usque in dimidiũ sulcũ aggeranda, positisq; seminibus tã diu est aqua præbenda, donec enascant᷑, atq; ubi conualescere cœperint, adiecta humo incrementa eorũ prosequẽda sunt, donec sulcus coæquetur. Sic exculta semina sine rigatione tota æstate satis ualebunt, fructumq; iucũdioris saporis, q̃ rigua præbebunt. Aquosis autem locis primo quoq; tempore non tamen ante Cal. Mart. semẽ ponendum est, ut deferri possit æquinoctio confecto, idq; de media parte cucurbitæ semen inuerso cacumine ponito, ut fiat incre-

mēti uastioris, nam sunt ad usum uasorum satis idoneæ, sicut alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At si esculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ sumptum semen serendū erit, quo prolixior & tenuior fructus eius enascatur, qui scilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed custodiendum est, ut quàm minime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ consitæ sunt, mulier admittatur, nam ferè contactu eius languescunt incrementa uirentium, si uero etiam in menstruis fuerit, uisu quoq; suo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, & iucundissimus fit, si ante q̄ seras, semen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quo dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt, sed q præmaturum fructū cucumeris habere uolet, confecta bruma stercoratam terram indi tam cophynis obserat, modicumq; præbeat humorem. Deinde cū enata semina fuerint, tepidis diebus, & insolatis iuxta ædificiū sub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempestatibus sub tectum referat, idq; tādiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur, postea totos cophynos demittat in terram. Sic enim percoquem fructum habebit. Possunt etiam, si sit operæpretium, uasis maioribus rotulæ subijci, quo minore labore producantur, & rursus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus specularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus serenis diebus tutò producantur ad solem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæsari cucumis præbebat̃. Nos autem leuiore opera istud fieri apud ægyptiæ gentis Dolum Mendesium legimus, qui præcipit aprico, et stercoroso loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habere. deinde eas confecto æquinoctio paulum infra terram secare, & ligneo stylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis stercus inmittere, atq; ita semina cucumeris inserere, quæ scilicet incremento suo coeant rubis, & ferulis. Nam ita non sua, sed quasi materna radice aluntur, sicq; insitā stirpem frigoribus quoq; cucumeris præbere fructum. Satio secunda eius seminis ferè quinquatribus obseruatur. Capparis plurimis prouincijs sua sponte noualibus nascitur, sed q̄bus locis eius inopia est, si serenda fuerit siccum locum desyderabit. Isq; debebit ante circundari fossula, quæ repleatur lapidibus, et calce, uel punico luto, ut sit quasi quædam lorica, ne possint eam perrumpere prædicti seminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, nisi munimento aliquo probibiti sint. Quod tamen nō tan/

tum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quãtum quod noxium uirus habent, succoq; suo sterile solum reddũt. Cultu aut nullo, aut leuissimo contenta est. Quippe quæ res etiã in desertis agris citra rustici operam conualescit. Seritur utroq; æquinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, q̃ altius conuersam. Itaq; ex Calen. Nouembris proscindi solum debet, ut hyemis frigoribus, & geliadijs putrescat, intermissisque quadraginta diebus, tum demum iterari, et interpositis uno, ac uiginti diebus tertiari, ac protinus stercorari, mox bidentibus æqualiter perfossum in areas disponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conueniat semina spargi, quibus aliquod satureiæ semen intermiscendum erit, ut eam quoq; habeamus, nam & uiridis esui est iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina uel sæpius, certe non minus debet q̃ quater sarriri. Cuius si semen excipe uoles, capita maxima generis ascalonij, quod est optimũ, mense Februario disponito quaternorum uel ẽt quinum digitorum spatijs distantia, & cum cœpint uirere, ne minus ter consarrito, deinde cum fecerint caulẽ, humilioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stylorum conseruato, nam nisi arundines transuersas in modum iugatæ uineæ crebras disposueris, thalli ceparum uẽtis prosternentur, totumq; semen excutietur, quod scilicet nõ ante legendum est, q̃ cum maturescere cœperit, coloremq; nigrum habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi sunt, & sole siccandi. Napus et rapa duas sationes habent, & eandem culturã, quam raphanus. Melior est tamen satio mensis Augusti. Iugerum agri quatuor sextarios seminis eorum poscit, sed ita ut radicis syriacæ super hanc mensuram paulo plus quàm heminã seminis recipiat. Qui æstate ista seret, caueat, ne propter siccitates culex adhuc tenera folia prorepentia consumat. Id quoq; ut uitetur, puluis etiam, qui supra cameram inuenitur, uel ẽt fuligo, quæ supra focos tectis inhæret, colligi debet deinde pridie q̃ satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant, nam sic macerata postero die recte seruntur. Veteres quidem auctores, ut Democritus, præcipiunt semina omnia succo herbæ, quæ sedũ appellatur, medicare, eodemq; remedio aduersus bestiolas uti, qd̃ uerum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tñ, quoniam

eius herbæ minus larga est facultas, fuligine, & prædicto pulue-re utimur, satisq; commode tuemur his incolumitatem planta-rum. Rapæ semina Higinius putat post trituram iacentibus ad huc in area paleis inspergi deberi, quoniam fiunt uastiora capi-ta, cum subiacens soli duritia non patitur in altum descendere. Nos istud sæpe frustra tentauimus, itaq; rapum, & raphanum, & napum melius existimamus subacta terra obrui. Seruátq; ad huc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolæ, qui cum ea serunt, precantur, ut & sibi, & uicinis nascantur. Locis frigi-dis, ubi timor est, ne autumnalis satio hyemis gelicidijs perurat, arundinibus humiles canterij fiunt, ijsq; uirgæ transuersæ impo-nuntur, & uirgis stramenta supra iaciuntur, & sic à pruinis se-mina defenduntur. Vbi uero apricis regionibus post pluuias no-xia incesserunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, græce autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matu-tinis temporibus frutices olerum cõcuti. Sic enim dum adhuc tor pent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen superuacuum est facere, si ante sa-tionem semina, uti iam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt. Nihil enim sic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo li-bro, qui græce inscribitur περὶ ἀντιπαθῶν affirmat has ipsas be-stiolas enecari, si mulier, quæ in menstruis est, solutis crinibus, & nudo pede unamquanq; aream ter circumeat, post hoc enim de-cidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum existimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis in structum, atq; eruditum omni opere rustico esse oportere prima parte huius exordij censuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, ut eorum, quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; sæpius ex commentarijs renouanda sint, omnium librorum meorum argu-menta subieci, ut, cũ res exegisset, facile reperiri possit, qd in quoq; quærendum, & qualiter quidq; faciendum sit.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS. ET VLTIMVS.

Villica.

ENOPHON Atheniensis eo libro Publi Siluine, qui œconomicus inscribitur, prodidit maritale coniugium sic comparatum esse natura, ut non solum iucundissima, uerumetiam utilissima uitæ societas iniretur, quod iam pridem etiã Cicero ait, & ne genus humanum temporis lõginquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina esse coniunctum. Deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiã cum uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac syluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus erat, necessariũ fuit alterutrũ, foris & sub dio esse, qui labore, & industria cõpararet, intus q tectis reconderet, atq; custodiret, siquidẽ uel rusticari uel nauigare, uel etiã alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acqreremus. Cũ uero paratæ res sub tectũ essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cætera conficeret opera, q̃ domi deberent administrari, nam & fruges, & cætera alimenta terrestria indigebant tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauso custodienda erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur hominũ genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam & diligentiam, ea quæ proposuimus, desyderarent, nec exigua cura foris acquirerẽtur, quæ domi custodiri oporteret, iure, ut dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, uiri aũt ad exercitationẽ forensem & extraneã. Itaq; uiro calores, et frigora perpetienda, tum ẽt itinera, & labores pacis ac belli, idest rusticationis, & militariũ stipẽdiorum distribuit. Mulieri deinceps, qđ omnibus his rebus eã fecerat inhabilẽ, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ, & diligẽtiæ assignauerat, icirco timidiorem reddidit, q̃ uirilem, nã metus plurimũ confert ad diligentiã custodiendi. Quod autẽ necesse erat

foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulsare, icirco uirum, q̄ mulierem fecit audaciorē. Quia uero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia, nō minorem fœminæ, q̄ uiro earum rerum tribuit possessionem. Tum ēt quod simplex natura non oēs res commodas amplecti uolebat, icirco alterum alterius indigere uoluit, qm̄ quod alteri deest, præstò plerunq; est alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum latinæ consuetudini tradidit, non inutiliter disseruerunt, nā & apud græcos, & mox apud Romanos usque in patrum nostroꝝ memoriam ferè domesticus labor matronalis fuit tanquā ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribusfamilias intra domesticos penates se recipientibus. Erat.n. summa reuerentia cum cōcordia & diligentia mista, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, studens negotia uiri cura sua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium esse iuris sui diceret, sed in commune conspirabatur ab utroq;, ut cum forēsibus negotijs, matronalis sedulitas industriæ rationem parem faceret. Itaq; nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reuiserēt, atq; administrarent. Nunc uero cum pleræq; sic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedentes confectas uestes fastidio habeant, peruersaq; cupidine ꝑtiosiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, et totis penè censibus redimunt, nihil mirum est easdem ruris, & instrumentoꝝ agrestium cura grauari, sordidissimumq; negotium ducere paucoꝝ dierum tempus in uilla morari. Quam ob cām cum in totum nō solum exoleuerit, sed ēt occiderit uetus ille matrumfamiliarū mos Sabinarum atq; Romanarū, necessaria irrepsit uillicæ cura, quæ tueret officia matronæ, qm̄ & uillici quoq; successerunt in locum dominoꝝ, qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant, sed habitauerant rura. Verū, ne uidear intempestiue censorium opus obiurgandis moribus nostroꝝ temporum suscepisse, iam nunc officia uillicæ prosequar.

Cura rei domesticæ, & ꝓcepta, q̄ uillica exeq debeat. Cap. I.

EA porrò (ut institutum ordinē teneamus, quem priore uolumine incohauimus) iuuenis esse debet. i. non nimiū puella ꝓpter

easdem causas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoq; ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi, nam illibatũ robur & uigilijs, & alijs sufficiet laboribus, fœditas fastidiosum nimia species desidiosum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum est, ut nec uagum uillicum, nec auersum cõtubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & complexibus adiacẽtem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in uillica custodienda sunt. Nam in primis consyderandum erit, an à uino, ab escis, à superstitionibus, à somno, à uiris remotissima sit, & ut cura eã subeat, quid meminisse, quid in posterum prospicere debeat, ut ferè eum morem seruet, quem uillico præcepimus, qm̃ pleraq; similia esse debent in uiro, atq; fœmina, & tam ẽt malum uitare, q̃ premium recte factoꝝ sperare. Tum elaborare, ut quãminimam operam uillicus intra tectum impendat, cui et primo mane cum familia prodeundum est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen instituendo uillicam, domesticarum rerũ uillico remittimus curam, sed tantummodo laborem eius, adiutricæ data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capescenda, non in totum muliebri officio relinquenda sunt, sed ita deleganda ei, ut idẽtidem oculis uillici custodiantur. Sic enim erit diligentior uillica, si meminerit ibi esse, cui ratio frequẽter reddenda sit. Ea porrò persuasissimum habere debebit, aut in totum, aut certe plurimum domi se morari oportere. Tunc q̃bus aliquid in agro faciendum erit seruis, eos foras emittere, quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atq; animaduertere, ne diuturna cessatione frustrẽt opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inspicere, ne delibata sint, & ita explorata, atq; inuiolata recipere, tum separare, quæ consumenda sunt, & quæ superfieri possunt custodire, ne sumptus annuus menstruus fiat, tum siquis ex familia cœperit aduersa ualetudine affici, uidẽdum erit, ut is quam commodissime ministretur. Nã ex huiusmodi cura nascitur beneuolentia, nec minus obsequium. Quinetiam fidelius, q̃ prius seruire student, qui conualuerint, cum est ægris adhibita diligentia.

Quemadmodũ tractare debeat penora, siue cællaria. Cap. II.

POST hæc meminisse debebit, q̃ inferãt, ut idoneis, & salubribus locis recõdita sine noxa ꝑmaneant. Nihil .n. magis curan-

dum est, q̃ præparare, ubi quidq; reponatur, ut, cum opus sit, p/matur. Ea loca qualia esse debeant, & in primo uolumine, cum uillam constitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici di/sputaremus, iam dicta sunt. Sed ne nunc quidem demonstrare breuiter pigebit, nam quod excelsissimum est conclaue pretiosissi ma uasa, & uestem desyderat, quod deniq; horreum siccum atq; aridum, frumentis habet̃ idoneum, quod frigidum cõmodissime uinum custodit, quod bene illustre fragilem supellectilẽ, atque ea postulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igit̃ re/ceptaculis, oportebit suo quidq; loco generatim, atq; ẽt spẽaliter nonnulla disponere, quo facilius, cũ quid expostulabit usus reci/pere possit. Nam uetus est prouerbiũ, paupertatem certissimam esse, cũ alicuius indigeas, uti eo nõ posse, quia ignoretur, ubi pro iectum iaceat, quod desyderat̃. Itaq; in re familiari laboriosior est negligentia, q̃ diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pul/chrius in omni rõne uitæ, dispositione atq; ordine? quod ẽt ludi/cris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam ubi chorus canẽtium non ad certos modos, neq; numeris præeũtis magistri cõsensit, dis sonum quiddam, ac tumultuosum audientibus canere uidet̃, at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta cõspiratione consensit, atq; concinuit, ex eiusmodi uocum concordia non solum ipsis ca/nentibus amicũ quiddam, & dulce resonat, uerũetiã spectãtes, audientesq; lætissima uoluptate permulcent̃. Iam uero in exerci tu neq; miles, neq; imperator, sine ordine ac dispositione qcquã ualet explicare, cũ armatus inermem, eques peditẽ, plaustrũ eq/tes, si sint permisti, confundant. Hæc eadem rõ p̃parationis, atq; ordinis ẽt in nauigijs plurimum ualet, nam ubi tempestas inces sit, & est rite disposita nauis, suo quidq; ordine locatum armamẽ tum sine trepidatione minister promit, cum est à gubernatore po stulatum. Quod si tantũ hæc possunt, uel in theatris, uel in exer citibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubium est, quin cura uillicæ ordinem, dispositionemq; rerum, quas reponit, desyderet. Nã & unũquodq; facilius consyderatur, cum est assignatum suo loco, et siquid forte abest, ipse uacuus locus admonet, ut quod deest, req/ratur. Siquid uero curari, aut concinnari oportet, facilius intelli gitur, cum ordine suo recensetur, de quibus omnibus. M. Cicero auctoritatẽ Xenophontis secutus in œconomico sic inducit Ischo machum sciscitanti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & supellectilis. Cap. III.

PRAEPARATIS *idoneis locis instrumentum, & supellectilem distribuere cœpimus, ac primum ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, postea mundum muliebrem, qui ad dies festos comparatur, deinde ad uirilem, item dierũ solẽnium ornatum, nec minus calciamenta utriq; sexui conuenientia, tum iam seorsum arma, ac tela seponebãtur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Post quæ ad cibum conficiendum uasa (ut assolent) constituebantur, inde quæ ad lauatiõem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atq; epulationem pertinerent, exponebantur. Postea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset seposuimus, quod annuum, quoq; in duas partes diuisimus, nam sic minus fallit, qui exitus futurus sit. Hæc postquam omnia secreuimus, tum suo quæq; loco disposuimus. deinde quibus quotidie seruuli utũtur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent. Hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demõstrauimus, & ut salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentum utimur, & ad quædã rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca singulis demõstrauimus, et cuiq; sua annumerauimus, atq; annumerata ipsi excripsimus, eumq; admonuimus, ut quodcũq; opus esset, sciret uñ daret, & meminisset, atq; annotaret quid, & qñ, & cui dedisset, & cũ recepisset, ut qdq; suo loco reponeret. Igit hæc nobis ab antiquis p Ischomachi personam præcepta industriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonstramus. Nec tñ una eius cura eẽ debebit, ut clausa custodiat, quæ tectis illata recepit, sed subinde recognoscat, atq; consyderet, ne aut suppellex, uestis'ue cõdita situ dilabat, aut fruges, alia'ue utensilia negligentia, desidia'ue sua corrumpant. Pluuijs uero diebus, uel cum frigoribus, aut pruinis mulier sub dio rusticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducat, præparatæ sint, & pectitæ lanæ, quo facilius insta lanificio persequi, atq; exigere possit. Nihil.n.nocebit, si sibi atq; actoribus, & alijs in honore seruilis uestis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilías rões onerentur. Illud uero etiã in ppetuum custodiendũ habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cum iam è uilla familia processerit, reqrat, ac siquis (ut euenit)*

curã contubernalis eius intra tectum tergiuersans fefellerit, causam desidiæ sciscitetur, exploretq; utrum aduersa ualetudine inhibitus restiterit, an pigritia delituerit. Et si cõpererit, uel simulantem langorem sine cunctatione in ualetudinariũ deducat. Præstat enim opere fatigatum sub custodia requiescere, unũ, aut alterum diem, q̃ pressum nimio labore ueram noxã concipere. Deniq; uno loco quamminime oportebit eam consistere, neq; enim sedentaria eius opera est, sed modo ad telam debebit accedere, ac siquid melius sciat docere, si minus addiscere ab eo, qui plus intelligat, modo eos, qui cibum familiæ conficiunt inuisere, tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præsepia mundãda curare. Valetudinaria quoq; uel si uacent ab imbecillis, identidẽ aperire, & immunditijs liberare, ut cum res exegerit, bene ordinata, & ornata, & salubria languentibus ꝓbeãtur. promis quoq;, & cællarijs aliquid attendentibus, aut metuentibus interuenire, nec minus interesse pastoribus in stabulis fructũ cogentibus, aut fœtus ouium, aliarum'ue pecudum subrumantibus, tonsuris uellerum quoq; interesse, & lanas etiam diligenter percipere, et uellera ad numerum pecoris recensere, tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant, & ferramenta detersa nitidentur, atque rubigine liberentur. Cæteraq;, si refectionem desyderant, fabris concinnanda tradantur. Postremo his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi, ut iam dixi, uillicus sæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona consyderauerit, animaduerteritq;, ut ordinatio constituta cõseruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non satis uisum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos ciues creassent, quos græci νομοφύλακας appellant. Horum erat officium, eos, qui legibus parerẽt, laudibus prosequi, nec minus honoribus, eos autem, qui non parerent, pœna mulctare. Quod nunc scilicet faciunt magistratus assidua iurisdictiõe uim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ, & qualia uasa parare debeat penoribus, & salgamis cõdiendis. Cap. IIII.

NVNC de cæteris rebus, quæ omissæ erãt prioribus libris, quũ uillicæ reseruabantur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo custodiatur, incipiemus à uerno tempore, quũ ferè maturis, atq; trimestribus consumatis sationibus uacua tempora iam contingũt ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non defuisse pœnis, græcisq; auctoribus, atq; ẽt romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginiensis, et Hamilcar, quos secuti uidentur græcæ gentis non obscuri scriptores Mnaseas, atq; Paxamus, tum demum nostri generis, postquam à bellis otium fuit, quasi quoddam tributum uictui humano conferre dedignati nõ sunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiã C. Matius, quibus studium fuit pistoris, & coci, nec minus cællarij, diligentiã suis præceptis instituere. His aũt omnibus placuit eum, qui rerũ harum officiũ susceperit, castum esse, continentẽq; oportere, quũ totum in eo sit, ne contractent pocula, uel cibi, nisi aut ab impube, aut certe abstinentissimo rebus uenereis, qbus si fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut penni aqua, prius q̃ penora contingant, ablui, propter quod his necessarium esse pueri, uel uirginis ministerium, per quos ꝓmant, quæ usus postulauerit. Post hoc præceptum locũ & uasa idonea salgamis ꝑparari iubent, locũ esse debere auersum à sole, quã frigidissimum, & siccissimũ, ne situ penora mucorem contrahant. Vasa aũt fictilia, uel uitrea plura potius, q̃ ampla, & eoꝶ alia recte picata, nonnulla tñ pura pro ut cõditio conditura exegerit. Hæc uasa dedita opera fieri oportet patenti ore, & usq; ad imum æqualia, nec in modum doliorũ formata, ut exemptis ad usum salgamis qcquid superest æquali pondere usq; ad fundum deprimatur, cũ ea res innoxia penora cõseruet, ubi nõ innatent, sed semper sint iure submersa, quod in utero dolij uix fieri posset propter inæqualitatem figuræ, maxime aũt ad hoc necessarium esse aceti, & duræ muriæ usum, quæ utraq; sic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. Cap. V.

IN Vini uapidi, ut acre fiat, sextarios duodeqnquaginta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, salis sextariũ subterito, et subtrita cũ quartario mellis aceto diluito, atq; ita in ꝑdictã mẽsuram adijcito. Quidã ordei tosti sextarios quatuor, & nuces ardẽtes inglãdes quadraginta, et mẽtæ uiridis pondo selibrã.

in eandem mensuram adijciunt. Quidam ferri massas exurũt, ita ut ignis speciem habeant, easq; in eandem mensuram demittunt. Tum etiam ex emptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinq;, uel sex incendunt, & ardentes eodem demittunt. Alij nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat. Cap. VI.

MVRIAM duram sic facito, dolium quampatentissimi oris locato in ea parte uillæ, q̃ plurimum solis accipit. Id doliũ aqua cœlesti repleto, ea est enim huic rei aptissima, uel si non fuerit pluuialis, certe fontana dulcissimi saporis, tum indito sportam iunceam, uel sparteam, quæ replenda sit sale candido, quo candidior muria fiat, cum salem per aliquot dies uidebis liquescere, ex eo intelliges nondum esse muriam maturam. Itaq; subinde alium salẽ tandiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuat̃, quod cum animaduerteris, scies habere muriam maturitatẽ suã, & si aliam in id uas facere uolueris, hãc in uasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis, omnem enim mucorem uis solis aufert, & odorem bonum præbet, Est aliud muriæ maturæ experimẽtum, nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam, si innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tp̃a herbæ, et qũo condiant̃. Cap. VII.

HIS præparatis circa uernum æquinoctiũ herbas in usum colligi, & reponi oportebit, cymã, caulẽ, capparim, apij coliculos, rutam, olus atrum cum suo caule ante q̃ de folliculo exeat, itẽ ferulas cum coliculo silentes, quãtenerrimum florem pastinacæ agrestis, uel satiuæ cũ coliculis, silentẽ florem uitis albæ, & asparagi, & rusci, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, et eius coliculũ, qui miluinus pes appellat̃, qnetiã tenerum coliculũ fœniculi. Hæc oĩa una conditura cõmode seruãtur, idest aceti duas partes, & tertiã duræ muriæ si miscueris, sed uitis alba, ruscus, & thannũ, & asparagus, lapsana, et pastinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos cõponuntur, et sale cõspersa biduo sub umbra, dũ cõsudent, reponunt̃. Deinde si tm̃ remiserint humoris, ut suo sibi iure ablui possint, si minus supfusa dura muria lauant̃, & pondere imposito exprimunt̃. Tum suo qdq; uase condit̃, et ius, ut supra dixi, quod est mistum duabus

partibus aceti, & una muriæ infunditur, fœniculiq; aridi, quod est peruindemiam proximo anno lectum spissamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usq; in summum labrum fideliæ perueniat. Olus atrum, & ferulam, & fœniculum cum legeris sub tecto exponito, dum flaccescat. deinde folia, & corticem omnem folliculorum detrahito. Caules si fuerint pollice, crassiores arundine secato, et in duas partes diuidito, ipsos quoq; flores, ne sint immodici, diduci, & partiri oportebit, atq; ita in uasa cõdi. deinde ius, quod supra scriptum est, infundi, & paucas radiculas laseris, quod græci σίλφιον uocant, adiectas, ita spissamẽto fœniculi aridi contegi, ut ius superueniat. Cymã caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellũ compluribus diebus sub tecto siccari, dum flaccescat, & tum eodem mõ condiri cõuenit, quo ferulam rutã satureiam cunilam. Sunt qui rutam muria tm̃ dura sine aceto condiant, deinde, cũ usus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & supfuso oleo utantur. Hac conditura posset cõmode satureia uiridis, & æque uiridis cunila seruari,

Oxygala quomodo fiat. Cap. VIII.

OXYGALAM sic facito, ollam nouam sumito, eamq; iuxta fundum terebrato. deinde cauum, quem feceris, surculo obthurato, & lacte ouillo quamrecentissimo uas repleto, eoq; adijcito uiridium condimentorũ fasciculos origani, mentæ, cepe, coriãdri. Has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum, quo cauum obthuraueras, eximito, & serum emittito, cum deinde lac cœperit manare, eodẽ surculo cauum obthurato, intermissoq; triduo, ita, ut supra dictum est, serum emittito, & fasciculos condimentorum exemptos abijcito, deinde exiguum aridi thymi, et cunilæ aridæ super lac distringito, concisiq; sectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & permisceto, mox intermisso biduo rursus serum emittito, cauũq; obthurato, & salis triti, quantum satis erit, adijcito, et misceto, deinde operculo imposito, & oblinito, non ante aperueris ollam q̃ usus exegerit. Sunt qui satiui, uel ẽt syluestris lepidij herbã cum collegerunt, in umbra siccent, deinde folia eius abiecto caule, die & nocte muria macerata, expressaq; lacti misceant sine cõdimentis, & salis q̃tum satis arbitrant̃, adijciant, tum cætera, quæ supra p̃cepimus faciant. Nonnulli recentia folia lepidij cum dulci lacte

in olla miscent, & post diem tertium quemadmodũ p̃cepimus, serum emittunt. deinde compertam satureiam uiridem, tum etiã arida semina coriandri, atq; anethi, & thymi, et apij in unum bene trita adijciunt, salemq́; bene coctum cribratum permiscent. Cætera eadem, quæ supra, faciunt.

Conditura lactucæ. Cap. IX.

CAVLES lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo salire oportet, diemq́; unum, & noctẽ sinere, dum muriam remittant, deinde muria eluere, & expressos in cratibus pandere, dũ assicœscant, tum substernere anethũ aridum, & fœniculum, rutæq́; aliquid & porri concidere, atque ita miscere, tum siccatos coliculos ita componere, ut faseoli uirides integri interponantur, quos ipsos ante dura muria die, et nocte macerare oportebit, similiterq́; assiccatos cũ fasciculis lactucarum condi, et superfundi ius, quod sit aceti duarum partiũ, atq; unius muriæ. deinde arido spissamẽto fœniculi sic comprimi, ut ius supernatet, quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, sæpe suffundere ius debebit, nec pati sitire salgama, sed extrinsecus munda spongia uasa pertergere, & aqua fontana quamrecentissima refrigerare, simili ratione intubum, et cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & satureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam, hæc autem, quæ suprascripta sunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorũq́; pomorum cõpositio. Cap. X.

NVNC quæ p̃ æstatem circa messem, uel ẽt exactis iam messibus colligi, & reponi debeãt, præcipiemus. Pompeianã, uel ascaloniam cepam, uel ẽt marsicam simplicem, quã uocant unionem rustici, eligito. Ea est aũt, quæ non fruticauit, nec habuit soboles adhærentes. Hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo, uel cunila cõponito in fidelia, & infuso iure, quod sit aceti trium partium, & unius muriæ fasciculum cunilæ superponito, ita ut cepa deprimatur, quæ cum ius combiberit, simili mistura uas suppleat. Eodem tempore corna, et pruna onychina, & pruna syluestria, nec minus genera pyrorũ, & malorum condiunt. Corna quibus pro oliuis utamur. Item pruna syluestria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturissima le-

genda sunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbra sic canda, tũ æquis partibus acetum, & sapa, uel defrutum misceatur, & infundatur. Oportebit autem aliqd salis adijcere, ne uermiculus, aliud'ue animal innasci possit. Verũ cõmodius seruantur si duæ ptes sapæ cũ aceti una pte misceant. Pyra dolobelliana, crustumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, latertiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cũ imatura non tñ pcruda legeris, diligenter inspicito, ut sint integra sine uitio, aut uermiculo, tũ in fictili picata fidelia cõponito, & aut passo, aut defruto cõpleto ita ut omne pomũ submersum sit, opculo deinde imposito gypsato. Illud in totũ pcipiendũ existimaui, nullũ esse genus pomi, quod nõ possit melle seruari. Itaq; cũ sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed sepata generatim, nã si cõmisceas, alterũ ab altero gñe corrũpit, & qm̃ opportune mellis fecimus mentionẽ, hoc eodem tpe alui castrandæ, ac mel cõficiendum, cera facienda est, de qbus nono libro iã diximus, nec nũc aliam curã exigimus à uillico, q̃ ut administrantibus intersit, fructumq; custodiat.

De mella facienda, qua in condituris utuntur. Cap. XI.

CAETERVM cum eodem tpe mella, nec minus aqua mulsa in uetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cũ secundarium mel de fauis fuerit exceptum, ceræ statim minute resoluãtur, & aqua fontana, uel cœlesti macerent, exp̃ssa deinde aqua colet, & in uas plumbeum defusa decoquatur, omnisq; spurcitia cum spumis eximatur, quæ decocta, cum tam crassa fuerit q̃ defrutum, refrigeretur, et bene picatis lagænis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulsa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in cõdituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam censeo, quod cibarium saporem habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse, quoniam si bibatur, inflationem stomachi, et præcordiorũ facit, itaq; seposita esse, & ad condituras destinata.

De aqua mulsa facienda. Cap. XII.

PER se facienda erit optimo melle aqua mulsa. Hæc autẽ non uno mõ componit, nam qdam multos ante annos cœlestẽ aquã uasis includunt, & sub dio in sole habent. deinde cum sæpius eã in alia uasa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam

per longum tp̃s diffunditur, aliquod crassamentũ, in imo simile feci reperitur) ueteris aquæ sextarium cum libra mellis miscent. Nonnulli tñ cum austeriorem uolunt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante, pondo mellis diluũt, & ea portione repletam lagenã, gypsatamq; patiunt̃ per caniculæ ortũ in sole quadraginta diebus esse, tum demũ in tabulatũ, qđ fumũ accipit, reponunt. Nonnulli, quibus non fuit curæ cœlestem inueterare aquã, recentẽ sumunt, eamq; usq; in quartã partem decoquunt. deinde cũ refrixerit, siue dulciorẽ mulsam facere uolunt, duobus aquæ sextarijs, sextariũ mellis permiscent. Si uero austeriorẽ, sextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, et his portionibus factã in lagenam diffundunt, eamq;, ut supra dixi XL. diebus insolatam, postea in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in usus domesticos seruãdo, & de quibusdã herbis condiendis. Cap. XIII.

CASEO usibus domesticis præparando, hoc maxime idoneũ tp̃s est, quo & caseus seri minimum remittit, et ultimo tpe, cum iam exiguũ lactis est, non tam expedit operas morari ad for℞ fructibus deferendis, & sanè sæpe deportati per æstum, acore uitiãtur. Itaq; præstat eos hoc ipso tpe in usum conficere. Id autẽ ut quãoptime fiat opilionis offñ est, cui septimo libro præcepta dedimus, q̃ sequi debeat. Sunt ẽt quædã herbæ, quas appropinquãte uindemia cõdire possis, ut portulaca, & olus cordũ, quod q̃dam satiuum battim uocant. Hæ herbæ diligenter purgant̃, & sub umbra expandunt̃. deinde quarto die sal in fundis fideliarũ substernit̃, & separatim unaquæq; earum cõponit̃, acetoq; infuso iterum sal superponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis, & pyris in sole siccandis. Cap. XIIII.

HOC Eodem tẽpore, uel etiam primo mense Augusto mala, & pyra dulcissimi saporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel osseo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arescant. Eorum si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem rustici uindicant, nam pro pulmentario cedit, sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hyemis tẽporibus rusticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. Cap. XV.

EA Porrò neq; nimium uieta, neq; inmatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat. Pali autē, quatuor pedibus inter se distantes figuntur, & perticis iugantur, factæ deinde in hunc usum cannæ iugis superponuntur, ita ut duobus pedibus absint à terra, ne humorē, quem ferè noctibus remittit humus, traherepossint, tunc ficus inijcitur, & crates pastorales culmo, uel cariæ, uel feliæ textæ ex utroq; latere super terram planæ disponuntur, ut cum sol in occasum fuerit, erigant, & inter se acclives testudineato tecto more tuguriorū inarescentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam utraq; res prædictum fructum corrumpit. Cum deinde aruerit, in orchas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subiecto tñ arido fœniculo, & iterum uasis repletis superposito, quæ uasa cōfestim operculare, & oblinire conuenit, & in horreū siccissimum reponi, quo melius ficus perēnet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in sole expandunt, cum deinde paulum siccatæ sunt, ante q̃ indurescant in labra fictilia, uel lapidea congerunt, & eas pedibus lotis proculcant, atq; ijs admiscent torrefacta sesama cum aniso ægyptio, & semine fœniculi, & cymini in modum farinæ redacta. Hæc cum bene proculcauerint, & totam fici massam cōminutæ pulueri permiscuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur siccari, deinde cum peraruerunt, picatis uasis eas condunt. Nonnulli hāc ipsam formā fici orcis sine picæ includunt, & oblita uasa, clibano, uel furno terrefaciūt, quo celerius oīs humor excoquat, sic siccatā in tabulatum reponunt, & cum exegerit usus, testam cōminuunt. nam duratam massam fici aliter eximere non pñt. Alij pinguissimā quāq; uiridem ficorū eligunt, & arundine, uel digitis diuisam dilatant, atq; ita in sole arescere patiunt, quas deinde bñ siccatas meridianis teporibus, cū calore solis emollitæ sunt colligunt, et ut est mos Afris, atq; Hispanis, inter se cōpositas cōprimunt in figurā stellarū flosculorumq;, uel in formam panis redigentes, tum rursus in sole asficcant, & ita in uasis recondunt.

De uuis passis faciendis, & sorbis seruandis. Cap. XVI.

SIMILEM curam uuæ desyderant, quas dulcissimi saporis albas maximis acinis, nec spissis luna decrescente, sereno & sicco cœlo post horam quintam legi oportet, & in tabulas paulisper porrigi, ne inter se pondere suo pressæ collidant. deinde aheno uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris sarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quã optimi adijci, & ita permisceri. deinde uuas pro magnitudine binas uel ternas inter se colligatas in ahenum feruens demitti, et exiguum pati, dum decolorent, nec rursus cõmittere, ut excoquantur, nam quadã moderatiõe temperamentoq; opus est. Cum deinde exemeris, in crate disponito rarius q̃ ut altera alteram cõtingat. Post tres deinde oras unãquanq; uuam conuertito, nec in eodem uestigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur, noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ sint, cum deinde modice aruerint, in uasa noua sine pice operculata & gypsata, sicco loco reponito. Quidam uuam passam folijs ficulneis inuoluunt, & assiccant. Alij folijs uitigineis, nõnulli plataninis semiuietas uuas contegũt, & ita ĩ amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, q̃d cremauerint, cinere lixiuiam faciant. deinde in lixiuiæ sextarios decem salis tres cyathos, & olei cyathum adijciant, tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo administrent. Quod si uidebitur in aheno parum inesse olei, subinde q̃tum satis erit adijciatur, quo sit pinguior, & nitidior uua passa. Eodem tempore sorba manu lecta curiose in urceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, et gypso linito, tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectũ factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eo℞ deorsum spectent. deinde terrã cõgerito, et modice desuper calcato. Melius est aũt pluribus scrobibus pauciora uasa distantia inter se disponere, nã in exẽptione eo℞ dum unum tollis, si reliqua cõmoueris, celeriter sorba uitiant. Quidã hoc idem pomũ etiã in defruto cõmode seruant adiecto spissamento aridi fœniculi, quo deprimant ita sorba, ut semper ius supernatet, ac nihilo minus picata opercula diligẽter gypso linũt, ne possit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. Cap. XVII.

SVNT quædam regiones, in quibus uini, ideoq; ẽt aceti penuria est. Itaq; hoc eodem tp̃e ficus uiridis quammaturissima legen

da est, utiq; etiam si iam pluuiæ incesserunt, et propter imbres in terram decidit, quæ cum sublecta est, in dolium, uel in amphoras conditur, & ibi finit fermentari. deinde cũ exacuit, & remisit liquorẽ, quicquid est aceti diligenter colatur, & in uasa picata bene olida diffundit. Hoc primæ notæ acerrimi aceti usum pbet, nec unquã situm, aut mucorem cõtrahit, si non humido loco positum est. Sunt q multitudini studẽtes aquã ficis pmisceãt, et subinde maturissimas ficus recentes adijciant, & patiant in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat. Postea in iunceis fiscellis, uel sparteis saccis pcolant, liquatumq; acetum inferuefaciãt, dum spumã & oẽm spurcitiam eximant, tum torridi salis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, alia'ue innasci animalia.

Quæ præparanda sint uindemiæ. Cap. XVIII.

QVAMVIS priore libro, qui inscribit uillicus, iã diximus quæ ad uindemiam præparanda sunt, non tñ alienum est etiam uillicæ de ijsdem rebus præcipere, ut intelligat suæ curæ esse debere quæcunq; sub tecto administrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbusta grandia sunt, perenne fabricandæ decemmodiæ, & trimodiæ, & fiscellæ texendæ, & picandæ, nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi sunt, ne uindemiator manu distringat uuas, & non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoq; fiscellis aptandi sunt, & lora trimodijs, tum lacus uinarij, & torcularij, et fora, omniaq; uasa (si uicinũ ẽ mare) aqua marina, si minus, dulci eluenda sunt, & cõmundanda, & diligenter assiccanda, ne humorem habeant. Cælla quoq; uinaria oĩ stercore liberanda, & bonis odoribus suffienda, nequẽ redoleat fœtorẽ, acorem'ue. Tum sacrificia Libero Liberæq;, & uasis pressorijs quã sanctissime, castissimeq; facienda, nec per uindemiã ab torculari, aut uinaria cælla recedendum est, ut oĩa, quæ mustum cõficiunt, pure mundeq; faciant, ne furi locus detur præsentẽ fructum intercipiẽdi. Dolia quoq;, & feriæ, cæteraq; uasa ante quadragesimũ uindemiæ diẽ picanda sunt, atq; aliter ea, q̃ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terrã. Nã ea, quæ demersa sunt ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, et cũ picem in fundum destillauit, sublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod destillauit, aut quod in lateribus hæsit.

deinde penicillo detergit, & feruentissima pice infusa nouo alio rutabulo, & scopula picatur. At quæ supra terram consistunt, complures dies ante q̃ curentur, in solem producuntur, deinde cũ satis insolata sunt, in labra conuertuntur, & subiectis paruis tribus lapidibus suspenduntur, atq; ita ignis subijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut apposita manus patiens eius non sit, tum dolio in terram demisso, et in latus deposito pix feruentissima infundit, uolutaturq;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cum afflauerit uentus, uasa rumpantur. Sunt autem satis sexquicullearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina. Nec dubium, quin si quinta pars picis bruttiæ in uniuersam cocturam adijciatur, utilissimum sit omni uindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. Cap. XIX.

CVRA quoq; adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certe usq; ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari, deinceps subijciemus. Quidam partem quartã eius musti, quod in uasa plumbea coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. Nec dubiũ, quin ad dimidiam si quis excoxerit, meliorem sapam facturus sit, eoq; his usibus utiliorem, adeo quidem, ut etiã uice defruti, sapa, mustum quod est ex ueteribus uineis, condire possit. Quæcunq; uini nota sine condimento ualet perennari, optimã esse eã censemus, nec omnino quicquã permiscendum, quo naturalis sapor eius infuscetur. Id enim præstantissimum est, quod suapte natura placere poterit. Cæterũ cum aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum mustũ laborabit, eligẽda erit pars uineæ (si est facultas) amineæ, si minus, quã bellissimi uini, quæq; erit & uetustissima, & minime uliginosa. tũ obseruabimus decrescentem lunã, cum est sub terra, et sereno siccoq; die uuas quã maturissimas legemus, quibus pculcatis, mustum quod defluxerit, ante q̃ prælo pes eximatur, satis de lacu in uasa defrutaria deferemus, leuiq; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ cremia rustici appellãt fornacem incendemus, ut ex cõmodo mustũ ferueat. Isq;, q præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel spartea ex crudo, idest non malleato sparto præparata habeat. Itemq; fasciculos ex fœniculi

fustibus illigatos, quos possit utiq; ad fundum uasorum demittere, ut quicquid fecis subsederit, exagitet, & in summum reducat, tum colis omnem spurcitiam quæ redundarit, expurget, nec absistat id facere, donec uidebitur eliquatum omni fece mustũ carere, tum siue mala cydonia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscũq; uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilo minus subinde fœniculo peragitet, nequid subsederit, quod possit plumbeũ perforare. Cum deinde iam acriorẽ potuerit ignem uas sustinere, idest cum aliqua iam parte mustum excoctum in se feruebit, tum codices, & uastiora ligna subijciantur, sed ita ne fundum contingãt. Quod nisi uitatum fuerit, uel uas ipsum, quod aliquando cõtingit, pertundetur, uel si id factum non erit, utiq; aduretur mustũ, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autẽ ante q̃ mustum in uasa defrutaria conijciatur, oleo bono plumbea intrinsecus imbui, bene fricari, atq; ita mustum adijci, ea res non patitur defrutum aduri.

De sapa, & defruto coquendis. Cap. XX.

QVINETIAM diligenter factum defrutum, sicut uinum solet acescere, quod cum ita sit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, uinum condire, nã uitioso medicamine, fructus qui perceptus est, uitiatur. Ipsa aũt uasa, quibus sapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius q̃ ænea esse debẽt, nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis saporem uitiant. Odores aũt uino ferè apti sunt, qui cum defruto coquuntur, iris, fœnum græcum, schœnum. Harum rerum singulæ libræ in defrutariũ, quod ceperit musti emphoras nonaginta, cũ iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debent. deinde si natura tenue mustum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax ꝓtinus aqua refrigeranda, quod si fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiã partẽ uasis considet. Sed id quãuis aliquid detrimenti habeat, prodest tamen, nam quanto plus decoquitur (si mõ nõ est adustum) melius, & spissius fit. Ex hoc autem defruto, quod sic erit coctũ, satis est singulos sextarios singulis amphoris immiscere. Nã cũ amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura, quod significat decoctũ ad tertias, tũ demũ medicamina adijcito, quæ sunt aut liquida, aut resinosa,

idest picis liquidæ nemeturicæ, cum eã diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem sextarios, item resinæ terebinthinæ sesquilibram. Hæc cum adijcies, plumbeũ peragitabis, ne adurãtur, cum deinde ad tertias subsederit coctura, subtrahe ignem, et plumbeum subinde agitabis, ut defrutum & medicamenta coeant, deinde cũ uidebitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata contusa, & cribrata paulatim insperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris, eousq; dum defrigescet. Quod si non ita, ut præcipimus, permiscueris, subsident aromata, & adurentur. Ad prædictũ aũt modum musti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, crocum, palma, cyperũ, schœnum, quorũ singulorũ selibræ satisfacient. Itẽ myrrhæ quincunx, calami pondo libram, casiæ selibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ librã. Hæc ut dixi, arida contusa, & cribrata debent adijci, & his cõmisceri rasis, quod est genus crudæ picis, eaq; quanto est uetustior, tanto melior habetur, nam longo tempore durior facta, cum est contusa in puluere redigitur, & his medicaminibus admiscet̃. Satis est autem prædictis ponderibus sex libras eius misceri. Ex hac compositione, quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit incertum est, qm̃ pro natura uini æstimari oportet, quod satis sit. Cauendumq; est, ne conditus sapor intelligat̃, nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit uindemia, trientem, si sicca, quadrãtem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita ut quatuor urnarũ cẽt musti modus. Vrna aũt quatuor & uiginti sextarios continet. Nõnullos agricolas singulis amphoris quadrantẽ medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter nimiam infirmitatem uini eiusmodi, quod uix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen mustum si sit lignorum copia, satius est inferuefacere, & omnem spumã cum fecibus ex purgare, quo facto decima pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, uel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit, ea res etiam si non in totum perennat, certe usq; in alteram uindemiam plerunq; uini saporem seruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetustatẽ. Cap. XXI.

MVSTVM quamdulcissimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut supra dixi, defrutum uocatur, quod cũ defrixit, transfertur in uasa, & reponit̃, ut post annum sit in usu. Potest tñ etiam post dies nouem, q̃ refrixerit, adijci in uinũ, sed melius est, si anno requieuerit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustum ex uineis collinis ẽ, sed si ex campestribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu mustum sublatum est, biduo deferuescere, & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel mensura semunciæ bene plenæ salis cocti, & triti. Sal aũt quamcandidissimus conijcitur in urceo fictili sine pice, qui urceus, cũ recipit salem, diligenter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tãdiu iã torretur, quãdiu strepitum edit, cum silere cœpit, finẽ habet cocturæ. Præterea fœnum græcũ maceratur in uino uetere per triduum, deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in sole, idq; cũ est aridum factum, molitur, & ex eo molito post salituram musti cochlear cumulatum, uel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi adijcitur in binas urnas. deinde cum iam perfecte mustum deferbuit, et constitit, tantundem gypsi floris miscemus, quantum salis adieceramus, atq; ita postero die purgamus dolium, & nutritum uinum operimus, atq; oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illustris agricola uti solitus est in ijs fundis, in quibus palustres uineas habebat. Sed idem, cum collina uina condiebat, aquã salsam decoctam ad tertias pro sale adijciebat, ea porrò facit sine dubio maiorem mensuram, & odoris melioris. sed periculum habet, ne uitietur uinũ, si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixeram, quamlongissime à litore, nã liquidior, & purior est, quantum altiore mari hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet, post triẽnium in alia uasa eliquatã transfundat. deinde post alterum triennium decoquat usq; ad partem tertiã, longe meliorem habebit conditurã uini. Nec ullũ periculũ erit, ne uina uitientur. Satis est aũt sextarios singulos adijcere salsæ, eosq; in binas musti urnas, q̃uis multi etiã binos immisceant, nõnulli ẽt ternos sextarios, idq; ego facere nõ recusem, si genus uini tantum ualeat, ut aquæ salsæ non intelligatur sapor. Itaq; diligens paterfamilias, cum parauerit fundũ,

ſtatim prima uindemia tres, aut quatuor notas conditurae totidem amphoris muſti experietur, ut exploratum habeat quãtum plurimũ ſalſae uinũ, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

Picis liqdae alterũ medicamen, quo muſtum cõdias. Ca. XXII.

PICIS liquidae nemeturicae metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito lixiuiae cineris congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea, cum requieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundem lixiuiae addito, eodem pacto p miſceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cineris autem lixiuia odorem picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Poſt eodẽ addito picis brutiae, ſi minus, alterius quãpuriſſimae quinq; libras. Haec minute concidito, & admiſceto pici nemeturicae, tum aquae marinae quamuetuſtiſſimae ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recẽtis aquae marinae decoctae congios duos inijcito. Apertũ labrũ ſinito in ſole per caniculae ortum, et ſpatha lignea permiſceto quam ſaepiſſime, uſqueeo, dum ea, quae addideris, in pice colliqueſcãt, & unitas fiat. Noctibus aũt labrum operire cõueniet, ne irroretur, deinde cũ aqua marina, quã addideris, ſole cõſumpta uidebitur, ſub tectum uas totum ferre curabis. Huius aũt medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios. XLVIII. miſcere ſoliti ſunt, et hac conditura cõtenti eſſe. Alij cyathos tres eius medicamenti adijciunt in totidẽ ſextarios, quot ſupra diximus.

De pice, qua utunt Allobroges ad conditurã uini picati. C. 23.

PIX corticata appellatur, qua utunt ad conditiuras Allobroges. Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt uetuſtior, eo melior in uſu eſt, nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur, atq; cribratur. Hanc ergo conteri, & cribrari oportet, deinde cum bis muſtum deferbuerit, quod plerũq; eſt intra quartum diẽ, q̃ de lacu ſublatum eſt, diligenter manibus expurgat. Et tunc demum praedictae picis ſextans & ſemuncia in ſextarios quinq; & quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo pmiſcet, nec poſtea tangitur, dum conferueſcat, quod tamen nõ amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt, nã oportebit poſt hunc numerum dierũ confeſtim uinum emundare, & ſiqd fecis aut labris uaſorũ, aut lateribus inhaeſit, eradi, ac ſuffricari, et protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totam

uindemiam condire uolueris, ita ne gustus picati uini possit intelligi sat erit eidem picis sex scrupula, in sextarios quinq; et quadraginta, tum demũ miscere, cum mustum deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atq; salis decocti, contritiq; semunciam in eundem modum musti adijcere. Nec solum huic notæ uini sal adhibendus est, uerum, si fieri possit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipso pondere saliendum est, nam ea res mucorem uino inesse non patitur.

De pice nemeturica ad condituras. Cap. XXIIII.

PIX nemeturica in Liguria conficitur. Ea deinde ut fiat cõditúris idonea, aqua marina quã longissime à litore de pelago sumenda est, atq; in dimidiã partem decoquenda, quæ cum in tm̃ refrixerit, quantum ne contacta corpus urat, partem aliquam eius, quæ satis uidebit̃, prædictæ pici immiscemus, et diligẽter lignea spatha, uel ẽt manu pagitabimus, ut siqd insit uitij eluatur, deĩde patiemur picẽ cõsidere, et cũ sederit, aquã eliq̃bimus. Postea bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tãdiu lauabimus, & subigemus eã, donec rutila fiat, tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, assicetur, noctibus aũt uas tegendum erit, ne irroret̃. Cũ hoc modo picem præparauerimus, & uina, cũ iã bis deferbuerint, cõdire uoluerimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adijciemus. Ex ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit. deinde ex his sextarijs in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulsum subigere, quo facilius coeat. Sed ubi toti duo sextarij cum pice coierint, & quasi unitatem fecerint, tũ eosdẽ in id uas, unde sumpseramus, pfundere, et ut pmisceatur medicamen, rutabulo ligneo pagitare cõueniet.

De aqua salsa, uel muria ad uina condienda. Cap. XXV.

QVONIAM quidam, immo ẽt ferè omnes græci aqua salsa uel muria mustum cõdiunt, eã quoq; partem curæ nõ omittẽdam putaui. In mediterraneo, quò non est facilis aquæ marinæ inuectio, sic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei uel maxime est idonea cœlestis aqua, si minus ex fonte liqdissimo pfluens. Harũ ergo alterutram curabis quamplurimã, & quam

optimis uasis cōditam ante quinquenniū in sole ponere. deinde cū cōputruerit, tādiu pati, donec ad pristinū modum perueniat. Quod cū factum fuerit, alia uasa habeto, & in ea sensim aquā eliquato, donec ad fœcem peruenias, semper enim in requieta aqua crassamen aliqđ in imo reperitur. Sic curata cū fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda est, adijciuntur aūt in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius. Hæc pariter decoqui, & oēm spurcitiam expurgari oportet. deinde cum refrixerit, tum quātūcunq; humoris est, tm̄ in amphoram musti portionem adijci. Quod si ager maritimus est, silētibus uentis de alto quāquietissimo mari sumenda est aqua, et in tertiam partē decoquenda, adiectis, si uidebit, aliquibus aromatis ex ijs, quæ supra retuli, ut sit odoratior uini curatio. Mustum aūt ante q̄ de lacu tollas, uasa rore marino, uel lauro, uel myrto suffumigato, & large repleto, ut in efferuescendo uinū se bn̄ purget. Postea uasa nucibus pineis suffricato, qđ uinū uolueris dulcius eē postero die, qđ austerius quinto die, quam sustuleris, cōdire oportebit, & ita supplere, & oblinire uasa. Nonnulli ēt suffumigatis serijs prius condituram addunt, & ita mustum infundūt.

Remedia acescentis uini. Cap. XXVI.

IN QVO agro uinū acescere solet, curandū est, ut cū uuam legeris, & calcaueris, prius q̄ uinacea torculis exprimantur, mustum in corbē defundas, et aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partē decimā adijcias, & coquas, donec ea aqua, quā adieceris, decocta sit. Postea cū refrixerit, in uasa defundas, & opias, et oblinas, ita diutius durabit, & detrimēti nihil fiet. Melius ē, si ueterē seruatā cōpluribus annis aquā addideris, longeq; melius, si aquæ nihil addideris, & decimā musti decoxeris, frigidumq; in uas trāstuleris, etsi in sextarios. VII. musti heminā gypsi miscueris, postea quā decoctū refrixerit. Reliquū mustū, qđ è uinaceis fuerit expressum, primo quoq; tpe absumito, aut ære cōmutato.

De uino dulci faciendo. Cap. XXVII.

VINVM dulce sic facere oportet. Vuas legito, in sole per triduū expandito, quarto die meridiano tpe calidas uuas proculcato, mustum lixiuū (hoc est ante q̄ prælo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit) tollito, cū deferbuerit in sextarios quinquaginta irim

bene pinsitam nec plus unciæ pōdere addito, uinum à fecibus eliquatum diffundito. Hoc *uinū erit suaue, firmū, corpori salubre.*

De alijs salubribus conditurarum generibus. Cap. XXVIII.

ALIA *medicaminum genera uini cōdituris, & firmitati aptissima sic facito.* Irim *quācandidissimam pinsito, fœnum græcū uetere uino maceratū, deinde in sole expositū, aut in furno, ut sicceſcat, præparato tum cōmolito minutissime.* Hæc odoramenta trita, *idest irim cribratā, quæ sit instar pondo quincuncem & trientem, fœni græci pondo quincuncem & trientem, schœni pōdo quincuncem in unum permisceto, tum in serias singulas, quæ sint amphorarum septenum, addito medicaminis pondo unciā, & scrupula octo gypsi.* Cum *ex locis palustribus mustum erit, in singulas ternas heminas, cum de nouellis uineis erit, sextarium, cum de ueteribus, & locis siccis, heminas singulas adijcito.* Tertio *die quā calcaueris conditurā infundito, sed ante q̄ condias musti aliquantum in seriā de seria transferto, ne in cōdiendo cū medicamento efferueſcat, & fluat.* Sic *aūt curatum gypsum & medicamentum, in labello permisceto, quā tum serijs singulis fuerit necessariū, idq; medicamentum musto diluito, & idipsum ad serias addito, & p̄misceto, cū deferbuerit, statim repleto, & oblinito.* Omne *uinū cum condieris, nolito statim diffundere, sed finito in dolijs quiescere. postea cum de dolijs, aut de serijs diffundere uoles, uere florente rosa defecatū quālimpidissimum in uasa bene picata, & pura transferto, si in uetustatem seruare uoles, in cado duarū urnarum, quāoptimi uini sextarium, aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito, aut si uasa recentia, ex q̄bus uinum exēptum sit habebis, in ea confundito.* Si *horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinum, ēt si bonos odores addideris, omnem malum odorem, & saporem prohibueris, nā nulla res alienum odorem celerius ad se ducit, q̄ uinum.*

Quemadmodum mustum semper dulce tanquam recens permaneat. Cap. XXIX.

MVSTVM *ut semp̄ dulce tanquā recens permaneat, sic facito.* Ante *q̄ prælo uinacea subijciantur de lacu quārecentissimum addito mustum in amphoram nouam, eamq; oblinito, & impicato diligenter, ne quicq̄ aquæ introire possit.* Tunc *in piscinam*

frigidæ, & dulcis aq̄ totā amphorā mergito, ita nequa ps extet. deinde post dies. XL. eximito, sic usq; in annū dulce pmanebit.

Optima uini curatio, et remedia languentis uini. Cap. XXX.

AB EO tempore, quo primum dolia operculaueris, usq; ad æquinoctium uernū semel in diebus. XXXVI. uinum curare satis est, post æquinoctium uernū bis, aut si uinum florere incipiet, sæpius curare oportebit, ne flos eius pessum eat, & saporē uitiet. Quāto maior æstus erit, eo sæpius conuenit uinum nutriri, refrigerariq;, & uentilari, nam quādiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit. Labra, uel fauces doliorum semper suffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur. Siqua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tempestate sit factum, sumito fecem uini boni, & panes facito, & in Sole arefacito, & coquito in igne, postea terito, & pondo quadrantem amphoris singulis infricato, & oblinito, bonum fiet.

Siqd aīal in mustū ceciderit, et interierit remedia. Ca. XXXI.

SIQVOD animal in mustum ceciderit, & interierit, uti serpens, aut mus, sorex'ue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur, cinisq; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atque rutabulo ligno permisceatur. ea res erit remedio.

Vinum ex Marrubio. Cap. XXXII.

VINVM Marrubij multi utile putant ad omnia intestina uitia. et maxime ad tussim. Cum uindemiā facies, marrubij caules teneros, maxime de locis incultis, & macris legito, eosq; in Sole siccato. deinde fasciculos facito et tomice palmea aut iuncea ligato, et in seriā mittito, ita ut uinculū extet. In musti dulcis sextarios. CC. marrubij libras. VIII. adijcito, ut simul cū musto deferuescat, postea eximito marrubium, & purgatum uinum diligenter oblinito.

Vinum scylliten. Cap. XXXIII.

VINVM scylliten ad conquoquendum, & ad corpus reficiēdum, itemq; ad ueterē tussim, & ad stomachū hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta q̄ uinum uoles uin/

demiare, scyllā legito, eamq; secato quā tenuissime, sicut rapha/ni radicem, taleolasq; sectas suspende in umbra, ut adsicentur. deinde cum aridæ erunt, in musti aminei sextarios. XLVIII. eiusdē aridæ scyllæ pondo librā addito, eāq; inesse patere diebus XXX. postea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij scribunt in musti sextarios. XLVIII. scyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipsum nō īprobo. Alij hoc ipm scyllæ pondus, qđ supra dixi, in aceti duas urnas ut scylliticū fiat adijciūt, et ꝑ XL. dies in eē patiuntur.

De aceto scyllitico. Cap. XXXIIII.

QVI autem Scylliticū acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras musti mitis aceti acris congium, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, idest ad quartas, aut si nō dulce mustum ad tertias di spumetur, sed mustum de submassa, & limpidum sit.

Vinū absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & reliqua/rum notarum quomodo facias. Cap. XXXV.

VINVM absynthitē, & hyssopiten, et abrotoniten, et thymiten, & maratriten, & glycyrizziten sic cōdire oportet. Pontici ab/synthij pōdo librā cū musti sextarijs. IIII. decoq; usq; ad quar/tas, reliquū, quod erit, id frigidū adde ī musti aminei urnā. Idē ex reliqs rebus, quæ suprascriptæ sunt, facito. Possunt ēt puleij ari di tres libræ cum congio musti ad tertias decoqui, & cū refrixe/rit liquor, exempto puleio in urnā musti adijci, idq; mox tussienti bus per hyemem recte datur, uocaturq; uini nota glechonites.

De musto tortiuo. Cap. XXXVI.

MVSTVM tortiuum est, quod post primā pressurā uinaceo/rum circūciso pede exprimitur. Id mustum conijcies in amphorā nouam, & implebis ad summum, tū adijcies ramulos rorismari/ni aridi lino colligatos, & patieris unà deferuescere ꝑ dies septē. deinde eximes ramulorꝫ fasciculum, & purgatū diligenter uinū gypsabis. Sat erit autem rorismarini sesquilibram in duas urnas musti adijcere. Hoc uino post duos menses possis ꝓ remedio uti.

Vinum simile græco facere. Cap. XXXVII.

VVAS præcoquas quàmaturissimas legito, easq; per triduum in sole siccato, quarto die calcato, & mustum, quod nihil habeat ex tortiuo, coniicito in seriam, diligenterq; curato, ut cum deferbuerit, fæces expurgentur. deinde quinto die, cum purgaueris mustum, salis cocti, & cribrati duos sextarios, uel quod est minimum, adiicito unum sextarium in sextarios musti. XLIX. Quidam etiam defruti sextarium miscent, nonnulli etiam duos adiiciunt, si existimant uini notam parum esse firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias. Cap. XXXVIII.

VINVM myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiē, & ad imbecillum stomachum sic facito. Duo sunt genera myrti, quorũ alterum est nigrum, alterum album. Nigri generis bacæ, cum sunt maturæ leguntur, & semina earum eximuntur, atq; ipsæ sine seminibus in sole siccantur, & in fictili fidelia sicco loco reponuntur. deinde per uindemiam ex uetere arbusto, uel, si id nō ē, ex uetustissimis uineis amineæ bene maturæ uuæ Sole calido leguntur, & ex his mustum adiicitur in seriam, & statim primo die ante q̃ id ferueat, bacæ myrti, quæ fuerant repositæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contusarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent, tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus, & tãq̃ farina conspergitur, quicquid contusum, & appensum est. Post hæc complures ex ea massulæ fiunt, & ita per latera seriæ in mustum demittuntur, ne altera offa sup alteram pueniat. Cum deinde bis mustum deferbuerit, & bis curatũ est, rursus eodē modo, & tantũdem ponderis bacæ, sicut supra dixi, cōtunditur, nec iã ut prius massulæ fiũt, sed in labello mustum de eadē seria sumit, prædicto ponderi pmiscetur, sic ut sit instar iuris crassi, quod cum est pmistũ, in eandem seriam confundit, & rutabulo ligneo peragitatur, deinde post nonum diem q̃ id factum est, uinum purgat, et scopulis aridæ myrti seria suffriatur, operculumq; superimponitur, neqd eò decidat. Hoc facto, post septimum diem rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bñ olidas diffundit, sed curandum est, ut cum diffundis, liquidum, et sine fece diffundas. Vinũ aliud myrtiten, sic temperato, mel atticũ ter inferuere facito, & toties dispumato, uel si atticum nō habueris, quamoptimum mel eligito, & quater, uel quinquies dispumato, nã quanto est dete-

rius, tanto plus habet spurcitiæ, cum deinde mel refrixerit, bacas, albi generis myrti quam maturissimas legito, & perfriato, ita ne interiora semina cõteras, mox fiscello ligneo inclusas exprimito, succumq; earum, qui sit sextario℞ sex cum mellis decocti sextario immisceto, & in laguncnlam diffusum oblinito, sed hoc mense Decembri fieri debebit, quo ferè tempore matura sunt myrti semina, custodiendumq; erit, ut ante q̃ bacæ legantur, si fieri potest, septem diebus, sin autem ne minus triduum serenum fuerit, aut certe non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum. Multi nigram, uel albam myrti bacam, cũ iam maturuit, distringunt, et duabus horis eam cũ paululum in umbra expositã siccauerunt, perterunt ita, ut q̃tum fieri põt, interiora semina integra permaneant, tum per lineum fiscum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatũ succum laguncnlis bene picatis condunt, neq; melle, neq; alia re ulla immusta. Hic liquor non tam est durabilis, sed quãdiu sine noxa manet, utilior est ad ualetudinem q̃ alterius myrtei notæ cõpositio. Sunt q hunc ipsum expressum succũ, si sit eius copiosior facultas, in tertiã partẽ decoquãt, & refrigeratum picatis laguncnlis condant, sic confectũ diutius permanet. Sed quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, si modo munde, & diligenter id feceris.

Passum quemadmodum fiat. Cap. XXXIX.

PASSVM optimum sic fieri Mago præcipit, ut & ipse feci. Vuam præcoquem bene maturam legere, acina arida, aut uitiosa reijcere, furcas, uel palos, qui cannas sustineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. Tum insuper cannas ponere, & in sole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint acina decerpere, & in dolium, aut in seriam conijcere, eodem mustum quam optimum, sic ut grana submersa sint, adijcere, ubi combiberint uuæ, seq; impleuerint, sexto die in fiscellã conferre, & prælo premere, passumq; tollere. Postea uinaceos calcare adiecto recentissimo musto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum insolaueris tum permiscere, & subactã brisam prælo subijcere, passumq; secundarium statim uasis oblinitis includere, ne fiat austerius. deinde post uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uasa deliquare, et confestim opcula

gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex uua apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſecernito. Poſtea in perticis ſuſpẽdito, perticæ uti ſemper in ſole ſint facito, ubi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcapioĩbus in dolium cõijcito, pedibusq; bene calcato, ubi unum tabulatum feceris, uinũ uetus conſpergito. poſtea alterum ſupercalcato, item uinum conſpergito. eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito, ut ſupernatet, & ſinito dies quinq;. poſtea pedibus proculcato, & in fiſcina noua uuas premito. Quidã aquam cœleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad tertias decoquunt. deinde cum ſic uuas ut ſupra ſcriptum eſt, paſſas fecerũt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera ſimiliter adminiſtrant. Hoc ubi lignorum copia eſt, uiliſſime conſtat, & eſt in uſu uel dulcius, q̃ ſuperioris notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. Cap. XL.

QVANTVM uini uno die feceris, eius partẽ decimã quot metretas efficiat conſiderato, et totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, ſed quibus unius diei uinum expreſſum erit, addito. Eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu cõfundito, & permiſceto, eamq; intritã macerari una nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, & ſic permiſtam prælo ſubijcito. Quod deinde fluxerit aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obthurato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram. M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunq̃ plus biennio innoxiam ſeruabat.

Muſtum lixiuum quomodo fiat. Cap. XLI.

MVSTVM lixiuum de lacu ſtatim tollito. Hoc autem erit, quod diſtillauerit, ante q̃ nimium calcetur uua, ſed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris id facito, conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo. x. & diligenter permiſtum recondes in lagena, eamq; protinus gypſabis, iubebisq; in tabulato reponi. Si plus uolueris facere, pro portione qua ſupra mel adijcies, poſt trigeſimum et alterum diem lagenã aperire oportebit, et in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atq; in furnum reponere.

De conditura cydoneorum. Cap. XLII.

CONDITVRA ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figu li nouo, uel in stagneo coquitur musti arbustini aminei urna, et mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & sorba non permitia diuisa exemptis seminibus, quæ sint instar sextariorum trium. Hæc ita coquunt, ut oĩa poma deliquescant cum musto, et sit puer, q̃ spatha lignea, uel arundine permisceat poma, ne possint aduri. Deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris supersit, refrigerantur, & percolantur, eaq́; quæ in colo subsiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in suo sibi iure lento igni, ne aduran tur, carbonibus decoquũtur, donec crassamen in modum fecis exi stat. Prius tamen q̃ de igne medicamentũ tollatur, tres heminæ roris syriaci cõtriti, & cribrati super oĩa adijciuntur, & spatha permiscentur, ut coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medica mentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq́; gypsatum alte suspenditur, ne pallorem trahat.

De caseo condendo. Cap. XLIII.

CASEI aridi ouilli proximi anni frusta ampla facito, & in picato uase cõponito, tum optimi generis musto adimpleto, ita ut supueniat, et sit ius aliquanto copiosius, q̃ caseus, nam caseus combibit, & fit uitiosus, nisi mustum semper supernatet. Vas autem, cum impleueris, statim gypsabis. deinde post dies uiginti licebit aperiri, & uti, qua uoles adhibita conditura. Est autẽ etiã per se non iniucundus.

Vuæ ollares quẽadmodũ cõponãt, & seruẽtur. Cap. XLIIII.

VVAS bumastos, uel duracinas, uel purpureas cũ desecueris à uite, continuo pediculos earũ impicato dura pice. deinde labellũ fictile nouũ impleto paleis q̃siccissimis cribratis, ut sine puluere sint, & ita uuas supponito, tum labello altero adoperito, & circũlinito luto paleato, atq; ita in tabulato siccissimo cõposita labra paleis siccis obruito. Oĩs aũt uua sine noxa seruari põt, si luna decrescente, et sereno cœlo post horã quartã, cũ iam insolata est, nec roris quicq̃ habet, uiti detrahatur, sed ignis in ꝓximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarũ statim demittantur. In doliũ bene picatũ defruti amphorã conijcito, deinde trãsuersos fustes spisse arctato, ita ut defrutũ nõ cõtingant, tum

superponito fictiles nouas patinas, & in his sic uuam disponito, ut altera alteram non contingat, tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quãdiu magnitudo patitur dolij similiter instruito, & eadem rõne uuas componito. deinde picatum operculum dolij defruto large linito, & impositum cinere obthurato. Nõnulli adiecto defruto contenti sunt transuersas perticas arctare, & ex his uuas ita suspendere, ne defrutum cõtingant. deinde operculum impositum oblinire. Quidã uuas, cum ita, ut supra dixi, legerũt, doliola noua sine pice in Sole siccant. deinde cũ ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita superponũt, ut altera alteram nõ cõprimat, tum generis eiusdẽ furfures in fundunt, et alterum tabulatum uuarum eodẽ mõ collocãt, idq; faciunt usq; dum dolium alternis furfuribus, & uuis cõpleant. mox opercula imposita linunt, & uuas siccissimo, frigidissimoq; tabulato reponunt. Quidã eadem rõne arida populnea, uel abiegna scobe uirides uuas custodiunt. Nonnulli sicco flore gypsi obruunt, uuas, quas non nimiũ maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerunt uuã, siqua sunt in ea uitiosa grana, forficibus amputant, atq; ita in horreo suspendunt, in quo triticum suppositũ est. Sed hæc ratio rugosa fiat acina, & penè tam dulcia quam est uua passa. M. Columella patruus meus ex ea creta, qua fiũt amphoræ, lata uasa in modum patinarũ fieri iubebat, eaq; intrinsecus, & exterius crasse picari, quæ cum præparauerat, tum demũ purpureas, & bumastos, & numisianas, et duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq; earum sine mora in feruentẽ picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cuiusq; generis ita cõponi, ne uuæ inter se contingerent, post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso, tum demum pice dura, quæ igni liquata esset, sic picari, ne quis humor trãsire posset, tota deinde uasa in aqua fontana, uel cisternina ponderibus impositis mergi, nec ullã ptẽ earũ pati extare, sic optime seruatur uua. Sed cum est exẽpta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil est tñ certius, q̃ uasa fictilia facere, quæ singulas uuas laxe recipiant. Ea debent quatuor ansas habere, q̃bus illigata uiti depẽdeant, itemq; opercula eorũ sic formari, ut media diuise sint, ut cũ suspensa uasa singulas uuas receperint, ex utroq; latere appositi operculi duæ partes coeant, et cõtegant uuas, & hæc uasa, & opercula extrinsecus, & intra dili

genter picata esse debebunt. Deinde cum contexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri, sed uuæ dependentes à matre sic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes uasa contingant. Tempus aũt, quo includi debent, id ferè est, quo adhuc siccitatibus, & sereno cœlo crassa, uariaq; sunt acina. Illud in totũ maxime præcipimus, ne in eodẽ loco mala, & uuæ cõponantur, ne ue in uicino, unde odor maloꝝ possit ad eas ꝑuenire. nã huiusmodi halitu celeriter acina corrumpunt̃, & tñ custodiendoꝝ pomoꝝ rationes, quas retulimus, non omnes oĩbus regionibus aptæ sunt, sed pro conditione locoꝝ, & natura uuarum aliæ alijs conueniunt. Antiqui plerũq; firculas & uenuculas, & maiores amineas, et gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant, uasis condebant. nunc aũt circa urbem maxime ad hunc usum numisianæ ꝓbantur. Hæc sereno cœlo, cum iam sol rorem sustulit, quarta, uel quinta hora (si mõ Luna decrescat, & sub terris est) modicæ maturæ lectissimæ leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat, tum demum sub tectum referuntur, & arida, uel uitiosa grana forficibus amputantur, & cum paulũ sub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter picæ obthurãtur, ne humorem transmittant, tum uinacœorum pes bene prælo expressus proruitur, & modicæ separatis scipiõibus, resolutaq; in trita folliculorum in dolio substernitur, & deorsum uersus spectãtes ollæ cõponunt̃, ita distantes, ut interculcari possint uinacæa quæ cum diligenter conspissata primũ tabulatum fecœrunt, aliæ ollæ eodem modo cõponuntur, expleturq; secundum tabulatum. deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spisseq; uinacœis inculcantur, mox usq; ad summum labrum uinacææ condensantur, & statim operculo superposito cinere in modũ gypsi temperato doliũ linitur. Monẽdus tamen erit, qui uasa empturus est, ne bibulas, aut male coctas ollas emat, nã utraq; res trãsmisso humore uitiat uuam. Quinetiã oportebit, cum ad usum ꝓmuntur ollæ, tota singula tabulata detrahi, nã cõspissata uinacœa, si semel mota sunt, celeriter acescunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum seruentur. Cap. XLV.

SEQVVNTVR uindemiam rerum autumnalium compositiones, quæ & ipsæ curam uillicæ distendunt. Nec ignoro

plurima in hunc librum nõ esse collata, quæ. C. Matius diligentissime persecutus est. Illi enim propositum fuit urbanas mensas, et lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coci, & cætarij, & salgamarij, nobis tñ abunde sunt ea, quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere. Vti sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorũ, sicuti sunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpant, & hiantia dispereant, eaq; ad maiores ramos religant, ut inmota permaneant. deinde sparteis restibus arborem cludunt, ne aut coruis, aut cornicibus, alijs ue auibus pomum lacæretur. Nõnulli uascula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur. Alij fœno, uel culmo singula inuolunt, et insuper luto paleato crasse linunt, atq; ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi uento commoueantur. Sed hæc omnia, ut dixi, sereno cœlo administrari sine rore debent, quæ tamen aut facienda non sunt, quia læduntur arbusculæ, aut certe non continuis annis usurpanda, presertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam & sub tecto fossulæ tripedaneæ siccissimo loco fiunt, eoq; cum aliquantum terræ minutæ repositum est, infiguntur sambuci ramuli. deinde sereno cœlo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco inseruntur, quoniam sambucus tã aptam, & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat, sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra absint, & ne inter se poma contingant. Tum factæ scrobi operculũ imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaq; humo, quæ fuerat gesta, superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest, siue qs uolet resolutam terram usque ad dimidium uas elicere, seu, quod quidam malunt fluuialem arenam cæteraq; eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam uehemẽter calefieri, & in ea mala granata, lino sparto'ue illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole siccari, postea loco frigido suspendi, & cum res exegerit, una nocte, & postero die usque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor est creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco suspendere. Mox cum exegerit usus, in aquã demittere, & cretam resoluere. Hæc ratio tanquam recen-

tissimum pomum custodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fi/ctili substernere scobem populneam, uel iligneam, & ita dispo/nere, ut scobs inter se calcari possit. Deinde facto primo tabula/to rursus scobem substernere, & similiter mala disponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum impone/re, & crasso luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, quod in uetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est, sed, si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis. nam ea res plu rimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis suis arbo/ri detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in Sole siccant. deinde siquam rimam creta facit, luto linunt, et assiccata frigido loco suspendunt.

Mala orbiculata, sestiana, melimela, & alia genera quomodo seruantur. Cap. XLVI.

MVLTI eadem ratione, qua granata, in scrobibus, uel do/lijs seruant cydonea. Nõnulli folijs ficulneis illigant, deinde cre/tam figularem cum amurca subigunt, & ea linunt mala, quæ cum siccata sunt, in tabulato frigido loco, & sicco reponunt. Nõ nulli hæc eadem in patinas nouas sicco gypso ita obruunt, ut al tera altera non contingant. Nihil tñ certius, aut melius experti sumus, q̃ ut cydonea maturissima integra sine macula, & sereno cælo decrescente Luna legãtur, & in lagæna noua, quæ sit pa/tentissimi oris detersa lanugine, quæ malis inest, cõponantur le uiter, & laxæ, ne collidi possint. deinde cũ ad fauces usq; fuerint cõposita, uimineis surculis sic transuersis arctent̃, ut modicæ ma la cõprimant, nec patiant̃ ea cum acceperint liquorẽ, subleua/ri, tum quãoptimo, & liqdissimo melle uas usq; ad summũ ita repleatur, ut pomũ submersum sit. Hæc rõ nõ solum ipsa mala cu stodit, sed ẽt liquorem mulsei saporis præbet, qui sine noxa possit interdum dari febricitantibus, isq; uocat̃ melimeli, sed cauendũ est, ne quæ in melle custodire uolueris, immatura mala cõdant̃, qm̃ cruda si lecta sunt, ita indurescant, ut usui nõ sint. Illud ue/ro, quod multi faciunt, ut ea diuidant osseo cultro, & semina exi/mant, quod putent ex eis pomũ uitiari, superuacuum est, sed ratio, quã nunc docui, adeo qdem certa est, ut ẽt si uermiculus inest, nõ amplius tñ corrumpantur mala, cum p̃dictum liquorẽ acce/perint. nam ea mellis est natura, ut coerceat uitia, nec serpere ea

patiatur, qua ex causa etiam ex animum corpus hominis per annos plurimos innoxium conseruat, itaq; pñt alia genera malorũ sicuti orbiculata, sestiana, melimela, matiana hoc liquore custodiri, sed quia uident̃ in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem cõseruare, arculæ fagineæ, uel ẽt tiliaceæ, quales sunt, in quibus uestimenta forensia condunt̃, huic rei paulo ampliores pparari debent, eæq; in tabulato frigidissimo, & siccissimo loco, quo neq; fumus, neq; teter perueniat odor, collocantur. deinde substrata pdicta poma sic cõponi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent, quẽadmodum ẽt in arbore nata sunt, & ne inter se alterũ ab altero cõtingat̃. Ita obseruandũ est ut unũquodq; genus separatim proprijs arculis reponatur. nã cum unà clausa sunt diuersa genera inter se discordant, & celerius uitiantur. Propter quod etiã conseminalium uinearum, non tam est firmum uinum, q̃ si per se syncerum amineum, uel apianũ, aut etiã fecinum condideris. uerũ sic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint cõposita, operculis arcularum contegantur, & luto paleato linantur opercula, ne introire spũs possit, atq; ea ipsa nõnulli sicut in alijs generibus, ut supra iam diximus, populnea quidã, etiam abiegna scobe interposita, mala custodiunt. Hæc tamẽ poma non matura, sed acerbissima legi debent.

De conditura inulæ. Cap. XLVII.

INVLAE conditura sic fiet, cũ eius radicem mẽse Octobris (quo maxime matura est) è terra erueris, aspero linteolo, uel etiã cilicio detergito qcquid arenæ inhærebit. deinde acutissimo cultello summatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, p modo crassitudinis in duas, uel plures ptes digiti lõgitudine diffindito. deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri possint. Post hæc in umbra triduo siccentur, & ita in fideliam picatam recõdantur, adiecto passo, uel defruto, qđ supernatet, spissamentoq; cunilæ imposito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ cõditura. Cũ radices eius raseris, taleolas, ut supra facito, & in umbra triduo, uel ẽt quatriduo siccato. deinde siccatas in uasis sine pice, interiecta cunila conijcito, cunila imposita, sex partibus aceti una pars sapæ misceatur cum hemina salis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quãminimũ amaritudinis resipiant. Postea exemptæ iterũ siccentur per dies quinq; in

umbra, tum crassamentũ uini feculenti, nec minus, si sit, mulsi, et utriusq; eorũ quartã partem boni defruti confundito in ollam, q̃ cum inferbuerit, taleolas inulæ adijcito, & statim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectæ refrigescant. Postea trãsfundito in fideliã picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia eiusdẽ inulæ conditura. Cũ radiculas diligenter eraseris. minute cõscissas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittãt. deinde effusa muria, sorba q̃ optima & maturissima semine detracto cõtere, et cũ inula misce, tũ siue passum, seu q̃ optimũ defrutum adijcito, & uas obthurato. Quidã, cũ cõdiuerunt inulã, muriaq; macerauerũt, exiccãt, et maliscydoneis tritis, q̃ in defruto, uel melle decoxerant, miscent, atq; ita supfundunt passum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

Sampsa quemadmodum fiat. Cap. XLVIII.

ACERBAM pauseã mense Septẽbri, uel Octobri, dum adhuc uindemia est, contunde, & aqua calida paululũ maceratã exprime, fœniculiq; seminibus, & lentisci cum cocto sale modicæ permistã recõde in fideliam, & mustum q̃ recentissimum infunde. Tum fasciculũ uiridis fœniculi superpositum merge, ut oliuæ premãtur, & ius superemineat. Sic curata oliua tertio die possis uti. Albã pauseam, uel orchitem, uel radiolũ, uel regiã dum cõtundes, primũ quãq;, ne decoloretur, in frigidã muriã demerge, cuius cum tm̃ paratæ habueris, quantum satis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi, fasciculum substerne in imo. deinde uiridis fœniculi semina, & lentisci districta, et purgata in urceolo habeto, tũ exẽptã de muria oliuã exprimito, et pmistã p̃dictis seminibus in uas adijcito. deinde recẽtis musti duas ptes, & unã duræ muriæ pmistas adijcito cũ ad fauces puenerit ius fœniculi aridi fasciculos supponito, p̃mitoq;, ut infra ius mersa oliua maneat. Hac conditura cõpositis oliuis toto anno commode uteris. Quidã oliuã nõ cõtundunt sed acuta arũdine insecant, idq; operosius qdem, sed melius est, qa hæc candidior est oliua, q̃ ea, q̃ ex cõtusiõe liuorem cõtrahit. Alij siue cõtunderint, siue insecuerint oliuas, modico sale cocto, & p̃dictis seminibus imiscent. deinde sapã, uel passum, uel, si est facultas, mellã infundunt. Mella autẽ quõ fiat paulo ante hoc ipso libro p̃cepimus. Cætera oĩa similiter administrant. Posias oliuas, uel regias sine macula q̃ candi-

dissimas manu districtas eligito. deinde substrato fœniculo arido in amphoram cõijcito, intermistis seminibus lentisci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriã durã, tum spissamento facto de arũdinum folijs, oliuam premito, ut infra ius mersa sit, & iterum infundito muriã duram, dũ ad summum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per se parũ iucunda est, sed ad eas condituras, q̃ lautioribus mensis adhibent̃, idonea maxime est. nam cum res exigit, de amphora promitur, & contusa recipit quãcunq; uolueris condituram. Pleriq; tamen sectiuum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentã minute concidunt, et contusis oliuis miscent. deinde exiguum aceti piperati, & plusculum mellis, aut mulsi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atq; ita fasciculo apij uiridis cõtegitur. Quidã sic lectæ oliuæ in modios singulos ternas heminas salis permiscent, & adiectis seminibus lentisci, fœniculoq; substrato amphoram usq; ad fauces replent oliuis. deinde aceto nõ acerrimo infundunt, & cũ iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi spissamento deprimunt baccam, & rursus acetum usq; ad summum labrum adijciunt. Postea quadragesimo die omne ius defundũt, & sapæ, uel defruti tres partes cum aceti una permiscent, & amphoram replent. Est & illa probata cõpositio, ut cum muria dura pausea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immistis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadẽ conditura possit etiã regia cõponi, uel orchita. Quidam unam partem muriæ, & duas aceti miscẽt, eoq; iure oliuas poseas colymbadas faciunt, quibus si per se quis uti uelit, satis iucundas experietur, q̃uis & hæ, cum exeunt de muria, condituram qualemcunq; recipere possunt. Oliuæ poseæ, cum iam decolorantur, ante q̃ mitescant, cum petiolo leguntur, & in oleo q̃optimo seruantur. Hæc maxime nota etiam post annum repræsentat uiridem saporem oliuarum. Nonnulli etiã cum de oleo exemerunt, trito sale aspersas pro nouis apponunt.

De Epityro. Cap. XLIX.

EST & illud conditura genus, quod in ciuitatibus græcis plerunq; usurpatur, idq; uocant epityrum, oliua pausea, uel orchita cum primũ ex albo decoloratur, fitq; luteola, sereno cœlo manu distringitur, & in uannis uno die sub umbra expanditur, & siqui

ſiqui adhærent pediculi, foliaq́;, aut ſurculi leguntur. poſtero die cribratur, & nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, uehementerq́; premitur, ut exudet quãtulũcunq; habet amurcæ. Patimur aũt nonnunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam bacam uelut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſextarios ĩfundimus. itemq; lentiſci ſemen, rutæq́;, & fœniculi folia ſub umbra ſiccata, quæ uti ſatis uidẽtur conciſa minute, admiſcemus, patimurq́; horis tribus, dum aliquatenus baca ſalem combibat, tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi faſciculũ deprimimus, ita ut ius ſupernatet. Huic autem conditurę uaſa noua fictilia ſine pice præparantur, quæ ne poſſint oleum ſorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & aſſiccantur. Sequitur autem frigus hyemis, ꝑ quod oliuitas, ſicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. Cap. L.

PRIVS itaq; (quoniam incohauimus) de condituris oliuaꝝ præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rõnem ſubijciemus. Pauſeæ bacæ, uel orchitæ, nõnullis regionibus etiam næuiæ conuiuiorum epulis præparantur. Has igitur, cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cœlo diſtringere manu conuenit, lectasq́; cribrare, & ſecernere, quæcunq; maculoſæ, ſeu uitioſæ, minoris ue incrementi uidebunt. deinde in ſingulos modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale, ita uti oliuas contegat, ſicq́; triginta dies pati conſudaſcere, atq; omnem amurcam extillare, poſtea in alueum diffundere, mundaq́; ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere, tum in uas adijcere, & ſapa, uel defruto amphorã replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuã deprimat. Pleriq; tñ tres partes defruti, aut mellis, & unã miſcent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cũ oliuam nigrã legerunt, eadẽ portione, qua ſupra, ſaliunt, et ſic collocant in qualis, ut ĩnuſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuaꝝ, & ſalis uſq; in ſummum cõponunt. Deinde poſt quadraginta dies cum oliua quicqd habuit amurcæ exudauit, in alueũ defundunt, & cribratã ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpongiaq́; detergent, nequid adhæreat ſalis,

tum in amphoram confundunt adiecto defruto, uel sapa, uel ẽt melle, si est copia, cæteraq; similiter faciunt. In singulos modios oliuæ singulos sextarios maturi seminis anisi, lẽtisq; , & ternos cyathos seminis fœniculi, si id non est, ipsum fœniculũ concisum quantum satis uidebitur, adijci oportet. Deinde in singulis modijs oliuarũ salis cocti, & non moliti ternas heminas admisceri, & ita in amphoris condi, easq; fasciculis fœniculi obthurari, & quotidie per terrã uolutari. deinde tertio quoq; , aut quarto die quicquid amurcæ inest mitti. Post. XL. dies in alueum diffundi, & à sale tantũmodo separari, sic ne spongia detergeant oliuæ. sed ita ut erunt exemptæ, massulis salis mistis in amphorã cõdantur, & spissamentis impositis ad usus in cællam reponant. Maturam oliuam in statura factã colymbadem, de muria tollito, spongia tergito. deinde cãna uiridi scindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die spõgia extergito, in urceũ, aut cacabum nouũ mittito substrato apio, & modica ruta. Concisis deinde pleno uase oliuis ĩmitte defrutũ usq; ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut oliuas deprimant, post dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. Cap. LI.

OLIVA nigra maturissima sereno cœlo legit, eaq; sub umbra uno die in cannis porrigitur, et quæcunq; est uitiosa, baca separatur. Item siqui adhæserãt pediculi, adimunt, foliaq; , & surculi, quicunq; sunt intermisti, eximunt. Postero die diligenter cribratur, ut siquid inest stercoris separet. deinde intrita oliua nouo fisco includit, & prælo subijcitur, ut tota nocte exprimat. Postero die inijcitur quãmundissimis molis suspensis, ne nucleus frangatur. Et cũ est in sampsam redacta, tunc sal coctus, tritusq; manu p miscetur cũ cæteris aridis condimentis. Hæc aũt sunt, carenum, cyminum, semen fœniculi, anisum ægyptium. Sat erit aũt totidẽ heminas salis adijcere, quot sunt modij oliuarũ, & oleũ superfundere, ne exarescat. Idq; fieri debebit, quotiescunq; uidebit assiccari. Nec dubiũ est, quin optimi saporis sit, quæ ex oliua posia facta est. Cæterũ supra duos menses sapor eius nõ permanet integer. Videntur autẽ alia genera huic rei magis esse idonea, sicut liciniæ, & culmineæ. Verũtamen habet præcipua in hos usus olea calabrica, quam quidã propter similitudinem oleastellum uocant.

Oleum quemadmodum fiat. Cap. LII.

MEDIA est oliuitas plerũq; initium mensis Decẽbris. Nam & ante hoc tempus acerbũ oleum conficit, quod uocat æstiuũ, & circa hunc mensem uiride premit, deinde postea maturũ. Sed acerbum oleũ facere patrisfamilias rõnibus nõ conducit, qm̃ exiguum fluit, nisi baca tempestatibus in terrã decidit, & necesse ẽ eam sublegere, ne à domesticis pecudibus, feris'ue consumat. Viridis aũt notæ conficere uel maxime expedit, cum & satis fluit, et pretio penè duplicat domini reditum. Sed si uasta sunt olueta, necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui reseruetur. Locus autem, in quo confici oleum debeat, etiam descriptus est priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia cõmemoranda sunt, quæ prius omiseram. Tabulatum, quo feratur olea, necessarium est, quamuis præceptum habeamus, ut uniuscuiusq; diei fructus molis, et prælo statim subijciatur. Verũtamen quia interdum immodica multitudo bacæ torculariorum uincit laborem (si labor est) esse oportet pensile horreũ, quo imponantur fructus, idq; tabulatum simile esse debet granario, & habere lacusculos tã multos, q̃ postulabit modus oliuæ, ut separetur, & seorsum reponat uniuscuiusq; diei coactura. Horum lacusculorum solum lapide, uel tegulis oportet costerni, & ita decline fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fistulas defluat, nam ẽ inimicissima oleo amurca, quæ si remansit in baca saporem olei corrumpit. Itaque cum lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatijs supra solum ponito, & cannas diligenter spisse textas inijcito, ita ut ne bacam trasmittere queant, & oliuæ pondus possint sustinere. Iuxta omnes autem lacusculos, ea parte, qua defluet amurca, sub ipsis fistulis in modũ fossularum concauum pauimentum, uel cauũ lapidem esse oportebit, in quo cõsistat, et unde exhauriri possit qcq̃d defluxerit. Præterea lacus, uel dolia p̃parata sub tecto hr̃e oportebit, quæ seorsum recipiant sui cuiusq; generis amurcã, siue quæ syncera fluxerit, siue ẽt quæ salẽ receperit, nam utraq; usibus plurimis idonea est. Oleo aũt conficiendo molæ utiliores sunt, q̃ trapetũ, trapetũ, q̃ canalis, & solea. Molæ q̃facillimam patiuntur administrationem, qm̃ pro magnitudine bacarũ uel submitti, uel ẽt eleuari possunt, ne nucleus, qui saporẽ olei uitiat, confringatur. Rursus tra-

petum plus operis, faciliusq́;, q̃ solea, & canalis efficit. Est & organum erectæ tribulæ simile, quod tudicula uocatur, idq́; nõ incommode opus efficit, nisi ꝙ frequenter uitiatur, & si bacæ plusculum ingesseris, impeditur. Pro conditione tñ, & regionum cõsuetudine prædictæ machinæ exercentur, sed est optima molarũ, tum ẽt trapeti. Hæc ante q̃ de oleo conficiendo dissererem, p̃fari necesse habui. Nũc ad ipsam rem ueniendũ est, q̃q̃ multa omissa sint, quæ sicut ante uindemiam, sic ante oliuitatem præparãda sunt tanq̃ lignoꝝ copia, quæ multo ante apportanda est, ne cũ res desyderauerit, operæ auocentur. Tum scalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ satoriæ, quibus districta baca suscipitur, fisci, funes cãnabini, & spartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, qbus uasa olearia cõteguntur, spongiæ maiores, & minores, urcei, qbus oleum progeritur, canneæ tegetes, qbus oliua excipitur, & siqua sunt alia, quæ nunc memoriã meam refugiunt. Hæc omnia, & multo plura esse debent, qm̃ in usu depereunt, & pauciora fiunt, quoꝝ siquid suo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus sum exequar. Cũ primum bacæ uariare cœperint, & iam quædã nigræ fuerint, plures tñ albæ sereno cœlo manibus distringi oliuam oportebit, & substratis tegetibus, aut cannis cribrari, et purgari. Tum diligenter mũdatam protinus in torcular deferri, & integram in fiscinis nouis includi, prælisq́; subijci, ut quantum possit paulisper exprimat̃. Postea resolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis sextarijs integri salis in singulos modios. Et aut regulis, si consuetudo erit regionis, aut certe nouis fiscinis sampsæ exprimi. Quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius ẽ, q̃ plumbeum quadratum, uel structile gemellar) protinus capulator depleat, et in fictilia labra huic usui præparata defundat. Sint autem in cælla olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, idest primæ pressuræ oleum recipiat, alter secundæ, tertius tertiæ. Nam plurimum refert non miscere iterationem, multoq́; minus tertiationem cum prima pressura, quoniam lõge melioris saporis ẽ, quod minore ui præli, quasi lixiuium defluxerit. Cum deinde paululum in labris primis constiterit oleũ, eliquare id capulator in secunda labra debebit, & deinde in sequẽtia usq; ad ultima, nam quanto sæpius translatione ipsa uentilatur, & quasi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberat̃. Sat erit

autem in singulis ordinibus tricena cōponi labra, nisi uasta fuerint olueta, & maiorem numerum desyderauerint. Quod si frigoribus oleum cū amurca congelabitur, plusculo sale cocto utiq; utendū erit, ea res resoluit oleum, & separat ab omni uitio. Neq; uerendum est, ne salsum fiat, nam quantūcunq; adieceris salis, nihilo minus saporem nō recipit oleum. Solet autem ne sic quidem resolui, cum maiora frigora incesserunt, itaq; nitrum torretur, et contritum inspergitur, & cōmiscetur, ea res eliquat amurcam. Quidam, quāuis diligentes olearij bacam integrā prælo nō subijciunt, quod existimant aliquid olei deperire, nam cum præli pōdus accepit, non sola exprimit amurca, sed & aliquid secū pinguitudinis attrahit. Illud autem in totū præcipiendum habeo, ut neq; fumus, neq; fuligo quādiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariā, nā est utraq; res inimica huic rei, peritissimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernā opus fieri. Quapropter ad eum statum cœli & torcular, & cella olearia cōstituenda est, qui maxime à frigidis uentis auersus est, quoniam minime uapor ignis desyderatur. Dolia autem, & seriæ, in quibus oleum reponitur, non tātum eo tpe curāda sunt, cum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint à mercatore uacuata confestim uillica debet adhibere curam, ut siquæ fæces, aut amurcæ in fundis uasorum subsederint, statim emundentur, & non calidissima lixiuia, ne uasa ceram remittant, sed semel, atq; iterum eluentur. deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & sæpius eluantur, atq; ita spongia omnis humor assicetur. Sunt q cretam figularem in modum liquidæ fecis aqua resoluant, & cū uasa lauerint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, & patiantur arescere. Postea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uasa perluunt, & assiccant, tum consyderant nunqd ceram nouam dolia desyderēt, nam ferè sexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri posse nō intelligo. Nam quemadmodum noua uasa si calefiant, liquidā ceram facile recipiant, sic uetera non crediderim propter olei succū ceraturam pati. Quam tamen & ipsam ceraturam nostrorum temporum agricolæ repudiauerunt, existimaueruntq; satius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataq; suffumigare alba cera, ne pallorem capiant. Eamq; suffitionem semper faciendā indicant quotiescūq; uel noua, uel uetera uasa curantur, et oleo

nouo præparantur. Multi cum semel noua dolia, uel serias crassa gummi liuerunt, una in ppetuum gummitione contenti sunt. Et sanè quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitionem non recipit. Respuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis est gummis. Post mensem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua superius, distringenda erit olea, & statim exprimēda, nam si reposita in tabulatum fuerit, celeriter cōcalescet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit quæ est contraria huic rei. Cauendum est itaq;, ne ex ea fiat oleum cibarium, quod uno modo uitari poterit, si ptinus illata de agro baca commolita, & expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut supra diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, si sub tecto baca deponatur, oleum in tabulato crescere, quod tam falsum est, q̃ in area frumenta crescere, idq; mendacium uetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremq; fieri. Propter quod cum facti unius mensurā rusticus sub tecto reposuerit, & post multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris mensuræ, quam intulerat, ex alio aceruo similiter seposito quantū cuiq; mēsuræ defuit supplet. Eoq; facto uidetur plus olei qeta, quā recens baca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attñ si id maxime uerū esset, nihilo minus ex p̃tio uirdis olei plusq̃ multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et sic qdem quicquid ponderis, aut mensuræ oleo accedit, si portionem uelis in factum adiectæ bacæ computare, non prouentum, sed detrimētum senties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoq; tempore commolere, præloq; subijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendum. Nam ubi exesa uermiculis oliua decidit, uel tempestatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præsidium aquæ calidæ decurritur, ahenumq; calefieri debet, ut immundæ bacæ eluantur. Sed id non feruentissima fieri oportet. uerum modice calida, quo commodior gustus olei fiat, nam si excoctus est, etiam uermiculorum, cæterarumq; immunditiarum saporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, sicut supra præcepimus, fieri debebunt. Fiscis autem non ijsdem improbum & cibarium oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, semperq; cum expresserint facta, statim feruentissima debent aqua, bis aut ter elui. deinde, si sit profluens, impositis lapidibus, ut pōdere pressi detinean

tur immergi, uel si nec flumen est, in lacu aut piscina quam purissimæ aquæ macerari, & postea uirgis uerberari, ut sordes, fecesq; decidant, & iterum elui, siccariq;.

De oleo gleucino. Cap. LIII.

QVAMVIS non erat huius temporis olei gleucini cōpositio, tn̄ huic parti uoluminis reseruata est, ne parum opportune uini cōditionibus interponeretur. Hac autem ratione confici debet. Vas olearium quām maximum, & aut nouum, aut certe bene solidum præparari oportet. deinde per uindemiā musti quāoptimi generis, & q̄recentissimi sextarios sexaginta cum olei pondo octoginta in id cōfundi, tum aromata non cribrata, sed ne minute quidem contusa, uerū leuiter confracta in reticulum iunceum, aut lineum adijci, & ita cum saxi pondusculo in olei, atq; musti partem demitti. Sint aūt ijs portionibus pensata, quas infra subijcimus, calami, schœni, cardamomi, xilobalsami, corticis de palma, fœnigræci uetere uino macerati, & postea siccati, atq; ēt torrefacti, iunci radicis, tū ēt iridis græcæ, nec minus anisi ægyptij pari pondere, idest uniuscuiusq; libram, & quadrantem, ut supra diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito, post septimum diem aut nonum p se metretæ siquid feceis, aut spurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito. deinde oleum eliquato, nouisq; uasis recondito, mox reticulū eximito, & aromata in pila quāmundissime contundito, tritaq; in eandē metretā reponito, & tantundē olei quantū prius, infundito, & obthurato, in sole ponito. Post septimū diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado recōdito, nam id si nō exhauseris medicamentum, dabit potandū imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta queādmodum facias. Cap. LIIII.

OLEVM aūt secundarium non insuauis odoris quotidianā unctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus, ante q̄ oliua nigrescat, cū primum decolorari cœperit, nec tn̄ adhuc uaria fuerit, maxime licíniā, si erit, si minus, regiā, si nec hæc fuerit, tunc culminiā bacam manu stringito, & statim purgatā p̄lo integrā subijcito, & amurcā exprimito. deinde suspensa mola oliuā frangito, eāq; uel in regulas, uel in nouo fisco adijcito, subiectāq; p̄lo sic premito, ne uasa intorqueas, sed tm̄ ipsius p̄li pōdere

quantulũcunq; exprimi patiaris. deinde cum sic fluxerit ꝓtinus capulator amurca separare, & diligẽter seorsum in noua labra trãsferre debet. Cũ postea fuerit expssum, reliquũ eius olei qđ eliquat poterit ad escã uel cũ alia nota mistũ, uel ꝑ se approbari.

De salsura suillæ carnis. Cap. LV.

HACTENVS de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus. omne pecus, & præcipue suem pridie q̃ occidatur, potione probiberi oportet, quo sit caro siccior. nã si biberit, plus humoris salsura habebit. Ergo sitientem cum occideris, bene exossato. nam ea res minus uitiosam, & magis durabilem salsuram facit. deinde cum exossaueris, cocto sale, nec nimiũ minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito, et maxime in eas partes, q bus ossa relicta sunt, largum salem infarcito, cõpositisq; supra tabulatum tergoribus, aut frustis uasta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligẽter salsurã fricato, eãq; cum uoles reponere, minuto, & trito sale aspergito, atq; ita reponito, nec desieris eius quotidie salsurã fricare, donec matura sit. Quod si serenitas fuerit ijs diebus, qbus perfricatur caro, patieris eam sale conspersam esse nouem diebus. At si nubilum, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum salsuram deferri oportebit, & salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi sal inhæreat, & paululũ assiccatã in carnario suspendi, quo modicus fumus perueniat, qui siqd humoris adhuc continetur, siccare eum possit. Hæc salsura luna decrescente maxime per brumam, sed ẽt mense Februario, ante Idus cõmode fiet. Est & alia salsura, quæ ẽt locis calidis omni tẽpore anni potest usurpari, quæ talis est. Cum ab aqua pridie sues pro hibiti sunt, postero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nã utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta conciditur. deinde in feriã substernitur sal coctum, sed modice (ut supra diximus) infractũ. deinde offulæ carnis spisse cõponuntur, & alternis sal ingeritur, sed cum ad fauces seriæ peruẽtum est, sale reliqua pars repletur, et ĩpositis ponderibus in uas cõprimitur, eaq; caro semper conseruatur, & tanq̃ salsamentum in muria sua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. Cap. LVI.

RAPORVM quamrotūdissima sumito, eaq́;, si sunt lutosa, detergito, & summam cutem nouacula decerpito. deinde (sicut consueuerunt Salgamarij) decussatim ferramento lunato incidito. Sed caueto, ne usq; ad imum praecidas rapum. Tum salem inter incisuras raporum non nimium minutum aspergito, et rapa in alueo, aut seria cōponito, & sale plusculo aspersa triduo sinito, dum exudent. Post tertiam diem mediam fibram rapi gustato, si receperit salem. Deinde cum uidebitur satis recepisse, exemptis omnibus, singula suo sibi iure eluito. Vel si non multum liquoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito, et postea in quadratam cistam uimineam, quae neq; spisse, solide tñ, & crassis uiminibus contexta sit, rapa componito. deinde sic aptatam tabulam superponito, ut usq; ad fundum, si res exigat, intra cistam deprimi possit. Cum aũt eam tabulam sic aptaueris, grauia pondera superponito, & sinito nocte tota, & uno die siccari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & sic infundito sinapi & aceto, ut a iure contegantur. Napi quoq;, sed integri, si minuti sunt, maiores aũt insecti, eodem iure, quo rapa condiri possunt. Sed curādum est, ut haec utraq; antequam caulem, aut cymam faciant, dum sunt tenera, cōponantur. Napos minutos integros, aut rursus amplos in tres, aut quattuor partes diuisos in uas conijcito, & aceto infundito, salis quoq; cocti unũ sextarium in congiũ aceti adijcito, post trigesimum diē uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. Cap. LVII.

SEMEN sinapis diligēter purgato, et cribrato. deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito, postea tollito, et manibus expressum in mortariũ nouum, aut bene emundatum conijcito, et pistillis conterito, cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, & comprimito manu plana. deinde cum compresseris, scarificato, et impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorē exaniet, deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Post hoc album acre acetum adijcito, et pistillo permisceto, colatoq́;. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Caeterum si uelis ad usum conuiuiorum praeparare, cum exanimeris sinapi, nucleos pineos quamrecentissimos, & amylum adijcito, diligenterq́; conterito

infuso aceto. Cætera, ut supra dixi, facito. Hoc sinapi ad embamata non solum idoneo, sed etiam specioso uteris, nam est candoris eximij, si sit curiose factum.

Oleris atri, & siseris radicem quẽadmodũ condias. Ca. LVIII.

PRIVS q̃ olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito mense Ianuario, uel etiam Februario, & diligẽter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & sale componito. deinde post diem trigesimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullam eius concisam in fideliam uitream, uel nouã fictilem conijcito, & adijcito ius, quod sicut infrascriptum est fieri debebit. Sumito mentam, & uuam passam, & exiguam cepã aridam, eamq; cum torrido farre & exiguo melle subterito. Quæ cum fuerit bene trita, sapæ, uel defruti duas partes, & aceti unã permisceto, atq; ita in eandem fideliam confundito, eamq; operculo contectam pelliculato. Cum deinde uti uoles, cum suo iure concisas radiculas promito, & oleum adijcito. Hoc ipso tempore siseris radicem [illegible] eadem ratione, qua supra condire, sed cũ exe[illegible]us, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo superfunde.

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodum cõponas. Cap. LIX.

ADDITO in mortarium satureiam, mẽtam, rutam, coriandrum, apium, porrum sectiuum, aut si non erit, uiridem cepam, folia lactucæ, folia erucæ, thymum uiride, uel nepetam, tum etiã uiride puleium, & caseum recentem, et salsum, ea omnia pariter conterito, acetiq; piperati exiguũ permisceto. Hanc misturã cũ in catillo composueris, oleum superfundito. Cum uiridia, quæ supra dicta sunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quãtum satis uidebitur, inserito, acetiq; piperati exiguum permisceto, & oleum infundito. Sesamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ supra dicta sunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto, cui supra oleum superfundito. Caseum gallicum, uel cuiuscunq; notæ uolueris minutatim concidito, & conterito, nucleosq; pineos, si eorũ copia fuerit, si minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas æque supra condimenta pariter misceto, acetiq; piperati exiguum adijcito, & permisce-

to, compositumq́; oleo superfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel origanum, aut aridam satureiam cum caseo conterito, acetumq́; piperatum, & oleũ adijcito. Possunt tamen hæc arida, si reliquorum non sit potestas, etiã singula caseo misceri. Piperis albi si sit, si minus, nigri unciæ tres apij seminis unciæ duæ, laseris radicis quod σίλφιον *græci uocant, sescunciam, casei sextantem. Hæc contusa & cribrata melli permisceto, & in olla noua seruato. deinde cum exegerit usus, quantulũcunq; ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Ligustici unciam, passæ uuæ detractis uinaceis sextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Hæc, si maiorem impensam uitabis, possunt melli admisceri, & ita seruari. At si pretiosius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum superiore compositione miscebis, & ita in usum repones, quod si etiam cum laser non habueris pro silphio, mellis adijcies pondo semunciam.*

CLAVSVLAM *peracti operis mei Publi Siluine nõ alienum puto indicem lecturis, si modo fuerint, q dignentur ista cognoscere, nihil dubitasse me penè infinita eẽ, quæ potuerint huic inseri materiæ, uerum ea, quæ maxime uidebantur necessaria, memoriæ tradenda censuisse, nec tamen cunis, natura dedit cunctarum rerum prudentiam, nam etiam quicunq; sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia.*

FINIS.

LVCII IVN. MOD. COLVMELLAE LIber de arboribus Qui cum tertius eius de re rustica librorum haberetur, tum ex ipsius Columellæ uerbis ut patet præfatiōe octaui Libri, tum alijs argumentis, temere in alienum locum irrupisse deprehensus est, neque inter illos annumerandus.

De uitiario faciendo. Cap. I.

q VONIAM de cultu agrorū abunde primo uolumine præcepisse uidemur, non intempestiua erit arborū, uirgultorumq; cura, quæ uel maxima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Virgilio, nobis quoque duo esse genera surculorum, quorum alterum sua spōte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana ꝓuenit, materiæ est magis aptum, hoc, cui labor adhibetur, idoneum fructibus, unū hoc itaq; præcipuum est, atque id ipsum genus tripartito diuiditur, nā ex surculo uel arbor procedit, ut olea ficus, uel frutex, ut rosæ arundines, uel tertium quiddam, quod neq; arborem, neq; fruticem ꝓprie dixerimus, sicuti est uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, si prius de uitibus præceperimus. Qui uineam uel arbustum constituere uolet, seminaria prius facere debebit, sic.n. sciet cuius generis uitem positurus sit, nam quæ pretio parata disponitur, certam generositatis fidem non habet, quoniam dubium est, an is, qui uendidit, legendis seminibus adhibuerit diligētiā, tum ēt quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo uenit, propter quod difficilius conualescit alienū exteræ regionis. Optimū est itaq; eodē agro, quo uitē dispositurus es, uel certe uicino facere seminariū, idq; multū refert loci natura. Nam si colles uineis, uel arbustis occupaturus es, prouidendū est, ut siccissimo loco fiat seminariū, & iā quasi ab incunabulis uitis exiguo assuescat humori, aliter cū trāstuleris de humido ī aridū locū, uiduata pristino alimēto deficiet, at si cāpestres, et uliginosos agros possidebis, ꝓderit quoq; seminariū simili loco facere, et uitē largo cōsuescere humori, nāq; exilis, cū in aquosum agrū trāsfertur

utcunq; putrescat, ipsum autem agrum, quem seminario destinaueris planum, & succosum, sat erit bipalio uertere, quod uocant rustici sextertium, ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipede, minus tamen q̃ duos pedes. Eiusmodi bipalio, iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem, & cliuum modũ iugeri continentem, si ne minus duobus pedibus alte repastinabis operis sexaginta, uel si eodem loco, quo uineam ordinaturus es, facere uoles seminarium, tribus pedibus alter repastinabis iugerum operis octoginta, ita tamẽ si neq; lapis, neq; tophus, aut alia materia difficilior interuenerit, quæ res quot opas absumat, parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia semina, & quando legas. Cap. II.

PERACTA repastinatiõe, mense Februario, uel prima parte Martij semina legito, sunt autem optima, quæ de uitibus notatis leguntur. Nã cui cordi est bona seminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructũ ad maturitatem perduxerint, rubrica cũ aceto (ne pluuijs abluat) permista denotat, nec hoc uno tantũmodo anno facit, sed cõtinuis tribus, uel pluribus uindemijs easdem uites inspicit, an perseuerent esse fœcundæ. Sic.n. manifestum est generositate uitium, nõ anni ubertate fructum ꝓuenire. Si compluribus uindemijs eundem tenorem seruarint ex eiusmodi uitibus lecta semina multũ, bonumq; uinum præbebunt, nãq; qualiscunq; generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longe melioris saporis uinum faciunt, q̃ quæ præripiuntur æstu, aut alia de causa.

Quẽadmodũ semina eligas, & de habitu terræ. Cap. III.

SEMINA autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis minutisq; uinaceis, dulci sapore. Optima habentur à lumbis. secunda ab humeris. tertia summa in uite lecta, quæ celerrime cõprehendunt, & sunt feraciora, sed & quã celerrime senescunt. Pampinaria sarmenta deponi non placet, quia sterilia sunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis ꝓcoques uites serito raris acinis, breuibus nodis imbecillas, nã tali generi uitiũ eiusmodi ager aptus est. Locis aridis, & macris, & siccis uitẽ fere natura feracem, & ualidã, crebrisq; acinis, quod si pingui agro ualidas uites deposueris, pampinis magis eluxuriabunt, & qualẽcunq;

fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. Rursus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumq; fructum dabunt. Vnũquodq; genus uitium separatim serito, ita suo quodq; tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere sarmento deposita cito cõprehẽdunt, et ualenter crescunt, sed celeriter senescũt, at q̃ uetere sarmẽto panguntur, tardius cõualescũt, sed tardius deficiunt, semina quãrecentissima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quo minus statim serantur, quãdiligentissime obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos sentire possint, plantaria facito ab exoriente, & à decima Luna, & à uigesima. Hæc melior est uitibus satio, sed cũ seris, frigidos uentos uitato. Malleolum sic deponito, uirgam malleolarem non amplius, q̃ sex gemmarum esse conuenit, ita tamẽ si breuia internodia habeat, eius imã partem, quam in terrã demissurus es, acutissima falce iuxta nodum, sic ne gemmã lædas, rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo linito, tum in terram bene pastinatam, & stercoratam rectum sarmentũ defigito, ita ne minus quatuor gẽme abscõdantur. Pedale quoquouersus spatium sat erit inter semina relinqui. Cũ cõprehẽderint, identidem pampinentur, ne plura sarmenta q̃ debent, enutriãt. Itẽ q̃ sæpissimæ fodiantur, ferro ne tangãtur. Vigesimo & quarto mense resecentur, post trigesimũ & sextum mensem transferãtur. In agro requieto uineã ponito, nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno seueris, ægrius cõprehendet, nec unq̃ roborabitur. Agrũ ante q̃ uineis obseras, explorato, qualis saporis sit, talem.n.etiam gustus uini præbebit. Sapor aũt (sicuti primo docuimus uolumine) cõprehendetur, si terram aqua diluas, & cũ colaueris, tum demũ aquã degustes. Aptissima uitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor, probus cõsimilis ager cui subest tophus. Aeque utilis cõgesta, & mota terra. Sabulũ quoq;, cui subest dulcis argilla, uitibus conuenit. Omnis aũt qui per æstatẽ finditur ager, uitibus, arboribusq; inutilis, terra inferior alit uitem, et arborẽ superior custodit. Saxa summa parte terræ, & uites, & arbores lædunt, ima parte refrigerant, & mediocri raritudine optima est uitibus terra. Sed ea, q̃ trãsmittit imbres, aut rursus in summo diu retinet, uitanda est. Vtilissima est autẽ superior modice rara, circa radices densa. Mõtibus, cliuisq; difficulter uineæ cõualescunt, sed firmũ, probumq; saporem uini præ

bent. Humidis, & planis locis robustissimæ, sed infirmi saporis uinum, nec perenne faciunt. Et quoniã de seminibus, atq; habitu soli præcepimus, nunc de genere uinearũ disputabimus.

De generibus uinearum. Cap. IIII.

VITES maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublime procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquũt. Hoc genus uitium arbustiuum uocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Vinearum autem ferè genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ est à terra subrecta, more arborum se consistens. Id genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadam superat. Iugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius cõcoquit, sed difficilior est eius cultus. At hæc ita constituta est, ut ẽt arari possit, eoq; ubertatem maiorem consequitur, quod sæpius, & minore impensa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta est, multum sed nõ bonæ notæ uinum facit. Vinea optime repastinato agro reponitur. Nonnunquam tamen uel melius quibusdam locis, sulcis cõmittitur. Interdum etiam scrobibus deponitur, sed, ut dixi, repastinabitur iugerum in altitudinem pedum triũ operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum septuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id est quoquouersus pedum triũ una opa facit XVIII. Vel sicui cordi est laxius uites ponere, scrobes quaternarios, idest quoquouersus pedum quaternum una opera. XII. facit. Vel bipedaneos quoquouersus una opera. XX. effodit. Curandum autem est, ut locis aridis, & cliuosis altius uites deponantur, quàm si humidis, & planis. Item si scrobibus, aut sulcis uineam posituri erimus, optimum erit ante annum scrobes, uel sulcos facere. Vinea, quæ angustissime conseritur, quoquouersus quinq; pedum spatio interposito ponitur, laxius uero inter pedes. VII. uel VIII. Sed quæ rarissime (ut ẽt facile arari possit) inter denos pedes constituitur. Hæc positio uinearum modum sine dubio agri maiorem occupat, sed ualentissima, & fructuosissima est. Cũ semina depones imum scrobem, uel sulcum bidentibus fodito, mollemq; reddito. Vitem, quã ponis, fac ut ad orientẽ spectet adminiculo religata. In imo scrobe lapides. circa põdo qnq;, ita ponito ne uicẽ ꝑmãt,

ſed tamen iuxta radices ſint. Prætereà poſt hæc uineaceæ hemi/ nam uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita ſcro/ bem, uel ſulcum cum ſtercorata terra ad medium completo. Tri/ ennio deinde proximo paulatim ſcrobem, uel ſulcum uſq; in ſum mum completo, ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spa tium autem radicibus, qua repant, lapides præbent, & hyeme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uineaceæ, quæ et ra/ dices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum ui/ tes ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. Cap. V.

VINEAM nouellam omnes gemmas agere ſinito, ſimulatq; pampinus inſtar quatuor digitorũ erit, tum demum pampina/ to, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis conſtituen/ dæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi forte illa ordina/ ria interierit, hanc ruſtici cuſtodem uocant. proximo deinde an/ no, cum putabis uitem, meliorẽ unam uirgam relinquito, tertio anno uitẽ, in quã formam uoles, dum tenera eſt, cõponito. Si iu/ gatam erimus facturi, unã materiam ſubmittito, ita ut duas gẽ/ mas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poſſint ger/ minare, deinde tres ſequẽtes relinquas, reliquã partẽ uirgæ am/ putes. Sin autem uitem in ſe cõſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quamrectiſſime formetur. Nam præterq̃ quod ſpeciem habet ſic compoſita, tum etiam minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem, cum primo brachia ſubmittentur, ſingulas gẽmas ſingulis ſarmẽtis relinq, ne ꝓtinus onere grauet. Poſt hanc putationẽ lectis ſarmẽtis, bidentibus alte & æquali/ ter uineam fodito, uel ſi ita late diſpoſita erit, arato. Ab idibus Octobr. ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habe/ to. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices quæ in ablaqueatiõe apparebunt, perſequi, tum demum optime ampu/ tabis, ſed ita ne codicem lædas, ſed potius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. Nam quæ propius ab/ raditur, præterquam quod uulnus uiti præbet, eoq; nocet, tum ẽt de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum eſt exiguam partem relinqui, atq; ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellant, reſecare, quæ ſic reſectæ inoleſcunt, nec ultra ui/ tibus

tibus obsunt. Possunt etiam soboles per brumam cædi eo magis quod frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoq; anno macerati stercoris, ne minus sextarijs binis ad radices uitiū posuisse conueniet, præterquā columbinum, quo siquid amplius, q̄ heminam posueris, uiti nocebit. Post brumā deinde ante æquinoctium uernū, quod ē octauo Cal. Aprilis, ablaqueationē adæquato. Post idus Aprilis terram ad uitem aggerato, æstate deinde q̄ potes sæpissime occato. Iugerum uineæ quinq; operis ablaqueat̄, quinq; foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iā constitutæ uineæ quatuor opis putatur, sex alligatur. Arbusto nihil eiusmodi potest apte finiri, quoniā inæqualitas arboꝶ non patitur operis iusta comprehēdi. Quibusdam placet uitem proximo anno translatam nō putare, sequenti deinde anno purgare, & unam uirgam, quam submittamus, ad tertiam gemmam resecare, tertio deinde, si uitis recte conualuerit, una plus gēma submittere, quarto duas gēmas ꝓximæ putationi adijcere, atq; ita qnto demū anno uitē iugare. Hunc eundē ordinem culturæ nos quoq; expti comprobauimus.

De resecanda uinea uetere, & propaganda. Cap. VI.

VETEREM uineam si in summo radices habebit, resecare nolito, alioquin etiam nouella uinea, quæ ex resectione enata fuerit, uim inutilem habebit, summa parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neq; fructum uberē percipies, & nihilo minus celeriter consenescet. Eiusmodi itaq; uinea, si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optime sternit̄, atq; ita renouellatur. Sin autem eo usq; exaruit, ut curuari nō possit, primo āno summatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & stercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucas, et certas materias relinquas, & fodias diligēter, & sæpius pampines, ne omnino superuacua sarmenta nutriat. Sic exculta firmas, & longas materias creabit, quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis, ac deinde per triennium post dum conualescet sæpius fodies, matremq; ipsam enecabis, nihil in posterum prospiciens ei, quam sublaturus es. In postremum annum matrē radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea dūtaxat generis boni radices in alto sitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conspiciantur, eam uineam circa Calen.

Martias ante q̃ reseces ablaqueato, & protinus cum alte abla-queaueris, resecato. Quatuor digitos ab radicibus trũcum relinquito, & si fieri poterit, iuxta aliquem nodum serrula desecato, & plagam acutissimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter stercoratam ita superponito, ut adobruto trunco ne minus tres digiti terræ super plaga sint. Hoc icirco ne sole inarescat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet. At quæ mali generis, & infructuosa uinea est, summasq; partes et mucidas, et exesas habet, si radices eius satis alte positæ sunt, optime inseret̃, ita ut ablaq̃ata, et nudata pars ima secũdũ terrã sic amputet̃, ne cũ aggerata fuerit, supra terram extet.

De propagatione. Cap. VII.

PROPAGATIONVM genera tria sunt ĩ usu maxime. unum, quo uirga edita à matre sulco committitur. alterum, quo ipsa mater prosternitur, atq; in plures palos per suas uirgas diuidit̃. Tertium, quo uitis scinditur in duas, uel tres partes, si diuersis ordinibus diducenda est. Hoc genus tardissime conualescit, quia uitis diuisa medullam amittit. Et quoniam genera proposuimus, unũquodq; qualiter faciendum sit, demonstremus. Virgam cum à matre in terram deprimere uoles, scrobẽ quoquouersus quatuor̃ pedum facito ita, ut propago non lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas, quæ in imum scrobem perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur, reliquam partem, quæ continens matri est, abradito, ne superuacua sarmenta procreet. Diuersæ autem, quæ supra terram extare debent, ne passus fueris plus, q̃ duas, aut ut maxime tres gẽmas habere. Reliquas, quæ in terram abscondũtur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in summo radices uitis citet. Hoc modo ꝓpagata celeriter cõualescet, & tertio anno à matre separabitur. Sin autem ipsam uitem sternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipsam lædas, curiose fodito, et uitem ita supplantato, ne radicem abrumpas. Cum eam straueris, et uideris quousq; possit pertingere, sulcum facies unũ, in quem uitem integrã demittas. deinde ex eo sulco, quasi ramos fossarum facies, per quos uti quæq; uirga postulauerit, propagetur, atque ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam materiẽ habebit, & in diuersos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, q̃ ut diffluat, curabis,

ut quam acutissima falce ab ea parte, qua bifurca est, findas, et eo dem ferro acuto plagam emendes, si cubi inæqualiter findi uidebitur, sic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis est etiam illa propagatio, quam nos reperimus, si quando in ordinem uitis deest, neq; est tam procera uirga, quæ cum in imū scrobem demissa fuerit, retorqueri, & erigi supra terram possit. Breuitatem ne reformidaueris, sed qualēcunq; uirgam, cuius cacumen in imum scrobem puenit, deprimito, et obruito. deinde gemmas, quæ secundum ipsam matrem sunt, submittito, ut materias à superiore parte citent. Tum demū post triennium à matre amputato, & ad suū palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis scrobem ne minus triennio paulatim completo, summas radices præcidito, crebro fodito.

De insitionibus fructuosis, quæ uites fœcundas faciunt. Cap. VIII.

CVM uitem inserere uoles, optimi generis sarmenta fructuaria tum, cum gemmas agere incipient, uento austro à matre pcidito. Sarmentum, quod inseris, de summa uite sit rotundum, bonis, crebrisq; nodis. Tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraq; parte duorꝶ digitorꝶ spatium in modū cunei tenuissime scalpello acuto, ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quam insiturus es, resecato, & plagam leuato, atq; ita findito, et paratos surculos in fissuram demittito, eatenus qua adrasi sunt, ita ut cortex surculi corticem uitis æqualiter contingat, quicquid inserueris uiti diligenter libro ligato, atq; luto paleato bene subacto oblinito, operitoq; plagam, et ita alligato, ne aqua, uentus'ue penetrare possit. deinde supra lutū, muscum imponito, et ita deligato, ea res pbet humorē, nec iarescere finit. Infra insitionē, & alligaturā falce acuta leuiter uitē uulnerato ex utraq; parte, ut ex his potius plagis humor defluat, q̄ ex insitione ipsa abūdet, nocet.n. nimius humor, nec patitur surculos insertos cōprehēdere. Quibusdam antiquorꝶ terebrari uitē placet, atq; ita leuiter adrasos surculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus, nā antiqua terebra scobem facit, et pp hoc urit eam partem, quā perforat, perusta aūt perraro unquā cōprehendit insertos surculos. Nos rursus terebram, quam gallicam dicimus, huic insitiōi aptauimus, ea excauat, nec urit, quod nō sco-

bem, sed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cum purgauimus, undiq; adrasos surculos inserimus, atque ita circulinimus. Talis insitio facillime conualescit. Igitur secundum æquinoctium perfectam uitium insitionem habeto, humida loca, de uua alba, sicca, de nigra inserito. Infructuosas uites fœcundas sic facito. Vites, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipsumq; codicem eodem cinere linito. At siquæ fructum quem ostendunt, ad maturitatem nõ perducunt, sed prius q̃ mitescãt uuæ, inarescunt, hoc modo emendabuntur, cũ scipiones amplitudinẽ acini habuerint, radice tenus uitẽ præcidito, plagã acri aceto pariter, ac lotio ueteri permista terra linito, eodemq; radices rigato, sæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq; succum perferunt.

Vt uua complura genera acinorũ habeat. Cap. IX.

EST ETIAM genus insitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis, colorisq; reperiuntur acini. Hoc autẽ ratione tali efficitur. Quatuor, uel quinque, siue etiam plures uoles, uirgas diuersi generis sumito, easq; diligenter, & æqualiter compositas colligato, deinde in tubulum fictilem, uel cornu arcte inserito, ita ut aliquantum extent ab utraq; parte, easq; partes, q̃ extabunt resoluito, in scrobem deinde imponito, & terra stercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cum inter se uirgæ cohæserint, post biennium, aut triennium, facta iam unitate dissolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maxime uidebuntur coisse, uitem serra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis alte plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles duos optimos submittito, reliquos dejicito, sic uuæ nascentur, quales proposuimus. Vt autem uuæ sine uinaceis nascantur, malleolum scindito, ita ne gemmæ lædãtur, medullamq; omnem eradito, tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas, atq; ita terra stercorata deponito, et rigato, cum coles agere cœperit, sæpe & alte refodito. Adulta uitis tales uuas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. Cap. X.

VINDEMIA Facta statim putare incipito ferramẽtis quã optimis, et acutissimis, ita plagæ leues fient, neq; in uite aqua cõsistere poterit, quæ simulatq; immorata est, corrumpit uitẽ, uer-

mesq;, & alia creat animalia, quæ materiã exedunt, plagas aũt rotundas facito, nã celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito, nouella, & fructuaria, & interdum sobolem idoneam, si iam superficies parum ualebit, submittito, brachiaq; conseruato, quã celerrime poteris putationem perficito, arida & uetera, falce quæ amputari non possunt, acuta dolabra abradito. In agro macro, & sicco uineam imbecillam à bruma amputato, quã partem non deputaueris, circa Cal. Feb. repetito. ab idibus Decemb. ad idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborem nõ cõuenit. Cum uitẽ putabis, inter duas gemmas secato, nã si iuxta ipsam gemmam secueris, laborabit, nec materiã citabit. Cicatrix aũt semper deorsum spectet, ita neq; aqua, neq; sole laborabit, humoremq; recte capiet, in agro crasso, ualidaq; uinea plures gẽmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium desyderabis, falce acuta semel, aut bis eo loco alte instar digiti mucrone ferito. Brachium quãuis longum caue totũ tollas, nisi totũ aruerit. Vineã nouellã ante brumã ablaqueatam habeto, ut oẽs imbres, limũq; cõcipiat. Vites arboresq;, quo citius ablaqueaueris, erũt ualentiores. Sed quæcũq; in cliuis erũt positæ, ita ablaqueãdæ sunt ut à supiore parte secundũ codicem lacusculi fiant, ab inferiore aũt puluinuli altiores excitent, quo plus aquæ, limiq; cõtineãt. Vinea uetus neq; ablaqueãda ẽ, ne radices, quas in summo hẽt, inarescãt, neq; arãda, ne radices abrũpant. Bidentibus sæpe, et alte fodito æqualiter, et stercore, uel palea conspergito solũ ante brumã, uel cũ circũ ipsam uitẽ sũmatim ablaqaueris, stercorato.

De Pampinatione. Cap. XI.

VINEAM Quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile est, nã & materiæ, quæ fructũ habent, melius conualescũt, & putatio sequentis anni expeditius, tum ẽt uitis minus cicatricosa fit, quoniam quod uiride, & tenerum decerpitur, protinus conualescit. Super hæc quoq; melius uuæ maturescunt. Ante dies decem, q̃ uinea florere incipit, pampinatam habeto. Quicquid superuacui enatum fuerit, tollito, quod in cacumine, aut in brachijs natũ erit, decerpito, dũtaxat quæ uuam nõ habebunt. Cacumina uirgarum, ne luxurient, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentẽ spectabũt, ne urant suo sibi pampino tegito.

De fossura. Cap.XII.

SIMVL atque uua uariari cœperit, fodito tertiam fossuram, & cũ iam maturescet, ante meridiem prius q̃ calere incipiet, & cum desierit, post meridiem fodito, pulueremq; excitato, ea res & à sole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terram neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde durescit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius est, q̃ aratro. Bidens æqualiter totam terram uertit, aratrum præterquam quod scamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdũ totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineam nullus est, nam quanto sæpius foderis, tanto uberiorem fructum repies.

Ne rubigo uineam uexet. Cap.XIII.

PALEARVM aceruos inter ordines uerno tpe positos habeto in uinea. Cũ frigus contra tpis consuetudinem intellexeris, oẽs aceruos incendito, ita fumus nebulã, & rubiginẽ remouebit.

Ne formica uitem ascendat. Cap.XIIII.

LVPINVM terito, & cũ fracibus misceto, eoq; imam uitẽ linea circumlinito, uel bitumen cum oleo coquito, eo quoq; imas uites tangito, formicæ non excedent.

Ne sorices, aut uolucra uitem lædat. Cap.XV.

VITES, quæ secũdum ædificia sunt, à soricibus, aut muribus infestantur. Id ne fiat plenam Lunam obseruabimus, cum erit in signo Leonis, uel Scorpionis, uel Sagittarij, uel Tauri, & noctu ad Lunam putabimus. Genus est animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas, quod ne fiat, falces, quibus uineã putaueris, peracta putatione sanguine ursino linito, uel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abũde diximus, de arbustis p̃piamus.

De arbustis. Cap.XVI.

VITEM maxime opulus alit, deinde ulmus, deĩde fraxinus. Opulus quoniam frondem nõ idoneam habet, à plerisq; improbatur. Vlmus autẽ, quam atiniam uocant rustici, generosissima

est, & lætissima, multamq; frondem habet, eaq; maxime serenda est locis pinguibus, uel etiam mediocribus, sed si aspera, & siticulosa loca arboribus obserenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tã idoneæ sunt, q̃ orni, eæ syluestres fraxini sunt paulo latioribus tñ folijs, q̃ cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, q̃ ulmi præstant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hanc frondem appetũt. Igitur qui arbustum constituere uolent, ante annum q̃ deponãt arbores, scrobes faciant quatuor pedum quoquouersus, deinde circa Calen. Martias, in eandem scrobem ulmum, & opulum, uel fraxinum deponant, ut si ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locum obtineant, si autem utraque uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbustum inter quadragenos pedes dispositum esse conuenit, sic enim & ipsæ arbores, & appositæ uites melius conualescent, fructumq; meliorem dabunt. Segetes etiã, quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt. Arborem, quam deposueris, sæpius circumfodito, quo celerius adolescat, & citra triennium ferro ne tetigeris. Completis sex & triginta mensibus ad recipiendam uitem formabis, & superuacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum scalarum relinquens, alternisq; annis, sexto anno, si iam firma uidebitur, maritabis hoc modo. Ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium & semissem latum cum feceris, patiere minime duobus mensibus eum tempestatibus uerberari, tum demum circa Calen. Martias uitem, de seminario, ne minorem quidem decem pedum sternito, & adminiculato, arboriq; iungito, eam proximo anno ne putaueris, tertio uero ad unam uirgam redigito, paucasq; gemmas relinquito, ne ante q̃ inualuerit, in altitudinem repat. deinde ubi amplũ incrementum habuerit, p omnia arboris tabulata disponito eius materias, ita tamen ne uitem oneres, sed certa, & robustissima flagella submittas, arbustiuam uitem q̃ putare, tam alligare diligẽter oportet, nam in ea fructus maxime uis consistit, diutiusq; perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata est, itaq; omnibus annis conuenit subsequi putationem, ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos disponatur.

De Oliuetis. Cap. XVII.

OLEA Maxime collibus siccis, & argillosis gaudet, at humidis campis, et pinguibus lætas frondes sine fructu affert. Melius autem truncis q̃ plantis olinetum cõstituitur. Magoni autẽ placet siccis locis oliuam, aut mox post æquinoctiũ seri, aut ante brumam. Nostræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calen. Maias seruant. Oportet autem scrobẽ oleæ quoquouersus pedes quaternos patere, in imum scrobem lapidem glareámq; abijcere, deinde insuper, terram quatuor digitorum inijcere, tum arbusculam deponere ita rectã, ut, quod à scrobe extiterit, in mediũ sit, arbusculam autem à tẽpestatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in scrobe reponitur, stercora immiscendo. Oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudinem crescendi habeat, nã quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumq; fructus ferunt. Optima est olea liciniana, pausia secunda oleo, escæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neq; specie, neq; oleo sunt tam gratæ, q̃, quas supra diximus. Si oleam posueris eo loco, unde quercus effossa est, morietˀ, ideo quod uermes quidam sunt, qui in radice quercus nascũtur, & educantur, ijq; maxime semina oleæ consumunt. Si in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior est, nisi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbusculas prius q̃ transferantur, rubrica notare conuenit, ut cum serentur, easdem cœli partes aspiciant, quas etiam in seminario conspexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter cõsuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

De pomario constituendo. Cap. XVIII.

PRIVSQVAM pomarium constituas, quàm magnũ habere uoles circummunito maceria, aut fossa, ita ut non solum pecori, sed ne homini quidem trãsitus sit, nisi per ostium, dum adolescant semina, nam si prius cacumina manu perfracta, aut à pecore prærosa fuerint q̃ adolescant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores disponere utilius, maxime ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine sunt pares, neq; pariter crescunt. Terra quæ uitibus apta est, eadem quoq; utilis est arboribus.

De scrobibus faciendis. Cap. XIX.

ANTE Annum, q̃ pomaria disponere uoles, scrobes fodito, ita sole, pluuiaq; macerabuntur, & quod posueris cito comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris etiam semina ponere uoles, minimum ante duos menses fodito scrobes, postea stramentis eos completo, & incẽdito. Quo latiores, potentioresq; scrobes feceris, eo lætiores erunt, uberioresq; fructus. Scrobs clibano similis esse debet, imus quã summus patentior, ut laxius radices euagẽtur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustum os terræ admittant. Tum etiã cliuosis locis terra, quæ in eũ congesta est, pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis serito, ut cum creuerint, spatium habeant, quo ramos extendant, nã si spisse posueris, neq; infra quicq̃ serere poteris, nec sic ipsæ fructuosæ erunt, nisi eas interraseris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinqui uersuris.

Quomodo semina legas. Cap. XX.

SEMINA lege, ne minus crassa, q̃ manubrium est bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro. Ea bene, & celeriter cõprehendunt. Semina si ex arboribus sumes, de ijs potissimũ sumito, quæ oĩbus annis bonos, et uberes ferunt fructus. Obseruabis aũt ab humeris, q sunt contra solem orientem, ut eosdẽ decerpas. Si cũ radice plantã posueris, incrementum eius futurũ quod & ceteris, quas seueris, arboribus. Arbos insita fructuosior est, q̃ quæ insita non est, idest q̃ quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Prius q̃ arbusculas transferas rubrica, uel alia qualibet re signato, ut ijsdem uentis, quibus ante steterunt, constituas eas, curamq; adhibeto, ut ab supiore, & siccıore, & exiliore in planiorẽ humidiorẽ, pinguiorẽ agrum trãsferas. Semina trifurca maxime ponito. ea extẽt supra terrã tribus pedibus. In eodẽ scrobe, si duas, aut tres arbusculas ponere uoles, curato ne inter se cõtingant, nã ita uermibus interimuntur. Cũ semina depones, dextra, ac sinistra singulis, usq; in imũ scrobẽ fasciculos sarmẽtorũ brachij humani crassitudine deponito, ita ut supra terram paululũ extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus subministres. Arbores, aut radicata semina autũno serito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uere, ante q̃ germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem taleam lentisci, ita ut acumen eius deorsum spectet, obruito.

Quando ficus serenda sit. Cap. XXI.

FICVM frigoribus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa interdum & saxosa amat. Eiusmodi agro cito conualescit, si scrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam si sapore, & habitu differunt, tamen uno modo, sed dispari differẽtia agri seruntur. Locis frigidis, & autumni temporibus aquosis, præcoques serito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas serotinas serito. At si uoles ficum quamuis non natura seram facere, cum grossuli minuti erunt, fructum decutito. Iterum alterum edet fructum, & in hyemem seram differet maturitatem. Nõ nunquam etiã, cum frondere cœperint arbores, cacumina fici acutissimo ferramento summa amputare prodest. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt. Semper proderit simulac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum stercore humano ad radicem infundere, ea res efficit uberiorem fructum, et farctum fici speciosius, & plenius.

De nuce serenda. Cap. XXII.

NVCEM græcam serito arcturi signo, uel circa Calen. Feb. quæ pruinam nescit. Agrum calidum, durum, & siccum desyderat, nam in locis diuersis natura, eiusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Ante q̃ nucẽ deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius nascetur, Ternas nuces in trigonum statuito, parsq; acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minime palmo absit, & anceps ad fauoniũ spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cum ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nucem serere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibiq; semen ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findito, et in medullam eius sine putamine nucem græcam, uel auellanam abscondito, et ita adobruito, hoc ante Cal. Martias facito, uel etiam inter nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, & pineam, et castaneam serere oportet.

De malo punico serendo. Cap. XXIII.

MALVM punicum uere usq; in Calen. Apriles recte seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc mõ emẽdabiť. Stercore suillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato, ea res & fertilẽ arborẽ reddet, & primitiuos ãnos fructum uinosum, postea uero ẽt dulcem, & apyrenũ facit. Nos exiguum admodũ laser cyrenaicũ uino diluimus, et ita cacumina arboris summa obleuimus, ea res emẽdauit acorem maloꝝ. Mala punica ne rumpanť in arbore, remedio sunt lapides tres, si cũ seres arborem, ad radicẽ ipsam collocaueris. At si iam arborẽ satam habueris, scyllam secundũ radices arboris serito. Alio modo cum iam matura mala fuerint, ante q̃ rumpantur, petiolos, qbus pendent, intorqueto. Eo modo seruabuntur etiam anno toto.

De Pyro. Cap. XXIIII.

PYROS autũno ante brumam serito, ita ut minime dies qnque & uiginti ad brumam supersint, quæ ut sint feraces, cũ iam adoleuerint, alte ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pineum tedæ adijcito, & ibi relinqto. deinde obruta ablaqueatione, cinerem supra terrã spargito.

De malis serendis. Cap. XXV.

MALA æstiua cydonea, sorba, pruna, post mediã hyemẽ usq; in Idus Feb. serito. Moꝝ ab idibus Feb. usq; in æqnoctiũ uernũ recte seres. Siliquã græcã quã qdam κεράτιον uocãt, deinde psicum ante brumã per autũnum serito. Amygdala, si parũ feracia erunt, ĩ pforatã arborem, lapidẽ adigito. Ita librũ arboris inolescere finito. Omnium aũt generum ramos circa Cal. Mar. in hortis, ubi, & subacta & stercorata terra est, p puluinos arearũ disponere conuenit. deinde cũ creuerint, danda est opa, ut dũ teneros ramulos habent, ueluti pampinenť, et ad unũ stylum primo ãno semina rediganť, & cũ autumnus inceßerit, ante q̃ frigus cacumina adurat, oĩa folia decerpere expediet, et ita crassis arũdinibus, quæ ab una parte nodos integros habent, quasi pileolos induere, atq; ita à frigore, et gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post quartũ & uigesimũ deinde mẽsem, siue trãsferre, et disponere in ordinẽ uoles, seu inserere, satis tutò utrunq; facies.

De insitione arborum. Cap. XXVI.

OMNIS surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, dissimilis cortice, si uero fructum ēt eodem tpe fert, sine ullo scrupulo optime inseritur. Tria aūt genera insitionū antiqui tradiderunt. Vnum, quod resecta, & fissa arbore recipit insertos surculos. alterum, quod resecta inter librum, & materiem admittit semina, quæ utraq; genera uerni temporis sunt. Tertium, quod ipsas gemmas, cū exiguo cortice in partem sui delibratā recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem. Hoc genus æstatis est, quarū insitiōum rōnem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliā docebimus. Omnes arbores simulatq; gēmas agere cœperint, Luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctium uernū usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto ut sit tenera, et ferax, nodisq; crebris. Et cum primū germina tumebunt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Crassitudine minimi digiti surculi sint bisulci. Arborē, quā inserere uoles, serra diligenter execato ea parte, quæ maxime nitida, & sine cicatrice est, dabisq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum reciderìs, acuto ferramento plagam leuato. deinde cuneum ferreum, uel osseum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres, sed leniter demittito, ne lædas, aut rūpas corticem. Postea surculos, quos inserere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam alte quàm cuneum demisisti, sed ita ne medullā, ne'ue alterius partis corticem lædas. Vbi surculos paratos habueris, cuneum uellito, statimq; surculos demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiem facta sunt. Ea autem fine, qua adraseris, surculos demittito ita, ut sex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos sit spatiū. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patieť, demiseris, libro ulmi, uel uimine arborem adstringito, postea paleato luto bene subacto oblinito totā plagam, & spatium, quod ē inter surculos usq; eo, ut duobus digitis insita extent, supra lutū muscū imponito, et ita alligato, ne pluuia dilabať. Si pusillā arborē inserere uoles, iuxta terram abscindito, ita ut sexqpedem à terra extet. Cū deinde absciderìs,

plagam diligenter leuato, & mediũ truncum acuto scalpro mo dice findito, ita ut fissura trium digitorum sit. In eam deinde cu neum quoad patietur, inserito, & surculos ex utraq; parte adra sos demittito, ita ut librum seminis libro arboris æqualẽ facias, cum surculos diligenter aptaueris, cuneũ uellito deinde arborẽ, ut supra dixi, alligato, & oblinito, dein terrã circa arborem aggerato usq; ad ipsum insitum. ea res à uento, & calore maxime tuebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non oĩ generi idoneum est, & ferè eæ recipiunt talem insitionẽ, quæ hu midum, succosumq;, & ualidum librum habent, sicuti ficus, nã & lactis plurimum remittit, & corticem robustam habet, optime itaq; ea inseritur tali ratiõe. Ex qua arbore inserere uoles, in ea quæsito nouellos, & nitidos ramos. in his deinde obseruato gẽ mam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinis habebit, eã duobus digitis quadratis circũsignato, ut media gemma sit, & ita acuto scalpello circũcidito, delibratoq; diligenter, ne gẽmam lædas. deinde ex qua arbore inserere uoles, in ea nitidissimum ra mum eligito, & eiusdẽ spatijs corticem circuncidito, & materiẽ delibrato, & in eã partem, quã nudaueras, gemmã hãc, quam ex altera arbore sumpseras, aptato ita, ut emplastrum circuncisæ parti conueniat, ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas. deinde cõmissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto, qua gemma libere germinet. Materia, quam inseueris, si sobolem, uel superiores ramos habebit, omnia præcidito, neqd sit, quo possit succus euocari, aut cui magis, quàm ĩsito seruiat. Post unum & uigesimum diem soluito emplastrum. Hoc genere etiã optime olea inseritur. Quartum illud genus insitiõis iam docui mus, cum de uitibus disputauimus, itaq; superuacuũ est hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generũ surculi, omnibus arboribus inseri possit. Cap. XXVII.

SED cum antiqui negauerint posse omne genus surculorũ in oẽm arborem inseri, & illã quasi finitionem, qua nos paulo ante usi sumus, ueluti quandã legem sanxerint, eos tm̃ surculos posse coalescere, qui sint corticæ, ac libro, & fructu cõsimiles ijs aboribus, qbus inserunt̃, existimauimus errorẽ huius opinionis discu tiendum, tradendãq; posteris rõnem, qua possit omne genus sur-

culi, omni generi arboris inseri, quod ne longiori exordio legẽtes fatigemus, unum quasi exemplum subijciemus, qua similitudine qsq; quod genus uolet omni arbori poterit inserere. Scrobẽ quoquouersus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, ut extremi rami oleæ possint eam contingere, in scrobem deinde fici arbusculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, aut quinquẽnium, cum iam satis amplum incrementum cœperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidissimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinquito, tum arborem fici detruncato, plagamq; leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri inhærent, utraq; parte adradito, & ita fissuræ fici aptato, cuneumq; eximito, & diligenter colligato, nequa ui reuellantur. Sic interposito triennio coalescæt ficus oliuæ, & tum demum quarto ãno, cum bene coierint, uelut propagines ramulos oliuæ à matre resecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inseritur.

De cythiso. Cap. XXVIII.

CYTHISVM in agro quamplurimum habere expedit, qđ gallinis, apibus, ouibus, capris quoq;, & omni generi pecudum utilissimus est, quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum p̃bet ouibus, tum etiam quod octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & postea arido possis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte p̃maduerit, postero die expressi succi ternas heminas p̃misceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundãtia lactis confirmabũtur. Satio autem cythisi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris, in modũ horti areas facito, ibiq; uelut ocymum semen cythisi autumno serito, plantas deinde uere disponito, ut inter se quoquouersus quatuor pedum spatio distent. Si semen non habueris, cacumina cythisorum uere disponito. Stercoratam terram circa aggerato, si pluuia non incesserit, rigato. XV. proximis diebus, simulac nouam frondem agere cœperit, sarrito. Post triennium deinde cædito, et pecori præbeto. Equo abunde est uiridis pondo. XV. boui põdo.

XX. cæterisq; pecudibus pro portione uirium. Potest autem etiã circa Septembrẽ ramis seri. Aridum si dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis permiscęto. Cythisum, quod aridum facere uoles, circa mẽsem Septembris, cum semẽ eius grandescere incipiet, cædito, paucis deinde horis, dum flaccescat, in sole habeto. deinde in umbra adsiccato, & ita condito.

De Salice, & genista, & arundine. Cap. XXIX.

SALICEM, & genistam crescente luna uere circa Calen. Mar. serito. Salix humida loca desyderat, genista ẽt sicca, utraq; tamen circa uineam opportune serũtur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arũdo optime seritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simulatq; terram bipalio repastinaueris, radicem arundinis acuta falce præsectam impendenti pluuia disponito. Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis satæ arũdines emittunt, sed ferè hoc genus euanidã, exilemq́; & humilem arundinem affert. Melior itaq; satio ẽ ea, quam prius demonstrauimus. Placet autem omnibus annis simulac arũdinem cæcideris, locum alte, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.

De Viola, & Rosa. Cap. XXX.

VIOLAM qui facturus est, terram stercoratam, & repastinatam minimum alte pedem in puluinos redigat. Atq; ita plãtas hornotinas scrobiculis pedalibus factis ante Cal. Mar. dispositas habeat. Semen autem uiolæ sicut olerũ in areis duobus temporibus seritur, uere uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut sarriatur, ut interdum etiam rigetur. Rosam fruticibus, ac surculis disponi per sulculos pedales conuenit per idem tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calen. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

De præceptis rei ruſticæ. Ti. I.
De quatuor rebus, q̄bus agri/cultura cõſiſtit. T. II.
De aeris ꝓbatiõe. T. III.
De aqua ꝓbanda. T. IIII.
De qualitate terraꝝ. T. V.
De induſtria, & neceſſarijs ad rura ſentẽtijs. T. VI.
De agri electione, & ſitu. T. VII.
De ædificio. T. VIII.
De hybernis, & æſtiuis mãſio/nibus, et pauimẽtis. T. IX.
De calce, et arena. T. X.
De latericijs parieti/bus. T. XI.
De lumine, & altitudi/ne. T. XII.
De cameris cãnicijs. T. XIII.
De ope albario. T. XIIII.
De tectorijs. T. XV.
De uitanda ualle, q̄ pp aquas diligi ſolet. T. XVI.
De ciſternis, & maltha frigi/daria. T. XVII.
De cælla uinaria. T. XVIII.
De horreo. T. XIX.
De olei factorio. T. XX.
De ſtabulis equorum, & boum. T. XXI.
De corte. T. XXII.
De auiarijs. T. XXIII.
De colũbarijs. T. XXIIII.
De turturario. T. XXV.
De turdis. T. XXVI.
De gallinis. T. XXVII.
De pauonibus. T. XXVIII.
De phaſianis. T. XXIX.
De anſeribus. T. XXX.
De piſcinis. T. XXXI.
De fœnili paleario, et ligna/rio. T. XXXII.
De ſterquilinio. T. XXXIII.
De locis horti, & pomarij, & ſepibus, & ſerendi tempo/re. T. XXXIIII.
De remedijs horti, uel agri. T. XXXV.
De area. T. XXXVI.
De apiũ caſtris. T. XXXVII.
De uaſculis apium forman/dis. T. XXXVIII.
De apibus emen/dis. T. XXXIX.
De balneis. T. XL.
De malthis calidaria, & frigi/daria. T. XLI.
De piſtrino. T. XLII.
De inſtrumentis agre/ſtium. T. XLIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

De præceptis rei rusticæ. *Titulus. I.*

PARS EST *prima prudentiæ ipsam, cui præcepturus es, æstimare personã. Neq; enim formator agricolæ debet artibus, & eloquentia rhetores æmulari, quod pleriq; fecere, qui dum diserte rusticis loquuntur, assecuti sunt, ut eorum doctrina nec à disertissimis qdem possit intelligi. Sed nos recidamus præfatiõis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autẽ nobis est (si diuina fauerint) de omni agricultura, et pascuis, et ædificijs rusticis, secundũ fabricandi magistros, eorumq; inuentionibus, & omni genere co℞, quæ uel facere, uel nutrire oportet agricolam rõne uoluptatis, et usus fructus, suis tñ temporibus p uniuersa distinctis sanè in primis hoc seruare constitui, ut eo mense, quo ponenda sunt singula, cum sua omni exequar disciplina.*

De quatuor rebus, quibus agricultura consistit. T. II.

PRIMO *igitur eligendi, et bene colendi agri ratio quatuor rebus cõstat aere, aqua, terra, industria. Ex his tria naturalia, unum facultatis, & uoluntatis. Naturæ est, quod in primis spectare oportet, ut eis locis, quæ colere destinabis, aer sit salutaris, & clemẽs, aqua salubris, & facilis, uel ibi nascens, uel adducta, uel imbre collecta, terra uero fœcunda, & situ commoda.*

De aeris probatione. T. III.

AERIS *igitur salubritatem declarant loca ab infimis uallibus libera, & nebularum noctibus absoluta, & habitato℞ consyderata corpuscula, si eis color sanus, capitis firma synœritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, et si fauces cõmeatum liquidæ uocis exercent. Hoc genere benignitas aeris approbat. His autem contraria noxium cœli illius spiritum confitentur.*

De aqua probanda. T.IIII.

AQVAE uero salubritas sic agnoscitur. Primum ne à lacu/nis, aut palude ducatur, ne de metallis originem sumat, sed sit p/spicui coloris, neq; ullo aut sapore, aut odore uitietur, nullus illi limus insidat, frigus tepore suo mulceat, æstatis incendia suo ri/gore moderetur. Sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis occultiorem noxam tectior seruare natura, ipsam quoq; ex incola rum salubritate noscamus, si fauces bibentium puræ sunt, si saluo capite, in pulmonibus, ac thorace aut nulla est, aut rara causa/tio. Nam plerũq; has noxas corporis ad inferiorem partem quæ supra sunt corrupta demittũt ut uitiato capite ad pulmones, uel stomachum morbi cã decurrat, tunc culpandus aer potius inue/nitur. Deinde si uẽter, aut uiscera, uel latera, uel renes nullo do/lore, aut inflatiõe uexentur, si uitia nulla uesicæ sunt. Hæc, atq; his similia si apud incolas pro maiori parte constare uideris, nec de aere aliquid, nec de fontibus suspiceris.

De qualitate terrarum. T. V.

IN Terris uero quærẽda fœcunditas. Ne alba, & nuda sit gle ba, ne macer sabulo sine admistione terreni, ne creta sola, ne are/næ squallentes, ne ieiuna glarea, ne aurosi pulueris lapidosa ma cies, ne salsa, uel amara, ne uliginosa terra, ne tofus arenosus, atq; ieiunus, ne uallis nimis opaca, & solida. Sed gleba putris, & fe rè nigra, et ad tegendam se graminis sui crate sufficiens, aut mi sti coloris, quæ & si rara sit, tñ pinguis soli adiunctione glutine/tur. Quæ protulerit nec scabra sint, nec retorrida, nec succi natu/ralis egentia ferat. Quod frumentis dandis utile signũ est, ebu/lum, iuncum, calamum gramen, trifolium non macrũ, rubos pin gues, pruna syluestria. Color nanq; non magnopere querendus est, sed pinguedo, atq; dulcedo. Pinguem sic agnoscis. Glebam paruulam dulci aqua cõspergis, et subigis, si glutinosa est, et ad/hæret, constat illi inesse pinguedinem. Item scrobe effossa, & re/pleta, si superauerit terra, pinguis est, si defuerit, exilis, si conue/nerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoscit, si ex ea par/te agri, quæ magis displicet, glebam fictili uase dulci aqua made/factam, iudicio saporis explores. Vineis quoq; utilem p hæc signa cognosces. Si coloris, & corporis rari aliquatenus, atq; resoluti est. Si uirgulta, quæ protulit, læuia, nitida, pcera, fœcũda sunt, ut pyros syluestres, prunos, rubos, cæteraq; huiusmodi, neque in/

torta, neq; sterilia, neq; macra exilitate languẽtia. Situs uero terrarum neq; planus, ut stagnet, neq; præruptus, ut defluat., neq; obrutus, ut in imum deiecta ualle subsidat, neq; arduus, ut tempestates immodicæ sentiat, & calores. Sed ex his omnibus utilis semper est æquata mediocritas, & uel campus apertior, & humorem pluuium cliuo fallente subducens, uel collis molliter ꝑ latera inclinata deductus, uel uallis cum quadam moderatiõe, & aeris laxitate submissa, uel mons alterius culminis defensus obiectu, & à molestioribus uentis aliquo liber auxilio, uel sublimis asper, sed nemorosus, & herbidus. Sed cum sint genera terrarum plurima, ut pinguis, aut macra, spissa, uel rara, sicca, uel humida, & ex his pleraq; uitiosa, tñ propter seminum differentiam sæpe necessariam maxime, sicut supra dixi, eligendus est pinguis, ac resolutus ager, qui minimum laborem poscit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti est spissus, qui labore quidem maximo, tamen ad uota respondet. Illud uero deterrimum genus est, quod erit siccum simul, & spissum, & macrum, uel frigidum, qui ager pestiferi more fugiendus est.

De industria, & necessarijs ad rura sententijs. T. VI.

SED *ubi hæc, quæ naturalia sunt, neque humana ope curari possunt diligentius æstimaueris, exequi te conuenit partem, quæ restat industriæ. Cuius hæc erit cura uel maxima, ut has, quas subieci, ex omni opere rustico in primis debeas tenere sententias. Præsentia domini prouectus est agri. Color terræ non magnopere desyderetur, quia bonitatis incertus est auctor. Genera omniũ surculorum, uel frugum præclara, sed terris tuis experta committe. In nouo enim genere seminum, ante experimentum, non est spes tota ponenda. Locis humidis semina citius, q̃ siccis degenerant, quare subinde succurrat electio. Ferrarij, lignarij, doliorũ, cuparumq; factores necessario habendi sunt, ne à labore solẽni rusticos causa desyderandæ urbis auertat. Locis frigidis à meridie uineta ponant, calidis à septentrione, temperatis ab oriente, uel (si necesse sit) occidente. Operarum rõ unum modum tenere non potest in tanta diuersitate terrarũ, & ideo soli, & prouinciæ cõsuetudo facile ostendit, qui numerus unãquanq; rẽ faciat, siue in surculis, siue in omni genere satoꝝ. Quæ florent cõstat nõ eẽ tangenda. Bene eligi serenda non possunt, nisi hoc officiũ prius eli*

gens aſſumat. In rebus agreſtibus maxime officia iuuenum con-gruunt, imperia ſeniorum. In uitibus putandis tria conſideranda ſunt, fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus qui ſeruet, ac re-uocet. Vitem ſi maturius putes, plura ſarmenta, ſi ſerius, fructus plurimos conſequeris. De locis deterimis ſicut arbores, ita uites conuenit ad meliora transferre. Poſt bonã uindemiam ſtrictius, poſt exiguam latius puta. In omni opere inſerendi, putandi, ac recidendi duris, et acutis utere ferramentis. In uite, uel arbore q̃ facienda ſunt, perage ante apertiõem floris, & gẽmæ. In uineis aratro prætermiſſa, foſſor emendet. Locis calidis, ſiccis, apricis pã pinandum non eſt, cum magis uitis optet operiri. Et ubi uineas uulturnus exurit, aut flatus aliquis regionis iinimicus, uitem te gamus ſtraminibus uel aliunde quæſitis. Ramus lætus, uiridis, & ſterilis in media olea abſcidendus eſt, uelut totius arboris inimicus. Sterilitas, & peſtilẽtia æquo modo fugiendæ ſunt. In paſtinato ſolo inter nouellas uites, omnino nihil eſt conſerendum. Græci iubent exceptis caulibus, tertio anno quæ libebit iniũgere. Omnia legumina græcis auctoribus, ſeri iubentur in ſicca terra, faba tãtũmodo in humida debet ſpargi. Domino, uel colono cõfinia poſſidenti, qui fundum, uel agrum ſuum locat, dãnis ſuis, ac litibus ſtudet. In agro periclitantur interiora, niſi colãtur ex-trema. Omne triticum in ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem in genus ſiliginis, commutatur. Tria mala æque nocent, ſterilitas, morbus, uicinus. Qui terram ſterilem uineis occupat, & laboribus ſuis, & ſumptibus eſt inimicus. Campi largius uinũ, colles nobilius ferunt. Aquilo uites ſibi obiectas fœcundat, auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt, utrũ plus habeamus, an melius. Neceſſitas ferijs caret. Quãuis tẽperatis agris ſerendum ſit, tñ ſi ſiccitas longa eſt, ſemina locata tutius in agris, q̃ in horreis ſer-uabuntur. Viæ malitia æque & uoluptati, & utilitati aduerſa eſt. Qui agrum colit, grauem tributis creditorem patitur, cui ſi-ne ſpe abſolutionis aſtrictus eſt. Qui arando crudum ſolũ inter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat terræ ubertatem infamat. Fœcundior eſt culta exiguitas, q̃ magnitudo neglecta. Nigras uites oĩno repudies, niſi in ꝓuincijs, in q̃bus eius generis, quo aci-naticium fieri cõſueuit. Longius amminiculũ uitis incremẽta ꝓducit. Tenerã, & uiridẽ uitem ferri acie ne recidas. Omnis inciſura ſarmenti auertatur à gẽma, ne eã ſtilla, quæ fluere conſueuit,

extinguat. Pro macie, uel soliditate uitiũ nutriẽda sarmenta putator iniungat. Terra profunda (quod græci asserunt) oleæ grandes arbores efficit, fructus minores, & aquatos, ac seros, magisq; amurcæ proximos. Aer oleas tepidus iuuat, et uentus mediocris sine ui, & horrore perflabilis. Vitis, quæ ad iugum colitur, p ætatem ad hoc perducenda est, ut locis molestioribus quatuor pedibus à terra, placidioribus uero septem summitas eius insurgat. Hortus, qui cœlo clementi subiacet, et fontano humore percurrit, propè est, ut liber sit, & nullam serendi disciplinã requirat. Subligatio acerbis uuis facienda est, qñ excutiendi, aut rumpendi acini nulla formido est. Ligatura in uitibus locũ debet mutare, ne unum semper assiduitas cõterat uinculorũ. Fossorem si apertus uitis oculus uiderit, cæcabitur spes magna uindemiæ, & ideo, dum est clausus, fodiatur. Terræ altitudinem cum fœcunditate, si ad frumenta, duobus pedibus explora, quatuor uero, si ad arbusta, uel uites. Vitis nouella, ut facile incrementum culta consequitur, ita interitum celerem, si negligatur, incurrit. Modum tene æstimatis facultatibus tuis in assumptione culturæ, ne superatis uiribus excedente mensura turpiter deseras, qđ arroganter assumis. Semina plusquam annicula esse non debent, ne uetustate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidem grano robustius, sed mẽsuræ minus refundet. Omnia, quæ serunt, crescente luna, & diebus tepidis sunt serenda, nam tepor euocat, frigus includit. Si tibi ager est syluis inutilibus tectus, ita eum diuide, ut loca pinguia puras reddas nouales, loca sterilia syluis tecta eẽ patiaris, quia illa naturali ubertate respondent, hæc beneficio lætantur incendij. Sed sic urẽda distingues, ut ad incensum agrũ post quinquenniũ reuertaris, ita efficies, ut æqualiter uel sterilis gleba cum fœcunda cõtendat. Græci iubent oliuam, cum plantat, & legitur, à mundis pueris, atq; uirginibus operandum, credo recordati arbori huic esse præsulẽ castitatem. Nomina frumentorum superfluũ est præcipere, quæ aut loco subinde, aut ætate mutantur. Hoc satis est, ut eligamus p̃cipua in ea regione, quã colimus, uel exploremus aduecta. Lupinus, & uicia pabularis, si uirides succidantur, & statim supra sectas eorũ radices aret, stercoris similitudine agros fœcundant, quæ si exaruerint ante q̃ proscindas, in his terræ succus aufertur. Ager aquosus plus stercoris quærit, siccus minus. Calidis, maritimis, siccis, apricis, campestri-

bus locis omne opus uinearum maturius inchoetur, frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius, quod non solum de mensibus, aut diebus dixerim, sed ēt de horis operādi. Omne opus rusticum, cum fieri praecipitur, neque cito est, si ante quindecim dies, neq; tarde, si post quindecim fiat. Frumenta oīa maxime laetantur patenti campo, & soluto, & ad solem reclini. Spissa, & cretosa, & humida terra bene far, & triticum nutrit, ordeum agro soluto delectatur, & sicco, nam in lutoso sparsum morit̃. Trimestris satio locis frigidis, & niuosis cōuenit, ubi qualitas aestatis humecta est, caeteris raro respondet euentu. Semē trimestre locis tepidis melius respondebit, si serat̃ autumno. Si necessitas coget in salsa terra aliquid opari, extremo autūno plantanda est, uel cōserenda, ut malitia eius hybernis imbribus eluatur. Aliquid ēt terrae dulcis, uel arenae fluuialis subijciendum est, si illi uirgulta cōmittimus. Seminarium mediocri terra instituere debemus, ut ad meliorem quae sata fuerint transferantur. Lapides, qui insuper sunt, hyeme rigent, aestate feruescunt, icirco satis arbustis, & uitibus nocent. Terra, quae circa arbores mouetur, ita est uicibus permutanda, ut ei, quae in summo fuerat, ima succedat. In laetandis arboribus crates faciemus, terram prius trunco admouentes, & mox laetamen, ut sic opus naturae beneficio alternante cumulet̃. Agri praesulem non ex dilectis, & tenere educatis seruulis ponas, quia fiducia praeteriti amoris impunitatem culpae praesentis expectat.

De agri electione, uel situ. T. VII.

IN Eligendo agro, uel emendo consyderare debebis, ne bonum naturalis foecunditatis colentiū deprauauerit inertia, & in degeneres surculos uber soli feracis expenderit, quod quāuis emēdari possit insitione melioꝝ, tñ harum rerum sine culpa melior usus est, q̄ cum spe corrigendi serus euentus. In seminibus ergo frumētoꝝ praesens emendatio poterit esse. In uineis maxime consyderādum, atq; uitandum est, quod pleriq; fecerunt studēdo famae tm̄, & latitudini pastinoꝝ semina uitium statuentes, uel sterilia, uel saporis indigni, quod grandi tibi labore constabit, ut corrigas, si agrum cōpares uitijs talibus occupatum. Positio ipsius agri, qui eligēdus est, ea sit, in frigidis ꝓuincijs orienti, aut meridiano lateri ager esse debet oppositus, ne alicuius magni montis obiectu,

his duabus partibus exclusis algore rigescat, aut ꝑ partē septentrionis remoto, aut per occidentis in uesperā sole dilato. In calidis uero ꝓuinciis, pars potius septentrionis optanda est, quæ & utilitati, & uoluptati, & saluti æqua bonitate respōdeat. Si uicinus ē fluuius, ubi statuimus fabricæ sedē parare eius debemus explorare naturā, q̄a plerūq; quod exhalat inimicū est, à quo (si talis sit) cōueniet refugere cōditorē. Palus tñ omni modo uitanda est, præcipue quæ ab austro est, uel occidente, & siccari cōsueuit æstate ꝓpter pestilentiā, uel animalia inimica, quæ generat.

De ædificio. T. VIII.

AEDIFICIVM pro agri merito, & pro fortuna domini oportet institui. Quod plerūq; immodicæ sumptū difficilius ē sustinere, q̄ condere. Ita igit̃ æstimanda est eius magnitudo, ut si aliqs casus incurrerit, ex agro, in quo est, unius anni, aut ut multum biennii pensione reparet̃. Ipsius aūt p̄torii situs sit loco aliquatenus erectiore, & sicciore, q̄ cætera, & ꝓpter iniuriā fundamentoꝝ, & ut læto fruatur aspectu. Fundamenta aūt hoc modo ponenda sunt, ut latiora sint ex utraq; parte semipedis spatio, q̄ parietis insup struendi corpus increscet. Si lapis, uel tofus occurrat, facilis causa est collocandi, in quo sculpi tantum fundamenti forma debebit unius pedis altitudine, uel duorū. Et si solida, uel constricta inuenietur argilla quinta, uel sexta pars altitudinis eius, quæ supra terram futura est, fundamentis deputetur, quod si terra laxior fuerit, modo maioris altitudinis obruantur, donec munda sine ruderum suspicione occurrat argilla. Quæ si omnino desit, quartam mersisse sufficiet. Studendum præterea ut hortis, & pomariis cingi possit, aut pratis. Sed totus fabricæ tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianā partem respiciat in primo angulo excipiens ortum solis hyberni, & paululum ab occidente auertatur hyemali. Ita proueniet, ut per hyemem sole illustretur, & calores eius æstate non sentiat.

De hybernis, & æstiuis mansionibus, & pauimentis. T. IX.

FORMA tñ debet esse eiusmodi, ut ad habitationē breuiter collectas & æstati, & hyemi præbeat mansiones. Quæ hyemi parant̃ ita sint cōstitutæ, ut possit eas hyberni solis totus ꝓpemodū cursus hilarare. In his pauimēta opportuna eē debebūt. Primū

in fabricis planis earum obseruandum est, ut æqualis, & solida contignatio fiat, ne gradus ambulantium tremorem fabricæ titubantis excutiat. Deinde ut axes quernæ cũ æsculeis non misceantur. Nam quercus humore concepto, cum se cœperit siccare, torquebitur, & rimas in pauimento faciet, æsculus autem sine uitio durat. Sed si quercu suppetente æsculus desit, subtiliter quercus siccetur, & transuersus, atq; directus duplex ponatur ordo tabularum clauis frequẽtibus fixus. De cerro, aut fago, aut farno diutissime tabulata durabunt, si stratis super paleis, uel filice humor calcis nusq̃ ad tabulati corpus accedat. Tunc super statuminabis rudus .i. saxi contusi duas partes, & cum una calcis tẽperatæ constitues. Hoc cum ad sex digitorum crassitudinẽ feceris, & regula exploraueris æquale, si loca hyemalia sunt, tale pauimentũ debebis imponere, in quo uel nudis pedibus stantes ministri hyeme non rigescant. Inducto itaq; rudere, uel testaceo pauimento, cõgestos, & calcatos spisse carbones cum sabulone, & fauilla, et calce permisces, & huius impẽsæ crassitudinẽ sex uncijs iubebis imponi, quod exæquatum nigra pauimẽta formabit, & siqua funduntur ex poculis, uelociter rapta desugent. Sed si æstiuæ mansiones sunt, orientẽ solstitialem, & partẽ septentriõis aspiciant, & uel testaceum (sicut supra diximus) accipiant pauimentum, uel marmora, uel tesseras, uel scutulas, qbus æquale reddatur angulis, lateribusq; coniunctis. Si hæc deerunt, supra marmor tusum cernatur, aut arena cum calce inducta leuigetur.

De calce, & arena. T.X.

PRAETEREA Scire est necessarium construenti, quæ calcis, & arenæ natura sit utilis. Arenæ ergo fossiciæ genera sunt tria. Nigra, cana, ruffa. Omnium præcipue ruffa melior, meriti sequentis est cana. Tertium locum nigra possidet. Ex ijs, quæ cõpressa manu edit stridores, erit utilis fabricanti. Item si pãno, uel linteo candidæ uestis inspersa, et excussa nihil maculæ reliquerit, aut sordis, egregia est. Sed si fossilis arena non fuerit, de fluminibus, aut glarea, aut littore colligetur. Marina arena tardius siccatur, & ideo non continue, sed intermissis temporibus construẽda est, ne opus onerata corrumpat, camerarum quoq; tectoria salso humore dissoluit. Nam fossiles arenæ cementitijs parietibus, & cameris celeri siccitate utiles sunt, melioresq;, si statim, cum

effossæ sunt, calci misceantur, nam diutino sole, aut pruina, aut imbre uanescunt. Fluuiales tectorijs magis poterunt conuenire. Sed si uti necesse sit maris arena, erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, ut uitium salis aquis suauibus elota deponat. Calcem quoq; ex albo saxo duro, uel tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubro, aut spongia, aut marmore. Postremo quæ erit ex spisso, & duro saxo structuris conuenit, ex fistuloso uero, aut molliori lapide tectorijs adhibetur utilius. In duabus arenæ partibus calcis una miscenda est. In fluuiali uero arena si tertiā partem testæ cretæ addideris, operum soliditas mira præstabitur.

De lateritijs parietibus. T.XI.

QVOD Si latericios parietes in prætorio facere uolueris, illud seruare debebis, ut perfectis parietibus, in summitate q̄ trabibus subiacebit, structura testacea cum coronis prominentibus fiat sexquipedali altitudine, ut si corruptæ tegulæ aut imbrices fuerint, parietem non possint stillicidia penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum est, ut siccis, & asperatis parietibus latericijs inducatur tectorium, quod humidis, ac leuibus adhærere non poterit, & ideo tertio eos prius debebis obducere, ut tectorium sine corruptione suscipiant.

De lumine, & altitudine. T.XII.

IN PRIMIS studēdum est in agresti fabrica, ut multa luce clarescat. deinde ut partes temporibus diuisas, sicut supra dixi congruis cœli regionibus offeramus, idest æstiuas septētrioni, hybernas meridiano, uernas & autumnales orienti. Mensura uero hæc seruanda est in triclinijs, atq; cubiculis, ut quanta latitudo, & longitudo fuerit, in unum computetur, & eius medietas in altitudinem conferatur.

De cameris cannicijs. T.XIII.

CAMERAS in agrestibus ædificijs ex ea materia utilius erit formare, quæ facile inuenieť in uilla. Itaq; aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere. Asseres ligni gallici, uel cupressi directos & æquales constituemus in eo loco, ubi camera facienda est, ita ordinatos, ut inter se sesquipedalis mensura sit uacua. Tunc eos

cathenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupresso factis ad cõtignationẽ suspẽdemus, & binas inter eos ꝑticas dirigemus tomicibus alligatas. Postea palustrẽ cannã, uel hãc crassiorem, quæ in usu est, contusam, facta & strictim iuncta crate subnectimus, & per omne spatium cũ ipsis asseribus, & perticis alligamus. Dehinc primo impensa pumicea induemus, & trulla æquabimus, ut inter se cannarum membra constringat. Post arena, & calce coæquabimus. Tertio tusi marmoris puluerẽ mistum cum calce ducemus, & poliemus ad summum nitorem.

De opere albario. T.XIIII.

OPVS quoq; albarium sæpe delectat, cui calcem debebimus adhibere, cum multo tempore fuerit macerata, ergo ut utilẽ probes, ascia calcem quasi lignum dolabis. Si nusquam acies eius offenderit, & si quod asciæ adhæret, fuerit molle, atq; uiscosum, cõstat albarijs operibus conuenire.

De tectorijs. T.XV.

PARIETVM uero tectura sic fiet fortis, & nitida. Prima trullis frequentetur inductio. Cum siccari cœperit, iterum inducatur, ac tertio. Post hæc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam. Quæ inductio ante tãdiu subigenda est, ut rutrum, quo calx subigitur, mundum leuemus. Hæc quoq; marmoris grani inductio cum siccari cœperit, aliud coriũ subtilius oportet imponi, sic & soliditatem custodiet, & nitorem.

De uitanda ualle. T.XVI.

VITANDVM est autẽ, quod pleriq; fecerunt aquæ causa, uillas in infimis uallibus mergere, & paucorũ dierum uoluptatem præferre habitatorum saluti. Quod etiam magis metuemus, si ꝓuincia, quã colimus, de morbis æstate suspecta est. Cui si fons desit, aut puteus, cisternas construere conueniet, quibus omnium conduci possit aqua tectorum. Fiunt autem hoc modo.

De cisternis, & maltha frigidaria. T.XVII.

SIGNINIS parietibus magnitudo ea, cui delectaris, et sufficis, construatur lõgior magis q̃ latior. Huius solum alto rudere

soli datum relicto fusoris loco testacei pauimenti superfusione leuigetur. Hoc pauimentum omni cura cædēdum est ad nitorem, & lardo pingui decocto assidue perfricandum. Quod ubi deducto humore siccatum est, ne rimis in aliqua parte findatur, etiam parietes simili corio uelentur obducti, & ita post diuturnam, & solidam siccitatem, aquæ præbeatur hospitium. Anguillas sanè, pisceśq; fluuiales mitti in his, pasciq; conueniet, ut horum natatu aqua stans agilitatem currentis imitetur. Sed si aliquando in quocunq; loco pauimenti, uel parietis tectura succumbat, hoc genus malthæ adhibebimus, ut humor in exitum nitens possit includi. Rimas, & Lacunas cisternarum, & piscinas, uel puteos sarciemus hoc genere, & si humor per saxa manabit, picis liquidæ quātum uolueris, & tantundem sumes unguinis, qđ uocamus axungiam, uel seuum. Tunc in olla utrunq; miscebis, et coques donec spumet, deinde ab igne remouebis. Cum fuerit eadem refrigerata permistio, calcem minutim super adijcies, et ad unum corpus omnia mista reuocabis. Cumq; uelut strigmentum feceris, inseres locis corruptis, ac manantibus, & pressum summa densitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis immeare cisternis. Nam cœlestis aqua ad bibendum omnibus antefertur, ut & si fluens adhiberi possit, quæ salubris non est, lauacris debeat, & hortorum uacare culturæ.

De cælla uinaria. T.XVIII.

CAELLAM uinariā septentrioni debemus hr̄e oppositam frigidā, uel obscuræ proximā longe à balneis, stabulis, furno, sterqlinijs, cisternis, aquis, & cæteris odoris horrēdi, ita instructā necessarijs, ut non uincatur à fructu, sic aūt dispositā, ut basilicæ ipsius forma calcatoriū loco habeat altiore cōstructū. Ad quod inter duos lacus, q̃ ad excipienda uina hinc inde dep̄ssi sint, gradibus tribus ferè, aut quatuor ascendatur. Ex his lacubus canales structi uel tubi fictiles circa extremos parietes currāt, & subiectis lateri suo dolijs p̄ uicinos meatus manātia uina defundāt. Si copia maior est, medium spatiū cupis deputabitur, quas ne ambulacra ꝓhibeāt, basellis altioribus īpositas, uel supra obruta dolia possumus collocare spatio inter se largiore distātes, ut (si res exigat) curātis trāsitus possit admitti. Qđ si cupis locū suū deputabimus, is locus ad calcatorij similitudinē podijs breuibus, et testaceo pauimē

to solidetur, ut etiam si ignorata se cupa diffuderit, lacu subdito excipiantur non peritura uina, quæ fluxerint.

De Horreis. T.XIX.

SITVS horreorum quis ipsam septentrionis desyderet partem, & superior, & longe ab omni humore, & lætamine, et stabulis ponendus est, frigidus, uentosus, et siccus, cui prouidendũ structuræ diligentia ne rimis possit abrumpi. Solũ igitur oẽ bipedis sternatur, uel minoribus laterculis, quos suffuso testaceo pauimento debemus imprimere. Tũc diuisas cællas (si magnus sperabit̃ seminum modus) grano cuiq; tribuemus, & si terræ paupies minora pmittit, uel craticijs podijs erunt discernẽda granaria, uel uimineis uasculis reditus tenues colligemus, sed factis granarijs amurca luto mista parietes linunt̃, cui aridi oleastri, uel oliuæ folia p paleis adyciunt̃, quo tectorio siccato rursus amurca respergitur, q̃ ubi siccata fuerit, frumenta cõdent̃. Hæc res gurgulionibus, et cæteris noxijs aĩalibus inimica est. Aliq coriãdri folia frumentis miscent ad seruandũ profutura. Nihil tñ diu custodiendis frumẽtis cõmodius erit, q̃ si ex areis in alterũ locum uicinum transfusa refrigerentur aliquantis diebus, atq; ita horreis inferant̃. Negat Columella uentilanda esse frumenta, quia magis miscent̃ animalia totis acervis, quæ si non moueant̃, in summitate intra mensurã palmi subsistent, & hoc uelut corrupto corio cætera illæsa durabunt. Asserit idem noxia animalia ultra prædictam mensurã non posse generari. Herba coniza sicca (ut græci asserũt) substrata frumentis addit ætati. Ab horreis tñ auster debet eẽ auersus.

De olei factorio. T.XX.

OLEARIS cælla meridianis sit obiecta partibus, & cõtra frigus munita, ut illi per specularia debeat lumen admitti. Ita & operas, quæ hyeme futuræ sunt, nullus algor impediet, & oleum, cũ p̃metur, adiutum teporibus, frigore nõ ualebit astringi. Trapetis, & rotulis, & p̃lo nata est forma, quã cõsuetudo dictauit. Receptacula olei semp munda sint, ne nouos sapores infecta ueteri rancore corrumpant. At siquis maiori diligentiæ studet, subiectis hinc inde cuniculis pauimenta suspẽdat, & ignẽ suggerat fornacæ succensa. Ita purus calor, olei cællam sine fumi nidore uaporabit, quo sæpe infectum, colore corrũpitur, & sapore.

De stabulis equorum, uel boum. T.XXI.

STABVLA equorum, uel boum meridianas quidem plagas respiciant, nõ tñ egeant septentrionis luminibus, q̃ per hyemẽ clausa nihil noceant, per æstatẽ patefacta refrigerent. Ipsa stabula, pp ungulas aĩalium, ab omni humore suspensa sint. Boues nitidiores fient, si focum pxime habeant, & ignis lumen intendant. Octo pedes ad spatiũ standi singulis boum paribus abundãt, & in porrectione. XV. Plancæ roboreæ supponant statiõibus equorum cum stramine, ut iacentibus molle sit, stantibus durum.

De corte. T.XXII.

CORS ad meridiem pateat, & obiecta sit soli, quo facilius hyeme aliquem teporem concipiat propter ea, quæ insunt animalia, quibus etiam ad æstatis temperandum calorem porticus fur cis asseribus, & fronde formari debent, quæ uel scandulis, uel (si copia suppetit) tegulis, uel si facilius, & sine impensa placuerit, tegentur caricibus, aut genistis.

De auiarijs. T.XXIII.

CIRCA parietes cortis extremos auiaria facienda sunt, quia stercus auium maxime necessarium est agriculturæ, excepto anserum lætamine, quod satis omnibus inimicum est. Sed habitacula cæterarum auium maxime necessaria sunt.

De columbarijs. T.XXIIII.

COLVMBARIVM uero potest accipe sublimis una turricula, in prætorio cõstituta leuigatis, ac dealbatis parietibus, in quibus à quatuor partibus (sicut mos est) fenestrellæ breuissimæ fient, ut colũbas solas ad introĩtũ, exitũq; pmittãt. Nidi figurent interius. A mustellis tutæ fient, si inter eas frutex uirgosus sine folijs asper, uel uetus spartea proijciatur, qua animalia calciant, ut eam secreto non uidentibus alijs unus attulerit, non pereunt. Et neq; locum deserunt, si per omnes fenestras aliquid de strangulati hominis loro, aut uinculo, aut fune suspendas. Inducũt alias, si cumino pascantur assidue, uel setosi hirci alarum balsami liquore tangant. Fœtus frequentant, si ordeum torrefactum, uel fabam, uel herbum, sæpe cõsumant. Triginta autem columbis uo-

lantibus diurni tres sextarij tritici sufficient, aut creturæ, ita ut herbum fœtus gratia mensibus præbeamus hybernis. Rutæ ramulos pluribus locis oportet contra animalia inimica suspẽdere.

De Turturibus. T.XXV.

SED Columbarij cællæ duo subiecta cubicula fiant. Vnũ breue, & propè obscurum, quo turtures claudi possint, quos nutrire facillimum est. Nam nihil expetunt, nisi ut æstate, qua sola maxime pinguescunt, triticum, uel milium mulsa maceratum semper accipiãt. Semodius unus diurnus centum uiginti turturibus sufficit. Aqua sanè eis frequenter mundior debet offerri.

De Turdis. T.XXVI.

ALIVD uero cubiculum turdos nutriat, qui si alieno tempore saginentur, & uoluptatem cibi, & reditum maximum pſtant paratati beneficium ministrante luxuria. Sit autem locus mundus, & lucidus, & undiq; leuigatus. Transuersæ in hoc perticæ figunt, quibus possint post inclusum uolatum sedere. Rami ẽt uirides sæpe mutentur. Caricæ tunsæ mistis pollinibus largissime præbeantur. Myrti etiam, si facultas est, lentisci, oleastri, ederæ, arbuti semina interdum ad excludenda fastidia, & maxime aqua munda præbeatur. Claudantur illæsi, & recenter capti mistis aliquibus ante nutritis, quorum societate ad capiendos cibos pauidam nouæ captiuitatis mœstitudinem consolentur.

De Gallinis. T.XXVII.

GALLINAS educare nulla mulier nescit, quæ modo uideatur industria. Hoc de his præcepisse sufficiat, ut fumo, puluere utantur, & cinere. Sint præcipue nigræ, aut flaui coloris, sed albæ uitentur. Vinaceæ cibo steriles cunt, ordeo semicocto, & parere sæpe coguntur, & reddunt oua maiora. Duobus cyathis ordei bene pascitur una gallina, quæ sit uaga. Supponẽda sunt his semper oua numero impari luna crescente à decima usque in quintamdecimam. Pituita his nasci solet, quæ alba pellicula linguam uestit extremam. Hæc leuiter unguibus uellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata conspergitur. Itẽ allij mica trita cum oleo faucibus inseritur. Staphisagria etiam prodest, si cibis misceatur assidue. Si amarum lupinum comedãt,

sub oculis illis grana ipsa procedunt, quæ nisi acu leuiter apertis pelliculis auferantur, extingunt. Oculos portulacæ succo forinsecus, & mulieris lacte curemus, uel hammoniaco sale, cui mel, & ciminum æquale misceantur. Pediculos earum perimit staphisagria, & torrefactum ciminum pari pondere, & pariter tunsa cũ uino, & amarilupini aqua, si penetret secreta pennarum.

De Pauonibus. T.XXVIII.

PAVONES nutrire facillimum est, nisi fures, aut animalia inimica formides, qui plerũq; per agros uagantes sponte se pascunt, pullosq; educunt, et altissimas uespere arbores petunt. Vna uero his cura debet, ut incubantes per agrum fœminas, quæ hoc passim faciunt, à uulpe custodias. Ideo in insulis breuibus meliori sorte nutriunt. Vni masculo fœminæ quinq; sufficiunt. Masculi oua, & pullos suos psequuntur uelut alienigenas prius q̃ illis cristarum nascat insigne. Ab idibus Febr. calere incipiunt. Faba leuiter torrefacta in libidinem prouocant, si eis quinto quoq; die tepida præbeat. Sex cyathi uni sufficiunt. Cupidinem coeundi masculus confitetur, quoties circa se amictum caudæ gemmantis incuruat, & singularum capita oculata pennarũ locis suis exerit cum stridore procurrens. Si oua pauonum gallinis supponantur. excusatæ matres ab incubatione tribus uicibus per annum fœtus edunt. Primus partus qnq; ouorũ, secundus quatuor, tertius trium, uel duorũ esse consueuit. Sed electæ (si hoc placuerit) nutrices gallinæ sint, quæ à primo incremento lunæ nouẽ diebus habeãt nouem oua supposita, quinq; pauonina, & cætera sui generis. Decima die oua oĩa gallinacea subtrahant, & alia itẽ gallinacea totidẽ recentia supponant quot ablata sunt, ut trigesima luna, hoc est expletis triginta diebus, possint cum pauoninis ouis aperiri. Oua aũt pauonũ, quæ gallinæ subiecta sunt, sæpe manu conuertant, quia hoc ipsa facere uix ualebit. Vnã partem oui notabis, ut te subinde cõuertisse cognoscas. Maiores tamẽ gallinas oportet eliger, nã minoribus pauciora suppones. Natos aũt pullos, si ad unam trãsferre à pluribus uelis, dicit Columella uni nutrici uigintiquinq; sufficere. Mihi uero, ut bñ educi possint, uidentur qndecim satis eẽ. Primis diebus far ordei cõspersum uino, pullis dabit, uel undecunq; cocta pulticula, & refrigerata. Postea adijciet porrũ cõcisum, uel caseus recens, sed expssus, nam serum

pullis nocet. Locustæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita pa/ scendi sunt usq; ad sextum mensem. Deinde ordeum poteris præ/ bere solẽniter. Trigesimoquinto tamen die postquam nati sunt, ẽt in agrũ tutò eijci possunt comitante nutrice, pascendi, cuius singultu reuocant̃ ad uillam. Pituitas uero, & cruditates ijs re/ medijs submouebis, q̃bus gallina curat̃. Maximum illis pericu/ lum est, cũ incipit crista ꝓduci, nam patiunt̃ langores infantũ similitudine, cũ illis tumentes gingiuas denticuli apire nitunt̃.

De Phasianis. T. XXIX.

IN Phasianis nutriendis hoc seruandum est, ut nouelli ad cre andos fœtus parent̃, idest qui anno sup̃iore sunt editi. Veteres .n. fœcundi esse non possunt. Ineunt fœminas mense Martio, uel Aprili. Duabus unus masculus sufficit, quia cæteras aues salaci/ tate nõ æquat. Semel in anno fœtus creant. Viginti ferè ouis pa riẽdi ordo concludit̃. Gallinæ his melius incubabunt, ita ut qu/ decim phasianina oua nutrix una cooperiat, & cætera sui gene/ ris supponant̃. In supponendo de luna, & diebus, quæ sunt in alijs dicta, seruent̃. Trigesimus dies maturos pullos in lumẽ emit tet. Sed per quindecim dies discocto, ac refrigerato leuiter ordei farre pascent̃, cui uini imber aspergit̃. Post, triticum fractum p̃/ bebis & locustas, & oua formicæ. Sanè ab aquæ probibeantur accessu, ne eos pituita cõcludat. Quod si pituitam patient̃ pha siani, allio cum picæ liquida trito rostra eorum debebis assiduus perfricare, uel uitium sicut gallinis fieri consueuit, auferre. Sagi/ nandi hæc ratio est, ut unius modij triticea farina in breuissimas offulas redacta clauso phasiano per. XXX. dies ministrata suffi ciat. Vel si ordeaceam farinam præbere uolueris, unius, & semis sis modij farina per prædictos dies saginam replebit. Obseruan/ dum sanè est, ut offulæ ipsæ oleo leuigentur asperso, & ita inse/ rantur faucibus, ne sub infima linguæ parte mergantur. Quod si euenerit, statim pereunt. Illud quoq; magnopere curemus, ne p̃/ beãtur noua alimenta, nisi digestis alijs, quia eos facillime onus cibi hærentis extinguit.

De anseribus. T. XXX.

ANSER sanè nec sine herba, nec sine aqua facile sustinetur. Locis consitis inimicus est, quia sata & morsu lædit, & stercore,

pullos

pullos præstat, & plumas, quas & autumno uellamus, & uere. Vni masculo tres fœminæ sufficiant. Si desit fluuius, lacuna formetur. Si herba nõ suppetit, trifolium, fœnũ græcum, agrestia intyba, lactuculas feremus alimento. Albi fœcũdiores sunt, uarij, uel fusci minus, quia de agresti genere ad domesticum trãsierũt. Incubant à Calen. Martijs usq; ad æstiuum solstitium. Plus parient, si gallinis oua illarum supponantur. Extremum partũ matribus iam uacaturis educare permittimus, pariture ad haram perducantur. Cum semel hoc feceris, consuetudinem sponte retinebunt. Gallinis sicut pauonina ẽt anseris oua supponas. Sed anserina oua ne noceant, suppositis subijciatur urtica. Parui primis decem diebus intus pascendi sunt, postea sereno eos poterimus educere, ubi urtica nõ fuerit, cuius aculeos reformidant. Quatuor mensibus bene saginant, nam melius pinguescunt in tenera ætate. Polenta dabit in die ter. Large uagandi licentia prohibetur, loco obscuro claudentur, & calido, sic maiores ẽt secundo mense pinguescunt. Nã paruuli sæpe die trigesimo moriunt. Saginant uero melius, si ad satietatem milium pbeamus infusum. Inter anserũ cibaria legumen omne porrigi potest, excepto eruo. Cauendum est ẽt, ne pulli eorũ setas glutiant. Græci saginandis anseribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis uoluptate sumenda, tribus per diem uicibus potu adiuuant. Media quoq; nocte aquam ministrant, peractis uero. XXX. diebus si ut iecur his tenerescat optabis, tunsas caricas, & aqua maceratas in offas uolutabis exiguas, & per dies uiginti continuos ministrabis anseribus.

De piscinis. T. XXXI.

HIS ordinatis cætera exequenda sunt. Nam piscinæ duæ uel solo impressæ, uel cæso lapide circa uillam esse debebunt, quas facile est aut fonte, aut imbre suppleri, ut una ex his usui sit pecoribus, uel auibus aquaticis. Alia madefaciat uirgas, & coria, & lupinos, & siqua rusticitas consueuit infundere.

De fœnili paleario, lignario. T. XXXII.

FOENI, palearum, ligni, cannarum repositiões nil refert in qua parte fiant, dummodo siccæ sint, atq; perflabiles, & lõge remoueantur à uilla propter casum surripientis incendij.

De ſterquilinio. T. XXXIII.

STERCORVM congeſtio locum ſuum tenere debebit, qui abundet humore, & propter fœtoris horrenda à prætorij conuertatur aſpectu. Humor abundans hoc præſtabit ſtercori, ut ſiqua inſunt ſpinarum ſemina putreſiant. Stercus aſinoꝝ primum eſt maxime hortis, deinde ouillum, & caprinum, & iumentoꝝ, porcinum uero peſſimum, cineres optimi. Sed columbinum feruidiſſimum, cæterarumq; auium ſatis utile eſt, excepto paluſtriū. Stercus, quod anno requieuerit, ſegetibus utile eſt, nec herbas creat. Si uetuſtius ſit, minus proderit. Pratis uero recentia ſtercora proficient ad uber herbarum. Et maris purgamēta, ſi aquis dulcibus eluantur, miſta reliquis uicem ſtercoris exhibebūt. Et limus, quē ſcaturiens aqua, uel fluuij incrementa reſpuerint.

De locis horti, et pomarij, et ſepibus, et ſerēdi tpe. T. XXXIIII

HORTI, & pomaria domui proxima eſſe debebūt. Hortus ſit ſterquilinio maxime ſubiectus, cuius ſucco ſpōte fœcundet. Ab area longe ſitus ſit, nam puluerem palearum patitur inimicum. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus, aut ſi nequeas hoc, piſcina ſuperius conſtruenda eſt, ut illinc aquas pluuia conferente hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, ſemper altius tribus, uel quatuor pedibus ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quamuis contra neceſſitatem miſta ſtercore quælibet terra conueniat, tamen hæc genera ſunt in electione uitanda, creta, quam argillā dicimus, atq; rubrica. Illud quoq; cuſtodies in hortis, quos humoris natura non adiuuat, ut diuidas per partes, & hyeme ad meridiem, æſtate ad ſeptentrionem ſpatia colenda cōuertas. Debent ēt horti eſſe clauſi, ſed munitiōis multa ſunt genera. Alij luto inter formas clauſo, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus copia ſuppetit, maceri as luto, & lapide excitant. Pleriq; ſine luto congeſta in ordinem ſaxa cōponunt. Nōnulli foſſis ſpatia colēda præcingunt, quod uitandū eſt, quia horto ſubducat humores, niſi forte locus paluſtris colatur. Alij ſpinarū plantas, et ſemina in munitione diſponūt. Sed melius erit rubi ſemina, et ſpinæ, quæ rubus caninus uocat̃,

matura colligere, & cũ farina erui ex aqua macerata miscere, funes dehinc sparteos ueteres hoc genere mistionis sic inducere, ut intra funes semina recepta seruent usq; ad uerni tẽporis initia. Tunc ubi sepes futura est, duos sulcos tribus à se pedibus separatos sesquipedis altitudine faciemus, & per utrosq; funes cũ seminibus obruemus leui terra. Ita trigesima die ꝓdũt sentes, quos teneros amminiculis opus est adiuuare, quibus inter se sentes per spatia uacua relicta iungentur. Partes sanè horti sic diuidendæ sunt, ut eæ, in quibus autũno seminabit, uerno tpe pastinentur, quas seminibus uere complebimus, autumni tempore debemus effodere. Ita utraq; pastinatio decoquetur beneficio algoris, aut solis. Areæ faciendæ sunt angustiores, & longæ, idest duodecim pedum lõgitudine, & sex latitudine, ut sint ꝑpter spatia utrinq; purganda diuisæ. Margines uero earum locis humidis, uel irriguis duobus pedibus erigant, siccis uno extulisse sufficiet. Inter areas (si humor consueuit effluere) spatia altiora ipsis areis esse debebunt, ut facilius ingrediat aream de supiore parte humor admissus, & ubi sitientem saturauerit, in alias possit exclusus auerti. Serendi tempora licet per menses certa signemus, tñ secundum loci, & cœli naturam unusquisq; custodiat. Frigidis locis autumnalis satio celerior fiat, uerna uero tardior. Calidis autem regionibus, & autũnalis serior fieri potest, & uerna maturior. Quæcunq; serẽda sunt, cum luna crescit, seminent, quæ secanda sunt, uel legenda, cum minuitur.

De remedijs horti, uel agri. T. XXXV.

CONTRA nebulas, & rubiginem paleas, & purgamenta pluribus locis ꝑ hortũ disposita simul omnia, cũ nebulas uideris instare, cõbures. Contra grandinem multa dicunt. Panno roseo mola cooperit. Item cruentæ secures contra cœlũ minaciter leuãtur. Item omne horti spatiũ alba uite pcingitur. Vel noctua pennis patentibus extensa suffigit. Vel ferramenta, qbus operãdum est, sepo ungunt ursino. Aliq ursi adipem cum oleo tusum reseruant, & falces hoc, cũ putaturi sunt, ungunt. Sed hoc in occulto debet esse remediũ, ut nullus putator intelligat. Cuius uis tanta esse ꝓhibet, ut neq; gelu, neq; nebula, neq; alio malo possit noceri. Interest ẽt ut res ꝓfanata non ualeat. Contra culices, et limaces uel amurcam recentẽ, uel ex cameris fuliginẽ spargimus. Cõ/

tra formicas, si in horto habent foramen, cor noctuæ admoueamus, si foris ueniunt, omne horti spatium cinere, aut cretæ candore signemus. Contra erucas semina, quæ spargēda sunt, semperuiuæ succo madefiant, uel erucarum sanguine. Cicer intra olera propter multa portenta serendum est. Aliqui cinerem de fico super erucas spargunt. Itē squillam uel in horto serunt, uel certe suspēdunt. Aliqui mulierem mestruantem nusquam cinctam, solutis capillis, nudis pedibus, contra erucas, & cætera hortum faciunt circūire. Aliqui fluuiales cancros pluribus locis intra hortum clauis figunt. Contra animalia, quæ uitibus nocent, cantarides, quas in rosis inuenire consueuimus, oleo mersas resolui patieris in tabē, & cum putandæ sunt uites, hoc oleo falces putatorias perūges. Extinguntur cimices amurca, et felle bubulo lectis, aut locis punctis, uel folijs ederæ tritis ex oleo, uel incensis sanguisugis. Vt olera aīalia īfesta nō generent, in corio testudinis omnia semina, quæ sparsurus es, sicca, uel mentam locis pluribus maxime inter caules sere, hoc præstare fertur eruum aliquātulum satum, præcipue ubi radices, & rapa nascuntur. Vel acre acetum succo iusquiami mistum, fertur olerum pulices necare, si spargas. Campas fertur euincere, qui fusticulos allij sine capitibus per horti omne spatium comburens nidorem locis pluribus excitarit. Si contra easdem uitibus uoluerimus consulere, allio trito falces putatoriæ feruntur ungendæ. Nasci quoque prohibentur, si circa arborum, uel uitium crura bitumen, & sulfur incendas. Vel si ablatas de horto uicino campas excoquas aqua, & per horti tui spatia uniuersa diffundas. Ne cantarides uitibus noceāt, in cote, qua falces acuūtur, ipsæ sunt conterēdæ. Democritus asserit, neque arboribus, neque satis quibuslibet noceri posse à quibuscunque bestijs, si fluuiales cancros plurimos, uel marinos, quos græci παγούρους nomināt, non minus quàm decem fictili uasculo in aqua missos tegas, & sub dio statuas, ut decem diebus sole uaporentur. Postea quæcunque illæsa uolueris esse, ea aqua perfundas, et octonis diebus peractis hoc repetas, donec solide, quæ optaueris adolescant. Formicas abiges, si origano, & sulfure tritis foramen asperges. Hoc & apibus nocet. Item cochlearum uacuas testas si usseris, & eo cinere foramē inculces. Culices galbano infuso fugantur, aut sulfure. Pulices amurca per pauimentum frequenter aspersa, uel cimino agresti cum aqua trito, uel si cucumeris agrestis semen aqua

resolutum sæpe infundes, uel aquam lupinorum psilotri austeritati bus iunctam. Mures si amurcam spissam patinæ infuderis, & in domo nocte posueris, adhærebunt. Item necabuntur, si helleboro nigro caseum, uel panem, uel adipes, uel polentam permisceas, & offeras. Et agrestis cucumeris, & coloquintidis suffusio sic nocebit. Aduersus mures agrestes Apuleius asserit semina bubulo felle maceranda ante, q̃ spargas. Nonnulli rhododaphnis folijs aditus eorum claudunt, qui rosis his, dum in exitu nituntur, inte reunt. Talphas græci hoc genere persequuntur. Nucem perforari iubent, uel aliquod pomi genus soliditatis eiusdem. Ibi paleas, & ceram cum sulfure sufficienter includi. Tunc omnes paruulos aditus, & reliqua spiramenta talparum diligenter obstrui, unũ foramen, quod amplum sit reseruari, in cuius aditu nucem intus incensam sic poni, ut ab una parte flatus possit accipere, quos ab alia parte diffundat. Sic impletis fumo cuniculis talpas uel fuge re ꝓtinus, uel necari. Mures rusticos, si querneo cinere aditus eorum satures, attactu frequenti scabies occupabit, ac perimet. Serpentes propè omni austeritate fugantur, & nocentes spiritus innocẽ tia fumi graue olentis exagitat. Vramus galbanum, uel cerui cornua, radices lilij, capræ ungulas. Hoc genere monstra noxia prohibentur. Opinio græcorum est, si nubes locustarum repente surrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus eã posse transi re, quod si inobseruantes homines sub aere deprehendant, nulli fructuum noceri, si continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli ẽt dicunt̃ amari lupini, uel agrestis cucumeris aqua decocta, si mu riæ mista fundatur. Existimant aliqui locustas, uel scorpios fugari posse, si aliqui ex eis urantur in medio. Campas nonnulli ficul neo cinere persequuntur, si permanserint, urina bubula, et amurca æqualiter mista conserueant, & ubi refrixerint, olera omnia hoc imbre consperge. πρασοκορίδας græci uocant animalia, q̃ solẽt hortis nocere, ergo uentriculum ueruecis statim occisi plenũ sordibus suis spatio, quo abundant, leuiter debebis operire. Post biduum reperies ibi animalia ipsa congesta. Hoc cum bis, uel ter tio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues. Grandini creditur obuiare, siquis crocodili pellem, uel hienæ, uel marini uituli per spatia possessionis circumferat, & in uillæ, aut cortis suspẽdat ingressu, cum malum uiderit imminere. Item si palustrem te studinem dextra manu supinam ferens uineas perambulet, &

reuersus eodem modo sic illã ponat in terra, & glebas dorsi eius obijciat curuaturæ, ne possit inuerti, sed supina permaneat. Hoc facto fertur spatium sic defensum nubes inimicas transcurrere. Nonnulli, ubi instare malum uiderint, oblato speculo imaginẽ nubis accipiunt, & hoc remedio nubẽ (seu ut sibi obiecta displiceat, seu tanq̃ geminata alteri cedat) auertunt. Item uituli marini pellis in medio uinearum loco uni superiecta uiticulæ credit̃ cõtra imminens malum totius uineæ membra uestisse. Omnia semina horti, uel agri feruntur ab omnibus malis, ac monstris tuta seruari, si agrestis cucumeris tritis radicibus ante macerentur. Item equæ caluaria, sed non uirginis intra hortum ponenda est, uel etiã asinæ. Creduntur enim sua præsentia fœcundare, quæ spectant.

De area. T. XXXVI.

AREA longe à uilla esse nõ debet, & propter exportandi facilitatem, & ut fraus minor timeat̃ domini, uel procuratoris uicinitate suspecta. Sit aũt uel strata silice, uel saxo montis excisa, uel sub ipso trituræ tpe ungulis pecoꝝ, & aquæ ammistione solidata, clausa deinde, & robustis munita cancellis ꝓpter armenta, quæ, cum teritur, inducimus. Sit circa hãc locus alter planus, & purus, in quẽ frumenta transfusa refrigerent̃, & horreis inferant̃, quæ res in eoꝝ durabilitate ꝓficiet. Fiat deinde undecunq; proximum tectum, maxime in humidis regionibus, sub quo propter imbres subitos frumenta (si necessitas coegerit) raptim, uel munda, uel semitrita ponant̃. Sit autem area loco sublimi, & undecunq; perflabili, longe tamen ab hortis, uineis, atq; pometis. Nã sicut radicibus uirgultoꝝ prosunt lætamen, & paleæ, ita insidentes frondibus eas perforant, atq; arere compellunt.

De apium castris. T. XXXVII.

APIBVS stationẽ non longe à domini ædibus in horti parte secreta, & aprica, & à uentis remota, & calidiore locare debemus, quæ in quadratam constituta mensuram fures, & accessus hominũ, pecudumq; submoueat. Sit abundans floribus, quos in herbis, uel in frutícibus, uel in arboribus procuret industria.
Herbas nutriat, origanum, thymum, serpyllum, satureiam, melisphyllum, uiolas agrestes, affodillum, citraginem, amaracũ, hyacinthum, qui iris, uel gladiolus dicitur similitudine foliorũ, nar-

cissum, crocum, cæterasq; herbas suauissimi odoris, & floris. In frutibus uero sint rosæ, lilia, fabæ, rosmarinus, ederæ. In arboribus Ziziphus, amygdalus, persicus, pyrus, pomiferæq; arbores, q̃ bus nulla amaritudo respondet flore, uel succo. Syluestria uero glandifera robora terebinthus, lentiscus, cædrus, tilia, ilex minor, & cinus, sed taxi remoueant̃ inimicæ. Primi saporis mella thymi succus effundit. Secundi meriti, timbra, serpyllum, uel origanum. Tertij meriti, rosmarinus, & satureia. Cætera, ut arbutus, & olera saporem rustici mellis efficiunt. Sint autem arbores à septentrionali parte dispositæ. Frutices, atq; uirgulta ordines suos sub macerijs exequantur. Herbas deinde in plano post frutices conseremus. Fons, uel riuus huc conueniat otiosus, qui humiles transeundo formet lacunas, quas operiant rara, & transuersa uirgulta, sedes tutas apibus p̃bitura, cum sitient. Sed ab his apiũ castris longe sint omnia odoris horrendi, balneæ, stabula, coquinæ fusoria. Fugabimus p̃terea animalia, quæ sunt apibus inimica, lacertos, blattas, & his similia. Aues etiam pannis, & crepitaculis terreamus. Purus custos frequens, & castus accedat, habens noua aluearia p̃parata, quibus excipiat̃ examinum rudis iuuentus. Vitet̃ odor cœni, & cancer adustus, & locus, qui ad humanam uocem falsa imitatione respondet. Absint & herbæ titimallus, helleborum, tapsia, absynthium, cucumis agrestis, et oĩs amaritudo conficiendæ aduersa dulcedini.

De uasculis apium formandis. T.XXXVIII.

ALVEARIA meliora sunt, quæ cortex formabit raptus ex subere, quia non trãsmittunt uim frigoris, aut caloris. Possunt tñ et ex ferulis fieri, si hæ desint, salignis uiminibus fabricent̃, uel ligno cauatæ arboris, aut tabulis more cupa℞. Fictilia deterrima sunt, quæ et hyeme gelant̃, et æstate feruescũt. Sed inter ea loca, quæ muniri debere p̃cepimus, podia ternis alta pedibus fabricẽtur inducta testaceo, et albario ope leuigata ꝑpter lacertarũ, cæterorũq; animaliũ noxam, q̃bus est moris irrepere, & supra hæc podia aluearia collocent̃, ita ut nõ possint imbre penetrari, spatiolis inter se patẽtibus segregata. Angustus tñ aditus admittat examina ꝑpter frigoris, et caloris iniuriã. Sanè uentis frigidioribus altus paries resistat, q̃ locum possit defensis sedibus apricare

re. Aditus omnes soli opponantur hyberno, qui in uno corpore duo, uel tres esse debebunt ea magnitudine, quæ apis formã non possit excedere. Sic enim noxiis animalibus ingressu resistetur angusto, uel si apes obsidere uoluerint exeuntes, alio ubi non fuerint, utentur egressu.

De apibus emendis. T. XXXIX.

APES Si emendæ sunt, puideamus ut plena aluearia cõparentur, quã rem uel inspectio, uel murmuris magnitudo uel frequẽtia mõstrat cõmeantis, ac remeantis examinis, & ex uicina potius q̃ ex longinqua regiõe, ne aeris nouitate tententur. Si uero longius aduehendæ sunt, collo nocte portent̃, nec collocare, nec aperire aluearia nisi uespere instante debemus. Speculemur deinde per triduũ, ne omne ianuas suas egrediatur examẽ. Hoc .n. signo fugam meditantur assumere. Contra hæc & cætera suo unũquodq; mense reuidebimus. Tñ creduntur non fugere, si stercus primogeniti uituli adlinimus oribus uasculorum.

De balneis. T. XL.

NON alienũ est, si aquæ copia potiat̃, patrẽfamilias de structura balnei cogitare. Quæ res & uoluptati plurimũ confert, & saluti. Itaq; balneũ constituemus in ea parte, qua calor futurus est loco ab humore suspenso, ne id uligo fornacibus uicina refrigeret. Lumina ei dabimus à pte meridiana, & occidentis hybernis, ut tota die solis iuuetur, & illustret̃ aspectu. Suspp ẽsuras uero cællaꝝ sic facies, Areã primo bipedis sternis, inclinata sit tñ stratura ad fornacem, ut si pilã miseris, intro stare nõ possit, sed ad fornacem recurrat. Sic eueniet, ut flãma altum petẽdo, cællas faciat plus calere. Supra hanc straturam pilæ laterculis argilla subacta, & capillo constructæ fiant distãtes à se spatio pedis unius, & semissis, altæ pedibus binis semis. Super has pilas bipedæ constituant̃ binæ in altum, atq; his supfundantur testacea pauimenta, & tunc, si copia est, marmora collocent̃. Miliariũ uero plũbeũ, cui ærea patina subest, ĩter solioꝝ spatia forinsecus statuemus fornacæ subiecta, ad quod miliariũ fistula frigidaria dirigatur, et ab hoc ad solium similis magnitudinis fistula pcedat, quæ tñ calidæ ducat interius, quantum fistula illi frigidi liquoris intulerit. Cællæ aũt sic disponantur, ut quadræ non sint, sed uerbi

gratia, si XV. pedibus longæ fuerint. X. latæ sint, fortius. n. uapor inter angusta luctabitur. Soliorum forma pro uniuscuiusq; uoluntate fundetur. Pisanales cellæ in æstiuis balneis à septentrione lumen accipiant, in hyemalibus à meridie. Si fieri potest, ita constituantur balneæ, ut oĩs earum per hortos decurrat eluuies. Cameræ in balneis si signinæ fiant, fortiores sunt. Quæ uero de tabulis fiunt, uirgis ferreis trãsuersis, & ferreis arcubus sustinentur. Sed si tabulas nolis imponere, sup arcus, ac uirgas, bipedas constitues ferreis anchoris colligatas capillo inter se, atq; argilla subacta cohærentes, & ita impensam testaceam subter inducis. deinde albarij operis nitore decorabis. Possumus etiã, si compendio studemus, hyberna ædificia balneis imponere, hinc & habitationi teporem submittimus, & fundamenta lucramur.

De malthis calidaria, & frigidaria. T. XLI.

SCIRE conuenit, qm̃ de balneis loqmur, quæ sunt malthæ calidariæ, uel frigidariæ, ut siqñ in solijs scissa sunt opera, possit repente succurri. Calidariæ compositio talis est. Picem durã, cerã albam ponderibus æquis, stupã picis liquidæ totius ponderis dimidiã partem, testã minutã, florem calcis omnia simul mista in pila contundes, & iuncturis curabis inserere. Aliter. Ammoniacũ remissum, ficum, stupam, picẽ liquidam tundis pilo, et iũcturas oblinis. Aliter. Ammoniacũ, & sulfur utrunq; resolutum line, uel infunde iuncturis. Item picẽ duram, cerã albam, et ammoniacum super remissum, simul iuncturis adline, & cautere cuncta percurre. Item florem calcis cum oleo mistum iuncturis illine, & caue ne mox aqua mittat̃. Aliter. Sanguini taurino, et oleo florẽ calcis admiscæ, et rimas cõiunctionis obducito. Item ficũ et picẽ durã, & ostrei testas siccas simul tundes. His oĩbus iũcturas diligenter adlines. Itẽ malthæ frigidariæ, sanguinẽ bubulum, florẽ calcis, scoriã ferri, pilo uniuersa cõtundes, & ceroti instar efficies, et curabis adlinire. Itẽ seuũ liquefactũ cribellato cineri admistum frigidæ aquæ iter rimas labenti, si allinat̃, obsistet.

De pistrino. T. XLII.

SI Aquæ copia est, fusura balnearum debent pistrina suscipere, ut ibi formatis aquarijs molis sine animalium, uel hominũ labore frumenta frangantur.

De instrumentis agrestium. T.XLIII.

INSTRVMENTA uero hæc, quæ ruri necessaria sunt, p̄paremus. Aratra simplicia, uel si plana regio permittit, aurita, quibus possint contra stationes humoris hyberni, sata celsiore sulco attolli. Bidentes dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utamur, & uite. Item messorias, uel fœnarias, ligones, lupos. i. serrulas manubriatas minores, maioresq; ad mensuram cubiti, q bus facile est, quod per serram fieri non potest, resecãdo trunco arboris, aut uitis interseri, acus, per quas in pastinis sarmenta merguntur, falces à tergo acutas, atq; lunatas, cultellos item curuos minores, per quos nouellis arboribus surculi aridi, aut extantes facilius amputentur. Item falciculas breuissimas tribulatas, qbus filicem solemus abscindere, serrulas minores, uangas, rũcones, q bus uepreta persequimur, secures simplices, uel dolabratas, sarculos uel simplices, uel bicornes, uel ascias in auersa parte referentes rastros. Item cauteres, castratoria ferramẽta, atq; tonsoria, uel q̃ ad aĩalium solent ptinere medicinam. Tunicas uero pelliceas, cũ cucullis, & ocreas, manicasq; de pellibus, quæ uel in syluis, uel in uepribus rustico operi, & uenatorio possint esse cões. Expletis ijs, quæ pertinent ad generale præceptum, nunc operas suas singulis mensibus explicabimus, & à mense Ianuario faciemus initium.

TITVLI MENSIS IANVARII.

De ablaqueandis uitibus. T. I.
De pratis abstinẽdis in locis macris. T. II.
De proscindendis agris, & iungendis bobus, uel arandi disciplina. T. III.
De ordeo gallatico serendo. T. IIII.
De cicercula serenda cum disciplina sua. T. V.
De uicia serenda non ad pabulum secanda, sed ad semina redigenda cum disciplina sua. T. VI.
De fœno græco serẽdo legẽdi seminis cã cũ disciplina sua. T. 7.
De eruo serendo. T. VIII.
De sarriẽdis frumẽtis, et leguminibus cũ disciplinis suis. T. IX.
De pastinandi generibus, & scrobibus uitium. T. X.
De tabulis uinearum. T. XI.
De mensura pastini Italici. T. XII.

De solo, & cœlo, & loco pangendis uineis cōgruenti, & ea, q̄ illuc pertinet disciplina. T. XIII.
De hortis, in eodē de lactuca serēda cū disciplina sua, itē nasturtio, similiter & eruca, itē caulibus, allio, & ulpico. T. xiiij.
De pomis, in eo de sorbo, de amygdalo. T. XV.
De nuce inglande cū disciplinis suis, de aliis pomis, quorum disciplina suis mensibus continetur. T. XVI.
De signandis animalibus, & lardi, & pernarum confectione, et echini, & rapis. T. XVII.
De oleo myrtino. T. XVIII.
De uino myrtite. T. XIX.
De oleo laurino. T. XX.
De lentiscino oleo. T. XXI.
De gallinarum partu. T. XXII.
De cædenda materie. T. XXIII.
De Horis. T. XXIIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SECVNDVS.

De ablaqueandis uitibus. T. Primus.

i IANVARIO Mense locis temperatis ablaqueandæ sunt uites, quod Itali excodicare appellant, idest circa uitis radicem dolabra terrā diligenter aperire, & purgatis omnibus uelut lacus efficere, ut solis teporibus, & imbribus prouocentur.

De pratis abstinendis in locis macris. T. II.

APRICIS, aut macris, aut aridis locis prata iam purganda sunt, & à pecore uindicanda,

De proscindendis agris, & iungendis bobus, uel arandi disciplina. T. III.

PINGVES, & sicci agri psciendi, & apparari iam possunt. Sed boues melius collo q̄ capite iungūtur, quos, ubi ad uersuram

uenerint, arator retineat, & iugum propellat, ut eorũ colla refrigerent. Sulcus autem in arationibus longior, quàm centum uiginti pedum esse non debet. Seruandũ uero est, ne inter sulcos nõ mota terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris dissipandæ sunt. Sed æqualiter terram motam esse cognoscis, si transuersam per sulcos perticam mittas. Quæ res sæpius facta bubulcos ab hac negligẽtia submouebit. Obseruãdum est, ne lutosus ager aretur, aut (quod sæpe fit) post longas siccitates leui imbre perfusus. Nam terra, quæ lutosa tractatur in primordio, fertur toto anno non posse tractari. Quæ aũt supra leuiter infusa est, & subter sicca, si tunc aretur, asseritur per triẽnium sterilis fieri. Et idõ mediocriter infusus ager, ut nec lutosus, nec aridus sit, proscindi debet. Si collis est, transuersus per latera sulcetur. Quæ forma tunc seruanda est, cũ semen accipiet.

De ordeo gallatico serendo. T.IIII.

SI CLEMENS fuerit hyems, ordeum gallaticum, quod graue, & candidum est, circa idus ianuarias seramus locis temperatis. Octo modijs iugerum complebitur.

De Cicercula serenda. T.V.

CICERCVLA hoc mense seritur loco læto, cœlo humido. Tres modij iugerum complent. Sed hoc genus seminis raro respondet, quia decipitur austro, uel siccitate dum floret, quod tũc propè necesse est euenire.

De uicia serenda cum disciplina sua. T.VI.

HOC Mense ultimo colligendi seminis causa non pabuli secãdi uicia seritur. Iugerũ sex modij occupant. Serẽda est in terra proscissa post horam secundam, uel tertiam, cum ros esse desierit, quẽ ferre non potest. Sed statim cooperienda est ante noctem. Nam si nuda manserit, noctis humore corrumpitur. Obseruandum est ne ante uigesimam quintam lunam seratur, quia sic satam limaces persequuntur.

De fœno græco serendo. T.VII.

FOENVM Græcum in Italia colligendi seminis causa, mẽse Ianuario ultimo circa februarias Calendas serimus. Sex modij ingero sufficiunt. Arandum est spisse, sed non alte. Nã si plus

q̃ quatuor digitis obruatur, difficile nascitur. Icirco quidam minimis aratris proscissa prius terra seminant, & sarculis statim sata cooperiunt.

De eruo serendo. T.VIII.

ERVVM seri & hoc mense nouissimo potest loco sicco, et macro. In iugero quinq; modij seruntur.

De sarriendis frumentis, & legum inibus. T.IX.

HOC Mense serenis, & siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarculanda frumenta. Quod opus pleriq; negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidātur, & necentur frigore subsecuto. Mihi aūt uidetur herbosis locis tantum esse facien dum. Sed triticum, & far sarritur quatuor foliorū, ordeum qnq;, faba, & legumina, cum supra terrā quatuor digitis fuerint. Lupinus uero, qui unam radicem habet, si sarculetur, extinguitur, quod nec desiderat, qa herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba aūt si bis sarculetur, proficiet, & multum fructum, & maximum afferet, ut ad mensurā modij cōplendi fresa ꝓpemodū sicut integra respondeat. Si siccas segetes sarculaueris, aliqd cōtra rubiginem præstitisti, maxime si ordeum siccum sarrietur.

De pastinandi generibus, & scrobibus uitium. T. X.

PASTINVM fieri nunc tempus est. Quod fit tribus generibus, aut terra in totū fossa, aut sulcis, aut scrobibus. Terra tota debet essodi, ubi ager immundus est, ut syluestribus truncis, & radicibus filicis, uel herbarum noxiarū spatia liberent̄. Vbi aūt mundæ sunt nouales, scrobibus pastinemus, aut sulcis, sed sulcis melius erit, qa humorem in tota spatia pastinata trāsmittunt. Fiunt ergo sulci tanta lōgitudine, quantā destinaueris tabulæ, latitudine pedum duorum & semis, uel triū, ita ut iuncti duo fossores designatū linea spatiū bidentibus ꝑsequant̄ altitudine trium, uel duorum & semis pedū. Deinde si per homines uinea colēda est, tm̄ crudi soli relinquimus, & sic alter sulcus imprimitur. Si uero arādæ sunt uineæ, quinq;, uel sex pedū spatia, quæ non sunt fodienda, in medio relinquemus. Quod si scrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus semis latas, tribus longas, siue fossoribus colātur uineta, seu bubus, eadem spatia, quæ

inter sulcos sunt dicta, seruare debemus. Vltra uero tres pedes altius fodiēdæ scrobes non sunt, ne laborent frigore sarmenta, quæ pangimus. Latera scrobibus æqualiter incisa sint, ne obliqua uitis sancietur alte nitentibus ferramentis cum fossor incumbet. Pastini uero qđ oē uersabitur, trium uel duorꝫ semis pedum altitudine terra uniuersa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudū solū, fraude occulta, fossor includat. Quam rem subinde custos uirga, in qua prædictæ altitudinis modus designatus est, ꝑ spatia, quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes, & purgamenta, maxime rubi, & filias in summum regeri faciat. Quæ cura in omni positionis genere, & ubiq; seruanda est.

De tabulis uinearum. T. XI.

TABVLAS aūt pro domini uoluntate, uel loci ratione faciemus, siue integrum iugerum cōtinentes, seu medium, seu quartanariam tabulā, q̄ quartam iugeri partem quadrata cōficiet.

De mensura pastini. T. XII.

MENSVRA uero pastini hæc est, ut in tabula quadrata iugerali, centeni octogeni pedes per singula latera dirigantur, qui in se multiplicati trecentas uiginti quatuor decem pedas quadratas per spatium omne cōplebunt, secundum hunc numerum oīa, quæ uolueris pastinare, discuties. Decem & octo enim decempedæ, decies et octies supputatæ, trecētas uigintiquatuor explebūt. Quo exemplo doceberis in maiore agro, uel minore mensuram.

De solo, & cœlo, & loco pangendis uineis congruenti, & ea, quæ illuc pertinet, disciplina. T. XIII.

SED solum uineis ponendis nec spissum sit nimis, nec resolutū, propius tamen resoluto, nec exile, nec lætissimum, tamen læto ꝓximum, nec campestre, nec præceps, sed potius edito campo, nec siccum, nec uliginosum, modice tamen rosidum, nec salsum, nec amarum, quod uitium sapore corrupto uina contristat. Cœlum mediocris qualitatis tepidum tamen magis q̄ frigidum, siccū potius q̄ nimis imbridum. Sed ante omnia uitis procellas, uentosq; formidat. Ad pastinādum rudes agros potius eligamus, uel maxime syluestres. Vltima conditio est eius loci, in quo fuerunt uetusta uineta. Quod si necessitas coegerit, prius multis arationibus

exerceatur, ut oblitis radicibus prioris uineæ, & omni earum cari/rie, & squallore depulso, nouella uitis tutius possit idui. Tofus, & alia duriora, ubi gelu relaxãtur, & solibus, pulcherrimas uineas ferunt refrigeratis æstate radicibus, et humore detento. Sed & soluta glarea, & calculosus ager, & mobiles lapides (si tamẽ hæc omnia glebis se pinguibus miscuerint) & silex, cui terra su/perposita est, quia frigidus est, & humoris tenax, radices æstate sitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra decur rit, uel ualles, quas fluminum saturabit aggestio, sed hoc in ijs locis, quæ gelu, & nebulis infecta esse non possunt. Argillosa terra cõmoda est, argilla aũt sola grauiter inimica, & cætera, quæ in generalibus dixi. Nã locus, qui misera uirgulta produxerit, uel uliginosus, uel salsus, uel amarus, uel siticulosus, & aridus reprobatur. Niger sabulo, & rubens utilis est, sed cui fortis terra permista est. Carbunculus, nisi stercoret, macras uineas reddit. In ru/brica difficilius comprehendunt, q̃uis postea nutriant. Sed hoc genus terræ operibus inimicũ est, quia paruo humore nimis ma/descit, & paruo sole nimis durescit. At maxime utile solũ est, qđ inter omnes nimietates temperamentum tenebit, & raro proxi/mum, q̃ denso fuerit. Plagam cœli uinea spectare debet locis fri/gidis meridianã, calidis septentrionalem, tepidis orientem, si tñ austros, uel euros regio non habeat inimicos. Quod si hoc est ui/tium, melius in aquilonem, uel fauõium uineta dirigimus. Sed locus, qui pastinãdus est, prius impedimentis, & omnibus elisis liberetur arboribus, ne post calcatu assiduo terra effossa solidet. Si campus est, duobus semis pedibus pastinetur, si cliuus, tribus, collis p̃ruptus quatuor, ne citius terra decurrat, uallis uero duo/bus pedibus. Sed ager uliginosus, q humores altius fossus eructat sicut rauẽnatis soli, non amplius q̃ in pedẽ semis effodiat. Illud experimẽtis assiduis cõprehendi, uites melius ꝑuenire, si uel sta/stim fossæ terræ, uel nõ longe ante pangant, cum tumor pastini nõ dum repetita soliditate subsedit. Hæc quoq; in faciẽdis sulcis, & scrobibus approbaui, maxime ubi mediocris est terra.

De hortis, in eo de lactuca nasturtio, eruca, caulibus, allio, et ul/pico. T. XIIII.

MENSE Ianuario lactuca serenda est, uel Decẽbri, ut planta eius Februario trãsferatur. Itemq; Februario seritur, ut possit

Aprili Mense transferri. Sed certum est eam toto anno bene seri, si locus sit lætus, stercoratus, irriguus. Ante q̃ pangatur, radices eius resecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, uel quæ iam pactæ sunt, nudatæ lætamen accipiant. Amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. Inter has herba manu euellenda est, non sarculo. Latior fit, si rara ponat͂, uel cum producere incipiet caulem, eo leuiter inciso gleba premat͂, aut testa. Candidæ fieri putant͂, si fluminis arena, uel litoris frequenter spargat͂ in medias, & collectis ipsæ folijs alligent͂. Si uitio loci, uel temporis, uel seminis cito lactuca durescit, planta eius auulsa, et denuo posita teneritudinem cõsequetur. Item multis seminibus condita nascetur, si caprini stercoris bacam subula subtiliter excauaueris, & in ea semen lactucæ, nasturtij, ocymi, erucæ, radicis immiseris, & tunc inuolutam fimo bacam terra optime culta breui scrobe demerseris. Raphanus nitit͂ in radicẽ, cætera semina in summo, lactuca pariter mergente, prosiliunt, singulo℞ sapore seruato. Alij hoc ita assequũtur. Auulsæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iũcta sunt, & in eisdẽ gradibus surculo punctis p̃ter raphanum semina supradicta deponunt, ac fimo adliniunt. Sic obruta iterum lactuca prædicto℞ seminum caulibus ambietur. Lactuca dicta est, quod abundantia lactis exuberet. Hoc mense nasturtium cõstat, & omni tp̃e esse ponendum, loco quali placebit, & cœlo, fimum nõ desyderat, humorem quamuis diligat, tamẽ deesse non curat. Si cum lactuca seratur, nasci fertur egregie. Et nunc, & mensibus, q̃bus uolueris, & locis, erucam, serere nil moreris. Hoc etiam mense caules, & toto anno seri possunt, sed melius alijs, quibus ascriptum est. Hoc etiam mense allium, & ulpicum bene seritur, sed allio alba terra proficiet.

De pomis, in eo de sorbo amygdalo, nuce iuglande, & cæteris pomis. T. XV.

MENSE Ianuario, Februario, & Martio locis frigidis, calidis uero octobri, & nouembri sorba seruntur egregie, ita ut matura in seminario ipsa poma pãgant͂. Ego expertus sum multas arbores ex pomis sponte p̃genitas, & in crescendo, & in ferẽdo extitisse felices. Plantas ẽt siquis ponere uoluerit, habebit arbitrium, dũmodo calidis locis mense Nouembri, tẽperatis Ianuario, uel februario, frigidis martio inclinante disponat. Amat loca humida,

mida, montana, & frigidis proxima, & solum pinguissimum, cuius indicium certissimum facit, si frequens ubicunq; nascatur. Planta est transferenda robustior, scrobem desyderat altiorem, & spatia lõgiora, ut (quod illi maxime prodest) à uentis frequẽtibus agitata grandescat. Si uermes patietur infestos, qui in ea rufi, ac pilosi solẽt medullæ interna sectari, aliquos ex his sine arboris iniuria detractos uicino crememus incendio. Credunt hoc genere uel fugere, uel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus eius radicibus inseratur, uel circa partem ultimam fossa facta, cumulo ingesti cineris adæquetur. Mense Aprili sorba inserũtur in se, in cydoneo, in spina alba, uel trunco, uel cortice, sorba seruantur hoc genere. Lecta duriora, ac posita, ubi mitescere cœperint, fictilibus usq; ad plenum claudantur urceolis, gypso desuper tectis, & bipedanea scrobe loco sicco sub sole merguntur ore uerso, & desuper spissius terra calcatur. Item secta per partes siccantur in sole, & seruantur in uasculis in hybernum. Cum uoluerimus uti, aqua feruenti macerata reuirescunt sapore iucundo. Aliqui cum pediculis suis uiridia lecta suspendunt locis opacis, et siccis. Item ex sorbis maturis sicut ex pyris uinum fieri traditur, & acetum. Alij sorba in sapa asserunt diu posse seruari.

De amygdalo.

AMYGDALVS seritur Ianuario, & februario, item locis calidis octobri, & nouembri, semine, & plantis, quæ de maiori radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius est, q̃ seminarium facere. Fodiemus ergo altam pede uno semis aream, in qua obruemus amygdala nõ amplius quatuor digitis, ita ut acumina figamus in terra spatio inter se binorum pedum separata. Amant agrum durum, siccum, calculosum, cœlum calidissimum, & quia mature florere consueuerunt, ita statuendæ sunt, ut arbores ad meridiem spectent. Cum in seminario adoleuerint, relictis ibi quæ spatio sufficiant plantis, alias trãsferemus mensẽ Februario. Sed ipsa amygdala ad ponẽdum & noua legamus, & grandia, quæ ante q̃ ponamus pridie mulsa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. Alij prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant. Deinde die, & nocte esse patiuntur in mulsa, sed quæ suspicionẽ tantum possit habere dulcedinis. Cum in seminario amygdala di-

ſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circũfodiendo ſæpe purgemus. Terra ſeminarij læta men debet habere admiſtum. Spatia inter arbores uiginti, aut uigintiquinq; pedum dediſſe ſufficiat. Putandæ ſunt nouẽbri mẽſe, ut ſuperflua, & arida, & denſa tollamus. Seruãdæ ſunt à pecore, quia ſi rodantur, amareſcunt. Circũfodi nõ debent quoties florent, quia inde flos eius excutitur. In uetuſtate plus affert. Si ferax non eſt, tedæ cuneum terebrata radice mergamus, uel ſilicẽ ſic inſeramus, ut libro tegente claudatur. Locis frigidis, ubi metus eſt de pruina, Martialis dicit hoc remedio ſubueniri. Ante q̃ floreant radices nudant̃, & albi lapides minutiſſimi miſti arenis congerunt̃, & ubi iam tempus uidebitur, ut debeant germinare, effoſſi iterum lapides ſubmouentur. Teneras nuces amygdalus creabit (ut dicit) ſi ante florẽ radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua ingeratur. Ex amaris dulces fiunt, ſi circunfoſſo ſtipite tribus digitis à radice fiat cauerna, per quam noxiũ deſudet humorem, uel medius truncus terebret̃, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, uel ſi circa radices ſuillũ ſtercus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem fatent̃, cum fuerint ſpoliata corticibus. Hæc ſine cura hominis ſeruantur in lõgum. Si difficulter coriũ dimittent, paleis obruta continuo relaxabũt. Item decoriata, ſi aqua marina lauemus, aut ſalſa, & candida fiunt, & plurimum durant. Menſe decembri, uel ianuario circa idus amygdalus inſeritur, locis uero frigidis & Februario. Si tñ ſurculos condias ante q̃ germinent, utiles ſunt, qui de ſummitate ſumuntur. Inſeruntur & ſub cortice, & in trunco. Inſeruntur in ſe, & in perſico. Græci aſſerunt naſci amygdala ſcripta, ſi aperta teſta nucleum ſanum tollas, & in eo quodlibet ſcribas, & iterum luto, & porcino ſtercore inuolutum reponas.

De nuce iuglande. T. XVI.

NVCEM iuglãdem ſeremus extremo Ianuario, uel Februario. Amat loca montana humida, & frigida, plerunq; lapidoſa. Poteſt tñ & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serẽda eſt nucibus ſuis eo more, quo & amygdala ſeruntur, & hiſdem mẽſibus. Sed quas nouembri menſe diſponis, aliquatenus in ſole ſiccabis, ut exiccetur noxiũ uirus humoris. Quas uero mẽſe Ianuario, uel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis.

Ponemus autem trāsuersas, ut latus id est carina ipsa figatur in terra. Cacumen ipsum, cū ponimus nucem, in aquilonis partem dirigemus. Lapis subter, uel testa ponēda est, ut radicem nō simplicet, sed repercussa respergat. Lætior fiet, si sæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices plantarum (sicut in alijs arboribus solemus) in hoc genere resecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda est, sed melius cinis aspergatur in scrobibus, ne calore stercoris aduratur, nā cinis credit uel corticis teneritudinem procurare, uel fructum densitatem afferre. Altis scrobibus delectatur pro arboris magnitudine, & desyderat interualla maiora, quia stillicidijs foliorū suorū proximis, uel sui generis nocebit arboribus. Debet aliquādo circumfodi, ne cana fiat uitio senectutis, quæ si uitietur canalis longus à summo trunco ad imum debet excudi, sic beneficio solis, & uenti durescunt, quæ in putredinem transibant. Si dura nux erit, uel nodosa, cortex circumcidendus erit, ut uitiū mali deducat humoris. Alij radicum summa p̄cidunt. Alij terebratæ radici palum de buxo imprimunt, uel cuprinum clauum, uel ferreum. Si tarentinam facere uolueris, solam nucis carnem lana propter formicas obuolutam in seminario debebis obruere. Si ferentem iam in hoc genus uelis mutare, lixiuo per annum continuū ter rigabis in mense. Cortex in nuce dimissus, maturitatis indiciū est, qualis debet & poni. Nuces seruantur uel paleis obrutæ, uel arena, uel folijs suis aridis, uel arca ex ligno suo facta inclusæ, uel cœpis mistæ, quibus hanc uicissitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis asserit & expertum se ait, uirides nuces tantum liberas putaminibus suis melle demergi, & post annum uirides esse, & ipsum mel ita medicabile fieri, ut ex eo facta potio arterias curet, & fauces. Inserit̄, ut pleriq; asserunt, mense Februario in arbuto, sed melius in trunco, ut alij, & in pruno, & in se.

De alijs pomis, quæ maxime p alios menses seruntur.

HOC Mense tuberes inseruntur cydoneo. Nunc locis temperatis persicorum ossa ponuntur. Et inseritur eadem persicus in se, in amygdalo, & in pruno, sed pruno armenia inseremus, & præcoqua. Nunc etiam prunus inserenda est ante, quam gumminet, in se, & in persico. Et cerasus opportune inseretur agrestis.

De signandis animalibus, & lardi, & pernarum confectione, & chini, & rapis. T.XVII.

HOC Mense (sicut Columella dicit) maturi agni, & animalia omnia minora, atq; maiora, charactere signentur. Hoc tempore lardi, echini salsi, raporum condiendorum, & pernarum iusta confectio est.

De oleo myrtino. T.XVIII.

HOC Mense ex bacis myrti oleum conficies hoc modo. Vnciam foliorum per olei libram unam mittes, & per uncias. X. uini ueteris stiptici heminam, & cum oleo bullire facies. Icarco autem uino respergentur folia, ne frigantur ante, q̃ decoquantur.

De uino myrtite. T.XIX.

ITEM Eisdem bacis uinum myrtite sic facies. In uini ueteris sextarijs urbicis. X. mittis grana myrti confracta sextarios urbicos. III. quæ sint decem & nouem diebus infusa. Postea expressis myrti granis colabis, & in eo uino medium croci scrupulum, & folij unum scrupulum mittis, et ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino. T.XX.

ITEM Ex lauri bacis oleum conficietur hoc modo. Lauri bacas quamplurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies, & ubi diu ferbuerint, olei quod ex se dimiserint, supernatantis undam pennis leuiter cogentibus in uasa transfundes.

De oleo lentiscino. T.XXI.

LENTISCINI etiam olei matura confectio est, quæ sit taliter. Grana matura lentisci quamplurima colligis et una die, ac nocte supra se acervata esse patieris. Deinde sportam granis eisdem plenã cuicunq; uasculo superponis, & calida adiecta calcabis & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit, supernatãs oleum lentiscinum sicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore possit astringi) aquam calidam sæpe suffundere.

De gallinarum portu. T. XXII.

GALLINArum partus fœcũditatem repetit hoc mẽſe poſt brumalẽ quietem, et incipiunt ad educãdos pullos oua ſupponi.

De cædenda materie. T. XXIII.

HOC etiam menſe cædenda materia eſt ad fabricam, cum luna decreſcit, & ridicæ, uel pali faciendi.

De horis. T. XXIIII.

HIC menſis in horarum ſpatio cum decembri menſe cõuenit, quarum ſic menſura colligitur.

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

TITVLI MENSIS FEBRVARII.

De pratis ſeruandis, & lætamine ſaturandis. T. I.
De proſcindendis collibus. T. II.
De ſatione trimeſtri. T. III.
De ſerẽda lenticula cũ diſciplina ſua, itẽ de cicercula. T. IIII.
De ſerendo cannabo. T. V.
De agris medicæ parandis. T. VI.
De eruo ſerendo. T. VII.
De curandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico ſerendo. T. VIII.
De ponendis uineis paſtino, uel ſcrobibus, aut ſulcis, & omni, quæ illuc pertinet, diſciplina. T. IX.

De arbustiuis uitibus, & plantis arborum uitiferarum. T. X.
De uineis prouincialibus. T. XI.
De putandis uineis cõtbus altis, uel humilibus. T. XII.
De putatione arbusti. T. XIII.
De prouincialibus uineis putandis. T. XIIII.
De nouellæ uitis putatione. T. XV.
De propaginibus. T. XVI.
De insitionibus. T. XVII.
De instituendis oliuetis. T. XVIII.
De pomiferis, et spatijs earũ generale pceptum. T. XIX.
De fodiendis, palandis, & ligandis uineis, uel lætandis arboribus, & plantis circũfodiendis. T. XX.
De rosis, lilijs, croco, uiolis conserendis. T. XXI.
De lini semine serendo. T. XXII.
De cannetis, & asparagis, & plantis salicum, & genestæ, et seminarijs myrti, & lauri. T. XXIII.
De hortis, in eo de sepibus, de lactuca, carduo, nasturtio, coriandro, papauere, allio, ulpico, de satureia cum disciplina sua, itẽ de cepullis similiter, de aneto, sinapi, de caulibus cum disciplina sua, de asparagis, de malua, menta, fœniculo, pastinaca, cunela, cærefolio, beta, porro cum disciplina sua, inula, & colocasijs cimino, & aniso. T. XXIIII.
De pomis, & primo de pyro, de malo, cydoneo, siliqua, moro, auellana, mixa cum disciplinis suis. T. XXV.
De educatione porcorum. T. XXVI.
De uino myrtite aliter. T. XXVII.
De uite thyriaca. T. XXVIII
De uua sine granis. T. XXIX.
De uite nimis lachrymosa. T. XXX.
De myrtitis alia confectio secundum græcos. T. XXXI.
Vt propomata sponte nascantur. T. XXXII.
Vt uitis botryones uarios ferat. T. XXXIII
De horis. T. XXXIIII

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER TERTIVS.

De pratis seruandis, & lætamine saturandis. T. I.

f EBRVARIO Mense locis tepatis prata incipient custodiri, q̃ prius (si macra sunt) sparso lætamine saturentur, quod eijciendum est luna cresœnte. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis ualebit, quod à superiori parte fundetur, ut succus eius per totum possit elabi.

De proscindendis collibus. T. II.

LOCIS tepidis, aut si clemens tempus, & siccum fuerit, colles pingues uel hoc mense proscinde.

De satione trimestri. T. III.

HOC Mense serendum omne trimestrium genus.

De serenda lenticula, item cicercula. T. IIII.

HOC etiam mense lenticulam seres solo tenui, & resoluto, uel etiam pingui, sed sicco maxime, quia luxuria, & humore corrũpitur, usq; ad duodecimam lunam bene seminatur, quæ, ut cito exeat, atq; grandescat, prius cum fimi ariditate miscenda est, atq; ubi ita requieuerit quatuor, aut quinq; diebus, tunc spargitur. Iugerum modij unius semen implebit. Hoc etiam mense cicercula seritur, loco, & modo, quo ante descripsi.

De serendo cannabo. T. V.

HOC Mense ultimo cannabum seris terra pingui stercorata, rigua, uel plana, atq; humida, & altius subacta. In uno pede quadrato sex eiusdem seminis grana ponuntur.

De agris medicæ parandis. T. VI.

NVNC ager, qui accepturus est medicam, de cuius natura, cũ erit serẽda, dicemus, iterãdus est, et purgatis lapidibus, dili-

genter occandus. Et circa Martias Calē. subacto sicut in hortis solo, formādæ sunt areæ latæ pedibus decem lōgæ pedibus quinquaginta, ita ut eis aqua ministretur, et facile possint ex utraq; parte runcari. Tunc iniecto antiquo stercore in Aprilem mēsem reseruentur paratæ.

De eruo serendo. T. VII.

HOC Mense toto eruū adhuc seri pōt, qa martio serendū non est, ne pastu suo pecoribus noceat, & boues reddat insanos.

De procurandis uitibus, & arboribus, & ordeo gallatico serendo. T. VIII.

NVNC pomis, & uitibus uetus urina si affundat, & nūero fructuum præstat, & formæ, cui pderit, ut amurcam misceamus insulsam maxime in oleis. Sed hoc frigidioribus diebus ante q̄ feruor incipiat. Etiā nunc ordeum gallaticum, qđ graue, & candidum est, seretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis uineis pastino, uel scrobibus, aut sulcis, & omni, quæ illuc pertinet, disciplina. T. IX.

HOC mense oīa genera pastinati soli, seu sulci, seu scrobes uitibus compleant. Natura aūt uitis cœlum omne, solumq; sustētat, si genera cōuenienter aptent. Plano igit loco statues uitē, cuius genus nebulas sustinet, & pruinas, collibus, qđ siccitatem durat, et uentos. Pingui agro graciles, atq; infœcundas, macro feraces, & solidas, denso ualidas, atq; frōdosas, frigido, et nebuloso, q̄ hyemem celeri maturitate pueniunt, aut q̄ duris acinis inter caligines securius florent uentoso stabiles, & tenaces, calido grani tenerioris, & humidi, sicco eas, quæ pluuias ferre non pñt, & ne multa dicamus, eligenda sunt genera, quæ pfessione uitiorꝝ suorꝝ contraria loca diligunt ijs, in qbus durare non poterunt. Placida sanè regio, et serena tutò genus omne suscipiet. Vitiū genera numerare non attinet, sed notum est maiores uuas pulchræ speciei, grani callosi, & siccioris ad mensam, feracissimas uero, & cutis tenerioris, & sapore nobiles, & maxime quæ citius deflorescunt, uindemijs esse seruandas. Loca naturam plerisq; uitibus mutant. Sole amineæ ubicunq; sint, uinū pulcherrimum reddunt. Calidū statum potius q̄ frigidū sustinebunt. De

pingui ad macrum transire nõ põt, nisi stercus adiuuerit. Harũ duo genera sunt, maior & minor. Sed minor melius deflorescit. et citius, internodijs minoribus, et grano breuiore. Si arbori applicetur, piguem terrã, si colatur in ordines, mediocrẽ desiderat. Imbres contemnit, & uentos, nã maior sæpe uitiatur in flore. Sunt & apianæ pcipuæ. Satis est genera ista dixisse. Industrius uir pbata deligat, & terris talibus mandet, q̃ imitari eas possint, unñ sumũtur. Sic merita sua quæq; seruabit. Sed uitem, uel arborẽ melius erit de exili ad pinguẽ transferre, nã si à pingui terra ad solum exile transierint, utiles esse non poterunt. Eligenda sunt sarmenta, q̃ pangimus de uite media, neq; de summa, neq; de infima qnq;, uel sex gemmarũ spatio, à ueteri pcedẽtia, quia non facile degenerant, quæ de locis talibus transferuntur. Sumantur aũt de uite fœcunda, neq; putemus brachia esse fertilia, quæ uuas singulas, aut binas pducunt, sed q̃ multa ubertate curuãtur, nã põt ferax uitis feraciores in se habere materias. Erit & hoc signum fertilitatis, si de duro aliquo loco fructum citabit, si fœtu impleuerit ramulos ex ima pte surgentes. Sed hoc signis positis per uindemias est notandum. Ad pangendum nouellus palmes debet eligi duri in se nihil habens, & ueteris sarmenti, quia hoc putrescente sæpe corrumpitur. Summa flagella repudiemus, ac surculos, qui licet bono loco nati sint, tamen feracitate caruerunt. Pampinarius, qui de duro nascitur, etiam si attulerit fructus, pro frugifero non est ponendus, in suo enim loco fœcundatur à matre, translatus uero tenet sterilitatis uitium, quod nascendi conditione suscepit. Caput sarmenti, cum deponitur, torquendum non est, nec aliquo modo uexandũ, nec demersa penitus fœcundiore parte, quod sterili proximũ est, supra terram relinquatur. deinde quoniã ipsa tortura uexatio est, et pars ea, de qua radix futura præsumitur, iniuriæ nulli subijcienda ẽ, cum qua contendere cogatur, ante q̃ teneat. Ponendæ sunt uites placidis diebus, ac tepidis. Curãdũq; ne sarmenta sole urantur, aut uẽto, sed uel statim ponant̃, uel obruta reseruent̃. Hoc mense, ac deinceps toto uere uinea ponenda est regionibus frigidis pruinosis pinguibus campis, & humidis prouincijs. Sit aũt mensura sarmenti cubitus unus. Vbi pinguis est natura terrarũ, maiora inter uites spatia relinquemus, ubi exilis, angusta. Nõnulli itaq; in ijs uitibus, quas toto solo pastinato disponunt, ter-

nos pedes inter singulas uites quoquouersus dimittunt. Sed hoc genere diuisiõis in iugerali tabula pãgent triamilliatricentanicenauna sarmenta. Quod si duos semis pedes inter uites relinqui placuerit, in eadem tabula ponentur uites quatuor milliaseptingentæquinquagintatres. Sed ad ponendum utemur hoc ordine. Lineam seruatis ijs spatijs, quæ placuerit custodire, candidis signis, uel quibuscunq; notabimus, tunc tensa per tabulã linea, in eis locis surculos, uel calamos figemus, ubi unaquæq; uitis uentura est. Ita spatium totius tabulæ surculis complebit ad numerũ uitium futurarum, atq; is qui pancturus est, piecta circa surculos sarmenta sine ullo errore deponet. Præterea non est uno genere uitiũ omne pastinum cõserendum, ne ãnus iniquus generi spem uindemiæ totius extinguat. Et iõ quatuor, aut qnq; eximij generis sarmenta pangemus, sed maxime expediet genera tabulatim disponi, & decimanis diuidi, nisi deterreat operis difficultas, quod si est uetus uinea, singulorũ generum surculis tabulatim poterimus inserere, & facile hoc genus colendi, qđ est pulchrum, atq; utile cõsequemur. Ita & maturitatis, et floris tẽpora, quæ in uite diuersa sunt, suis temporibus opportunius obtinere poterimus. Nec paruo cõstabit, si legatur maturitas cum acerbitate, dispendium, cũ unius tempestiuam uindemiam seq, sit permista cruditate uitiosum, & alterius seras maturitates expectare damnificũ. Huic cõmodo adijcitur, quod pro generũ diuersitate per gradus accedente uindemia minor operarum numerus eam poterit expedire, & generatim cõdere, ac melius puros sapores sine luctamine alterius generis unaquæq; uina seruare. Hoc si difficile uidebit, nõ alias simul cõseras, q̃ quæ & sapore, & flore, et maturitate cõueniunt. Sed hæc in pastinis, uel sulcis ratio erit, in scrobibus uero p angulos. IIII. sarmenta deponis. Sed (ut asserit Columella) uinaceam stercori mistam simul sparges, et si exile solũ fuerit, pinguẽ terrã scrobi inferes, uel aliunde portatã. Cũ uero plantã, uel malleolũ disponimus, modice humido solo, sed potius arido, q̃ lutoso duabus gẽmis supra terrã relictis sarmẽta põemus obliqua, et sic facilius cõprehẽdẽt.

De arbustinis uitibus, & plantis arborum uitiferarum. T. X.

QVOD si arbustum te habere delectat, plantã generosæ uitis prius in seminario nutrire debebis, ut inde radicata transfe-

rat̃ ad ſcrobem, cui arbor iniuncta eſt. Seminariũ uero dicimus æque foſſam tabulam pedũ duoꝝ ſemis altitudine. In hac, quã pro numero ponendarum uitium, uel qualiũcunq; plantarum protendis, aut cõtrahis, breuiſſimo ſpatio diſtantia inter ſe ſar/ menta depones ſi uallis, aut humectus eſt campus, trium gẽma/ rũ exceptis minutis, quas habebit inferius, & ubi conualuerint, hinc poſt biẽniũ radicatas uites, uel arbuſculas transferas, quas cũ depones in ſcrobe, ad ſingulas materias rediges putatis oĩbus quæ ſcabra ſunt, curtatis ẽt radicibus, ſiquas potueris inuenire uexatas. In ſcrobe aũt ad arbuſtum faciẽdum duas radicatas ui tes deponis, hoc ſeruans, ne ſe in radice contingant, ſed lapides quinum propè librarũ medios in utrãq; conſtitues, & ipſas uites ad ſcrobis latera diſcreta cõiunges. Mago aſſerit, ſcrobẽ nõ pri mo anno eſſe cõplendam, ſed ſubinde coæquandã, quæ res uitem faciet altius fundare radices, ſed hoc aridis prouincijs forte cõue niet, humidis aũt ſata putreſient recepto humore, niſi ſtatim ter ra cumuletur. Sed arbuſta q̃ faciet, plantas arborũ de his gene/ ribus ponat, ſi agro ſuppetit abundantia, opulo, ulmo, fraxino in mõtanis, & aſperis, in q̃bus ulmus minus læta eſt. Has etiã Columella dicit, ſeminario debere nutriri. Mihi uidet̃, q̃d nulla prouincia ſit, quæ nõ ex his quãcunq; ſponte producat. Plantas ẽt maiores de locis quibuſcunq; trãſlatas, uel eoꝝ generũ trũcos radicatos hoc tp̃e circa ſcrobẽ uitis oportere cõſtitui. Sed ſi ager frumẽtarius fuerit, ubi arbuſta diſponis, quadragenos pedes in/ ter arbores relinq;, ut ſeri poſſit, in exili aũt uicenos. In ſcrobe ue ro uitis ab arbore ſua ſeſquipedis ſpatio diſtare debebit. Nã uitis multũ ſubiecta arbori, incremẽto arboris opprimet̃. Caueis ẽt muniẽda eſt aduerſum pecoris appetẽtis iniurias, et arbori ſuæ ꝑtinus alligãda. Eſt et aliud de trãsferẽda ex arbuſto uite com pendiũ. Fit ex uimine parua corbicula, q̃ mẽſura pedis, uel ali/ q̃to minus circini ſpatio poſſit amplecti. Hæc ad arborẽ, cui uitis inhæret, fert̃, et in fundi media parte ꝑtundit̃, quo ſarmẽti uir/ gã poſſit admittere. Inducto itaq; ſarmẽto uitis eius, de qua trãſ ferre diſponis, corbicula ipſa ex aliqua arboris parte ſuſpẽdit̃, et uiua terra replet̃, ut ſarmentũ terra poſſit includi, q̃d ſarmentũ prius intorquet̃. Ita exacto ãnui tp̃is ſpatio, ſarmentũ, q̃d clau/ ſum eſt, radices creabit intra prædictam corbiculã. Tunc ſub fun do corbis inciſum radicatũ ſarmentum cũ ipſa corbe portabitur.

ad locum, quem uitibus arbustiuis destinabis implere, ibiq; obruetur circa arboris maritãdæ radices. Hoc genere quantum uolueris numerum uitiũ transferes sine ambiguitate prehendẽdi.

De uineis prouincialibus. T.XI.

VINEAE in prouincijs multis generibus fiunt. Sed optimũ genus ẽ, ubi uitis uelut arbuscula stat breui crure fundata. Hæc primo calamo iuuatur, donec solidetur, sed altior sesquipede eẽ non debet, ubi robusta fuerit, sola consistet. Aliud genus est:, in quo cannis pluribus circa dispositis ipsa uitis per cannas sarmentis ligatis in orbiculos flectitur se sequentes. Vltimæ positionis uitis est, quæ per terram proiecta discumbit. Hæ omnes & scrobibus ponuntur, & sulcis.

De putandis uineis communibus altis, uel humilibus. T.XII.

HOC Mense locis frigidis aliquatenus, & temperatis uitium iusta putatio est. Sed ubi multæ sunt uineæ, diuidantur, et pars earũ, quæ septẽtrionem respiciet, uerno putetur, alia pars aduersa, clementioribus plagis reddatur autũno. Sed in putatiõe semper nitamur, ut uitis fiat in crure robustior, ne'ue debili uiticulæ duo duramenta seruemus. Auferenda sunt lata, intorta, debilia, malis locis nata sarmenta. Focaneus etiã, qui inter duo brachia medius nascitur debet abradi, qui si pinguitudine sua brachium, quodcunque proximum debilitauerit, illi deciso ipse succedat. Erit tamen optimi putatoris, inferius sarmentum, quod bono loco natum fuerit, reparandæ uitis causa semper tueri, & ad unã, uel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius uitẽ licebit expandere, in exilibus, aut æstuosis, aut decliuibus, aut procellosis humilior est habẽda. Locis pinguibus singulis brachijs uitium bina flagella dimitte. Sed erit sapiẽtis æstimare uim uitis. Nã q̃ altius tollit͛, et fœcũda est, plus q̃ octo palmites hr̃e nõ debet, ita ut cõseruemus semp̱ in inferiore parte custodẽ. Circa crus qcq̃d nascit͛, amputandum est, si nõ desyderet uinea reuocari. Quod si truncus uitis, sole, aut pluuijs, aut noxijs aĩalibus ẽ cauatus, purgamus qcq̃d est mortuũ, plagasq; eas amurca linimus, et terra, qđ proderit aduersum p̄dicta. Cortex etiã recisus, et pendens à uite tollat͛, q̃ res minorem fecẽ reddit in uino,

Muscus radatur ubicunq; repertus. Sed plagæ, quas in duro ui-tis accipiet, obliquæ, & rotundæ esse debebũt. Decisis, sicut supra dixi, male natis omnibus, & ueteribus, nouellos, & fructuarios serua. Vngues etiam custodum siccos, et annotinos recide, et oĩa, quæ uetera, uel scabra reperies. Illæ, quæ altius colũtur, ut in iugo, uel pergula, ubi quatuor pedibus supra terram leuatæ steterint, quaterna brachia habeant. Si macra uitis erit, in singulis brachijs singula flagella dimittimus, si pinguis, bina. Sed prouidẽdum, ne in ima parte sint sarmenta, quæ seruas. Quod cũ fit, uitis tanquam si fulgure tangatur, arescit. Relinquẽda sunt sarmenta neq; circa durum, neque in summo, quia hæc uelut pampinaria minus afferunt, illa uitem nimietate fœtus onerant, & lõgius ducunt. Quare in medio loco seruãda sunt, quæ tuemur. Plaga nõ iuxta gemmam, sed aliquanto superius fiat, & auertatur à gemma propter lachrymam defluentem.

De putatione arbusti. T.XIII.

VITIS, quæ in arbore collocatur, prima eius materia ad secundam, uel tertiam gemmam præcidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos crescere subinde patiamur, unam materiã semper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructũ uolunt maximum, materias plures per ramos submittunt, qui uinũ melius, sarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborũ plures materiæ, debilioribus imponẽdæ sunt pauciores. Putandi autem ratio talis est, ut & uetera sarmenta, quibus primi anni fructus pepẽdit, oĩa recidant͂, & noua circũcisis capreolis, et ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidendũ est, oĩbus annis uitẽ resolui, ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi sunt rami arborum uitiferarum, ne alter sub alterius linea dirigatur, sed loco pingui ulmus à terra octo pedibus, gracili uero septem sine ramo relinquenda est. In solo rosido, & nebuloso rami arboris uitiferæ in orientem, & occidentem putatione dirigantur, ut latera uacua solis radijs membra totius uitis ostendant. Agendum est autem, ut uitis spissa non sit in arbore, et deficientibus primis arboribus substituendæ sunt aliæ. In loco cliuoso humilius rami arborum seruandi sunt, in plano, & uliginoso altius. Palmites ad arborem non duro uimine ligentur, ne eos uinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noueris, quia palmes quod extra li-

gaturam pendens habuerit, fructum induet, quod infra ligatu/ram, materiæ sequentis anni deputabit.

De prouincialibus uineis putandis. T.XIIII.

VITES, quas prouinciali more uelut arbusculas stare dixi, si instituere uelis, ramos à quatuor partibus his relinques, et in eis brachijs sarmenta pro uitis possibilitate seruabis. Vites autẽ, quæ cannis in orbem cingũtur, sic putentur, quemadmodum eæ, quæ nituntur ridicis, aut palis. Illæ uero, quæ sine amminiculis iacẽt quod pro sola indigentia faciendum est, uel necessitate prouin/ciæ, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed hu/ius generis uinea strictius est putanda.

De nouellæ uitis putatione. T.XV.

NOVELLAM uitẽ Columella dicit à primo anno ad unã materiam esse formandam, nec recidẽdam totam, sicut Italiæ cõ/suetudo est. Anno secundo expleto, quia uel intereant uites in to/tum recisæ, uel infœcunda sarmenta producant, quæ amputato capite uelut pampinaria de duro cogũtur exire, quare iuxta ip/sam commissuram ueteris sarmenti unam, uel duas gemmas cen/semus relinquendas, quod est merito in uiticula fortiore seruan/dum, & sanè excipiendam calamis nouellam, uel exiguis palis, ut tertio anno robustiores possit accipere. Nam quadrima nouel la, ubi lætum solum est, tres materias merito nutrire cogetur. Sta/tim post putationem sarmenta decisa à uineis, & rubi, & impe/dimentum fossoris omne tollatur.

De propaginibus. T.XVI.

HOC Etiam mense propagandæ sunt uites, sed uetus, et exesa uinea, cuius duramenta longe processerunt, ut Columella dicit, mergis melius reparabitur, q̃ si infossione totius corporis obrua/tur, quod agricolis certum est displicere. Mergum dicimus quoti/es uelut arcus supra terram relinquitur alia parte uitis infossa. Nã (ut ait Columella) cum totæ stratæ sunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi uero post biennium reciduntur in ea parte, quæ supra est, & in loco iustas uites relinquunt. Sed (ut agricolæ asserunt) post biennium si recidas, plerunq; infirmas habent radices, & repente simul pereunt.

De insitionibus. T. XVII.

HOC Mense calidis, & apricis locis optime celebrat insitio, quæ fit tribus generibus. Sed ex his duo nunc fieri possunt, tertium reseruatur æstati. Sunt autem genera inserendi hæc aut sub corticæ, aut in trunco, aut emplastro. Inseremus ergo sic. Arborem, uel ramum in loco, qui nitidus est, & sine cicatricæ, serra recidemus non læso corticæ. Post serraturam plagã ferramentis acutis nitidamus. Inde quasi cuneum tenuem ferreum, uel osseũ maxime leoninũ inter corticæm, & lignum tribus propè digitis cõsyderanter deponimus, ne corticis fascia dissipetur, & in eũ modum subducto cuneo, statim surculum mergimus una parte decisum salua medulla, & corticæ partis alterius, qui supra arborem sex, uel octo digitis emineat. Duos, uel tres, uel plures surculos p trunci qualitate constituimus, quaternis digitis, uel amplius inter eos spatium relinquimus, tunc iunco, aut ulmo, aut uimine stringimus, & supra lutum musco tectum ponemus, ac ligabimus, ut quatuor digitis super lutum possit surculus eminere. Plerosq; delectat strictum primo sectæ arboris truncum uinculis arctioribus in medio findere, et ibi surculos ex utraq; parte rasos in modum cunei, ut integra sit medulla demergere præmisso ante cuneolo, quo subducto depositus surculus redeunte in plagã materia possit astringi. Sed hoc utrunq; genus uernum est, et fit crescænte luna, ubi incipit gemma arborum turgescære. Surculi aũt, qui inserendi sunt, sint nouelli, fertiles, nodosi, de nouo nati, ab orientali arboris parte decisi, crassitudine digiti minoris, bifurci, uel trifurci, gemmis pluribus uberati. Si arborem minorẽ desyderabis inserere, in qua sine dubio meliora incrementa proueniunt, circa terram secato, & qđ melius est, surculos inter lignũ, corticæmq; depone, tunc stringe. Quidam rasum ex utraq; parte surculum conuenientem soliditati arboris inserendæ sic in medio deponunt, ut cortex surculi undiq; cortici arboris reddatur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota usq; ad ipsum insitum colligatur, quæ res eam à uẽto, & calore defendet. Mihi asseruit diligens agricola, omne insitum sine dubio comprehẽdere, si depositis surculis uiscum non tẽperatum in ipsa plaga pariter mergamus, quasi glutino quodam succos materiæ utriusq; misturũ. De emplastratiõe suo mense dicæmus. Quartũ genus Columella sic

retulit. Gallica terebra usq; ad medullam arborem perforãdam, plaga interius leuiter inclinata. Ibi educto omni scobe, uitem, uel ramum ad modum foraminis impressi delibratum, sucadum tamen, & humentem stricte imprimi una, aut duabus gemmis foris relictis. Tunc argilla, & musco locum diligenter opiri. Ita & uites in ulmo inseri posse cõmissas. Hispanus qdam mihi hoc genus nouæ insitionis ostendit, quod ex persico se asserebat expertum. Salicis ramum brachij crassitudine, solidum, longum cubitis duobus, aut amplius terebrari iussit in medio, et plantã persici in eodem loco, in quo consistit, spoliatam ramis omnibus solo capite relicto, p ipsum saligni manubrij foramen indui, tunc eundem salicis ramum terræ capite utroq; demerso, in arcus similitudinem debere curuari, foramen luto, musco, uinculis stringi, anno deinde exempto, ubi infra medullam salicis caput plantæ sic cohæserit, ut unitas sit ex duobus mista corporibus, plantã subter incidi, atq; transferri, & aggerari terrã, quæ arcũ salicis cum persici cacumine possit opire, hinc persici poma sine ossibus nasci, sed hoc locis humidis conuenire, uel riguis, & salices aquationibus adiuuandas, ut & natura ligni uigeat, quæ delectatur humore, & supfluentem copiã succi germinibus ministret alienis.

De instituendis oliuetis. T. XVIII.

HOC Mense locis temperatis instituemus olineta, quæ uel pastinis conserenda sunt, ut extremas circa decimanum tabulas cingant, uel suum locum tenebunt. Si ponuntur in pastino, radicatæ plantæ decisis capitibus, & brachijs, & intruncũ redactæ usq; ad mensuram cubiti unius & palmi in fermento terræ fossæ defigantur, locum palo antea deprimente ordei grana subteriaciãtur, & amputetur ijs qcquid putridi inuentum fuerit, aut arentis, & tunc amputata capita luto uelent, & musco, ulmeis uinculis, uel tenacibus quibuscunq; constricta. Sed maximum beneficium est, ut proficiat incremento, si rubrica partes notentur, quibus obuersæ steterunt, & contra eas simili ratione ponantur. Sint à se discretæ pedibus quindecim, uel uiginti. Omnis subinde circa eas herba uellatur, & quoties imber se infuderit, breuissimis, ac frequentissimis fossionibus solicitentur. Et subinde ducta à trunco terra, atq; permista in aliquanto altiores cumulos congeratur. Quod si oliuetum suo loco facere uolueris, hæc genera terrarum

terrarum sequeris. Terram, cui mista sit glarea, aut cretam sabulonis coniunctione resolutam, aut pinguem sabulonem, aut terram naturæ densioris, & humidæ. Creta figuli omnino repudiãda est, & uliginosa, et in qua semp hũor assistit, et sabulo macer, & nuda glarea. Quãuis.n. comprehendat, nõ conualescit. Põt seri & ubi arbutus, aut ilex steterat. Nam cerrus, & æsculus excisa radices noxias relinquit, quarum uirus oleam necat. Locis æstuosis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Medys cliuis delectatur. Neq; imum locum, neq; arduũ patitur, magis modicos cliuos diligit, sicut est regio sabina, uel bætica. Bacarũ genus numerosum est, & plurium uocabulorũ, sicut pausia, Orchis, Radius, Sergia, Licinia, Cominia, & cæteræ, quas nominare nõ attinet. Pausia tñ oleum, quod reddit, dum uiride ẽ, optimum est, sed cito uetustate corrumpit. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his hæc generaliter præcepisse sufficiet maiores bacas cibo, minores oleo ꝓfuturas. Si frumentarius ager est, quem cõserimus olineto, quadragenis inter se pedibus distet, si macer, uicenisquinis. Melius faciemus, si ordines in fauoniũ dirigamus. Cum deponẽtur, in scrobes siccas cõstituant quaternis pedibus fossas. Glarea ẽt, ubi lapides defuerint, misceat, & stercus. Si clausus locus est, modice supra terram, quæ ponunt, emineant. Si pecora formidant, altiores trunci esse debebunt. In siccis uero prouincijs cũ pluuiæ desunt, rigare cõueniet. Si ꝓuincia indiget oliuetis, & nõ est unde planta sumat seminariũ faciendum tst, idest tabula effossa, sicut superius dixi, ut ibi (sicut Columella dicit) rami serra incisi in modum sesquipedalem deponantur. Inde post quinquẽnium poterit ualida planta transferri, et locis frigidis hoc mense plantari. Scio plerosq;, quod facilius, atq; utilius est, radices olearum, quæ in syluis plerunq; sunt, aut in locis desertis, in cubitalem mensuram recisas, aut in seminario, si placuerit, aut in olineto solere disponere, & admistione stercoris adiuuare. Quare ꝓueniet, ut ex unius arboris radicibus numerosa planta nascatur.

De pomiferis, & spatijs earũ generale præceptum. T. XIX.

ETIAM pomiferas arbores possumus in pastinis à septẽtrionali regione disponere, de quibus sigillatim dicemus, quæ specialiter sunt tenenda, nam pomis eadem conuenit terra, q̃ uitibus.

Scrobes autem maiores facies, ut materiæ prosit, & fructui. Si pomarium facies, inter ordines tricenos pedes relinques. Plantas stutes radicatas, quod ē melius, sed seruabis, ne cacumina aut manu fracta, aut erosa nō crescant. Vnūquenq; ordinem suo generi deputabis, ne infirmæ à ualentioribus opprimant. Plātas similiter notabimus, ut ipsis, quibus steterant cardinibus, opponamus. De cliuo sicco, & exili, in planum, pinguem, et humidum trāsferemus. Si truncos ponere uolueris, supra terram propè tribus pedibus erigantur. Vbi duas in una scrobe plantas deponis, cauendum est, ne se contingant, nam uermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores sunt, quæ seminibus, hoc est nucibus suis, q̄ quæ plantis ponūtur, aut ramis. Vbi regio siccior est, aquationibus adiuuentur.

De fodiendis, palandis, & ligandis uitibus, uel lætandis arboribus. T.XX.

NVNC locis maritimis, & calidis fodiendæ sunt uites, uel (si hæc prouinciæ consuetudo est) exarandæ, & in eisdē locis palandæ, aut ligandæ sunt uineæ prius, q̄ gemma procedat, cuius concussione, uel attritu incurritur grande dispendium. Nunc oleæ, cæteræq; arbores lætamen accipiunt decrescente luna. Sufficiet autē maiori arbori uehes una, minori media, ita ut subducta à radicibus terra, et fimo permista, reuocet. Tēpore hoc siquæ sunt in seminarijs plantæ, circūfodiendæ sunt, & amputādi eis rami superflui, uel radiculæ, quas circa in superiore parte miserunt.

De rosis, lilijs, croco, uiolis conserendis. T.XXI.

HOC Mense rosaria cōseremus, quæ sulco breuissimo, aut scrobibus ponenda sunt, uel uirgultis, uel ēt semine. Semina aūt rosarum non putemus medios flosculos esse aurei coloris, quos rosæ ferunt, sed bacas nutriunt, quas in breuissimi pyri similitudinem plenas seminibus post uindemiam reddunt maturas, quarum tū maturitas ex colore fusco, & mollicie poterit æstimari. Siqua ēt sunt antiqua rosaria, hoc tempore circūfodiuntur sarculis, uel dolabris, & ariditas uniuersa reciditur. Nunc & quæ rara sunt, possunt ducta uirgarum propagine reparari. Si rosam tēperius hr̄e uolueris, duobus palmis ab ea in gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & liliorum bulbos ponemus, uel lilia ante

habita sarriemus summa diligentia, ne oculos circa radicē nascē-
tes, & minores bulbulos sauciemus, q̄ à matre subtracti, atq; in
alios digesti ordines noua lilieta formabūt. Itē uiolarum plātæ,
& croci bulbi serendi sunt, uel subtiliter (si fuerāt ante) fodiendi.

De lini semine serendo. T.XXII.

HOC Mense aliqui lini semen læto solo in iugerum. X. modios spargunt, & lina consequuntur exilia.

De cannetis, & asparagis, & plantis salicum, & genestæ, & seminarijs myrti, & lauri. T.XXIII.

TEMPORE hoc cāneta ponēda sunt factis breuissimis scrobibus, & oculis cannarum per singulas scrobes obrutis, qui semipedis spatio inter se distare debebunt. Si calidæ, & siccæ prouinciæ studemus, ualles humidas, uel irriguas opus ē deputare cannetis. Si frigida regio est, locis medijs instituantur, sed succo uillarum subditis. Inter hæc asparagorum etiam semina spargere possumus, ut mista nascantur, quia & asparagi coluntur, & incenduntur eo more, quo cannæ. Sed si sunt antiqua canneta, hoc tēpore sarrientur, recisis, quæ in radice purganda sunt, idest putribus male porrectis, & siqua gignendi oculos nō habebunt. Nūc salicis plantas, & omnium generū, quæ arbusto applicādæ sunt, uel genestas (ubi deerunt) obruemus. Ex bacis etiā myrti, et lauri seminaria faciemus, uel si fuerant, excolemus.

De hortis. T.XXIIII.

CIRCA Idus februarias sepes hortorum ex congesto in finibus spinarū semine faciendæ sunt, sicut dictum est, cū de munimine loqueremur hortorum. Item græci dicunt de crassa rubi uirga fieri debere particulas, & palmaribus scrobibus obrui, & quotidie (donec frondeant) fossione, & rigatione nutriri. Hoc mense lactuca seritur, ut possit aprili mense transferri. Itē carduus seritur, & nasturtiū, & coriandrum, & papauer, sicut mēse nouēbri, & alliū, & ulpicum. Nunc satureia seritur pingui agro nō stercorato, sed aprico, uel melius mari proximo, et cū cepullis mista seminatur. Hoc ēt mense cepullas seris, sed constat & uere, et autumno esse seminandas. Si semen eius seueris, in caput crescit & minus reddit in semine. Si capitulum ponas, ipsum macescit,

& multum semen educat. Terram cepæ desyderant pinguem uehementer subactam, irriguam, stercoratã. Ibi areas faciemus omnibus herbis, & radice purgatas, Serenus placido, et sereno die maxime austro, uel euro flantibus. Si minuente luna serant᷑, tenues, & acriores proueniunt, si crescente, robustæ, & saporis humecti. Rarius sunt ponendæ, runcandæ, ac sarculandæ sunt sæpius. Si capita uoluerimus his esse maiora, folia omnia debemus auferre, & sic succus ad inferiora cogetur. De quibus uero semina colligenda sunt, iuuent᷑ amminiculis, ubi caulẽ cœperint excitare. Cum niger color seminis fuerit, præferunt maturitatis indicia. Vellendi sunt thalli adhuc semisicci cũ semine, & sic in sole siccandi. Hoc mense anetũ seres locis frigidis. Omnem cœli statum patitur, sed tepidiore lætatur. Riget᷑, si se imber abstineat, seratur rarius. Aliq̃ semen eius nõ obruunt, opinantes q̃ à nulla aue tangat᷑. Nunc & sinapi serere possumus. Hoc ẽt mense caules seremus, q̃ et toto anno seri possunt, solum pingue, & satis subactum diligunt, argillam, & glareã timent, sabulone, et arenis nõ delectantur, nisi perennis unda succurrat. Omnem cœli statũ caulis patitur, frigidũ magis. Cõtra austrum positi citius ferunt, contra septẽtrionẽ serius. Sed hic caulis & sapore, & robore uincit. Cliuis delectatur, & ideo ponẽdæ sunt plantæ per puluinos arearũ. Gaudet stercore, & sarculatione. Rarius positus cõualescit. Celerius coquit᷑ uirore seruato, si dum est trium, uel quatuor folioꝶ nitrum tritum cribello desuper spargas, ut speciem pruinæ canentis imitetur. Columella dicit plantarũ radices alga marina inuoluendas seruãdæ uiriditatis cã fimo simul adhærẽte. Ponendæ sunt plantæ maioris incrementi, q̃a licet serius cõprehendant, fortiores fient. Si hyems est, tepido iã die, si æstas, cum sol in uesperam declinat᷑, planta pangẽda est. Vastior fiet, si terra operiatur assidue. Semen brassicæ uetustũ mutat᷑ in rapa. Hoc mẽse post Idus spõgias asparagoꝶ uel nouas formare incipiemus ex semine, uel antiquas ponemus. Mihi ẽt illud utile uidet᷑, ac diligens, ut asparagi agrestis radices plurimas in unũ locũ cõgeramus cultum, uel certe saxosum, quæ statim fructum dent ex loco, qui aliud nil alebat, & has annis oĩbus incendamus in scopis, ut fructus frequentior surgat, & fortior. Hoc aũt genus est sapore iucundius. Nũc ẽt malua seri potest. Mentam quoq; sere plantis, uel radicibus loco humido, uel circa aquas. Apricum solum

nec pingue, nec stercoratum desyderat. Hoc mēse fœniculum seres loco aprico, & modicæ saxoso, seritur primo uere. Pastinaca & semine ponetur, & plantis loco pingui, soluto altius pastinato, rarā statues, ut robur accipiat. Cunela ēt nunc seritur, & colitur eo more, quo allium, uel cepulla. Nunc cære folium locis frigidis post Idus seratur, desyderat agrum lætum, humidum, stercoratum. Hoc mense betā seremus, quāuis possit et tota æstate seminari. Amat agrū putrem, humidum, lætum. Transferēda est quatuor, aut quinque folioꝝ radicibus fimo recenti oblitis. Amat frequenter effodi, & multo stercore saturari. Hoc mense porrus serendus, quem si sectilem uelis, post duos menses, q̄ satus est, poteris desecare manentem in areis suis, quāuis asserat Columella ēt sectiuum diutius duraturum, melioremq́; si transferat, & quoties secabitur, aqua iuuetur, et stercore. Si capitatum facere uelis, quod uere seueris, octobri mense transferre debebis. Serendus est loco læto, & maxime campestri, area plana pastinata alte, & diu subacta, & stercorata. Si sectiuum uelis, spissius, si capitatū, rarius seris. Sarculo frequentandus est, & herbis liberandus. Cū digiti crassitudinē habuerit, à media parte præcisis folijs, & trūcatis radicibus transferatur, oblitus fimo liquido quaternis, uel quinis digitis separet. Cum radices aget, modice cōprehendendus, & alleuandus est sarculo, ut suspēsus à terra quod spatij uacuum subter inuenerit, capitis uastitate cogat implere. Itē plura semina in unum ligata si deposueris, grandis porrus nascet ex omnibus. Item si capiti eius rapæ semen immittas sine ferro, & pangas, multum fertur increscere, melius si frequenter hoc facias. Hoc mēse inula seritur, quo canneta ponunt. Seritur oculis sicut calami, quos abscindere, & terra leuiter debemus obruere, terra fossa, & subacta, excitatis ad lineā puluinis, q̄bus eius oculos oportet infodere, trium pedū inter se spatio separantur. Hoc mense colocasiæ bulbos ponemus. Amant humidum locum, pinguem, maxime irriguū. Circa fontes lætantur, & riuos, nec de soli qualitate curant, si ꝑpetuo foueantur humore. Frondere propè semper possunt, si tanquā citreta tegumentis defendātur à frigore. Hoc mense ciminum, & anisum seritur loco bene subacto, & cui lætamen admisceas. Quod satum est, herbis purget assidue.

De pomis, & primo de pyro. T.XXV.

PLANTAS pyroꝝ mẽſe Februario locis frigidis ponemus, calidis uero nouembri, ſed menſe nouẽbri pyra locis tepidis conſerenda ſunt, ut ſolo iuuentur irriguo, ita & florem plurimum proferent, & magnitudinẽ pomi turgentis acquirent. Naſci tamen tali ſolo maxime diligunt, quale uinetis diximus conuenire, ſed læto ſolo & ualidas arbores, & fructus plurimos conſequemur. Lapidoſi generis pyra uitium mutare creduntur, ſi terris mollibus conſerantᷣ. Sed pyrum plantis ſerere ꝓpè tardus euẽtus eſt, tñ qbus hoc placuit, ut ſemina generoſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceãt, plantas bimas, aut trimas eo more, quo oleæ ponuntur, radicatas magnis ſcrobibus ponant, ſupra terram tribus altas, uel quatuor pedibus, quarũ deciſa cacumina argilla miſta muſcus debet operire. Nam ſiqs pyroꝝ ſemen aſpergat, naſci qdem neceſſe eſt, originẽ ſuam refouente natura, cuius æternitati nulla tarditas põt afferre faſtidium, ſed homini hoc expectare longinquũ eſt, cũ & ſerò ueniant, & de generis nobilitate decedant. Melius ergo hoc menſe nouembri fiet, ut pyroꝝ plantas radicatas ſeramus agreſtiũ, ſubactis bñ ſcrobibus, ut cũ p̄hẽderint, inſerantᷣ. Hoc aũt intereſt, qđ q̄ plantis ſuis ſeruntur, dulcedinem, ac teneritatem ſeruant, diu tñ ſeruata non durant, inſita uero moram temporis ſuſtinebunt. Spatia inter pyros triginta pedum menſura diſcernat. Genus hoc arboris (ut proficiat) frequẽti humore, et aſſiduis foſſionibus eſt colẽdum uſq; adeo ut tempore, quo florere conſueuit, nihil perditura credatur de flore prolato, ſi eam tunc foſſor adiuuerit. Multum proficis, ſi interiecto anno quale libet lætamen adiungas, ſed bubulum ſpiſſa, & grauia poma generare fertur. Aliqui cinerem miſcent, credentes hinc contrahi pomis argutos ſapores. Generum uarietates exequi ſuperuacuum puto, cum in ponẽdis, uel excolendis nulla ſit diſtantia. Si languida arbor eſt pyri, uel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum de primis, uel in trunco ſimiliter terebrato ex teda cuneũ figis, uel ſi hoc deſit, ex quercu. Vermes eius arboris & nati necãtur, & naſci prohibentur, radicibus felle taurino frequenter infuſis. Item fæces uini ueteris recentes, ſi radicibus affundantur per triduum, diutius arbores in floribus laborare nõ faciunt. Si lapidoſa pyrus ẽ, ab extremis radicibus terram priorem leuabis, & ſecernes omnes lapillos, quibus diligenter remotis alteram terram cribro cretam in loco eius infundis,

ſed hoc proderit, ſi rigare non ceſſas. Menſe Februario, & Martio prius inſeritur more, quo dictum eſt, cum de inſitione loquere mur, ſub corticę, & in trunco. Inſeritur autē pyro agreſti, malo, ut nonnulli, amygdalo, & ſpino, ut Virgilius, orno, et fraxino, cydonio, ut aliqui, & punico, ſed fiſſo ligno. Surculus pyri, qui inſeritur ante ſolſtitium, anniculus eſſe debet, et prius q̃ figatur, folijs, & omni tenera parte priuari, poſt ſolſtitium uero eũ figis, qui ſummum germen incluſit. Pyrus omni genere inſeritur. Condienda ſunt pyra ita, die placido decreſcente luna à uigeſima ſecunda uſq; in octauã. Eadem poma ſicca, & manu lecta ab hora ſecunda in qntam, uel à ſeptima in decimã, à caducis diligenter electa integra, & ꝑpè dura, & aliquãto uiridia in picato uaſe clauduntur, quod operculo tegitur, & deorſum os eius inclinatur, atq; breui ſcrobe obruitur in eo loco, circa quē perēnis aqua decurrit. Itē quæ dura ſunt, in carne, & cute, prius in acæruo poſita, ubi ſe mollire cœperint, in uas fictile bene coctum, picatumq; ponuntur, & operculo ſuperueniente gypſantur. Vas breui ſcrobe demergitur in eo loco, qui quotidie ſole tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas, aut frumenta ſeruarunt. Alij ſtatim lecta cum tenacibus ſuis picatis urceis condiderunt, et oribus uaſculorum gypſo, uel picæ clauſis ipſa ſub diuo obruta ſabulone texerunt. Alij pyra, quæ ſe non contingerent, in melle ſeruarũt. Itē pyra diuiſa, & purgata granis, in ſole ſiccantur. Aliqui aquam ſalſam, cũ cœperit undare calefacta, diſpumãt, & ei poſt iã frigidæ pyra ſeruanda demergunt. Tunc exempta poſt tempus exiguum condunt urceo, & eius lito ore cõſeruant, uel nocte, et die in frigida ſalſa manere patiuntur, poſt in aqua pura biduo macerant, deinde in ſapa, uel paſſo, uel dulci uino merſa cuſtodiunt.

Vinum pyri, & acetum.

VINVM de pyris fit, ſi contuſa, & ſacco rariſſimo condita põderibus comprimantur, aut prælo. Hyeme durat, ſed prima aceſcit æſtate. Acetũ ſic fit de pyris. Pyra ſylueſtria, uel aſperi generis matura in cumulo reſeruant per triduũ. Deinde mittũtur in uaſculo, cui fontana, aut pluuialis aqua miſcetur, & optum uas per. XXX. dies relinquitur, ac ſubinde quantum ſublatum fuerit aceti ad uſum, tantum redditur aquæ ad reparationem.

Liquamen ex pyris.

LIQVAMEN de pyris castimoniale sic fiet. Pyra maturissima cum sale calcantur integra. Vbi carnes eorum fuerint resolutæ, uel in cupellis, uel in uasculis fictilibus picatis condiuntur. Post mensem tertium suspensæ eæ carnes liquorem dimittunt saporis iucundi, sed caloris albiduli. Circa hoc illud proderit, ut tempore, quo saliuntur, pro aliqua parte uina nigella permisceas.

De malo.

MENSE Februario, & Martio mala seramus, si calida, & sicca regio est, octobri, & nouẽbri. Eorum plura sunt genera, q̃ numerare superfluum est. Amant pingue, ac lætum solum, et cui humorem non tam rigatio, q̃ natura suppeditet. Et si in arena, uel argilla sit, rigationibus adiuuetur. Mõtanis locis debent ad meridiem uersa cõstitui. Et frigido solo proueniunt, si cœli tepor adiuuerit, nec in asperis, & humectis sedẽ recusant. Macrũ, & aridum solũ poma uermiculosa efficit, et caduca. Serunt omni genere, sicut pyri, neq; exarari, neq; effodi desyderãt. Icirco eis magis prata cõueniunt. Stercus ouillum tm̃ non exigunt quidẽ, sed libenter assumunt, uel si cineris pulueres misceantur. Amãt modestas rigationes. Putatio illis apta est, sed maxime ut arida, et male nata tollantur. Citius senescit hæc arbor, & in senectute degenerat. Si caduca sunt poma, fissæ radici lapis iniectus poma retinebit, lacertæ uiridis felle si tangantur cacumina, non putrescit. Vermes eius suillo stercore misto humanæ urinæ, aut felle bubulo extingunt, q si plures circa arborẽ sunt, æreo scalpro semel rasi nõ ultra nascentur, si ea loca, unde rasi sunt, bubulũ stercus obducat. Si spissa poma ramos onerabũt, interlegẽda sunt quæq; uitiosa, ut alimentum cæteris succus æquiparet, & generosis abũdantiã ministret, quã numerosa uilitate perdebat. Malus omni generi inseri põt, quo pyrus. Mense februario, martio, & alijs, q bus pyrus inseritur in malo, in pyro, in spino, pruno, sorbo, psico, platano, populo, salice. Diligenter legenda sunt mala, quæ uolumus custodire. Ea in locis obscuris, ubi uentus non sit, stramentis prius in crate subiectis in cumulos secreta disponimus, q cumuli frequenti diuisione separentur. Aliq diuersa dixerunt, uel singula in uasculis fictilibus picatis, atq; oblitis claudi, uel argilla in

uolui, uel solos pediculos creta adlini, uel in tabulis substrata pa
lea disponi, & stramentis de superiore parte cooperiri. Mala ro
tunda, quæ orbiculata dicunt, sine cura toto anno seruare se pos
sunt. Alij in puteo, uel in cisterna mergunt uasa fictilia, qbus di-
ligenter picatis, & clausis mala cõmittuntur. Alij ex arbore ma-
la illæsa sumpserunt, & pediculis eorũ picæ feruenti mersis supra
tabulatum per ordinem disponunt, nucum folijs subter expositis.
Pleriq; scobem populi, uel abietis inter mala diffundunt. Cõstat
mala sic ponẽda, ut pediculorũ partes deorsum facias, neq; ante,
q̃ usui necessaria uideantur esse, contingas. Vinum & acetum fit
ex malis, sicut ex pyris ante præcepi. Cydonijs serendis pleriq; tẽ-
pora diuersa dixerunt, tamen mihi usu compertum est in Italia
circa urbem mense februario, uel inchoante martio plantas cydo
niorum radicatas in pastinato solo tenuisse adeo feliciter, ut sæ-
pe sequentis anni fruge gauderent, si posita maioris status fuis-
sent. Locis siccis, & calidis extremo octobri, uel nouembri inchoã
te ponantur. Amant cydonij locum frigidum, humectũ. Si in te-
pido statuuntur, opus est illis rigatione succurri. Ferunt tñ statũ
mediocris situs, inter naturam frigoris, & caloris, & in planis,
& in decliuibus proueniunt, tñ magis inclinata, & deuexa de-
syderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, sed tardus est in
utroq; prouentus. Ita ponendæ sunt largæ arbores cydonij, ne al
terã quatiente uento stillicidium tangat alterius. Dum minor
est, uel qñ ponitur, iuuetur stercore, maior uero cinere, uel cretæ
puluere semel toto anno radicibus misso. Poma in his & cito ma-
tura, & maioris incrementi assiduus humor efficiet. Rigandæ
sunt, quoties cœlestis negatur infusio, & circũfodiendæ locis cali
dis octobri mense, & nouembri, frigidis uero februario, uel mar-
tio. Nisi.n. circũfodiantur assidue, aut steriles efficiuntur, aut ea-
rum poma degenerant. Putandæ sunt, sicut probaui, & à uitio-
sis oĩbus liberãdæ. Si arbor ægra est, amurca aquæ æqualiter mi-
sta radicibus debet affundi, aut calx uiua temperata cũ creta,
uel resina locularis pici liquidæ mista trunco arboris adlini, uel
ablaqueatæ arbori circa radices imparis nũeri poma cydonia p̃
magnitudine eius ponenda, & obruenda firmantur, quod annis
singulis factum custodiet à uitijs, sed arboris lõgæ derogabit æta
ti. Mense februario cydonia inseruntur melius in trunco, q̃ in cor
tice. Recipiunt in se surculos propè omnis generis punici, sorbi,

omnium malorum, quæ meliora producunt. Inseruntur autē nouellæ arbores, quibus succus est in corticæ, si maior est, circa radicē melius inseretur, ubi cortex & lignū beneficio soli adhærentis humescit. Legenda sunt matura cydonia, quæ hoc more seruantur, uel inter binas tegulas posita, si luto ex omni parte claudantur, uel si defruto incoquantur, aut passo. Alij quæ maiora sunt, fici folijs inuoluta custodiunt. Alij tm̄ locis siccis reponunt, à qbus uentus excluditur. Alij canna, uel ebore in quatuor partes diuisa sublatis omnibus, quæ in medio sunt, in uase fictili melle obruunt. Alij in melle sic integra dimittunt. In quo genere condiēdi satis matura deligunt. Alij milio obruunt, uel paleis separata demergunt. Alij plenis uino optimo uasculis mittunt, uel uini, et defruti ad seruanda cydonia, æquum corpus efficiunt. Alij dolijs musti mergunt, atq; ita claudūt, quod odoratum reddit et uinum. alij in patina noua sicco gypso obruunt separata cydonia.

Siliqua.

SILIQVA Februario mense seritur, & Nouembri & semine, & plantis, amat loca maritima, calida, sicca, campestria. Tamen (ut ego expertus sum) in locis calidis fœcundior fiet, si adiuuetur humore, pōt & taleis poni. Scrobem desyderat largiorē. Inseri ēt posse mense Februario credunt aliq in pruno, uel amygdalo. Siliquæ seruantur diutissime, si expandantur in cratibus.

Morus.

AMICA est morus, & uitis. Mori nascuntur ex semine, sed & poma, & uirgulta degenerāt. Serenda est taleis, uel cacuminibus, melius aūt taleis sesquipedalibus, ex utraq; parte leuigatis, ac fimo oblitis. Cum locum palo ante fecerimus, īmergimus, ac tegimus cinere terris admisto, nō amplius q̄ quatuor digitis operimus. Seremus à medio februario, & toto martio, locis uero calidioribus octobri postremo, uel nouēbris initio, sed uerno maxime die nono Calendarū aprilium. Amant loca calida, sabulosa, et plerūq; maritima. In tofo, uel argilla uix cōprehendūt. Humor assiduus moris ꝓdesse nō credit, fossionibus lætat, et stercore. Putria in his, et arida post trienniū sunt putanda. Plantā si robustā, transferes mē se octobri, uel nouembri, si tenerā, februario, et martio. Scrobes desyderant altiores, interualla maiora, ne

altera umbris p̄matur alterius. Feracem, lætioremq; arborē mori fieri aliq tradiderūt, si pforato hinc inde trunco singulos cuneos inseramus terebinthi hinc, inde lentisci. Circa octobris Calē. morus ablaqueāda est, & radicibus eius uini ueteris recētissimæ fæces infundēdæ. Inseritur aūt in fico, et in se tm̄ sub cortice. Vlmo insita comprehēdit, sed parturit magnæ infelicitatis augumēta.

Auellana.

AVELLANAE ponēdæ sunt nucibus suis, nō amplius supra terra ducēda est, q̄ crassitudine digitorum duorum. Plantis tn̄, & sobole exptus sum melius puenire. Mense februario, seu planta, seu semē expōit, gaudēt loco macro, humido, frigido, et sabuloso. Mēse Iulio circa nonas auellana matura ē, locis tn̄ calidis.

Mixa.

NVNC seruntur mixa ex nucleis in aliquo uase positis, donec plantæ induant firmitatem, cœlo tepido, terra soluta, humore moderato. Inseruntur mense Martio sorbis, uel spinis.

De pomis aliorum mensium.

ETIAM nunc tuberes seruntur, & inseruntur, & ossa duracinorum, uel plantæ eiusdem generis ponunt, & transferunt, & inseri possunt, & mespilus inseret, & ossa ponentur prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni potest, & sorbus hoc etiam mense seri, & amygdali semina in areis obrui, & locis temperatis nunc inseri mense inchoante, frigidis uero exeūte, conditis tn̄ surculis ante q̄ germinent. Et pistaciæ planta uel nūc statui, aut inseri potest, & castanearum semina spargi. Nuces quoq; ugiā des etiam nunc seminarijs recondi, & ipsum genus inseri, et frigidis, & humectis locis nunc poterunt pineta seminari.

De educatione porcorum. T.XXVI.

NVNC uerres maxime fœminas inire debebunt. Legēdi sunt uasti, & ampli corporis, sed rotundi potius q̄ longi, uentre, & clunibus magnis, rostro breui, ceruice glandulis spissa, libidinosi, anniculi, qui usque ad quadrimos inire fœminas possunt. Scrofas uero longi lateris debemus eligere, & quibus ad sustinēdum fœturæ onus magnus se uenter effundat, cætera uerribus similes. Sed in regionibus frigidis densi, & nigri pili, in tepidis qualesi

cunq; prouenerint. Fœmina ad creandum, usq; in annos septem partus onera gestare sufficiet, ad cōcipiēdum, annicula debet incipere. Quarto exempto mense pariunt, ubi quintus incipiet. Incipiunt aũt) sicut dixi) mēse Februario, ut solidioribus herbis nati, & stipula succedente pascant̃. Vbi facultas est transigendi, uēditis qui subinde nati sunt, celerior matribus fœtura reparat̃. Genus hoc omnibus locis haberi pōt, melius tñ agris palustribus q̃ siccis, præcipue ubi arborũ fructuosarum sylua suppetit, quæ subinde maturis fructibus alterna per annum mutatione succurrat. Maxime locis graminosis, & cannarum, uel iunci radicæ nutriuntur. Sed deficientibus alimētis ꝑ hyemē nōnunquã præbenda sunt pabula glandis castaneæ, uel frugum uilia excrementa ceterarum, uerno magis cũ lactent nouella uirentia, quæ porcis solent nocere. Neq; gregatim claudēdæ sunt porcæ more aliarum pecudum, sed haras sub porticibus faciemus, quibus mater unaquæq; claudatur, & alumnum gregem tutior ipsa defendat à frigore. Quæ haræ à superiori parte detectæ sint, ut libere numerũ pastor exploret, & oppressis à matre fœtibus sæpe subueniat subtrahendo. Curabit aũt ut fœtus proprios cum unaquaq; procludat. Plus uero q̃ octo (sicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi uero utilius probatur experto, porca, cui pabula suppetũt, ut plurimum sex nutrire debere, q̃a licet plures possit educare, tñ frequentiore numero sucta deficiet. In porcis etiam illud est commodum, quod immissi uineis necdũ turgentibus, uel exacta uindemia gramine persecuto diligentiam fossoris imitantur.

De uino myrtite aliter. T. XXVII.

IN Huius mensis initio aliter myrtite sic facies. Mittis uini ueteris decem sextarios in lagena, et baccarum myrti libras. V. miscebis. Cum. XX. & duoꝝ dierum spatium confusa transegerint, ꝑ quos uas quotidie cõuenit agitari, tunc palmea sporta colabis, et ꝑdictis. X. sextarijs, mellis optimi fortiter triti pōdo. V. miscebis.

De uite thyriaca. T. XXVIII.

THYRIACAM uitem sic facies, cuius iste ꝑfectus est, ut uinum eius, uel acetũ, uel uua, uel sarmentoꝝ cinis proficiat contra morsus omnium bestiarum. Fit autem sic. Sarmentũ, quod pangendum est, trium digitoꝝ spatio in ima parte findatur, &

ſublata medulla ad eius uitẽ thyriacæ medicamen addaẽ. Tunc terræ mandeẽ uinculo diligenter aſtrictũ. Aliqui eadẽ ſarmenta iam medicamine ſatiata intra ſqllæ bulbum recondunt, et terris prædicta rõne committũt. Aliqui antidoti eius affuſione radices uitis infundunt. Sanè ſarmentum, ſi de hac uite ſumaẽ ad trãſferendum, potentiã materni medicaminis non tenebit. Oportebit autem thyriacæ infuſione aſſidua, uim ſucci ſeneſcentis iterare.

De uua ſine ſeminibus. T.XXIX.

EST Pulchra ſpẽs uuæ, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur, ut ſumma iucunditate ſine impedimento ſorberi poſſit, uelut unum omnium corpus uuarũ. Fit autẽ græcis auctoribus hac ratione per artem ſuccedente natura. Sarmentum, quod obruendum eſt, q̃tum latebit in terra, tm̃ findere debebimus, & medulla omni ſublata, ac diligenter excalpta, membra iterum diuiſæ partis adunare, et uinculo conſtricta deponere. Vinculum tñ papyro aſſerunt eſſe faciendum, & ſic in humida terra eſſe ponendum. Diligentius quidam ſarmentum reuinctum quantum excíſum eſt, intra ſquillæ bulbũ demergunt, cuius beneficio aſſerunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alij tempore, quo uites putant, ſarmentum fructiferum putatæ uitis in ipſa uite, quã poſſunt de alto ſublata medulla excauant non diuiſum, & calamo affixo alligant, ne poſſit inuerti. Tunc ὀπὸν κυρηναϊκὸν quod græci ſic appellant, in excauata parte ſuffundunt, ex aqua prius ad ſapæ pinguedinem reſolutum, & hoc tranſactis octonis diebus ſemper renouant, donec uitis germina nouella ꝓcedant. Et in granatis malis fieri hoc poſſe firmatur à græcis, & in ceraſis opus eſt experiri.

De uite nimis lachrymoſa. T.XXX.

VITES, quæ lachrymarum nimietate tabeſcunt, & deplorãdo uim roboris ſui auertunt à fructu, trunco earum lacerato græci ſinum fieri iubent. Si hoc minus proderit, radicum robur pingue reſcindi, ut afferat medicinã uulnus impreſſum, tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta, & refrigerata plagæ exciſio perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.

Myrtitis alia confectio apud græcos. T.XXXI.

GRAECI item Myrtite sic praecipiunt temperari Myrti bacas maturas in umbra siccatas, & postea tusas uncias octo mittis in linteo, & suspendis in uino, & uas cooperies, ac linibis, et cũ plurimis diebus sic fuerit, auferes, & uteris. Aliqui myrti bacas sine pluuia collectas maturas ex locis siccioribus calcãt, uel exprimunt, & uino miscent. VIII. cotularum mensuram ꝑ amphoram uini, quod uinum medicinae quoq; proderit, ubi stipticis est utendum, stomachum solidare titubantem solet, reiectiones sanguinis inhibere, fluorem uẽtris astringere, limũ dissintericae passionis medicabiliter asperare.

Vt propomota sponte nascantur. T. XXXII.

CONDITVM uel absynthiatum, uel rosatum, uel uiolatum procedere sponte fertur ex uitibus (ut natura suscipiat, quod procurare sueuit industria) si sarmenta in uas aliquod semiplenum supradictis potionibus mersa seruentur, & uinam terram simul resoluas ad lixiuij modum, donec oculi sarmentorum nitantur exire, tunc eadem sarmenta gemmantia in quo uolueris loco, uitium caeterarum more deponas.

Vt botryones uarij nascantur. T. XXXIII.

VT Vitis botryones et albos afferre possit, et nigros, graeci sic fieri debere iusserũt. Si uicinae sunt uites nigra, et alba, cũ putant, sarmenta utriusq; inter se diuisa sic iunges, ut medios utriusq; generis oculos aequando reddere possis unitati, tũc papyro ligabis stricto, et molli, atq; humida terra curabis adlinire, et ĩteriectis ternis diebus adaquare, donec germen nouae frondis erumpat. Hinc exempto tp̃e, si libuerit, genus efficies per plura sarmenta.

De horis. T. XXXIIII.

HIC Mensis in horarum mensura cum Nouembri mense concordat, quas hac numeri ratione colligimus.

Hora	I.	pedes	XXVII.
Hora	II.	pedes	XVII.
Hora	III.	pedes	XIII.
Hora	IIII.	pedes	X.
Hora	V.	pedes	VIII.

Hora	VI.	pedes	VII.
Hora	VII.	pedes	VIII.
Hora	VIII.	pedes	X.
Hora	IX.	pedes	XIII.
Hora	X.	pedes	XVII.
Hora	XI.	pedes	XXVII.

TITVLI MENSIS MARTII.

De putandis uineis, & inserēdis, et pāgēdis uitibus. T. I.
De pratis purgādis in locis frigidis, et proscindēdis agris. T. II.
De panico, & milio serendo cum disciplina. T. III.
De cicere serendo cum ordine suo. T. IIII.
De cannabo. T. V.
De cicera. T. VI.
De nouellis puluerandis, & fodiendis, uitibus palandis, ac ligandis, & ueteranis uineis restituendis, & ægris, & læsis. T. VII.
De oleis amurca saginandis, & cætera earum cura, item de seminarijs, & rosarijs faciendis, uel colendis, & sarriendis frumentis. T. VIII.
De hortis, in eo de carduis cum disciplina, de ulpico, allio, & cepulla, cunela, aneto, sinapi, caulibus, maluis, amoracea, origano. Lactuca, beta, porro, cappari, colocasijs, satureia, nasturtio, intybis, raphanis, de melonibus, & cucumere cum disciplina sua, item de asparagis, & spongijs eorū, similiter & ruta, & coriādro cum disciplina sua, & cucurbita similiter, & blito, item de aniso, & cimino. T. IX.
De pomis, in eo de malo punico cum disciplina, & uini sui confectione, de citreo similiter, de mespilo, & de fico cum disciplinis suis, & alijs pomis, quorum disciplina suis mensibus continetur. T. X.
De comparandis bobus, & tauris, ac uacis. T. XI.
De domandis bobus. T. XII.
De equis, equabus, & pullis, & ætate eorum. T. XIII.
De mulino genere, & asinis. T. XIIII
De apibus. T. XV.
De horis. T. XVI.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

De putandis uineis, & inſerendis, & pangendis uitibus. T.I.

m ARTIO Mēſe locis frigidis putatio uinearum cœlebratur, de qua abunde februario menſe locuti ſumus, uſq; quo incipit gemma eſſe ſuſpecta. Nūc oportet uineas inſerere, cum uites non aquato, ſed ſpiſſo humore lachrymabunt. Seruabimus ergo, ut truncus, qui inſeritur, ſolidus ſit, & alimento humoris exuberet, neq; ulla uetuſtate, aut iniuria lacœratus areſcat. Tunc deciſæ uiti ſurculi, qui inſerendi ſunt, ſint ſolidi, rotundi, gemmis ſpiſſis, et pluribus oculati. Tres tamen oculi in inſitione ſufficient. Radendum eſt ergo ſarmentū ad menſuram digitorum duorū, ut ab una parte ſit cortex. Aliqui non patiuntur nudare medullam, ſed leuiter radunt, ut inciſura ſenſim poſſit in acumen exire, & ut corticata pars cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus ita infigendus eſt, ut trunco iunctus adhæreat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere, uinculo ſalicis, infuſo & paleato luto deſuper alligari, tegumento quoq; aliquo à uentis, & à ſole defendi, ne hi quatiant, hic adurat. Vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipſi pinnicillo circa ueſperam tenuis debet frequenter humor affundi, ut hoc alimēto contra uim cœli torrentis animetur. Cum ergo germen ruperit, et aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedētis ſarmenti quaſſet ætatem. Vbi ſolidius quantumcunq; proceſſerit, uincula oportet abſcindi, ne adoleſcentia molliſſimi germinis nodo duræ conſtrictionis angatur. Aliqui infra terram ſemipedis ſpatio effoſſæ uiti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulāt, ut hoc quoq; nouis ſarmentis præter nutricis alimenta ſubueniat. Nonnulli circa terras melius aſſerunt inſerendum, qa in altiori difficilius comprehendunt. Vſque ad idus, uel æquinoctium uites locis frigidis pangendæ ſunt, ſeu paſtinato, ſeu ſulco, ſeu ſcrobibus, more, quo dictum eſt.

De pratis purgãdis in locis frigidis, et ꝓſcindendis agris. T. II.

NVNC locis frigidis prata purganda, atq; ſeruanda ſunt. Locis gelidis colles pingues, & agros uliginoſos proſcindere, atque exarare conueniet. Veruacta etiam, quæ Ianuario menſe ſunt facta, repetere.

De panico, & milio ſerendo cum ordine ſuo. T. III.

CALIDIS, & ſiccis regionibus panicũ ſeremus, & miliũ, leuem, & ſolutam terram deſyderant. Nec in ſabulone ſolũ, ſed in arena quoq; proueniunt, dummodo cœlo humido, & ſolo ſerantur irriguo, qa ſiccum, et argilloſum agrũ reformidant. Herbis liberent᷑ aſſidue, quinq; ſextarijs ſpatium iugeri cõplebitur.

De cicere ſerendo cum ordine ſuo. T. IIII.

NVNC cicer utrunq; ſerere debemus loco lætiſſimo, cœlo humido, macerandum eſt pridie, ut poſſit citius naſci. Iugerum tribus modijs conſeretur. Cicer grande naſci græci dicunt, ſi infundatur aqua tepida pridie, amare etiam loca maritima temperius prouenire, ſi ſeratur autumno.

De cannabo. T. V.

HOC etiam menſe cannabum ſerimus uſq; in æquinoctium uernum hac ratione, qua in februario diſputatum eſt.

De cicera. T. VI.

NVNC cicera ſeritur, quæ diſtat à cicercula ſolo colore, quo ſordet, & nigrior eſt, primo ſulco, uel ſecundo, ſolo læto. Iugerum quatuor, uel tribus, uel etiam duobus modijs implebimus.

De nouellis puluerandis, & fodiendis, uitibus palandis, ac ligandis. T. VII.

HOC menſe nouella uinea incipit puluerari, quod nunc, ac deinceps per oẽs Calendas uſq; ad octobres faciendum eſt, non ſolum propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina, ſolidata terra conſtringat. Graminum radices, quæ plurimum uitibus nocẽt, extirpandæ ſunt. Nunc locis frigidis uinearũ foſſio celebrãda eſt, et palãdæ, atq; ligandæ ſunt uites, ſed nouellã mollibus uinculis

alligemus, quia eam tenerā uincula duriora p̄cidunt. Palus maioribus uitibus solidus, minoribus ponat̃ exilis. Propter umbræ molestiā statuat̃ ab aquilone, et plaga frigida spatio quatuor digitoꝝ, uel semipedis remotus à uite, ut possit ex oīpte circūfodi.

Vt uetus uinea reparetur.

VINEAS ueteres nūc aliqui à terra altius truncant studentes reparationi, sed uitiosum est. Nam plerūq; uastior plaga sole putrescit, & roribus, quare hoc genere reparet̃. Prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat. deinde infra terram supra nodum recidet̃, ut operta, de frigore & sole nil timeat. Hoc faciendum est, si optimi generis uitis sit, & alte posita, alioquin generosis melius erit inserenda sarmentis. Omnia supradicta locis calidis primo mēse, frigidis uero post idus ipsius exequemur.

Aegras uites refouere.

AEGRAS uites, uel quibus fructus arescit, circūfodies, et urinam ueterem suffundes. Item cinerem sarmenti, uel querci aceto mistum subijce, aut incisas circa terrā lætamine refoueto, & quæ germinant fortiora dimitte.

Læsas bidente curare.

CVM uitis bidente lædit̃, aut ferro, plagam, si terræ iūcta est, adline stercore ouillo, uel caprino, tunc terra mista circūfossa ligare curato. Si in radice læsa ē, opiens liqdum lætamē admisce.

De oleis amurca signādis, et cætera earum cura. T. VIII.

NVNC oleis laborantibus circū radices insulsa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) sex congij, mediocribus, quatuor, cæteris pro æstimatione sufficiunt. Alij paleas fabæ binos per maiorem arborē qualos. Alij ueteris urinæ humanæ trunco quantum satis uidet̃ affundunt, & arbori mortarium statim faciunt, maxime locis siccis trunco ante coopto. Oleā sterilem terebra gallica pforabis. Tunc duos frugiferæ arboris ab australi parte ramos eiusdem magnitudinis tollis, & stricte in foramen utrūq; conijcies, uel lapidem, uel pini, uel querci palos, et abscisso eo, quod superabit, luto paleato curabis occulere. Sed si sine fruge luxuriant, oleastri palum radicibus eius infige. Nunc

etiam quibus moris est, frumenta iterum sarrire conueniet. Nunc locis frigidis seminaria, quæ februario mense dicta sunt, bacarum, & seminum fiunt, & rosaria in mensis initio percolantur.

De hortis. T.IX.

NVNC horti optime sumunt cultionis initia. Mēse martio carduus seritur. Terram stercoratam, & solutam diligit, quāuis in pingui possit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas prodest, si pangatur in solido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi sunt cardui luna crescente in area iam parata semina spatio semipedis discreta. Cauendum est, ne semina inuersa ponantur, nam debiles incuruos, & duros creabunt. Non alte imprimenda sunt, sed tribus digitis comprehensa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat. Tunc leuiter operiātur, & herbis liberentur assidue, donec plantaria solidentur, & rigētur, si æstus interuenit. Si cacumina seminum confringas, spinis carebunt. Item si semina eorum madefeceris per triduum laurino oleo, uel nardino, uel opobalsamo, uel succo rosæ, uel masticino, & postea siccata depresseris eiusdem saporis orientur, cuius unguentum semina cōbiberunt. Singulis sanè annis à codice auferendæ sunt plantæ, ut nec matres fatigent, & soboles per alia spatia digeratur, cum aliqua tamen radicis parte uellendæ sunt. Quos reseruabis ad semina colligenda, liberatos omnibus pullis testa suptegere debebis, aut corticæ. Nam solent semina sole, uel imbribus interire. Contra talpas prodest catos frequenter habere in medijs carduetis. Mustellas habent pleriq; mansuetas. Aliqui foramina earum rubrica, & succo agrestis cucumeris impleuerunt. Nonnulli iuxta cubilia talparum plures cauernas aperiūt, ut illæ territæ fugiant solis admissu. Pleriq; laqueos in aditu earum setis pendentibus ponunt. Hoc etiam mense ulpicum bene, & allium seremus, & cepullas, & cunelam locis frigidis, et anetum. Nunc & sinapis, & caules optime seruntur, uel plantantur, & malua seritur, & armoracea, & origani planta trāsfertur. Lactuca, et beta, & porrus, & capparis seri possunt, et colocasia, et satureia, & nasturciū. Intyba etiam, et raphanos nunc aliqui serunt, quibus utantur æstate. Nunc melones serendi rarius. Distent inter se semina pedibus duobus locis subactis, uel pastinatis, maxime arenis. Semina eius mulso, et lacte per triduum

macerãda sunt, & tunc iam siccata ponenda, hinc suaues efficientur. Odorati aũt fiunt, si eorũ semina multis diebus inter rosæ folia sicca mergãtur. Nunc & cucumeres seminantur rare sulcis factis altitudine sesquipedali, latitudine pedum trium. Inter sulcos. VIII. pedum spatium crudum relinquas, ubi possint uagari. Herbis iuuantur, ideo sarculo, & runcatione nõ indigent. Semina si ouillo lacte, & mulso maceres, dulces nascent, & candidi. Longi, & teneri fiunt, si aquam in patenti uasculo sub eis ponas duobus palmis inferiorem, ad quã festinando tales efficiẽtur. Sine semine nascentur, si prius eorũ semina oleo sabino pungantur, & herba ea, quæ culex dicit, trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum uiticulæ suæ capite cannæ inserunt, cui prius oẽs nodos perforauerint, ibi cucumis nascetur in nimiam longitudinẽ, tensus. Oleum sic metuit ut si iuxta posueris, uelut hamus plicetur. Quoties tonat, uelut timore perterritus conuertit. Si eius florem sicut in sua uite est, in forma fictili clauseris, ac ligaueris, qualem uultum forma uel hominis, uel aĩalis habuerit talem cucumis figuram præstabit. Hæc omnia Gargilius Martialis asseruit. Columella dicit, loco aprico, & stercoroso si rubos habeamus, aut ferulas, post autumni æquinoctium, his iuxta terram recisis, & excauatis ligneo stylo, inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris semen addamus, hinc nasci fructus, qui possint & inter frigora nõ necari. Hoc mense asparagos seremus circa apriles Calen. pingui loco, humido, subacto, ita ut minoribus fossulis, ad lineam directis bina, aut terna grana semipedis spatio discreta ponant. Dehinc stercore solum tegat, & herbæ subinde uellant, uel per hyemen supra stramina iaciant primo uere tollenda. Hinc post triennium nascent asparagi. Sed expeditior ratio est, si asparagorũ spongias ponas, quæ cito fructũ ministrent. Hæ sic fient. Semina asparagi quanta tribus digitis cõprehendere possis, post idus februarias pingui, & stercorato solo in singulis fossis ponis, et leuiter obruis. His coeuntibus radix cõnexa nascetur, quæ appellatur spõgia. Sed & hæc moras habet. Nam per biennium in seminario suo est stercore, & assidua runcatione nutrienda. Deinde post æquinoctium autũni trãsferet, & uere asparagum dabit. Has erit utilius comparare, q̃ longa expectatiõe nutrire. Eas tamen, in sulcis disponemus, si loca sicca sunt inter medios sulcos, si humida, in summitate sulcorum. Hu-

mor spongias asparagorum transitu suo debet tm̃ rigare, nõ si/stere. Asparagum, quẽ primo protulerint, confringere debemus, nõ auellere, ne adhuc inualidam moueamus spongiam. Cæteris annis auellendus est, ut oculos suæ germinationis aperiat, quia si deinceps refringas, loca, quæ fœcũda esse cõsueuerunt, remanẽ/te asparagi radice claudent. Ministrabunt aũt uere, & autum no reseruabis eũ, de quo sumpturus es semina, postea scopas eius incendes, tũc circa hyemem spõgijs adijcies stercus, & cinerẽ. Hoc mense ruta serit locis apricis solius cineris inspersione contẽta. Lo ca desyderat altiora, unde humor elabitur. Si ponas semina eius adhuc clausa folliculis, singulatim manu debebis affigere. Si iam minuta sunt sparsa iactabis, & rastro obducta cooperies. Caules eius, q inclusis seminibus nati fuerint, fortiores erunt, sed serò na/scentur. Ramuli eius cũ aliqua corticis parte conuulsi uerno tpe pro plãtis tenebũt. Tota uero trãslata morietur. Nonnulli ramu los eius pertusæ fabæ inserunt, uel bulbo, atq; ita obruunt alieno uigore seruandos. Prosequuntur ẽt maledictis, & maxime in ter/ra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimũ est. Sed (ut asse runt) melius furtiua proueniet. Sub fici arboris umbra libentius acquiescat. Nõ effodi herba, sed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactũ. Ab hoc mense usq; in octobrẽ totum coriandrũ seritur. Amat terrã pinguẽ, sed & macro solo nascitur. Semen me lius putatur, quod uetustius fuerit, delectatur humore. Satũ bñ, cum olere quocunq; nascetur. Hoc mense cucurbita serenda est. Amat solũ pingue, humidũ, stercoratum, solutũ. Hoc in cucurbi tis insigne est, q̃ lõgas pariũt, & exiles semina, quæ in earũ cer/uice nascunt, quæ in uentre fuerãt, cucurbitas faciũt crassiores, q̃ in fundo, latas, si inuersis cacuminibus obruant. Vbi adolescere cœpint, amminiculis adiuuent. Quæ seruant ad semina, usq; ad hyemẽ in sua uite dependeãt, deinde sublatæ in sole ponant, aut fumo, aliter semina putrefacta depereunt. Hoc mense blitus seritur solo qualicũq;, sed culto. Olus hoc neq; runcandũ est, neq; sarculandũ. Cum semel natũ fuerit, ipsum se per multa secula se/minis sui deiectiõe reparabit ut ẽt si uelis, uix possit aboleri. Nũc ẽt serpyllum seritur plantis, & semine, sed uetustate meliori. Læ/tius frondebit, si iuxta piscinam, uel lacum, uel putei margines conserat. Anisum quoq;, et ciminũ nunc bene serit. Locis lætiori bus melius ꝓuenit, itemq; cæteris, si humore iuuet, & stercore.

De pomis, & malo punico. T.X.

LOCIS temperatis mense martio, uel aprili mala punica seremus, calidis uero, & siccis nouembri. Amat hæc arbor solũ cretosum, macilẽtum, sed in pingui ẽt prouenit. Regio illi ẽ apta, quæ calida est. Serit̃ plantis de matrum radice deuulsis. Sed quãuis multis generibus seratur, melius tamen ramus eius cubitalis incisus manubrij crassitudine, & capite utroq; acuta falce leuigatus scrobi uelut obliquus immergitur, prius tñ porcino stercore & in capite, & in parte, quæ ima est, oblinatur, uel in crudo solo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proueniet, si ponẽdus ramus gemmata iam matre sumatur. Sed qui in scrobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, prouidebit, ne poma findantur. Curandum ne uirgulta inuersa deponas. Creduntur acida fieri, si rigentur assidue, nam siccitas in his & suauitatem præstat, & copiã, cuius tñ nimietati aliquid debet humoris opponi. Circũfodi autumno debet, & uerno. Si acida nascant̃, modicum laseris cum uino tritum p summa arboris cacumina oportet infundi, uel ablaqueatis radicibus tedæ clauus infigi. Alij algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli stercus miscent asininum, atq; porcinum, si florem non continet, urinam ueterẽ cum pari mensura aquæ temperabis, & per annum in radicibus infundes. Vni arbori amphora ingesta sufficiet, uel amurcã mittis insulsam, uel algam radicibus iunges, & bis rigabis in mẽse, uel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, uel corio anguis inuoluere. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice supponis, uel squillã circa arborem seris. Et si, dũ pendent poma, tenacibus, sicut in arbore habentur, intorseris, in totum annum sine corruptione seruabis. Si uermibus laborant, tangis radices felle bubulo, & continuo moriuntur, aut clauo æneo si uermes eosdem purges, difficile nascentur, uel asini urina stercori admista porcino uermibus obuiabit. Cinis cũ lixiuio circa punici trũcum frequenter infusus, læta, & fructuosa reddit arbusta. Asserit Martialis candida in his grana fieri, si argillæ, & cretæ, quartam partem gypsi misceas, & toto triẽnio hoc genus terræ radicibus eius adiũgas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, si olla fictilis obruatur circa arborem punici, & in ea ramus cum flore claudatur, ut resileat ligatus ad palum. Tunc coopta

olla cõtra aquæ muniatur incursus. Autumno patefacta suæ magnitudinis poma redhibebit. Multa in punico ipse asserit poma procedere, si titimalli, & portulacæ succus æqualiter mistus ante q̃ germinet, trunco arboris adlinatur. Inseri posse affirmat, de ramorum connexione, ut medulla utrinq; diuisa se iungat. In se tãtum inseri potest circa apriles Calendas Mense Martio ultimo. Sed secto trunco surculus recentissimus statim debet inseri, ne mora exiguum, qui inest, siccet humorem. Punica mala seruantur, si picatis pediculis ordinata suspendas. Aliter. Lecta integra in aqua marina, uel muria feruente mergãtur, ut combibant. Post triduum sole siccentur, ut sub dio nocte non maneant, post in loco frigido suspendantur. Cum uolueris uti, aqua dulci pridie macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari. Item si tactu inuicem separata paleis obruantur. Item fossa fit longa, & cortex eiusdem magnitudinis paratur, cui mala acutis surculis suis affiguntur. Tũc inuersus cortex supra fossam ponitur, ut mala sine terræ tactu subterpendentia ab humore defendat. Item si induant̃ argilla, & ea siccata loco frigido pendeant. Itẽ si seriola sub dio obruatur, quæ habeat arenas usq; ad medium, & mala cũ tenacibus lecta imprimantur cannis singulis, uel sambuci uirgulis, & ita separata in arenis figantur, ut ipsa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc & sub tecto in scrobe bipedanea fieri potest, & utilius est ad seruandum, si cum ramo longiore tollantur. Aliter. In seriola, cui ad medium aqua mittat̃, suspẽduntur mala, ne humorem tangant, & seria claudit̃, ne uentus irrumpat. Item in dolio intra ordeum sic ordinant̃, ne se inuicem tangant, & dolium desup operitur. Vinum de malis granatis conficies hoc mõ. Grana matura purgata diligenter in palmea fiscella mittis, & in coclea exprimis, & lente coques usq; ad medietatẽ, cũ refrixerit, picatis & gypsatis uasculis claudes. Aliqui succum nõ excoquunt, sed singulis sextarijs, libras mellis singulas miscent, & in prædictis uasculis ponunt, & custodiunt.

De Citreo.

MENSE martio citri arbor quatuor modis seritur, semine, ramo, talea, claua. Amat terrã rarioris naturæ, cœlũ calidum, humoremq; cõtinuũ. Si granis uelis serere, ita facies. Terrã in duos pedes fodies, cinerem miscebis, breues areas facies, ut utrinq; per

canales aqua discurrat. In his areis palmarem scrobem manibus aperies, & tria grana deorsum uerso acumine iuncta cōstitues, & obruta quotidie rigabis. Citius pcedent, si beneficio aquæ tepentis utaris. Natis germinibus semper proxima herba runcet. Potest hinc trima plāta transferri. Si ramū uelis ponere nō amplius sesquipede debebis immergere, ne putrescat. Claua seri cōmodius est, quæ sit manubrij crassitudine, lōgitudine cubitali ex utraq; parte leuigata, nodis, & aculeis recisis, sed integra summitate gemmarum, p quas spes futuri germinis intumescat. Diligentiores et fimo bubulo adlinunt utrinq;, quod summum ē, uel marina alga uestiunt, uel argilla subacta, partis utriusq; extrema cooperiunt, atq; ita in pastinato solo deponunt. Talea et gracilior, & breuior esse pōt, quæ similiter ut claua merget. Sed talea palmis duobus supersit, claua omnis obruitur. In spatio non desyderat interualla maiora. Alijs arboribus non debet annecti. Calidis locis, sed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed siquis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco uel parietibus munito, uel in meridianā partem uerso disponat hāc arborem. Sed hybernis mensibus tectum stramine uelet agresti. Vbi æstas refulserit, aeri arbor nuda, & secura reddatur. Talea, siue claua eius calidissimis regionibus, & per autūnum ponitur. Frigidissimis iulio, & augusto positas, et quotidianis rigatiōibus animatas, ipse usq; ad poma, & magna incrementa perduxi. Citreum iuuari credit, si cucurbitæ uicinis locis serantur, quarū uites ēt combustæ utilē citri arboribus cinerem præbent. Gaudent assidua fossione, hinc proueniunt poma maiora. Nisi quæ arida sunt, rarissime debemus abscindere. Inseritur mense aprili locis calidis, maio frigidis, nō sub corticæ, sed fisso trunco circa ipsas radices. Inseritur & pyro, ut qdam uolunt, & moro, sed insiti surculi qualo desup omnino muniēdi sunt, uel fictili uasculo. Asserit Martialis apud Assyrios pomis hanc arborem nō carere. Quod ego in Sardinia, & in territorio neapolitano in fundis meis cōperi (quibus solum, & cœlū tepidum est, & humor exundans) p gradus quosdam sibi semp poma succedere cū maturis se acerba substituant, acerbo℞ uero ætatem florentia cōsequantur, orbem quendā cōtinuæ fœcunditatis sibi ministrante natura. Feruntur acres medullas mutare dulcibus, si per triduū aqua mulsa semina ponenda macerētur,

uel ouillo lacte, quod præstat. Aliqui mense februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita ut altera parte non exeat, ex hoc humorem fluere permittunt, donec poma formentur, tunc foramen luto replent, sic quod est medium fieri dulce confirmant. Citreum et in arbore potest per totum annum propemodũ custodiri. Melius si uasculis quibuscũq; claudatᵉ. Si uelis legere, atq; seruare, nocte luna latente debebis cũ ramis foliatis carpere, & secreta disponere. Alij singula uasis singulis claudunt, uel gypso adlinunt, & opaco loco ordinata custodiunt. Pleriq; in cedri scobe, uel in straminibus minutis, uel in paleis tecta seruãt.

Mespilum.

MESPILA locis calidis maxime gaudent, sed irriguis tamen, frigidis quoq; proueniunt, magis sabulone pingui, aut glareosa terra, cui arena permista est, uel argilla cum saxis. Serẽda est taleis mense martio, uel nouembri, sed solo stercorato, & subacto, ita ut utrunq; caput taleæ stercus obducat. Sunt eius incrementa tardissima. Amat putari, atque circumfodi, & parco humore inter siccitates sæpe refoueri. Seritur & semine, sed in longiorem speratur ætatem. Si uermibus occupatur, stylo æreo purgandi sunt, et amurca, uel humana uetere urina, uel uiua calce profundendi, sed parcius propter arboris noxam, uel aqua decocti lupini. Si putatur, hinc arbor sterilis fieri. Fimus, & cinis uitium simul, si radicibus infundantur, fertilem reddunt. Si formicæ molestæ sunt, rubrica cum aceto, & cinere temperata necabũtur. Si poma labuntur, frustum de eius radice præcisum in media trunci parte figatur. Inseritur mense februario in se, & in pyro, & in malo. Surculus tamen eius ex arbore media debet assumi, nam de summitatibus uitiosus est. In trunco fisso inserenda est, nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Mespila ad seruandum leguntur necdum mitia, quæ et in arbore diu durabunt, uel in urceolis picatis, uel in ordinem suspensa, uel ut quidam, pusca, uel sapa condita. Die serena legantur, ac media, & palis obruantur discreta, ne ea uicissim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta semimatura, & salsa aqua per dies quinq; macerata, postea sæpe infundãtur, ut enatent. Seruantᵉ & melle, sed si minus matura collegeris.

De ficu.

CALIDIS locis fici planta radicata nouēbri mense, tēperatis, februario, frigidis melius martio, uel aprili ponēda est. Si taleam, uel cacumen ponas, ultimo aprili, cum ei se uiridior succus infuderit. Plantæ in scrobe depositæ lapides substituēdi sunt, ad radicem fimo terra miscenda est. Si loca frigida sunt, plantarū cacumina diuisis cannæ internodijs defendant à frigore. Si cacumen uelis ponere, trisulcum ramum binum, uel trinum ab australi parte decidas, & sic obrues, ut diuisa cacumina terra interiacente uelut tres surculos reddant. Taleā sic ponemus, ut cætera, cui leuiter ab infima parte diuisæ lapidē mergemus in fisso. Ego mense Februario ultimo, uel martio in Italia plantas grandes ficorꝵ per pastinatum solum disposui, & eo anno poma pepe rere supra comprehendendi felicitatem, uelut tributa reddētes. Legendæ sunt plantæ, in qbus frequens nodus extuberat. Steriles creduntur, quæ nitidæ sunt, & oculos suos per longa internodia distulerunt. Si plantā fici prius nutrias in seminario, & maturam transferas in scrobē, poma generosiora ꝑducet. Aliq multum prodesse confirmant, si plantā fici diuiso squillæ bulbo intersitam, strictamq; uinculis collocemus. Scrobes amat altas, interualla maiora, terræ genus durum, & gracile, & siccum ꝑ utili sapore pomorꝵ. Prouenit & petrosis, atq; asperis, tñ potest locis ꝓpè omnibus seri. Quæ in montanis, & frigidis locis nascuntur, quia minus lactis habent, ad siccitatē durare non possunt. Vsus illis in uiridi est, melioris magnitudinis, et saporis arguti. Quæ nascuntur in campis, & locis calidis & pinguiores sunt, et in siccitate durabiles. Si genera numerare uelimus, īmensum est, sufficit, quod omnibus æqua cultura est. Illa distantia est, ꝙ in caricis melius alba seruatur. In locis nimie frigidis præcoquas ficus seramus, quæ cito ueniant, ut ante imbres genus hoc possit occurrere, calidis uero, & æstuosis eas, quæ serò maturant. Gaudet assidua fossione. Per autumnum proderit, si stercus admoueas, præcipue de auiarijs. Recidenda sunt in ea, quæ aut putria, aut male nata repereris, & ea rōne putanda est, ut inclinata per latera possit expandi. In locis humectis ficus saporis obtusi est, cui circūcisis contra hoc radicibus aliq̄tus cinis debet affundi. Aliq interficarias caprifici arborē serunt, ut non sit necesse ꝑ singulas arbor

res pro remedio eadem poma suspendi. Mẽse Iunio circa solstitiũ. caprificandæ sunt arbores fici, idest suspendendi grossi ex caprifico, lino uelut serta pertusi. Si hoc desit, abrotani uirga suspenditur, aut callum, quod in ulmeis folijs inuenitur, aut arietina cornua circa radices arboris obruuntur, uel truncus arboris, quo loco turget, sacrificandus est, ut possit humor effluere. Ne uermes patiatur, ramum terebinthi, uel lẽtisci, taleã cum plantis fici cacumine ponemus inuerso. Vncinis æreis tollendi sunt uermes ex fico. Alij amurcã, alij ueterẽ urinam ablaqueatis radicibus miscent. Alij bitumen, & oleum, aut solã calcem uinã latebris uermium linunt. Si formicæ molestæ sunt, rubrica, butyro, & pice liqda mista circa truncum debet indui. Alij coracinũ piscẽ cõtra formicas in arbore suspendendum esse confirmant. Si fructus suos uelut ægra proijciet, alij rubrica, aut amurca insulsa mista aqua arborem liniunt, uel cancrum fluuialem cum ramo rutæ suspendunt, uel algam marinam, uel fascem lupinorum, uel radici terebratæ cuneum figunt, uel securi arboris corium sæpe ꝑscindunt, cum folia incipiunt producere fici, ut fructum multum, & pinguẽ ferant, in principio germinis cacumina summa decutimus, uel illud tantum cacumen, quod ex arboris medietate procedit.

Si maturam ficum uis serotinã facere, incipiẽtes grossos decute, cum illis fabæ fuerit magnitudo. Vt ficus cito maturet, succo cepæ longioris cũ oleo, & pipere misto unge poma, qñ grossi incipiunt subrubere. Aprili mense ficũ debemus inserere inter corticem, uel si nouellæ arbores sunt, fisso ligno, quod statim operiendum est, et ligandũ, ne uentus introeat. Melius cõprehendunt, si circa terrã recisa inserantur arbusta. Aliqui & iunio mẽse inserunt. Surculus legendus est anniculus, inutilis.n.creditur maioris, uel minoris ætatis. Inoculari ficus locis siccis aprili, humidis melius iunio mediante poterit, Octobri mense locis tepidis. Propagari ficus ramis põt. Inseritur autem in caprifico, in moro, in platano, et oculis, et surculis. Ficus uirides seruari possunt uel in melle ordinatæ, ne se inuicẽ tãgant, uel singulæ intra uiridẽ cucurbitã clausæ, locis unicuiq; cauatis, et itẽ tessera, quæ secať, inclusis, suspensa ea cucurbita ubi nõ sit ignis, uel fumus. Alij missas ficus recentes minus maturas in nouo uase fictili lectas cũ pediculis, & à se separatas recludunt, et in dolio uini pleno uas natare ꝑmittũt. Martialis dicit, caricas ꝑ genera multa seruari,

cum ratio una sufficiat. Ergo hoc genere, quo campania tota custodit, seruare debemus, in cratibus ficus expanditur usq; ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. Tūc calefacto furno ad panis coquendi modum suppositis tribus lapidibus, ne ardeat qualus includitur, & clauso furno ubi discocta ficus fuerit, sicut est calida interpositis folijs suis in uas fictile conditur bene picatum densius pressa, et operculo diligenter obducitur. Si pluuijs abundantibus crates nō possis expādere, sub tecto eas ita ponis, ut semipede erigantur à terra, & eas ad uicē solis cinis calidus subiectus uaporet, & subinde ficus, sicut est diuisa, uertatur, ut ficorum coria siccentur & pulpæ, tunc duplicatæ in cistellis seruentur, aut loculis. Alij maturas mediocriter ficus, & diuisas in cratibus expandunt toto sole siccandas & recipiunt eas nocte sub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruūtur utiliter, cū tumescunt, ut plantas faciant, si earū copia non abundat. Vt ēt uarios fructus una ficus exhibeat, ramos duos nigræ, & albæ arborum inter se ita uinculo stringis, ac torques, ut germina miscere cogantur, sic obruti, et stercorati, et humoribus iuti, ubi ꝓdire cœpint, germinātes oculos aliqua īter se ānexiōe cōglutina. Tūc germē adunatū ꝑturiet duos colores, quos unitate diuidat, diuisiōe cōiungat.

De pomis aliorum mensium.

NVNC & pyrus, uel malus inseri, ac seri potest, & cydonia, & prunus inseritur, & sorba ponuntur, & morus, nono Calendarum aprilium die & inseruntur pistacia, et locis frigidis pini semen aspergitur.

De bobus, tauris, & uaccis. T.XI.

HOC mense cōparandi sunt boues, qui tñ siue de nostris capiantur armentis, siue emantur, icirco nunc cōparabūtur utilius, qa necdum sagina tpis pleni aut celare possunt fallaciā uēditoris, & uitia sua, aut repugnādo domituræ cōtumacē pleni roboris exercere fidutiā. Hæc tñ signa spectāda sunt in bobus, seu de nr̃o, seu de alieno grege fuerint cōparādi, ut sint boues nouelli, q̄dratis, et grādibus mēbris, et solidi corporis, musculis, ac toris ubiq; surgētibus, magnis auribus, latæ frōtis, et crispæ, labris oculisq; nigrātibus, cornibus robustis, ac sine curuaturæ prauitate lunatis, patulis naribus, et resimis, ceruice torosa, atq; ꝯpacta pa

learibus largis, et circa genua fluentibus, pectore grandi, armis uastis, uentre nõ paruo, porrectis lateribus latis lumbis, dorso recto, & plano, cruribus solidis neruosis, et breuibus, ungulis magnis, caudis lõgis, ac setosis, pilo totius corporis denso, ac breui, rubei maxime coloris, aut fusci. Melius aũt boues de uicinis locis comparabimus, qui nulla soli, aut aeris uarietate tentent̃. Aut si hoc deest, de locis similibus ad similia trãsferamus. Illud ante uniuersa curandũ est, ut uiribus ad trahendũ cõparentur æquales, ne ualẽtioris robur alteri procuret exitiũ. In moribus hæc cõsyderanda sunt. Sint arguti, mãsueti, timentes hortamen clamoris, ac uerberis, cibi appetentes. Sed si regionis rõ patitur, nullus melior cibus est, q̃ uiride pabulum. Vbi uero deest, eo ordine ministret̃, quo pabuli copia, & laboꝝ coget accessio. Nunc tauros quoq; (quibus cordi est armenta construere) comparabit, aut his signis à tenera ætate summittet. Vt sint alti, atq; ingentibus mẽbris, ætatis mediæ, & magis q̃ iuuẽtute minor est, q̃ quæ declinet in seniũ. Torua facie, paruis cornibus, torosa, uastaq; ceruice, uentre substricto. Vaccas ẽt nunc maxime parabimus. Sed eligemus, forma altissima, corporis lõgi, uteri capacis, et magni, alta frõte, oculis nigris, et grãdibus, pulchris cornibus, & p̃pue nigris, aure setosa, palearibus, et caudis maximis, ungulis breuibus & cruribus nigris, & paruis, ætatis maxime trimæ, q̃a usq; ad decẽniũ fœtura ex his ꝓcedet utilior. Nec ante ætatẽ trimã tauros his oportet admitti. Sed erit studiũ diligẽtis amotis senioribus, nouellas subinde cõducere, et steriles aratro, ac laboribus deputare. Græci asserũt, si mares creare uelis, sinistrũ tauri in coitu ligandũ esse testiculũ, si fœminas, dextrum, tñ tauros diu ante abstinẽdos, ut cũ tẽpus est, acrius in cãs dilati feruoris incumbant. Sed his armentis hyeme maritima, & aprica loca, æstate opaca paremus, ac frigida, mõtana maxime, q̃a melius frutetis, et his herba internascente saturant̃, q̃uis circa fluuios recte, ꝓpter amœna loca, pascant̃, fœtura tñ aquis tepidioribus adiuuat̃, unde magis utilius habent̃, ubi pluuialis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tñ frigus hoc armenti genus, & potest facile hybernare sub dio, quibus tñ septa fieri ꝓpter iniuriã grauidarũ conuenit laxiora. Stabula uero utilia sunt strata saxo, aut glareis, aut arenis, deuexa aliquatenus, ut humor possit elabi, parti meridianæ obuersa ꝓpter flatus glaciales, q̃bus aliq̃s resistere debet obiectus.

De domandis bobus. T.XII.

HOC Mense ultimo domandi sunt trimi boues, quia post quinquennium bene domari non possunt ætatis repugnante duritia. Capti ergo statim domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint, frequenti manus attrectatione mansuescant. Sed stabulũ noui boues largioribus spatijs habere debebunt, ut & ante stabulũ loca nullis concludantur angustijs, & producti non aliqua uitientur offensa. In ipso uero stabulo asseres transuersi à terra septem pedibus alti configantur, ad quos boues ligentur indomiti. Tunc eligis absolutam tempestatibus, & impedimentis omnibus diem, qua capti perducantur ad stabulum, quorum si nimia fuerit asperitas, uno die, ac nocte inter uincula mitigentur ieiunijs, tunc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum non à latere, neq; à tergo, sed à fronte accedẽs bubulcus admulceat, naresq;, & terga pertractet, mero subinde conspergens, hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat, aut cornu, quod uitium, si in primordijs effectui sibi cessisse senserit, obtinebit. Tunc mitigatis, os, & palatum salibus fricabis, & in gulam demitte præsulsi adipis librales offas, & uini sextarios singulos cornu infundente per fauces, quæ res intra triduũ totius sæuitiæ irã resoluet. Aliqui eos inter se iungunt, ac docent onera tentare leuiora, & quod utile est, si arationi parant̃, subacto prius solo exercendi sunt, ut nouus labor tenera adhuc colla non quasset. Expeditior autem ratio est domandi, ut asperum bouem mansueto, & ualido boui coniũgas, quo ostendente facile ad omnia cogetur officia. Si post domituram decumbit in sulco, non afficiatur igne, uel uerbere, sed potius, cum decumbit, pedes eius ita ligentur uinculis, ut nõ possit progredi, aut stare, uel pasci. Quo facto siti, ac fame lassatus carebit hoc uitio.

De equis, equabus, & pullis. T.XIII.

HOC Mense saginati, ac pasti ante admissarij generosis equabus admittendi sunt, & repletis fœminis, itẽ ad stabula colligẽdi. Neq; tñ æqualẽ numerũ omnibus debemus adhibere, sed æstimatis uiribus uniuscuiusq; admissarij, submittenda sunt pauca, uel numerosa cõiugia, quæ res efficiet admissarios nõ parua ætate durare. Iuueni tñ equo, & uiribus, formaq; cõstanti non am-

plius q̃ duodecim, uel qndecim debemus admittere, cæteris pro qualitate uirium suarum. Sed in admissario quatuor spectanda sunt, forma, color, meritũ, pulchritudo. In forma hoc sequemur, uastum corpus, & solidum, robori cõueniens altitudo, latus longissimum, maximi, & rotundi clunes, pectus late patens, & corpus omne musculoꝝ densitate nodosum, pes siccus, & solidus, et cornu concauo, altius calciatus. Pulchritudinis partes hæ sunt, ut sit exiguũ caput, & siccum, pelle ꝓpemodum solis ossibus adhærente. Aures breues, & argutæ, oculi magni, nares patulæ, coma, & cauda ꝓfusior, ungulaꝝ solida, & fixa rotunditas. Colores hi præcipui Badius, aureus, albineus, russeus, mureus, ceruinus, gilbus, scutulatus, albus, guttatus, cãdidissimus, niger, pressus. Sequẽtis meriti, uarius cũ pulchritudine, nigro, uel albineo, uel badio mistus, canus cum quouis colore, spumeus, maculosus, murinus, obscurior. Sed in admissarijs p̃cipue legamus clari, & unius coloris, cæteri uero despiciẽdi, nisi magnitudo meritoꝝ culpam coloris excuset. Eadem in equabus cõsyderanda sunt, maxime ut sint longi, et magni uentris, et corporis, sed hoc in generosis seruetur armentis. Cæteræ passim toto anno inter pascua, dimissis secũ maribus impleant̃. Equaꝝ natura est, partum spatio duodecimi mensis absoluere. Illud in admissarijs seruãdũ est, ut medijs aliquibus spatijs separent̃, propter noxã furoris alterni, sed his armentis pascua legamus pinguissima, hyeme aprica, frigida, et opaca prouideamus æstate, nec adeo mollibus locis nata, ut ungularũ firmitas de asperitate nil sentiat. Si equa marẽ pati noluerit, trita squilla naturalia eius infecta libidinẽ concitabunt. Deinde grauidæ nõ urgeant̃, nec famẽ, uel frigus tolerent, nec inter se loci cõprimant̃ angustijs. Generosas equas & q̃ masculos nutriũt, alternis annis submittere debebimus, ut pullis puri, & copiosi lactis robur infundant, cæteræ passim replendæ. Aetas icipiẽtis admissarij qnti anni initio eẽ debebit. Fœmina recte et bima cõcipiet, qa post decẽniũ iners ex ea soboles, et tarda nascetur. Pulli equarũ nati manu tangendi nõ sunt, quia eos tactus lædit assiduus, quantum rõ patitur, defendantur à frigore.

In pullis pro ætatis merito ea sunt consyderanda, quæ signum bonæ indolis monstrant, quæ in patribus, uel matribus spectanda præcepi, dabit et hilaritas, et alacritas, agilitasq; documẽtũ. Nunc domandi sunt pulli, ubi tempus bimæ ætatis excesserint.

Consyderanda sunt magna, longa, musculosa, & arguta corpora, testiculi pares, & exigui, & cætera, q̃ in patribus dicta sunt. Mores, ut uel ex summa quiete facile cõcitent̃, uel ex incitata festinatiõe nõ difficile teneant̃. Aetatis cõsyderatio talis ẽ. Bimo & sex mensium dentes medij supiores cadunt. Quadrimo canini mutant̃. Infra sextũ annũ molares supiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit, exæquat. Septimo anno oẽs dentes eius explent̃. Latent ab hinc ætatis notæ, sed prouectioribus tp̃a cauari incipiunt, supercilia canescere, dentes plerunq; prominere. Hoc mense oĩa quadrupedia maxime equos castrare debemus.

De mulis, & asinis. T.XIIII.

SI QVEM mulorũ genus creare delectat, equam magni corporis, solidis ossibus, & forma egregia debet eligere. In qua non uelocitatẽ, sed robur exquirat. Aetas à quadrima usq; in decennẽ huic admissuræ iusta cõueniet. Si asinus equã fastidit admissus, ostensam prius asinã) donec coeundi uoluptas solicitetur) adhibemus, qua subducta, equã libido ĩcitata nõ spernet, et raptus illecebris generis sui in permistionẽ consentiet alieni. Si morsu furẽs lædit obiectas, aliquatenus labore mitescat. Creant̃ ex equa & asino, uel onagro & equa. Sed generosius nullũ est huiusmodi animal, q̃ quod asino creante nascetur. Vtiles tñ admissarij nascentur ex onagro et asina. Qui post in sobole secutura agilitatẽ fortitudinemq; restituant. Admissarius tñ asinus sit hmõi, corpore amplo, solido, musculoso, strictis, et fortibus mẽbris, nigri, uel murini maxime coloris, aut rubei. Qui tñ si discolores pilos in palpebris, aut auribus geret, colorẽ sobolis plerũq; uariabit. Minor trimo, maior decenni nõ debet admitti. Annicula mula debet à mr̃e depelli, et p̃ mõtes aspos pasci, ut itineris laborẽ ĩ tenera ætate solidata cõtẽnat. Minor uero asellus maxĩe agro necessarius ẽ, q & laborẽ tolerat, et negligentiã p̃pemodũ nõ recusat.

De apibus. T.XV.

HOC mense maxime apibus solet morbus incũbere, nam post hyberna ieiunia titimalli, et ulmi amaris floribus, q prius nascũtur, auidius appetitis solutionẽ uentris incurrunt, & pereunt, nĩ si affueris uelocitate remedij. Præbebis ergo mali granati cũ uino amineo, grana cõtrita, uel uuæ passæ cũ rore syriaco & austero

uino,

uino, uel simul omnia leuigata, & incocta uino aspero. Quæ deinde in ligneis canalibus refrigerata ponãtur. Itē rosmarinus aqua mulsa decoctus congelat, et in imbricæ ponit succus huiusmodi. Quod si horridæ uidentur, atq; cõtractæ torpere silentio, & mortuarum corpora frequēter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ puluere, uel siccæ rosæ coctum debebis infundere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes fauorum, uel uacuas ceras, quas aliquo casu examen ad paucitatem redactũ nõ ualebit implere, semper recidas acutissimis ferramentis subtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia cõcussa deserere. Nocet apibus plerunq; felicitas sua. Nã si nimijs floribus annus exuberat, dum solã curam gerēdi mellis exercēt, de prole nil cogitant. Cuius omissa reparatiõe populus idē labore cõfectus extinguit, totius gentis exitio. Itaq; cũ mellis nimietatem uideris ex florũ grandi & cõtinua messe defluere, interiectis ternis diebus clauso foramine nõ eas patiaris exire. Ita ad generandã sobolē conferent. Nũc circa Calē. Apriles curãdi sunt aluei, ut oĩa purgamēta tollant, & sordes, quas tēpus cõtraxit hybernũ, & uermiculi, & tineæ, et araneæ, qbus corrũpitur usus fauorum, et papiliones, q uermiculos stercore suo faciunt nasci. Tunc fumus incensi, & sicci bubuli stercoris adhibeat, qui aptus est apium saluti. Quæ purgatio frequēter usq; in autũni tempora celebret. Hæc oĩa, cæteraq; efficies castus, & sobrius, & alienus à balneis, uel à cibis acribus, et odoris immundi, atq; omnibus salsamentis.

De horis. T.XVI.

HIC Mensis ad deprehendendas horas consentit Octobri.

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.
Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

TITVLI MENSIS APRILIS.

De medica ferenda, & disciplina eius. T. I.
De inserenda olea, uel oleastro, de uineis, & seminarijs fodiendis, & inserendis uitibus, & agris humidis, & pinguibus prscindendis. T.II.
De hortis, in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocymo cum disciplinis suis, item de melone, cucumere, porro, capparis, serpyllo, colocasia, lactucis, beta, cepullis, coriandro, intybis, cucurbitis, ac menta. T.III.
De zizipho cum disciplina sua, & de alijs pomis, quorum suis mensibus disciplina descripta est. T.IIII.
De oleo uiolaceo, & uino. T.V.
De armentis, in eo de uitulis nutriendis, de tonsuris, & signaturis. T.VI.
De apibus, in eo de uestigandis apibus, & purgandis aluearijs. T.VII.
De horis. T.VIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVITCA LIBER QVINTVS.

De medica serenda, & disciplina eius. T. I.

APRILI Mense in areis, quas ante (sicut diximus) præparasti, medica serenda est. Quæ semel seritur, decem annis permanet, ita ut quater, uel sexies possit per annum recidi. Agrum stercorat, macra animalia reficit, curat ægrota. Iugerum eius toto anno tribus equis abunde sufficit. Singuli cyathi seminis occupant locum latum pedibus quinque, longum pedibus decem. Sed mox ligneis rastellis obruantur iacta semina, quia sole citius comburuntur. Post sationem ferro locum tangi non licet, sed rastris ligneis frequenter herba mundetur, ne teneram medicam premat. Prima messis eius tardius fiet, ut aliquantum semen excutiat. Cæteræ uero messes q̃ uolueris cito peragantur, & iumentis præbeantur. Sed primo par-

cius præbenda est nouitas pabuli, inflat enim, & multũ sanguinem creat. Vbi secueris, sæpius riga. Post paucos dies, cum fruticare cœperit, omnes alias herbas runcato, ita & sexies per annũ metis, & annis decem poterit manere continuis.

De inserenda olea. T.II.

NVNC locis temperatis oliua inseratur, quæ inserit̃ inter corticem more pomorũ, sicut supradictum est, sed ut oleastro inseras, contra illud quod ex olineto insito, & casu incenso renascit̃ oleaster infelix, sic prouidendum est. Positis prius oleastri brachijs in scrobe, in qua disponemus inserere, scrobes ita replebimus, ut mediæ uacuæ sint. Cum cõprehẽderit oleaster, inseremus in infimo, uel insitum ponemus, & insitionem propè infra terram nutriemus. Deinde sicut adolescit, terram subinde colligimus. Ita commissura in profundo latente, quisquis urit, aut cædit, oliuæ locũ non aufert pullulandi, quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam ualendi feracitatẽ de oleastri cõnexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inserũt, & ubi comprehẽderint, cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarum. Græci oleas ab octauo Calendarum aprilium die, usq; in tertium nonarum iulij inseri debere præcipiunt, ita ut locis frigidis serius, calidis maturius inserant̃. Locis frigidissimis nũc uinearũ fossio ante idus peragẽda est, & si qua de martio mense restabãt. Vites quoq; inserimus. Seminaria, quæ sunt ante facta, herbis liberentur, & leuiter circũfodiant̃. Nũc locis mediocriter siccis milium serimus, & panicũ. Hoc mense pingues campi, & agri, q̃ diu aquã tenent, proscindantur post idus, cum & omnes herbas protulerint, & earum semina non dum maturitate firmata sint.

De hortis. T.III.

HOC etiam mense ultimo, & propè uere transacto brassicam serere possumus, quæ cauli seruiet, quia cymæ tẽpus amisit. Nũc apium bene seritur locis calidis, & frigidis terra quali uolueris, dũmodo ibi sit humor assiduus, quamuis nasci, si necesse fuerit, & in siccitate nõ deneget. Et propè omnibus mensibus, à primo uere usq; ad autumnum seratur extremum. Ex ipsius genere est hiposelinon durius tñ, & austerius, & heliosselinon molli folio, & caule tenero, quod nascit̃ in lacunis, et petroselinon maxime.

locis asperis. Hæc omnia genera possunt habere diligētes. Apios maiores facies, si semen quantum tribus digitis cōprehēdi potest, linteolo clauseris rariore, & breui fossa obrueris. Ita oīum seminum germen capitis unius soliditate nectet. Crispi fiunt, si semina ante tundant, uel si sup areas nascentes aliqua pōdera uolutentur, aut pedibus proculcentur enata. Apij semina uetustiora citius nascuntur, quæ nouella sunt, serius. Hoc mense atriplicem seremus, si rigare poterimus, & iulio, & cæteris usq; ad autumnum, mensibus. Amat assiduo humore satiari. Semen statim, cū spargitur, obruendum est, herbæ ei subinde uellantur. Transferri necessarium non est, cū bene seritur, tñ potest melius adolescere, si spatio rariore pangatur, & iuuetur succo lætaminis, & humoris. Ferro tñ rescindendum semper est, quia ita pullulare non cessat. Nūc ocymum seritur, cito nasci dicitur, si statim, cum seueris, aqua calida perfundas. Rem miram de ocymo Martialis affirmat, ꝙ modo purpureos, modo albos flores, modo roseos pariat, & si ex eo semine frequēter seratur, modo in serpyllum modo, in sisimbrium mutetur. Hoc ēt mense melones, & cucumeres seruntur, & porrus, & in primordio capparis, & serpyllum, & colocasiæ plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum seremus, & intyba secunda satione, quibus utamur æstate, & cucurbitas, & mentam, radice uel planta.

De Zizipho cum disciplina sua. T.IIII.

LOCIS calidis aprili mense Ziziphū conseremus, frigidis uero maio, uel iunio. Amat loca calida, aprica. Seritur ossibus, et stipite, & planta. Crescit tardissime. Sed si plantam ponis, martio magis in terra molli, si ossibus seras, in scrobe palmari, ita ut terna grana p scrobem cacuminibus ponantur inuersis. Quibus in imo, & in summo affundatur lætamen, et cinis, et herbis adnascentibus manu planta liberetur erumpens. Cū pollicis soliditati similis fuerit, trāsferatur in locū pastinatum, uel in scrobem. Terram diligit non nimis lætam, sed proximam tenui, atq; ieiunæ. Per hyemem prodest illi, ut circa codicē lapidum cumulus aggeretur, qui æstate debet auferri. Si arbor hæc tristis est, ferrea strigili subrasa hilarior fiet, uel si fimum bubulum radicibus modice, & frequenter affundas. Zizipha collecta matura in longo uase fictili seruantur oblito, et loco sicciore cōposito, uel recenter lecta

poma si guttis uini ueteris perfundas, efficitur, ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam decisa cum ramis suis, aut frõde sua inuoluta, atq; suspensa.

De pomis aliorum mensium. T.V.

HOC etiam mense locis tẽperatis mala granata ponuntur, ea ratione, qua dictum est, & inserunt. Nam circa Cal. Maias per ficus inoculari potest, quo more emplastratur ficus, sicut diximus cũ de insitione loqueremur. Hoc mense calidis locis citri arbor inseritur, sicut supra memoraui. Nũc locis frigidis fici plantaria disponemus, seruantes eam, quæ supradicta est, disciplinam. Nunc ẽt ficus debemus inserere in ligno, uel sub corticæ, sicut ante præcepi, & eam locis ficis inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalonem uocamus, locis apricis, & calidis est ponenda. Hoc mense sorbum poterimus inserere in se, in cydonio, in spina alba.

De oleo, & uino uiolaceo. T.VI.

TOT uiolæ uncias infundas, quot olei libras miseris, et diebus XL. sub dio habere debebis. Violæ purgatæ, ut de rore nihil habeant. libras quinque uini ueteris. X. sextarijs debebis infundere, & post. XXX. dies. X. mellis ponderibus temperare.

De armentis. T.VII.

HOC mense uituli nasci solent, quorum matres abundãtia pabuli iuuentur, ut sufficere possint tributo laboris, & lactis. Ipsis aũt uitulis tostũ, molitumq; miliũ cũ lacte misceaẽ saluiati more præbendũ. Nunc locis calidis tondeantur oues, & serotini fœtus hoc mense signentur. Nunc ẽt prima est admissura, quæ excellit arietum, ut agnos iam maturos hybernum tempus inueniat.

De apibus. T.VIII.

HOC Mense locis apricis apes quæremus, sed loca mellifica indicant apes, si circa fontes frequentissimæ pascantur, nam si rariores uidebuntur, in his locis mellificari utiliter non potest, quod si frequentes aquantur, ubi sint examina earum, hoc genere possumus inuenire. Ac primo q̃ longe sint, exploremus, aut proxime rubricam liquidam breui uasculo infusam geramus, & obseruemus fontes, aut aquas uicinas, tunc dorsa apum bibentium

tangamus illo liquore tincta festucula, atq; ibidem moremur. Si cito reuersæ fuerint, quas tinximus, hospitia earum proxima esse noscemus, si tarde spatio longiore summota, quod pro mora temporis æstimamus. Ad proxima facile uenies, ad longinqua hoc genere perduceris. Cannæ unum internodium cum suis recidas articulis, et in latere aperies, ibi mel exiguum, uel defrutum mittes, & iuxta fontem pones, cum ad eum conuenerint apes, atque ingressæ fuerint post odorem, foramen pollice claudis apposito, & unam tantum patieris exire, cuius fugam persequere, ea tibi partem demonstrat hospitij, cum ipsam cœperis non uidere, alteram continuo dimittes, & sequeris, ita singulæ subinde dimissæ te facient usq; ad locum examinis peruenire. Aliqui mellis breuissimum circa aquam uasculum ponunt, de quo cum apis aquam degustauerit, ad commune pabulum pergens, alias exhibebit. Quarum frequentiam subinde crescentem, notata reuolantium parte usq; ad examina persequeris. Quod si ē examen in spelunca reconditum, fumo eijcietur, et cum exierit, æris sonitu territum in frutice, uel in aliqua syluæ se parte suspendet, & ita admoto uasculo recipietur. Si uero in cauæ arboris ramo fuerit, acutissima serra idem ramus supra, infraq; decisus, & munda ueste coöptus poterit auferri, & inter aluearia collocari. Vestigant aūt mane, ut tota dies sufficiat ad sequendum, nam uespere peracto opere ad aquam plerunq; non redeunt. Vasa autem, quibus recipiuntur, perfricanda sunt citreagine, uel herbis suauibus, et conspergenda imbre mellis exigui, quod si uerno fiat, & circa fontes aluearia sic tincta ponantur, locis, quibus apum frequentia est, multitudinē sibi sponte conducent, si tamen seruari à furibus possunt. Hoc etiam mense, sicut supra, purganda sunt aluearia sordibus, & necandi papiliones, qui maxime abūdant florentibus maluis, quos hoc genere intercipiemus. Vas æneum miliario simile, idest altum, & angustum uespere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accensum. Illuc papiliones cōuenient, & circa lumen uolitabunt, & angustia uasculi ab igne proximo interire cogentur.

De horis. T.IX.

HVIVS Mensis horæ, horis mensis septembris æquantur hoc genere.

Hora	I.	pedes	XXIIII.
Hora	II.	pedes	XIIII.
Hora	III.	pedes	X.
Hora	IIII.	pedes	VII.
Hora	V.	pedes	V.
Hora	VI.	pedes	IIII.
Hora	VII.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VII.
Hora	IX.	pedes	X.
Hora	X.	pedes	XIIII.
Hora	XI.	pedes	XXIIII.

TITVLI MENSIS MAII.

De panico, et milio, de florentibus satis, de recidẽdo fœno. T.I.
De nouellæ uitis sarmentis relinquendis, & de pampinandis alijs uitibus. T.II.
De proscindendis, & aperiendis nouis agris. T.III.
De occandis uitibus arboribusq́;, & rude cædenda, fodiendis seminarijs, putandis oleis, ac lupino uertendo. T.IIII.
De hortis, in eo de spatijs, de apio, coriandro, melone, cucurbita, carduo, radice, ruta. T.V.
De pomis, mali punici, persico emplastrando, citro inserendo, & ficu plantanda, uel inserenda, de zizipho, & palma plantandis. T.VI.
De armentis, in eo de castrandis bobus. T.VII.
De tonsuris ouium. T.VIII.
De caseo faciendo. T.IX.
De apibus. T.X.
De pauimentis, & solarijs. T.XI.
De lateribus faciendis. T.XII.
De rosato. T.XIII.
De oleo liliaceo. T.XIIII.
De oleo roseo. T.XV.
De rodomelli. T.XVI.
De rosis uiridibus seruandis. T.XVII.
De horis. T.XVIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS.

De panico, & milio, de florētibus satis, de recidēdo fœno. T.I.

MAIO Mense locis frigidis, & humectis pani cum seremus, & milium more, quo dixi. Nūc omnia prope, quæ sata sunt, florent, neq; tangi à cultore debebunt. Florent autem sic. Frumenta, & ordeum, & quæ sunt seminis singularis octo diebus florebunt, & deinde per dies XL. grandescent flore deposito usq; ad maturitatis euentum, q̄ uero duplicis seminis sunt, sicut faba, pisum, cæteraq; legumina. XL. diebus florent, simulq; grandescunt. Hoc mense in locis siccis, calidis, siue maritimis fœna recidantur, prius tñ q̄ exarescant. Quod si pluuijs infusa fuerint, conuerti ante non debent, q̄ pars eorum summa siccata sit.

De nouellæ uitis sarmentis relinquēdis, & de pampinandis alijs uitibus. T.II.

NVNC consyderemus nouellæ uitis sarmenta, quæ protulit, & ei pauca, & solida relinquamus, & adminiculis firmemus, donec brachia prolata durescant. Non autem amplius resectæ, & pullulanti uiticulæ, q̄ duæ, uel tres materiæ relinquantur, & alligentur propter iniuriam uenti. Ideo autem tres materias dixi debere dimitti, ne dissipātibus uentis nulla remaneat, si in primordio reliqueris pauciores. Hoc mense pampinari conueniet, sed tunc est opportuna pampinatio, cū teneri rami digitis stringentibus crepabunt sine difficultate carpentis, hæc res uuas efficit pinguiores, & maturitati consulit solis admissu.

De proscindendis, & aperiendis nouis agris. T.III.

NVNC quoq; pingues agri, & herbosi proscindantur, sed si agros incultos uolueris aperire, considerabis, siccus, an humidus sit ager, syluis, aut gramine, frutetis uestitus, aut filice. Si humidus erit, fossaꝝ ductibus ex omni parte siccetur. Sed aperte fossæ notæ sunt, cæcæ uero hoc genere fiūt. Imprimunt̃ sulci per agrū

transuersi altitudine pedũ ternũ, postea usq; ad medietatẽ lapidibus minutis replenť, aut glarea, & super terra, quã egesseramus, æquatur. Sed fossarũ capita unã patentẽ fossam petant, ad quã decliues decurrant, ita & humor deducetur, & agri spatia non peribunt. Si defuerint lapides, sarmẽtis, uel stramine subiecto cooperianť, uel quibuscunq; uirgultis, sed si nemorosus est, extirpatis, aut raro relictis arboribus excolať. Si lapidosus, per macerias saxorũ à turba collectas & purgari poterit, & inde muniri. Iuncus, & gramen, & filices frequenti aratione uincenť. Sed filicem, si sæpe fabam conseras, uel lupinos, & si subinde nascentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus absumes.

De occandis uitibus arboribusq;, & rude cædenda, fodiendis seminarijs, putandis oleis, & lupino uertendo. T.IIII.

HOC mense arbores, & uites, quæ ablaqueatæ fuerãt, occare, hoc est operire iam conuenit. Nunc ad rudem faciendam sylua cædatur, quando omni fronde uestita est. Cædẽdi autem hic modus est, ut optimus operarius in alta sylua modij spatiũ, mediocris uero tertia minus possit abscindere. Nunc & seminaria fodiuntur assidue, & locis prægelidis, & pluuiosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur. At siquis lupinum stercorandi agri cã seminabit, aratro illum nunc debebit euertere.

De hortis. T.V.

HORTOrum spatia, quæ per autumnum seminibus implenda destinantur, aut plantis, nunc conueniet pastinare. Hoc mẽse apium bene seritur, sicut iam ante dictum est, uel coriandrum, & melones, & cucurbitæ, carduus, & radices, & ruta pangentur. Porri quoq; planta transfertur, ut rigationibus animetur.

De pomis, mali punici, persico emplastrando, citro inserendo, & ficu plantanda, uel inserenda, de zizipho, & palma plantãdis. T.VI.

LOCIS CALIDIS nunc mala punica florere incipiũt. Ramus ergo cum flore (sicut Martialis dicit) si obruto circa arborem fictili uase claudatur, & ne resiliat, ligetur ad palũ, pro uasculi magnitudine pomum reddit autumno. Hoc etiam mense locis calidis emplastrari persicus potest. Locis frigidis nunc citri arbor inseritur, & ea, quæ dicta est, disciplina seruetur.

Nunc frigidis locis ziziphum conſeremus, & ficum inſerimus. Hoc etiam menſe palmæ planta diſponitur.

De armentis, in eo de caſtrandis bobus. T. VII

NVNC caſtrandi ſunt uituli, ſicut Mago dicit, tenera ætate, ut fiſſa ferula teſticuli comprimantur, & paulatim confracti reſoluantur. Sed hoc luna decreſcente uerno, uel autumno fieri debere pcipit. Alij ligato ad machinã uitulo, duabus ãguſtis regulis ſtagneis, ſicut forcipibus ipſos neruos apphendunt, qui græce κρεμαςῆρες dicuntur. His comprehẽſis tentos teſticulos ferro reſecãt, et ita recidũt, ut aliqd de his capitibus neruoꝝ ſuoꝝ dimittatur hærere, quæ res & ſanguinis nimietatem prohibet, & nõ omnino iuuencos ſubducto robore uirilitatis effœminat. Nec admittendum eſt, quod pleriq; faciunt, ut ſtatim caſtratos coire compellant, nam certum eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. Vulnera uero caſtraturæ cinere ſarmentoꝝ, & ſpuma linentur argenti. Caſtratus abſtineatur à potu, & cibis paſcatur exiguis, & ſequenti triduo præbeantur ei teneræ arboꝝ ſummitates, & fruteta mollia, & herbæ uiridis coma, dulciora ſagina roris, aut fluminis. Picæ etiam liquida miſto cinere, & modico oleo poſt triduum uulnera diligenter ungenda ſunt. Sed melius genus caſtrationis ſequens uſus inuenit. Alligato enim iuuẽco, atq; deiecto teſticuli ſtricta pelle clauduntur, atq; ibi lignea regula premente, deciduntur ignitis ſecuribus, uel dolabris, uel, quod eſt melius, formato ad hoc ferramento, ut gladij ſimilitudinem teneat. Ita enim circa ipſam regulam ferri acies ardẽtis imprimitur, unoq; ictu & moram doloris beneficio celeritatis abſumit, & uſtis uenis, ac pellibus à fluxu ſanguinis ſtrictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipſo uulnere nata defendit.

De tonſuris ouium. T. VIII.

LOCIS temperatis nunc ouium celebranda tonſura eſt. Sed tõſas oues hoc unguine medicemus. Succum decocti lupini, feces uini ueteris, & amurcam pari menſura miſcebis, & in unũ corpus omnia redacta curabis adlinire. Poſt triduum deinde, ſi mare uicinum eſt, litori mergantur extremo, ſi in medijs terris paſcimus, aqua cœleſtis cum ſale paululũ decocta ſub dio debebit pecorum tonſa, & uncta mẽbra diluere. Hoc enim modo curatum

pecus toto anno, nec scabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur, ac molles.

De caseo faciendo. T.IX.

HOC mense caseum coagulabimus synœro lacte coagulis uel agni, uel hœdi uel pellicula, quæ solet pullorum uẽtribus adhærere, uel agrestis cardui floribus, uel lacte ficulno, cui serũ debet omne deduci, ut & ponderibus urgeatur. Vbi solidari cœperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & pressus subinde adiectis pro acquirenda soliditate ponderibus, trito, ac torrefacto sale debet aspergi, & iam durior uehementius premi. Post aliquot dies solidatæ iam formulæ per crates ita statuãtur, ne inuicem se unaquæq; contingat. Sit autem loco clauso, & à uentis remoto, ut teneritudinem seruet, atq; pinguedinem. Vitia casei sunt, si aut siccus sit, aut fistulosus, quod eueniet, aut si parum prematur, aut sales nimios accipiat, aut calore solis uratur. In recenti caseo cõficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt, atq; ita misto lacte gelant. Aliqui thymum tritum, & frequẽter colatum congelãt. Qualẽcunq; etiam saporem uelis, efficere poteris, adiecto, quod elegeris, condimento, seu piperis, seu cuiuscunq; pigmenti.

De apibus. T.X.

HOC Mense incipiunt augeri examina, & in extremis fauorum partibus maiores creãtur apiculæ, quas aliqui reges putãt, sed græci eos οἴςρους appellant, & necari iubent, quia reqem cõcutiunt quiescentis examinis. Nunc papiliones abũdant, quos necemus, more, quo dixi.

De pauimentis, et solarijs. T.XI.

NVNC circa extremum mensem pauimenta in solarijs fiunt, quæ in frigidis regionibus, & ubi pruinæ sunt, glacie suspenduntur, & pereunt. Sed si hoc placuerit, sternemus duplices ordines tabularum transuersos, atq; directos, et paleam, uel filicem supra constituemus, et æqualiter æquabimus saxo, quod manum possit implere. Pedaneũ super rudus inducimus, & assiduo uecte densamus, tunc ante, q̃ rudus siccetur, bipedas, quæ per omnia latera canaliculos habeant digitales, iungemus, ita ut calce uiua ex oleo temperata, bipedarum canales, q inter se connectendi sunt,

impleantur, & earum coniunctione rudus omne cooperiatur, nam siccata oĩs materia unum corpus efficiet, & nullũ transmittet humorem. Postea, sex digitorũ testaceum superfundimus, & frequenter uirgis uerberabimus, ne rimis possit aperiri. Tũc tessellas latiores, uel tabellas qualescunq; marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc constructionem res nulla uitiabit.

De lateribus faciendis. T.XII.

HOC Mense lateres faciendi sunt ex terra alba, uel creta, uel rubrica. Nam qui æstate fiunt, celeritate feruoris in summa cute siccantur interius humore seruato, quæ res scissuris eos faciet aperiri. Fiunt autem sic. Terra creta diligenter, & omni asperitate purgata mista cum paleis diu macerabitur, & intra formam lateri similem deprimetur. Tunc ad siccãdum relicta, subinde uersabitur ad solis aspectum. Sint uero lateres longitudine pedum duorum, latitudine unius, altitudine quatuor unciarum.

De rosato. T.XIII.

QVinq; libras rosæ pridie purgatæ, in uini ueteris. X. sextarios mergis, et post. xxx. dies. x. despũati mellis libras adijcies, et uteris

De oleo liliaceo. T.XIIII.

PER olei libras singulas dena lilia curabis infundere, & uas uitreum. XL. diebus locare sub dio.

De oleo roseo. T.XV.

IN olei libras singulas rosæ purgatæ singulas uncias mittis, et VII. diebus in sole suspendis, & luna.

De rodomelli. T.XVI.

IN succi rosæ sextarijs singulis libras singulas mellis admisces, & diebus. XL. sub sole suspendis.

De rosis uiridibus seruandis. T.XVII.

ROSAS nõ dum patefactas seruabis, si in canna uiridi stante, fissa, recludas ita, ut fissuram coire patiaris, & eo tẽpore cannam recidas, quo rosas uirides habere uolueris. Aliqui olla rudi conditas, ac bene munitas sub dio obruunt, ac reseruant.

De Horis. T.XVIII.

IN Horarum mensuris Maius respondet Augusto.

Hora	I.	pedes	XXIII.
Hora	II.	pedes	XIII.
Hora	III.	pedes	IX.
Hora	IIII.	pedes	VI.
Hora	V.	pedes	IIII.
Hora	VI.	pedes	III.
Hora	VII.	pedes	IIII.
Hora	VIII.	pedes	VI.
Hora	IX.	pedes	IX.
Hora	X.	pedes	XIII.
Hora	XI.	pedes	XXIII.

TITVLI MENSIS IVNII.

De area paranda. T.I.
De messibus. T.II.
De agris proscindendis, de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœno græco, lenticula, faba, lupino colligendis. T.III.
De hortis, in eo de brassica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro. T.IIII.
De pomis, in eo de flore punici, de pyro, de malo, zizipho, de fico, de emplastratione. T.V.
De armentis, in eo de castratura, de caseo, de tonsuris. T.VI.
De apibus, in eo de legendo, & conficiēdo melle, uel cera, de seruandis examinibus, & signis eorum, & regibus, de inopia examinum supplenda. T.VII.
De pauimentis, & latere. T.VIII.
Qualiter fructuum uenturorum experimēta sumantur. T.IX.
De oleo chamæmilleo. T.X.
De œnante. T.XI.
De alica. T.XII.
De Horis. T.XIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER SEPTIMVS.

De area paranda. T.I.

VNIO mense area paranda est ad triturã, cuius primo terra radatur, deinde effossa leuiter mistis paleis, & amurca æquatur insulsa. Quæ res à muribus, & formicis frumenta defendit. Tunc premenda est rotundo lapide, uel columnæ quocunq; fragmento, cuius uolutatio possit eius spatia solidare. Dehinc sole siccetur. Aliqui mundatis areis aquam spargunt, & minuta ibi pecora diu spatiari, ac proculcare compellunt. Et cum terra ungulis stricta fuerit, spectant solidam siccitatem.

De messibus. T.II.

NVNC primo ordei messis incipitur, q̃ consumanda est ante q̃ grana arefactis spicis lapsa decurrãt, qa nullis, sicut triticum, folliculis uestiunt. Quinq; modios recidere potest pleni agri opera una messoris experti, mediocris uero tres, ultimi ẽt minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliq̃tulum sinamus, quia fertur hoc more grandescere. Nunc ẽt mense postremo locis maritimis, & calidioribus, ac siccis tritici messis abscinditur. Quam paratam esse cognosces, si æqualiter spicarũ populus maturato rubore flauescat. Pars Galliaꝝ planior hoc cõpẽdio utit ad metendũ, & præter hoĩum labores unius bouis opera spatium totius messis absumit. Fit itaq; uehiculum, qđ duabus rotis breuibus fert, huius quadrata superficies tabulis munitur, quæ forinsecus recliues in summo reddant spatia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior est altitudo tabularum. Ibi denticuli plurimi, ac rari ad spicarum mensurã constituuntur in ordinẽ ad superiorẽ partem recurui. À tergo uero eiusdem uehiculi duo breuissimi temones figurantur, uelut amites basternaꝝ. Ibi bos capite in uehiculum uerso iugo aptatur, & uinculis, mãsuetus sanè, qui non modum cõpulsoris excedat. Hic ubi uehiculũ per messes cœpit impellere, oĩs spica in carpentũ denticulis cõprehensa cumulatur abruptis,

ac relictis paleis, altitudinem, uel humilitatem plerunq; bubulco moderante, qui sequitur, & ita per paucos itus, ac reditus breui horarum spatio tota messis impletur. Hoc campestribus locis, uel æqualibus utile est, & ijs, qbus necessaria palea nõ habetur.

De agris proscindendis, de uineis occandis, fodiendis, uicia, fœno græco recolligendis. T.III.

NVNC frigidissimis locis, quæ Maio sunt prætermissa faciemus. Agros æque proscindemus herbosis, & gelidis partibus. Vineta occabimus. Colligemus uiciã, fœnum græcum resecabimus ad pabulum. Hoc mense locis frigidis peragẽda est leguminum messis, itaq; lenticulam collectam, cineri mistam, bene seruabimus, uel uasis olearijs, aut salsamentarijs, repletis, statimq; gypsatis. Nunc & faba luna minuente uelletur. Ante lucem sanè, & ante q̃ luna procedat, excussa, & refrigerata ponatur. Ita gurguliones non patietur infestos. Hoc mense lupinus colligitur, & si placuerit, statim separetur ex area, sed longe ab humore est ponendus in horreis. Sic enim diutissime custoditur, maxime si granaria eius afflauerit fumus assiduus.

De hortis. T.IIII.

HOC Mense circa solstitium brassicam seremus, quam inchoãte transferemus augusto, uel irriguo loco uel pluuia initiãte madefacto. Apium quoq; bene serere poterimus, betas, & radices, & lactucas, & coriandrum, si rigemus.

De pomis. T.V.

HOC etiam mense ramus punici (sicut supra diximus) poterit intra fictile uasculum claudi, ut ad eius magnitudinem poma restituat. Nunc pyra, uel mala, ubi ramos multa poma densabunt, interlegenda sunt quæcunque uitiosa, ut succus, qui ingrate his posset impendi, ad meliora uertatur. Hoc etiam mense locis frigidis zizipbum serere poterimus. Nunc caprificandæ sunt arbores fici, sicut in eius narrauimus disciplina. Aliqui eas et hoc mense inserũt. Locis frigidis persicus inoculatur, palmæ planta circumfoditur. Hoc mense, uel iulio celebratur insitio in pomis, q̃ emplastratio dicitur. Solis arboribus cõuenit, quibus pinguis succus in

corticæ est, ut ficis, & oleis, ac similibus, ut Martialis dicit, & p/sico. Fit autē sic. Ex nouellis ramis, & nitidis, ac feracibus gemmam, quæ bene apparebit sine dubio processura, duobus digitis quadratis circumsignabis, ut ipsa statuatur in medio, & ita subtiliter corticē leuabis acutissimo scalpro, ne gemma lædatur. Itē ex ea arbore, cui uelimus inserere, similiter cum gemma tolletur emplastrum, nitido tamē, atq; uberi loco. Tunc ibi conuenienter astringitur, & pressum circa gemmam uinculis cogitur sine germinis læsione cohærere, ut ea, quæ appositæ reddit, locum gemmæ prioris includat, tūc luto superlinis, & liberā gemmā relinques. Ramos superiores eius arboris secabis, ac stirpes, et ab uno & uiginti diebus exactis resoluto uimine uinculoꝝ repies externi seminis gemmā mire in arboris alienæ membra transisse.

De armentis, in eo de castratura, de caseo, de tonsuris. T.VI.

HOC etiā mense uituli recte, ut dictū est ante, castrantur. Nūc ēt caseum recte conficimus, et oues in frigida regione tondemus.

De apibus, aluearijs, & reliquis. T.VII.

HOC mense aluearia castrabuntur, quæ matura esse ad mellis reditum signis quam pluribus instruemur. Primū, si plena sunt, apum subtile murmur audimus, nam uacuæ sedes fauorū, uelut concaua ædificia, uoces, quas acceperint, in maius extollūt. Quare cum murmuris sonus magnus, & raucus est, agnoscimus non esse idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos à sedibus suis, qui sunt apes maiores, grandi intentione deturbant, matura mella testātur. Castrabuntur autem aluearia matutinis horis, cum torpent apes, nec caloribus asperantur. Fumus admouetur ex galbano, & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus conuenit excitare. Quod uas ita figuratum sit, ut uelut inuersi infudibuli angusto ore fumum possit emittere, atque ita cedentibus apibus, mella recidentur. Ad examinis pabulum hoc tpe pars fauoꝝ debet quinta dimitti. Sanè putres, ac uitiosi faui de aluearijs auferantur. Nunc mella conficimus congestis in mundissimum sabanum fauis, ac diligenter expressis. Sed ante q̄ premamus, partes fauorum corruptas, uel pullos habentes recidemus, nā malo sapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus aptis uasculis habendū est, atq; in summitate purgandum, donec

donec refrigerato calore musti more deferueat. Nobilius mel erit quod ante expressionem secundam, uelut spõte profluxerit. Hoc etiam mense ceram conficimus, quæ in uase æneo feruẽti aqua pleno minute cõcisis fauorum reliquijs mollietur, & deinde in alijs uasculis sine aqua resoluta digeretur in formas. Nunc si mense ultimo, noua egrediuntur examina, custos esse debebit attentus, quã nouellæ apes uagantibus animis iuuentute, nisi seruentur, effugiunt. Exeuntia in aditu suo morantur uno aut duobus diebus, quæ statim nouis aluearijs excipiẽda sunt. Obseruabit aũt custos assiduus usq; in octauam, uel nonam horam, quia post hæc tempora non facile fugere, aut emigrare consueuerunt, quamuis aliquæ statim & procedere, et abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc sunt. Ante biduum, uel triduum acrius tumultuãtur, & murmurant. Quod ubi apposita frequẽter aure exploratĩ agnouerit, solicitior aduersum hæc esse debebit. Solent hæc signa et cũ pugnaturæ sunt, facere. Quarum pugnam cõpescit puluis, aut mulsæ aquæ imber aspersus. Inest illi ad originis suæ reparandã concordiam, dulcis auctoritas. Sed cum se agmina sic pacata, in ramo, aut loco quocunq; suspenderint, si unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum regem esse uniuersis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si uero duo, uel plura ubera suspendens se populus imitatur, & discordes sunt, & tot reges eẽ, quot uelut ubera uideris, confitentur. Vbi globos apium frequentiores uideris, uncta manu succo melissophylli, uel apij reges requiras. Sunt aũt paulo maiores, & oblongi magis q̃ cæteræ apes, rectioribus cruribus, neq; grandibus pennis, pulchri coloris, & nitidi, leues, sine pilo, nisi forte pleniores, quasi capillum gerunt in uentre, quo tñ non utuntur ad uulnus. Sunt alij fusci, atq; hirsuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui, qui si frequenter uagatur cum examinibus, exectis alis reseruetur, hoc.n. manente nulla discedet. Sed si nulla nascantur examina, duorum, uel trium uasculorum multitudinem in unum cõferre possumus, dulci tñ liquore consparsas apes, atq; inclusas, per triduum tenebimus, apposito cibo mellis, & exigua tantũ spiracula relinquemus in cella. Quod si uelis aluearium, cui per aliquam pestem multitudo subducta est, populi adiectione reparare, cõsyderabis in alijs abundantibus, ceras fauorũ, & extremitates, quæ pullos habent, & ubi signum nasciturì regis inueneris, cum sobole sua

recides, & in id aluearium pones. Est autem hoc futuri regis si/gnum. Inter cætera foramina, quæ pullos continent, unum ma/ius, ac longius uelut uber apparet. Sed tunc transferendi sunt, quando erosis cooperculis ad nascendum maturi capita nituntur exerere, nã si immaturos transtuleris, interibunt. Si autẽ se subi/tum leuabit examen, strepitu æris terreatur, aut testulæ, tunc ad aluearium redibit, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouũ uas herbis consuetis, & melle conspersum manu attrahat, aut trulla, et cũ in eo loco reqeuerit, uespere inter alia collocet.

De pauimentis, & latere. T.VIII.

HOC etiam mense pauimenta faciemus sub diuo, & lateres more, quo dixi.

Qualiter fructuũ uenturorũ experimẽta sumant. T.IX.

GRAECI asserunt Aegyptios hoc more prouentũ futuri cu/iusq; seminis experiri. Areã breuẽ loco subacto, & humido nunc excolunt, & in ea diuisis spatijs oĩa frumenti, uel leguminum se/mina spargũt. Deinde in ortu caniculæ, q apud Romanos quar/todecimo Calendarum augustarũ die tenet, explorant, quæ se/mina ortum sydus exurat, quæ illæsa custodiat. His abstinẽt, illa procurant, qa indicium noxæ, aut beneficij, per annum futurum generi unicuiq;, sydus aridum præsenti exitio, uel salute ꝑmisit.

De oleo chamæmilleo. T.X.

PER Olei libras singulas chamæmillæ herbæ florentis, aureæ medietatis, proiectis albis folijs, quibus flos ambitur, unciarum singularum pondus infundis, & quadraginta diebus in sole cõ stitues.

De œnante. T.XI.

SYLVESTRES uuas, cum florent, sine rore colligimus, et expandimus in sole, nequid restet humoris, & flos ad excutien/dum siccior apparetur. Tũc cribello spisso cernimus, ut grana nõ transeant, sed flos solus decidat. Hunc in melle seruamus infuso, & cum diebus. XXX. fuerit conditum, temperamus eo genere, & more, quo rosatum moris est temperare.

De alica. T.XII.

ORDEVM semimaturum, cui adhuc superest aliquid de uirore p manipulos ligabis, & torrebis in furno, ut facile mola possit infringi, & in modio uno salis aliquantum, dum molitur, misære curabis, ac seruas.

De horis. T.XIII.

IVNIVS, ac Iulius horarũ sibi æqua spatia contulerunt.

Hora	I.	pedes	XXII.
Hora	II.	pedes	XII.
Hora	III.	pedes	VIII.
Hora	IIII.	pedes	V.
Hora	V.	pedes	III.
Hora	VI.	pedes	II.
Hora	VII.	pedes	III.
Hora	VIII.	pedes	V.
Hora	IX.	pedes	VIII.
Hora	X.	pedes	XII.
Hora	XI.	pedes	XXII.

TITVLI MENSIS IVLII.

De iterãdis agris, de messe triticea, de extirpãdis uepribus, & filectis, de arboribus opiendis, pulverãdis nouellis. T.I.
De hortis, in eo de cepullis, radicibus, atriplice, ocymo, malua, beta, lactuca, porro, itẽ napis, et rapis cũ disciplina sua. T.II.
De pomis, in eo de emplastratione, de pyro, malo, citreo, ficu, palma. T.III.
De armentis, & gregibus, in eo de admittendis tauris, et arietibus. T.IIII.
De extirpando gramine. T.V.
De uino scyllite. T.VI.
De hydromelli. T.VII.
De aceto scyllitico. T.VIII.
De sinapi. T.IX.
De horis. T.X.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De iterandis agris, de messe triticea, de extirpandis uepribus, et filicetis, de arboribus operiendis nouellis. T.I.

IVLIO Mense agri, qui aprili proscissi fuerant, circa Calendas iterentur. Nunc locis temperatis tritici messis expletur, more, quo dictum est, syluestres agri utilissime extirpabuntur arboribus, atq; uirgultis, cum luna decrescit, desectis radicibus, atq; combustis. Hoc mense arbores, quæ in messe steterant, sectis messibus obruantur aggestione terrarum propter nimios solis ardores. Opera una. XX. maximas obruet. Nunc & nouellæ uites mane, & uespere iam calore deposito effodi debent, & auerso gramine puluerari. Hoc mense utiliter uel ante caniculares dies filices extirpabis, & caricem.

De hortis. T.II.

HOC etiam mense cepullas serimus irriguis, ac frigidis locis, & radicem, & atriplicem, si rigare possumus, & ocymum, maluas, betas, lactucas, & porros rigandos. Hoc mense loco irriguo napos seremus, & rapa solo putri, & soluto, nec spisso. Locis humidis lætantur, & campis. Sed napus in sicco, & propè tenui, atq; deuexo, & sabuloso melior nascit. Loci proprietas utrunq; semen in alterũ mutat. Nã rapa in alio solo p bienniũ sata mutant in napos, alio uero napus transit in rapũ. Subactum solũ stercoratum, uersatumq; cõquirunt, quod & ipsis, & segetibus p derit, quæ ibi anno eodẽ seruntur. Iugero rapoꝝ quatuor sextarij, napi aũt quinq; sufficiunt. Si spissa sunt, interuelles aliqua, ut cætera roborentur. Vt uero semina maiora redigantur, eruta rapa, folijs omnibus purgas, & ad dimidij digiti crassitudinem in caule succides. Tunc in sulcis diligenter subactis, octonis digitis separata obrues, & inijcies terram, & calcabis, ita magna nascentur.

De pomis. T. III.

HOC etiam mense emplastratio celebrari potest, sicut ante demonstraui, & pyrus, uel malus locis humidis nunc insita me explorante processit. Hoc etiam mense in pomis serotinis, quæ ubertate nimia ramos onerauerunt (sicut prædixi) interlegēda sunt, siqua uitiosa repereris, ut arboris succum uertamus ad meliorum nutrimenta pomorum. Nūc citri taleam loco irriguo frigidis regionibus me plantasse memini, & quotidianis animasse liquoribus, quæ & nascendo, & afferendo uotum felicitatis æquauit. Hoc tempore locis humidis inoculari ficus, & inseri citrius pōt. Mense iam medio palmæ planta circumfodi. Nunc locis temperatis, amygdala matura sunt ad legendum.

De armentis. T.IIII.

HOC tempore maxime tauris submittendæ sunt uaccæ, q̄a decem mensium partus sic poterit maturo uere concludi, & certum est eas post uernam pinguedinem gestientes ueneris amare lasciuiam. Vni tauro quindecim uaccas Columella asserit posse sufficere, curandumq; ne cōcipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli est in regione, qua pascimus, potest annis omnibus in fœturam uacca submitti. Si uero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ sunt, maximeq;, si eædē uaccæ alicui operi seruire cōsueuerunt. Hoc mense arietes candidissimi eligendi, & admittendi sunt mollibus lanis, in quibus nō solum corporis candor consyderandus est, sed ēt lingua, quæ, si maculis fuscabitur, uarietatem reddit in sobole. De albo plerunq; nascit̄ coloris alterius. De fuscis nūquam (sicut Columella dicit) potest albus creari. Eligemus arietem altum, procerum uentre ꝓmisso, & lanis candidis tecto, cauda lōgissima, uelleris densi fronte lata, magnis testibus, ætatis primæ, qui tñ usq; in octo ānos potest utiliter inire. Fœmina debet bima submitti, quæ usq; in quinquēnium fœturæ necessaria est, anno septimo deficit. Eligenda est uasti corporis, & ꝓlixi uelleris, ac mollissimi, lanosi, & magni uteri. Sed prouidendum est in hoc genere, ut pabuli ubertate saturetur, & longe pascat̄ à sentibus, qui & lanā minuunt, et corpus incidunt. Admittendi sunt mense Iulio, ut nati ante hyemē conualescant. Aristoteles asserit, si masculos plures creari uelis, ad-

missuræ tempore siccos dies, & halitum septentrionis eligēdum, & contra eum uentum greges esse pascendos. Si fœminas generari uelis, austri captandos flatus, & in eum pascua dirigenda, ac si ineundas matres, ut mortuarum, uel uitiosarū numerus nouella sobole reparetur. Autumno debiles quæq; pretio mutētur, ne eas imbecillas hybernum frigus absumat. Aliqui duobus ante mensibus arietes à coitu reuocant, ut faciem libidinis augeat dilatio uoluptatis. Quidam coire sine discretione permittunt, ut hoc eis genere per annum totum fœtura non desit.

De extirpando gramine. T. V.

HOC mense, cum sol cancri tenebit hospitium, luna sexta in capricorni signo posita gramen ablatum græci asserunt nihil de radicibus rediturum. Item si bidentes cyprei fiant, & sanguine tingantur hircino, & post fornacis ardores non aqua, sed eodē sanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.

De uino scyllite. T. VI.

HOC Mense uinum scyllite sic facimus. Scyllam de montanis, aut maritimis locis sub ortu canicularum lectam procul à sole siccamus. Ex hac in uini amphoram unius libræ mensuram mittimus, incisis ante tamen superfluis, & abiectis folijs, quibus pars extrema uallatur. Quidam uelamina ipsa filo inserta suspēdūt, ut uino infusa mergantur, & non admista fecibus post. XL. dierum spatium serta, quæ appensa sunt, auferant. Hoc uini genus tussi resistet, uentrem purgabit, flegma dissoluet, splenetiacis ꝓderit, acumen præstabit oculorum, concitabit digestionis auxilia.

De hydromelli. T. VII.

INCHOANTIBVS canicularibus diebus aquam puram pridie sumis ex fonte. In tribus aquæ sextarijs unum sextarium non dispumati mellis admisces, ac diligenter per carenarias diuisum quinque horarum spatio continuo per inuestes pueros curabis agitare uasa ipsa concutiens. Tunc XL. diebus, ac noctibus patieris esse sub cœlo.

De aceto scyllitico. T. VIII.

SQVILLAE *albæ crudæ proiectis duris, atque extrinsecus positis omnibus teneram medietatem ad libram, & sex uncias p minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim sextarijs merges. Vas signatum. XL. diebus patieris esse sub sole. Post abiecta squilla acetum diligentius excolabis, & in bene picato uase transfundes. Aliud acetum digestioni, et saluti accomodũ. Sqllæ dragmas. VIII. aceti sextarios. XXX. mittis in uasculo, et pipis unciã unã, mẽtæ, et casiæ aliquantũ, & post aliqđ tẽpus uteris.*

De sinapi. T.IX.

SINAPIS *semen admodum sextarij unius & semis redigere curabis in pulueren, cui mellis põdo. V. olei hispani unam libram, aceti acris unum sextarium misces, & tritis omnibus diligenter uteris.*

De horis. T.X.

IVLII, *& Iunij horas per mensurarum Libra composuit.*

Hora	I.	*pedes*	XXII.
Hora	II.	*pedes*	XII.
Hora	III.	*pedes*	VIII.
Hora	IIII.	*pedes*	V.
Hora	V.	*pedes*	III.
Hora	VI.	*pedes*	II.
Hora	VII.	*pedes*	III.
Hora	VIII.	*pedes*	V.
Hora	IX.	*pedes*	VIII.
Hora	X.	*pedes*	XII.
Hora	XI.	*pedes*	XXII.

TITVLI MENSIS AVGVSTI.

De agris exilibus arandis, de apparanda uindemia, de occatione uinearum locis frigidis. T.I.
De exili, & misera uinea reficienda. T.II.
De pampinandis, & obumbrandis uitibus, & extirpandis caretis, atque filicetis. T.III.
De urendis pascuis. T.IIII.

De hortis, in eo de rapa, & napo, de radice cum disciplina sua, de pastinaca. T. V.
De pomis. T. VI.
De apibus. T. VII.
De aqua inuenienda. T. VIII.
De puteis. T. IX.
De aqua probanda. T. X.
De aquæ ductibus. T. XI.
De mensuris, & ponderibus fistularum. T. XII.
De omphacomelli. T. XIII.
De horis. T. XIIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

De agris exilibus arandis, de apparanda uindemia, de occatione uinearum locis frigidis. T. I.

AVGVSTO mense ultimo circa Calendas septembres ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nunc maritimis locis uindemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam mēse locis frigidissimis occatio uinearum fit.

De exili, & misera uinea reficienda. T. II.

HOC tpe, si terra exilis in uinea ē, & uinea ipsa miserior tres, uel quatuor lupini modios in iugero spargis, atque ita occabis. Quod ubi fruticauerit, euertit, & optimū stercus præbet in uineis, quia lætamen propter uini uitiū nō cōuenit inferre uinetis.

De pampinandis, & obumbrandis uitibus, & extirpandis carectis, atq; filicetis. T. III.

NVNC locis frigidis pampinatur, locis uero feruentibus, ac siccis obumbratur potius uua, ne ui solis arescat, si aut uineæ breuitas, aut facultas operarum permittit. Hoc etiam mense extirpare possumus carecta, atq; filiceta.

De urendis pascuis. T.IIII.

NVNC urenda sunt pascua, ut & altorum frutium festinatio reprimatur ad stirpes, & incensis aridis noua lætius succedant.

De hortis. T.V.

HOC etiam mense ultimo siccis locis rapa, & napus serenda sunt hac ratione, qua ante dictum est. Hoc mẽse ultimo, locis siccioribus radices seruntur, quæ hyeme sui usum ministrent. Amãt terram pinguem, solutam, & diu subactam, qualem rapa. Tofum, & glaream reformidant. Gaudent cœli statu nebuloso. Serendæ sunt spatijs grandibus, & alte fossis. Meliores proueniunt in arenis. Seruntur post nouam pluuiam, nisi possint forte rigari. Quod satum est, statim debet operiri leui sarculo. Iugerum duo sextarij, uel ut quidam, quatuor, cum serũtur, implent. Lætamen non est ingerendum, sed potius paleæ, quia inde fungosæ sunt. Suauiores fiunt, si eas aqua salsa frequenter aspergas. Radices fœminini generis putantur, quæ minus acres sunt, & habẽt folia latiora, & leuia, & cum iucunditate uirentia. Ex his ergo semina colligemus. Maiores fieri creduntur, si sublatis omnibus folijs, & solo tenui caule dimisso, sæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri uelis, semina die, et nocte melle macerabis, aut passo. Raphanũ tamen, sicut brassicam, constat esse uitibus inimicum, nam si circa se serantur, natura discordante refugiũt. Hoc etiam mense pastinacas seremus.

De pomis. T.VI.

ETIAM nunc emplastrantur arbusta. Pyrum nunc pleriq; inserunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus. T.VII.

HOC Mense crabrones molesti sunt alucarijs apum, quos persequi, ac necare debemus. Nunc etiã quæ Iulio non excurrimus, exequamur.

De aqua inuenienda. T.VIII.

NVNC, si deerit aqua, eam quærere, ac uestigare debebis, quam taliter poteris inuenire. Ante ortum solis iis locis, quibus aqua quærenda est, æqualiter pronus mento ad solum depresso iacens in terra spectabis orientem, & in quo loco crispum subtili nebula aerem surgere uidebis, & uelut rorem spargere signo aliquo uicinæ stirpis, aut arboris prænotabis. Nam constat siccis locis, ubi hoc fiet, aquam latere, sed terrarum genus consyderabis, ut possis uel de tenuitate, uel de abundantia iudicare. Creta tenues, nec optimi saporis uenas creabit. Sabulo solutus exiles, insuaues, limosas, & spatio altiore submersas. Nigra terra humores, & stillicidia non magna ex hybernis imbribus, & liquore collecta, sed saporis egregii. Glarea mediocres, & incertas uenas, sed suauitate præcipuas. Sabulo masculus, & arena, & carbunculus certas, & ubertate copiosos. In saxo rubro bonæ, & abundantes sunt. Sed prouidendum est, ne inuentæ inter rimas refugiant, & per interuenia dilabantur. Sub radicibus montium, et in saxis, silicibus uberes, frigidæ, salubres. Locis campestribus salsæ, graues, tepidæ, insuaues, quarum sapor si optimus fuerit, noueris eas sub terris exordium de monte sumpsisse. Sed in mediis campis montanorum fontium suauitatem consequentur, si umbrantibus tegantur arbustis. Sunt & hæc signa uestigandæ aquæ, quibus tunc credimus, si neq; lacuna est, neq; aliquis ibi ex consuetudine humor insidet, aut præterit. Iuncus tenuis, salix, syluatica, alnus, uitex, arundo, edera, cæteraq;, siqua humore gignuntur. Locus ergo, ubi supradicta signa repereris, fodiatur latitudine pedibus tribus, altitudine pedibus quinq;, & proxime solis occasum mundum uas ibi æreum, uel plumbeum interius unctum inuersum ponatur in solo ipsius fossionis. Tunc supra fossæ labra crate facta de uirgis, ac frondibus, additaq; terra, spatium omne cooperiatur. Sequenti die aperto loco, si in eodem uase sudores intrinsecus inueniētur, aut stillæ, aquas ibi esse non dubites. Item si uas figuli siccum, neque coctum eadem ratione ponatur, ac similiter operiatur, altero uero die, si aquarum uena est, in præsenti uas concepto humore soluetur. Item uellus lanæ æque positum, uel coopertum, si tantum colligit humoris, ut alia die fundat expressum, copias inesse testabitur. Item lucerna oleo plena, & accensa, si ibi similiter tecta ponatur, & secuto die inueniatur extincta superantibus alimētis,

aquas idem locus habebit. Item si in eo loco focum feceris, & terra uaporata humidum fumum, nebulosumq; ructauerit, aquas inesse cognosces. His itaq; repertis certa signorum firmante notitia, puteum fodies, & aquæ caput requires. Vel si plura sunt, in unum colliges. Tamen maxime sub radicibus montium in septentrionali parte quærẽdæ sunt aquæ, quia in his locis magis abundant, utilioresq; nascuntur.

De puteis. T.IX.

SED In fodiendis puteis cauendum est fossorum periculum, quoniam plerunq; terra, sulfur, alumen, bitumen educit. Quorum spiritus misti anhelitum pestis exhalant, & occupatis statim naribus extorquent animas, nisi quis fugæ sibi uelocitate succurrat. Prius ergo, q̃ descendatur ad intima, in eis locis lucernã ponis accensam, quæ si extincta non fuerit, periculum non timebis. Si uero extinguetur, cauendus est locus, quem spiritus mortifer occupabit. Quod si alio loco aqua nõ potest inueniri, dextra, leuaq; puteos fodiemus, usq; ad aquæ ipsius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, uelut nares ĩtus agemus, qua nocens spiritus euaporet, quo facto, latera puteorum structura suscipiat. Fodiendus est autem puteus latitudine octo pedum quoquouersum, ut binos pedes structura concludat, quæ structura uectibus ligneis subinde dẽsetur, & structa sit lapide tofacio, uel silice. Si aqua limosa fuerit, salis admistione corrigatur. Sed dũ foditur puteus, si terra non stabit uitio generis dissoluti, aut humore laxabitur, tabulas obijcies directas undiq;, & eas trãsuersis uectibus sustinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda. T.X.

AQVAM uero nouã sic probabis, in uase æneo nitido spargis, & si maculam non fecerit, probabilis iudicetur. Item decocta æneo uasculo, si arenam, uel limum non relinquit in fundo, utilis erit. Item si legumina cito ualebit excoquere, uel si colore perlucido carens musco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto sunt putei, perforatis usque ad infimam partem terris ad loca inferiora, possunt uicæ fontis exire, si uallis subiectæ natura permittat.

De aquæ ductibus. T.XI.

CVM uero ducenda est aqua, ducitur aut forma structili, aut plumbeis fistulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur solidandus est canalis, ne per rimas aqua possit elabi. Cuius magnitudo pro aquæ mensura facienda est. Si per planum ueniet, inter sexagenos, uel centenos pedes sensim reclinetur structura in sesquipedem, ut uim possit habere currendi. Siquis mons interiectus occurrerit, aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput speluncas librabimus, per quarum structuram perueniat. Sed si se uallis interserat, erectas pilas, uel arcus usq; ad aquæ iusta uestigia construemus, aut plumbeis fistulis clausam deijci patiemur, & explicata ualle cõsurgere. Sed quod est salubrius, et utilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis crassi, & ex una parte reddantur angusti, ut palmi spatio unus in alterum possit intrare, quas iũcturas uiua calce oleo subacta debemus illinire. Sed ante q̃ in ijs aquæ cursus admittatur, fauilla per eos mista exiguo liquore decurrat, ut glutinare possit, siqua sunt uitia tuborum. Vltima ratio est plumbeis fistulis ducere, quæ aquas noxias reddunt, nam cerusa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligentis erit aquarum receptacula fabricari, ut copiam, uel inops uena procuret.

De mensuris, & ponderibus fistularum. T. XII.

MENSVRA uero fistularum plumbo seruetur huiusmodi. Centenaria. X. pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria noningentas. LX. Quinquagenaria similiter. X. pedũ pondo sexcenta. Quadragenaria pondo quadringenta. LXXX. Tricenaria pondo tricentasexaginta. Vicenaria pondoducenta. XL. Octonaria pondo nonagintasex.

De omphacomelli. T.XIII.

IN uuæ semiacerbæ succi sextarijs sex, mellis triti fortiter duos sextarios debebis ĩfundere, et sub solis radijs diebus. XL. decoq̃re.

De horis. T.XIIII.

AVGVSTVM maio per solis cursus æquauit.

Hora	I.	pedes	XXIII.
Hora	II.	pedes	XIII.
Hora	III.	pedes	IX.
Hora	IIII.	pedes	VI.
Hora	V.	pedes	IIII.
Hora	VI.	pedes	III.
Hora	VII.	pedes	IIII.
Hora	VIII.	pedes	VI.
Hora	IX.	pedes	IX.
Hora	X.	pedes	XIII.
Hora	XI.	pedes	XXIII.

TITVLI MENSIS SEPTEMBRIS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, de stercorando. T.I.
De serendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. T.II.
De remedio salsi humoris, de seminum mensuris, & diuersis remedijs ad sationem pertinentibus. T.III.
De serendo ordeo canterino. T.IIII.
De lupino serendo. T.V.
De piso serendo. T.VI.
De sisamo serendo, et proscindendis agris ad medicam. T.VII.
De uicia, fœno græco, & farragine serendis. T.VIII.
De lupino serẽdo, q̃ natus euertaẽ, ut loca fœcũdet exilia. T.9.
De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis. T.X.
De uindemia celebranda. T.XI.
De panico, & milio metendis, et faselo ad escam serendo, & apparandis aucupijs. T.XII.
De hortis, in eodẽ de papauere, brassica, thymo, origano, cappari cũ disciplinis suis, itẽ gith, nasturtio, anetho, radicibus, pastinacis, cærefolio, lactuca, betis, coriãdris, rapis, et napis. T.xiij.
De pomis, in eo de tubere. T.XIIII.
De pauimentis solariorum, et lateribus. T.XV.
De diamoro. T.XVI.
De seruandis uuis. T.XVII.
De uite, cuius fructus humore putrescit. T.XVIII.
De horis. T.XIX.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER DECIMVS.

De agris pinguibus tertiandis, uel implendis exilibus, de stercorando. T.I.

EPTEMBRI Mense ager pinguis, & qui diu tenere consueuit humorem, tertia uicæ arabitur, quamuis humido anno possit et antea tertiari. Nunc ager humidus, planus, exilis, quem primo augusto arari diximus, iteratur, & seritur. Graciles cliui nunc primũ arãdi sunt, & serendi statim circa æquinoctium. Agri nunc stercorãdi sunt, sed in colle spissius, in campo rarius, lætamina disponentur, cum luna minuitur, quæ res, si seruetur, herbis officiet. Vni iugero asserit Columella. XXIIII. stercoris carpenta sufficere. In plano uero. XVIII. Sed ijdem cumuli tot dissipandi sunt, quot ea die poterunt exarari, ne stercora exiccata nihil prosint. Eijciuntur quidem lætamina, & qualibet hyemis parte. Sed si tempore suo eijci aliqua ratione non poterunt, ante q̃ seras, more seminis per agros puluerem stercoris sparge, uel caprinum manu proijce, & terram sarculis miscæ. Nec prodest nimium stercorare uno tempore, sed frequenter, & modicæ. Ager aquosus plus stercoris, siccus uero minus requirit. Sed si lætaminis copia non abũdat, hoc pro stercore optime cedit, & sabulosis locis cretam, uel argillam spargas, cretosis ac nimium spissis sabulonem. Hoc etiam segetibus proficit, & uineas pulcherrimas reddit, nam lætamen in uineis saporem uini uitiare consueuit.

De serendo tritico, & adoreo in locis frigidis, & opacis. T.II.

HOC mẽse uliginosis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis circa æquinoctiũ triticum, & adoreum seretur, dum serenitas constat, ut radices frumenti ante hyemem conualescant.

De remedio salsi humoris, de seminum mensuris, & diuersis remedijs ad sationem pertinentibus. T.III.

SOLET terra humorē salsum uomere, qui segetes necat. Vbi hoc fit, columbinū stercus aut cupressi folia oportet inspergere, et ita ut eadē misceanť, inarare. Melius tñ oibus remedijs erit, si aquarius sulcus noxiū deducat humorē. In mediocris agri iugero. V. tritici modios, & adorei totidē conseremus, nā quatuor ager pinguis accipiet. Si modiū quo sereť, hyenæ pelle uestieris, et ibi aliquādiu qđ serendū est, esse patieris, sata bñ prouenire firmantur. Itē qm̄ quædā aīalia subterranea sectis radicibus necāt plerūq; frumenta, cōtra hæc ꝓderit, si herbæ, quæ sedum dicitur, succus aquæ mistus una nocte madefaciat quæ spargenda sunt semina, uel agrestis cucumeris humor expressus, & eius radix trita, si aqua diluať, & eodem quæ serenda sunt, macerenť humore. Aliq, ubi hæc segetes suas perferre senserint, inter initia uitioꝝ insulsa amurca, uel prædicta aqua sulcos, & aratra perfundūt.

De serendo ordeo canterino. T. IIII.

NVNC gracili solo ordeū seriť canterinū modijs. V. ꝑ iugerū. Post hoc genus agros cessare patieris, nisi forte lætamē aspergas.

De lupino serendo. T. V.

NVNC, uel maturius aliquāto, lupinus seriť in qualicunque terra, uel crudo solo, cui hoc ꝓderit, ut seratur ante, q̄ frigus incipiat. Limoso agro non nascitur, cretā reformidat. Amat exilē terram, atq; rubricam. X. modijs iugeri mensura completur.

De piso serendo. T. VI.

HOC Mense postremo pisum seremus, terra facili, et soluta, loco tepido, cœlo delectatur humecto. Iugero quatuor modios, uel tres sparsisse sufficiet.

De sisamo serendo, et proscindendis agris ad medicam. T. VII.

NVNC sisamum seritur putri solo, uel pinguibus arenis, uel terra congestitia. Iugero quatuor, uel sex sextarios seuisse conueniet. Hoc mense postremo prima uice agros proscindemus, q̄ habituri sunt medicam.

De uicia, fœno græco, & farragine serendis. T. VIII.

NVNC uiciæ prima satio est, & fœni græci cum pabuli causa seruntur. Viciæ. VII. modij iugerum æque & fœni græci semen implebit. Farrago etiam loco restibili stercorato seritur ordei can terini in iugero. X. modios spargimus circa æquinoctium, ut an te hyemem conualescat. Si depasci sæpius uelis, usq; in maiū mē sem eius pastura sufficiet, quod si ex ea semē etiam redigere, usq; ad martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino serendo. T. IX.

HOC Mense, ut loca fœcundentur exilia, lupinus circa idus se ritur. Et ubi creuerit, uertitur uomere, ut putrefiat excisus.

De pratis nouellis formandis, uel ueteribus excolendis. T. X.

NVNC prata si libuerit, possumus nouella formare. Si eligen di facultas est, locum pinguē, rosidum, planum, leniter inclina tum, uel huiusmodi uallē deputabimus, ubi humor nec statim præcipitari cogit, nec diu debet inhærere. Potest qdē & soluto, & gracili solo prati forma, si riget, imponi. Extirpādus est itaq; locus hoc tpe, et liberādus impedimentis omnibus, uel herbis la tioribus, & solidis, atq; uirgultis. Deinde cū frequenter exercita tus fuerit, ac multa aratione resolutus, submotis lapidibus, et gle bis ubiq; cōfractis, stercoret luna crescēte recēti lætamine. Ab un gulis iumentoꝶ summa intentione seruet intactus, pcipue quo ties humescit, ne inæquale solū reddant mollibus locis impssa ue stigia. Sed si prata uetera muscus obduxerit, abradēdus est, & scalptis eisdē locis fœni spargēda sunt semina, & qđ ad necādū muscū prodest, cinis sæpius ingerēdus. Quod si sterilis factus est locus carie, incuria, uetustate, exaret, ac de nouo rursus æquet. Nam prata sterilia plerūq; arare conueniet. Sed in nouo prato rapa cōserere possumus, quoꝶ messe finita, cætera, quæ dicta sunt exequemur. Viciam tñ fœni seminibus mistam post hæc sparge mus. Rigari uero ante q̄ durum solū fecerit, non debebit, ne eius cratem minus solidam uis interflui corrumpat humoris.

De uindemia celebranda. T. XI.

HOC Mense locis tepidis, maritimisq; celebranda uindemia est, frigidis apparanda. In dolijs picandis hic modus erit, ut do lium

lium ducentorum congiorum. XII. libris picetur. deinde pro minoris æstimatione subducas. Sed maturitatem uindemiæ cognoscimus hoc genere. Si expssa uua, uinacia, q̄ in acinis cælant, hoc est grana, sint fusca, & nōnulla propemodū nigra, quā rē naturalis maturitas facit. Diligētiores optimæ ceræ in decē picis libras unā librā miscent, quæ et odori proficit, et sapori, et picē lenitate permulcens frigoribus eā non patit dissilire. Picis tn̄ gustu exploranda dulcedo est, quia sæpe uina eius amaritudine uitiantur.

De panico, & milio metendis, & faselo ad escam serendo, et apparandis aucupijs. T. XII.

NVNC quibusdam locis panicum metetur, & miliū. Tempore hoc faselus ad escam seratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium, noctuæ, cæteraq; instrumenta capturæ, ut circa Calendas exerceatur Octobris.

De hortis. T. XIII.

NVNC papauer seritur locis siccis, et calidis, potest et cū alijs oleribus seminari. Fertur utilius prouenire, ubi uirgæ, & sarmēta combusta sunt. Tempore hoc brassicam seres utilius, ut plātas eius nouembri inchoante transponas, de quibus & hyeme olus, & uere possit cyma produci. Hoc mense spatia hortorum, quæ p uernum seminibus impleturus es, alte tribus pedibus pastinare debebis, et luna decrescente his stercus inferre. Hoc mense ultimo thymum seremus, sed melius plantis nascitur, quamuis possit & semine. Agrum diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa æquinoctium seres origanum, stercorari, ac rigari, donec conualescat, appetit. Amat loca aspera, atq; saxosa. Hisdem diebus seritur capparis, late serpit, succo suo terris nocet. Serēdum est ergo, ne pcedat ulterius, circūueniente fossato, uel luto structis parietibus, solo sicco, & gracili, herbas spōte persequitur, floret æstate. Sub occasu uergiliarum capparis arescit. Gith hoc mense ultimo bene seritur. Hoc mense nasturtium seremus, & anethum locis temperatis, & calidis, & radices locis siccis, & pastinacas, et cærefolium circa octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa, & napos.

De pomis. T. XIIII.

MENSE septembri circa Calendas octobres, uel februario tuberes seremus sobole, uel nucleis, cuius tenera diligenter nutriri debet infantia. Sumatur cum radicibus planta diuulsa, bubulo fimo linatur, ac luto, statuatur pingui terra, & subacta subditis conchis, & marina alga, terris magna sui parte condatur. Alij pomis statim grana decussa, & sole siccata, pingui, & propè cribrata terra autũno tria simul ponunt, quæ feruntur in unũ coire uirgultum, quod assidua rigatione iuuandum est, atq; fossura, q̃ solum leuiter scalpens teneritudini robur inducat. Post annũ deinde, uel aliquãto tardius quæ fuerit de semine planta trãsfert, & hoc genere fructus efficit dulciores. Mense ianuario ultimo, uel februario tuberꝶ surculus mirabiliter proficit cydonio insitus. Inseritur aũt malis omnibus, & pyris, & prunis, & calabrici, melius trunco fisso, q̃ corticæ, desuper qualo, uel fictili uase muniatur repletis usq; propè summitatem surculis terra subacta, cũ stercore. Prosunt tuberibus, quæ malis prodesse memoraui. Tuberes seruabuntur, si obruantur in milio, uel urcæolis picatis, et oblitis.

De pauimentis solariorum, & latere. T.XV.

HOC etiam mense pauimenta in solarijs, & lateres faciemus eo more, quo maio mense descripsi.

De diamoro. T.XVI.

SVCCVM mori agrestis paululum facies deferuere. Tũc succi ipsius duas partes, & unam mellis admiscæs, & mista curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De seruandis uuis. T.XVII.

VVAS, quas seruare uolumus, legamus illæsas, neq; acerbitate rigidas, neq; maturitate defluentes, sed quibus est & granum luce penetrabili splendidum, & tactus cum molli iucunditate callosus. Siqua sunt corrupta, uel uitiosa, resecæmus, nec patiamur interesse, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimẽta æstiui caloris indurauit. Tunc incisos botryonum tenaces calida picæ oportet ambiri, atq; ita in loco sicco, frigido, & obscuro sine luminis irruptione suspendi.

De uite, cuius fructus humore putrescit. T.XVIII.

VITIS, cuius fructus humore putrescit, p latera pampinanda est ante trigesimum uindemiæ diem, & sola frons illa seruanda est, quæ in summitate posita solem nimiũ defendit à uertice.

De horis. T.XIX.

SEPTEMbris, & Aprilis dies horis similibus conferuntur.

Hora	I.	pedes	XXIIII.
Hora	II.	pedes	XIIII.
Hora	III.	pedes	X.
Hora	IIII.	pedes	VII.
Hora	V.	pedes	V.
Hora	VI.	pedes	IIII.
Hora	VII.	pedes	V.
Hora	VIII.	pedes	VII.
Hora	IX.	pedes	X.
Hora	X.	pedes	XIIII.
Hora	XI.	pedes	XXIIII.

TITVLI MENSIS OCTOBRIS.

De adoreo, & tritico, & ordeo canterino, & eruo, & lupino, & piso, & sisamo, & faselo serendis. T.I.
De lini semine serendo. T.II.
De notãda uitiũ fertilitate, qua puidebimus pãctioni. T.III.
De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis, et arbustis. T.IIII.
De ablaqueanda nouella. T.V.
De utilitate propagandæ nunc uineæ. T.VI.
De inserendis arboribus, uel uitibus. T.VII.
De olinetis instituendis, & colendis, lætandis, uel remedijs eorũ, uel fossis, riuisq; purgandis. T.VIII.
Remedium, si uua compluta est. T.IX.
De oleo uiridi faciendo, & laurino. T.X.
De hortis, in eo de intybis, de carduis, de sinapi, malua cũ disciplinis, item de anetho, cæpulla, mẽta, pastinaca, thymo, origano, cappari, beta, armoracæa, porro transferendo, & ocymo. T.XI.

De pomis, in eo de palma, pistacęis, cerasis, et alijs pomis, quorũ ꝑ menses suos disciplina digesta ẽ, itẽ de cõdiẽdis pomis. T. xij.
De apibus. T. XIII.
Quæ græci, uel alij super uina condienda, curandaq; dixerunt. T. XIIII.
De rosato sine rosa. T. XV.
De uinis pomorum. T. XVI.
De œnomelli. T. XVII.
De defruto, carœno, sapa. T. XVIII.
De passo. T. XIX.
De cydonite. T. XX.
De fermento musteorum seruando. T. XXI.
De uua passa. T. XXII.
De horis. T. XXIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIB. VNDECIMVS.

De adoreo, tritico, ordeo, & eruo, lupino, & piso, & sisamo, & faselo serendis. T. I.

OCTOBRI mense adoreum seremus, ac triticum. Iusta satio est à decimo Calendarũ nouembrium, usque ad sextum idus decembris regionibus temperatis. Nunc etiam lætamen effertur, ac spargitur. Hoc etiam mense seremus ordeum, quod dicitur canterinum. Seritur macra, & sicca terra, uel multum pingui. Nã quia hoc semine macescunt arua, pingui uincitur agro, alteri non habet quod amplius nocere possit, cum propter macritatem semen aliud ferre nõ ualeat. Læto agro non est serẽdum etiam nunc eruum, lupinus, & pisum, & sisamum. Seremus (ut dixi) sisamum usq; ad idus octobres, & faselum, tamen terra pingui, ac restibili agro, quatuor modijs iugerum complebimus.

De lini semine serendo. T. II.

HOC mense lini semen seremus, si placet, quod pro malitia sui serendum non est, nam terræ uber exhaurit. Sed si uelis loco pinguissimo, et modicæ humido seret in iugero. VIII. modijs. Aliq macro solo spissum serũt, ita assequunt, ut linum subtile nascat.

De notanda uitium fertilitate, quam prouidebimus panctioni. T. III.

NVNC opportuna uindemia est, cuius tempore notanda est fœcunditas uitium, & notis quibuscunq; signanda, ut ex his ad ponendum sarmenta possimus eligere. Asserit autem Columella explorari fœcunditatem uno anno nõ posse, sed quatuor, quo numero cognoscitur uera generositas surculorum.

De ponendis uineis, uel propagandis, reparandis, putandis, et arbustis. T. IIII.

HOC mense postremo, ubi calidi, ac sicci aeris qualitas est, ubi exilis, & aridus est campus, ubi collis præruptus, aut macer, uites utilissime ponuntur, de quibus satis mense februario disputaui. Nunc locis siccis, calidis, exilibus, macris, arenosis, aridis quæcunq; de pastinis, de uitibus ponendis, putandis, propagandis, reparãdis, uel arbusto faciendo, ante dicta sunt, rectius fiunt, ut contra exilitatem glebæ hybernis imbribus adiuuentur. Sic & humorẽ sitientibus conferunt, & recisa, uel mersa glacie nõ adurunt, quia talibus locis pruinarum uis, & natura nescitur.

De ablaqueanda nouella. T. V.

POST Idus Octobris ablaqueanda est omnis nouella uinea seu in pastino, seu in scrobibus, aut sulcis, ut amputentur radices superuacuæ, quas produxit æstate, quæ si conualuerint, inferiores radices faciunt interire, & ita remanebit uitis in summitate suspẽsa, quæ res eam frigori obnoxiam faciet, & calori. Sed hæ radiculæ non ad siccum debent recidi, ne aut plures inde nascantur, aut noua plaga corpori uitis impssa ui secuturi algoris uratur. Recidemus autẽ relicto digiti spatio. Et si placida ibi hyems est, apertas relinquemus uites, si uiolenta, ante decembres Idus operiemus, si perfrigida, aliquantum columbini stercoris sub ipse hyeme circa uiticularum uestigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum esse quinquennio.

De utilitate propagandæ nunc uineæ. T.VI.

HOC tempore icarco locis, quibus dixi, propagatio melior ē, quia firmandis radicibus uitis incumbit, cum proferendi palmites, eam cura non permouet.

De arboribus inserendis, uel uitibus. T.VII.

HOC mense aliqui uites, & arbores locis calidissimis inserere consueuerunt.

De oliuetis instituendis, & colendis, uel remedijs eorum, uel oliuis condiendis, uel fossis, riuisq; purgandis. T.VIII.

NVNC etiam locis calidis, & apricis olineta instituemus more, uel ordine, quē februarius mensis ostendit. Seminaria quoq; olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia, quæ ad oleam pertinebunt. Oliuas quoq; albas condiemus, sicut postea referetur. Hoc tempore ablaqueandæ sunt arbores oleæ prouincijs siccioribus, ac tepidis, ita ut eis à superiori parte humor possit indui. Omnem sobolem conuelli Columella præcepit, mihi autem uidetur paucas dimitti semper, ac solidas, ex quibus uel in uetustate, matris loco delecta succædat, uel melius nutrita, et aggestæ terræ beneficio, & iam suas habens, radices ad oliuetū faciendum sine cura seminarij transferaẗ arbuscula. Nūc, si sup petit, intermisso triennio stercoranda sunt olineta locis maxime frigidis. Caprini stercoris sex libræ uni arbori, uel cineris modij singuli sufficient. Muscus tñ semper radatur arboribus. Et putētur (sicut Columella dicit) octo annorum ætate transacta. Videẗ mihi unoquoq; anno sicca, & infructuosa cum aliqua debilitate nascentia debere recidi. Quod si fructus arbor lætos non afferet, terebretur gallica terebra usq; ad medullam foramine impresso, cui oleastri informis talea uehementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca insulsa, uel uetus urina fundatur. Hoc enim uelut coitu steriles arbores uberantur, quas tñ durāte malitia oportebit inserere. Hoc mense fossas, riuosq; purgabimus.

Remedium, si uua compluta est. T.IX.

GRAECI iubent, si uuā nimius imber infuderit, postea quā mustū eius primo ardore feruebit, ut ad alia uascula trāsferaẗ.

Ita ꝑpter naturæ grauitatẽ remanens aqua subsidet, & trãslatum uinũ pure seruabit, relicto qcqd se illi ex imbre miscuerat.

De oleo uiridi faciendo, & laurino. T.X.

NVNC oleum uiride faciemus hoc genere. Oliuam quãrecentissimam, cũ uaria est, colligis, et si diebus aliquot collegeris, expandis, ne calefiat. Siqua ibi putris, aut sicca est, remoues. Vbi uero compleueris modũ factorũ, sales tritos, uel non tritos, qđ est melius, in oliuam eandẽ mittis per decem modios, tres salis, & molis primo, & sic salitam in nouis canistris esse patieris, ut pernoctet cum salibus, & ducat in se eosdem sapores, ac mane premi incipiat, olei meliorẽ fluxũ redditura, salis sapore cõcepto, canales sanè, & oĩa receptacula olei calida aqua prius lauabis, ut nihil de anni præteriti rancore custodiant. Focos ẽt non propius admouebis, ne olei saporem fumus inficiat. Nũc mense postremo locis siccis, & calidis ad oleum faciendum lauri bacas legemus.

De hortis. T.XI.

MENSE Octobri serenda sunt intyba, quæ hyeme seruiant. Amant humores, & terram solutã. Arenosis, & salsis locis, atq; maritimis summa proueniunt. Area his planior appareat, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Quatuor foliorum transferantur ad locum stercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur, quas cum ponemus, radices earũ summas ferro resecamus, ac fimo tingimus, ternum pedum spatio separamus incrementi cã, pedali scrobe depositas binas, aut ternas. Cinerẽ sæpe sub hyeme diebus siccis, fimumq; miscebimus. Hoc mense sinapim seremus, terram diligit aratam, & si fieri potest, congestitiam, quamuis ubicunq; nascatur, sarculari debet assidue, ut respergatur puluere, quo fouet, nõ minus gaudet humore, de quo semen legere disponis, suo loco eẽ patieris, qđ ad escam parabis, robustius facies trãsferẽdo. In sinapi uetus semen inutile est, uel sationi, uel usui, quod dentibus fractũ si intus uiride uidebit, nouũ est, si albũ fuerit, uetustatẽ fatetur. Hoc mense malua serenda est, q̃ occursu hyemis ab incremẽti lõgitudine reprimet. Loco pingui delectat, et humido, gaudet lætamine. Transferunt plantæ eius, cũ cœpint folia quatuor habere, uel quinq;. Melius comprehendit eius plãta, quæ tenera est, maior enim translata languebit. Sapor illis

est melior, si non transferantur, sed ne cito erigantur in caulē, in medio earū glebulas constitues, aut lapillos. Rara ponenda est, sarculo delectatur assiduo, sic liberandæ sunt herbis, ne motū sentiant in radice. Si transferendis plantis nondum facias in radice sessiles fient. Nunc ēt locis temperatis, & calidis anethū seremus. Cepullæ serunt̃ etiā hoc mense, uel menta, et pastinaca, thymū, & origanum, & cappar mensis initio. Item betam locis siccioribus, nec non armoraceam seremus, uel transferemus ad culta, ut melior fiat, nā hæc agrestis est raphanus. Nunc porrum uerno satum transferre debemus, ut crescat in capite. Sanè sarculis circūfodiatur assidue, & cōprehensa porri planta uelut tenacibus alleuet̃, ut inanitas spatij, quæ radicibus suberit, incremēto capitis suppleatur. Ocymum quoq; etiam nunc seremus, quod citius nasci fertur hoc tempore, si aceti imbre leuiter spargatur infusum.

De pomis. T.XII.

CVI placet curas agere seculorꝫ, de palmis cogitet cōserendis. Hoc igitur mense dactylorꝫ non ueterum, sed nouorꝫ, ac pinguium recentia ossa debebit obruere, terræ cinerem miscere. Si plantam uelit, ponenda est Aprili mense, uel maio. Locis delectatur apricis, & calidis. Fouenda est, ut crescat, humore. Terrā solutā uel sabulonem requirit, ita tñ, ut quando planta deponit̃, circa eam, uel sub ea pinguis terra fundatur. Annicula transferatur, aut bima Iunio mense, uel Iulio incipiente. Circūfodiatur assidue, ut rigatione cōtinua æstatis uincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus salsis iuuant̃, quæ infici debēt salibus, ēt si tales eas natura nō præbuit. Si ægra est arbor, feces uini ueteris ablaqueatæ oportet infundi, uel radicum superuacua capillamenta decidi, uel cuneum salicis interfossis radicibus premi. Constat aūt locum propè nullis utilem fructibus, in quo palmæ sponte nascuntur. Pistacia seruntur autumno, & mense octobri sobole, et nucibus suis. Sed melius ipsa pistacia iūcta ponunt̃ mas, ac fœmina. Marem dicunt, cui sub corio uelut ossei longi uident̃ latere testiculi. Qui diligentius facere uoluerit, pertusos caliculos, & stercorata terra repletos parabit, & in his pistacia terna cōstituet, ut ex omnibus germen quodcunq; procedat, quod ubi conualuerit planta, hinc facilius transferat̃ mense Februario. Amat locū calidum, sed humectum, & rigatione gaudet, & sole. Inserit̃ tere-

binthо mense Februario, uel Martio, at alij amygdalo inseri posse firmarunt. Cerasus amat cœli statum frigidum, solũ uero positionis humectæ. In tepidis regionibus parua prouenit. Calidum non põt sustinere. Montana, uel in collibus cõstituta regione lætat. Cerasi plantam syluestrẽ transferre debemus mense octobri, uel nouembri, & eam primo ianuario, cũ comprehendit, inserere. Plantaria uero creari possunt, si p̃dictis mensibus spargantur poma, quæ summa facilitate nascent. Ego sic huius arboris facilitatem probaui, ut uirgulta ex ceraso pro amminiculis p uineã posita in arborem prosiluisse confirmem. Et Ianuario mense seri põt. Inseritur mense Nouembri melius. Vel, si necesse sit, extremo ianuario. Alij et octobri inserẽda esse dixerunt. Martialis in trũco inseri iubet. Mihi inter corticem, & lignũ feliciter semp euenit. Qui in trunco cõserunt, sicut Martialis dicit, oẽm lanuginẽ quæ circa est, auferre debebũt, quæ si remanserit, insitis nocere manifestat. In cerasis hoc seruandũ est, ct in omnibus gummatis, ut tunc inserant, qñ his uel nõ ẽ, uel desinit gũmi effluere. Cerasus inserit ĩ se, in pruno, in platano, ut alij in populo. Amat scrobes altas, spatia largiora, assiduas fossiones. Putari in ea putria, et sicca debebunt, uel quæ densius arctata protulerit, ut rarescat. Fimum nõ amat, atq; inde degenerat. Cerasa ut sine osse nascantur, fieri Martialis hoc dicit. Arborẽ teneram ad duos pedes recides, et eã usq; ad radicem findes, medullã partis utriusq; ferro curabis abradere, & statim utrasq; partes in se uinculo stringis, et oblinis fimo & summã partem, et laterũ diuisuras. Post annum cicatrix ducta solidat. Hanc arborem surculis, qui adhuc fructũ nõ attulerunt, inseris, & ut asserit, ex his sine ossibus poma nascẽtur. Si cerasus cõcepto humore putrescit, in trunco foramen accipiat, quo possit educi. Si formicas patit, succũ portulacæ debebis infundere, cum aceti media parte pmistum, uel uini fecibus truncum arboris florentis adlinire. Si æstu canicularum fatigat, triũ fontium singulos sextarios sumptos post solis occasum radicibus arboris iubeamus influere sic, ne remedium luna deprehendat, uel herbam symphoniacam circa arboris truncum torquebimus in coronam, uel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus. Cerasa non aliter, q̃ in sole usq; ad rugas siccata seruantur. Mense octobri aliqui mali arborem calidis, et siccis regionibus ponunt, & cydonia circa nouembres Calẽdas, & sorbum, uel amygdala

in seminarijs obruunt, & pini semen aspergunt. Hoc mense poma condiēda sunt, atq; seruanda eo more, quo in singulorum titulis continetur, uelut quæq; matura processerint.

De apibus. T.XIII.

HOC etiam mense aluearia castrabuntur more, quo dictum est, quæ tamen oportet inspicere, & si abundantia est, demere, si mediocritas, partem mediam relinquere ꝑ hyemis inopiā, si uero sterilitas apparet in cellis, nil prorsus auferre. Mellis uero, et ceræ superius est demonstrata confectio.

Quæ græci, uel alij super uina condienda, curandaq; dixerunt. T.XIIII.

NE lecta prætereā, quæ græci sua fide media de cōdiendi uini genere disputarunt, demōstrare curaui, ꝙ uini naturā tali rōne discernunt, & hanc in eo uolunt esse distantiā, ut qđ dulce est, grauius dicant, qđ albū, & aliquatenus salsum, cōuenire uesicæ, qđ croceo colore blandiť, digestioni accōmodū, qđ albū, & stipticum, ꝓdesse stomacho laxiori. Transmarinū pallorē facere, & tm̄ sanguinē non creare. Vuis nigris fieri forte, rubeis suaue, albis uero plerūq; mediocre. Incōdiendo ergo uino aliq græcoꝝ mustum decoctū ad medietatē, uel tertiā partē uino adijciunt. Alij græci ita iubent aquā marinam mundā de puro, & quieto mari, quā anno ante cōpleuerint, reseruari, cuius talē esse naturā, ut et salsedine, uel amaritudine per hoc tp̄s careat, et odore, & dulcis fiat ætate. Ergo eius octogesimā ꝑtē musto admiscēt, & gypsi qnquagesimā. Post tertiā deinde diem fortiter commouent, ac pollicenť non ætatē solum uino, sed splendorē quoq; coloris afferre. Oportet aūt nona quaq; die uinum moueri, atq; curari, uel si tardius, undecima. Frequens.n.respectus faciet iudicare utrum uendenda sit sp̄ēs, an tenenda. Quidā resinæ siccæ tritæ uncias tres dolio ĩmergunt, & ꝓmouent, et uina diuretica sic fieri posse ꝑsuadent. Mustum uero, qđ per pluuias frequentes leue est, sic curari debere iusserunt, qđ ꝓbari gustu ipsius poterit. Omne mustū decoqui iubent, donec pars eius uigesima possit absumi. Melius quoq; fieri, si centesimā partē gypsi adijcias. Lacedæmonij uero eousq; decoquere, donec uini qnta ps pereat, & quarto anno usibus ministrare. Suaue uinū de duro fieri docēt, si ordeacei pollinis cyathos duos simul cū uino subactos mittas

in uini uasculo, & hora una ibi esse patieris. Aliq feces uini dulcis admiscent. Aliq addunt glycirizæ siccæ aliquātulū, & utuntur, cum diu uasorum commotione miscuerint. Vinum quoq; inter paucos dies optimi odoris effici, si bacas myrti agrestis mōtanas siccas, & tunsas mittis in cadū, & decē diebus requiescere patiaris, tunc coles, & utaris. Vitis ēt flores arbustinæ collectos in umbra siccare curabis. Tunc diligenter tunsos, & cretos habebis in uasculo nouo, & cum uolueris tribus cadis unā floris mensurā, quā Syri chenicam uocant, adijcies, & superlines dolium, & sexta, uel septima die aperies, & uteris. Vinū fieri ad potandū suaue ita dicunt. Fœniculi, uel satureiæ singulorum congruū modum uino immergi, atq; turbari. Vel fructum, quem duæ nuces pineæ produxerint, torrefactum, & linteo ligatum mitti in uasculo, ac superliniri, et usui esse quinq; diebus exactis. Vinum autē uelut uetus effici de nouello, si amygdala amara, absynthiū, pini frugiferi gumen fœnum græcum simul frangas quantum sufficere æstimaris, & pariter tundas, et ex his unum cyathum p amphoram mittas, & magna uina conficies. Si uero senseris peccatura, huic confectiōi aloen, myrrhā, crocomagma singula modis æqualibus tunsa, & in puluerē redacta cū melle miscebis, & uno cyatho unā amphoram condire curabis. Anniculum quoq; uinū ut longam simulare uideat̃ ætatem, melliloti unciā unā glycirizæ uncias tres, nardi celtici tantūdem, aloes epatici uncias duas, tundis, & cernis, & in sextarijs qnquaginta coclearia sex reconde, & uas ponis in fumo. In albū colorē uina fusca mutari asserūt, si ex faba lomentū factum uino qs adijciat, uel ouorum trium lagenæ infundat alborem, diuq; cōmoueat, sequenti die candidū reperiri, quod si ex afra pisa lomentum adijciatur, eadem die posse mutari. Vitibus quoque hanc esse naturam, ut alba, uel nigra si redigantur in cinerem, uinoq; adijciantur, ei unāquanq; formā sui coloris imponere, ut ex nigra fuscum, candidum uero reddatur ex alba, ea ratione scilicet ut combusti sarmenti cineris modij unius mensura mittat̃ in dolium, quod habebit amphoras. X. et triduo sic relictū post operiet̃, ac lutetur. Albū uel (si ita uisum fuerit) nigrū reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoq; asserunt ex molli forte sic fieri. Altheæ, hoc est, ibisci folia, uel radices, aut eius caulem tenerū decoctū mitti, aut gypsum, aut ciceris cotulas duas, aut cupressi pillulas tres, aut buxi folia q̃tū ma-

nus ceperit, aut apij semen, aut cinerem sarmentoꝝ, cui uis flamme corpus reliquit exile, omni soliditate detracta. Vinum uero eadem die ex austero lympidum, atq; optimum fieri, si grana piperis decem, pistacia uiginti adiecto modico uino simul cõteras, & in sex uini sextarios mittas, diu omnibus ante cõmotis, tũc requiescere patiaris, & coles usui mox futurum. Item feculentum statim in lympidum reddi, si VII. pini nucleos in unũ uini sextarium mittas, diuq; cõmoueas, & paululum cessare patiaris, mox sumere puritatem, colariq; debere, & in usum referri. Item quod cretensibus oraculum pythij Apollinis monstrasse memoratur, fieri sic candidum, & sumere uetustatis saporem, si squinãtos uncias quatuor, aloes epatici uncias quatuor, mastiacis optimi unciã unam, cassiæ fistulæ unciam unã, piperis unciam unã, spicæ indicæ semunciã, myrrhæ optimæ unciã unã, thuris masculi non rancidi unciam unã, tundis uniuersa, & in tenuissimum puluerem cribro excutiente deducis. Cum uero mustum ferbuerit, dispumabis, & omnia uuarum grana, quæ feruor in summum reiecit, expelles. Tunc gypsi triti, atq; cribrati tres italicos sextarios mittis in uini amphoras decem prius tamẽ partem quartam uini condiendi in alia uasa transfundis, & ita gypsum adijcies, & dolium uiridi, ac radicata canna per biduum fortiter agitabis. Tertia uero die ex suprascriptis pulueribus quaterna coclearia completa modestius in denas uini amphoras mittis, & uini, sicut supradictum est, quartam partem, quã alibi diffuderas, superadijcies, & dolium replebis, & item diu agitare curabis, ut specierũ uis omne musti corpus inficiat. Tunc operies, atq; adlines relicto breui foramine, quo æstuantia uina suspirent. Sed exemptis quadraginta diebus, & hoc spiraculum claudis, & deinde ut libuerit gustas. Illud memento seruare præ cæteris, ut quoties uinum mouetur, inuestis puer hoc, aut aliqs satis purus efficiat. Linimẽtum quoq; dolij non gypso, sed sarmentoꝝ cinere debebis inducere. Item uinum, quod salutare cõtra pestilentiã sit, & stomacho prosit, fieri hoc genere fertur. In optimi musti metreta una ante q̃ ferueat, tunsi absynthij octo uncias linteo inuolutas demittis, & exactis. XL. diebus, curabis auferre. Id uinum refundis lagænis minoribus, & uteris. Nũc condiunt, primo amne musti spumantis egesto, qbus moris est gypso uina medicari. Sed si natura leuius uinũ est, et saporis humecti, in congijs centum, duos gypsi

sextarios misisse sufficiet. Quod si uinum nascitur uirtute solidius, medietas abunde prædictis poterit satis esse mensuris.

Rosatum sine rosa fieri. T.XV.

NVNC rosatum sine rosa facies sic. Folia citri uiridia sporta palmea missa in musti nondum feruentis uase depones, & claudes, & exemptis quadraginta diebus melle addito, ad modum rosati, cum placebit, uteris.

De uinis pomorum. T.XVI.

HOC Mense, omnia, quæ locis suis leguntur, ex pomis uina conficies.

De œnomelli. T.XVII.

MVSTVM de maioribus, & egregijs uitibus post. XX. dies q̃ leuatum fuerit ex lacu, quantum uolueris sumis, & ei mellis non dispumati optimi quintam partem prius tritam fortiter donec albescat, admisces, & agitabis ex canna radicata uehementer. Mouebis autem sic per dies. XL. continnos, uel, quod est melius, quinquaginta, ita ut cum moueris, mundo linteo tegas, ꝑ quod facile confectio æstuabunda suspiret. Post dies aũt quinquaginta munda manu purgas quodcunq; supernatabit, & in uasculo gypso diligenter includis, & ad uetustatem reseruas. Melius tñ si in minora, et picata uascula proximo uere transfundas, et gypsata diligẽter operias, & in terrena, et frigida cælla recondas, uel arenis fluuialibus, uel eodẽ solo, uascula ex aliqua parte summergas. Hoc nulla uitiať ætate, si tã diligenter effeceris.

De defruto, carœno, sapa. T.XVIII.

NVNC defrutum, carœnum, sapam cõficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex musto, modus his, & uirtutem mutabit, & nomina. Nam defrutum à deferuendo dictum, ubi ad spissitudinem fortiter dispumauerit, effectum est. Carœnũ, cum tertia perdita, duæ partes remanserint. Sapa, ubi ad tertias redacta descenderit, quam tamen meliorem facient cydonia simul cocta, et igni supposita ligna ficulnea.

De passo. T.XIX.

PASSVM nunc fiet ante uindemiam, quod Africa fueuit uniuersa conficere, pingue, atq; iucundum, et quoad conditum, si utaris mellis uice, ab inflatione te uindices. Legũtur ergo uuæ passæ quamplurimæ, & in fiscellis clausæ iunco factis aliquatenus rariore contextu, uirgis primo fortiter uerberantur. Deinde ubi uuarum corpus uis contusionis exoluerit, cochleæ supposita sporta comprimitur. Hinc passum est quicquid effluxerit, & cõditum uasculo, mellis more, seruatur.

De cydonite. T.XX.

ABIECTO corio mala cydonia matura in breuissimas, ac tenuissimas particulas recides, & proijcies durum, quod habetur interius. Dehinc in melle decoques, donec ad mensuram mediam reuertatur, & coquendo piper subtile conspergis. Aliter. Succi cydoniorum sextarios duos, aceti sextarium unum semis, & mellis duos sextarios misces, & decoques, donec tota permistio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis, atque zinziberis binas uncias miscere curabis.

De fermento musteorum seruando. T.XXI.

EX nouo tritico purgato farriculũ facies, & ex musto de subpedibus rapto curabis infundere, ita ut modio farris lagenã musti adijcias. deinde sole siccabis, & itẽ similiter infundis, ac siccas. Hoc cũ tertio feceris, panes ex eo breuissimos admodũ facies musteorũ, & in sole siccatos uasculis nouis fictilibus recõdis, & gypsas. Pro fermẽto, quo tpe ãni musteos facere uolueris, hoc uteris.

De uua passa. T.XXII.

VVAM passam græcam sic facies. Melioris acini, & dulcis, et lucidi botryones in ipsa uite torquebis, & patieris sponte inarescere, deinde sublatos in umbra suspendis, & uuam constrictam cum ponis in uasculis, substernis pampinos sicco algore frigẽtes, & manu comprimis, & ubi uas impleueris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac statues in loco frigido sicco, quem nullus fumus infestet.

De horis. T.XXIII.

OCTOBER martium similibus umbris sibi fecit æquari.

Hora	I.	pedes	XXV.
Hora	II.	pedes	XV.
Hora	III.	pedes	XI.
Hora	IIII.	pedes	VIII.
Hora	V.	pedes	VI.
Hora	VI.	pedes	V.
Hora	VII.	pedes	VI.
Hora	VIII.	pedes	VIII.
Hora	IX.	pedes	XI.
Hora	X.	pedes	XV.
Hora	XI.	pedes	XXV.

TITVLI MENSIS NOVEMBRIS.

De satione tritici, farris, ordei, fabæ cum disciplina sua, de lenticula mature serenda, de lini semine. T. I.
De pratis nouis instituendis, ponẽdis uitibus, & propagandis, & circũfodiendis nouellis, ac recidendis mergis. T. II.
De uinea ueteri in iugo, uel pergula reparanda. T. III.
De putandis uitibus, & arboribus locis tepidis, & oliuetis, & faciendo oleo. T. IIII.
De oliuetis, ponendis, & curandis ægris arboribus, corbibus, palis, ridicis faciendis, oleo laurino faciendo. T. V.
De hortis, in eo de allio ulpico cum disciplinis, de cæpullis, et plãtis carduorum, de armoracæa, & cunela. T. VI.
De pomis, in eo de persico, de pinu, de prunis, de castaneis cum omni disciplina, & pomis alio℞ mensium. T. VII.
De apibus, in eo de mundandis, ac muniendis castris earum. T. VIII.
Remedium uitibus, quæ sine fruge luxuriant. T. IX.
Remedium sterili uiti. T. X.
De rosario ex paucis uirgulis instituendo. T. XI.
De uua, quæ usq; ad uer reseruatur in uite. T. XII.
De gregibus ouilli generis, et caprini, et pascẽdi ordine. T. xiij.
De glandibus legendis. T. XIIII
De materie cædenda. T. XV.
De transferendis arboribus maioris ætatis. T. XVI.
De oleo faciendo secundum græcos, & emendando. T. XVII.

Oleum liburnico simile. T.XVIII.
Vt oleum sordidum purges. T.XIX.
De oleo odoris horrendi. T.XX.
De oleo rancido curando, & emendando. T.XXI.
De condiendis oliuis. T.XXII.
De horis. T.XXIII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIB. DVODECIMVS.

De satione tritici, farris, ordei, fabæ cũ disciplina, & de lenticula serenda, & de lini semine. T. I.

n OVEMBRI mense triticum seremus, & far satione legitima, ac semente solenni. Iugerũ utriusq; seminis modijs quinque tenebit. Nũc et ordeum maturum adhuc seremus. In huius principio fabam spargimus, quæ pinguissimũ, uel stercoratum desyderat locum, uel uallem quam succus ueniens à summitate, fœcundet. Primo seritur, deinde proscindit, & tunc sulcatur. Occanda est large, ut tegi plurimum possit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ satione glebas non esse frangendas, ut per eas gelicidiorum tempore possint germina obumbrata defendi. Satione eius generis sicut opinio habet, non fœcundatur terra, sed minus læditur. Nam Columella dicit, agrum frumentis utiliorem probari, qui anno superiore uacuus fuerit, q̃ qui calamos fabaceæ messis eduxit. Pingue iugerũ sex modij occupant, mediocre amplius. Spisso bene prouenit. Macrum solum, nebulosumq; non patitur. Curandum est præcipue, ut luna. XV. seratur, si adhuc ictum solis repercussa non sensit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis græci asserunt fabæ semina macerata herbis aduersantibus non noceri. Aqua pridie infusa citius nasci, nitrata aqua respersa cocturam non habere difficilem. Nunc seritur prima lenticula sicut februario mense narratum est. Hoc etiã toto mense poterit lini semen aspergi.

De pratis nouis instituendis, ponendis uitibus, & propagãdis, & circumfodiendis nouellis. T.II.

IN huius maxime mensis principio, possumus instituere noua prata, more, quo dictũ est. Hoc ẽt toto mense locis calidis, & siccis, uel apricis, erit uitiũ celebrãda positio. Nũc & ꝑpago iure ducet & locis frigidis nouellas uites, & arboꝝ plantas circũfodere, atq; operire cõueniet, & ante idus. Nũc mergis, hoc est ꝓpaginis curuatura post trieniũ, q̃ pressa fuerat, recidetur à uite.

De uinea ueteri in iugo, uel pergula reparanda. T.III.

NVNC, ac deinceps uinea uetus, q̊ in iugo est, uel pergula, si robusto, & integro trũco sit, ablaqueata fimo satiet, & angustius putata inter quartũ, et tertiũ pedẽ à terra uiridissima ꝑte corticis acuto ferramenti mucrone feriat, ac fossa frequẽtius incitetur. Nã (sicut asserit Columella) ex eo loco germẽ plerũq; ꝓducit, et ueniente uere fundit materiã, qua uitis reparetur antiqua.

De putãdis uitibus, & arboribus locis tẽpatis, & reliqs. T.iiij.

NVNC putatio autumnalis celebratur in uitibus, & arboribus, maxime ubi inuitamur tepore ꝓuinciæ, & putantur oliueta, & oliua, cũ uaria cœperit esse, colligitur, ex qua primũ fiet oleum. Nã cum tota nigrescet, quod spei merito posterauit, fundendi ubertate cõpensat. Est utilis olearũ putatio, cæterarumq; arboꝝ, si loci patiẽ disciplina, ut decisis cacuminibus, rami fluẽtes per latera prona fundantur. Quod si regio insolens, & incustodita cõtigerit, agẽdum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, ut altitudine animalium supergressa, modus transcendatur iniuriæ, & arbor iam spatio suo tuta curetur.

De oliuetis ponẽdis, et curãdis ægris arboribus, & reliqs. T.V.

NVNC etiam locis calidis, ac siccis regionibus olivueta ponũtur, sicut februario disputatũ est. Amat hæc arbor arduo locorũ situ mediocriter ab humore suspendi, scalpi assidue, lætaminis ubertate pinguescere, fericibus uentis clementer agitari. Hoc ẽt mẽse oleis sterilibus quæ supradicta sunt remedia faciemus. Nũc et corbes, & pali, & ridicæ bene fieri possunt, etiã nunc locis tẽperatis, est laurini olei iusta confectio.

T.VI.

De hortis.

HOC mense allium bene seritur, & ulpicum terra maxime alba fossa, & subacta sine stercore. Sulcos in areis facies, & semina in locis altioribus pones. IIII. digitis separata, neq; altius pressa. Sarculabis frequenter, inde plus crescent. Si capitatũ facere uolueris, ubi cœperit caulis ꝓdire, ꝓculca, succus reuerteť ad spicas. Fertur si luna sub terris posita seratur, & item sub terris lucina latente uellatur, odoris fœditate cariturum. Vel paleis cõdita allia, uel fumo suspẽsa durabunt. Nũc & cepulla seri põt, & carduorum planta disponi, & armoracea seritur, & cunela.

T.VII.

De pomis.

HOC mense locis calidis, cæteris uero ianuario persici ossa in pastinatis areis sunt ponẽda, binis à se pedibus separata, ut cũ ibi plantæ excreuerint, transferantur. Sed ossa ponantur acumine deorsum uerso. Et non amplius, ꝙ duobus, aut tribus digitis obruãtur. Ossa uero, quæ ponẽda sunt, aliqui siccata prius paucis diebus cineris mistione terra soluta in qualis reseruant. Ego uero usq; ad serendi tps sine ulla cura sæpe seruaui. Locis quidẽ qualibuscunq; proueniunt. Sed & pomis, & frondibus, & durabilitate præcipua sunt, si cœlum calidum, solũ arenosum, & humidũ sortiantur. Frigidis uero, & maxime uentosis nisi obiectu aliquo defendanť, intereunt. Dũ tenera sũt germina, sæpe herbis circumfossa liberentur. Bimam plantã recte trãsferemus scrobe breui. Nec à se longe statuendæ sunt, ut inuicẽ se à calore solis excusent. Ablaqueandæ sunt per autumnum, & suis stercorandæ folijs. Putanda persicus in autumno est, ut arida, & putrida tm̃ uirgulta tollantur. Nam siquid uiride resecemus, arescit. Languenti arbori ueteris uini feces, aque mistas oportet infundi. Affirmantibus græcis persicus scripta nascetur, si ossa eius obruas, & post dies. VII. ubi patefieri cœperint, apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod libebit inscribas. Mox ligatos simul cũ suis ossibus obruas diligentius adhærentes. Genera eorꝶ sunt hæc, duracina, præcoqua, persica, armenia. Si hæc arbor ardore solis inarescit, frequẽti aggestiõe cumuletur. uesperti no iuuetur humore, obiectis defendať umbraculis. Iuuat in ea & spoliũ serpentis appẽdi. Nunc iam cõtra pruinas stercus in-

geratur persico, uel fæces uini cum aqua permistæ, uel, quod magis pdest, aqua, in qua faba decocta est. Si uermes persicus patitur, cinis eos amurcæ mistus extinguit, uel bouis urina cũ aceti tertia parte cõfusa. Si poma caduca sunt, nudatæ radici eius, uel trunco lentisci, aut terebinthi cuneus affigitur, uel terebratæ, in medio, palus salicis ĩprimetur. Si poma rugosa creabit, aut putrida, circa imum truncũ cortex recidatur, & cũ inde modicus humor effluxerit, argilla, uel paleato luto plaga retegat̃. Magna poma psicus affert, si florenti per triduũ, ternos sextarios caprini lactis ingesseris. Cõtra uitia persici pficit spartũ ligatum, uel spartea suspensa de ramis. Mẽse ianuario, uel februario locis frigidis, nouẽbri calidis persicus inserat̃, maxime circa terrã surculis plenioribus, & ppè arborẽ natis. nã cacumina uel non tenebunt, uel diu durare nõ poterũt. Inserit̃ in se, in amygdalo, in pruno, sed armenia, uel pcoqua prunis, duracina amygdalis melius adhærescunt, & tp̃s ætatis acquirunt. Mense aprili, uel maio locis calidis, in Italia uero utroq; exeunte, uel iunio psicus inoculari põt, quod emplastrari dicit̃, præciso sup trunco, et emplastratis pluribus gẽmis, more quo dictũ est. Persicus rubescit, si platano inserta figatur. Duracina seruãtur cõdita muria, & oximelle, uel detractis ossibus ficorũ more in sole siccant̃, ac pendent. Itẽ sæpe uidi detractis ossibus duracina melle cõdiri, et saporis esse iucundi. Itẽ bene seruant̃, si umbilicũ pomi gutta picis calẽtis oppleueris, ut sic sapæ innatare cogant̃ uase cõcluso.

De pinu.

PINVS creditur prodesse omnibus, quæ sub ea seruntur. Pinum seremus nucleis suis calidis, & siccis regionibus mense octobri, uel nouẽbri, frigidis, & hũectis februario, uel martio. Amat locum gracilem sæpe maritimũ, inter montes, & saxa uastior, & procerior inuenitur. Ventosis, & humidis, arborũ fiunt incrementa lætiora. Sed siue montes uelis conserere, seu spatia q̃cũq;, hæc huic generi deputabis, quæ alteri utilia esse non pñt. Exarabis ergo ea loca diligenter, atq; purgabis, & frumenti more semen aspergis, ac leui sarculo curabis operire, nec.n. plusq̃ palmo debet abscõdi. Defendẽda est tenera arbor à pecore, ne calcetur inualida. Proficiet, si nucleos aq̃ añ triduũ macerabis. Aliqui dicunt fructum pineũ translatione mitescere, sed plãtas hoc

modo procurant, ut prius multa semina in caliculis terra, & fimo repletis obruant, quæ ubi processerint, relicto eo, quod solidius est, auferunt alia, ubi iustum cœperit incrementum, trimã plantam cũ ipsis caliculis transferunt, quibus fractis in scrobe indulgent radicibus largitatem. Terræ tñ equæ stercus admiscent, facientes straturam alterno ordine subinde crescentem. Seruandũ est tamen, ut radix eius, quæ una, & directa est, usq; ad summitatem suam possit integra & illæsa transferri. Putatio nouellas pini arbores tantum promouet (quod expertus sum) ut quæ sperau eras incrementa, duplicentur. Nuces pineæ, et usq; in hoc tẽpus in arbore esse possunt, & maturiores legentur. Prius tamen legendæ sunt, q̃ patescant. Nuclei nisi purgati durare non possunt, tamen aliqui in uasis fictilibus nouis, & terra repletis cũ testis suis missos asserunt custodiri.

De pruno.

PRVNA si ossibus serantur autumno, mense nouembri, solo putri, & subacto duobus palmis obruantur. Ossa eadem ponantur & mense februario. Sed tunc prius lixiuio sunt macerãda per triduũ, ut cito germinare cogantur. Ponuntur & plantis, quas sumemus ex codice mense ianuario exeunte, uel februario circa idus radicibus fimo oblitis. Gaudẽt loco læto, & humido, cœlo tepido melius proferũtur, tñ qneunt & frigidum sustinere. Locis lepidosis, & glareosis si iuuãtur lætamine, excusantne poma caduca, & uermiculosa nascantur. Extirpãdæ sunt soboles à radice, exceptis rectioribus, quæ seruabuntur ad plãtas. Si lãguida pruni arbor est, amurca cũ aqua æqualiter tẽpata radicibus dẽt infundi, uel bubulũ lociũ solũ, uel humanũ uetus cũ duabus aquæ partibus mistum, uel cineres ex furno, maxime sarmentoꝝ. Si poma decidant, oleastri cuneum terebratæ infige radici. Vermes eius, atq; formicas, rubrica cũ pice liquida si adlinatur, extinguet. Sed modestius ꝑpter arboris noxam, ne idẽ faciat remedium, quod uenenum. Iuuatur frequenti humore, et assidua fossione. Mense martio extremo, prunus inseritur melius trunco fisso, q̃ cortice, uel mẽse ianuario, ante q̃ incipiat gummen lachrymare. Inserit̃ in se, & persicũ recipit, uel amygdalũ, uel malum, sed eam degenerem reddit, et paruam. Pruna siccantur in sole per crates loco sicciore disposita. Hæc sunt, q̃ damascena

dicuntur. Alij in aqua marina, uel in muria feruente recenter lecta pruna demergunt, & inde sublata, aut in furno tepido faciunt, aut in sole siccari.

De castanea.

CASTANEA seritur & plantis, quæ sponte nascuntur, & semine. Sed quæ plantis seritur, ita ægra est, ut biennio de eius uita sæpe dubitet. Serenda est ergo ipsis castaneis, hoc est seminibus suis, mense nouembri, & decembri, item februario. Eligēdæ sunt castaneæ ad ponendum recentes, grandes, maturæ. Quas si nouembri mense seramus, facilem se p̄ntia fructus ipsius præstat. Si uero februario ponamus, ut usq; tunc durent, ita faciendum est. In umbra castaneæ siccent expansæ. Tunc in angustum, & siccum locū trāslatæ cumulū faciunt, & eas oēs fluuialis arena diligenter operiat. Post dies. XXX. eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quæ sanæ sunt, mergunt, supernatat quæcūq; uexata est. Itē quas probasti, similiter obrues, & post. XXX. dies æque probas. Hoc cū tertio feceris, usq; ad ueris initiū, serere debebis quæ māserint illibatæ. Aliq in uasculis seruāt arena pariter missa. Amant solū molle, & solutum, non tn̄ arenosum. In sabulone proueniunt, sed humecto. Nigra terra illis apta est, & carbunculus, & tofus diligenter infractus. In spisso agro, & rubrica uix prouenit. In argilla, & glarea, non potest nasci. Diligit cœli statum frigidum, sed & tepidum non recusat, si humor assenserit. Delectat cliuis, et opacis regionibus, ac maxime in septentrionem uersis. Pastinari ergo locus debebit, q huic destinat arbusto altitudine pedis unius semis, uel duoꝝ. Vel totus, aut sulcis in ordinē destinatis, aut certe aratris resolui hinc inde findentibus. Qui fimo satiatus, ac redactus in puluerē, castanearum semen accipiat nō amplius pedis dodrāte demersum. Vnicuiq; semini ꝑpter notam surculus debet affigi. Ipsa semina singulis locis simul terna, uel quina ponant, & inter se quatuor pedū spatio separent. Quibus transferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt. Locus tn̄ deductoria liquoris accipiat, ne humor insidens limo germen extinguat. Cui placet, pōt castaneæ in propaginem ducere ima uirgulta, quæ in radice nascunt. Nouū castanetū circūfodi debet assidue. Mense martio, & septēbri. Incrementū maius acquirit, si putatiōibus adiuuet. Castanea inseri-

tur (sicut probaui ipse) sub corticæ mense Martio, uel aprili, tamẽ genere utroq; respondet. Potest & inoculari. Inseritur in se, & in salice, sed ex salice tardius maturat, & fit asperior in sapore. Castaneæ seruantur uel in cratibus dispositæ, uel intra sabulonem, ne inuicem tangantur immersæ, uel in uasculis fictilibus nouis conditæ, & loco sicciore defossæ, uel inclusæ uirgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, ut spiracula non relinquas, uel ordei paleis minutissimis obrutæ, uel palustri ulua figuratis densioribus sportis reclusæ.

De pomis aliis.

HOC Mense locis calidis, ac siccis regionibus agrestium pyrorum plantas ponimus, quas postea possimus inserere, et malorum, uel mali punici, & cydonij, & citri, et mespili, fici, sorbi, siliquæ, & plantas agrestis cerasi post inserẽdas, et mori taleas, & amygdali semina, & nuces inglandes, si in seminarijs (quo dictũ est more) pangantur.

De apibus. T.VIII.

HVIVS mẽsis initio apes ex tamarisci floribus, reliquisq; syluestribus mella conficiunt. Quæ auferenda non sunt, quia seruãtur hyberno. Eodem mense sordibus liberandi sunt aluei, quia tota hyeme eos mouere, aut aperire non decet. Sed hæc die aprico, tepidoq; facienda sunt, & pennis maxime auium maiorum, quæ habent rigorem, uel aliquo simili omnia interiora mundentur, quo manus nõ ualebit attingere. Tum rimas omnes, quæ sunt extrinsecus, luto, & fimo bubulo mistis linamus, & insuper genestis, uel alijs tegumentis similitudinẽ porticus imitemur, ut possint à frigore, & tempestate defendi.

Remedium uitibus, quæ sine fruge luxuriant. T.IX.

LOCIS calidis, & apricis uites, q̃ fructu carent, fronde luxuriant, & pauperiem fœtuum cõpensant ubertate foliorum, nũc pu tare pressius cõueniet, frigidis uero mense februario. Si permanebit hoc uitium, circumfossas arena fluuiali, uel cinere debebimus aggerare. Quidam lapides inserunt inter flexuosa radicum.

Remedium sterili uiti. T.X.

HISDEM tēporibus, & locis uitem, quæ sterilis fuerit, græci ita præcipiunt esse curandam. Trunco eius fisso lapidem asserunt includendum, & ibi urinæ ueteris humanæ quatuor cotulas circa trūcum debere suffundi, ut ad radices instillatio ipsa descendat. Tunc adijcienda est terra admista lætamine, et circa radices solum omne uertendum.

De rosario ex paucis uirgultis instituendo. T.XI.

QVAMVIS mense Februario sint conserenda rosaria, tamen locis calidis, apricis, atq; maritimis hoc etiam mense poterimus instituere roseta. Quæ si indigus plantarū, uolueris ex paucis uirgulis, habere copiosa, quaternorum digitorū surculos gemmantes cum geniculis suis debebis excidere, & in modum propaginis sternere, & stercore, ac rigationibus adiuuare. Vbi anni ætatem compleuerint, pedis spatio inter se transferre disiunctos, atq; ita solum, quod huic generi deputabis, implere.

De uua, quæ usq; ad uer reseruatur in uite. T.XII.

GRAECIS asserentibus, ut uuam serues in uite usq; ad ueris initia, circa ipsam uitem, q̄ fructu plena est, loco umbroso scrobem fodies, altitudine trium pedum, latitudine duorum, & mittis sabulonem, & ibi calamos figis, in qbus retorques assidue sarmenta fructibus plena, et illæsis botryonibus alligabis, ut solum non contingant, & cooperies, ut imber eò penetrare non possit. Itē græcis docentibus uuas in uite, aut poma in arbore si diu seruare uolueris, uasculis clausa fictilibus ab ima parte pertusis diligenter à summo tecta suspende, quamuis poma & gypso coop̄ta in longam seruantur ætatem.

De gregibus ouilli generis, & caprini. T.XIII.

HOC mense agnoꝝ prima generatio ē. Sed agnus statim natus uberibus maternis admouendus est. Manu prius tñ exiguum lactis, in quo spissior est natura, mulgēdum, qđ pastores colostrā uocant, nanq; hoc agnis, nisi auferatur, nocebit. Ac primo ꝑ biduum natus cū matre claudatur. Tunc septis obscuris seruet̃, & calidis, ita secluso paruuloꝝ grege, matrices mittātur in pascua. Sufficiet autem prius q̄ procedant matrices mane, & cum saturæ reuertuntur ad uesperam, agnis ubera haurienda permittere.

Qui donec firment intra stabulum furfuribus uel medica herba uel (si est copia) farina ordei pascant ingesta, donec conceptum paulisper robur ætatis, pascuū matribus possint hr̄e commune.

De pascendi ordine.

PASCVA ouillo generi utilia sunt, q̄ uel in noualibus, uel in pratis sicrioribus excitantur. Palustria uero noxia sunt, syluestria damnosa lanatis. Salis tn̄ crebra conspersio, uel pascuis mista, uel canalibus freque͂ter oblata, debet pecoris leuare fastidiū, nam per hyemem, si penuria est, fœnum, uel palea, uel uicia, uel facilior uictus ulmi seruatis frōdibus præbeat, aut fraxini. Aestiuis mensibus pascantur sub lucis initio, cum graminis teneri suauitatem roris mistura cōmendat. Quarta hora calescente potus puri fluminis, aut putei p̄beatur, aut fontis. Medios solis calores uallis, aut arbor umbrosa declinet. Deinde ubi flexo iam die ardor infringitur, & solum primo imbre uespertini roris humescit, gregem reuocemus ad pascua. Sed canicularibus, & æstiuis diebus ita pascendæ sunt oues, ut capita gregis semper auertantur à solis obiectu. Hyeme aūt, uel uere nisi resolutis gelicidijs ad pascua prodire non debent, nam pruinosa herba huic generi morbos creabit, ac tunc semel adaquare sufficiet. Græcas oues, sicut asianas, uel tarentinas moris est potius stabulo nutrire, q̄ cāpo, & ptusis tabulis, solum, in quo claudentur, insternere, ut sic tuta cubilia, propter iniuriam pretiosi uelleris, humor reddat elabens. Sed tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas oues ungere oleo oportebit, & uino. Propter serpentes, qui plerunq; sub præsepibus latent, cædrum, uel galbanum, uel mulieris capillos, aut ceruina cornua, frequenter uramus.

De capris.

NVNC hirci admittendi sunt, ut fœtū primi ueris fouere possit exortus. Sed caper eligendus est, cui sub maxillis duæ uidētur pendere uerruculæ. Magni corporis, crassis cruribus, breui, plenaq; ceruice, auribus flexis, & grauibus, paruo capite, nitido, spisso, & longo capillo. Ad ineundas fœminas & ante anniculū congruus. Non autem durat ultra sexennium. Capella similis corporis, sed magnis uberibus est eligenda. Nō tamē ita multæ capræ, ut oues una statione claudātur, quam luto, & stercore

carere conueniet. Hœdis supra lactis abundantiam, edera, & arbuti, & lentisci cacumina sunt sæpe præbenda. Trimæ educare optime possunt, quod teneriores matres generant transigendũ est. Sed ultra. VIII. annos seruandæ non sunt matrices, quia genus hoc longiore sterilescit ætate.

De glandibus colligendis. T. XIIII.

HOC tpe glandis legendæ, ac seruãdæ cura nos excitet, quod opus fœmineis, ac puerilibus opis celebrabit facile more baccarũ.

De materie cædenda. T. XV.

NVNC materies ad fabricam cædenda est, cũ luna decrescit. Sed arbores, quæ cædentur usq; ad medullam securibus recisas aliquãdiu stare patieris, ut per eas partes humor, siquis in uenis cõtinetur, excurrat. Vtiles autem sunt hæ maxime, Abies, quam gallicam uocant, nisi perluatur, leuis, rigida, & in operibus siccis perenne durabilis. Larix utilissima, ex qua si tabulas suffigas tegulis in fronte, atq; extremitate tectorũ, præsidium contra incendia cõtulisti. Neq; enim flammam recipiunt, aut carbones creare possunt. Quercus durabilis si terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. Aesculus ædificijs, et ridicis apta materies. Castanea mira soliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus cæteris intestinis, cuius solum pondus in uitio est. Fagus in sicco utilis, humore corrũpitur. Populus utraq;, & salix, & tilia in scalpturis necessariæ. Alnus fabricæ inutilis, sed necessaria, si humidus locus ad accipienda fundamenta palãdus est. Vlmus, & fraxinus si siccentur, rigescunt, ante curuabiles, cathenis utiles habentur. Carpinus utilissima. Cupressus egregia. Pinus nisi in siccitate nõ durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, ut excisæ trabes eius, aut in piscina qualibet anno toto mersæ laterent, post operi futuræ, aut arenis obruerentur in litore, ut aggestionem, qua tectæ eẽnt alternis æstibus reciprocans fluctus allueret. Cædrus durabilis, nisi humore tangatur. Quæcunq; autem ex parte meridiana cæduntur, utiliores sunt, quæ uero ex septentrionali procериores, sed facile uitiantur.

De transferendis arboribus maioris ætatis. T. XVI.

HOC mense locis siccis calidis, & apricis maiores arbores transferemus truncatis ramis, illæsis radicibus, multo stercore, et rigationibus adiuuandas.

De oleo faciendo secundum græcos, & emendando. T. XVII.

GRAECI in conficiendi olei præceptis ista iusserunt. Tantũ legendum esse oliuæ, quantum nocte ueniente possimus exprimere. Molam primo oleo debere leuiter esse suspẽsam. Ossa enim cõfracta sordescunt, quare de solis carnibus fit prima confectio, & de salignis canistros fieri debere uirgultis, quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit, quod sponte defluxerit. Sales deinde, ac nitrum iubent nouo oleo misceri, ut hæc res spissitudinẽ eius absoluat. Deinde cum amurca subsederit, oleũ purũ. XXX. diebus exactis, in uitrea uasa transferri. Secũdum simili disciplina fieri, sed mola fortiore quassari.

Oleum liburnico simile. T.XVIII.

OLEVM primũ liburnico simile fieri asserunt græci, si in optimo uiridi oleo inulam siccam, et lauri folia, et cyperum omnia simul tusa, & subtiliter creta permisceas cum salibus torrefactis, ac tritis, & diu oleo iniecta perturbes, dehinc tribus, aut aliq̃to amplius decursis diebus, cum quieuerit, utaris.

Vt oleum sordidum purges. T.XIX.

SI Sordet oleum, frictos, & adhuc calentes sales inijci iubent, et diligenter operiri. Ita mundum reddi post tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi. T.XX.

SI Fuerit odoris horrendi, uirides oliuas sine ossibus tundi, & in olei metreta chœnicas duas mitti. Si bacæ defuerint, caules tenerrimos oleæ similiter esse tundendos. Nonnulli utraq; permiscent adiecto etiam sale. Sed omnia intra linteum clausa suspendunt, atq; ita in uas olei demittunt, postea tribus diebus exactis auferunt, & oleum in alia uasa transfundunt. Quidam mittũt uetustum laterem torrefactum. Pleriq; ordeaceos panes breuiter figuratos, & raro linteo inuolutos mergunt, & nouos subinde pmutant, ubi hoc bis, aut tertio fecerint, sales mittunt, & in alia uasa translatum, per paucos dies subsidere patiuntur. Quod si

aliquod animal forte deciderit, & oleũ putredine, ac nidore uitiauerit, iubent græci coriandri manipulum in olei metreta suspẽdi, atque ita paucis diebus manere. Si nihil de nidore decusserit, mutandũ est coriãdrũ, donec superet hoc uitiũ. Sed maxime proderit, post senos dies in uasa munda transferre, melius si acetum ante uexerunt. Quidã fœni græci semen siccum, tritumq; permiscent, uel incensos oleaginos carbones in ipso oleo frequẽter extingunt. Si acerbus odor fuerit, uuæ excremẽta, quæ græci γίγαρτα uocant, præcipiunt tusa, & in massam redacta mersari.

De oleo rancido curando. T.XXI.

OLEVM rancidum græci asserũt sic posse curari. Albam ceram mundo, & optimo oleo resolutã, & adhuc liquentem mitti in oleo iubent. Tunc sales frictos calentes addi, operiri, atq; gypsari. Sic fieri, ut oleum purget sapore, & odore mutato. Oleum tñ omne in terrenis locis esse seruandũ, & eã eius esse naturã, ut sole, uel igne purget, uel aqua feruẽti, si simul misceat in uasculo.

De condiendis oliuis. T.XXII.

HOC etiam mense oliuas condiemus. Harum genera sunt diuersa. Colymbades oliuæ fiunt sic. Alternis cratibus oliuarũ puleium spargis, & mel, & acetum, & sales modice, stratura intercedẽte suffundes. Item sternes oliuas supra surculos fœniculi, uel anethi, siue lentisci, & ramulis oliuæ subditis, aceti heminam, & muriam superfundis, & has constructiões usq; ad uasculi plenitudinem patieris insurgere. Aliter. Electas oliuas muria maturabis, post. XL. dies muriam fundis uniuersam, tunc duas defruti partes, aceti unam, mentam minute incisam uasculo adijcies, & oliuis replebis, ut iusta infusione liquor supernatet. Aliter. Oliuas manu lectas, una nocte integra, in balnei uapore eẽ patieris tabulæ, uel crati superpositas, mane balneis exemptas, salibus tritis consperges, & uteris, quæ non amplius, q̃. VIII. dies poterũt custodiri. Aliter. Oliuas illæsas primo mittis in muria, post dies. XL. leuabis, atq; intercides acuto calamo. Et si dulciores habere uolueris, duas sapæ partes, & aceti unam, si acriores, aceti duas, & sape unam debebis infundere. Aliter. Passi sextarium unum, cineris bene creti quãtum manus utraq; gestabit, uini ueteris unũ funiculum, & aliquantũ cupressi foliorum

mistis omnibus olivas infundis, inculcas, & subinde crustam fa-ciendo saturabis, donec ad vasculorum summa ora pervenias. Aliter. Olivas, quas iacentes repereris, rugis contrahētibus cri-spas colligis, & salibus tritis respersas expandis, donec sole mare-scant. Tunc substrato lauro alternas crates bacarum sæpius ordi-nabis. Tunc defrutum cum satureiæ fasciculo duabus, aut tribus undis fervere patieris. Et postquam tepuerit, supra compositas bacas refundes admisto sale paululo, & origani fascæ coniecto, supra ius omne perfundes. Aliter. Lectas bacas ex arbore sta-tim condies, rutam, & petrosilinum sternes inter spatia structio-nis, & subinde ciminati salis aspersione cumulabis. Postremum mel, & acetum supfundes. Novissime optimi olei quantumcūq; miscebis. Aliter. Legis olivas ex arbore nigras, & composi-tas muria diluis, tunc ollæ adijcis mellis partes duas, vini unā, defruti dimidiam, & ubi simul deferbuerint, deponis, ac permo-ves, & acetum misces, cum refrixerit, super olivas origani sur-culos sternis, & supra ius omne diffundes. Aliter. Olivas ma-nu lectas cum pediculis aqua spargis tribus diebus, deinde mit-tis in muria, & post. XII. dies exemptas in vase adijcis cū mu-sti, & aceti æquis ponderibus. Et impletū vas ita operies, ut ali-qua spiramenta dimittas.

De horis. T. XXIII.

NOVEMBREM & Februarium ratio temporis per horas dierum fecit æquales.

Hora	I.	pedes	XXVII.
Hora	II.	pedes	XVII.
Hora	III.	pedes	XIII.
Hora	IIII.	pedes	X.
Hora	V.	pedes	VIII.
Hora	VI.	pedes	VII.
Hora	VII.	pedes	VIII.
Hora	VIII.	pedes	X.
Hora	IX.	pedes	XIII.
Hora	X.	pedes	XVII.
Hora	XI.	pedes	XXVII.

De serendis frumentis, & faba, & lini semine. T.I.
De fodiendis pastinis, & cædenda materie, palis, & ridiis, & oleo laurino, ac myrtino. T.II.
De hortis, in eo de lactuca, allio, ulpico, cæpulla, sinapi, & cunela. T.III.
De pomis, in eo de hypomelidibus, & aliorum mensium pomis. T.IIII.
De rapis condiendis. T.V.
De echinis, & pernis, & lardo saliendis, & auium laqueis disponendis. T.VI.
De horis. T.VII.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI VIRI ILLVSTRIS DE RE RVSTICA LIBER XIII.

De serendis frumentis, faba, & lini semine. T.I.

DECEMBRI mense seruntur frumenta, triticum, far ordeum, quamuis ordei satio iam sera sit. Et faba circa septimum Idus seri potest. Nam post exactam brumam male seminant. Hoc etiam mense adhuc lini semen spargi poterit, usq; ad. VII. Idus Decembris.

De fodiendis pastinis, & cædenda materie. T.II.

NVNC ad instituendas uites, sed post Idus pastina inchoemus effodere, sicut ante tractatum est. Et materiem bene hoc mẽse cædemus. Palos quoq;, & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti bacas, atq; lentisci in olei sui confectione quassabimus, & uinum myrtite, sicut dictum est ante, retingemus.

De hortis. T.III.

HOC tpe serenda est lactuca, ut planta eius Februario transferatur. Etiam nunc allium, & ulpicũ, & cæpullæ, & sinapi, & cunela seri poterunt, disciplina, & more, quo ante narratũ est.

De pomis. T.IIII.

HYPOMELIDES poma sunt (ut Martialis asserit) sorbo similia. Mediocri arbore nascuntur, & flore candidulo. Dulcedo huic fructui cum acuto sapore commista est. Seritur mense Decembri nucleis in uasculis positis. Mense autem februario hypomelidis planta, sed pollicis magnitudine robusta transfert breuissimo scrobe, soluta terra, plurimo stercore. Sed munienda est, quia cito arescit, si radices eius uentus afflauerit. Terram qualẽcunq; non respuit. Amat loca tepida, aprica, maritima, & sæpe sa xosa. Statum rigidũ reformidat. Inseri non potest, exigua durat ætate. Poma eius aut in picatis, & munitis urceolis, aut scobe populi, aut in ollis inter uuas uinaceis obruta seruabuntur.

De rapis condiendis. T.V.

NVNC rapa in partes minutas recisa, & leuiter cocta, & tota die diligentius exiccata nequid reseruent humoris, & sinapi ex aceto (sicut moris est) temperato, mergere, & condire curabimus, & repleta uasa claudemus, ac post aliquantos dies gustibus explorata, proferemus usuri. Quam rem ianuario quoq;, et nouembri mense poterimus efficere.

De echinis, & pernis, & lardo saliendis, et auium laqueis disponendis. T.VI.

NVNC etiam quibus litus in fructu est, ubi lunæ iuuabit augumentum, quæ omnium clausorum maris animalium, atq; conchar um iubet incremento suo membra turgere, echini carnes salibus condire curabunt. Quod solito more conficitur. Hanc quoq; rem per omnes menses bene faciemus hybernos. Pernas etiam & lardum conficiamus non solũ mense hoc, sed omnibus, quos hyema lis algor astringit. Tempore hoc per humiles syluas, & bacis fœcunda uirgulta ad turdos, & cæteras aues capiendas laqueos expedire conueniet. Hoc usque in martium mensem tendetur aucupium.

De horis. T. VII.

DECEMBREM *ianuario in horis causa dispar adiunxit, cum linea simili ille augeatur, iste decrescat.*

Hora	I.	pedes	XXIX.
Hora	II.	pedes	XIX.
Hora	III.	pedes	XV.
Hora	IIII.	pedes	XII.
Hora	V.	pedes	X.
Hora	VI.	pedes	IX.
Hora	VII.	pedes	X.
Hora	VIII.	pedes	XII.
Hora	IX.	pedes	XV.
Hora	X.	pedes	XIX.
Hora	XI.	pedes	XXIX.

PALLADII RVTILII TAVRI AEMILIANI DE INSITIONE LIBER AD PASIPHILVM VIRVM DOCTISSIMVM.

HABES *aliud indultæ fidei testimoniū, pro usura temporis hoc opus de arte insitiōis adieci. Sed* ꝙ *uolumina hæc ruris colendi serius, q̄ iusseras, scripta sunt, librarij manus segnior fecit, cuius ego tarditatem nunquam maligne æstimo. Scio enim quo frequenter inclinet argutia famulorum. Malo operam eius expectare potius, q̄ timere. Nescio utrum commune sit dominis, mihi difficile contigit in seruilibus ingenijs inuenire temperiem. Ita sæpissime natura hæc uitiat commodum siquod est, & misœt optanda contrarijs. Velocitas procurrit in facinus, segnicies figuram benignitatis imitatur, & tantum recedit ab agilitate, quantum recessit à scelere. Diu tamen apud te pudorem meum distuli, sed hoc quasi bonus*

famulus feci. Verum nescio, si tuum ad has modo minutias incli-netur ingenium. Grande erit, & par desyderio suo, quod studij tui quæret affectio. Et licet de his nugis fauorabiliter sentias, ego meas opes æstimare non differo. Non est magni loci assibus intu-endis oculos duxisse per puluerē, quia nescio quomodo notæ sunt quædam maximarum personarum minuta compendia.

PAsiphile ornatus fidei, cui iure fatemur,
Siquid in arcano pectoris umbra tegit,
Bis septem paruos opus agricolare libellos.
Quos manus hæc scripsit, parte silente pedum,
Nec strictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum rusticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & rustica dicta
Affectu socij sollicitante colis.
Nunc ideo modicum crescens fiducia carmen
Obtulit arbitrio lætificanda tuo.
Est nostræ studium non condemnabile musæ,
Vrbanum fari rusticitatis opus.
Sub thalami specie felices iungere syluas,
Vt soboli mistus crescat utrinq; decor.
Connexumq; nemus uestire affinibus umbris,
Et gemina partum nobilitare coma.
Fœderibus blandis dulces confundere succos,
Et lætum duplici fruge saporis ali.
Quæ quibus hospitium præstent uirgulta docebo,
Quæ sit adoptiuis arbor onusta comis.
Ipse poli rector, quò lucida sydera currunt,
Quo fixa est tellus, quò fluit unda maris,
Cum posset mistos ramis inducere flores,
Et uaria grauidum pingere fronde nemus,
Dignatus nostros hoc insignire labores,
Naturam fieri sanxit ab arte nouam.
Non segne officium nostræ reor esse camœnæ,
Aut operis parui gratia fiet inops.

Si uelocis equæ pigro misceatur asello
Ardor, ut in sterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumq; genus productus deleat hæres,
Et sibi defectum copia prolis agat,
Cur non arbor inops pinguescat ab hospite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quicquid ueteres scripsere coloni,
Sacraq; priscorum uerba labore sequar.
Principio multas species industria solers
Protulit, & doctam iussit inire manum.
Nam quæcunq; uirens alienis frondibus arbos
Comitur, his discit credita ferre modis.
Aut noua discreto figuntur germina libro,
Aut aliud summo robore fissa capit,
Aut uirides oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento stringitur uda sinu.

De uite.

Primus echionij palmes se iungere Bacchi
Nouit, & externo tenditur uua mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus.
Vitis, & amplexum pascit adulta genus.
Degenerisq; comæ uestigia mitis inumbrat
Pampinus, & pingui curuat onusta deo.

De oliua.

Robora pallady decorat syluestria rami,
Nobilitat partus baca superba feros.
Fœcundat sterilis pingues oleaster oliuas,
Et quæ non nouit munera, ferre docet.

De pyro.

Germine cana pyrus, niueos haud inuida flores
Commodat, & uarium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirsutis horrenda sororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela pyros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasq; nouo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi mitescere fructu,
Instituens, duræ dat sua membra cuti.
Et steriles spinos, & inertem fœtibus ornum

Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Huius & immissi uertere cydonia rami,
Pomaq; confusus blanda creauit odor.
Castaneæ septos aspro uelamine fœtus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Mespilaq; exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo corticæ uota premit.
Creditur in libycis sua germina nectere ramis,
Lætaq; puniceo posse decore frui.

De malo punico.

Punica non alios unquam dignata sapores
Mala, nec externis associata comis.
Ipsa suas augent mutato semine gemmas,
Et sibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Insita procæris pergit concrescære ramis
Et sociam mutat malus amica pyrum.
Seq; feros syluis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataq; robora sentes
Leuigat, & pulchris uestit adulta comis.
Exiguam sorbum dulci distendere succo
Nouit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare salignis,
Et gratum nymphis spargere flore nemus.
Robora thyrsigero platani concordia Baccho
Fœtibus instituit plena rubore nouis.
Illius insolitas miratur persicus umbras,
Populeæq; ferunt candida dona comæ.
Mespilus huic paret, lapidosaq; uiscæra mutans
Tenditur, & niueo plena liquore rubet.
Pro sudibus fœtis, & pro prægnantibus armis
Castaneæ fuluum dant noua mala decus.

De persico.

Ipsa suos onerat meliori germine ramos
Persicus, & pruno scit sociare genus.
Imponitq; leues in stipite phyllidis umbras,
Et tali discit fortior esse gradu.

De malo cydonio.

Cum præstet cunctis se fulua cydonia pomis,
Alterius nullo creditur hospitio.
Roboris externi librum aspernata superbit,
Scit tantum nullo crescere posse decus.
Sed proprijs pandens cognata cubilia ramis
Stat contenta suum nobilitare bonum.

De mespilo.

Aemula dura pyri despecti mala saporis
Mespilus admisso germine tuta subit.
Et geminis sese uiolentior inserit armis,
Atq; auidas terrent robora sæua manus.

De malo citrio.

Nec non & citrij patiuntur mutua rami
Pignora, quæ grauido corticæ morus alit.
Pomaq; pasturi blando redolentia succo
Armatis mutant spicula nota pyris.

De prunis.

Pruna suis addunt felicia germina membris,
Donaq; cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus, sed brachia roboris armat
Castaneæ prunus iussa tenere larem.

De siliqua.

Assuescunt siliquæ uiridi mollescere succo,
Et gremio pascunt cætera poma suo.

De ficubus.

Persuadet moris tetrum mutare colorem.
Ficus, & inuasis dat sua iura comis.
Se quoq; miratur pingui grandescere succo,
Et solitum gaudet uincere poma modum.
Insignes folijs platanos felicia mensis
Brachia gaudentes uitis honore comas
Ingrediens pingui se corticæ maxima ficus
Seruat, & optatos implet adepta sinus.

De moro.

Mutua quin etiam moris commertia ficus
Præstat, & oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic auide confert sua membra sorori,

Et metuit fœtus sparsa cruore nouos.
Procœras fagos, & poma hirsuta uirentis
Castaneæ, duris aspera mala comis
Inficiens, monstrat piceo nigrescere partu,
Et succo pascit turgida poma nouo.
Obsequitur moris blando terebinthus odore.
Et geminis ueniunt munera mista bonis.

De sorbis.

Sorba suos partus merito maioris honestant
Seminis, & pulchro curua labore nitent.
Hæc arbos spinæ duros mucronibus artus.
Exuit, ac libris mitibus arma tegit.
Aureaq; annexo miscere cydonia fœtu
Gaudet, & externi dona coloris amat.

De ceraso.

Inseritur lauro cerasus, partuq; coacto
Tingit adoptiuus uirginis ora pudor.
Vmbrantes platanos, & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra suis.
Populeasq; nouo distinguit munere frondes,
Sic blandus spargit brachia cana rubor.

De amygdalo.

Phyllis odoratos primæuis floribus artus
Discissi pruni corticæ fixa tegit.
Pomaq; permutat uelamine persica misto,
Duriciemq; docet tegminis esse loco.
In modicum tornat siliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Castaneamq; trucem depulsis cogit echinis
Mirari fructus leuia poma sui.

De pistacijs.

Quin & amygdaleos subeunt pistacia ramos
Et debitum maius de breuitate petunt.
Hæc & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptiuis nobilitanda comis.

De castanea.

Flumineam salicem fœcundant ardua membra
Castaneæ, & multo pasta liquore uigent.

De nuce.

Arbuteas frondes uastæ nucis occupat umbra,
Pomaq; sub duplici corti tuta refert.
Cætera, quæ solers processu temporis usus
Exprimet, exemplis instituere nouis.
Hæc sat erit tenui uersu memorasse poetam,
Quem iuuat effossi terga mouere soli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aspera, sed miti rusticitate leges.

FINIS.

Impressum Florentiæ opera & impressa Philippi
Iuntæ. Anno à natiuitate. D.XV. Su-
pra mille mense Iulio. Leone
Decimo Pontifice.

AA BB abcdefghiklmnopqrstuxyz & ɔ ℞
ABCDEFGHIKLMNOPQ.

Quaterniones omnes præter Q & B B qui sunt sesterniones.

[illegible] Schneider [illegible] p. 366 [illegible]